

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ XXXIX

YU ISSN 0350-185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XXXIX

Уређивачки одбор:

др *Даринка Горџан-Премк*, др *Ирена Грицакџић*, др *Милка Ивић*, др *Павле Ивић*,
др *Радослав Кайичић*, *Блаже Конески*, др *Тине Лоџар*, др *Александар Младеновић*,
др *Асим Пецо*, др *Михајл Пешикан*, др *Живојин Ситанојчић*, др *Драго Ђујић*

Главни уредник
МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1983

Секретари часописа:
мр Милица Радовић-Тешић и мр Светозар Стијовић
Израду и штампање финансира Републичка заједница науке Србије

Издаје: Институт за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михилова 35

Штампа: СОУР „ГРАФИС”, „МИНЕРВА”, Суботица

САДРЖАЈ

Расправе и чланци

Ирена Грицкат: О прилозима у српскохрватској лингвистичкој науци	1
Предраг Пипер: О језику и говору са интерпретацијског становишта	43
Jolanta Mindak: О потреби kompleksnog истраживања комуникативне функције глагола у опозицији са именским предикатским конструкцијама	53
Ljubomir Porović: Slobodne izrične rečenice	59
О. А. Просвирина: Глагол <i>чинити</i> и његови синоними у функцији вербализатора	85
Т. Batišić: О неким питањима у вези са анализом глагола <i>morati</i> и <i>moći</i>	99
А. Ресо: Из hercegovачке onomastike predturskog perioda	113
Богољуб Станковић: Адаптација српскохрватских географских назива у руском језику	145
Радмило Маројевић: Суфикс <i>-sk-</i> у посесивној функцији у руском језику (у историјском развоју и данас)	159
Svetozar N. Manojlović: О supstitutima glasa jat (џ) u Zadarskom lekcionaru i u čakavštini uopće	179
Miloš Okuka: Sistem zamjeničkih oblika u ramskom govoru	197

Прикази и критике

Александар Младеновић: Око предвуковског и вуковског слова „ј” у књизи Миодрага Поповића	207
Hans-Peter Stoffel: Milan Surdučki, Srpskohrvatski i engleski u kontaktu. Rečnik i morfološka analiza engleskih pozajmljenica u standardnom srpskohrvatskom jeziku i jeziku Srba i Hrvata iseljenika u Kanadi	235
Милка Ивић: László Deszö, Typological Studies in Old Serbo-Croatian Syntax	239

Биљана Јовановић-Стипчевић: Павле Ивић, Вера Јерковић, Правопис српскохрватских ћирилских повеља и писама XII и XIII века	243
Димитрије Стефановић: Gabriella Schubert, Ungarische Einflüsse in der Terminologie des öffentlichen Lebens der Nachbarsprachen	259
Н. Родич: Лексикографија и лексикологија (зборник реферата)	263
Љиљана Ламбић-Божовић: Значајан прилог нашој лексикографији	273
А. Пецо: Dragomir Vujičić, Hidronimi (imena voda) u lijevom slivu Drine	279
Ирена Грицкат: Janko Jurančić, Slovensko-srbskohrvatski slovar — Slovensko-hrvatskosrpski rječnik — Slovenačko-srpsko-hrvatski rečnik	285
Е. Феке: Leksikografsko delo koje imponuje i zbunjuje: <i>Srbocharvátsko-český slovník</i> u izdanju Českoslovačke akademije nauka u Pragu	291
Милица Радовић-Тешић: Josip Matešić, Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika	301

Хроника

Гордана Драгин: Знанствени скуп <i>Дијалекатска географија и дијалектолошка лексикологија и лексикографија</i>	307
--	-----

In memoriam

Милка Ивић: Роман Осипович Јакобсон (11. X 1896—18. VII 1982)	311
---	-----

Библиографија

Скраћенице	315
I. Општи теоријско-методолошки проблеми	317
II. Примењена лингвистика	321
а) Питања превођења, учења језика и сл.	321
б) Контрастивна проучавања језика	332
III. Прасловенски језик, словенска језичка заједница и посебна питања појединих словенских језика	334
IV. Етимологија, историја речи, тумачење речи, ономастика, збирке речи	337
V. Несловенски језици	345
VI. Балканологија	353
VII. Старословенски језик	354
VIII. Српскохрватски језик	355
а) Фонетика (експериментална, физиолошка) и фонологија	355
б) Граматика и граматичка питања	357
в) Нормативна питања и питања развоја књижевног израза	359

г) Дијалекти	365
д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, по- рекло итд.	369
ђ) Историја српскохрватског језика	375
е) Стил	378
ж) Метрика	378
з) Методика наставе књижевног језика	379
и) Терминологија	382
ј) Народне умотворине (текстови, тумачења итд.)	383
IX. Македонски језик	386
а) Филологија	386
б) Фолклор	393
X. Словеначки језик	394
а) Sodobna knjižna slovenščina, slovnica, fonetika, pravo- rečje, pravopis, metrika, stil, metodika, pouka	394
б) Zgodovina jezika, etimologija, dijalekti, objava in obrav- nava ljudskega slovstva in starih besedil	397
с) Strokovni in splošni slovarji, terminologija	399
XI. Речници стари и нови српскохрватског језика (српско- хрватског и ког страног језика)	401
XII. Биографије, аутобиографије и сл. грађа	407
XIII. Библиографија	410
XIV. О становништву	412
XV. Разно	412
Додатак библиографији за 1973. и 1974. годину	417

Регистар

Регистар речи и синтаксијских конструкција	423
Регистар имена	432

О ПРИЛОЗИМА У СРПСКОХРВАТСКОЈ ЛИНГВИСТИЧКОЈ НАУЦИ

I

Еволуција науке и еволуција научној предмета; уводне напомене.

1.1. Историја сваке науке, па тако и лингвистике, може се посматрати из неколико углова. Нагласак у њеном проучавању може бити стављен на описе живота и делатности некадашњих научника, тј. на био-библиографски моменат. Затим — на то да се проуче поједина раздобља, правци или чак одређени идеолошки ставови, стилови или манири који су у тим раздобљима господарили над појединим наукама или над научношћу уопште. Није мање занимљиво ни то да се разгледају шире или специјалније теме обрађене у старим истраживачким делима, што ће рећи описи неких појава онакви какви су некада били давани. Управо ово треће, оваква илустрација ранијих напора, сужени сноп светлости који бацамо на пређене путеве, тражећи по њима увек исти предмет, често најживље дочарава слику о томе како су мислиоци све боље распознавали реалије, како су се лагано пели узлазном линијом запажања, разумевања и сцијентификације постојећег, како су у жижу њиховог интересовања доспевале ствари којих раније нису били свесни или нису ни могли бити свесни.

Овако схваћена историја науке, историја њених одређених садржаја, постаје посебно сложена када је у питању граматички одн. лингвистички приступ неком језичком феномену или језику уопште. Наиме, овде се напоредо са споменутим откривањем релативно брзо мењала и грађа коју су теоретичари откривали. Та грађа и сама стално доживљава своју еволуцију, своју унутрашњу, квалитативну историју, а не само неки квантитативни (или ноциозни) прираштај — што у већини других научних грана није тако изразит случај.

Једно је од обележја лингвистичке науке у XIX и XX веку то да су се збивања у језику и збивања у размишљањима о њему сливала плодотворније, ефективније него пре. У новијим епохама мишљење о

језику врши свој утицај на језик (један је од примера Вукова реформа, ту је, затим, снажан развој нормативистике), док језик постаје предмет пажљивог научног мишљења и сталног, повезаног праћења.

1.2. У овом раду дајемо преглед неких тврдњи и анализа које се односе на прилоге (адвербе), изречених у разна времена, у крајевима где су учили и примењивали свој језик представници српскохрватских говора. Док је такав преглед био прављен, пажњи нису измицале ни животне манифестације самих прилога, њихов постепени развитак одн. уопште лагани проток репертоара у којем су они играли своје улоге. У расправи се, дакле, преплиће један одсечак из историје науке о нашем језику са одговарајућим одсечком из историје језика. Истина, читајући ранија казивања о прилозима, где се тек постепено освајала вештина теоријског увида и тачног описа, не можемо лако сагледати право стање у тадашњој материји која се описивала. Не види се, нпр., да ли су се одређене прилошке речи у давним језичким раздобљима осећале и као везници, да ли су се пре двеста или сто година неки прилози могли ослањати на именице, као данас, или нису могли, да ли су се они у жиљом говору онолико слободно — или бар донекле толико — удруживали с глаголима као касније итд. Стога би приказ старијих резоновања, у начелу, морао бити пропраћен оградама, допунама, поређењима са данашњим стањем и коментарима других врста.

1.3. Разгледаће се више дела са нашег земљишта, у неку руку као репрезентативни узорак из одабране теме. Та дела су за ову прилику подељена на традиционална црквенословенска (представник је Граматика Мелетија Смолицког), затим старија, новија и модерна (представљена радовима Милке Ивић). На крају се укратко показује приступ овој врсти речи у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности, такође лингвистичког дела, савременог а истовремено најопсежнијег описног речника на тлу нашег језика, који се равноправно са уџбеницима и студијама, али у складу са својим специфичним задацима, исто тако бави нашом врстом речи. Као што се види, назначени исечак из граматике пратиће се — разумљиво, са много прескока — од времена када су још дотрајавале спекулације средњовековног типа, па све до данашњих тананих дедукција.

По диктату саме материје, овај приказ са коментарима дели се на два већа одељка који се битно разликују. У првом (црквенословенска, старија и новија дела) видљив је пут којим је ишла српскохрватска граматика да би прилоге генерално пописала са њихове структурне и семантичке стране и да би их класификовала за школске потребе, у најширем и најбољем смислу те речи. Често већ и сама подела грађе, нарочито код старијих аутора, говори о теоријским схватањима, а да се при том не појављују формално исказани ставови. У другом делу (модерне студије и Речник) наилазимо на обраду неких специфичних проблема одн. проблемских целина. Ови радови, за разлику од ранијих прилаза, указују на велику сложеност питања, а још више упућују на занимљива даља размишљања. Ту смо у већем обиму дали и властите анализе, на

које је навело комбиновано посматрање наше најновије теорије и језичке праксе. Главна пажња је посвећена лексикографској компетенцији у области значења и употребе прилога како их види савремена теорија, а расправља се и о стилским и жаргонским иновацијама у тој области.

Неће бити речи о фонетској одн. морфолошкој или етимолошко-лексичкој страни. И на том плану су у природи адверба настајале измене,¹ као и код сваке друге врсте речи, али нас овде занима једино семантичка страна.

Проблемска разноврсност.

2.1. У вези с прилозима треба скренути пажњу, прво, на необичну хетерогеност ове врсте речи. Њоме се донекле објашњава и правда приметно несналажење, а и међусобно неслагање граматичара на страницама њихових радова где је реч о адвербима.

Прилози су врста која се по увреженој граматичкој традицији одржава као целина. Комплекс који се у граматици назива једним именом „прилози” оптерећен је опсежном проблематиком, која се тек у новије време почела пажљиво раширљавати, како у светској науци, тако и код нас. Сами прилози појављују се у реченицама са више неједнакости него што се понекад појављују речи подведене под различите граматичке врсте. Већином су *један човек* (број) и *неки човек* (заменица), или *нешто* (заменица) и *предмет* (именица), *двоје* (број) и *иар* (именица) међусобно ближи (по функцији, по значењу), него што су између себе блиски — а у ствари веома раздалеки у поменутиим својствима — *йочейнички* (свирати), *мило* (ми је), *изненада*, *заиста*, *улево*, *ноћу*, *йрво*, *кишовийо*, *врло*, *йу*, *забуном*, *мање* итд.

Ако пођемо од познате чињенице да се речи деле на пунозначне и непупнозначне (у друкчијој терминологији или у нешто друкчијим теоријским аспектима: аутосемантичне и синсемантичне, појмовне и функционалне и др.), долазимо до закључка да су прилози једина врста која се изразито дели између ова два типа (*йочейнички* — *врло*), уколико се споменутој подели прида општи значај, без детаљисања. О томе се у литератури чак говори као о „нужном злу”, као о недостатку у класификацији, истом таквом као што је и одвајање прилога (*мирно*) од придева (*миран*).² Наглашавамо да се прилози изразито деле између та

¹ Неколико примера нађених у најстаријем, Струшком препису Душановог законика: *сага* = сада, *кади* = када, *стрмоглавѣ* = стрмоглавце, *до гдѣ* = докле, *виноу* = увек, *пакѣ* = такође итд.; *потомъ* = онда (у корелацији „ако ... онда”), *векѣ* [вече] = више и др.

² И. Клајн, *Pridevske zametice ili pridevi?* Јужнословенски филолог 34, 26—29. Аутор се ограђује да се и код других врста појављују гранични случајеви или изузеци. О таквој дилеми, као и о сумњама у јединственост прилошке врсте, писао је А. Смирницки, кога цитира М. Ивић, *О српскохрватским йрилозима „за начин”*, Јужнословенски филолог 35, 4.

два готово диспаратна типа, пошто се иста појава, далеко мање изражена, може запазити и код неких глагола, а на особен начин и код заменица и бројева.

Сем тога, у овој врсти има и других репартиција. Тако су прилози речи које, с једне стране, модификују неке друге врсте (и властиту врсту), или их само истичу, што не значи модификацију, а с друге стране, они различитим путевима истичу или модификују и целе реченице. Модификујући једну врсту, нпр., глаголе, они могу модификовати према екстерним моментима (*ујућро* одлазим) или према интерним (*журно* одлазим). Даље, неки прилози каткада теже некој другој врсти (нпр., *иде, када* служе данас и као везници), као што и речи из других врста понекад наступају као прилози (стао је *исјред* — предлог као прилог). Прилози се са лакоћом могу постављати у неколико различитих функција (*много* ради — права прилошка функција, по дефиницији; *много* новца — именичка функција; скитање *ноћу* — придевска функција).

Дубоко историјско порекло показане чињенице — да се међу прилоге сврставају разнородне лексеме, тј. да за њих није резервисано више од једне граматичке врсте, барем у класичној граматици — треба највероватније тражити у језичким системима и граматицима удаљеним од нас. За потврду ове претпоставке била би потребна опширна анализа, како старих језика, тако и старих граматичких списа.

2.2. Адверби као врста речи привлаче још једном својом особеношћу, и то привлаче како теоретичаре, тако и саме језичке субјекте, говорнике, писце, покретаче специјалних жаргонских творевина или стилских новина. Ово што сад спомињемо спада, ако не увек у сасвим нове тековине изражавања, а оно у савремена открића о употреби адверба. Наиме, прилози — при чему првенствено у положају поред глагола — као ретко која врста, или чак као ниједна друга, могу да допринесу одређеном типу исказивања мисли које није непосредно референцијално, него асоцијативно. Прилози се не „прилажу“ сваки пут уз глаголе у циљу сабирања значењских чинилаца („снажно грми“ = грмљавина чији је интензитет снажан), већ се између њих и глагола понекад врше комбинације и рекомбинације значења које доводе до сугестивних појмовних једињења, до „појмотворности“ („виолетно грми“ = грми из тешких, љубичастих олујних облака, в.т. 7.4.3). Такве везе, рекло би се, нису истините, али су и мисаоно и декларативно ипак ваљане; нису сегментиране већ су стопљене, што ниуколико не треба да омета изражавање. Одсуство тачности у тим и таквим примерима, који се умножавају нарочито у модерној књижевности, представља природну последицу данашњих тежњи да се у израз унесе свеже стваралаштво, и чак и игра. На таквим примерима се осведочавамо да лексички бесмисао („виолетно грми“) још увек не мора значити и суштински бесмисао (као што би било, рецимо, „одгојено грми“).

О свему томе биће говора даље.

II

*Појавља о прилозима у црквенословенским и сѣларијим
српскохрватским уџбеницима.*

3.1. На првом месту интересује нас црквенословенска Граматика Мелетија Смотричког, и то, разумљиво, она њена варијанта из које су учили Срби, иако предмет њеног поучавања и није био српски језик. То је Поликарповљева варијанта која је иницијативом митрополита Павла Ненадовића била прештампана 1755. г. у Римнику.³ Држећи се само оних места где је реч о прилозима, примећујемо да Смотрички има доста исправних морфолошких, лексичких и семантичких запажања, поред неких дубиозних и чудних, док су му синтаксичка тумачења даљена од задовољавајуће слике са данашњег гледишта.

На стр. рђи (188) почиње излагање о нарѣчїи, где се каже да се нарѣчїе прилаже имену или глаголу, ради њиховог ближег тумачења. Оно може имати, поред „вида“ (неизведени и изведени прилози), „на-чертанија“ (прости прилози и сложени са префиксима), „уравненија“ (ступњевни поређења), још и многобројна „знаменованија“, тј. значења (време, место, „качество“, „количество“ — количкѡ, повеликѡ; „число“ — дважды, вторицею; даље, „чин“, тј. редослед — прѣвѣ, посѣмѡ, вконѣцѡ; „случај“ — ту се наводи послѣчаю и прѡчѣѡ; „повеленије“, — примери су: прїиди, принеси, које треба, највеговатније, схватити као „ближе тумачење глагола“ у примерима типа прїиди видѣти, принеси пити; „увѣштаније“ — како, вѣсна, вѣло; „уподобленије“, „недоуменије“, „ускореније“, „указаније“ итд.). У даљем излагању о предлозима и везницима промичу лексеме послѣ, прѣжде (или: обаче), што сведочи, како о суштинској амбиваленцији ових речи, тако и о ауторовој несигурности у синтаксичким питањима. На стр. ѣв (202) реч паче се назива „частица“, исто тако и реч оубѡ на стр. сѣї (211): то је термин (частица, партикула, чечца) којим ће се касније обухватати неке лексичке јединице увршћиване пре тога међу прилоге.

Синтаксички део излагања о „наречијима“ тече од стр. ѣл (230). Ту се, сада, тврди да она појашњавају имена, глаголе, „причастија“ „дејепричастија“ и сама себе. Појашњавање имена поткрепљује се примерима где прилог функционише као предлог (где има предлогѡвѣ свойство) — внѣтрѣ домѣ, далече града, а исто тако мало цѣломѡдрїѡ; или где његов компаратив одн. суперлатив стоји са генитивом — скорѣе слезы. Смотрички говори о слагању истог прилога (у ствари, реч је сада о предлогу) са генитивом и дативом — прѡмо мене свѣтѣтъ/прѡмо мнѣ творитѣ, где избор падежа зависи од значења: у првом случају „согласије“, у другом „разгласије“. Проблем слагања с падежима протеже се на пример трїици лѣтомѡѡ = три пута „годином“ тј. годишње,

³ Ово је била једина опширнија граматика црквенословенског језика која је могла послужити и Хрватима, све до појаве Institutiones, 1822. г., Ј. Добровског. За Хрвате она није била без значаја, због глагољског богослужења. У сложени историјат њених одјека на хрватском земљишту овде се не може улазити.

као и на то да, нпр., токми или точию може, према аутору, стајати са сваким падежом: ту се, очигледно, има у виду међусинтагматска одн. међуреченична служба. Уз синтаксичко поглавље о прилозима иде и запажање да се корелат прилога тако може изоставити (тако на невеси и на земли), а исто тако и мала расправа о двојној негацији — пошто су речи за негацију прилози: она Смотричком изгледа неправилно, јер се противи здравом разуму.

Овај преглед одсликава разнолика лутања на почецима наше граматике. Она су, разуме се, била условљена теретом традиције, због које дуго нису били разјашњени ни сама природа црквенословенског језика, ни домет грецистичког утицаја у њему, а понајмање присуство и улога говорне стварности у појединим књижевним словенским језицима. Видљива је и немоћ да се продре у срж појава: господарила је дескрипција, најчешће по површини језичких збивања, уз наивне класификације, тј. без суштинске анализе надређених законитости, као и без разуђивања у дубину. Треба ипак подсетити да је у овом кратком приказу одабрано једно од најсложенијих граматичких поглавља.⁴

3.2. Као следећи долази осврт на дела Вука и Даничића у одсецима које обрађујемо.

Овај период граматике код нас карактерише приметна равнодушност према класичним „непроменљивим” речима.⁵ Морфолошки су то и иначе скоро мртве лексеме (неки прилози имају ступњеве поређења, а поред тога у овој групацији има фонетских варирања), док су синтаксички оне у то време биле тако рећи незапажене. И сама синтакса, тј. наука о додирима и међудејствима, била је тада донекле у сенци других лингвистичких грана, које су се бавиле изолованим лексичким јединицама. У том смислу приметна је разлика у поређењу са старијим периодима, када је за синтаксичка питања било више интересовања, истина, често са стилистичким примесама.

Тако, у Вуковој „Писменици сербскога језика” из 1814. године постоји глава „О несклањајемим діеловима говоренња”, где се, између осталог, указује на то да прилози могу показивати место, време, „качество”, „количество”, уподобљавање, питање и одрицање. (У терминологији се примећују одједи из старих црквенословенских одн. руских уџбеника.) У „Српској граматици” испред Рјечника из 1818. године каже се: „О нарјечијама, о предлозима и о междуметијама [везници нису споменути — И.Г.] није тријебе говорити, зашто су овђе у рјечнику”. Сличан је био и Даничићев однос према овим речима. Његова „Мала српска грамика” из 1850. г. проширена је касније у „Облике српског језика”, који су доживљавали нова издања све до пред крај XIX века.

⁴ Граматици Смотричког се не може порећи на многим местима добра логика, мада за наше појмове најчешће фокусирана изван саме лингвистичке суштине. В., нпр., лепу опаску (стр. 55' = 202' и д.) да су инструментали типа лицења че мнѣ, зѣбани вѣль у ствари „синегдохически” (спадају у сликовиту, небуквалну синтаксу): они своде карактеристику привидно приписану целом субјекту на један субјектов део.

⁵ Уп. И. Грицкат, *Положај синтаксе у Вуково време и у Вуковом делу*, Ковчежић 12 (1974, Београд) 56—60.

У свим тим списима на непроменљиве речи се обраћа минимална пажња, или их уопште нема. О предлозима Даничић говори тамо где проучава падеже.

Поводом Вука и Даничића у овом контексту треба учинити две напомене. Једна констатација, која лако може да измакне пажњи, јесте та да Вук у Писменици, набрајајући прилоге, поред *иу*, *ууиџра* и др. спомиње и *на другом мјесту*; поред *онда*, *скоро*, *лани* — и *сваки дан*. Ово је приметак идеје о функцији која је изван облика или значења, идеје која је у српскохрватској граматици тек у XX веку нашла свој пуни израз. Друга значајна чињеница састоји се у томе што су и Вук, а у неупоредиво већим размерама Даничић, у својим речницима дефинисали непроменљиве речи, улазећи на тај начин дубоко у њихову природу. Кратко и упрошћено казано, увиђала се лексичко-семантичка природа тих речи у свој својој разноврсности, али се под њом превиђала њихова синтаксичка вредност и граматичка тежина.

3.3.0. Даље наилазимо на две књиге посвећене специјално синтакси, што је била новина на нашем земљишту.

3.3.1. Хрватски филолог Адолфо Вебер Ткалчевић, у књизи „*Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*” (истоветна издања 1859. и 1862. г., Беч) напомиње да је своје дело израдио према Словници Ангуна Мажуранића, али и уз помоћ Вукових, Вразових, Курелчевих, Шулекових, Бабукићевих и других списа. Његова Складња је синтакса која садржи класична синтаксичка поглавља — проста и сложена реченица, одређени и неодређени придевски вид, слагања међу деловима реченица, падежи и њихови предлози, глаголи и њихови видови и начини, везници, ред речи, чак и версификација. За прилоге се овде није нашло места, пошто се ниједан аспект њихове синтаксичности није још осетио.

3.3.2. Граматичко освежење представља мало позната у нашој науци књига Саве Сретеновића, српског филолога и историчара, у којој су синтакса у стандардном смислу и одељци о непроменљивим речима скупљени уједно, као проблемска целина. У првом издању (1853, у Београду) то се дело зове „Немѣњяюће се рѣчи и словосочинѣние србскогъ езика”, у другом (1861, у Београду) скоро идентично, а у трећем (1865, у Биограду) „Немијењајуће се ријечи и синтакса српског језика”. Наша се врста у прва два издања назива нарѣчја, у трећем нарјечице.

Писац тумачи: прилози су речи које служе да боље искажу смисао придева и глагола, а могу се разматрати са гледишта постанка и значења. Што се значења тиче, овде опет видимо својеврсну исцепканост, мању него код Смотричког и друкчију него код Вука. И даље се лута при покушајима да се разни значењски партикуларитети подведу под неку ширу категорију. Прилози, према Сретеновићу, показују својство (долазе на питање „како”), количину (на питање „колико” или „колико пута”), време (на питање „кад”, „откад”, „докад”; затим, почетак радње — *већ*, трајање, „повторавање” које је у 3. издању преведено као „на-

ставак” — *исјочейќа, ойей*); даље, место (*иде, ойќуд, куда*), истинитост (а. питајући прилози — *је ти, зар, збиља*; б. потврђујући — *истина, зам-сџа*; в. нагађајући — *као, као-ђоја, може бијџи*; г. одричући — *не, ни-мало, никако, сасвим*; д. ограничавајући — *иоле, ван, бар, једва, џошово*). Заслужује признање покушај да се семантичка категоризација осмисли по новоме. Ипак има много знакова да ствари у том правцу нису биле домишљене до краја. Реч *збиља* је „питајући” прилог, јер је у ауторовој свести тог часа само упитна служба, не и потврдна; слично томе, њему је *сасвим* одрични прилог, пошто замишља контекст са негацијом.

И овде се појављују колебања и забуне око неких речи које могу служити и као прилози и као предлози (*близу, више*), па се каже да прилози управљају падежима; а ту се омашком наводе и *чрез* и *уз* и још неки. На даљим страницама, усред поглавља о предлозима, налазимо на „нарјечице” с генитивом: *усред, џослије, збој, зарад, џорад*; даље — према Сретеновићу — *осим* и *разма* не стоје увек с генитивом, јер се говори и овако: „сви осим ја”. Поводом предлога с локативом: „седмим падежом управља и нарјечица *џрема*” — „он је према мени ништа”.⁶ Видимо колико су овде многи појмови још увек неискристалисани — али не заборавимо да се извесна кристализација у овој области језичких појава врши још и дан-данас.

У одељку о везницима спомиње се подврста „изјасњавајући”, и ту налазимо „свезе за меру” — *колико, џолико*, затим „за ред” — *најџре, џошом, даље, најзад*. Сретеновић је, наиме, осетио да неке од ових речи у одређеним положајима одступају од основне карактеристике прилога, тј. од напред предложене дефиниције да они ближе одређују смисао појединих врста речи: изменљиви традицију, он је покушао да такве случајеве лансира међу везнике.

У делу који представља синтаксу у ужем смислу читамо да се подмету додају „изјасњавајуће” а прироку „допуњавајуће” речи (наша каснија одредбеност и допунскост). Размишљање о тој језичкој чињеници још увек је недорађено. Према неким Сретеновићевим примерима и прирок може имати „изјасњење” у облику прилога: „мало учио”, док је „учио у школи” — „допуњење”; ова опаска и јесте ближа истини, али даља од властитог постављеног правила.

Код Сретеновића такође налазимо, у заметку, идеју о реченичној функцији. Није неумесна његова напомена да као узвици могу стајати разне речи, па и прилози, уколико се употребе тако да се њима исказују „душевна осећања”. Уосталом, превазилажење лексемског принципа функционалним видимо и на другим местима, рецимо, тамо где писац уз супротне везнике (*а, нејо* и др.) ставља и *џри свем џом, нејледајући на џо*.

Укупно узевши, Сретеновићев рад чини мост према новијим граматичким делима, са њиховим осавремењеним погледима на адвербе.

⁶ Инсистирање на неким предлошким лексемама као на прилозима понекад настаје, још и код Смотричког, због етимологизирања. Тако се реч „према” стално везује за *цсл. прџмо*, а преко њега за *прџмо*. В. у Миклошићевом речнику примере са *прџмъ* под *прџмъ*.

Истина, овај мост као да води у нову епоху са две разне обале: с једне стране, од средњовековних општесловенских и рускословенских граматичких традиција, а с друге, од вуковско-даничићевског лингвистичког комплекса, пошто су ту одговарајући утицаји видни, а и наглашава се жеља да се рад двојице великана достојно допуни оним поглављима која су код њих скромније обрађена.

*Новије српскохрватске граматичке и друкчији погледи
на проблем.*

4.1. Разгледана су поглавља о прилозима само у неколико познатијих дела наших иначе многобројних граматичара, и то почев од Стојана Новаковића па до колективне загребачке Приручне граматике из 1979. г. У њима је, природно, видљив даљи напредак у разумевању и тумачању наше врсте речи. У вези с овим раздобљем није толико битно да се обухвати већи број граматика, нити да се иде по писцима (наиме: ко је шта приметио — а ставови се врло често понављају), него је корисно да се изнесе слика о томе како су се поступно рашчишћавала извесна начелна питања, раније недовољно избистрена. Тиме у умањеној перспективи понављамо методски поступак, назначен на почетку: тражење одређених садржаја дуж развојне линије граматичке науке.

Најпре неколико општих напомена. У радовима из ових осамдесетак година прилози се све више везују и за синтаксу. У поглављима која се тичу обличних а не синтаксичких момената говори се ту и тамо о творбеним карактеристикама: било о речима из којих се прилози изводе, било о прилошким наставцима (тако, Ст. Новаковић⁷ и Т. Маретић⁸ указују на наставке *-да, -де, -амо, -це, -ке, -ице*, што може представљати занимљиве семантичке индикације). На степеницу индоевропске компаративистике диже етимолошка тумачења прилога А. Белић.⁹ — Традиционално су прилози десетинама година ишли међу непроменљиве речи. Код А. Белића (о.с.) они стоје, заједно са бројевима, у категорији која је равноправна с именицама, глаголима и др., док се под исту такву, равноправну категорију, названу „одношајне речи”, подводе предлози, везници и речце. Састављачи Приручне граматике, изједначивши пунозначност са променљивошћу, ставили су прилоге у променљиву класу.¹⁰ — Као основна дефиниција прилога увек се јавља ближе одређивање глагола, придева и других прилога. Око ближег одређивања именица (и заменица) настају разлике, пошто су ту у питању, заправо, неједнаке функције у реченици, које треба претходно утврдити. — Семантика се најчешће своди на место, време и начин (при чему понеки прилог лута

⁷ *Српска граматика*, II изд. (1902, Београд).

⁸ *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, III изд. (1963, Загреб).

⁹ *О језичкој природи и језичком развоју* (1941, Београд) 105. и д., нарочито 114—116.

¹⁰ Е. Барић, М. Лончарић . . ., *Приручна граматика hrvatskoga književnog jezika* (1979, Загреб) 65.

између ових значења), у најновије време са потподелама, допунама или друкчијим именовањем.

Нашој пажњи се, дакле, у овом раздобљу намећу не аутори, него проблемске целине које су овде биле у великој мери савладаване. Дошли смо до закључка да је теоријски најзанимљивије проговорити: а) о разграничавању између прилога и неких других врста речи, б) о сагледавању улоге реченичне функције (одн. различитих функција, различитих типова функционисања) када је реч о прилозима, в) о постепеном увођењу у овај круг проблема појма модификовања целе реченице.

4.2. У највећем броју школских граматика издаваних до другог светског рата говорило се о 9 врста речи (5 променљивих и 4 непроменљиве: прилози, предлози, везници и узвици). На тај начин за речце се ту није налазило места, а многе „мале“ лексеме којима дефиниција о прилозима очигледно није одговарала смештале су се упркос томе међу прилоге, или су се просто прећуткивале оди. превиђале.

Када је у нашој граматичкој литератури било говора о речцама, појединци су употребљавали тај термин у смислу: кратка, „безначајна“ реч. Тако, нпр., Новаковић, који на истој страни назива *не* и речцом и прилогом,¹¹ или Маретић, који каже: „ријечца *не* је такође прилог”,¹² или Белић: има прилога-речца којима се речи на извештан начин истичу (*још, баш, чак, можда, ваљда* и др.).¹³ Касније су се речце издвајале као врста речи, већег или мањег опсега, зависно од тога у којој су се мери ту укључивали ранији прилози а каткада и поједине речи из других врста. А. Белић у свом капиталном лингвистичком делу тумачи: постоји једна врста одношајних речи на коју се доскора није обраћала пажња; то су речце којима се износи став, „било онога ко говори било о оном о чему се говори“ [да ли је оваква дисјункција логички на свом месту? — И.Г.], и њих треба разликовати од прилошких речи (у те речце спадају *дакле, заиста, јошјош, наравно, можда*). Одмах даље он говори о „речцама или партикулама“ којима се једна реч ставља насупрот свим другим, а које су најчешће „свезице или прилошке речи“; и он је ту био, *само* он није хтео, он *и*ак није хтео итд.¹⁴ Ово треба разумети тако да ту прилози одн. везници стоје у функцији оне врсте која се проглашава речцама. Белић дословце каже још и ово: „Појам о речцама у данашњој литератури врло је релативан. Неки научници ... под тим називом обухватају и све прилоге, предлоге и свезе ...”¹⁵

У познатом делу М. Стевановића заузет је јасан став. Речце савременог језика су „по пореклу и обликом својим ... најчешће прилошке речи или везници“; издвајамо их у посебну врсту због њихове функције. Ту спадају модалне речце којима се износи лични став говорничков — *дакако, заиста, нијошјо, јамачно, можда, ваљда, збиља* итд.; исто тако

¹¹ О. с. 404.

¹² О. с. 523.

¹³ *Грамајика српскохрватској језика за други разред средњих и сиручних школа*, II изд. (1934, Београд) 116.

¹⁴ О *језичкој йрироди* ... 136—139.

¹⁵ О. с. 138.

и „све оне речи које служе за било какво истицање”: *међутим, њак, само, баш, бар*. У ову врсту иду, исто тако, *да* и *не*, затим *ево, ејмо, ено, зар, ли*.¹⁶

Донекле слично објашњава Приручна граматика. „Посебну врсту прилога чине ријечи које су по облику прилози, али се не прилажу појединим ријечима или дијеловима реченице, него цијелој реченици.” То су честице (ријечце и модалне ријечи); „Неки пак граматичари и те мале ријечи убрајају у прилоге”.¹⁷ Речце у стандардном смислу у овој књизи су оне речи које исказују став говорников: порицање (*не*), питање (*ли, зар*), тврдњу (*да, јесћ, свакако*), нестрпљење, жељу, задовољство (*бар, чак, и, једва, још, нишћ, ојеш, њек*), равнодушност или допуштање (*макар, било, јод*), властити дојам, оцену (*доистћа, можда, наравно, њошћуно, скоро, вјеројатћно, веома, врло* и др.). Овамо иду и поштапалице (*овај, чуј, веле*) (214—215).

Овај мали одељак се прикључује низу разних настојања да се речи које значе став и које не одређују ближе неке друге врсте одвоје од прилога. Треба се, међутим, чувати тога да се, идући за реченичним значењем, уз речце које исказују став, „властити дојам, оцену”, не придодају и оне речи које првенствено ипак ближе одређују другу реч те представљају праве прилоге. Ако неко каже да је „ствар потпуно погрешна” или је „дете врло лепо”, постоји, несумњиво, став говорника о степену погрешности или лепоте, као што је, уосталом, „став” већ и у томе што је нека ствар процењема као погрешна, а дете као лепо. Али такво *њошћуно* или *врло* значе процену предиката, за разлику од наведених на истом месту *доистћа, можда, наравно*, који значе говорников став према предикату одн. целом исказу.

У Приручној граматизи се каже и ово: „Посебном врстом прилога сматрају се везници. Називају се везнички прилози.”¹⁸ Овде, заправо, имамо различите ствари. Прво, прилоге који могу функционисати везнички, нпр. *јде, кад, одакле* и сл. при везивању у сложеним реченицама (213); друго, скупове од две или више речи — а ту могу учествовати и прилози — који такође врше службу везника: *ма јде, осим кад* (213); треће — што представља теоријски сасвим другу раван — чињеницу да неко уопште назива везнике прилозима. Тако, на стр. 384, где се говори о саставним реченицама, стоји ово: „Ако је у исходилној реченици који од прилога *и, ња, њак, ње* или занијекани . . . при склапању спајањем ти се прилози мијењају у саставне прилоге за спајање: *и, ња, њак, ње* . . .”; пример: „Ту му се . . . омакну нога и он наглавце слети у снијег”. У истом плану размишљања налазимо и „раставни прилог”: „Непрестано је тонуо у сан или се дизао до голе неке јасноће” (386). Такође и „супротни прилози” *а, али, но, нећо, већ*: „Наслонила се једном руком на зид куће а другу је руку спустила низа се” (385).

¹⁶ *Савремени српскохрватски језик* I (изд. 1970, Београд) 383—385.

¹⁷ Стр. 139.

¹⁸ Стр. 139, слично 213.

Разлози за овакво темељито одступање од подела на врсте, уобичајених у нашој граматици, за нас још нису засада довољно убедљиви. Међутим, ситуација с везницима одиста није лишена своје особене проблематике. У одређеним значењима и функцијама везници се тесно преплићу с прилозима (в. и напред, где је споменуто како А. Белић говори о „речци” и: „И он је ту био”). Тако, значења везника *и* протежу се по дијапазону који иде од правог везничког („Ивица и Марица”), преко везничког истицајног („и он је ту био” у значењу „он је такође ту био” — подразумева се „други *и* он”, а то у многим језицима већ није замењиво копулативним везником), па све до допусног значења („ако уопште и дође”; у оквирима тог значења разне нијансе могу се исказивати помоћу *још* *некако*, *додуше*, *бар* и др.;¹⁹ у другим језицима се такође констатују разне лексичке специфичности). Слично налазимо код *нејо*: обично везничко значење видимо у: „Није зелен него плав”, али је другачије кад нови одсек разговора почиње овако: „Него реци, шта ти мислиш о томе?”. Овде се *нејо* претвара у својеврсни модификатор који имплицира говорникову преоријентацију: „А сад ми реци нешто друго: шта ти мислиш о томе?”. Исто је то и код *али*: „Ја хоћу, али он не да” — супротни везник; „Кад ја дођо’ на воду Ситницу,/Ал’ Ситница мутна и поводна” (народна песма²⁰) — *али* служи говорнику да изрази неочекиваност призора (*кад оно*, *кад ње*).

Овакви примери већ спадају међу питања која се баве променама функција. Разумљиво, промена функције је блиско повезана са преласком у другу врсту речи. Степен оказионалности у тој појави треба да служи као мерило за одлуку да ли да се нека реч смести (и) у другу, врсту, или ће се само указати на могућност њене променљиве употребе, у синтаксичким а не класификационим оквирима.

4.3.0. Назначено је да ће се даље говорити о функцијама, али би тачнији израз био — о функционисању: функционисању било оног лексичког материјала који може заузимати место прилога, било самих прилога у разним, по дефиницији неадекватним за њих положајима.

4.3.1. У рудиментарном облику могло се видети како већ Смотрички уводи међу прилоге понеке обрте који синтаксички функционишу као прилози. Истина, ту су вршила извештајан притисак на ауторове судове и тадашња правописна правила о спајању речи. Код њега су прилози по *семъ*, в’ *конецъ*, по *случаю* написани везано. Нећемо заборавити да су и неки савремени прилози састављени од по две речи, нпр., *јошом*, које се, заправо, ни по чему не разликује од „по сем”, тако да би оно за неку друкчију ортографију представљало синтагму. Код Вука се међу прилозима спомиње на *друјом мјесту*, *сваки дан*; код Сретеновића *може бијти*, *јри свем ѿом*, *не ѿледајући на ѿо*, о чему је већ било говора.

У делима новијих граматичара ова идеја се разрађује даље, имплицитно или експлицитно. Ст. Новаковић ставља поднаслов „Прилози

¹⁹ В. обраду везника *и* у Речнику САНУ.

²⁰ В. обраду везника *али* (1. в) у Речнику САНУ.

од реченица”, тумачећи затим како се догађа да се читаве реченице скамењују у прилоге: *ако бої да, бої зна, дај буди*.²¹ А. Белић, који, као што смо видели, одваја речце као посебну врсту одношајних речи и увршћује у њу *дакле, заиста, наравно* — додаје уз ово и уметнуте реченице: *како ми се чини* и др.²² М. Стевановић говори о одређивању глагола по моменту места, времена или начина, па истиче да се ти моменти исказују било прилозима, било синтагмама (*овом улицом, свако јушро*); овде се, дакле, та двојака могућност изричито наглашава. Слично он поступа кад говори о речцама (а оне су, као што већ знамо, својеврсна „продужена рука” прилога), пошто у поглављу „Речце” наводи: „За обележавање личног става . . . тј. за означавање модалности . . . употребљавају се и цели модални изрази”: *без сумње, нема никаквој сјора, разуме се* и др.²³ Приручна граматика, у „Синтакси”, излаже шта су „приложне ознаке”, придајући том термину шире значење него што је прилошка функција. То могу бити прилози, предложни изрази (*и ред зору*), падежни изрази (*штој дана, похита кошлу, браћу се спава* итд.). Аналогно Белићевим и Стевановићевим опаскама везаним за речце, овде читамо да службу речца врше и многобројни скупови речи и целе реченице: *шако рећи, све у свему, боље рекавши, као што знаше* и др.²⁴

Овај преглед сажето сведочи о томе да је у класичну „морфологију” лагано продирала синтакса, тако што се све боље схватало да службу многих облика могу да врше и синтаксички елементи. Већина горе наведених падежних израза, синтагми и целих реченица, датих било међу прилозима било међу речцама, одиста врше адвербијалну службу, и то у већ уобичајеном проширеном значењу тог термина, тј. и као одредбени и истицајни чиниоци уз поједине речи и као модификатори већих целина. Међутим, идући за прилошком функцијом, треба и даље разликовати адвербијалну природу од „ад-вербијалног” положаја у техничком смислу. Додаци типа *овом улицом* одређују глаголску радњу, али стоје на граници правог прилошког функционисања; додаци типа *кошлу, браћу* (из Приручне граматике) не садрже прилошко значење у стандардном смислу.²⁵

Има и других улазака у прилошку функцију — улазака лексике из других врста речи, а не улазака синтагматике или синтаксе.

Код речи *близу, више*, истовремено прилога и предлога, ситуација изгледа ближа хомонимности него хетерофункционалности (уп. примедбу на крају т. 4.2). У праву проблематику промене функције, тј. функционисања неких других речи као прилога, спадају начелно друкчији случајеви: на пример „Надмудрио је све осим сестру”, где *осим* преузима на себе службу прилога (овде тзв. глаголског прилога: *изу-*

²¹ О. с. 406.

²² О језичкој њрироди . . . 139.

²³ О. с. 377 и 383—384.

²⁴ О. с. 344 и 215.

²⁵ Адвербијално одређивање се каткада схвата врло широко, тако да се у њега увршћују, поред падежа с предлозима и без предлога, такође и додати инфинитиви и супини и др. В., нпр., Х. Јелит, *Studien zum Adverbium und zur adverbialen Bestimmung im Altkirchenslavischen* (1961, Мајзенхајм ам Глау).

зимајући).²⁶ Овамо иду и раније споменуте прилошке службе везника. *и* = такође, *и* = додуше итд. Такво је и јављање предлога у функцији прилога у делимично елидираним реченицама типа „Стао је испред”.

4.3.2.0. Следеће је питање — функционисање самих прилога у разним службама. Ту треба разлучити две варијанте, истина, блиске: прилози, с једне стране, могу функционисати донекле различито али остајући у својој врсти по нормама важеће граматике; а могу, с друге стране, преузимати службе из неких других врста, донекле слично ономе како су малопре наведени предлог (*осим*) и везник (*и*) преузимали службу прилога.

4.3.2.1. Две синтаксички неједнаке али чисте прилошке службе представља одређивање, рецимо, глагола, тј. прилагање уз глагол (он много ради) и „прилагање” уз именицу (много новца). У граматикама је чак дуго истрајавала формулација да прилози ближе одређују глаголе, придеве, друге прилоге — и именице. Под овим су се најчешће подразумевали случајеви типа „много новца” (иако постоје и друге синтаксичке могућности). Прилог има овде именичку функцију: „мноштво новца” (при том „одређивање” ту није интерног већ екстерног типа), те се тиме ова ситуација одваја од прва три случаја. Разумљиво, та недореченост у уџбеничким тумачењима била је давно запажена, па се указивало посебно на прилоге за количину, који „стоје уз именице”.²⁷ М. Стевановић, осим што говори о овој могућности у морфологији, ставља то и у друкчији контекст, чисто синтаксички. Он наглашава да субјекти могу бити и непроменљиве речи, у првом реду количински прилози, који често имају вредност именице: „Много њих је настрадало”, „Доста се пријавило за упис”.²⁸ Наравно, сама именичка функција није нужно везана за субјекат. Може се рећи „Дошао је са много њих” или сл., а ту се, упркос испадању из субјекатске улоге, ништа не мења начелно.

Овде је прилика да се подсети како прилози, у ствари, могу стајати и уз заменице, на шта се раније заборављало: *мноо* њих, а не само *мноо* новца,²⁹ као што је прилика и да се узгред спомене акцидентално присуство заменице као таквог прилога: *нешто* новца, а не само *мало* новца.³⁰ Нису се спомињали ни бројеви у функцији прилога: „Прво, да видимо”, а не само „Најпре, да видимо”.

Анализу речи *мало*, *нешто* као одредаба уз друге речи и као самосталних јединица у именичкој служби проширићемо још неким запажањима.

²⁶ Не могу се сви предлози у савременом књижевном језику престојавати на овај начин, чак ни они који су по семантици најсроднији са неким предлозима који се лако престојављују.

²⁷ Нпр., А. Белић, *Граматица* ... 115.

²⁸ *Савремени српскохрватски језик* I, 378, *Савремени српскохрватски језик* II — *Синтакса* (изд. 1974, Београд) 30).

²⁹ Приручна граматика то изричито спомиње, стр. 138.

³⁰ Речи *неколико*, *нешто* наводе се као прилози (в., нпр., код М. Стевановића, *Савремени српскохрватски језик* I, 378), али се скоро никад не наглашава да су то, у ствари, заменице.

За нашу данашњу граматiku реч *мало* подједнако је прилог у „Он је мало попио” и „Он има мало новца”, само што су реченичне функције тог прилога различите. Међутим, и иста функција (уз глагол) може се још рашчлањивати, па се долази до даљих функционалних диференција, зависних од тананих разлика у значењу прилога. Запазићемо да *мало* функционише неједнако у овим двома реченицама: „Он је мало попио, није баш сасвим трезан” и „Он је мало попио; требало је да попије више”. У првом случају имамо непомућену адвербијалну функцију, а значење је „у малој, незнатној количини, малко”. У другом случају *мало* наступа као врста објекта и заменивљив је акузативном синтагмом „малу количину”, при чему се теже замењује експресивно-квантификативним *малко*. Разлика између двеју реченица се утврђује и на плану реченичне интонације. Истовремено се може закључити да управо уз дје разне врсте речи, нпр. уз глагол и уз придев, наш прилог стоји чак и без такве супфункционалне разлике: у реченицама „Он је мало попио, није баш сасвим трезан” и „Он је мало припит” реч *мало* функционише сасвим једнако, при чему је оба пута заменива са *малко*.

И поред показане разудености ситуација са речју *мало* још увек је јасна. Али је теже одредити се према неким појавама везаним за реч *нешто*. Ова реч у реченици „Нешто шушка” несумњиво је заменица (именичка заменица која стоји као субјекат). У реченици „Нешто новца је остал” то је или прилог, или — боље — заменица у прилошком значењу, и то у именичкој функцији („извесна количина”). При томе се цела синтагма може парадигматизовати без формалних измена (у датом случају је она у номинативу, а може се рећи и „Дошао је са нешто новца” — инструментал, и сл.). Међутим, у реченицама „Он је нешто превише често на боловању” или „Он је почео нешто да побољева” наша реч је још увек прилог, јер је евидентна њена модификаторска улога о каквој је раније било говора, али са значењем и функцијом који скоро да измичу тачној дефиницији. Оваква појава није тако ретка у колоквијалном, „неграматизованом” изражавању, при чему није теоријски незанимљива, а није лишена ни одређених историјских импликација.³¹

4.3.2.2 Што се тиче прилога у везничкој служби, примећујемо да је та појава у нашој граматичкој литератури била мало обрађивана. Она се, додуше, помиње у граматикама. Тако, Т. Маретић, говорећи о везницима, наводи „ријечи које често служе и као прилози, нпр. *идје, како, када, само, већ*”.³² Приручна граматика, такође у поглављу о везницима, наглашава да се у тој служби јављају и упитно-односне заменице, а исто тако и „замјенички прилози: *идје, кад . . . како, камо, куд*” и неколико других.³³ Извесни прилози, дакле, када садрже у значењу односни еле-

³¹ О оваквим случајевима, који су знак неконституисаног стања у реченицама, са дубоком историјском позадином, говорили смо опширно у књизи *Ситудије из историје српскохрватског језика* (1975, Београд), у поглављу о аналитизму, 271—306.

³² О. с. 529.

³³ Стр. 213.

мент, добро покривају потребе које се јављају, како у чистој адлексемној позицији, тако и при повезивању реченичних делова; неки теоретичари их стога, како видимо, сматрају првенствено везницима.

Треба још споменути једно нарочито функционисање прилога у положајима уз именице, а то је функционисање већином придевско, али на разне начине.

Т. Маретић каже да прилог „веома ријетко служи за ознаке именици . . . : јел га кажу одвише јунака”. Мало даље наводи примере: „У образ је сјетно, невесело”, „Боље је Божић кужан . . .”, „Ја сам здраво и мирно”, „Добро нам је паша у Канижи”, дијал. „Живо ли си? Здраво ли си?”³⁴ У овим случајевима видимо мешавину архаичнијих одн. локалних узуса у слагању прилога с именицама одн. с глаголима (о чему ће даље бити речи) и савремене употребе тих прилога („Боље је Божић кужан . . .”, „Добро нам је паша . . .”) где се и не намеће представа о придевској улози наших речи, већ ту прилог стоји у улози предикатског номена (што ћемо такође даље укратко размотрити). А. Белић је навео дијалекатски пример *йо-јунак* као илустрацију да прилог може ближе одређивати именицу (а то је друкчија појава него „стајати уз именицу”, нпр. „мало нџвца”).³⁵ Приручна граматика је пружиала још неке примере за придевску службу: скитање *ноћу*, путовање *љети*, скретање *налијево*,³⁶ који произилазе из граматичког преобликовања управне речи.

Примери са прилогом уз именицу могу се још умножавати: „Он је помало дилетант”, „Срео сам га као већ донекле инвалида” итд. Прилог може стајати не само уз падеж без предлога (акузатив „инвалида”), него и уз падеж с предлогом. Када се каже „Сутра ће бити облачно, повремено с кишом”, јасно је да реч *йо ремено* одређује синтагму с *кишом* (може се рећи и „са повременом кишом”), и није део предиката у оном смислу у коме је овде реч *облачно*, јер сама по себи реч *йовремено* не носи предикацију.

4.4. Током претходног излагања могло се већ видети да је граматика постепено откривала једну од основних диференцијација у кругу прилошких речи: на једној страни прилоге који ближе одређују друге речи („одређују” узето у широком смислу), уз које треба додати и касније дефинисане прилоге за истицање појединих речи — а на другој страни прилоге који „одређују” реченичне делове и реченице, придајући им додатни елемент гозорничког става. Ова подела се у граматичким радовима изражавала и тиме што су се од прилога одвајале речце. Али такво одвајање, после кога је долазило до придруживања дотадашњих прилога речима *да*, *не*, *ли*, *зар*, доводило је опет до хетерогености у једној од врста речи и било је само условно, иако не изразито нетачно.

³⁴ О. с. 522—523.

³⁵ *О језичкој йрироди* . . . 23. По треба схватити у његовом прилошком а не предлошком значењу. У старим текстовима се може наћи и пре-јунак, велми јунак (И. Грицкат, *Акџуелни језички и џексџолошки йроблеми у сџарим срџским џирилским сџоменицима*, 1972, Београд, 62).

³⁶ Стр. 138.

Први је Маретић изнео да постоје прилози који служе за то да се смисао реченице прошири (*чак, још, ипак*) или сузи (*бар, једва, само*), затим да се допуни (*још*ово, *можда, ипак*ово) или да се поткрепи (*биш, дабоме, дакако*).³⁷ Белић је у излагању о речцама споменуо да се њима износи субјективни став о вези појмова у реченици: „Он је, истина, добар човек, али . . .”; „Овамо иду оне речи које наша граматика назива уметнутим: *дакле, заиста, још*ово, *неоспорно, наравно* . . .”³⁸ Код Белића постоји једно интересантно запажање поводом упозорења да уметнуте модалне речце треба добро разликовати од прилога. Наводи се руски пример: „Он едва не ударио мења”, где смисао, према аутору, може бити или „изгледало је да ће ме ударити” (став), или „умало да ме удари” (права прилошка употреба).³⁹ Признајемо да ту разлику не осећамо сасвим као Белић; али је ово у сваком случају рана и занимљива антиципација каснијих доказа о бисемантичној природи неких прилошких речи у одређеним контекстима (в. т. 5. и 7).

Даље, показано је како је М. Стевановић истакао речи којима се износи лични став говорников (*дакако, заиста, нијош*ово), ставивши овај део излагања у поглавље о речцама, али напоменувши да то могу бити по пореклу прилози.⁴⁰ Приручна граматика говори о „посебној врсти прилога”, који се не прилажу појединим речима или деловима реченице, него целој реченици, да би се показао став говорника према ономе о чему се говори. То су, према овој књизи, речце, којима се може појачавати тврдња или порицање, изрицати нестрпљење, жеља, задовољство, дојам.⁴¹

Заједно са напред спомињаним расцепом на пунозначне и непунозначне лексеме, ова подела на комплементе речи и реченица представља у природи адверба најизразитију црту њихове граматичке хибридности. Тој врсти двојства у њима посвећена је већа пажња у расправама са модерном оријентацијом.

III

Модерне расправе (радови Милке Ивић).

5.0. Савременом разрадом прилошке проблематике дошло се до сасвим нових погледа на ову нимало једноставну језичку материју. Увидело се да наша врста речи делује на синтаксичком плану далеко разноврсније него што је обично прилагање, одређивање или модификовање, те да она самим тим обogaђује синтаксичку теорију. Сем тога, развој науке о језику, али и развој језика самог, чине прилошку врсту отвореном за многе раније незапажене или за стварно приновљене нијансе

³⁷ О. с. 522—523.

³⁸ О језичкој природи . . . 136—137.

³⁹ О. с. 137.

⁴⁰ Савремени српскохрватски језик I, 383.

⁴¹ Стр. 139, 214—215.

значања у постојећим прилозима, као и за притицање нове лексике у овај круг. Разумљиво — да би се до ових сазнања дошло, биле су потребне, поред уобичајених општеграматичких и компендијских поглавља, и расправе делимично или у потпуности посвећене овој теми.

Међу значајне студије из последњих година сврставају се радови Милке Йвић, написани са одличним познавањем савремене светске лингвистике.⁴² Овде их нећемо редом приказивати, него ћемо и из њих, као што је чињено напред, издвојити неколико проблема чија обрада представља битну новину за нашу граматичку науку, а тога овде није мало. Ауторкине излагања даће се скраћено, донекле и упрошћено, да би се мало даље на њих надовезале и властите опаске, пошто су расправе у том смислу инспиративне.

5.1. У раду I (ознаке објашњене у бел. 42) ставља се нагласак на описне прилоге који служе као тзв. лексичко језгро предиката. Указује се да овде има, прво, случајева са идентификованим субјектом (случајеви су неједнаке структуре: „добро му је“; „ми смо добро“; „он није добро са здрављем“ — тј. уз додатак који има рестриктивну службу; „с њим је лоше“ — засад мало распрострањени у нашем језику подтип). Друго, има примера без могућности идентификације субјекта, који се у српскохрватском своде на исказивање климатских и атмосферских ситуација („топло је“, „ведро је“). У чланку су обрађене многе појединости (такође и из историјског и упореднојезичког аспекта) о прилозима у улози предикатског номена.

Та је појава у ранијим радовима била спомињана успутно. Приручна граматика о овоме говори на два места — у контексту о предикатском имену, у коме, поред именица, придева и др., могу стајати, како се примећује, и прилози, а затим у излагању о томе како неправом објекту у дативу могу „отварати место“, између осталог, адверби („лако је теби“).⁴³

5.2.1. Следећа дискусија везана за прилоге, која у нашој ранијој науци практично није ни додиривана, јесте расправљање о прилозима као о „додатним коментарима“ и с тим у вези о импликацијама које употреба прилога за собом повлачи. У радовима II и IV, а узгред у III и V, говори се о модификаторима реченичне поруке, који су представљени адвербима. Реч је првенствено о томе да адверби могу пружити својеврсни говорников коментар о информацији. Реченица „Он је срамно побегао“ значи: „Он је побегао, што је срамно с његове стране“. У

⁴² О *йрилозима* у вези с неким *йрилолошким* карактеристикама *српскохрватске* реченице, Научни састанак слависта у Вукове дане 7 (1977) 307—311 — даље се бележи као рад I; О *реченичним* адвербима са функцијом „*додатној* коментара“, Зборник реферата са састанка Међународне комисије за проучавање граматичке структуре словенских језика, Варна (октобар 1977; у време писања ове расправе у штампи) — даље II; Renata Grzegorzukowa, *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków ...* Wrocław—Warszawa—Kraków 1975 ... [приказ], Зборник за филологију и лингвистику 20/1 (1977), 241—244 — даље III; О *српскохрватским* реченичним *йрилозима*, Јужнословенски филолог 34, 1—16 — даље IV; О *српскохрватским* *йрилозима* „*за начин*“, Јужнословенски филолог 35, 1—18 — даље V.

⁴³ Стр. 319 и 359.

таквој служби често стоје исти прилози који стоје и у својству предикатских модификатора, тако да понекад настају двосмислености. Двосмисленост се може избећи интонацијом, нпр. „Чудно — одговарао је на сва питања”, где имамо модификатор реченичне поруке, за разлику од „Он је чудно одговарао...”, где је модификатор предикатски. Обличко диференцирање је у нашем језику ретко: *срећом* и *срећно*.

Посебно у раду II говори се о негираним и ненегираним прилозима који испољавају међусобне разлике и на овом плану. Тако, прилог *невероватно* може иступати као реченични коментар: „Невероватно, они су победили” или „Они су победили, што је невероватно”, док се прилог *вероватно* употребљава само у реченицама типа „Они су вероватно победили”, што не представља коментар те врсте. Даље: „Ти си се непотребно око тога трудила” одн. „Ти си се око тога трудила, што је било непотребно”; мџутим, уопште се не може казати „Ти си се потребно око тога трудила”. О томе више у т. 10.

У даљој разради ових питања износи се могућности откривања укљученог али неискazanог контекста. „Осудили су га неправедно” може имати више значења, тј. у разним приликама се негирају разни семантички елементи, различите су импликације. Реченица може значити: неправедно је што су га осудили, јер: а) он није извршио то (лоше) дело, б) то што је урадио није лоше дело, в) заслужио је блажу казну за своје дело. Такође се показују случајеви неједнаких модификатора који повлаче за собом неједнако усмерене импликације: „Иван непотребно тврди да се Милан оженио” имплицира констатацију да је тврдња непотребна, јер се већ зна да се Милан оженио; „Иван нетачно тврди да се Милан оженио” имплицира констатацију да је тврдња нетачна јер се Милан није оженио. Затим, ако се каже да „Иван Милана незаслужено хвали”, прилог не представља говорнички коментар ни о целој информацији ни о предикату, него о субјекту: Иван хвали Милана, а то Милан није заслужио. Најзад, има случајева када реченица без одређеног проширења не може ни да се подвргне дејству адверба: није довољно рећи „Иван је погрешно легао”, него мора, нпр., овако: „Иван је погрешно легао у кревет” (= што је погрешно с његове стране: требало је да легне на нешто друго).

У једном делу рада IV ове мисли развијају се и даље. Прилози који служе као реченични коментари нису оријентисани непосредно на радњу, него у неким другим правцима. Ако се каже „Он је непажљиво ударио мајку [у тексту је енгл. пример са *careless* = из непажљиве] („што је било непажљиво с његове стране”), значење прилога је оријентисано на подмет: „Био је непажљив те је ударио”; исто то у примеру „Он је паметно избегао . . .” — „Био је паметан те је избегао”. Прилог је оријентисан на објекат ако се каже „Он је тачно приметио да је текст пун грешака”: тачно је оно што се објекатском реченицом тврди о тексту — да је неисправан. Оријентација на додатак за место: „Он је погрешно ушао на предња врата” = „Ушао је на погрешна врата”.

Суптилно проширење идеје о оријентацији адверба на објекат налазимо у раду III. Тако оријентисан прилог може бити лишен импли-

кације о начину вршења радње — „Обуци се топло” просто значи „Стави на себе топлу одећу”, а може имплицирати и начин вршења радње — „Тесто меко замеси” значи да тесто мора испасти меко, и то у резултату једног подразумеваног иако неименованог начина у поступку.

5.2.2. У већем делу расправе IV по новоме се даје укупна класификација реченичних модификатора. Поред већ подробно анализираних прилога за додатни коментар, постоје: прилози блиски конјункцијама (*најрошћив, међушћим*), прилози са функцијом кондензовања (*иначе, ипак*), прилози за енумерацију (*прво, најзад, с једне стране*), прагматски прилози (*украјко, наводно, с ойрошћењем* — говорник ставља до знања како се држи према реченици коју остварује), прилози с експресивним елементом (*уошћие, ниошћие*), са пресупозиционом службом (подсећање на познате појединости: *чак* — јер се зна да је у питању нека појачана мера; *више, коначно*), контрафактивни (*шћобож, бајаи*), модални (*можда, веројайно, несумњиво*).

Овакво разврставање значи велики корак напред у разјашњењу и логичном сједињењу прилога „којима се износи слав”, оних које је у своје време и на свој начин класификовао Маретић, а затим делимично разврстала Приручна граматика. Под окриље прилога враћају се лексеми које су често биле сврставане међу речце, а не заборавља се ни могућност адвербијалног функционисања скупова речи (*с једне стране, с ойрошћењем*), мада се о томе изричито не расправља.

5.3. У свом раду V М. Ивић, прво, одваја од традиционалних прилога за начин оне који нису начински, нпр. *врло*, које одређује интензитет особине именоване другом рчју. Затим истиче да ће начинским прилозима називати само оне који квалификују појаве по некој њиховој инхерентној особини. Следствено томе, остају изван ове категорије извесни прилози направљени од именица (*шћелесно, шћолийшћки* — њихова се служба „своди на именоване појаве с погледом на коју долази до остварења онога о чему реченица саопштава”, стр. 4), даље, они прилози који детерминишу феномен остваривања радње а не само остваривање (фреквенцију: *честћо*, контролу над радњом: *намерно, иншћинкшћивно*, очекиваност: *изненада*, ефикасност: *узалуд* и др.), а исто тако и они (у рајијим радовима проучени) који значе говорников коментар информације („Он је непоштено прећутао”).

Начин вршења се може исказивати непосредно и посредно. У првом случају имамо податке о темпу (*брзо*), интензитету (*шћихо*), естетској вредности (*лоше*), солидности (*одлично*), емоционалној обојености (*срдочно*) итд. У другом случају налазимо вредносне судове, коментаре о радњи (не мешати са коментарима о реченици!) и сличне моменте. „Смешно гестикулира” значи „Гестикулира на смешан начин”, или још тачније „Гестикулира на X начин [на неки неизречни начин], што је смешно”, или „Смешно је то како гестикулира”. Ови примери се разликују од примера са непосредним исказивањем начина, пошто се не може казати, рецимо, „Трчи на брз начин” или „Трчи на X начин, што је брзо”, а ни „Брзо је то како он трчи”.

Начин се може посредно карактеризирати прилозима од именица: „Ја те пријатељски опомињем”, и то када прилог подразумева поређење с нечим типичним: *пријатељски* = онако како је пријатељ дужан да чини. Исто тако, појављује се карактеризација радње путем исказа о психичком или физиолошком стању у коме се налази вршилац: „Збуњено је седоварала на испиту”, „Дигла се уморно са столице”: ту је, дакле, начин вршења радње такав да се из њега може разабрати да је субјекат збуњен одн. умран. „По овом семантичком принципу”, вели аутор, „долази до организовања и мало необичнијих спојева”: „Зрело и истовремено младо њишући се у бедрима, Симка донесе кау” (Д. Ђосић; расправа V, стр. 9). За још једну нијансу перифернији је фактор начина у реченицама где се прилозима исказује психичко стање вршиоца које управо и доводи до радње: „Он увређено одбија да одговори” — из увређености, „Сујетно инсистира на својем предлогу” — зато што је сујетан. А обратно је у примерима типа „Презриво је одмахнуо руком” — у знаг презира, да би изразио презир.

Посредно исказивање начина наступа такође и онда кад се прилогом именује особина објекта који настаје радњом: „Беланце пенасто умутити”; друкчије је ако се овим путем означава својство објекта које већ постоји независно од глагола: „Богато се оженити” = узети за жену богату особу.

У српскохрватском језику постоји тенденција да се прилошки исказују оне напоредне околности које доприносе формирању утиска о начину; а то иде и доле да субјекат не мора бити живо биће, него се само има у виду његово деловање на око („Тужно спава природа под снегом”).

Очигледно је да се ови прилози (неколико последњих примера) не могу преобличавати у синтагму „на . . . начин”, пошто је сам начин, како се и истиче у чланку, у овим случајевима мање или више пропратна семантичка нијанса.

Речник САНУ.

6.1.1. Приликом израде описног Речника Српске академије наука и уметности, на терену србохрватистике освајала се вештина сложеније него икад пре хијерархизације и тананије него пре идентификације лексичких значења. Раније отпочети Рјечник Југославенске академије знаности и умјетности имао је у методолошком погледу нешто друкчије концепције, што ниуколико не значи мање вредне.⁴⁴

При изради оваквих речника постављају се многобројни принципи и технички прописи, поред осталог и о томе како треба градити дефи-

⁴⁴ О разликама које се управо и тичу конциповања дефиниција в.: И. Грицкат, *Лексикографски њосиујак у речницима САНУ и ЈАЗУ, њриказан на глаголима с њрефиксом за-*, *Наш језик* 25/1—2, 3—23.

ницију.⁴⁵ Наравно, никаквом теоријом се не може обухватити сва пракса на томе пољу, пошто се она не може ни предвидети. Многе дефиниције, нарочито таквих речи као што су прилози, предлози или везници, са њиховим честим међусобним претакањем, неминовно измичу припремљеним шаблонима, поголову када речник претендује да покаже финије семантичко разграновање.

6.1.2. Размотрен је лексикографски рад у вези с прилозима првенствено са техничко-семантичке стране. Није се улазило у процену тога колико је свака понаособ дефиниција тачна и колико је оправдано дељење одређених прилога на значења и подзначања. Овде, дакле, није реч о појединим прилозима, већ о проблематици прилошких речи у описном речнику. Укупно је разгледано сто дефиниција.⁴⁶

6.2.1. Пронађени су следећи основни типови дефиниција прилога:
— синоним одн. синоними,⁴⁷ више или мање приближни (синоними у ширем смислу); дакле — прилози у служби тумачења прилога;

- „на ... начин” (уз реч „начин” придев који етимолошки одговара прилогу);
- предлошко-надежна конструкција;
- глаголски прилог садашњи;
- „као + именица”;
- инструментал именице.

6.2.2. У свим овим типовима могу се наћи и подтипови, уколико овим називом обележимо типове са специфичним проширењима или преиначењима.

— Ако је у дефиницији прилог, он може бити ближе одређен или на други начин допуњен. Овамо иду и прилошке синтагме у којима сам прилог представља удаљенији еквивалент или уопште није еквивалент за одредницу. *Заборављено I*. = сасвим осамљено, *забавишио* = далеко од

⁴⁵ Тако, један од уредника Речника САНУ, Д. Гортан-Премк, сматра да је сдржај лексикографске дефиниције — идентификација појма с релевантним елементима реализације [то би били, отприлике, *genus proximum* и *differentia specifica*]; поред тога, може постојати синонимски део дефиниције, при чему се напомиње да синоними нису један од другог семантички независни, него они један другом индицирају актуелну семантику. В.: *О грамаћичкој информацији и семантичкој идентификацији у великом описном речнику*, Наш језик 24/3, 114, 112—113. — Постоје врло педантно изражена упутства о дефинисању у словеначком описном речнику *Slovar slovenskega knjižnega jezika I* (1970, Љубљана), у уводном делу, стр. XIV—XVII. Теоријска литература о дефинисању је врло велика.

⁴⁶ Проучено је првих 50 прилошких значења у прилозима на *за-*, првих 25 на *к-* и првих 25 на *л-*, у свему сто дефиниција а не сто засебних прилога, јер је за дату анализу свака дефиниција била посебна јединица. Прескакани су прилози упућени на друге прилоге, затим они који су као други или даљи давани под аколадом уз први. Прескочено је *кад*, обележено као „прилог, везник и речца”; обухваћено је *ладно*, пошто је ова реч обрађена, иако је, информативно, упућена на правилније *хладно*. — Држали смо се примењених правописних решења: *забудуће* — прилог; *на жалост* — предлошко-надежна конструкција (у једној дефиницији).

⁴⁷ Даље се не истиче да ли се исти тип јавља једном или више пута у истој дефиницији. На пример, налажено је и по пет синонима за један прилог.

пута; *заљужнуио* = једва чујно, *кадифасио* = прекривено меким длачицама.

— Поред типа „на . . . начин” (*забавно а.* = на забаван начин), постоји подтип „на начин + генитив” (*забийски* = на начин забита). Исто тако, придев уз реч „начин” не мора бити увек етимолошки истоветан: *здравио 2. в.* = на добар, задовољавајући начин.

— Предлошко-падежне конструкције могу бити различито проширене: *завалео а.* = у заваљеном положају, *завише* = преко одређене мере, *заврзласио* = са сложеним преливима; *завидљиво* = са осећањем зависти, *кабинейски* = без додира са животом; *забрињавајући* = у мери која забрињава. Понекад предлог + падеж стоје заједно у функцији предлога, тако да та предлошка целина тражи иза себе падеж: *лабораторијски* = на основу анализе.

— Глаголски прилог садашњи према потреби се допуњује: *лабаво* = недовољно притежући; *завршио б.* = укључујући као последње, *кабасио 1.* = остављајући утисак нечег кабастиг.

— Поред типа „као + именица” може се појавити тип „као + предлошко-падежна конструкција”: *лабораторијски* = као у лабораторији, *лабудасио* = као у лабуда.

— Инструментал такође може бити семантички употпуњен одредбом, што и јесте најчешћи случај: *заљужнуио* = муклим гласом.

6.2.3. Адверби, као ни остале врсте речи, обично се не дефинишу само помоћу једног дефиницијског типа или подтипа у показаном смислу, него мешовито. Према писаним и неписаним правилима која важе за обраду једнојезичких речника, пожељно је да се речи тумаче на више начина у погледу дефиницијских устројстава, ако то граматичка вј. ста и семантика речи допуштају. У нашем случају најмање је добро ако се прилог тумачи искључиво прилогом (настаје и опасност дефинисања у круг), али се такви примери побољшавају већим бројем блискозначних прилога у дефиницији, као и тиме што се ти прилози међусобно допуњавају, одређују и своде (уп. Д. Гортан-Премк, бел. 45).

У разгледаној грађи смо нашли 27 случајева дефинисања само помоћу прилога, али увек помоћу више од једнога. Само у једном случају стоји један прилог у дефиницији, али ближе прогумачен у заградама: *ладно 1.* = студено (у вези са температуром у каквој просторији . . .). Затим, има четири примера где у дефиницији стоји само предлошко-падежна конструкција — једна или више њих; три су примера са више него једном таквом конструкцијом, па се те дефиниције већ не могу сматрати једнообразним. Два пута налазимо по једну проширену предлошко-падежну конструкцију: *забрињавајући* = у мери која забрињава (пример: „Ово је . . . забрињавајући озбиљна ствар”), *кадровски* = у погледу кадра, особља (обично стручног). У три тумачења стоје само глаголски прилози, при чему два пута по два у једној дефиницији, а једном чак три: *лазимце* = лазећи, пузећи, гмижући. Поред тога, у једном случају стоји само један глаголски прилог, али од непунозначног глагола и стога са релевантном допуном: *завојке* = правећи завоје, заокрете.

Тип „на . . . начин” није ниједном сматран довољним, исто тако ни тип „као + именица”, ни инструментални тип.

6.2.4. Показани различити типови јављају се удружено по два и по три у истој дефиницији. Када их има више од једног, редослед већином не варира. У таквим случајевима често на првом месту стоји предлошко-падежна конструкција, проста или проширена, а за њом синоними; одн. иза те конструкције још прилог времена садашњег или још инструментал па затим, евентуално, синоним или синоними. Релативно често дефиниција почиње и типом „на . . . начин”, после чега се наводи још један тип или још два, опет са синонимима као завршним саставним елементом. Према томе, шест показаних типова творе комбинације и пермутације.

Неоспорно, тип или типови дефинисања имају везе са семантичким типовима самих прилога који се дефинишу. Константовати такве везе представљало би захвалањ лингвистички задатак, изводљив, разуме се, само на основу принципа великог броја, јер појединачни примери не могу имати снагу доказа. При томе би се, у још продубљенијој анализи, показале, вероватно, суштинске, иако засад неиспитане семантичке разлике приликом употребе прилога уз глаголе и уз придеве одн. друге прилоге. Прилози који равноправно улазе у све три врсте синтагми нису многобројни, а истраживања се најчешће крећу око положаја уз глагол, који је доминантан, како и сведочи етимологија речи „адверб”.

Даље ће бити нешто више говора о дефиницијама типа „на . . . начин” (т. 9).

6.3.0. Проучена грађа даје повода за још неке, разнородне опаске.

6.3.1. Примећује се да су неке дефиниције аутономне, што ће рећи довољне као идентификације одређеница, док неке нису, тј. могу вредети само у одређеним контекстима — а то се некад показује а некад не показује на потребном месту у обради. Тако је, нпр., дефиниција значења *ладло* I. — „студено (у вези са температуром у каквој просторији или напољу одн. са осећајем који таква температура изазива)” — иако само од једног прилога и допуне у заградама, ипак аутономна, премда сиромашна у пружању идентификације. Али када се као дефиниција одреднице показује нешто што је може заменити само у одређеним позицијама, а да се на то не скреће пажња, речнички поступак постаје некоректан. Прилог *загасито* дефинисан је: „тамном, загаситом бојом, у тамну, загаситу боју” (у примерима стоји „загасито обојена” и „загасито плаво”). Истина, прва синтагма другој донекле „индицира” семантику, међутим, јасно је да ово што је дато као објашњење одреднице вреди само уз глаголе „обојити” и њему најсродније, а не и уопште, и то се види по обрнутој замени („Одликује се тамном, загаситом бојом” није „одликује се загасито”, као што ни „Прелазак у тамну, загаситу боју” није „прелазак загасито”). Осим тога, за прилог *загасито* у примеру где стоји синтагма „загасито плаво” уопште не може вредети ни први ни други део дефиниције. Мањкава тумачења, у смислу о којем сада говоримо, донекле се исправљају напоре до датим друкчијим обртима, другим

типовима дефинисања. Прилог *кабинетски* протумачен је, поред осталог, речима „у кабинету”, „из кабинета”, што је прикладно за показане у речнику пример: „кабинетски радити”, „кабинетски одлучивати”; али „седети у кабинету” није „седети кабинетски”, нити је „истрчати из кабинета” — „истрчати кабинетски”. Делови дефиниције „на кабинетски начин”, а нарочито „без додира са животном стварношћу” ипак упућују целу интерпретацију у правилном смеру, тумачећи смисао вишезначних синтагми „у кабинету”, „из кабинета”.

6.3.2. Предлошко-падежне конструкције у дефиницијама прилога дају за теорију о предлозима скорје исто толико, колико и за одговарајуће анализе прилошких значења. У нашој грађи нађене су дефиниције у којима су употребљени многи предлози: *завидла* = за дана, *завјерно* = под заклетвом, *завољно* = по вољи, *забадава* = без накнаде, *завришно а.* = на крају, *зајоначке* = из залета, *завалењено а.* = у завалењеном положају, *зајрижено* = са страсном упорношћу.

6.3.3.1. Што се тиче репертоара прилошких речи у Речнику САНУ, он је, уз остало, непосредно везан за проблеме прилошке семантике. Није реч о томе да су неки прилаци, и то уобичајени данас, просто испуштени (*зајрижено*, *кажњиво*, *лабилно* и др.). Није ни о томе реч да се не запажају прилози који представљају средњи род глаголских партиципа времена садашњег (нпр., *забрињавајуће* лоша ствар): они су посебна тема, која се у нашој граматици једва спомиње, највише стога што сами партиципи не спадају у стандард⁴⁸ (в. напомену у т. 11). Реч је о томе да пажљиви преглед постојећих адверба наводи на мисао да треба проучити начелне могућности и немогућности грађења ове врсте речи од придева, и нарочито од трпних и од адјективизраних радних придева.

6.3.3.2. Даље, закључује се да прилози од трпних придева уколико су забележени, а у извесној мери и друге класе прилога, приметно теже помереним, фигуративним значењима, понекад и без остваривања оних примарних значења која би одговарала примарним значењима саодносних придева. Нашли смо под *заборављено* примере „заборављено живети”, „заборављено млети” (о воденици), „заборављено осмехнут”, где се примећује градација фигуративности. Читају се и овакви примери: „загаламљено огромни и живи колодвори” (Владимир Черина); „забавно гледати по цвећу” = забављајући се, уживајући (Војислав Ј. Илић), „упасти унутра кабасто” (Радивоје Бојић) итд. Изван овде разгледаног азбучног опсега наћи ће се многи прилози који имају развијена проширена значења, али не и основно; нпр., *илуво*, према Речнику САНУ, има више семантичких нијанси, али ниједна не одговара непосредно придевском значењу *surdus*. Вредан је посебног истраживања овај проблем компатибилности придевских значења и њихове прилошке употребе; о њему ће још бити говора, а он се уклапа и у сасвим другачији контекст.

⁴⁸ Пао је у очи пример, напред већ споменут, „забрињавајући озбиљна ствар”, где би многи говорници и писци употребили прилог са завршетком *-ће*.

Неке моућности даљих анализа.

7.0. Закључцима до којих се дошло приликом најновијих проучавања прилога може се придати одређена лексичко-семантичка, лексикографска, па и стилистичка димензија. Овде ће се покушати да се велико поље адвербијалне проблематике легитимично осмотри на неколико места.

7.1. Најпрв је потребно казати још коју реч о лексикографском поступку.

Речник тумачи изоловане речи, али свака изолована реч носи у себи семантички набој који је и креиран и креативан у међулексичким додирима. Стога је описном речнику главни задатак да разјашњава добијене резултате тих додира. Ови резултати — тј. значења — могу бити стандардизовани, општепознати, а могу бити на различите начине потенцијални, полустварени или скривени. Појављују се везана значења, тј. таква која се реализују једино уз извесна контекстуална ограничења, а тада су обично у питању развојни ступњевии или довршени продукти фразеолошког одн. термилошког језичког твораштва. Такође се појављују и новија и сасвим нова значења, тј. таква која се испрва маркирају као сазнајне или стилске иновације и која пеступно продиру у говор и престају да то буду; или се кадкада само лансирају али се не одрже.⁴⁹ Лексикографи знају ове чињенице. Зато они показују значење или без икаквих нормативних обележја, или га обележавају као неуобичајено, или, уколико наиђе изворна, самсродна значењска новина, стављају ознаку да је семантичка творевина индивидуална. Они, дакле, одлучују о томе да ли је спровоцирани семантички резултат успео и да ли га вреди пустити у лексикографију.

Ово би било питање „ширине” лексикографског обухвата, репертоара оних значења о којима треба размишљати да ли она улазе у речничку обраду. Али лексикограф решава још једно питање — питање „дубине” дефинисања. Наиме, у објашњаваљу сваке семантике постоји праг до кога се може силазити у потрази за њеном аутономном вредношћу; испод тог прага нашао би се опис значења у датом реченичном случају, а не опис самосталног значења. Дефиниција не сме бити подложна дејству парадигматских прилика (као што смо видели, „*загаситио* = у загаситу боју” није добро, јер свако „у загаситу боју” није „загасито”, т. 6.3.1), а исто тако не сме да захвата у ирелевантне околности остварења. Задатак лексикографа, између осталог, састоји се у томе да сагледа — докле иде цепање семантике на релевантне огранке, а одакле почиње ирелевантно. Тако, нпр., прилог *иојресно* може да се протумачи као „са грешком, чинећи грешку, грешке”, што би покрило најшири

⁴⁹ Поступно продирање значењске новине видимо, нпр., код речи *машина*. Данас се каже „Опрала сам једну машину рубља” у значењу количине рубља која је стала у машину за прање, тај нови производ технике. Реч *машина* је стекла семантику запремине слично многим другим именима контејнера (*чаша* воде итд.). Међутим, аутономно лексичко значење количине добија само мали број таквих имена, на самом крају процеса: *аков*, *ведро* и сл. — Споменуто лансирану али неприхваћену новину значења могли смо видети у примеру „забавно гледати по цвећу” = забављајући се (т. 6.3.3.2).

спектар примера и представљало неспецификовану дефиницију. Тај прилог би се могао протумачити и као „са грешком, замењујући један елемент другим”, а то би већ била дефиниција једног подзначања, извучена из ограниченог броја примера. Она би вредела за реченицу „Иван је погрешно легао у кревет” (тј. заменио је диван креветом, уп. у т. 5.2.1), али не и, рецимо, за „Он је сасвим погрешно замишљао Америку”, где се јавља друкчије подзначање („мешајући елементе”). Међутим, било би бесмислено на основу показане реченице о Ивановом легању дефинисати прилог *погрешно* као „са грешком, замењујући диван креветом”. За наш прилог у овој реченици као и за многе семантички истосмерне примере потребно је наћи дефиницију која ће представљати заједнички именитељ. Том проналажењу лексикографија неизоставно мора да тежи.⁵⁰

Треба, према томе, тражити хоризонт у дефинисању, иза кога налазе подаци из појединачних остварења, или околности битне за саопштење али небитне за лексему, коментари на значење лексеме, импликације без значаја за речничку семантику и сл. У том смислу ће се овде осматрити неки моменти везани за адвербе, највише они моменти које је у својим расправама осветлила М. Ивић.

7.2.1. Удаљеније импликације се не могу тицати лексичког значења. Видели смо да се у реченици „Неправедно је што су га осудили” (т. 5.2.1) утврђују три импликације уз прилог: неправедност је у томе што он или није извршио (лоше) дело, или дело које је извршио није лоше, или је заслужио друкчију казну. Основно значење прилога, очигледно, остаје нетакнуто.

Лексичко значење неке речи не поклапа се увек са њеном комуникативном вредношћу у оквирима одређеног израза. М. Ивић примећује у вези с реченицом „Презриво је одмахнуо руком” (= у знак презира): „У обом «циљно» организованом типу прилошке детерминације . . . импликација о начину на који се радња врши не изостаје, додуше, али је од маргиналног значаја на комуникативном плану”.⁵¹ Дакле, чињеница да прилог овде првенствено значи „у знак презира” а не толико „на начин који се карактерише презиром” проистекла је из посебне организације саопштења, она је само синтаксички усмерена у таквом правцу, а не услед семантичке измене у прилогу *презриво*. Било би сувишно ако би се у лексикографско тумачење речи *презриво* унела и ова реченична конотација.

7.2.2. Постоји и ближе имплицирање; оно се испољава у томе што исти прилози једанпут модификују глагол, а други пут цео исказ, или

⁵⁰ Узгред спомињемо и ово. Зависно од видске и временске ситуације у примеру, поистовећење дефиниције са адвербом изискивало би једанпут прилог времена садашњег („замењујући”) а други пут прилог времена прошлог („заменивши”). Овакав могући фактор времена у начелу се не испољава при дефинисању адверба. Разлог не лежи у некој посебној — у овом смислу — природи одредница-адверба, него у природи дефиницијског материјала који им одговара, наиме, у природи глаголских прилога, који својом двојаном овремењеношћу могу да кореспондирају са различитим ситуацијама у појединачним примерима.

⁵¹ Рад V, 9.

једанпут ближе одређују глаголску радњу а други пут је ректификују итд. Поставља се питање — да ли се и када се при томе задире у саму прилошку семантику, настају ли нова лексичка подзначења.

Каже се „Непоштено је зарадио” и „Непоштено је прећутао”: ово друго може да се трансформише, тј. да се искоментарише по обрасцу „Прећутао је, што је непоштено с његове стране”. Може се поставити питање — да ли су се ту створила два подзначења прилога *нейошћено*. У оба случаја прилог значи „изван моралних норми”; та дефиниција покрива адверб о коме је реч у оба примера. Уз глагол *зарадио* прилог исказује инхерентну страну вршења радње: зарада је постизана обављањем неморалних поступака. Уз глагол *прећућати* — захваљујући на првом месту самом значењу тога глагола — прилогом је изнета окурентна околност: наиме — како се радња процеђује у оквирима важећих правила понашања у датој ситуацији, а не каквим је средствима она обављена. На лексикографској површини стоји у оба случаја „изван моралних норми”, као споменути напред заједнички именитељ, пошто на карактеризацију значења не утиче то да ли је одсуство моралних норми било уграђено у радњу или није. Не треба заборавити да се исти прилог са истим глаголима може употребити и ван специјално конструисаних реченица, нпр., у инфинитиву: „непоштено зарадити” и „непоштено прећутати”. Остају спојеви истих лексема; опада могућност да се у другој синтагми осети коментар поводом радње и расте могућност да се у тој синтагми констатује квалификација радње.

Сличне анализе дају исте резултате и у другим случајевима. Рецимо: „Срамно је побегао” и „Срамно се понео”. Реченични коментар уз први исказ, приликом преобликовања, гласи би „... што је срамно с његове стране”, док је код другог исказа такав поступак немогућан. Ако се реченице са елементима који нас овде интересују саграде друкчије: „Никада не побегни срамно” и „Никада се не понеси срамно”, прва се може трансформисати у „Никада не побегни, јер би то било срамно с твоје стране”, док друга не допушта слично проширење. Али даље — уколико се све пребаци у инфинитивне исказе: „Побећи срамно — то је његов обичај” и „Понети се срамно — то је његов обичај”, моменталног коментара изостаје, а прилог доказује своју семантичку истоветност у оба случаја: „на низак, недостојан начин”.

7.2.3. Ово наше разлагање може бити поколебано тиме што се овакве разлике, које у извесним реченицама постоје на импликационом или комуникативном плану, понекад могу појавити и на плану израза, о чему на више места има упозорења у радњима М. Ивић. Тако се, на прим.р, значење „логрешно”, осим самим тим прилогом, изражава речју *нештачно* ако се односи на инхерентни садржај („Нештачно је преписао”, тј. преписао је с грешкама у препису), а речју *забуном* ако се односи на окурентцију („Забуном је преписао”, тј. преписао је други текст а не оно што је требало). На исти начин се диференцирају *срећно* и *срећом*, у немачком *erfreulich* и *erfreulicherweise* итд. Да ли сама таква спорадична лексичка појава, која, очигледно, изискује разликовање дефини-

ција код речи *нећачно* и *забуном*, *срећно* и *срећом*, оправдава да онда и напред наведене прилоге *непошћено*, *срамно* дефинишемо дьојачко, са два подзначања?

Закључујемо да неки језици чешће (нпр., немачки језик), а неки спорадично (српскохрватски) уводе лексичко разликовање у једно одређено, системско двојство које се разлучује на плану синтаксе. Другде је то двојство облички неутралисано. У првом случају лексеме би требало да добијају посебне дефиниције, пошто се при дефинисању мора исказати тај допунски чинилац, тј. сам мотив лексичке диференцијације. У другом случају разлика је лексички поништена (констатује се врста специфичног „криптогипа“), и дефиниција нема шта да диференцира. Удаљена аналогија би била, нпр., у срјави да се категорија живог и неживог може манифестовати синтаксички (акуз. јд. м.р. у нашем језику), али се као таква не истиче у дефиницији; или у томе да се у многим језицима синтаксички на разне начине разликују али се облички не разликују глаголски видови, па се у речничком поступку аспектносћ не разлаже.

7.3.0. Неки од напред наведених примера упућују и на нешто другачије анализе. У радовима М. Ивић се на доста места спомиње како разне појаве везане за адвербе тек очекују да буду дубље проучене. Овде ће се у одређеном смеру начинити мали улог у таква будућа проучавања.

7.3.1. Пођимо од споменутих примера. „Непоштено је прећутао“ = „Прећутао је, што је непоштено с његове стране“, „Срамно је побегао“ = „Побегао је, што је срамно с његове стране“. На другој страни стоји: „Непоштено је зарадио“ ≠ „Зарадио је, што је непоштено с његове стране“, „Срамно се понео“ ≠ „Понео се, што је срамно с његове стране“. Два последња примера не изгледају подобна за показани коментар, ни логички, а стога ни синтаксички.

Треба обратити пажњу на то да су глаголи као *прећућати* или *побећи*, када се узму у обзир шири контексти — који су се овде управо и подразумевали — већ оквалификовани, и то као лоши поступци. Прилози уз њих садрже у неку руку додатну процену, потврду њихове квалификације; стога је и могућан додатак „што (и) јесте тако“ (тј. негативно, рђаво). Глаголи типа *зарадити*, *понећи се*, међутим, не садрже квалификацију, па се уз њих не додаје коментар „што (и) јесте тако“ (како?). У овим реченицама је, дакле, ректификована радња *прећућати* одн. *побећи*, јер то семантика глагола омогућује, док се радња *зарадити* или *понећи се* не да ректификовати.

Ствари постају сложеније ако се узме у обзир да су неки глаголи оквалификовани самом својом семантиком у лексикографском смислу, неки се могу оквалификовати ситуационо, а неки остају увек неоквалификовани.

Наиме, *оклеветати* је увек лош поступак; *прећућати*, *побећи* може се не само непоштено или срамно, него и паметно и чак мудро; *понећи се* само по себи не може пружити податак у том погледу. Из тога про-

изилазе даље синтаксичке консеквенције. Глаголи прва два типа допуштају прилошку одредбу уз себе која садржи „додатну процену” у напред приказаном смислу — „Срамно је оклеветао”, „Срамно је прећутао”, „Срамно је побегао”, а такође допуштају и коментар „што је тако” (тј. лоше). Глаголи типа *йонейџи се* тек очекују основну информацију о себи у виду прилога (или како друкчије). Али и код прва три глагола референције о њима нису на истим нивоима. О прећуткивању и о бекству се саопштава да су били у датим околностима радње за осуду, срамне радње; док се клевета адвербом само модифицира у погледу начина извођења те радње, и иначе већ познате као негативне.

Сажмимо то овако: адверб уз *йонейџи се* — изношење унутрашњег садржаја глагола; адверб уз *йрећуџаџи*, *йобећи* — процена радње; адверб уз *оклеветџаџи* — модификација процењенога.

Када се изузму глаголи којима прилог открива инхерентну страну њиховог значења (*йонейџи се*), остају — као што се могло видети — глаголи чија семантика омогућује разне валоризације путем прилошких одредби („Мудро је прећутао”, „Срамно је прећутао”) и глаголи чија је семантика таква да су прилози уз њих једино модифицирајући („Дрско је оклеветао”, „Срамно је оклеветао”). У првим случајевима коментар „што је тако” кореспондира са значењем које се остварује у реченици, а у другим показује ректификациону природу која је таутолошка у односу на сам глагол.

Истина, прилошки додаци уз обе ове врсте глагола могу имати и друкчију референцијалну коту: „Глупо је прећутао” (нпр., на састанку, где је било у његовом интересу да нешто изнесе) — „Глупо је оклеветао” (несмотрено, без зле намере). У оваквим случајевима, који, како изгледа, служе за изношење удаљенијих окуренција, улоге прилога и додатих коментара губе ону међусобну разлику о којој је сада било говора.

7.3.2. Потребно је ближе размотрити случајеве ситуационог квалификовања глагола (наш тип *йрећуџаџи*, *йобећи*, уз друкчије примере и даље закључке).

Процењеност, оквалификованост и уопште обележеност у широком смислу добива се из ужег или ширег контекста. Под ширим контекстом могу се подразумевати и разне општеприхваћене конвенције. Поводом малопређашњег примера са глаголом *зарадиџи*, где се износио инхерентни облик вршења радње („Непоштено је зарадио”), закључено је да се не може рећи „Он је зарадио, што је непоштено с његове стране”. Али се цео пример да преосмислити, уколико се глаголу на било који начин прида одређена квалификација. У некој прилици су, рецимо, сви послови били рађени бесплатно, док је скривена зарада представљала незакониту работу. Тада је само зарађивање било обележено као негативна радња (слично као нечасно бекство или као клевета). У том случају би се рекло: „Сви су радили добровољно, а он је зарадио, што је непоштено с његове стране”.

Глагол може бити на овакав начин обележен и заједно са неким својим додатком: нпр., „ући на предња врата”. Према постојећим пра-

вилама улазак на предња врата је погрешна радња у многим срединама. Зато наша напред извођена анализа може да се примени и на ову глаголску синтагму: „Ушао је на предња врата, што је погрешно с његове стране”.

И онда када се нека радња уопште поставља као контраст према некој другој, захваљујући било каквом контексту, омогућена је ректификација и коментар. Може се рећи: „Преписао је, што је погрешно с његове стране” (јер је требало да прекуца на машини), „Ушао је, што је погрешно с његове стране” (јер је требало да изиђе). Теоријски, мноштво глагола, или глаголи са додацима, могли би имати паралеле са алтернативним или супротним глаголским радњама, па би допуштали ректификацију о којој говоримо.

7.3.3. Ту искрсава нов моменат у анализи. Јасно је да се може рећи и „Погрешно је ушао на предња врата” и „Ушао је на предња врата, што је погрешно с његове стране”. Али уз следећи пример — „Преписао је, што је погрешно с његове стране” (требало је да прекуца) не иде синтаксички варијетет „Погрешно је преписао”; смисао реченице се одмах преоријентише на начин преписивања, на елементе у преписивању, замишља се да је неко направио грешке у препису, заменио пасусе или сл. Исто тако „Ушао је, што је погрешно с његове стране” (требало је да изађе) не допушта трансформацију „Погрешно је ушао”, јер ово подразумева погрешно обављање радње (закорачио је погрешном ногом), погрешно сналажење при њеном вршењу (промашен улаз), али не и замену саме радње другом радњом, грешку у самом предузимању радње као такве.

Из тога излази да се прилози у смислу ректификационог коментара радње могу додавати уз глаголе само у оним случајевима када тако направљена синтагматска целина не одвлачи семантику у правцу који је иначе природнији за дати спој. Зато се може говорити „Непоштено је прећутао — требало је да каже”, „Погрешно је ушао на предња врата — требало је на задња”; али „Погрешно је преписао — требало је да прекуца” постоји само као теоријска могућност у језику, која се, међутим, тако не реализује, зато што прва половина њеног остварења пружа друкчију асоцијацију од оне коју реализатор реченице жели.

7.3.4. Кроз цело излагање прати се проблематика прилошке (речничке) семантике — да ли се она мења или не мења приликом преоријентација у контекстима: у датом случају приликом применљивости или неприменљивости коментара, окарактерисаности или одсуства окарактерисаности у глаголу. Семантичка анализа наших прилога — рецимо, овде прилога *ишрешно* — показује да тај прилог у свим случајевима остаје са својим основним значењима: било „чинећи разне грешке, мешајући елементе”, било „замењујући један елеменат другим” (уп. у т. 7.1). И показани коментари и пригодно измењене конотације у глаголима произишавали су из ширих синтаксичких ситуација, тако да глаголи *прећућашти*, *зарадисти*, *ући*, *преписашти* при свему томе нису мењали значења. Сходно томе, ни у прилозима семантика се није мењала.

7.4.0. Пошто се многе границе у језику померају, тако рећи „пулсирају”, то и у овој области понекад долази до лаганог надирања праве значењске новине у лексику, некад испод, а некад већ и изнад лексикографске разине.

7.4.1. Напред су били показани примери за контрастивну или какву друкчију обележеност глаголских речи, без реперкусија на прилозима. Али се на сличне начине могу маркирати и сами прилози, највише у жаргонизованом одн. професионализованом изражавању; тада се могу пратити постепене значењске промене у тој врсти речи.

У разгледаним студијама смо видели да се „Брзо трчи” не може трансформисати у „Трчи на брз начин” или „Трчи на X начин, што је брзо” (т. 5.3). Овај закључак је потпуно тачан. Он би се могао кориговати једино ако би се узело у обзир једно специјалније значење прилога *брзо*, боље рећи, специјална ситуација његове употребе. Зна се, на пример, шта се у спорту, у спринтерским дисциплинама, подразумева под *брзо*: у том кругу посматрања сто метара за једанаест секунди представља границу изнад које је за мушкарца трчање већ и није брзо, а испод које јесте. Постаје очигледно да се у свести тих спринтера и у њиховом жаргону може обликовати реченица „Трчи на брз начин” (развио је посебну мишићну технику, набавио је посебне патике, одбацује се спретно). У том кругу мишљења и изражавања може се формулисати и реченица „Трчао је 10,6 секунди, што је брзо”. Шта се ту догодило са прилогом *брзо*? Он је, захваљујући околностима говорења, добио такву конотацију, да је постао подобан за коментар, за ректификавање.

У складу са оним што је речено у т. 7.3. то је још увек случај када се лексикографско значење не мења: значење речи *брзо* се овде није променило. Али чинилац специјализованог или професионализованог прилаза говору каткада доноси постојећим речима и сасвим нове, аутономне значењске огранке.

У реченици „Он се држи политички неутрално” прилог *политички* има своје стандардно и етимолошки оправдано значење: „у погледу политике, политичких назора”. Али ће се данас чути и овако: „Он је својим читаоцима приступао врло политички”, што значи „политизирано” или „идеологизирано”. Стандардно је ако се каже „Она је телесно пропала” — „у погледу телесног, физичког здравља”; међутим, у говору ликовних уметника се може чути: „Светац на икони делује превише телесно”, то јест „непродуховљено”, или је одвећ пуначак, румен, што му према канонским представама не приличи.

7.4.2.0. Даље настаје проблем умереног значења у прилозима уопште, који је већ био споменут (т. 6.3.3.2). Уз њега иде питање о томе да ли се сва стандардна и нестандардна значења крећу паралелно у придевима и прилозима, или могу постојати значења која су остварива у једној од тих двеју врста а неостварива у другој.

7.4.2.1. Судаћи по грађи у реченицама, која данас у тој области није још довољно богата ни илустративна, а такође и по стилу у модернијој публицистици и лепој књижевности, нове нијансе значења придевско-

-прилошких лексема стварају се махом у везама прилога са глаголима, дакле у прилозима.

У првом брeју часописа „Интервју” за 1982. годину налазимо: „У филмској серији ликови су дати веродостојно, њихов чин усправно”. Истина, у овој семантици прилога још је жива асоцијација са придевским семантиксом која није необична: „усправан чин”, „усправно држање пред непријатељем”. Даље, у „Политици” од 20. II 1982. г. читамо: „Настојало се да се роман донесе колико је могућно прецизно и урађено”. Примећује се разлика између, нпр., „урађен роман” („довршен”) и „донети роман урађено” („дотерано”). Тачније речено и у придевској употреби може да се назре нова семантика („дотеран”, „складан”), али се она подупиरे изразитијим испољавањем у прилогу. Као што се види — и кас што је приметила М. Ивић, т. 5.3. — помоћу прилога се исказују разне околности које доприносе формирању утиска о начину вршења радње. По нашем мишљењу, ово представља једну од нових тенденција, која захваћата све шири круг прилога, читаву појавну област а не само појединачне случајеве.⁵² Имамо у виду дачашње наглашено стилизоване, каткада стилски претенциозне обрте типа „Тужно спава природа под снегом”, „звучати рогаљасто”, „звучати топло”, „Деволка се чешља вунено”, „Његово гебање одзвања четвртасто” итд.⁵³ Наишши смо на примере код књижевника Добрице Ђосића „Он иситњено хрч”, „Симка изломљено уздахну”, „Поред њене руке цркнуто ражаби се . . . кеса”, „Штап је по турској калдрми лупкао . . . густо”.⁵⁴ У овом тексту већ су споменути примери „заборављено живети”, „заборављено млетити”, „кабасто упасити” и др. (т. 6.3.3.2). Ту и тамо се нађу и други разноврсни примери: „Старији Конфино . . . стајао је ведро” (Десанка Максимовић, забелжено у Речнику САНУ под ведро²).

7.4.2.2. Тешко је увек рећи где су наше језичке навике више нарушене новином значења адверба а где самом адвербијалном употребом познатог значења, тј. новином адверба. Начелно се мора закључити да се у прилозима самим чином адвербијализације придева ипак не стварају таква нова значења која не би могла живети и у придевима. Приоритет у многим случајевима припада прилогу — приоритет у смислу први пут употребљеног примера или фреквенције употребе; али се таква нова

⁵² У старим текстовима се такође запажа већа него данас слобода у повезивању извесних прилога са извесним глаголима, о чему сведоче примери *вгело и много вастордно шпгадъ, радостно vidim, тихо stanu, neveselo stajahu, ходите просторно и здраве, hromo gredem* итд. (М. Ивић V, 13—17). Ово оправдано подстиче на закључак да су прилози у овом типу синтагми, али не и са истим „трендом” као данас, били некад у широкој употреби. Разне врсте употребе доживљавају племе и осеке током векова. (Рецимо — словенски тип исказа „мрачно је”, „вруже је”, „мучно ми је” неприметно се повлачи у српскохрватском језику пред типом „мрак је”, „вруже је”, „мука ми је”.)

⁵³ И. Грицкат, *Прилози и њихов однос према придевима и придевским значењима*, Наш језик 11/3—4, 69—80; И., *Zur Geschichte des Wortschatzes der serbokroatischen Schriftsprache*, *Anzeiger für slavische Philologie* 6 (1972, Визбаден) 27—33, где се на стр. 32 истиче да су у том погледу могућности руског језика мање.

⁵⁴ И. Грицкат, *Стилске фитуре у свейлу језичких анализа*, Наш језик 16/4, 232—233.

нијанса реверзибилно увек да прелити и у придев. Помињани примери „заборављено живети”, „кабасто упасти” могу се трансформисати у „заборављен живот”, „кабаста пад”; „политички приступити”, „телесно деловати” преносиво је у „политички приступ”, „телесни (превише телесни) изглед”; исто тако и у свим малопре наведеним примерима: „вунена фризура”, „четвртасто певање”, „изломљен уздах”, „густо лупкање” итд. Понекад наилазимо и на примере придевске употребе оних семантичких прелива које данас, према показаној стилској техници, пре очекујемо у прилозима. У првом броју часописа „НИН” за 1982. г. прочитали смо: „Новела је написана у жутољубичастим, понекад отровно зеленим, понекад кармински пригушеним бојама”. Пишчева визија, кад је већ била таква, могла је да се искаже и друкчије: „Новела је написана некако жутољубичасто ... отровно зелено ... кармински пригушено”.

То што је језичко искуство склоно схватању да подручје семантичког богаћења лежи првенствено у прилошко-глаголским а не у придевско-именичким везама, поткрепљује се чињеницом да прилози одиста и нагињу томе да им укупна семантика буде више покривена фигуративношћу него што је то случај код придева. Ово би била тема за засебну студију, па ћемо овде само подсетити на то да се у прилогу каткада не могу реперкутовати она основна непренесена значења која постоје у придеву. Споменуто је (т. 6.3.3.2) да се у прилогу *илуво* не јавља значење *surdus* у физиолошком смислу. С тим у вези треба још једном подвући да се питање о томе када је и у коликој мери наступила права значењска новина (било у придеву, било у прилогу) мора у лексикографском поступку решавати од случаја до случаја.

7.4.3. Показане неуобичајене синтагматске везе представљају један од симптома осавремењавања језичког израза, који се уклапа у ширу тежњу ка наоко инкомпатибилним додирима у књижевности, а и у уметности уопште. Значењски судари се превазилазе у створеном вишем квалитету: тиме треба да се разбија тромост дословног разумевања, да се буди машта, а уједно се штеди у употребљеним средствима. Даље асоцијативно богаћење отвара путеве небројеним новим могућностима синтагматизовања. Претпоставимо, рецимо, „виолетно грми” (о грмљавини из врло тамних, љубичастих облака), „угласто грми”, „меко грми”, „гвоздено грми”; „лето крако одјекује смели бат корака” (о неком маршу партизана, понетих својим убеђењима) или сл. Истина, просечни језички представник осећа у таквом иновирању међаш иза кога — барем засада — нове везе губе разумљивост а тиме и оправдање. Речник САНУ је дао као одредницу прилог *изломљено*, са дефиницијом „искидано, испрекидано; скрхано”. Примери су „изломљено причати”, споменуто Ђосићево „изломљено уздахнути” — којима одговарају прва два прилога у синонимској дефиницији; трећи пример садржи „изломљено знати” (реч је о суморном предвиђању), за које је духовито нађена дефиниција „скрхано”. Чини се да тај спој није успео, а није ни извесно да ли је тумачење сигурно погођено у односу на пишчеву замисао (писац је Новак Симић).

Не треба сметнути с ума да постоје могућности и за стварање нових прилошко-придевских спојева, који доносе донекле сличну проблематику. Напред је наведен пример „загаламљено огромни колодвори”, може се рећи „виолетно тежак облак” и слично. Као што је већ примећено, ова врста синтагми се у расправама почесто занемарује; али из одређених разлога, који су по нашем мишљењу не само језички, већ задиру у дубље когнитивне и имагинативне сфере, стваралаштво у везама „прилог + глагол” има шире видике него у везама „прилог + придев”.

8.0. У раду I Милке Ивњи говори се о прилозима као о лексичком језгру предиката. Желећи да проверимо да ли се овај положај прилога дефинише посебно у Речнику САНУ, и како се у том случају дефинише, направили смо мали избор одредница, подељен у три групе: а) примери типа „важно је да . . .”, б) примери типа „ми смо живо, здраво”, в) примери типа „данас је ведро”.

8.1.1. *Важно*. Дато је само једно значење „на важан начин, важна изгледа, озбиљно, значајно”. Међу примерима има један са позицијом прилога која нас сад занима: „Важно је да сам слободан”,⁵⁵ поред неколико друкчијих.

*Добро*² (и компаратив, суперлатив). Одговарајући предикатски положај је запажен, али је у хијерархији дефинисања стављен на подређено место, пошто су примери с таквим положајем дати у више тачака, под разним тумачењима. Под 3.а.1) стоји: „као одредба физичког или здравственог стања субјекта . . . кад се указује на релативно повољно стање или побољшање код болесника” („Није му било боље”, „Човеку није било некако најбоље”). Под 3.б.: „кад се указује на повољне животне прилике . . . богато . . . удобно, угодно, без неприлика” („Добро му је као на Божић”; али овде и пример „Отац је добро стајао” — дакле, реченична позиција је занемарена). Под 4.б.: „кад се износи сцена нечега: препоручљиво, упутно; повољно, прихватљиво” („Добро је понети вунени плед” и други примери истог типа).

Лейо. Предикатски положај је дат под 1.г., и то овако: „добро, упутно, паметно” (само један пример: „Лепше ми је било мучати”).

Лдше. У првом од два подзначења чита се „неповољно, зло, рђаво” („Тамо теби лоше бити неће”, али и: „Ви ћете врло лоше свршити”).

Из овог кратког прегледа се види да Речник не придаје разгледаном синтаксичком моменту увек ранг значења. Уколико се тај моменат ипак издваја, дефиниције које се на њега односе међусобно су неуједначене („као одредба . . .”, „кад се износи оцега . . .”, а могу се обликовати и сасвим исто као кад се објашњава прилог уз глаголе или придеве — *лейо* 1.г.: „добро, упутно, паметно”).⁵⁶

Питање о томе да ли је прилог у оваквој предикатској служби семантички аутономан у поређењу с другим службама, да ли би у неком идеално уређеном описном речнику заслужио увек одвојену и униформну

⁵⁵ Примери се дају упрошћено и према потреби нормирано.

⁵⁶ У дефиницији добро² 3.а.1) додат је диференцијални податак: „често са субјектом у дативу”.

обраду, и какву — своди се на нешто сложенији проблем: да ли, наиме, исти прилог уз безлично *бити* (а то и јесте позиција коју разгледамо) може или мора значити нешто друго него уз остале глаголе. Сродан је положај прилога, и са сродном проблематиком, уз неке друге глаголе употребљене за безличну предикацију: „Добро изгледа кад се ђаци облаче скромно”, „Сад ми лепо иде”, „Чини се лепше ако се жбуње поткрешз” итд. А ово је, опет, сасвим сродно са „Добро изгледају ђаци кад се . . .” и др. Закључујемо да размотрени синтаксички положај у начелу не доноси лексичко-семантичку новину. У лексикографији се ти случајеви понекад одвајају због њихове упадљиве синтаксичке разлике у поређењу са осталима, као и због учесталости.

Додуше, услед те разлике у синтаксичкој позицији баш и настају потребе за друкчијим формулацијама при дефинисању, мада не обавезно. Тако, нпр., „Ви ћете лоше свршити” = „на лош начин”, али „Тамо теби лоше бити неће” ≠ „на лош начин”. Међутим, код примера показаних поводом *добро* — „Добро изгледа кад се ђаци облаче . . .” и „Добро изгледају ђаци . . .” — дефиниција „на добар начин” не пристаје ни уз први ни уз други случај. Према томе, овим се није зашло у проблем различитости значења прилога кад он стоји у тзв. језгру предиката или кад стоји уз глагол, него у проблем формулације „на X начин”. Та формулација, због властите структуре, не одговара као речничко тумачење положају у језгру предиката, она се с њим не може синтаксички идентификовати; а пошто ни правом адвербијалном положају не одговара увек, постаје јасно да се њеном применљивошћу одн. неприменљивошћу не доказује семантичка аутономност лексеме стављене у језгро предиката, већ се доказују неке значењске особености саме те лексеме („начин”), о чему ће даље још бити речи (т. 9). — Формулације „као одредба . . .”, „кад се указује . . .” и сл. које се употребљавају за дефинисање предикатског језгра само су техничко истицање посебности прилошке позиције.

8.1.2. *Весело*. Дели се на два значења, од којих је друго почетни део полусложеница. Под 1.: „на весео начин, радосно, расположено” — и нема примера са траженим положајем („Ми смо весело”).

*Добро*². Под 3.а.2): „као одредба физичког стања субјекта . . . кад је реч о добром стању уопште: у добром стању, здраво” („Ми смо добро”, „Добро је са здрављем”, „Твоје су птице и цвеће врло добро”). Има и овакав пример: „Стојте добро! И хтеде да крене”. Али у истој тачци има и ово: „Јеси ли добро поранио?”, где се прилог наслања на глагол, при чему је и сама припадност примера датој дефиницији неизвесна.

Живо. Под 7. је речено „народски (у устаљеним обртима): у животу, жив, читав (обично при поздрављању или заклињању)”. Пример: „Здраво ли си, жазо ли си” и други слични.

Здраво. Позиција која је овде у питању даје се одмах на почетку, као најтипичнија за одредницу. Под 1.а.: „У повољном здравственом, физичком стању, у добром здрављу” („Рекли су да су здраво”, „Је ли здраво коњ зеленко” и други примери истог типа). Под 1.б.: „у животу,

у снази; без ране, погибије, невоље, губитака у људству”. Овде је један необичан пример: „Не бојим се цара ни везира, док је здраво цара русијскога” — падеж измеђен, вероватно, због метрике. Други су примери за друкчију употребу: „Оде здраво”, „Вратили су се здраво”; уз инфинитив: „Могоше ли здраво путовати” и др. Један пример показује недвосмислено адјективну а не адвербијалну службу, и ту се прилог односи на објекат реченице: „Пропустише га здраво”. Под 1.в.: „у вези с речју глава . . .” („Здраво моја на рамену глава”). Под 1.г.: „у устаљеним обртима (у поздравима, заклињању и сл.), често са избледелим значењем” („Здраво да си”, „Здраво-живо”, „Тако здраво сјутра освануо”).

Овај тип употребе прилога, везан за старији и народскији израз, запажен је у лексикографији и издваја се по правилу у посебне тачке. Уопштено се може закључити да се и то издвајање врши више због тога што је употреба синтаксички и стилски маркирана, а не из аутентичних семантичких разлога. Показани синтаксички положај не мења основно значење прилога.

8.1.3. *Вѣдро*³. Дато је једно значење: „на ведар начин, са ведрином; весело, радосно; бодро, оптимистички; јасно, разговетно”. Сви примери за „ведрину” су са помереним значењима, док је метеоролошко значење испуштено.

Вейровийо. „са много ветра” („Било је ветровито”).

Кишовийо. „с кишом, с пуно кише” („Како је напољу? Хладно и кишовито”).

У оваквој синтаксичкој позицији нисмо нашли у Речнику САНУ прилоге *кишно*, *лејо*; прилог *вруће* обрађен је тако што су заједно дата и метеоролошко и фигуративна значења, и прави адвербијални положај и положај у језгру предиката. Према томе, ова семантичко-синтаксичка ситуација није много ни разрађена ни запажане у лексикографском поступку. Треба скренути пажњу на то да се у њој употребљавају, на једној страни, прилози специјалне семантике (*кишовийо*), који само понекад развијају даља, преносна значења (*ведро*), а на другој страни, прилози општијих значења који се могу специјализовати и за ову семантику (*лејо*). У оба случаја метеоролошко значење изискује посебну речничку идентификацију, док синтаксички положај то не изискује („У брдима је данас кишовито” — „Брда данас делују кишовито”).

8.2. Разматрање прилога у оваквом аспекту наводи поново на већ познати закључак да је језик богатији него сва постојећа теорија о њему. Тако, нпр., обрада прилога *добро* указује на појачану склоност ка депредикативизацији (изостављању личног глаголског облика) приликом употребе у предикатском језгру (4.а.: „Далек’ боље и без среће бити, нег’ без љубве живот проводити”; 4.в.: „Ако има новаца, добро”). Обрада речи *здравио*, како се видело, открила је могућност да се у показаном сешифичном случају прилогом одређује и објекат. Обрада *лејо*, у одељку где се дају изрази, показује да се у тип „бити лепо с неким” интерполира и подтип „бити у лепо с неким” („Ја сам с шурам’ био у лијепо”), макар

та употреба била територијално сасвим ограничена. Овакве појаве су споредне за језик, али ништа није тако неважно да се на то не скрене пажња.

9. Напред је изнето како М. Ивић одваја случајеве где прилози могу да се протумаче као „на X начин” од случајева где то није могућно: *брзо* ≠ „на брз начин” (поводом чега смо додали малу дискусију у т. 7.4.1). Ауторка разгледаних расправа има веома суптилна запажања о томе у којим положајима и због чега ова формула одговара одн. престаје да одговара прилошкој семантици, тако да овде није потребно понављати њене аргументе. С друге стране, споменуто је како Речник САНУ релативно често даје уз прилоге дефиницију „на X начин”, где је X етимолошки или само значењски корелат прилога у облику придевске речи.

Није искључено да лексикографи понекад злоупотребљавају формулу „на X начин” као конвенционалан и кратак пут до дефиниције адверба. Управо је прилог *брзо* под 1.а. — а то је семантички огранак о коме је напред било речи — протумачен као „на брз начин . . .”, и то у вези с примерима „Брзо се спремио”, „. . . што најбрже можеш”, „Једе брзо”, „. . . да се што брже донесе”, „. . . тим брже извршити”. Свакако се не може „моћи на брз начин”, нити „донети на брз начин”, и једва да се може „јести” или „спремати се” „на брз начин”; допустиво је „извршити на брз начин”. У овој и у сличним дефиницијама постоје допунски делови који, уколико су адекватно смишљени, исправљају такве значењске дисонанце и добро долазе у многим случајевима. Примери показују колико су битне танане семантичке одлике самих прилога, затим њихових управних речи, тј. глагола, па евентуално и целе реченичне ситуације, а чак и онога што се подразумева под речју „начин”. („Начин”, Art, modus, способ, може се тумачити двојачко, што потврђују многи већи речници са различитих језичких подручја: а) облик поступка, његов дати изглед, б) пут, метод, средство за остваривање поступка.) Пажљиво разгледање разноврсних примера пружило би богату грађу за појединачне анализе, где би ставови М. Ивић били најбоља полазна основа.

10.1. У расправама М. Ивић помињани су прилози који имају опречна значења а при том различите импликације: „Они су победили, што је невероватно”, али не и „Они су победили, што је вероватно”; или: „Они су, несумњиво, победили”, али не и „Они су, сумњиво, победили”. Речи се не могу програмирано семантизовати синтаксичким путем, не може им се придавати одговарајуће значење по аналогiji са неком другом речју у истоветном реченичном положају. Овде лексемама *вероватно* или *сумњиво* не можемо утиснути антонимијско значење према *невероватно* или *несумњиво*. Из различитих разлога адверзативни прилози (уосталом, и друге врсте речи) понекад не могу функционисати паралелно: „Ти си се око тога непотребно трудила”, али не и „Ти си се око тога потребно трудила”; „Он је ову промену сасвим тачно приметио”, али не и „Он је ову промену сасвим нетачно приметио”. У дру-

гим и друкчијим случајевима усаглашеност се успоставља: „Могуће је да су победили” — „Немогуће је да су победили”.⁵⁷ Сложеним нитима ова су питања повезана са оним о чему је било говора у нашој т. 7.

Не треба сметати с ума промене које настају уколико се речима које учествују у тим исказима помера синтаксичка улога, а исто тако и раније спомињана окарактерисаност: тада се појављују друкчије могућности или немогућности у овој сфери.

Тако, реч *невероватно* може бити, исто као и *вероватно*, предикатско језгро у значењу степена на скали неке вероватноће; у том су случају паралелне конструкције прихватљиве: „За црне рупе се каже да су или места где се догађа гравитациони колапс, што је вероватно, или да је то оптичка варка, што је невероватно”.

Пример „Они су, сумњиво, победили” делује неупотребљиво када се супротставља примеру „Они су, несумњиво, победили”. *Несумњиво* изражава модификацију реченичног садржаја, док *сумњиво* не може на тај начин да модификује реченицу. Али се ова два прилога могу преријентисати тако да постану модификатори глагола. Испрва би пример „Они су сумњиво победили” изгледао некоректно због тога што уобичајено значење прилога не пристаје уз значење глагола; ипак се у разумевању речи може извршити мали помак: у реч *сумњиво* да се уградити семантика „на неисправан начин, без поузданих доказа да је радња извршена морално чисто” — и тада се реченица „Они су сумњиво победили” не чини више погрешном. Покушавамо да то исто, само супротност значење унесемо у прилог *несумњиво*: „Они су несумњиво победили” — „без замерки на моралном плану”. Језичко осећање се противи таквом схватању

У некој модерној лабораторији где се проучава субатомска физика можда би се могла чути реченица: „Он је ову промену сасвим нетачно приметио” — појава протона се догодила у моменту X, а он ју је регистровао у моменту Y и при том јој дао погрешно тумачење. Овде би се просто констатовало како је контекст унео у прилошко-глаголску синтагму такав семантички призвук да је исказ постао остварив. Чини се, међутим, да у овом последњем примеру опет имамо, у заметку, својеврсну жаргонизацију, и то у глаголу „приметити”. У датој струци посматрање и примећивање посебно су важни процеси, у „примећивање” не смеју да се поткраду грешке које би се односиле на одређене, врло релевантне а врло танане елементе посматраних збивања. Такво примећивање може, дакле, имати своје степене тачности.

10.2. Отвара се питање о томе да ли се лагана измена значења у глаголу догађа сама по себи, захваљујући стварности на коју се глагол односи, или у спреси са прилогом одн. прилозима, као и о томе да ли

⁵⁷ У литератури се и на друге начине спомињу „неочекиване асиметрије”: нпр., „бесрамни напад” и „срамни напад” значе исто; постоји „бестидан напад” али не и „стидан напад” (Р. Бугарски, Увод за књигу Б. Л. Ворфа, *Jezik, misao i stvarnost* [превод], 1979, Београд, 16). Разумљиво, сваки случај има своје објашњење. — На стилском плану, у иронији, метонимији и сл., може се знатно шире управљати пресмишљавањем. — Код М. Ивић о томе опширније у раду II, такође III, 8—9.

спрега, у начелу, може бити повратна, да ли између глагола и наслоњеног на њега прилога струје силе које узајамно утичу на семантичке призвуче у обема речима.

Потенцијални садржаји оваквих веза а тиме и њихових саставака не дају се засада обухватити никаквим схемама. Ни о лексикографској компетенцији поводом ових прелива у значењима прилога не може се говорити уопштено.

*

11. Све што је речено сведочи о непрекидном гibaњу, како у ставовима граматичара, тако и у самом језику. Што се тиче граматичких учења, видели смо да су после специфичних, последњих одјека средњовековне науке и после достојног учешћа у европској лингвистичкој класици дошле на ред дубинске анализе у разним својим видовима, како је то овде било узгред назначено. А што се језика тиче, постоје, различито у различитим епохама, „немирна подручја”, разбацана међу „умиреним”, слично труским или вулканским. Међу такве данашње појаве, синтаксички активне, у српскохрватском језику, поред прилога у показаним секторима, спадају феномени појачане транзитивизације („уписати факултет”, „уселити станове”, напоредо са већ устаљенијим „горети петролејку”, „шетати сина” итд.), лагано губљење видских разлика код одређених глагола или у одређеним реченичним положајима, о чему смо писали више пута, затим слободнија употреба појединих падежа, углавном код писаца (инструментал: „Он није могао ћутањем то да трпи”, „Јутро се наставља мислима последњих несаница”; генитив: „песница дрена”, „бусен главе”, „хлеб срца”⁵⁸); пасивизација и номинализација нарочито публицистичког језика, повратак „на мала врата” словенских партиципа („ротирајућа звезда”, „крстарећа ракета”, поред још слободнијег „извештавајући искази”, „одређујућа компонента” у политичким, филозофским и сличним текстовима) и још понешто.

Данашњи логички закључци не гарантују да су њима обухваћене све могућне сутрашње везе између појмова одн. наше сутрашње поимање данашњих постојећих веза. Владавина логике у језику тиме се уопште не побија, најмање због било каквих предрасуда о различитом савршенству различитих језичких система. Обрато, показује се да човек који говори има неограничене, чак збуњујуће способности да се пробија кроз неколико нивоа логичнога, наилазећи на све сложенију међузависну смисаоност.⁵⁹ Ако то вреди чак и за егзактну науку, која

⁵⁸ *Стилске фигури* ... (бел. 54) 229 и 231, из језика књижевника Д. Ђосића.

⁵⁹ Обични примери из штампе: „Овај подрум се понаша дикенсовски”; „Нова ревија [нови часопис] очито се догађала” [још пре него што је почела да излази, тј. већ се тада о њој исправљало]; „Зубни лекар Х овакву вилицу досад није доживео”, итд. Наведене реченице пружају примере за она померања у речима (овде сва три пута у глаголима) за која лексикографија даје решење у облику квалификације „фигуративно”, без тумачења (чест поступак у Речнику САНУ). Управо тако „фигуративно” употребљене речи, засад само сублексикографски померене у својим значењима, пружају грађу за даљу, егзактну и разноврсну детекцију семантике.

се сада деегзактификује у смислу откривања непознатих и неслућних факата, неуклопивих у класичну логику,⁶⁰ утолико пре вреди у непрегледној области слободног изражавања, информативног или експресивног, где постоје широке могућности за стварање сасвим нових значењских спојева и семантички плодних сукоба. Нека до краја промишљена граматика, вероватно, неће никад бити написана.

Београд

Ирена Грицкаћ

Z u s a m m e n f a s s u n g

I r e n a G r i c k a t

ÜBER DIE ADVERBE IN DER SERBOKROATISCHEN SPRACHWISSENSCHAFT

In der Arbeit wird vor allem auf die Verschiedenartigkeit der Problematik hingewiesen, die mit den Adverbien als grammatikalischer Art verbunden ist. Weiterhin wird die Übersicht der Deutungen gegeben, die im Laufe der Geschichte der serbokroatischen Grammatik anlässlich dieser Wortart gegeben worden waren: angefangen von dem bekannten Werk Meletije Smotrickis (eine Variante, die in Rimnik 1755 gedruckt wurde), über Vuk, Daničić, A. Veber Tkalčević, S. Sretenović und andere neuere Forscher bis M. Stevanović und Zagreber Kollektivwerk „Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika“ („Handgrammatik der kroatischen Literarsprache“). In nachfolgender Darlegung werden die diesem Thema gewidmete Beiträge M. Ivićs sowie auch die Art der Ausarbeitung der Adverbien im grossen Wörterbuch der Serbischen Akademie der Wissenschaften und Künste kurz besprochen.

Die Autorin gibt ferner einige ihrer Bemerkungen über die Möglichkeit der lexikographischen Ausarbeitung dieser Wortart, über die verschiedenen Konnotationen in den Adverbien abhängig vom Kontext, über die Jargon- und anderen Verschiebungen der Bedeutung bei den Adverbien, besonders in der neueren Zeit.

⁶⁰ Савремена физика увелико саопштава о томе. Наводимо примедбу нађену у једном лингвистичком раду: „Нови типови логике могу нам постепено помоћи да разумемо ... како то да феномени који се ругају чврстом здравом разуму недавне прошлости могу и поред тога бити стварни“ [реч је о компонентама материје којима се бави физика], Б. Л. Ворф, *о.с.* 159—160.

О ЈЕЗИКУ И ГОВОРУ СА ИНТЕРПРЕТАЦИЈСКОГ СТАНОВИШТА

1. Дихитомија *језик — говор* је од првог објављивања *Курса опшће лингвистике* Фердинанда де Сосира једна од најактуелнијих и најчешће претресаних општелингвистичких тема. Иако је ушла у фонд основних појмова савремених лингвистичких теорија, о њеној суштини се и даље интензивно расправља. Као што често бива у сличним случајевима, премда постоји доста познатих радова о овом питању, обиље предложених тумачења допринело је продубљивању научних сазнања о различитим аспектима онога што би дата дихитомија требало да обухвата, али није битно допринело приближавању гледишта о обиму и садржају појмова који се именују терминима *језик* и *говор*, мада се може говорити о извесном груписању гледишта око различитих лингвистичких школа и праваца. Пошто представља камен-темељац сваке савремене лингвистичке теорије, ово питање се поставља пред сваког лингвисту, међутим, због огромног броја радова о природи односа између језика и говора, покушаји да се самостално дође до одговора лако могу да се заврше понављањем онога што је већ негде речено и даљим компликовањем ионако сложене термилошке ситуације у овом домену.¹ То, наравно, не би требало да значи да од проблема треба бежати, било под изговором да је о њему углавном већ све речено, било под изговором да је у питању лингвистички „*perpetuum mobile*” (каких је иначе у лингвистици више, нпр. врсте речи, дефиниција речи, реченице итд.), јер није искључено да у оквиру неке довољно синтетичне и у разним другим аспектима јаке лингвистичке теорије буде понуђено решење које би могло бити прихватљивије него многа досадашња, управо зато што у односу на њих не би било ексклузивно него синтетично-инклузивно.

¹ Најзначајнији део литературе о дихитомији *језик — говор* (*langue — parole*) обухваћен је библиографијом: Е. Ф. К. Коернер, *Bibliographia Saussureana 1870—1970: An annotated classified Bibliography on the background Development and actual Relevance of Ferdinand de Saussure general Theory of Language*, New York (Scarecrow Press), 1972. Селективне библиографије садржане су у различитим критичким издањима *Курса опшће лингвистике*, нпр.: F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, édition critique préparée par Tullio de Mauro, Paris (Payet), 1972, стр. 481—495; вид. такође: Ф. де Сосиор. *Труди по јазикознанию*, Москва (Прогресс), 1977, стр. 274—286, где су боље представљени радови совјетских лингвиста.

2. Циљ овога чланка није, нити би могао бити, да се у њему свестрано размотри шта је језик, а шта говор, нити давање нових дефиниција овим појмовима, него да се учини покушај да се језик и говор сагледају у једној равни, у светлу основних појавних облика језичког универзума кроз које човек као *homo sapiens* и *homo loquens* интерпретира стварност која га окружује и којој и сам припада. *Језички универзум* овде се, дакле, схвата као укупност појавних облика језичког феномена, која обухвата и језик и говор и све њихове варијетете, од којих се неки ниже разматрају, односно као приближан еквивалент термина *langage* (код Ф. де Сосира).

Иако дати лингвистички појмови имају статус фундаменталних, њихово означавање у оквирима термилолошких система различитих језика готово увек представља проблем.² Незгоду у вези с термином језички универзум представља чињеница да су код нас већ предлагани и образлагани друкчији термилолошки еквиваленти (или приближни еквиваленти) француског *langage* (у значењу које му је дао Ф. де Сосир). Тако, да се осврнем само на оне који се за предмет овог рада чине релевантнијим, Д. Шкиљан говори о *језичкој дјелатности*, наглашавајући динамички карактер језичког универзума,³ а М. Радовановић употребљава у нешто друкчијем значењу термин *језичка способност* истичући њиме сасвим умесно чињеницу да поред језика и говора постоји и условљава их човеку урођена способност за овладавање и језичким системом (код М. Радовановића: *језичко знање*) и његовим говорним реализацијама (код М. Радовановића: *језичка употреба*).⁴ Чињеница да сам Ф. де Сосир није употребљавао термин *langage* сваки пут у сасвим истом значењу оставила је могућност за његова каснија изнијансирана тумачења, што је, чини се, и овде случај, а одражава се, као што видимо, на термилолошком плану.

Ослањајући се с једне стране на појам и термин *изванјезички универзум*, којим оперише Д. Шкиљан,⁵ а с друге на дистинкцију *језичка способност* | (*језичко знање* | *језичка употреба*), о којој говори М. Радовановић, изгледа нам оправдано увођење термина *језички универзум*, који би као приближни еквивалент термина *langage* обухватао и језик (*langue*) и говор (*parole*), а био супротстављен, као реално потенцијалном, језичкој способности као човековој способности да овлада језичким универзумом, да га изграђује и креативно користи. Поред дистинкције *језички универзум* | *ванјезички универзум* изгледа не мање релевантно разликовање језичког универзума од општег *универзума*, због тога што језички уни-

² Упор. поменуто издање *Курса опште лингвистике* које је приредио Т. де Мауро, стр. 423—425, или *Енциклопедијски рјечник лингвистичких назива* Рикарда Симеона (том I, Загреб: Матица Хрватска, 1969, стр. 434—435, 612—613).

³ Д. Шкиљан, *Динамика језичних структура*, Загреб, 1976, стр. 17—22 и другде; вид. такође: Н. Мишчевић, *Филозофија језика*, Загреб (Напријед), 1981, стр. 9 и даље. О језику као делатности упор. и код Р. Бугарског, *Лингвистика о човеку*, Београд (БИГЗ), 1975, стр. 171—182. Међутим, Р. Бугарски не употребљава термин *језичка делатност* него *језик* (и у значењу *langage*).

⁴ М. Радовановић, *Социолингвистика*, Београд (БИГЗ), 1979, стр. 23—33 и даље.

⁵ Д. Шкиљан, *нав. дело*, стр. 20 и даље.

верзум моделира општи универзум (дакле и самог себе као део укупне стварности), а не само ванјезички универзум. Привидна плеонастичност термина општи универзум објашњава се потребом да се истакне његова надређеност у односу на језички и ванјезички универзум као подскупе истог скупа. Ради јасније термилошке дистинкције општи универзум ће даље у тексту бити називан и на уобичајенији начин — стварност.

3. Интересовање за истраживање језичког универзума као динамичког феномена (које, као што је познато, има дубоке корене, чији се почети, бар у европској лингвистичкој традицији, везују за В. фон Хумболта)⁶ доживело је процват последњих деценија и истакло у први план питања која су раније сматрана ванлингвистичким, односно која нису сматрана лингвистичким у ужем смислу речи. Једно од таквих је и питање *крајњивној начела* у језику, тачније у језичком универзуму. Оно обухвата низ ужих питања од којих се с лингвистичке тачке гледишта једним од централних чини питање о природи језичке интерпретације стварности. Познато је такође да извештан број основних појмова у лингвистици и психологији, а отуда и неки појмови који су заједнички за обе ове науке, као нпр. појам интерпретације, немају задовољавајуће и шире прихваћене дефиниције. Искрпан одговор на питање шта треба подразумевати под интерпретацијом и у чему је њена суштина, као кључно (или једно од кључних) за разумевање суштине језика и несумњиво сложено и вишестрано, захтевало би и анализу одговарајуће ширине и дубине којој би могли да буду тесни и оквири једне књиге. Зато ћемо овде морати да се задовољимо радном дефиницијом. Са извесним, неизбежним поједностављењима могло би се рећи да се и језик и говор, па према томе и језички универзум у целини, свде на специфичну (по изразу) човекову интерпретацију стварности, односно неког њеног дела, а интерпретирање, као креативан процес, на избор релевантних података, на основу којих се врши језичко моделирање стварности, и на само језичко моделирање. На почетку тог процеса је потреба човека, односно колектива, да се оријентише (а када је реч о интерпретацији на нивоу говора и да неког оријентиса) — у односу на одређени део стварности, или у односу на стварност у целини (када је реч о интерпретацији на нивоу језика).⁷ Према томе, питање о суштини процеса кроз који се

⁶ Упор.: „Језик није продукт делатности (*ёгоу*) него делатност (*ёвбруега*)” (цит. по: В. Гумбольдт, *О различии строения человеческих языков и его влияние на духовное развитие человеческого рода*, у зборнику *Християнства по истории языкознания XIX—XX веков*, саставио В. А. Звегинцев, Москва, 1956, стр. 73).

⁷ О избору као основној претпоставци интерпретативног приступа језику вид. (са различитих лингвистичких и методолошких позиција): R. P. Fawcett, *Cognitive linguistics and social interaction: Towards an integrated model of a systemic functional grammar and the other components of a communicating mind*, Heidelberg (Groos), 1980, стр. 18 и даље; В. А. Звегинцев, *Язык и знание*. — *Вопросы философии*, 1982, I, стр. 74; вид. такође радове В. З. Делићанцова: *Формализация и интерпретация в семантике и синтаксисе* (по материјалом амерјанској и енглијској лингвистици). — *Известия АН СССР, Серия литературы и языка*, 1973, т. 38, 3, стр. 261—269; *Принципы языковой интерпретации*, у зборнику *Теоретические и прикладные аспекты вычислительной лингвистики*, Москва, 1981, стр. 89—106 и друге.

универзум моделира у језичком универзуму могло би се са овако назначених позиција о том процесу свести на следеће: језик представља процес и резултат колективне интерпретације стварности, а говор процес и резултат њене индивидуалне интерпретације, која је, очигледно, иако посебна, ограничена претходном. Другим речима, језик се може посматрати као примарна интерпретација стварности, а говор као секундарна интерпретација неког њеног дела.

Горња констатација само у најопштијим цртама одређује однос између језика и говора као између две квалитативно и квантитативно различите, иако повезане интерпретације. Ако се дата дихотомија ближе размотри са истог (интерпретацијског) становишта, у овом односу може се видети не двочлана него вишечлана структура представљена низом узајамно условљених интерпретација.

4. Најобухватнија је, несумњиво, интерпретација стварности на нивоу језика као *социоекста*, којом ниједан његов представник не располаже у целости нити је, с обзиром на његова индивидуална искуства реинтерпретира у потпуности верно. Нижи ниво језичке интерпретације, *идиоекста*, одређен је с једне стране социоекстом, а са друге специфичностима индивидуалног сазнавања стварности.⁸ На пример, интерпретација денота 'часовник' није иста на нивоу социоекста и на нивоу идиоекста једног часовничара.⁹ Пошто ће даље бити речи и о другим видовима језичке интерпретације стварности, ради боље прегледности они ће бити означавани и симболички: словом *I* и нумеричким индексом који указује на ниво интерпретације у односу на социоекст (I_1). Интерпретација на нивоу идиоекста (I_2) је, дакле, деривирана из претходне.

5. Говор се обично, и у начелу прихватљиво, тумачи као реализација (материјализација) језика, тачније одређених његових јединица и правила. Са становишта које нас овде интересује продуктивна говорна активност представља реинтерпретирање одређене интерпретације која постоји на нивоу идиоекста (I_2), мање или више од ње удаљена у зависности од специфичности конкретног објекта или ситуације који се говорним чином денотирају. Пошто те две интерпретације, иако су сличне и иако прва у великој мери условљава другу, нису исте, има основа да се говори о посебној интерпретацији на нивоу продуктивне говорне активности

Будући да се у овом раду интерпретација објашњава кроз потребу за оријентисањем у стварности и (као процес — интерпретирање) кроз само оријентисање, тј. одабирање релевантних елемената у односу на које се локализују остали према хијерархији њихове релевантности, то отвара могућност за локалистички приступ питањима језичке интерпретације. (Приказ локалистичке концепције језика вид. у: J. Lyons, *Semantics*, том 2, Cambridge (Cambridge University Press), 1977, стр. 718—725).

⁸ На двоструку, социјално-индивидуалну природу језика указује Ф. де Сосир на стр. 25 и 30 помињаног издања *Курса опште лингвистике*. Може се, несумњиво, говорити и о стратификацији социоекста, на пример: локални говор — дијалект — стандардни језик, што се овде ради поједностављења излагања оставља нерашчлањено и обухвата општим појмом социоекста (о томе вид.: Д. Шкиљан, *Од хоризонталне ка вертикалној стратификацији језика*, Наше теме, 1980, XXIV, 6, стр. 954).

⁹ Овде и даље ће код навођења примера денотат бити обележаван једноструким наводницама, интерпретација двоструким, а њен говорни израз курзивом.

(I_3). Разлика између I_2 и I_3 своди се у суштини на разлику између неактуализоване и актуализоване интерпретације. Ако актуализација изостане, нпр. *Рибе иливају, а ишшице леише* (у генеричком значењу) онда је интерпретација датих денотата на нивоу I_3 иста као на нивоу I_2 , односно I_3 је само издвојени део I_2 . Супротно овоме свака актуализација значи и квалитативно нову интерпретацију.

У сложенијим случајевима, када је нпр. денотат до те мере специфичан да није довољно деривирати I_3 из I_2 да би он био адекватно интерпретиран, прибегава се попуњавању I_2 — било из I_1 , било из нечијег (не пошљаочевог) идиолекта (I_n). Најједноставнији пример: у недостатку језичке јединице у свом идиолекту, којом би означио и интерпретирао одређени денотат, говорно лице може да посегне за речником, или да некога упита „како се то каже”, а може и да употреби језичку јединицу за коју зна или претпоставља да би је други у сличним случајевима употребили.¹⁰ Ова трећа могућност указује на то да говорно лице осим сопственог идиолекта располаже и извесним фондом знања о интерпретацијама одређених денотата карактеристичним за нека друга лица, односно фондом фрагмената туђих идиолеката. За успешно комуницирање је свакако обично најрелевантније познавање идиолекта саговорника. Ту су у принципу могуће две ситуације: (а) да говорно лице жели да упозна саговорника са својом интерпретацијом одређеног денотата, (б) да говорно лице жели да прикрије своју интерпретацију, тј. да жели да саговорнику презентира неку другу интерпретацију, дакле оно што се у обичном нетерминолошком речнику именује као лагање. Наравно, врло су честе и контаминације случајева (а) и (б), тј. оно што се обично именује као полуистина, с нагласком на (а) или (б).

У том смислу, дакле, може се разликовати интерпретација коју говорно лице у процесу комуникације даје одређеном објекту или ситуацији (она може бити језички оформљена на нивоу тзв. унутрашњег говора) од интерпретације коју шаље у говорној поруци (I_4) и која не мора бити идентична с његовом „приватном” интерпретацијом. Првој би одговарао назив *унутрашња* (или субјективна), а другој *спољашња* (објективна) пошљаочева интерпретација. На пример, денотат ’новокомпонована народна музика’ у унутрашњој пошљаочевој интерпретацији може имати квалификатив „штунд” који ће бити изостављен у његовој спољашњој интерпретацији оформљеној у синтагми *народна музика*. Узмимо други пример: ситуација ’воз стиже у 21.00’ може добити унутрашњу пошљаочеву интерпретацију „воз стиже тек у 21.00”. Уколико говорно лице као пошљалац поруке (и интерпретације) претпоставља да би саговорник као прималац исту ситуацију интерпретирао као „воз стиже већ у 21.00”, и ако жели да се са саговорником интерпретацијски солидарише, он може тако да оформи поруку да она упућује на интерпретацију

¹⁰ Реч је о тзв. пасивном знању језика, које је заправо само условно „пасивно” јер, уколико се стекну одређени услови, а пре свега ако постоји одговарајућа мотивација, оно може постати активно; упор. у студентском жаргону „извадио је то (одговор) из малог мозга”. Исто тако је могућ и обрнут процес фиксиран у изразу „стао му мозак”.

која му је у датом тренутку потребна, иако је супротна његовој унутрашњој интерпретацији. Могућност да I_3 буде или не буде једнако I_4 условљена је између осталог чињеницом да пошиљалац поред сопственог идиолекта располаже и фондом „туђих интерпретација”. Он се тим фондом служи и у најбољој намери кад год жели да избегне неспоразуме, тј. погрешне интерпретације од стране прималаца порука које шаље, прилагођавајући свој начин интерпретирања начину на који би то учинио прималац (ту су ипак често неизбежни помаци и на плану садржаја). За ово постоји мноштво примера из свакодневне језичке комуникације: обраћање образованиг човека мање образованом, преношење научних сазнања у научно-популарне и публицистичке поруке, обраћање одраслих деци и сл.

Интерпретација на нивоу оформљене поруке коју говорно лице шаље такође, дакле, припада том лицу без обзира на то да ли је $I_3 = I_4$ или $I_3 \neq I_4$. Интерпретација коју у поруци прималац „прочита” може бити врло блиска I_4 а у толикој мери и I_3 (ако је $I_3 = I_4$), али се о њиховој потпуној еквивалентности не би могло говорити, што је у лингвистици већ одавно уочено и везује се такође за име В. фон Хумболта, односно за концепцију језичке релативности.¹¹ У смислу последње дистинкције $I_4 : I_5$ (предложена интерпретација — примљена интерпретација) умесно је говорити о двострукости плана садржаја сваког текста, па и шире — сваког знака.¹² Он поседује и I_4 и I_5 и у подједнакој мери припада и пошиљалоцу и примаоцу. Узмимо један карактеристичан пример: оно што дежурни метеоролог саопштава телевизијским гледаоцима о кретањима циклона или антициклона има један садржај (= интерпретацију датог денотата) за метеоролога, а други, ужи и мање или више друкчији за већину гледалаца. Степен разлике између I_4 и I_5 представља уједно степен (не)разумевања поруке, односно могућности неспоразума у комуникацији. Интерпретација извесног денотата коју је прималац видео у тексту поруке резултат је контаминације његових знања или претпоставки о претходним интерпретацијама истог низа. Другим речима, I_5

¹¹ О том питању постоји такође обимна литература, вид. нпр. информативну монографију: R. L. Brown, *Wilhelm von Humboldt's Conception of Linguistic Relativity*, The Hague — Paris (Mouton), 1967 (= *Janua Linguarum, Series Minor, LXV*). Античка размишљања о истом проблему приказана су у раду М. Чуљка: *Језик и стварност, Ойшћезлическијке идзје античкој доба* (прилог историји тезе о језичкој релативности), *Филолошки преглед*, 1930, вол. 18, 1—4, стр. 47—61.

¹² Упор. код Ц. Лича *intended meaning* и *interpreted meaning*: G. Leech, *Semantics*, Harmondsworth (Penguin Books Ltd), 1974, p. 24). Упор. такође дефиницију знака као објекта перцепције код В. Дорошэвског: „znakiem naturalnym nazywamy każdy przedmiot postrzeżenia (obiekt percepcji), który może się dla nas stać punktem wyjścia wniosku o istnieniu pewnego przedmiotu pozostającego z danym przedmiotem postrzeżenia w związku przyczynowym. Myśl o związku przyczynowym jest moją interpretacją tego, co widzę . . .” (W. Doroszewski, *Elementy leksykologii i semiotyki*, Warszawa (PWN 1970), s. 107). Однос између предложене и примљене интерпретације посебно је подробно проучаван са филозофског становишта, у оквиру херменеутике, у новије време више у вези с интерпретацијом и разумевањем књижевног дела (вид. о томе код Н. Мишчевића, *наг. дело*, стр. 73—89, са добром библиографијом).

је заправо приближна реконструкција I_4 ¹³ неизбежно обојена интерпретацијом истог денотата од стране самог примаоца, тј. његовом унутрашњом интерпретацијом (I_6) условљеном у извесној мери и његовим идиолектом (I_7) као личном језичком интерпретацијом укупне стварности која му је позната.

6. Ланац интерпретација овде може да се прекине, пре свега ако се прекида комуникативни однос, или ако даљи ток комуникације није релевантан за допунску интерпретацију или реинтерпретацију дате језичке поруке. Уколико се ланац интерпретација наставља, могућа су два његова правца: (а) прималац преузима функцију пошиљаоца и обавештава било говорно лице из претходног односа о томе како је поруку интерпретирао (нпр. са циљем да провери адекватност интерпретације, тип *Да ли ти то значи . . . ?*, *Хоћеш ли итима да кажеш . . . ?* и сл.), било неке нове примаоце, при чему се читав описани процес понавља с том разликом што I_7 постаје I_2 у новом ланцу интерпретирања (осим ако се порука преноси читативно, тип *X каже „ . . . ”*, јер се у том случају нови прималац прикључује директно на I_4 претходног ланца интерпретација). Интерпретација и њен говорни израз могу тако да живе у језичком колективу краће или дуже време, док су релевантни за чланове тог колектива, односно док услед више поновљених циклуса не изгубе свој идентитет.¹⁴ Други правац у којем се може одвијати ланац интерпретација усмерен је ка социолекту. Сваки циклус који интерпретација прође од I_1 до I_7 акумулира у њој већу моћ да се одржи у I_1 , или, једноставније речено, што се нека језичка јединица (и, разуме се, интерпретација одређеног дела стварности која иза ње стоји) ређе употребљава, већа је вероватноћа да ће да испадне из система. Фреквенција кружења интерпретације у језичком универзуму има, међутим, и другу страну. Уколико услед дејства нечијег идиолекта (или више идиолеката) или неких других фактора интерпретација постане мање или више „померена” у односу на почетну и као таква настави хоризонтално кружење довољно дуго да се с њом упозна већи број говорних представника датог социолекта, она може у таквом „помереном” виду да се врати у социолект замењујући претходну интерпретацију, од које је постала, или коегзистирајући с њом (случајеви полисемије или хомонимије). Пут од иновације у идиолекту до иновације у социолекту одређен је великим бројем фактора, који за овај предмет нису релевантни. Релевантна је чињеница да интерпретација неког дела стварности може да допре из идиолекта у социолект, а одатле се опет наставља вертикално (од социолекта ка говору и назад) кружење информације у језичком универзуму.

Узајамну условљеност говора језиком и језика говором врло експлицитно је формулисао сам Ф. де Сосир у рукопису који није обухваћен

¹³ А такође I_3 , уколико прималац претпоставља да $I_3 \neq I_4$. Тако, на пример, први корак у поступку психоанализе представља реконструкција I_3 на основу I_4 (вид. о томе код Е. Бенвениста: *Ојаске о функцији језика у Фрејдовом ошкрићу*, у књ. *Проблеми ојашке лингвистике*, Београд (Нолит), стр. 81).

¹⁴ То, наравно, важи за интерпретације које полазе од I_2 , тј. интерпретацијске иновације, али не и за оне које полазе од I_1 .

познатим издањем *Курса опште лингвистике* него је објављен касније: „*Il n'y a rien dans la langue qui n'y soit entré (directement ou indirectement) par la parole . . . Réciproquement, il n'y a de parole possible que grâce à l'élaboration du produit qui s'appelle la langue, et qui fournit à l'individu les éléments dont il peut composer sa parole . . .*”¹⁵

Као што се из напомена уз овај текст могло закључити, поједине карике у ланцу интерпретација стварности кроз језички универзум у науци су већ познате, али се именују на различите начине и не посматрају увек са интерпретацијског становишта. Оно што се овде жели истаћи, а што другде, колико нам је познато, није на овај начин истицано, јесте чињеница да се различити нивои интерпретације у језичком универзуму налазе у системским односима који су организовани на кружном принципу. У ствари, ако би се инсистирало на прецизности термилошке метафоре, требало би говорити и о интерпретацијским односима спиралне природе будући да је констатована могућност да I_1 у новом циклусу интерпретирања стварности кроз језички универзум не буде идентично са I_1 из претходног циклуса (реч је о уласку интерпретацијске иновације у језички систем на нивоу социолекта). Тако, на пример, сазнања о језику до којих је дошао Ф. де Сосир представљала су прво нову интерпретацију денотата 'језик' само на нивоу Сосировог идиолекта. Пошто је дата интерпретација, прошавши велики број хоризонталних циклуса, ушла у социолект (лингвистички термилошки систем) отпочет је нови круг у историјској спирали интерпретирања денотата 'језик' у језичком универзуму.

7. У закључку изложеног погледа на језички универзум као динамички и креативни феномен кроз који се непрекидно остварују процеси човековог интерпретирања и моделирања стварности потребно је, пре свега, констатовати да постоје различити нивои и облици таквих интерпретација, који се међу собом разликују у првом реду с обзиром на то да ли се ради о интерпретацији укупне познате стварности, тј. универзума, или одређеног њеног дела. У првом случају реч је о интерпретацији на нивоу језика, у другом о интерпретацији на нивоу говора. Даље је у оба случаја релевантан критеријум односа учесника у језичкој комуникацији према одређеном типу интерпретације. Интерпретације на нивоу језика могу се поделити на *унутрашњу* (идиолект) и *спољашњу* (социолект) у зависности од тога шта припада субјекту, а шта колективу чији је он члан. Ни идиолект ни социолект нису хомогене природе. Према истом принципу „унутра/споља” (или: „централно/периферно”) у идиолекту се разликују његов активни и пасивни део, а у социолекту његови стратуми (на пример, локални говор — дијалект — стандардни језик),¹⁶ од којих је сваки који је за датог говорног представника ближи опозитивно постављен према осталима у однос који се такође може формулисати у терминима „унутра/споља”. Исти критеријум применљив је и за дифе-

¹⁵ R. Godel, *Les sources manuscrites du cours de linguistique générale de F. de Saussure*, Genève (E. Droz) — Paris (Minard), 1957, стр. 155.

¹⁶ Вид. напомену 8.

ренцирање говорних интерпретација, и пошиљаочевих и примаочевих, које, као што је било речено у т. 6, могу бити или унутрашње (неексплициране: I_3 , I_6 , односно чије је експлицирање факултативно) и спољашње (предложени су термини *йредложена* (I_4) и *йримљена* (I_5) интерпретација), које су везане за вербално оформљење поруке.

Начин на који је принцип кружења интерпретације у језичком универзуму овде скициран говорио би у прилог оним не малобројним лингвистима који сматрају да је дихотомија *језик* — *јовор*, премда у основи тачан, ипак сувише поједностављен модел језичког универзума. За разлику од њега кружни модел омогућује да се прикаже и принцип функционисања језичког универзума, тј. његова динамичка страна, као и „људски фактор” (креативно начело) као основна покретачка снага те динамике.

Нови Сад

Предрај Пипер

Резюме

Предраг Пипер

О ЯЗЫКЕ И РЕЧИ С ИНТЕРПРЕТАТИВНОЙ ТОЧКИ ЗРЕНИЯ

В настоящей статье предпринята попытка рассмотрения взаимоотношения между языком и речью с точки зрения языковой и речевой интерпретации действительности. Вследствие динамического характера речевой деятельности, охватывающей все планы проявления и языка и речи, содержащаяся в ней интерпретация человеком окружающего его мира является постоянно изменчивой. В статье предлагается моделирование этих изменений в виде „круговоротной” цепочки интерпретаций.

O POTREBI KOMPLEKSNOG ISTRAŽIVANJA KOMUNIKATIVNE FUNKCIJE GLAGOLA U OPOZICIJI SA IMENSKIM PREDIKATSKIM KONSTRUKCIJAMA

Ovaj članak je napisan sa željom da se obrati pažnja čitalaca na jedan širi jezički problem, kako nam se čini dosad nedovoljno obrađen, i da posluži kao podsticaj ka kompleksnijem, produbljenijem i proširenijem istraživanju ovog problema. U članku se, međutim, ne daju definitivni odgovori na postavljena pitanja.

Svima (čak i nelingvistima) koji malo pažljivije prate kako funkcioniše prirodni jezik više puta pada u oči da se neki sadržaji mogu jezički izraziti na nekoliko načina. Upravo je to slučaj i sa ponekim jedinicama informacije predikatskog karaktera. Svi koji govore srpskohrvatski znaju za paralelne izraze, npr. a) *diferencirati — vršiti diferencijaciju, analizirati — vršiti analizu, izveštavati — podnositi izveštaj, kontrolisati — voditi kontrolu*¹, b) *naljutiti se — pasti u jarost — postati ljut, tugovati — biti u tuzi/biti obuzet tugom/tuga je zahvatila (nekoga), prestati verovati — izgubiti poverenje, ljutiti se (jako) — tresti se od gneva — biti (jako) ljut, odgovarati — snositi odgovornost — biti odgovoran* itd., c) *stanovati/živeti u gradu X — biti stanovnik grada X, učiti kod X-a — biti X-ov učenik* itd.

Odmah se postavlja osnovno pitanje: šta razlikuje glagolski predikatski izraz tipa *kontrolisati* od glagolsko-imenskog *voditi kontrolu*?, ili: glagolski izraz *odgovarati* od glagolsko-imenskog *snositi odgovornost*, a oba ova od imenskog pridevskog izraza *biti odgovoran*? I tako dalje. Naravno, svi se oni međusobno razlikuju po formalnom gramatičkom obliku; međutim, taj problem ćemo ovom prilikom ostaviti po strani. U čemu se još sastoji razlika između pojedinih oblika? Je li stilskog, informativnog ili još kojeg trećeg karaktera?

Razlike u stilu su nesumnjive, pogotovu što se tiče prvih parova izraza, tipa *analizirati — vršiti analizu*. Glagolsko-imenski predikatski izrazi takvog tipa upotrebljavaju se često u službenom stilu, u uredu, u dnevnoj štampi i sl. Ipak, izgleda da razlika stilskog karaktera niukoliko nije ono jedino što

¹ Primeri iz: M. Radovanović, *Dekomponovanje predikata (na primerima iz srpskohrvatskog jezika)*, Južnoslovenski filolog XXXIII, Beograd 1977.

dozvoljava paralelnu egzistenciju u jeziku pomenutih tipova predikatskih izraza. Očigledno je da se tu radi i o informativnoj razlici, drugim rečima — da ti izrazi, predajući jednu te istu osnovnu informaciju, nemaju potpuno istu komunikativnu vrednost. Valjalo bi, dakle, naći odgovor na pitanje u čemu se konkretno razlikuje glagolski izraz od imenskoga, koji su elementi informacije specifični za glagol, a koji za glagolsko-imenski izraz. Kao što je rečeno na početku, ovo izlaganje neće dati definitivan odgovor na ta pitanja, ali će izneti neka zapažanja, sugestije i radne hipoteze, koje bi trebalo tek proveriti na širem jezičkom materijalu, a onda verovatno i donekle preformulisati.

Pošto je tema glagolsko-imenskih izraza tipa *vršiti analizu* (sa verbalnom parafrazom) već nekoliko godina prisutna na stranicama slavističkih radova², dok su izrazi drugog tipa (sa pridevskom parafrazom, npr. *snositi odgovornost — biti odgovoran, izgubiti u težini — postati manje težak*) ostali uglavnom neobrađeni³, zadržaćemo se baš na njima, tim pre što se tu mogu u mnogim slučajevima upoređivati: glagol (npr. *odgovarati*), glagol (semantički nesamostalan) + imenica (*snositi odgovornost*) i kopula + pridev (*biti odgovoran*).

Da uvedemo još nekoliko pojmova koji će se upotrebljavati u ovom članku:

odlika — osobina koja subjektu može pripadati samo jednom (ne može se ponavljati), npr. *biti talentovan* (upor. neprihvatljivo **on je bio više puta talentovan*), *biti star* (**on je već po treći put star*), *biti nov* (**ta haljina je opet nova* — prihvatljivo je jedino *haljina je opet kao nova*, ali se onda iskazuje nešto drugo);

stanje — osobina koja subjektu može pripadati više puta (može se ponavljati), npr. *biti gladan, biti srećan* (upoređi prihvatljivo *on je danas po treći put gladan, on je opet srećan*);

glagolski izraz — predikatski izraz u obliku glagola, npr. *ljutiti se, voleti, pisati* itd.;

imenski izraz — predikatski izraz sastavljen od kopule *biti* i od imenice ili od prideva, npr. *biti dete* ili *biti pametan*;

pridevski izraz — predikatski imenski izraz, u kojem uz kopulu ide pridev, npr. *biti pametan, biti veseo, biti svež*;

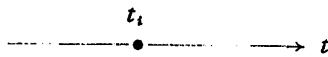
² Upor. npr. Radovanović, *op. cit.*; J. Anusiewicz, *Konstrukcje analityczne we współczesnym języku polskim*, Wrocław 1978; D. Buttler, *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny*, Warszawa 1976; A. Bogusławski, *Jednostki języka a produkty językowe. Problem tzw. orzeczeń peryfrastycznych*, Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego, Wrocław 1978; K. Bosilkov, *Glagolno-imiennite ustojčivi sčetačija — razvojašta se kategorija v savremenite slavjanski knižovni ezici (vărhu material ot bălgarskija i ruskija ezik)*, Săpostavitelno ezikoznanie 4, Sofija 1979.

³ Njih spominju npr. S. Karolak, u članku *O znaczeniu czasowników odimnionych*, Semantika i słownik, Wrocław 1972, i Z. Topolińska, u knjizi *Remarks on the Slavic noun phrase*, Wrocław 1981. i u članku *Perifrastični predikatski izrazi na međuslovenskim relacijama*, Južnoslovenski filolog XXXVIII, Beograd 1982. Pokušaj šire obrade problema predstavlja rad autorke ovog članka — *Peryfrastyczne konstrukcje predykatywne z parafrazą przymiotnikową (na materiale polskim, serbsko-chorwackim i macedońskim)*, Wrocław (u štampi).

glagolsko-imenški izraz — predikatski izraz sastavljen od glagola i imenice; glagol je semantički nesamostalan i tek zajedno sa imenicom postaje površinski eksponent jedne informacione jedinice, npr. *snositi odgovornost, pasti u jurost, tuga obuhvata* (nekoga) itd.

Nesumnjivo postoji više semantičkih karakteristika koje mogu biti od pomoći u pokušaju nalaženja razlika i sličnosti u karakteru informacije koju prenosi svaki od triju tipova predikatskih izraza. Zadržaćemo se malo na nekim od takvih pretpostavljenih karakteristika.

Informacija o vremenu koju nosi jedan predikatski izraz može se grafički predstaviti na tzv. vremenskoj osi t , gde se a) pojedini, određeni momenti označavaju kao tačke (npr. t_1, t_2), b) rokovi (sa određenim početkom i krajem trajanja) označavaju u obliku odsečaka, a c) rokovima bez određenog završnog momenta odgovaraju poluose⁴:

npr. *Jovan je ustao u pet.*
Jovan se tada naljutio.

npr. *Jovan je bolovao čitavu godinu.*
Jovan je bio gladan (ali više nije).

npr. *Jovan je dobar po prirodi.*
Jovan je talentovan.
Ovaj orman je visok.

Predikatski izraz može nositi vremensku informaciju dvojnog tipa⁵: kategorijalnu i leksičko-semantičku. Kategorijalna informacija o vremenu, o trajanju date osobine ili radnje (kao karakteristike izdvojenog subjekta) vezana je za jezičku kategoriju vremena koja je karakteristična samo za glagol, nikako za imenicu ili pridev (ona je, u stvari, ugrađena u samu formu predikatskog izraza, nezavisno od njegovog konkretnog leksičkog značenja). Leksičko-semantička informacija o vremenu ugrađena je u semantičku strukturu konkretnog predikatskog izraza (nezavisno je li to glagol, imenica ili pridev) i vezana je za referenciju dotičnog predikata u vanjezičkoj realnosti. Na primer *gladan* kao pridev ne nosi kategorijalnu vremensku informaciju o trajanju u vremenu, ali u smisao 'gladan' ugrađena je informacija o potencijalnoj mogućnosti prestanka i ponovnog nastanka te osobine kao stanja

⁴ Poluosa je, dakle, grafička reprezentacija predikata koji nosi krajnje uopštenu i oskudnu informaciju o vremenu i saopštava jedino da se određena osobina odnosi na ukazani objekat (subjekat). Govorimo ovde o poluosi, a ne o osi, jer polazimo od pretpostavke da se početni momenat (t_p na osi) uvek može odrediti, s obzirom na to da se nijedna osobina ne može odnositi na subjekat, a da pri tom ne bude početnog trenutka u kome je nju subjekat stekao (makar se taj trenutak poklapao sa momentom u kojem počinje da postoji subjekat).

⁵ U daljem razmatranju zanemarićemo problem tzv. temporalne informacije, vezane sa problemom aktualizacije iskaza i predavane preko načinsko-vremenskog oblika glagola. Međutim, u kompleksnom istraživanju trebaće povezati temporalnu informaciju tog karaktera sa tipom informacije o vremenu o kojem govorimo dalje u ovom članku; izgleda da su pogotovo tesno povezane „temporalna” informacija (aktualizacija) i „kategorijalna” informacija o vremenu.

jednog lica; takva leksičko-semantička informacija o vremenu može da se ilustruje na vremenskoj osi u obliku odsečka (potencijalno — serije odsečaka).

Da vidimo da li postoji i kakva je razlika u pogledu vremenske informacije između glagolskog, pridevskog i glagolsko-imeniskog izraza (sa istom osnovnom sadržinom) u okviru predikatskih izraza odlike i stanja.

Ogromna većina predikatskih izraza odlike informiše o osobini koja traje (ne završava se) sve dok postoji subjekat kojeg se ta osobina tiče (npr. *biti star*, *biti talentovan*, *biti dobroćudan*) što, dugim rečima, znači da se najčešće leksičko-semantička informacija o vremenu može grafički interpretirati kao poluosa (upor. gore, napomena 4).

Predikatski izrazi stanja imaju grafičku reprezentaciju u obliku odsečka (ili serije odsečaka) na osi *t*.

Kao što je već spomenuto, glagoli kao takvi (tj. posmatrani nezavisno od njihovog leksičkog značenja) nose kategorijalnu informaciju o trajanju u vremenu, težeći, kako izgleda, ka reprezentaciji na osi *t* u obliku poluose⁶. Pridevi i imenice ne nose nikakvu kategorijalnu informaciju o vremenu, što isključuje mogućnost primene grafičke reprezentacije o kojoj je sada bilo reči u odnosu na glagole.

Gore navedene konstatacije, u okviru analize predikatskih izraza stanja i odlike, navode na zaključak da je u slučaju glagola podatak o vremenu sastavljen od dva elementa — od kategorijalne vremenske informacije (koja je ista za sve glagole) i leksičko-semantičke (zavisno od toga da li se radi o odlici ili o stanju; nerazmatrana ovde temporalna informacija, vezana za aktualizaciju konkretnog iskaza sa predikatskim izrazom, predstavlja treći element kompleksnog podatka o vremenu koji nosi glagolski oblik).

Kad se obadva pomenuta elementa informacije slažu, tj. svakom odgovara ista interpretacija na osi *t*, nisu potrebna nikakva dodatna jezička sredstva; suprotno je u slučaju neslaganja ovih dvaju elemenata. Do takvog „neslaganja“ dolazi u slučaju glagolskih izraza stanja: prema kategorijalnoj informaciji reprezentacija na osi bi morale biti u obliku poluose, dok prema leksičkoj — u obliku odsečka. Potreban je onda dodatni formalan eksponent informacije o dužini odsečka, npr. *bolovati* — *bolovati mesec dana*; obadva elementa se slažu u slučaju glagolskih izraza odlike, npr. *beleti se* (obadva elementa teže ka reprezentaciji na vremenskoj osi *t* u obliku poluose).

Kad se radi o pridevskom izrazu, odlučuje leksička informacija: u slučaju odlike reprezentacija je u obliku poluose, dok je u slučaju stanja u obliku odsečka, s time što je onda potreban formalan eksponent dužine odsečka jer u nedostatku informacije o dužini odsečka grafička reprezentacija teži ka minimalnom odsečku, tj. ka tački, upor. npr. *on je gladan* → *on je sada gladan*.

Glagolsko-imeniski izrazi, kako izgleda, u pogledu grafičke reprezentacije liče na glagolske izraze.

⁶ Zavisno od interpretacije, slovenskim tzv. svršenim glagolima odgovarala bi grafička reprezentacija u obliku tačke ili tačke plus poluose.

Ovo što smo upravo rekli može se predstaviti u formi tabele koja uzima u obzir grafičku reprezentaciju na vremenskoj osi *t*:

informacija o vremenu kategorijalna	pridev	glagol
leksička		
o dlika (koja traje dok postoji njen nosilac)	nedostatak informacije	poluosa
	POLUOSA	POLUOSA
stanje	poluosa	poluosa
	nedostatak informacije	poluosa
	ODSEČAK (sa formalnim ekspon- entom informacije o dužini odsečka) ----- TAČKA (bez eksponenta)	ODSEČAK (sa form. eksponentom informacije o dužini) ----- ? POLUOSA (bez eksponenta)
	odsečak	odsečak

Razlika u komunikativnoj vrednosti koja postoji između razmatranih triju vidova predikatskih izraza svakako se ne svodi jedino na nejednakost karaktera vremenske informacije ugrađene u njihovu semantičku strukturu.

Izgleda verovatno da bi se konfrontativna analiza tih izraza obogatila uzimanjem u obzir drugih semantičkih karakteristika, npr. te koja se sastoji u prisutnosti/odsutnosti informacije o spoljašnjoj manifestaciji date osobine. Radi se o tome da bi se mogla, pogotovu u slučaju izraza koji prenose informaciju o psihičkim i psihofizičkim stanjima živih bića (npr. ‚biti ljut‘, ‚biti veseo‘, ‚biti gladan‘, ‚biti bolestan‘), izdvojiti bar još dva elementa informacije: o subjektivno doživljavanom stanju, za koje zna to biće koje mu podleže, i o objektivno (od strane spoljašnjeg posmatrača) uočljivom stanju subjekta, tj. o tome da se subjekat ponaša na takav način da „ispoljava“ svoje unutrašnje stanje. Onda bi se pojedini tipovi izraza razlikovali ili „slagali“ i po načinu kombinovanja, hijerarhizovanja ovih dvaju elemenata informacije. To je naravno zasada jedino pretpostavka, koju bi trebalo tek proveriti, tim pažljivije što, kako izgleda, intuicije korisnika različitih jezika i različitih korisnika istog jezika često se prilično razlikuju u proceni komunikativne vrednosti predikatskih izraza u tom pogledu.

Резюме

Јоланта Миндак

**К ВОПРОСУ О НЕОБХОДИМОСТИ ВСЕСТОРОННЕГО ИССЛЕДОВАНИЯ
ФУНКЦИИ ГЛАГОЛА В СОПОСТАВЛЕНИИ С ИМЕННЫМИ
ПРЕДИКАТИВНЫМИ КОНСТРУКЦИЯМИ**

Обращая внимание на необходимость более глубокого исследования условий возникновения параллельных форм типа *болова̑и̑и*||*би̑и̑и* *болес̑а̑ан*, *лу̑и̑и̑и се*||*би̑и̑и лу̑и̑и* в разных языках, автор указывает на некоторые семантические особенности этих образований, влияющие в значительной степени (по всей вероятности) на выбор той или другой из существующих конструкций.

SLOBODNE IZRIČNE REČENICE

1.

U v o d

1.1 Slobodne izrične rečenice (SIR) i njihovi tipovi

Predmet ovoga rada su sledeći tipovi rečenica:

- (1) Ja sam, po uveravanju njegove majke, pohvalio marljivost, ali *da bi trebalo kod kuće pomoći se kakvim god korepetitorom* (Jagić I 49).
- (2) Ona mu odgovori, da danas nijesu ništa kuhali, *jer da nijesu imali kada* (Kozarac 218).
- (3) Govorili su potčasnici o nekoj škrinji u glavnome skladištu, *koja da nije stigla . . .* (Kreža-HBM 20).

To su rečenice kod kojih je — kako pokazuje izrični veznik *da* — gramatikalizovana funkcija indirektnog navođenja (citiranja) i koje se sa tog aspekta mogu okarakterisati kao izrične (deklarativne) rečenice. Međutim, u odnosu na obične izrične rečenice, na primer:

- (4) I dok su oni o tom razgovarali, reče neko Zduniću, *da ga čeka u dvorištu neki vojnik s važnim glasovima* (Turić 81).

rečenice (1—3) pokazuju značajne specifičnosti, jer se na drugačiji način uključuju u tekst, a to se odražava i na njihovom gramatičkom obliku i kategorizaciji.

Naime, obična izrična rečenica, kao reproduktivni deo indirektnog navođenja, podređena je uvodnoj rečenici kojom se opisuje originalna komunikativna situacija (govornik, tip komunikativne radnje, adresat, okolnosti komunikacije i sl.); drugačije rečeno, izrična rečenica se javlja kao konstituent (direktni objekt) rečenice sa izričnim glagolom (*verbum-om dicendi*). Tu, dakle, postoji potpuni paralelizam gramatičkog značenja, sintaksičkog odnosa (strukturne funkcije) i gramatičke forme izrične rečenice: izričnom rečenicom se indirektno reprodukuje nečiji govor; tom svojom deklarativnom komponentom ona determiniše (konkretno: dopunjava kao objekat) izrični glagol; a rečenični funktor (*da*) i izbor glagolskog oblika uslovljeni su izričnim zna-

čenjem zavisne rečenice. Nasuprot tome, u primerima kao što su (1—3) nema uvodne rečenice. Na semantičkom planu to znači da komunikativna situacija čiji se proizvod reprodukuje izričnom rečenicom nije eksplicitno konkretizovana, nego se mora interpretirati pomoću konteksta. A na sintaksičkom planu odsustvo uvodne rečenice znači da deklarativna komponenta izrične rečenice ostaje slobodna, tj. da su to slobodne izrične (deklarativne) rečenice (dalje: SIR).

Iz ovakvog karaktera SIR proističe naročiti način njihovog uključivanja u tekst, odnosno njihov specijalni sintaksički status u poređenju sa običnim izričnim rečenicama. Naime, obične („vezane”) izrične rečenice (npr. 4) predstavljaju jedan specifičan tip zavisnih rečenica, pošto se svojom izričnom komponentom integrišu sa upravnom rečenicom kao njen konstituent, tj. pošto imaju determinativnu funkciju zasnovanu na njihovom izričnom značenju. SIR se, međutim, upotrebljavaju ili kao nezavisne (up. 1), ili kao uzročne (up. 2), ili kao odnosne (up. 3) izrične rečenice. Ove rečenice nisu, dakle, uvek zavisne, a i kad jesu, njihova zavisnost nije zasnovana na izričnom značenju, nego je uzročnog ili relativnog tipa. Pri tom je ovo funkcionalno-semantičko dvojstvo kod uzročnih i odnosnih izričnih rečenica praćeno kompleksnim gramatičkim oblikom: pored deklarativnog *da* javlja se i uzročni veznik *jer* odnosno relativna zamenica ili prilog. I baš kombinacije *jer da* i *koji da* predstavljaju najupadljiviju karakteristiku SIR, koja je najviše i privlačila pažnju jezičkih stručnjaka (v. t. 1.3), a izazivala i otpor (up. npr. Naš jezik III/4, 1935, str. 127).

1.2 Rasprostranjenost SIR u jeziku pisaca

Što se tiče rasprostranjenosti upotrebe SIR, ovde možemo dati samo sledeće podatke o jeziku pisaca. Ovakve rečenice se javljaju poglavito kod hrvatskih pisaca druge polovine 19-og veka — Šenoe, Kovačića, Kozarca, Novaka, Tomića itd., i to kao ređi, ali ipak standardni rečenični tip (najređe su odnosne SIR). Kod savremenih hrvatskih pisaca su sasvim retke; evo nekoliko primera:

- (5) Drugi je opet žvakao zelene borove iglice (*jer da* to čisti krv) . . . (Marinković 54). — Aludirao je, zar, s tom „istinom” na gospodina izaslanika, *kojega da* nije bilo „ugodno slušati” (Božić 69). — Da li bi mu rekao da se tako ne smije ležati, *jer da* to organizam ne podnosi (Prica 19). — Ali jednoga dana rekla mi je sestra vratarica neka počekam badessu, *jer da* me hoće vidjeti (Novak Sl. 11).

Kod pisaca iz drugih krajeva SIR se javljaju samo okazionalno, i to uglavnom kao nezavisne (ali up. Lazarević 206):

- (6) Onda ih ona zamoli da bi joj dali jednoga čovjeka da joj pokaže put do Hercegovačke granice, a ona *da* će mu platiti putninu (Karadžić 434). — Na sastanku kaže Marija Radu sve redom i nauči ga da ugrabi Ružu s puta ili s vode, a *da* će mu je ona navesti (Ljubiša 38). — Mnogi rekoše da se to ne sme činiti. Ljubica je poginula od njegove ruke — zakon crkveni dopušta da se sahrani u groblju.

Cvetko je pogibalac od svoje ruke; on *da* se sahrani tu ili gore na glavici (Glišić 271). — Pogodio hranu u mehani, odredio jedan sto u uglu, *na kome da* se „postavi za tri persone” (Lazarević 206). — No treći mutež predstavljalo je mesto gde se pisac pisma izjednačavao s drugom koji će o svemu tome poslati izveštaj Balkanskoj federaciji. Njemu *da* je stalo do *prilagođenja gornjeg nama pred smrt* (Davič 162).

Nešto su češće kod Jakova Ignjatovića, npr.:

- (7) . . . ali ga Rešpekt opomene da to ne čini, jer će oboje s njim poginuti, no *da* će on sam stvar pošteno urediti (Ignjatović-VR 252). — Počeo ga goniti, nazivao ga ludom i fantastom, *da* od njega neće ništa biti, i pretio mu da će mu svaku pomoć odvući . . . (Ignjatović-MN 24). — Sad joj se ispovedi, da on na veliki put ide; vratiće se do pet godina, i *da* ga dočeka (isto 93). — Čika im kaže da ne mogu doći; otišli su daleko na put, no *da* su ih pozdravili (isto 231).

1.3 Važnija literatura

Upotreba veznika *da uz jer* i *koji* registrovana je u našim rečnicima, gramatikama i normativnim priručnicima; up. Rječnik JAZU (II, 1884—1886: 189^b), Rečnik SANU (IV, 1966: 2^b; smatra se germanizmom), Maretićevu Gramatiku (Maretić 1899/²1931: 490/456), Maretićev Jezični savjetnik (Maretić 1924: 12^a), Jezični savjetnik MH (Pavešić i dr. 1971: 58^a). U oba jezička savetnika odobrava se upotreba *da uz jer* kada se njom izbegava dvoznačnost, a za *da uz koji* smatra se da nije dobro.

S druge strane, za SIR su se zainteresovali stilističari u okviru izučavanja slobodnog neupravnog govora (fr. style indirect libre): I. Frangeš (1963) opisao je prirodu slobodnog neupravnog govora i naveo literaturu o njemu, a pružene su i konkretne analize ovog stilskog postupka, npr. kod M. Krlež (Frangeš 1963; *Krležim zbornik* 1964: passim), u narodnom pripovedanju (Bošković-Stulli 1969) i u prevodenju latinskih tekstova na naš jezik (Frangeš 1973).

O ovakvoj upotrebi *da* u okviru šire istorijske problematike ovog veznika v. Grickat (1975: 209).

2. Gramatičke karakteristike SIR

2.1 Obeležavanje izričnosti

Ovdje se nećemo zadržavati na poznatim specifičnostima upotrebe glagolskih oblika (v. Frangeš 1963: 265—266) i anaforsko-deiktičkih reči u neupravnom govoru, nego ćemo samo navesti veznike (funktore) kojima se

gramatikalizuje funkcija indirektnog navođenja¹. Kao i u običnim izričnim rečenicama, i kod sva tri tipa SIR njihov reproduktivni (citativni) karakter se obeležava upotrebom veznika *da*². Sasvim retko, i verovatno samo kod nezavisnih SIR, javlja se i izrični veznik *kako*³:

- (8) A ovaj Grk ili Rus . . . mirno sjedi do Bobočkinih nogu i frče svoju cigaretu govoreći o svojim impresijama sa prošlogodišnjeg sicilijanskog putovanja . . . *Kako* je more zapravo ogromna mlaka i što ljudi nalaze u moru elementarno, to da je njemu neshvatljivo (Krlježa-PFL 169).

Što se tiče raspoređivanja izričnog veznika, najpre treba reći da on dolazi posle uzročnog veznika i odnosne reči; up. *jer da* i *koji da* u (2) i (3). To znači da rečenica počinje onom rečju koja je povezuje s tekstom, a izrični veznik dolazi bliže predikatu. U odnosu na punoznačni deo rečenice, situacija je sledeća: bazična pozicija veznika *da* je ispred punoznačnog dela, te u nezavisnim SIR *da* stoji na početku rečenice, a u zavisnim odmah iza veznika *jer* odnosno iza relativne zamenice ili priloga. Međutim, pozicija deklarativnog *da* nije fiksirana. Štaviše, jezik pisaca kod kojih se javljaju SIR odlikuje se inverzijama *da* i početnog (neverbalnog) rečeničnog člana i u običnim izričnim rečenicama, naročito kad se radi o drugoj, odnosno poslednjoj rečenici u nizu, npr.:

- (9) Vi ste se na me uzvrtjeli bili, da ja toga ne razumijem i da je naše pravo jasno, a *stari Tahi da* će nas pomagati (Šenoa IV 59). — Rekoh mu, da ću poslati četu pod Kanižu i *Juriša da* će joj biti kapetan (Šenoa IV 279). — Odlučismo, da će se zasada pitanje o Elvirinoj udaži držati tajnom, a *ona da* će svakako svršiti učiteljsku školu (Novak Vj. III 114).

Takav raspored je vrlo čest i kod nezavisnih SIR:

- (10) Evo, šior: ovi me ljudi ovdje tuže da ih ne puštam k vama. *Vi da* ste došli pogađati zemlju, a *ja da* bih htio, da samo od mene kupite. *Zato da* sam vas i smjestio ovdje otraga (Car Emin I 359); v. i: (22), (28), (42) i dr.

Inverzija se sreće i kod uzročnih SIR (enklitike uvek dolaze iza *da*):

- (11) Zvonar bio dobar kum, te zajavi, da je Lovri prosto doći k njemu u Ljubljani, *jer on sam da* je oslabio, pa će mu kumče biti u pomoći (Šenoa II 106). — . . . a gospoda ga za to pače i pohvali, *jer Joso da* zna raditi, da su gospoda vazda u dobroj volji (Šenoa II 370). — Po njegovu mnijenju trebalo bi cijelu općinsku upravu u novu

¹ Kada je izrični glagol u imperativu, izričnom rečenicom se iznosi ono što tek treba da bude reprodukovano:

A ti, drveni sveče, poteci što ti noge dadu, pa *reci* tvome sucu, *neh*пусти račune, *jer da* su došle u Zagreb njihove milosti gospodin ban i gospa banica (Šenoa IV 170–171).

² Kod starijih čakavskih i kajkavskih pisaca deklarativno *da* se upotrebljava i pri direktnom citiranju (up. Zima 1887: 132–133, i tamo navedenu literaturu), npr.:

Onda vuk veli: *da* ti si, lisica, pojela meda (Zima 1887: 132).

³ V. i Frangeš 1963: 274–275.

kclotečinu navrnuti, jer *današnja da* ne odgovara duhu vremena (Kozarac 239). — ... pa me uzme silno moliti i zaklinjati, neka umah k njemu pođem, da mi ima nešto silno kazati, a skrajnje da je već vrijeme, jer *njemu da* je još ove noći ostaviti sve i otići nekud daleko (Đalski I 137).

Izrični veznik, prema tome, ne čini obavezno kontinuiranu sekvencu sa uzročnim veznikom, što je i razumljivo jer se tu radi o gramatikalizaciji različitih aspekata rečenice. Situacija nije principijelno različita ni kod relativnih SIR. Mi, istina, nismo naišli na primere inverzije, ali to sigurno nije posledica nemogućnosti takvog raspoređivanja, nego, s jedne strane, malog broja primera, a s druge — činjenice da relativna zamenica ili prilog predstavljaju tematski član rečenice, koji je tako već raspoređen u inicijalnu rečeničnu poziciju, odnosno ispred veznika *da*.

2.2 Obeležavanje originalne komunikativne funkcije

U obaveštajnoj (= izjavnoj) rečenici komunikativna funkcija nije obeležena nikakvom gramatičkom reči, pa je razumljivo što takvog obeležja nema ni u izričnoj rečenici kojom se indirektno citira neka obaveštajna rečenica. Tu se samo upotrebljava veznik *da* kao obeležje izričnosti (citativnosti). Međutim, kada se indirektno navodi zapovest ili pitanje, dakle kada se radi o komunikativnoj funkciji koja i u originalnoj formulaciji ima posebna obeležja (u odnosu na obaveštajnu rečenicu kao nemarkiranu formu), onda se i u SIR, kao i u običnim izričnim rečenicama, javljaju odgovarajući faktori koji obeležavaju datu funkciju. Kod imperativnih SIR ti faktori su rečca *neka* (koje nije ograničena samo na upotrebu sa trećim licem; up. Jagić II 278) i, ređe, imperativno *da* (oblički podudarno sa deklarativnim *da*):

- (12) ... stigne mu i opet jedan od onih dosadnih očevih listova, koji neprestano pitaju, koliko je ispita i sa kojim uspjehom položio, i *neka* mu zaboga što prvo šalje svjedodžbe (Kozarac 433). — Pri-poveda da se Rousselot sprema da ide na ferijalne kursove u Marburg, gde bi hteo predavati o svojoj specijalnoj struci, pa *neka* pošaljem tamo Rešetara (Jagić II 278). — Ali nije učinio ni dva koraka, kad začu *da* ga ona zove i *neka* je pričekala (Turić 155).
- (13) Ja dakle rekoh gospodinu markezu tako. Među vrtom Konjskoga i Krupića ima ovisok zid. To *da* nam bude put (Šenoa IV 176).
- Kod upitnih (i upitno-uzvičnih) SIR faktori su upitne reči:

- (14) A on veli da mora tako biti i *što* nama pada na um, tući se s njima (Turić 125).

U čakavskom i kajkavskom na početku rečenice sa imperativnom ili upitnom reči može da se javi veznik *da* (Rječnik JAZU II, 1884—1886: 189^b, 202 i 211^b; Zima 1887: 133; Belić 1910: 255). Ovo ćemo ilustrovati sa dva stilski markirana primera iz novela Sl. Novaka i primerom iz pisma jednog čakavca Jagiću:

(15) Stric se počeo derati na njega, da ga neće nikako pustiti i *da neka* drži jezik za zubima, šmrkavac jedan (Novak Sl. 42).

(16) Pitate me *da* govore *li* u nas „maša” uz „misa” (Jagić II 211). — Ona mu je odgovorila, neka pogodi, i *da šta* bi joj on dao (Novak Sl. 19).
Kod pisaca koji inače dosta upotrebljavaju SIR nismo naišli na ovakvo kombinovano obeležavanje deklarativnosti i originalne komunikativne funkcije, sem u ova dva primera:

(17) . . . dade mi dobar savet, *da neka* pokušamo o podne ručavati u Rathauskeller-u . . . (Jagić I 135). — A ti oglasi u vojsci, *da* slobodno *nek* ostavi mejdan svaki, koji nema volje boriti se . . . (Tomić-ZB 160).

S druge strane, ovi pisci ponekad u zavisnoupitnim rečenicama, pa i nezavisnim pitanjima upotrebljavaju *da* posle upitne zamenice ili priloga:

(18) Možda i jesu jednaki! *U čemu da* je on bolji od nje? (Kozarac 315). — Otac ju zapita, *gde da* je tako dugo zaostala . . . (isto 53). — I stara Jele bila ga nekoliko puta upitala, *kakav da* ga to posao goni u Jablanac (Kumičić 120).

Našli smo jedan ovakav primer i za SIR:

(19) Doviknuh im neka stanu i *kamo* k bijesu *da* idu? (Šenoa IV 461).
Imperativne, a pogotovu upitne SIR dosta su retke, i obično se javljaju kao nezavisne. Ipak, iako sasvim retke, moguće su i neke kombinacije sa zavisnom upotrebom, i to, prema našem materijalu, uzročne upitno-uzvične rečenice, npr.:

(20) Pametni momak odmah proesapi, da svih tih šest cekina može liepo ostati u njegovu džepu, *jer što* da od tog zlata dade ista svojim drugovom (Tomić-KK 119—120).

i odnosne imperativne rečenice:

(21) Ja sam joj se odmah ponudio za prijatelja, *na kojega neka* računa u svakoj prigodi (Đalski I 375). — Za tim oštrim glasom naloži vojnikom, da toga čovjeka odpreme u varošku kuću, *gde neka* kažu, da je taj pandur pomahnitao od mnogog pića . . . (Tomić-KK 164).
V. i 6: Lazarević 206.

2.3 Kookurencija izričnosti i uzročne i odnosne upotrebe

Kao što je ranije rečeno, dok zavisna („vezana”) izrična rečenica uspostavlja vezu sa tekstom preko svoje upravne rečenice, SIR se mora povezati direktno, jer upravne rečenice sa izričnim glagolom nema. O tome kako se ovo povezivanje vrši kod nezavisnih SIR biće reči u sledećem odeljku, a ovde ćemo pokušati da objasnimo zašto dolazi do upotrebe SIR u funkciji uzročnih i odnosnih rečenica i zašto se javljaju samo te dve zavisne funkcije.

Sledeći primeri:

- (22) Kod kuće ostavio je materi pismo, u kojem ju je zaklinjao, neka se ne uznemiruje, *on da je samo na tri dana otputovao u nuždu ali skroz neđužnu poslu svojih etrurskih vaza* (Đalski-MP 150). — Husein-kapetan odpisa namah u ime Bošnjakâ velikomu veziru, da ima do sutra u ime sultana odobriti sve, što od njega traže, *inače da će odmah krenuti prama Skoplju* (Tomić-ZB 120). — Tako mu je ona nekom prigodom izjavila, da je rada nastaniti se u domovini svoga oca, *ovdje da joj je veoma dodijalo . . .* (Car Emin I 236). — Ali mu je sutradan negdje oko podne stiglo od Klare pisamce . . . u kome ga mlada žena moli, neka za neko vrijeme prestane dolaziti na „Kuk”. *Na povratku da je susrela Leitnera, koji je zacijelo za njima uhdio* (isto 337).
- (23) Hitrec je očajno urlikao *za tim svojim bikom*. *Bik* da nije osiguran, njega da izvedu, to je jedino njegovo blago na svijetu! (Krlježa-PFL 65).

sadrže nezavisne SIR upotrebljene ili u okviru sluzene rečenice ili samostalno. U oba slučaja među njima i prethodnim tekstem nema sintaksičkog odnosa (one su samo jukstaponovane), ali postoji semantička veza, i to u (22) uzročna, ili, preciznije rečeno, argumentativna ili eksplanativna, pošto se ne radi o uzroku u užem smislu, nego o razlogu, argumentu, objašnjenju i sl., a u (23) koreferentna, jer se rematska, finalno raspoređena imenička fraza (*za*) *tim svojim bikom* i tematska, inicijalno raspoređena imenička fraza *bik* odnose na isti pojam. Ove dve semantičke tekstualne veze mogu da dcbiju i svoj sintaksički izraz, odnosno mogu biti gramatikalizovane: uzročna (argumentativna, eksplanativna) upotrebom veznika *jer* (kao u 2), a koreferentna (uz određene tekstualne uslove) — relativizacijom (kao u 3)⁴. Pri tom treba dodati da kod oba ova tipa zavisne integracije SIR ipak skoro redovno imaju izvesnu tekstualnu autonomiju, jer se upotrebljavaju nadovezivački (aditivno), tj. odvojene su pauzom odnosno zarezom od prethodnog teksta. Naime, našli smo samo dva primera za korelativnu, dakle tešnju, vezu, i to kod uzročnih rečenica:

- (24) Da kažu, da su se kmetovi pobunili od obijesti, toga ne bi gore vjerovali; ako bi rekli da su se digli *radi toga jer da* tobče ne mogu podnositi jaram kmetski i nasilje zemaljske gospode, tužili bi sami sebe . . . (Tomić-U 79). — Šumarovi se lijepo pazili sa Klernovskovima, pa i danas su ih pozvali Klernovski lih *stoga jer da* su sami . . . (Draženović 507).

Ponekad dolazi do konkurencije navedenih semantičkih veza. U tom slučaju se najčešće upotrebljava kauzalna subordinacija (up. 25), ali se sreće i relativizacija (26), a i jukstaponovanje (27):

- (25) Još je i to čuo, kako će oni po prah, *jer da* ga ima samo malo ondje u kutu čardaka (Šenoa IV 277). — Pokojna bi mati svake večeri molila dugo nad njom i opominjala je, neka se kloni babe Anđe, *jer da* je u nje zlo oko (Car Emin 227). — Ustajao je na pr. protiv pomodne muzike, *jer da* se u njoj ističe samo melodioznost (Barac 274).

⁴ Tipični relativizator je zamjenica *koji*, ali se javljaju i relativni prilozi; up. (21) i (26).

- (26) A onda su polagali velike nade u Ameriku, *otkuda da* u susjedna sela stižu veliki novci od ljudi, koji su se odvažili poći prekc mora (Novak Vj. III 201).
- (27) U subotu reče Kata roditeljima . . . da bi sutra pošla u varoš, tamo *da* će se reći mlada misa, dani da su lijepi, a ona i tako još nije ondje bila (Kozarac 61).

3. U p o t r e b a S I R

3.1 *Nastavljanje neupravnog govora: nezavisne SIR*

Odsustvo uvcdne rečenice nameće poseban uslov za upotrebu SIR: da se oni momenti koji se obično izncse upravnom rečeniccm, pre svega identitet govornika i komunikativna radnja i njeno situiranje, mogu identifikovati na osnovu konteksta (ili govorne situacije). Zato je razumljivo što se nezavisne SIR — jedna ili više njih — najčešće javljaju u nastavku već uvedenog neupravnog govora, jer se tu relevantni podaci mogu „parazitski” interpretirati: govornik — kao identičan onom u uvodnoj rečenici, a komunikativna radnja — kao nastavljanje već započete komunikacije, tj. u smislu „nastavio je”, „produžio je”, „dodao je” i sl. Primeri:

- (28) Među ostalim pripovijedali su i to, da ste htjeli izaći iz sjemeništa poradi neke učiteljice. Vaša mati *da* se tome odlučno oprla pod prijetnjom prokletstva i tako *da* ste se mimo svoje volje zaredili za svećenika (Novak Vj. III 213). — Zašumio i zazviždao sad odnekuda vjetar, da je mladog zgubidana istjeralo i prognalo iz škola. *Da* nije više ni mužek, ni gospodin, nego da će biti poput svih protjernih đaka fakin i potepuh ili kakovo spletkarsko mazalo na selu (Kovačić II 272). — Kod večere kaza nam, da on u svojoj kući ne trpi nikakvih danguba i da zato moramo svaki dan učiti, kao da smo u gimnaziji. Jedan pater franciskan *da* će dolaziti svaki dan k nam a na više sati i poučavati nas, a na koncu *da* ćemo sva trojica u Požegu na egzamen! (Tomić-MD 10).

Što se tiče sintaksičke veze nezavisnih SIR sa prethodnim neupravnim govorom, tu se obično radi o prostoj jukstapoziciji, kao u (28), ali je moguća i nadovezivačka koordinacija:

- (29) Bijeli fratri rekoše, da im je majka božja čudo učinila. *Al* mlin *da* je okužen, da se sažge (Šenoa IV 85). — Dugo smo šutjeli a onda je on ponovio da služi sedam godina. *I* četiri jarma *da* su imali i zemlje a on da sada tako tu stoji . . . (Krlježa-N 159).

Ovakva funkcija nezavisnih SIR može se posmatrati s obzirom na dva aspekta koji karakterišu nastavljanje neupravnog govora: postizanje tekstualne kohezije navođenja i obeležavanje reproduktivnog karaktera teksta. Što se prvoga aspekta tiče, pogledajmo najpre primere:

- (30) Nadalje se upušta gospodin antikritičar u pojedine germanizme, da ih opravda. *Ja mu velim*, ako je u tekstu „porodički oci”, da je to germanizam; *ja mu velim*, da porodica, ako i ne u štokavštini, te u drugim slavjanskim jezicima „Gebärhaus” znači . . . *Ja mu velim*, da je naveo pogrešnu izreku, koje nisam ni napisac, *ja mu velim*, da je „sjednica” kod slikarije i opet germanizam . . . (Šenoa I 483). — *Ona mu je važno, kao da čita, ispričovijedala*, da njoj pripada dio . . . *Nadalje mu reče*, da je ona neko vrijeme i porez plaćala za svoj dio . . . *Napokon reče*, da se ona sjeća kao juče, da su oni prije deset godina . . . bili prvi put radi te diobe kod općinskog ureda . . . (Kozarac 258).

Tu se započeti indirektni govor nastavlja na taj način što se svaka nova citativna celina uvodi posebnom upravnom rečenicom. Ovaj postupak je u principu redundantan, jer se relevantni uvodni podaci mogu interpretirati na osnovu konteksta, tj. početne uvodne rečenice. Redundantnost može, naravno, imati svoju stilsku funkciju (up. Šenoa I 483), ali se obično izbegava, i to upotrebom slobodnog neupravnog govora⁵, odn. navođenjem teksta bez dodavanja nove uvodne rečenice, npr.:

- (31) U razgovoru pripovjedi Rastovac, da je študirac u Pragu, Beču i Štrasburgu. *Otac je njegov bio časnik i oženjen s Čehinjom. Imao je i jedan štipendij, pa je mnogo putovao. Mnogo je u mladosti, osobito o praznicima, proveo u Češkoj. Roditelji su mu i sada živi, a mati vodi komandu u kući . . .* (Turić 64).

Navedeni primer pokazuje tipičnu srpskohrvatsku situaciju i u pogledu drugog spomenutog aspekta nastavljanja neupravnog govora: izbegavanje redundancije se odnosi ne samo na uvodnu rečenicu, koja ostaje neizrečena, nego i na obeležavanje reproduktivne funkcije teksta. Naime, date rečenice nemaju deklarativnu formu, nego se njihova funkcija indirektnog navođenja identifikuje na osnovu njihove pozicije iza uvedenog indirektnog govora, na osnovu njihovog smisla i na osnovu vremenske situacije (up. *Roditelji su mu i sada živi. . . : Roditelji su mu i tada bili živi. . .*). Ako se sad vratimo SIR, videćemo da su one u odnosu na (30) i (31) neka vrsta međustepena: i one spadaju u slobodni indirektni govor kao i (31), ali je njihov reproduktivni karakter ekspliciran deklarativnim veznikom *da*⁶.

O koheziji indirektnog navođenja — koja očigledno stoji u antagonističkom odnosu prema izbegavanju redundantnosti — treba reći još nešto: kod slobodnog indirektnog govora nastavljanje se može eksplicirati i parentetičkim rečenicama kao što su: *kaže, veli, reče, nastavi* i sl., npr.:

⁵ O slobodnom neupravnom govoru v. Frangeš 1963.

⁶ Asindet i upotreba *da* mogu se na razne načine smenjivati; evo jednog primera (sa $\emptyset$ je obeleženo mesto moguće upotrebe *da*):

Gospođa mu je rekla, da je [Pokupčić] nenadne bio pozvan od brata Pokupicu. Mada nije rado išao, ipak $\emptyset$ je morao otići jer *da* je neka važna i siln stvar. Dan prije Staroga ljeta *da* je već otišao, pa $\emptyset$ nije tako s njima ni dočekao Novo ljetu (Đa ski II 408).

- (32) Rekao je da imamo tisuću godina mora u sebi i da se to ne da izbaci najedamput. Glavinja se i još će se glavinjati. Potjerat ćemo, *veli*, sto puteva dok dođemo na onaj jedan, na onaj pravi . . . A već će doći vrijeme, kad će i pamet progovoriti, jest — *na stavi* — mi ćemo dalje . . . (Car Emin I 328).

Radi se, dakle, o hibridnoj konstrukciji kojom se ekspliciraju uvodni momenti, ali bez sintaksičkog podređivanja reproduktivne rečenice. Ovaj postupak se sreće i kod SIR:

- (33) Jela Filipčička . . . dokaza putem Gupcu da su to kaniški konjanici gospodina Taha, prava napast, jer po cijelom selu da već nema ni guske ni kokoši, a djevojke i mlade žene da ne smiju pred kućni prag . . . Na sreću, *reče*, da će taj smet sa gospodarom za tri-četiri dana krenuti u Mađarsku . . . (Šenoa IV 343). — Pripovjeda mi Leon, da ni kod njih tamo žene ne rađaju puno djece . . . Kod njih, *kaže*, da i ne ima sirotinje . . . (Kozarac 363).

S druge strane, nastavljačku upotrebu SIR treba povezati sa složenim rečenicama koje sadrže niz izričnih rečenica isparcelisan upotrebom veće pauze odnosno tačke i zareza, npr.:

- (34) Reče mi, *da* sam prosta, glupa, nevaljana; *da* ne znam za fine gospodske običaje i *da* se vidi, čija sam krv (Šenoa II 352). — Hvalila se, *da* je neki dan bila djeveruša umrvšemu gimnazijalcu, *da* je čitava deputacija došla ju u to ime prositi; ostale gospođice *da* su joj radi toga strašno zavidne, i t. d. (Kozarac 144). — S kime je osobito intiman bio, tomu je povjerio tajnu, *da* on ima latinsku knjigu o medicini, staru trista godina; tu knjigu *da* je napisalo dvanaest najglasovitijih liječnika, ali ta knjiga *da* je sada vrlo rijetka, osim njega malo će ju tko još posjedovati; po toj knjizi, *da* se mogu sve bolesti, bez ljekarn.: izliječiti (Kozarac 277).

SIR bi se mogle smatrati daljim stupnjem u osamostaljivanju ovakvih rečenica, kao što pokazuje primer:

- (35) . . . odvrat mi oholo, *da* je to vrlo mučno; plemstvo svake kraljevine *da* ima osebnih tradicija; novo militarsko plemstvo . . . *da* nije ugledom ravno starim velikašima . . . *On bar da ne bi nikad dao kćeri takovu zelenu plemiću* . . . (Šenoa III 45).

Zato se može reći da ovakva upotreba SIR najmanje odudara od obične upotrebe izričnih rečenica.

3.2 Nastavljanje neupravnog govora: uzročne i odnosne SIR

Već uvedeni neupravni govor predstavlja najčešći okvir i za upotrebu uzročnih i odnosnih SIR. Uzročnoj SIR, pored obične („obaveštajne”) izrične rečenice (up. 36), često prethodi imperativna izrična rečenica, sa *neka* (37) ili *da* (38):

- (36) Kazivali ma ljudi, *da* će u Zagrebu dobro proće biti, *jer da* u tom gradu puno gospodskog, rastrošnog svijeta ima, a trgovaca vrlo malo (Šenoa II 331). — Veli, *da* mora pred vaše lice, *jer da* vam ima o važnim poslovima govoriti (Šenoa IV 291). — Treći opet govorili, *da* ih je Anka općarala, *jer da* ima čudne oči, koje u isti čas na sve četiri strane gledu (Kozarac 120). — Mati je to odmah opazila, pa je razložila kćeri, *da* ju je na to prisilila nužda, *jer da* u sadašnje vrijeme ženska glava, bez ikakve podpore mužkarca, ne može obastati na imanju (Tomić-MD 157).
- (37) Iz biskupskog dvora poletješe časnici k svojim četama, da im doglase, *neka* se svatko spremi na sutrašnji dan, *jer da* će vojska krenuti na sjever (Šenoa IV 477). — Poručio mu, *neka* mu ne dolazi na oči, *jer da* bi moglo zlo biti (Tomić-MD 83). — Trafikantica Regina došla je kući oko osam, pogladila ga po kosi i rekla mu *neka* obuče svoje baršunasto odijelo, *jer da* idu u grad (Krlježa-PFL 18). — Rekli su mu stari i iskusni moreplovci . . . *neka* pazi, *jer da* će vidjeti divlje jelene gdje plivaju uz lađu (isto 50).
- (38) . . . samo otac reče Tomi, *da* ne trguje previše s konjima *jer da* mu odsad ne da ni krajcara za to trgovanje (Kozarac 123) — . . . ali uto dođe poslužnik od suda, po kojem odvjetnik javlja, *da* se pripravi nešto bolji ručak, *jer da* će savjetnik također doći (isto 416). — Neka vojvotkinja, dovedavši kćer na otmenu sjedjeljku, reče joj plašljivo, *da* pazi na sebe, *jer da* je tu — Brummel (Matoš 31). — Bez promišljanja napisala Klari pismo, u kojemu je moli, *da* iza večere izađe u vrt, *jer da* joj ima nešto da saopći (Car Emin I 344).

Evo primera i za odnosne SIR:

- (39) Reče, da je sramota, da se otimljem sudu, i *da* bih davno suđen bio, da me ne štiti ženska suknja, grofica Terezija Bačanka, *koja da* je rad mene uskratila njemu svoju milost (Šenoa III 217). — Kazati ćeš, *da* ti je doniela ljubeće, vierno srce, *koje da* vriedi više nego sve bogatstvo svieta (Tomić-MD 174).

I ovdje se govornik kome se pripisuje originalna tvrdnja identifikuje sa govornikom navedenim u uvodnoj rečenici, a komunikativna radnja se shvata kao dodatno obrazloženje⁷, odnosno kao pružanje dodatne informacije o pojmu na koji upućuje relativna reč.

Naravno, zavisne SIR mogu se vezati i za nezavisnu SIR kojom se nastavlja neupravni govor:

- (40) Rekao mu je . . . da je on, Filip, priroda pasivna . . . ! Pred Filipom da stoji sasvim sterilna petnja . . . , a eventualno i samoubojstvo! Ali ova posljednja varijanta *da* nije vjerojatna, *jer da* je Filip po svojoj prirodi organizam slab i kukavan . . . (Krlježa-PFL 147)

⁷ U uzročnim SIR sa *inače* argument ima karakter pretnje:

I napisala ocu list, u kojem mu javlja, da mu se najdulje za mjesec dana mora izjaviti glede gospodične Tellierove, *jer inače da* će s mjesta kvitirati i oženiti se s njom, ne pitajući (Tomić-MD 33).

- (41) . . . ispovijedi sluga sve . . . Baštinik *da* je novcem predobio za se gradskog pisara te po njem dao sastaviti novu oporuku, i kad je trgovac Ž. umro, *da* su na brzu ruku sazvali svjedoke, lakoumnog komisa i glupog zvonara, *koji da* ne znaju za tajnu (Šenoa II 300).

3.3 Smenjivanje komunikativnih radnji

U tački 3.1 pokazana je upotreba nezavisnih SIR radi reprodukcija dodatnog sadržaja vezanog za početnu komunikativnu radnju, pri čemu su SIR bile, više ili manje, paralelne izričnim rečenicama koje dopunjavaju početnu uvodnu rečenicu. Nešto drugačiju situaciju ilustruju primeri:

- (42) . . . predloži mu, da se njih dvjce slože protiv Petra, pa da zatraže diobu; *ona ako ne dobije nikakova dijela, da joj ga baš ni ne treba, a ako ga dobije, da će od svoga dijela dati njemu i Marku — tri rala. Ona da voli njemu siromahu, negoli djeveru Petru . . .* (Kozarac 316). — Obećaje mi, da će nešto iz mogega rukopisa sâm čitati u Akademiji, *Paviću da je sada žao „što je onaj pamflet napisao“*. *Štrosmajer da je poklonio Akademiji 40000 for. . .* (Jagić I 324). — Već su navalili na načelnika, da sazove vijeće, da se zaključak o željeznici ukine i pusti Nijemcima, da po volji grade. *Oni da će se tako udobrovoljiti i mjesto će iznovice imati vode* (Car Emin I 363).
- (43) Zapita moj Talijan našega junaka iz švaračke kompanije, šta želi, i *da će mu tražeći biti u pomoći* (Šenoa I 310). — Raspituju se na sve strane pod Susjedom, po Trgovini, Jakovlju i po drugim selima, tko da je staroj gospoštini vjeran, a *na toga da će doći bič* (Šenoa IV 326). — Samo kad je jednom kasno podvečer poštovana susjetka mu, čizmarica Mikulička, u vrtu preko plota stala ispitivati Vidovu služavku, šta se zaboga u toj kući radi, pa *kako [= da] je Vid pravcati mjesečnjak, koga bi valjalo škropiti svetom vodicom . . .* (Šenoa II 334). — Snahe se nisu prestajale brinuti ima li još na stolu od prijašnje podvorbe a *ako nema da će donijeti iz smočnice . . .* (Majdak 26).
- (44) Arhimed je zahtijevao, da mu se izvan svijeta točka naznači, pa *da će ga maknuti s mjesta* (Šenoa I 294). — . . . i onda je Đukerija čuo, kako je i opet prišao škrinji i molio Ajku, neka ide leći u postelju, a *on da će na škrinju* (Turić 159).

U svim ovim primerima početni nepravni govor reprodukuje sadržaj neke specifične komunikativne radnje; up. u (42) *predloži mu, obećaje mi, već su navalili na načelnika*, a u (43) i (44) to su radnje koje kao dopunu zahtevaju zavisnoupitnu odnosno imperativnu izričnu rečenicu. Nasuprot tome, SIR se pojavljuje kao nespecifičan nastavak, tj. kao proizvod komunikativne radnje neutralnog tipa („rekao je dalje“, „dodao je“ i sl.). Drugim rečima, početni izrični glagol se ne bi mogao ponciviti ispred SIR.

Ovome su slični slučajevi u kojima se početni govor ne reprodukuje, nego opisuje:

- (45) Vašega brata sam naravski grdio onako naoko, i *da ću ga odmah uklo-niti* (Šenoa IV 303). — . . . treći krstili nemilo Jagu, što joj se proh-tjelo gospoštine, i *da će se pokajati* . . . (Šenoa II 378). — Sad Jeli zlo. Kuda će? Da služi u samostanu, htjede ujak. Al ne. Gospoda Gregorijanci, vazda kivni na fratré, ne dadoše, već *da mcrá služiti u gradu* (Šenoa IV 85). — Sestro! Okrutnice! Nijesi li me ti prva nazvala bratom svojim, a *ti da budeš sestricom mojom?* (Kovačić II 125). — I njega je savjetima upozorio na ozbiljnost književnog rada, na učenje i proširivanje vidika, a *onda tek da može baciti pogled na Parnas* . . . (E. Štampar u: Đalski I 22). — . . . i smješkao se pritom mirno i ljubazno, ispričavajući se što smeta, ali *da je došao u jednoj stvari, koja nije samo lično njegova privatna* (Krlježa-PFL 205).

U svim slučajevima kao govornik se uzima osoba označena subjektom uvodne rečenice odnosno rečenice kojom se opisuje govor, a komunikativna radnja je nastavljачka radnja nemarkiranog tipa, sem kad se radi o posebnoj vrsti izričnih rečenica, kao u primerima:

- (46) Ban mu ponudi u svoje ime da će dobiti sve novce što je platio Batoru, i *nek se seli odavle* (Šenoa IV 506). — . . . već mi taj bez-božnik Svesvetički pekaza pismo od njega, gdje ga Bator hvali i *neka* ne haje za moje prigovore (isto 293).

gde se mora rekonstruisati neka radnja imperativnog tipa, i kao u primeru (19), gde se podrazumeva upitna radnja.

Što se tiče sintaksičkog odnosa SIR i konteksta, ovde se, sem kod tipa (42), gde je obično i jukstaponovanje, SIR koordinira. Pri tom se u nekim slučajevima ova koordinacija može tumačiti kao originalna, npr. *Naznačite mi točku izvan svijeta, pa ću ga maknuti s mjesta* (44: Šenoa I 294), a u nekima se radi o sekundarnom koordiniranju, npr. 45: Šenoa II 378.

3.4 Eksplikativna upotreba SIR

SIR se mogu nadovezivati na opis komunikativnog akta i na drugačiji način od onog koji je naveden u prethodnoj tački; evo nekoliko primera:

- (47) I zbilja digne ti se na konferenciji poslanik zagrebačkoga kaptela, pa udri na Slavoniju. *Da* je od starine spojena sa Hrvatskom, *da* spada pod bansku vlast, *da* je taj vlasti povraćena . . ., *da* bi morali Slavonci sa Hrvatima birati u zagrebačkoj kongregaciji za požunski sabor, *da* je taj posebni izbor „contra jura regni Croatiae” (Šenoa III 80). — I Goethea zavede čak, te pisaše o nekakom tobčznjem „dvostrukom ubijstvu” u Firenci. Bajron *da* ljubljāše neku lepoticu, nju *da* je ubio ljubomorni suprug, a ovoga *da* je izjela pomrčina (Matoš 21). — A sada se sve okrenulo protiv nas, osobito protiv njega, Rajkovića i mene. Mi *da* smc krivi, da će mjestu biti oduzeta voda, *da* će kupalište opustjeti, propasti — i što ti ja znam, što sve (Car Emin I 363). — On mi je već toliko puta jasno napisao i

reкао, šta o njima misli! *Da* su od ovoga ideala naše mladosti stvorili najveći skandal, koji uopće može da se zamisli! *Da* su sve profanirali, što je u ovoj zemlji izgledalo svijetlo i zanosno! (Krlježa-N 152).

- (48) Župnik Štefančić usprotivio se toj silnoj slavi i uzeo opet isto tako hvaliti „gorušične obloge”. S njima *da* je zadnji put dapače spasio život jednomu utopljeniku (Đalski I 168). — Kao stari gavran, tako je žvakala svoje lijekove i neprekidno govorila o tome kako umire od raka. Ona *da* to zna, da je njoj svaka minuta odbrojena, jer ona vidi već po svojim modrim noktima da njen rak neprekidno raste (Krlježa-PFL 73).

Ovde se jedna ili, češće, više SIR javljaju kao neka vrsta apozitivnog ekspliciranja sadržaja komunikativnog akta formulisanog u prethodnoj rečenici (up. 47) ili kao neki detalj tog sadržaja (48). Pri tom bi se ovakav karakter veze izričnih rečenica sa prethodnim tekstom mogao eksplicitnije obeležiti kataforском intonacijom odnosno upotrebom dve tačke, npr.: . . . *pa udri na Slavoniju: da je od starine spojena sa Hrvatskom . . .*

Kao jedna varijanta ovakve upotrebe SIR mogu se smatrati primeri kao što su:

- (49) Sprvine htjedoše nam zavarati oči. Svi krajiški časnici *da* će biti domaći sinovi (Šenoa III 30). — . . . poslao Svrača po drugi put. *Da* o pomirbi s Tahom nema govora, jer se je Sofija udala za Milića. *Neka* se vrate, jer da ću ih inače nataknuti na ražanj (Šenoa IV 461).

gde se samo podrazumeva komunikacija: „zamazivanje očiju” je obavljeno određenim izjavama, a Svrač je poslat s određenom porukom.

Gramatički su drugačije, ali funkcionalno dosta slične i ovakve relativne SIR:

- (50) To svoje uvjerenje potkrepljivali su osobito s Vinkom, *koji da* se najviše umetnuo u oca i iz kcjega valjda ništa ne će biti (Kozarac 155). — Za užitom pripovijedaše barunica Margiti o Beču i o svom sinu Adamu Patačiću, *koji da* ima izgleda skoro postati biskupom (Tomić-U 28).

kojima se navodi govor spomenut u upravnoj rečenici.

3.5 Ostali slučajevi nadovezivanja SIR

Jedna od tekstualnih situacija za upotrebu uzročnih SIR jeste konstatovanje neke radnje komunikativnog tipa (up. 51), ili radnje povezane s komunikacijom (52), ili i radnje bez implicirane komunikacije (53), za koju se

onda kao obrazloženje, objašnjenje i sl. citira određena tvrdnja čiji je autor lice označeno subjektom upravne rečenice⁸:

- (51) . . . no ipak si djecu uvijek željahu i uzdisahu za njom, *jer da* će istom djeca donijeti božji blagoslov i sreću u brak (Kovačić II 261). — Tada mi je naglo rekao „zbogom”, *jer da* se već drugoga dana vraća natrag u grad na nauke (isto 278). — Došlo je pismo od njene matere, u kojem je poziva odmah kući, *jer da* je ruku njenu zaprosio bogati mletački konte (Đalski-MP 133). — . . . pa mu živo preporučali *finu taktiku*, *jer da* je već u njegovu kraju započela *buna* (Šimunović 29). — Strana gospođica umoli je za oprostjenje, *jer da* u onome naglom susretu i radi njezine odjeće, nije znala tko je (isto 136). — . . . on traži ravnih pet stotina, *jer da* su ga pritisluli vjerovnici! (Novak Vj. II 229).
- (52) . . . otkazao je stan, *jer da* će se za šest dana k vama preseliti (Šenoa II 390). — Svijet ti se smije, *jer da* si danguba, manita luda . . . (Šenoa III 24). — No malo prije nego odoh do regimente, imenovali me stažmeštarom, *jer da* sam vrijedan (Šenoa III 276). — Tetka Anka pridržavala ga, al mladić nije se dao *jer da* mu još večeras prispijeti valja na Medvedgrad k bolesnoj majci svojoj . . . (Šenoa IV 41). — Jure Škiljavac tužio u magistrat vlastitoga sina, *jer da* ga je izbio, što mu nije htio dati novaca (Novak Vj. II 140). — . . . u bečkom magistratu naprosto odbiše varaždinsku reklamaciju, *jer da* on po ocu spada pod zavičajnost bečku (Jagić II 150). — A Stjepan se Ivičević još g. 1846 u „Zori dalmatinskoj” borio za slobodu u književnom jeziku, *jer da* u Dalmaciji žive Hrvati, Slovinci, Srblji, Dubrovčani, Ercegovci, Bošnjaci (Barac 14).
- (53) Gospoda Erdedi prodali gospoštinu vašemu djedu Ambrozu. Svijet se veselio, *jer da* će biti bolje (Šenoa IV 84). — . . . a stari otjera djevojku iz grada, *jer da* je nepoštena (isto 85). — . . . pa Mlečići su, čini mi se, kivni na te, a i njemačka gospoda, *jer da* jariš naše junake (isto 253). — Sve mi odniješe Rabatini vojnici, *jer da* je to ukradeno blago (isto 269). — Bijeli regulaši su nas pritom dakako nekako poprijeke gledali, *jer da* nismo pravi vojnici — mi škuri Hrvati sa crnim remenjem (Šenoa III 32). — Ali Štajerac hitro napusti udoban stan, *jer da* noću lupa po ljetnikovcu nekakva sablast, utvara crna žena, šta li (Kovačić I 211).

Slična je situacija i kod odnosnih SIR, samo što se tu ne radi o obrazloženju, nego o citiranju dodatne informacije o pojmu na koji se odnosi SIR, s tim što se i ovde navedena tvrdnja pripisuje subjektu upravne rečenice:

- (54) Protiv mojega prigovora pozva se Peh na ocenu Leskinovu, *koji da* je prevod odobrio (Jagić I 427). — U pismu od 17. febr. 1910 . . .

⁸ Nekada se to lice samo podrazumeva, kao u primeru:

Ni živa duša ne smije znati, da vas je prevario, okrao, da je trgovina zadužena. Isplatiti valja dugove, otvoriti barem za jedan čas trgovinu. Poslije se može zatvoriti, *jer da* se udajete za kapetana (Šenoa II 328).

(up.: Poslije *vi* možete zatvoriti trgovinu . . .).

spominje nekrolog Hermenegildu Jiričeku *koji da* je ispaо nešto preopširan (Jagić II 276). — Ima i jedno pismo od 3/11 . . . u kojem se opet žali na napadaje na nj Hataline, i to preko nekog Nemca, *koji da* je mene počastio titulom „Redactionsthebaner“ (isto 80). — Svoje pak odsuće obrazlagao je neodgodivim poslovima, osobito pitanjem iseljavanja, *koje da* bi bio rad navrnuti u Marunićevo korito (Car Emin I 291). — Tako je on i te večeri za stolom . . . navrnuo govor na te proklete namete i „poreze“, *koji da* su mu već napola „šundrali“ kuću (isto 278). — . . . oni su znali za najtanje misli ruskoga cara, *koji da* je jedini premac Bismarcku (Kozarac 230). — Jovan je pokazao palac lijeve ruke, *na kojem da* je, režući turicu duhana, porezao jagodicu na palcu (Novak Vj. III 384). — . . . a Rajković mu pokaza suprotni brijeg, *koji da* će kod gradnje željeznice biti najvećom zaprekom (Car Emin I 358).

Ovako se ponekad upotrebljavaju i nezavisne SIR:

- (55) Kradomice za zatvorenim vratima skova ga [= krajiški statut] bez znanja banskoga namjesnika s Klefeldom šaka velikaša i posla ga u Beč, *da* je to volja stališa (Šenoa III 42). — Prije časka, milosti vaša — odvrati sluga — najavi se kod vratara plemeniti gospodin kapetan Pavao Gregorijanec . . . i predade, idući iz tabora, ovo pismo za milostivu gospu od velmožnoga gospodina bana. On *da* bi ga sam predao, al vaša milost *da* ga ispriča, jer da je već kasno i njemu *da* je preša u Mokrice (Šenoa IV 167). — U Carigradu strpaše nas u smradnu špilju, a tu *da* će nas porazdijeliti na galije . . . (isto 326).

I tu se u principu radi o govoru subjekta rečenice na koju se nadovezuje SIR, ali katkad ima i odstupanja, kao u sledećem primeru, gde se govor pripisuje licu označenom objektom:

- (56) A što je od starog provizora, gospodina Svesvetičkog? — zapita Kata . . . — Bijes si ga znao — odvrati kicoš — vjetar otpuhnuo ga preko noći bez traga. *Da* je obolio, *da* mora u Zagreb — i šta ja znam (Šenoa IV 310).

3.6 Citiranje tvrdnji uopštenog porekla

U dosad navođenim slučajevima reprodukovan je govor nekog konkretnog govornika, realizovan u konkretnoj situaciji. Međutim, ima i drugačije upotrebe SIR:

- (57) Jesu ti vaši Senjani divljaci, jesu. Zovu ih branikom hrišćanstva i *da* se Turčin plaši njihova imena (Šenoa IV 216). — Marijc, je li vam došao brat iz Beča? — nastavi Mato. — Doći će za koji dan. — Taj Beč *da* je silno mjesto! — mahnu Streha rukama (Kumičić I 82). — A u ribarstvu je, vidite, genijalan . . . Izumljuje dapače nove načine ribarenja, a prošle zime *da* je izumio i novu vrstu mreže, *koja da* se pokazala kod pokusa vrlo dobra (Novak Vj. III 294). —

Milota od djevojčeta! U čitavoj župi *da* joj nema premice (Kovačić II 256). — Šta je to s vama? Ti *da* si ga u gradu oženio i on ti je dovukao u tvoju siromašnu kolibicu gospoštinu, cifrariju, gizdu i oholost . . . i još koješta! Deder, pričaj mi šta je u svemu tome (isto 278).

U ovim i ovakvim primerima navodi se neka tvrdnja nespecificiranog, uopštenog porekla, čime se sadržaju pridaje karakter rasprisanjenog mišljenja, glasine i sl. Dakle, SIR tu ima onaj efekat koji se postiže glagolima *pričati*, *govoriti* i sl. u rečenicama s bezličnom konstrukcijom ili nespecificiranim množinskim subjektom ili pak uopštenim subjektom tipa *ljudi* i sl. (npr. *priča se*, *pričaju*, *ljudi pričaju*). S obzirom na govornikovo distanciranje u odnosu na sadržaj tvrdnje ostvareno upotrebom deklarativnog veznika *da* ovde se više nego u bilo kom drugom tipu ispoljava već konstatovana funkcionalna sličnost SIR sa konjunktivom (v. Bcšković-Stulli 1969: 264), a isto tako i sa bugarskim i makedonskim glagolskim oblicima za prepričavanje.

Nekonkretizovanost porekla originalne izjave omogućuje veću slobodu u upotrebi ovakvih SIR. One se, naime, mogu javiti i bez oslanjanja na prethodni kontekst. To se vidi iz pojedinih primera u (57), a takođe i kod rečenica sa *da* ili *kako* kojima usmeni pripovedač počinje svoje pričanje (Bošković-Stulli 1969: 263—264)⁹:

(58) *Da* je bio otac i imao sina jedinca . . . (Bošković-Stulli 1969: 263).

(59) *Kako* je bio jedan momak i cura, pa su ašikovali . . . (isto 264).

3.7 Ostali slučajevi

Opisane funkcije SIR predstavljaju najčešće načine upotrebe ovakvih rečenica. Međutim, odsustvo uvodne rečenice i efekat ekspliciranja reproduktivnog karaktera sadržaja (a i eventualno distanciranje koje se time postiže) omogućavaju i drugačiju upotrebu SIR. Na primer, SIR može biti upotrebljena za situiranje njenog sadržaja u okvir neke ranije spomenute izjave:

(60) No *da* vidimo, kakove je dijalektizme našao tobožnji Zadraniin u „Mladom gospodinu”. „Zdenac” *da* je dijalekat . . . „Burkati” *da* ne valja, *da* je dijalekat . . . (Šenoa I 533)¹⁰.

U primeru:

(61) Dođe i turska napast. Od svakoga dimnjaka *da* ide po momak pod oružjem u banovu vojsku . . . (Šenoa IV 84).

slično kao u (57), autor originalne rečenice nije spomenut u prethodnom kontekstu, nego se tek na osnovu smisla SIR i teksta implicirana uvodna rečenica može interpretirati kao *naredili su* i sl. A interesantna je i pojava veznika *da* unutar bar naizgled direktnog navođenja službenog akta:

⁹ Pored ovakvih konstrukcija javlja se i upotreba parentetičkog *kaže*:

E, *kaže*, bio jedan mlinar . . . (Bošković-Stulli 1969: 264).

¹⁰ Up. dalje:

„Speteti”, *veli R-č*, *da* je dijalekt (Šenoa I 533).

- (62) Svi zašutješe, a sudac stane čitati tužbu na kralja: „Grad ovaj od starine slobodan pod kraljevima blage pameti *da* je pao u skrajnji jad. Nevolja ga tišti, prijeti mu glad, jer je nestalo žita, a najviše *da* ga satire sila susjedne gospode. Zagreb *da* je vazda vjeran bio kruni i *da* se nije dao zamamiti po Ivanu, vojvodi, a sad je pao ni kriv ni dužan u jad i sramotu . . .” (Šenoa IV 186).

Ovakva upotreba *da* mogla bi se tumačiti prevođenjem latinskog originala; up.:

- (63) Ban se dignu brzo, izvadi iz pojasa pismo sa velikim pečatom i preda ga Damjanu. Ovaj razreza omot. Nitko ne dahnu. „*Nos Maximilianus secundus . . .*” poče bilježnik čitati, „kralj *da* je teškim srcem od svojih vjernih savjetnika razabrao, kakva je sila zavladała u Slavoniji . . .” (Šenoa IV 383).

„Eho”-rečenice sa veznikom *da* kojima se sa čuđenjem, indignacijom, odbijanjem i sl. reaguje na prethodni govor mogle bi se smatrati kao neka vrsta SIR; primeri:

- (64) „. . . i da im je gospodar reko, neka samo tuku taj zagrebački skot. . .” „Skot, mi *da* smo skot!” (Šenoa IV 158). — „. . . a za uzdarje odat ću ti, gdje se je sakrio Matija Gubec, začetnik, glavlar bune.” „*Da* ćeš mi izdati kralja seljaka” kliknu radosno Gašo . . . (isto 486). — „Nemaš ti za to hrabrosti” . . . „Ja *da* nemam?” (Stahuljak 201). — „Zašto ne bi vjerovao, da Karlo ima običnog ljudskog srca i duše, da žrtvuje svoje ljetovanje da nas razveseli.” „On *da* ima srca i duše?” (Slamnig 26).

Međutim, njima se prethodni govor [nekad samo interpretira, a ne reprodukuje, npr.:

- (65) „Probudili biste drijemajućeg lava, koji bi vam vrlo nauditi mogo.” „Koga?” „Antuna Jankovića.” „Taj čudak *da* je opasan?” (Šenoa III 76). — „A opet se digoste ljuto na prejasnu republiku pred vijećem, da, mal’ da nijeste slavu pjevali razbojnim Uskocima!” . . . „Ja *da* branim Uskoke?” (Šenoa IV 230). — „Ali pakao preuzvišeni gospodine? . . . ja sam tamo vidio papu Aleksandra Borgiu, kako ga meću Luciferu u ralje na moje mjesto . . .” . . . „Šta ti to ne pripovijedaš, prijaško moj! Borgia *da* je došao u pakao na Tvoje mjesto i ti *da* si bio tamo?” (Cesarec 29).

Sem toga, ovakve se rečenice mogu upotrebiti i samostalno:

- (66) Grof Adam odšulja se u svoju spavaonicu, a Terezijino oko otprati ga pogledom punim prezira, i uz demonski posmijeh šapnu lijepa žena: „Pa to *da* je muž?” (Šenoa III 205).

Dakle, ovaj tip rečenica (koji se sreće i danas, i to ne samo kod hrvatskih pisaca), kad je upotrebljen kao prava „eho”-rečenica, ima znatne srodnosti sa SIR, ali u celini gledano, predstavlja posebnu vrstu rečenica.

Što se tiče slučajeva kao što su:

- (67) „A šta otporuči Ilija?“ „Prekasno. *Da se neće vratiti. Da prevarismo puk* hoteci se izmiriti s Tahom. Sada *da se* dižu na svu gospodu.“ (Šenoa IV 461). — „Pa *šta* ti je taj mudrac s vaših brda opet nadrobio?“ . . . „Eh, tako nekako . . . *da će se* školati za velikoga gospodina, a školati za nitkova. Pa *da* mi seljaci časno ostanemo pri motici i plugu. A on *da* ne bi dao svoga Mihe . . .“ (Kovačić II 43—44).

oni se mogu tumačiti kao kontekstualne elipse.

4. SIR i interpretacija rečenice

Reproduktivni karakter neke nezavisne, ili uzročne, ili odnosne rečenice obično se može uočiti i bez upotrebe *da*, naročito kad se radi o nastavljanju na indirektni govor. Primer za nezavisne rečenice videti u (31), a evo primera za uzročne i odnosne rečenice:

- (68) On joj napokon reče, da joj ne može pomoći; ako hoće, on će zovnuti liječnika, a on da mora u ured, *jer* je uredovno vrijeme već tu (Kozarac 219). — U taj čas dođe mlinar i umoli tetu, da mu dade u zakup svoj mlin, *jer* će dosadašnji zakupnik i onako otići (Đalski I 199). — Ni Vanku, ni španu, ni sukaču nije htio da uruči pismo, već zahtijevaše, da ga preda samomu gospodinu „premuškomešu“ u ruke, *jer* tako mu je zapovjedio njegov gospodin (isto 262). — Domaćin je bio grobar, te mi je rekao, da moram malo počekati, *jer* ima sada jedan sprovod (Novak Sl. 91). — Žene predlože da se uklone kolači sa stola *jer* je vrijeme da se nešto ozbiljnije prigrize (Majdak 35).
- (69) Tetka Anka pridržavala ga, al mladić nije se dao, jer da mu još večeras prispijeti valja na Medvedgrad k bolesnoj majci svojoj, *koje* već davno vidio nije (Šenoa IV 41). — Čula je i to, da će ban unići u grad na bijelcu arapinu, *komu* će biti griva prepletana suhim zlatom (isto 137). — Starac mi je pripovijedao, da je rodom iz Like od oca cesarskoga graničarskog oficira i od matere Ličanke, *kojoj* je je brat bio nekoć vladika u Dalmaciji (Đalski II 393). Sabori hrvatski čestoput su opominjali bečke cesare, a svoje kraljeve, da otmu izpod vlasti Osmanlija ponosnu Bosnu, *u kojoj* živi najljepši cviet hrvatskoga naroda (Tomić-ZB 124—125).

Kao što je već rečeno u vezi sa (31), ovakvoj interpretaciji, pored smisla složene rečenice odnosno teksta, doprinosi i specifičnost upotrebe glagolskih oblika i anaforskih reči u citativnim rečenicama. Up., npr., formulaciju u 68: Novak Sl. 91: . . . *jer ima sada jedan sprovod* sa . . . *jer je imao tada jedan sprovod*. S druge strane, u primeru:

(70) A dotle je Makso Kragujac pitao domaćina, odakle mu led, jer je šampanjac bio vrlo hladan (Novak Vj. III 217).
uzročna rečenica se ne može tumačiti kao citativna jer bi u indirektnom govoru glasila: . . . *jer (da) je šampanjac vrlo hladan*.

Iz svega ovoga bi se mogao izvesti zaključak da SIR predstavljaju redundantan tip rečenice.¹¹ Taj zaključak je u većini slučajeva opravdan, a podržava ga i ograničena rasporstranjenost i gubljenje SIR u srpskohrvatskom književnom jeziku, kao i uobičajenost slobodnog neupravnog govora bez upotrebe veznika *da*. Pa ipak, kao što je konstatovano u jezičkim savetnicima (Maretić 1924: 12 i Pavešić i dr. 1971: 58), kod uzročnih i odnosnih rečenica javljaju se i slučajevi u kojima je potrebno nedvosmisleno pokazati citativni karakter date rečenice, a to se može postići sa *da*; uporedi tamo navedene rečenice:

(71) On danas ne ide u školu, *jer da* je bolestan. — Nije uspio doći na vrijeme, *jer da* mu je pozlilo.

(72) Pokazivala mi je zlatan prsten, *koji da* je na dar dobila od svoga strica. — Pokazao je krasan sastavak *koji da* je sam izradio.

Izostavljanje *da* bi ovde dovelo do sintaksičke homonimije jer bi se date tvrdnje mogle pripisati i govorniku/piscu i ličnosti označenoj subjektom upravne rečenice. Pri tome bi svakako bila izabrana prva interpretacija, sem u slučaju kad zavisnoj rečenici prethodi izrična, npr.:

(73) Molila je gospodara, da joj oprost, *jer da* se nehotice zabunila (Maretić 1924: 12).

gde je i bez *da* mnogo prihvatljivija „citativna” interpretacija, tj. interpretiranje sadržaja uzročne rečenice kao dela izrečene molbe.

Koliko različite interpretacije mogu uticati na smisao rečenice, neka pokažu sledeća dva primera:

(74) . . . kaza nam, da je on kriomice odnio sukno i založio u nekakva trgovca, *jer* mu trebali novci . . . (Šimunović 219).

(75) Kojim pravom viče takova inteligencija protiv iseljavanja naroda u Ameriku, *odakle* dolaze u pojedine općine svote, o kakvima se seljak kod kuće ne bi usudio ni sanjati? (Novak Vj. III 201).

U (74) u slučaju „necitativne” interpretacije (malo verovatne) uzročna rečenica se ne bi vezivala za izričnu rečenicu, nego za onu sa izričnim glagolom, tj. pružala bi podatke o tome zašto je X. *kazao* da je odneo i založio sukno, a ne o tome zašto ga je odneo i založio. A u (75) po „citativnoj” interpretaciji (koja ne odgovara Novakovoj intenciji) izlazilo bi da je sadržaj odnosne rečenice argument inteligencije protiv iseljavanja u Ameriku, dok je pri „necitativnoj” interpretaciji (pravoj) to naprotiv argument kojim se kritika iseljavanja pobija.

¹¹ Redundantnost se naročito ispoljava tamo gde se radi o paralelnim rečenicama, npr.:

Ban mi reče, da tu ne smije biti radikalnoga zaključka, *jer da* bi to dvor nerado gledao, al s druge strane da budem oprezan, *jer* su Senjani donijeli cijelu škrinju svojih pravica . . . (Šenoa III 79). — I doktorat će položiti do jeseni, samo neka se stari ne uzrujava i neka ga pusti na miru, *jer da* njega boli glava i *jer* se ne osjeća dobro (Krlježa-N 172).

Do dvoznačnosti može doći i u slučaju nezavisnih citativnih rečenica. Tako u primeru:

- (76) Pa ja ću vam razjasniti. *Čuje se* da je Rudić zagrezao u njihovoj štedionici u kojekakve prljavštine do grla. Zasada se to pokriva ali dugo neće ići tako. Sad se on namislio izvući iz blata time, što će se ponuditi vladajućoj stranci kao njezin kandidat za saborskoga zastupnika u ovom kotaru . . . (Novak Vj. III 213).

poslednje dve rečenice mogu se smatrati i govornikovim tvrdnjama i glasi-nama. (Ako bi se upotrebio veznik *da*, one bi se nedvosmisleno nadovezivala na *Čuje se.*)

S druge strane, ne treba izgubiti iz vida da postoje i drugačiji načini obeležavanja citativnosti.¹² Na primer, parentetičko *veli, kaže, reče, nastavi* i sl., kao u (32) i kao u rečenicama:

- (77) Liječnik ga mirio i govorio mu da može postradati, *jer se, veli*, mogu dati rane nazlo (Turić 150). — Najposlije mi se sasvim povjerila, *jer sam, veli*, nekako drukčiji od ostale gospode (Đalski II 297).

- (78) . . . nosio je i sad bijelu regulašku uniformu, *koja ga, reče*, čini mnogo zanimljivijim (Šenoa III 49). — Nitti se opravdava, svaljuje krivnju na neke odviše revne podčinjene, *koji su, kaže*, krivo shvatili (Car Emin II 256).

zatim upotreba *navodno* i *tobože*:

- (79) On će, kako se je sam hvastao, ostati neženja, *jer, tobože*, nije našao tvrde vjere u ženâ (Tomić-U 134).

a i upotreba specijalne intonacije, a u pisanju navodnika kojima se ističe izvornost odnosno doslovnost navedene formulacije, npr.:

- (80) Jedan je ubio djevojku, *jer „joj srce nije valjalo”* . . . (Turić 94). — Gazda Raka nema nikakvog najamnika, *jer „brate, ne može se: godine omahnule, svet se iskvario, neće mladi da te sluša, a ovamo izvlači i krade gde što dočepa”* (Glišić 123). — . . . i na kraju on priznade da je Roča rekao da neće fratra *jer „fratar nema od srca poroda, ni kučeta ni mačeta, i ne zna šta je muka i grijeh”* (Andrić-IP 104).

- (81) Sjećao se rado i prijašnjega života, pokojnoga gospodina i stanovite Kate, *„koja mu je bila negda vraški mozgom zakrenula”* (Draženović 513). — Umesto onog vlažnog travničkog doba *„koje nije ni jesen ni zima”*, nastupila je već početkom novembra rana i jaka studen (Andrić-TH 177). V. i 6: Lazarević 206.

Sem toga, moguća je i nešto drugačija konstrukcija rečenice; up. rečenicu:

- (82) On se usprotivi tom izdvajanju i *izjavi* da može jesti kao i ostali (Majdak 29).

koja je, iako ne potpuno sinonimna, ipak ekvivalentna sa:

¹² Katkad i nastavak teksta može da ukloni dvoznačnost; u sledećem slučaju, na primer, pokazuje da se u odnosnoj rečenici radi o navedenoj tvrdnji:

No drugi govorahu da je to radi svadbe kapetanove, *koja se je skorim obaviti imala. I zbilja. Kapetan je bio urekao dan vjenčanja* (Šenoa II 388).

(82a) On se usprotivi tome izdvajanju, *jer da* može jesti kao i ostali.

Funkcionalnost postojanja SIR u gramatičkom sistemu srpskohrvatskog jezika predstavlja, dakle, kompleksno pitanje. Kao relevantni faktori tu se javljaju, na jednoj strani, znatna redundantnost ovakvih rečenica i mogućnost upotrebe određenih leksičkih i tekstualnih sredstava za obeležavanje citativnosti, a na drugoj — potreba da se u određenim slučajevima citativnost nedvosmisleno eksplicira, kao i odsustvo drugih *gramatičkih* sredstava koja bi mogla da preuzmu tu funkciju, npr. onih koje u pojedinim jezicima pruža glagolska morfologija (konjunktiv, oblici za prepričavanje). S jednog drugog gledišta, i ovde se radi o antinomiji između kompleksnog gramatičkog sistema (jedan rečenični tip više) i jednostavnog tekstualnog rešenja (upotreba veznika *da*) na jednoj strani, i uproščavanja gramatičkog sistema na račun osložavanja tekstualne realizacije, na drugoj. A svemu ovome treba dodati i moguću stilsku vrednost SIR (up. Frangeš 1963: 256), odnosno činjenicu da ove rečenice diversifikuju sintaksički repertoar srpskohrvatskog jezika, i samim tim povećavaju mogućnost variranja i nijansiranja jezičkog izraza. Jednom rečju, bez SIR gramatički sistem i stilski potencijal srpskohrvatskog jezika svakako bi bio siromašniji.

Zato mislimo da sa funkcionalnog gledišta treba podržati sud koji je o rečenicama sa *jer da* dat u jezičkim savetnicima (Maretić 1924: 12 i Pavešić i dr. 1971: 58): da se ove rečenice (u književnom jeziku) mogu upotrebljavati bar kada je potrebno izbeći dvoznačnost, a mi bismo dodali: i kad postoji stilsko opravdanje. A taj sud bi trebalo proširiti i na nezavisne i odnosne SIR.

5. Z a k l j u č a k

Slobodne izrične rečenice egzemplifikuju jednu dosta retku pojavu — slobodnu (nezavisnu) upotrebu zavisne rečenične forme, i to u njenom osnovnom značenju. Naime, bitnu karakteristiku slobodnih izričnih rečenica predstavlja činjenica da se one ne upotrebljavaju za determinisanje (dopunjavanje) rečenica sa izričnim glagolem, nego samo za obeležavanje reproduktivnog (citativnog) karaktera njihovog sadržaja, pri čemu se podaci o govorniku, komunikativnoj radnji i sl. moraju interpretirati na osnovu smisla rečenice i konteksta. Drugim rečima, rečenična forma u kojoj je pomoću odgovarajućeg veznika gramatikalizovano izrično značenje nije upotrebljena na način koji je tipičan za ovakvu gramatikalizaciju, tj. kao subordinirana odnosno determinativna deklarativna rečenica, nego kao rečenica koja, čuvajući svoje osnovno značenje, samo signalise indirektno poreklo svog sadržaja i na taj način ga u izvesnom smislu modalizuje. A pošto nisu subordinirane na osnovu svoje deklarativne komponente, ovakve rečenice se mogu upotrebljavati kao nezavisne, ili pak kao uzročne — ako postoji argumentativna (eksplanativna) veza među rečeničnim sadržajima, ili kao relativne — ako postoji odgovarajuća koreferencija. U ova dva poslednja slučaja, koja se zasnivaju na dvostrukoj

gramatikalizaciji, dolazi do zanimljivog nagomilavanja rečeničnih funktora (up. *jer da* i *koji da*).

Naravno, slobodne izrične rečenice se mogu posmatrati i sa gledišta formiranja teksta, odnosno obeležavanja citativne prirode pojedinih njegovih segmenata. S tog stanovišta ove rečenice, bez obzira na tip njihove upotrebe, predstavljaju jedan vid indirektnog navođenja, tačnije — jednu retku formu slobodnog neupravnog govora. Istina, ovakvo eksplicitno obeležavanje navođenja većinom je redundantno, a uz to može biti postignuto i drugim sredstvima. No ipak, u srpskohrvatskom jeziku, koji ne raspolaže konjunktivom ni glagolskim oblicima za prepričavanje, ovakve rečenice ostaju jedini vid slobodnog neupravnog govora u kome je reproduktivni karakter rečeničnog sadržaja obeležen specijalnom gramatičkom formom.

U stvari, važnost slobodnih izričnih rečenica za lingvistička proučavanja znatno prevazilazi njihov funkcionalni efekat u srpskohrvatskom jeziku: pored toga što ulaze u krug i inače zanimljive problematike deklarativnog *da* (up. fn. 2 i primere 15—19), slobodne izrične rečenice su od značaja za izučavanje zavisnih rečenica i njihovih funkcija uopšte; kao jedan poseban način obeležavanja citativnosti, one imaju svoje mesto i u teorijskoj problematici konstrukcija za navođenje, a pre svega slobodnog indirektnog govora; svojim specifikovanjem naročitog karaktera rečeničnog sadržaja ove rečenice ulaze i u problematiku sredstava za modalizaciju kao što su konjunktiv i bugarski i makedonski glagolski oblici za prepričavanje; a impliciranost originalne komunikativne situacije povezuje ove rečenice i sa teorijama koje pokušavaju da ilokutornu snagu rečenice objasne pomoću impliciranih rečenica sa performativnim glagolima (v. Ross 1970).

Beograd

Ljubomir Popović

CITIRANA LITERATURA

- Belić A., 1910: *Замѣтки по чакавскимъ говорамъ*, Извѣстія Отделения русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ, XIV/2, Санктпетербургъ, 181—266.
- Bošković-Stulli M., 1969: *O rečenici usmenog pripovjedača*, Umjetnost riječi XIII/4, 255—272.
- Frangeš I., 1963: *Slobodni nepravni govor kao stilska osobina (Krlježini Davni dani)*, Umjetnost riječi VII/4, 261—275.
- Frangeš I., 1973: *Slobodni nepravni govor u prijevodima rimskih klasika na hrvatski književni jezik*, Umjetnost riječi XVII/3, 185—204.
- Grickat I. 1975: *Studije iz istorije srpskohrvatskog jezika*, Beograd.
- Krlježin zbornik* (ur. I. Frangeš i A. Flaker), Zagreb, 1964.
- Maretić T., 1899/1931: *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb.
- Maretić T., 1924: *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*, Zagreb.
- Pavešić S. i dr., 1971: *Jezični savjetnik s gramatikom*, Zagreb.
- Rečnik SANU: *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, Beograd.
- Rječnik JAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb.
- Ross J. R., 1970: *On Declarative Sentences*, in: *Readings in English Transformational Grammar* (R. A. Jacobs and P. S. Rosenbaum eds.), Waltham (Mass.), Blaisdell, 222—272.
- Zima L., 1887: *Nekeje, većinom sintaktične razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine*, Zagreb.

IZVORI GRAĐE

- Andrić I. (IP): *Izabrane pripovetke*, Beograd, Novo pokolenje, 1951.
- Andrić I. (TH): *Travnička hronika*, Beograd, Prosveta, [1968].
- Barac A.: *Hrvatska književnost*, I, Zagreb, JAZU, 1964.
- Božić M.: *Neisplakani*, Zagreb, Zora, 1955.
- Car Emin V.: *Djela*, I—II, Zagreb, Zora, 1956.
- Cesarec A.: *Smijeh Jude Iškarjota*, Zagreb, Nakladni zavod Hrvatske, 1946.
- Davičo O.: *Čutnje*, Beograd, Nolit, 1963.
- Draženić J.: J. Turić, J. Leskovar, J. Draženić, *Djela*, Zagreb, Zora, 1953.
- Đalski K. Š.: *Djela*, I—II, Zagreb, Zora, 1952.
- Đalski K. Š. (MP): *Male pripovijesti*, I, Zagreb, Matica Hrvatska, 1894.
- Glišić M.: *Izabrane pripovetke*, Beograd, Prosveta, 1962.
- Ignjatović J. (MN): *Milan Narandžić*, Novi Sad, Matica srpska, 1949.
- Ignjatović J. (VR): *Večiti mladoženja. Vasa Rešpekt*, Novi Sad, Matica srpska, 1948.
- Jagić V.: *Spomeni mogega života*, I—II, Beograd, SKA, 1930—1934.
- Karadžić V.: *Skupljeni gramatički i polemički spisi*, I—III, Beograd, 1894—1896.
- Kovačić A.: *Djela*, I—II, Zagreb, Zora, 1950.
- Kozarac J.: *Djela*, Zagreb, Zora, 1950.
- Krleža M. (HBM): *Hrvatski bog Mars*, Zagreb, Nakladni zavod Hrvatske, 1946.
- Krleža M. (N): *Novele*, Zagreb, Prosvjeta, 1952.
- Krleža M. (PFL): *Dva romana [Povratak Filipa Latinovicza. Na rubu pameti]*, Beograd, Naprijed—Prosveta—Svjetlost, 1966.
- Kumičić E.: *Djela*, I—II, Zagreb, Zora, 1950.
- Lazarević L.: *Pripovetke*, Beograd, Prosveta, 1957.
- Ljubiša S. M.: *Pripovijesti crnogorske i primorske*, Beograd, SKZ, 1924.
- Majdak Z.: *Gledaoci*, Zagreb, Naprijed, 1946—1966.
- Marinković R.: *Ruke*, Beograd, Kultura, 1962.
- Matoš A. G.: *Ogledi*, Zadar, Hrvatska Knjižarnica, 1905.
- Novak Sl.: *Novele*, Beograd, Prosveta, 1963.
- Novak Vj.: *Djela*, I—III, Zagreb, Zora, 1952—1953.
- Prica Č.: *Nekoga moraš voljeti*, Zagreb, Kultura, 1957.
- Slamnić I.: *Povratnik s Mjeseca*, Zagreb, Zora, 1964.
- Stahuljak V.: *Snijeg*, Zagreb, Zora, 1964.
- Šenoa A.: *Djela*, I—IV, Zagreb, Zora, 1951.
- Šimunović D.: *Porodica Vinčić. [Alkar]*, Zagreb, Prosvjeta, 1950.
- Tomić J. E. (KK): *Kapetanova kći*, Zagreb, Matica Hrvatska, 1884.
- Tomić J. E. (MD): *Manja djela*, I, Zagreb, Matica Hrvatska, 1907.
- Tomić J. E. (U): *Udovica*, Zagreb, Zora, 1962.
- Tomić J. E. (ZB): *Zmaj od Bosne*, Zagreb, Matica Hrvatska, 1879.
- Turić J.: J. Turić, J. Leskovar, J. Draženić, *Djela*, Zagreb, Zora, 1953.

S u m m a r y

Ljubomir Popović

FREE INDIRECT-DISCOURSE CLAUSES

This article deals with an interesting but hitherto unstudied type of indirect discourse occurring mainly in Croatian writers in the second half of the 19th century:

- (1) Ja sam, po uveravanju njegove majke, pohvalio marljivost, ali *da bi trebalo kod kuće pomoći se kakvim god korepetitorom* („I, as his mother later claimed, praised his diligence, but *that* [i. e. but I said that] *they should find a tutor to work with him at home*”).
- (2) Ona mu odgovori, da danas nijesu ništa kuhali, *jer da nijesu imali kada* („She answered him that they hadn't cooked anything that day, *because that* [i. e. because — as she said —] *they hadn't had time to*”).
- (3) Govorili su potčasnici o nekoj škrinji u glavnome skladištu, *koja da nije stigla* („The non-commissioned officers were speaking about some chest in the main warehouse *which that* [i. e. which they said] *had not arrived*”).

The italicized clauses are shown to be indirect discourse through the use of the subordinating conjunction *da* („that”). But they are not introduced by any verb of saying; hence we term them *free indirect-discourse clauses*. Since they are not subordinated to such a verb, they can be used as independent clauses (as in 1) or as subordinate clauses of two other types: causal (2) or relative (3). In these last two types there is an unusual pile-up of function-words: *jer da* („because that”) and *koji da* („which that”).

The article studies how the clauses' indirect-discourse character is expressed (§ 2.1), how the communicative function (statement, question, command) of the original utterance is rendered (2.2), why only causal and relative uses are combined with free indirect discourse (2.3). Various ways these clauses are used (§ 3) and their ability to disambiguate text by explicitly marking a clause as indirect discourse (§ 4) are then treated.

Free indirect-discourse clauses are not only significant for the understanding of subordination and indirect discourse but also for the study of morphological means expressing „distancing modalities” (e. g. the subjunctive, the Bulgarian and Macedonian reported-speech forms) and for Ross's proposal to explain illocutionary force of sentences by implicit „performative” verbs governing them.

ГЛАГОЛ ЧИНИТИ И ЊЕГОВИ СИНОНИМИ У ФУНКЦИЈИ ВЕРБАЛИЗАТОРА

Глаголи-вербализатори спадају у она лексичка средства која се користе у структурне сврхе. У парадигматски везаним спојевима речи „десемантизован (семикопулативни) глагол + апстрактна именица” такав глагол се користи за функционалну транспозицију (лексички садржај), изражен у именици, добија преко глаголске компоненте споја речи граматичка обележја глагола).¹ Функцију вербализатора врше како глаголи слободног значења (нпр., фазни глаголи), тако и глаголи везаног значења, који ту функцију реализују само у спојевима с одређеним лексичко-семантичким групама именица, с неколико именица, блиских по значењу или само с једном именицом, уп. широку спојивост глагола *вршићти* и ограничену спојивост глагола *бацћти* (*зрак, свейлостћ, сенку, хлад; њоћлед, осмех, њољубац; клећву, анаћтему, кривцицу*), *заузећти* (*њоложај, њозу, сћтав*), *однећти* (*њобеду, њреваћу*). У аспекту међујезичке идиоматичности посебно су интересантни управо глаголи везаног значења.²

Синонимични глаголи-вербализатори *чинићти, њравићти, вршићти, обављайћти, изводићти* представљају у том погледу озбиљан проблем за странце због дифузности њиховог значења и због њихове дистрибуције, необјаш-

¹ „... Слово в полуслужебной функции используется при функциональной транспозиции, то есть переводе семантемы из одного функционального класса в другой...” (В. Г. Гак, *Сопоставительная лексикология*, М., „Международные отношения”, 1977, с. 222). Детаљније о парадигматски везаним спојевима речи в.: О. А. Просвирина, *Глагольно-именные устойчивые сочетания в сербскохорватском языке и некоторые проблемы переводной лексикографии*, Вестник Московского университета, сер. 9, Филология, 1981, №4.

² Разлика између слободног и везаног значења зависи од различитог односа између језичког знака и његовог денотата: „Слово в его связанном значении... не обладает автономной знаковой функцией, если понимать под последней способность слова представлять обозначаемое за счет закрепленного за словом значения, указывающего на приложимость этого слова к миру, безотносительно к обязательному актуализирующему воздействию на это значение со стороны другого словесного знака...” (В. Н. Телия, *Типы языковых значений*. Связанное значение слова в языке, М., „Наука”, 1981, с. 62).

њиве из перспективе страног (у овом случају, руског) језика.³ Постојећи лексикографски приручници пружају недовољно информација о функционисању ових глагола у савременом српскохрватском језику. У *Речнику српскохрватској књижевној језика* наводе се следећи подаци о глаголима *йравити* и *чинити*:

йравити . . . 3. у вези с неким категоријама именица које значе радњу или резултат радње, какав *йокреј*, какву меру или количину значи: *чинити*, *вршити*, *свршавати*, *изводити*, *испуњавати* . . .

чинити . . . 2. *вршити* какву радњу, *бавити* се каквом активношћу, *бити* заузет, забављен чим, *радити* а. најчешће у вези с неким именичким категоријама које значе какву радњу, *резултат* радње, *йпроцес* или *начин* радње са значењем: *вршити*, *извршавати*, *свршавати*, *изводити* *ити* и сл.

У одредницама *вршити* (*извршити*), *обављати* (*обавити*), *изводити* (*извести*) семантизација глагола своди се на набрајање његових синонима.

У неким контекстима ови глаголи заиста функционишу паралелно. У таквим случајевима избор глагола зависи а) од језичке и стилске норме, традиције (објективни фактор) и б) од индивидуалног узуса, индивидуалних говорних навика (субјективни фактор). Савремена српскохрватска лексикографија не располаже ортолошким приручницима, као што је, на пример, речник В. М. Дерibasа „Устойчивые глагольно-именные словосочетания русского языка (Словарь-справочник)” (М., 1975), а у општим речницима даје се минимална информација о дистрибутивним разликама глагола-вербализатора. У настави српскохрватског језика, као и у раду на двојезичним речницима не преостаје ништа друго, него се ослањати на субјективан и непоуздан критеријум „језичког осећања”. Проучавање нормативних ограничења дистрибуције глагола-вербализатора *чинити*, *йравити* и др. допринеће стабилизацији језичке норме и побољшању језичке културе. У овом чланку само узгред дотичемо тај проблем зато што имамо за циљ анализу глагола у вези са специфичностима њихове семантичке структуре.

Полазимо од чињенице да везано (конотативно) значење речи настаје актуализацијом асоцијативних семантичких компонената. У случају глагола *чинити* и његових синонима у функцији вербализатора ради се о десемантизацији, односно губљењу конкретних семантичких компонената. Али и њихова семантичка валентност зависи у већој или мањој мери од асоцијативних (конотативних) семантичких обележја.⁴ У пре-

³ Уп.: *йравити* *наместит* (*йфрачке*, *сокове*) „делать мебель (игрушки, соки)”, али *правити* *покрете* „делать движения”, *правити* *гримасы* „строить гримасы”, *правити* *сметње* „создавать препятствия”, *йравити* *скандал* „устроить скандал”; *извршити* *наредбу* (*захтев*, *одлуку*) „выполнить приказ (требование, решение)”, али *извршити* *анализу* „сделать, произвести анализ”, *извршити* *кражу* „совершить кражу”, *извршити* *йрийсак* „оказать давление” итд. У српскохрватским и руским спојевима речи употребљавају се, по правилу, глаголи исте лексичко-семантичке групе, што повећана опасност интерференције приликом избора конкретне глаголске лексеме.

⁴ „Конотативные признаки — это наследие внутренней формы слова, а их сохранение обусловлено необходимостью удержать связь переосмысленного значения слова с опорным для него наименованием.” (В. Н. Телия, *op. cit.*, с. 66).

зентирању парадигматски везаних спојева речи користимо два поступка: сажету карактеристику, којом се формулише уопштено значење групе именица, и развијену, синтагматску карактеристику, односно набрајање именичких лексема у функцији именичке компоненте споја речи.⁵ Илустративни примери бирани су тако да показују или типичну употребу глагола, или тенденцију проширивања његове спојивости у оквиру одређене семантичке теме.

I. чинити (учинити, починити, начинити)

1. (сврш. *учини́ти, начини́ти*) „покрет” (телесни): *покрей̄, іесі̄, корак* . . .

(Релић) је својом песницом *чинио* одлучни *покрей̄* уништавања (Браш. 202); Ово је, чини ми се, већи *скок* него онај који је *учињен* од укочене слике на покрет (Анд. 199); И сваки би пошто би *учинио круі* око одра, и тако одао пошту покојнику, излазио (Анд. 371).

2. (сврш. *учини́ти*) „поступак који има за циљ да се постигне нешто”: *покушај, найор, подухвај, подви, постоујак* . . .

. . . *Чинимо* неразумљиве и детињасте *покушаје* . . . (Анд. 233); Тиме је *учињен* пресудан *корак* у усклађивању ставова (Ком.) — именица *корак* овде има пренесено значење; . . . *Учињени* су *устијуци* само у безначајним појединостима (Пор. 2).

Уз оне именице које у одређеном контексту добијају значење „акција”, употребљава се и глагол *предузети* (*покушај, кораке* и сл.).

3. (сврш. *учини́ти, почини́ти*) „негативан поступак, чин” (учињен намерно или ненамерно): *грешка, грех, пројусті, грекшијај, недело, престіуј, злочин, безакоње, кривично дело, издаја* . . .

И обично се тада дешава да *починимо* неку *неспоуфреност* (Анд. 512); . . . Или би га увредама изазвала да *учини* нежељен *испад* (Гиш. 101); . . . *Пљачкања и насиља* која су ратници *чинили* по Браничеву . . . (Наст. 450).

4. (сврш. *учини́ти*, често са допуном у дативу) „непријатност, штета” (обично нематеријална): *зло, штејта, несприликє, смејње, шешкође, проблеми* . . .

Ко *зло чини*, зло ће и дочекати (Гус. 143); Има људи који су . . . пре вољни да . . . *неправду* носе него да је другима *чине* (Анд. 84).

У овом лексичком окружењу поред глагола *чинити* употребљавају се и каузативни глаголи *задајти, нанети, спричинити*.

5. (сврш. *учини́ти*, често са допуном у дативу) „нешто пријатно”: *услуја, милост, добро, задовољство* . . .

Причања о некадашњој Цифронијевој моћи . . . *учинила* су му медвеђу *услују* (Н. ср. прип. 179); . . . Само ми *учинише* ту *маленкост* (Н. ср. прип. 80); Ваше друштво не *чини* нам особиту *часі!* (Наст. 130).

⁵ В.: И. А. Кондратенко, *Презентация атрибутивных словосочетаний в иностранной аудитории*, Проблемы учебной лексикографии и обучения лексики, М., „Русский язык”, 1978, с. 190.

6. (сврш. *учинићии*, *начинићии*) именице, изведене од глагола са значењем интелектуалне активности, оцене, говорне активности и сл.: *йо-ређење*, *исправка*, *најомена*, *замерка*, *ујозорење* . . .

Иако је . . . тешко *чинићии* било какве *јројнозе* о . . . (Бор.); . . . Можда бисмо и ту *учинили* велика и тешка *ојкрића* . . . (Анд. 227).

Знатно ређе се глагол (*у*)*чинићии* појављује у спојевима с именицама изведеним од прелазних глагола са значењем радње физичког карактера, радне активности, стварања или мењања. Овај глагол, као стилски неутралан, употребљава се с циљем да се избегне понављање других глагола-вербализатора. То је типична појава пре свега у текстовима научног и званично-пословног стила, нпр.:

Код бенигних тумора смо *вршили енуклеацију* . . . Код мешовитих тумора *учињена* је тотална *јародидектомија* . . . (Стом. 168); Послеје доношења уставних амандмана нису у довољној мери *извршене* суштинске *јромене* у друштвено-економским односима . . . Посебно нису *чињене* битније *јромене* у банкарском систему (Плат. 54).

У *Речнику срјскохрвајској књижевној језика* овако је формулисано основно номинативно значење глагола *чинићии*: „радом (физичким или умним) деловати тако да нешто постане друкчије, правити, израђивати, стварати, творити”. У изражавању тог значења приоритет има глагол (*на*)*јравићии* и други „глаголи стварања” специјализованог значења, док за глагол (*у*)*чинићии* функционално доминантно је секундарно номинативно значење „деловати на неки начин, предузети нешто” (најближи синоним — глагол *радићии*). Управо то значење има највећи утицај на конотативну спојивост глагола (*у*)*чинићии*, уп.:

Исто тако кад би се решио да нешто *уради*, *чинио* је то са много опрезности . . . (Анд. 180); . . . Зашто *чиним* неке *сјвари* за које унапријед стално знам да су глупе . . . (Нож. 146).

Веома су типични за глагол *чинићии* спојеви 2. и 3. групе, у којима је варијативност глаголске компоненте знатно мања него код 1. групе.⁶ У семантици глагола (*у*)*чинићии* у већој мери је присутна каузативна нијанса него код његових синонима. Каузативно значење овога глагола реализује се у каузативној конструкцији с именицом, заменицом или придевом у инструменталу или с именицом (заменицом) у дативу. Може се претпоставити да је асоцијативно семантичко обележје „радња која причињава нешто штетно, непријатно”, везано за реализацију каузативне нијансе значења мотивисало спојеве 3. и 4. групе. Спојеви 3. групе показују висок степен узуалне стабилности; у овом лексичком окружењу глаголу *чинићии* (*учинићии*, *јоучинићии*) „конкурише” глагол (*из*)*вршићии*, али само у спојевима с именицама које означавају намерно извршен злочин. Спојеви 4. и 5. групе карактерише већи степен варијативности, зато што се у овом окружењу појављују и глаголи *задаћии*, *нанећии*, *јри-*

⁶ У *Руско-хрвајском или срјском фразеолошком рјечнику* руски изрази *сделай попытку*, *усилие*, *решительный шаг* (у коме именица *шаг* има пренесено значење) преводе се помоћу глагола *учинићии*, а спојеви *сделать жест*, *движение* и сл. преводе се различито (*учинићии јокреј*, али *најравићии јес*, *јримасу*, *јравићии јимнастику*).

чинити (нешто непријатно) и *йружити* (*услугу, задовољство, радост, уживање* и сл.).

II. (на)правити

1. „обрис, траг” (нечега на нечему): *йфраї, знак, шафе, круї* . . .

Турском емиру пође за руком да противнику . . . *найрави* дубок *зарез* на врату (Наст. 332); . . . Где река *йрави окуку* према . . . (Полит.); Кренули смо, што даље, што већи *лук* око рудника да *найравимо* (Исак. 98).

С овом групом спојева речи асоцијативно су везани и спојеви *найравити йуш, йушовање, шейњу, каријеру*.

2. „оно, што се обично фиксира на хартији”: *забелешке, йлан, црїеж, скица, сїисак* . . .

. . . Отмем од времена ретке слободне тренутке да . . . *найравим скицу* за будућу причу или роман (Сим. 74); . . . Треба *найравити йлан*, шта из овог усека даље чинити (Исак. I, 96).

3. „покрет” (телесни или мимички): *йокреї, їесї, корак, їмнасїика, їримаса* . . .

(Девојке) махале су рукама и савијале тела; *йравиле* су велике и чудне *йреїбе* (Исак. I, 17): (Жена) је махала . . . рукама, *йравила сїој* . . . (Бруј. 54); Малишани су . . . поскакивали . . . и вешто *йравили зайлей* (Бош. 17); . . . Али ја не *найравих* ни један *корак* (Шћеп. 74) — именица *корак* овде има буквално значење.

4. „однос” (између некога, нечега): *ред, йромена, йауза, уїовор, йоїодба, йосеїе, йознансїво, друшїво* (уз допуну у дативу) . . .

Или *найраве* малу *йромену*: . . . играју . . . партију ремија (Поврат. 73); У недељу сам *найравила* мало *йознансїво* — Албин . . . (Тиш. 311).

5. „радња која изазива немир или наноси штету”: *неред, їужва, збрка, йомеїња, скандал, сцена, їрешка, їлуїост, смеїња, їреїрека* . . .

. . . Жене *йраве* само *збрку* и уносе *неред* у живот (Нож. 131); (Ў овој области) је много лакше *найравити* велику *иїїеїу* него и веома ограничену корист (Пеш. 56).

6. именице, изведене од глагола са значењем интелектуалне активности, оцене, говорне активности: *разлика, йоређење, алузија, їримедба, шала, йошалица* . . .

. . . Портири (су) и мене одбијали да не би признали како *йраве* *разлику* (Поврат. 73); (Публика) *йрави* гласне и духовите *їримедбе* на рачун диригента (Анд. 559); . . . Какав ће (аутор) *одбир* *найравити* између варијаната . . . (Пеш. 67).

У *Речнику срїскохрвайскої књижевної језика* у одредници *йравити* под *1.а.* даје се основно номинативно значење „чинити, градити, израђивати, производити, стварати, творити нешто”, а под *2.* — секундарно номинативно „бавити се нечим, радити, вршити какву активност”. За разлику од глагола *чинити* у семантичкој структури глагола *йравити* функционално доминира прво, конкретно значење „стварања”. Та чињеница објашњава продуктивност и узуалну стабилност спојева *1, 2, и*

3. групе који нису изгубили унутрашњу форму: *йравийи йокреј* — *йравийи круј* (покрет руком у облику круга) — *йравийи окрујли йредмеј*.⁷ Значење „стварања” мотивише и спојеве типа *йравийи йрејреке, смејше, шешкоће* (препрека може бити и материјална).⁸ Спојеве *найравийи йаузу, сцену, алузију* показују релативно високи степен узуалне стабилности, али иначе у 4—6. групи запажа се изразита варијативност глаголске компоненте (уп. *усйосйавийи ред, склойийи ујовор, йознансйво* итд.).

Глагол (на)*йравийи* често врши функцију стилски неутралне или разговорне варијанте других глагола-вербализатора, нпр.:

Украла сам у школи од једне Новаковић Невенке пенкало па су *найравийи йрејрес* и замало ме нису ухватили. — у говору детета, јунакиње приповетке Драгослава Михайловића „Лилика” (Н. ср. прип. 144); уп. . . . Зауостављани (су) возила и путници при уласку и изласку из града, и *вршен је йрејрес* (Сим. 72).

III. (из)вршити

1. „интелектуална активност” (која подразумева активан однос према објекту те активности): *исйјраживање, исйййивање, изучавање* (чешће у облику множине), *анализа, класификација, йребројавање, йоређење, комйјарација, ойкрийе* . . .

Има појединаца који . . . у писаном језику разликују вид помоћу наставака, али то *разликовање* иначе не *врше* у говорном језику (Пор. 5); *Прорачуни извршени* у више земаља показали су да . . . (Рег. 107).

2. „контрола”: *конйјрола, надзор, йроверавање, смойфра, реисйјрација, йрејрес* . . .

Ниједно моторно возило не сме бити употребљено у јавном саобраћају пре него што се *изврши* технички *йрејлед* (Ауто. 257); . . . На путевима *конйјролу* и *рејулацију* саобраћаја *врше* посебне јединице саобраћајне милиције (Ауто. 258).

3. „утицај”: *уийицај, йрййисак, обука* . . .

Изгледа да се свака њихова „мисао” зачиње и рађа у њима већ као лаж и таква ступа у свет и *врши* своје *дејсйво* међу људима (Анд. 546); *Обуку* може *вршии* свако лице које има три године стажа у категорији за коју *врши* *обучавање* (Ауто. 111).

4. „радња којом се постиже измена објекта те радње”: *йромена, измена, адийиација, йрййрема* (обично у облику множине), *замена, обнова, йтрансформисање, реорйанизација, реформа, реформисање, корекција* . . . (у ову групу сврстане су и речи за које наведено уопштено значење важи као потенцијално семантичко обележје):

⁷ Уз именицу *йрешка* појављују се глаголи *чинийи* и *йравийи*, али *найравийи йрешку* (*йојрешку*) пре ће се рећи за грешку у писању, штампарску грешку и сл., док *учинийи йрешку* се односи на погрешну одлуку, поступак, понашање.

⁸ У овом окружењу појављује се и глагол *сйварийи*, а у одговарајућим руским изразима биће употребљен глагол *создавайъ*. Каузативно значење глагола (на)*йравийи* реализује се претежно у конструкцији с предлогом *од* (*йравийи од јела кулий*), која је везана за денотативно значење (правити нешто од неког материјала).

Социјализам је позван да *изврши афирмацију* човека и народа (Плат. 149); ... Увођењем именице на место инфинитива *врши се* ... извесно *осиромашење* саопштења (Инф. 120); Посљедњу *девалвацију* (фунте) Израел је *извршио* у новембру (Полит.); Стигоше попови да *изврше њокршићавање* живља (Гус. 153); ... *Извршено је крунисање* Алберта за краља Угарске (Наст. 349); Алергија је овде *извршила* опште *ошћећење* (Стом. 116).

5. „радња, којом се постиже промена положаја објекта те радње у односу на субјекат или неке просторне оријентире”: *избор, одабирање, расподела, конфискација, ушвар, ишвар, набавка, уилаша, ишилаша, ирешилаша, акумулсање, концентрација, сређивање, мобилизација* ...

На основу кадровске анализе *вршимо размештај* кадрова (Ком.); *Издавање* нове возачке дозволе *врши* секретаријат ОС (Ауто. 116).

6. „посао, занимање”: *посао, њослови, службени (радни и сл.) задатак, дужност* ... (у ову групу спадају и именице *улога* и *функција* уз које је субјекат радње обично заступљен именицом која означава неживо).

... *Вршили* су целатски *посао* хладно и смислено (Наст. 452); ... Глаголи *врше функцију* предиката главне реченице (Пит. 189).

7. „врста радне активности; конкретна радња физичког карактера”: (*грађевински* и сл.) *радови, њошвак, ошвак, ремонт, (радња, хируршка) ошрација, хируршка иншвервенција, акција, радња, њајад, јурши, увићај, ишраја* ...

Несвесно, он је *вршио* све оне ситне *радње* и *њокрше* које ... (Анд. 405); Ми смо *ошрајивне захваће* *вршили* после осамнаесте године (Стом. 185); Код њега се и *вешање* *врши* великодушно! (Наст. 243); Зато треба *сахрањивање* *вршити* намерно на усамљеним местима (Исак. II, 154); ... Да се *изврши дезинфекција* одјеће (Мих. 126).

8. „негативан поступак, чин” (извршен намерно): *ирешити, злочин, кривично дело, ирешај, ирешуба, убиситво, самоубиситво, ашенишај, инвазија, ашесија, војни удар* ...

У уставу СФРЈ је прописано ... да је противустварна свака *самовоља* којом се повређује ... право човека, без обзира на то ко је *врши* (Пр. жив. 29); И већ су знали да су *крађу извршили* они ... (Тиш. 217).

9. „кретање у простору”: *вожња, саобраћај, крећање, иревоз, скрећање, окрећање, заокреши, ирешање* ...

Не ометајте возаче који *врше ирешање*! (Ауто. 135).

У *Речнику српскохрватскога књижевног језика* глагол *вршити* добија следеће тумачење: „чинити, обављати, изводити, испуњавати (неку радњу уопште или неки посао, задатак)”. У одредници *извршити* дају се два значења: „1. учинити, урадити, свршити, обавити ... 2. испунити, остварити”. Одредница *извршавајући* упућује на облик свршеног вида *извршити* без икаквих напомена којем од два значења одговара облик несвршеног вида *извршавајући*. Око 800 примера у нашој грађи употребе лексема *вршити, извршити, извршавајући* сведочи да се уз именице чија семантика одговара значењу „реализовати, спровести у живот” (*зада-*

и⁹ак, обавезу, жељу, наредбу, захтев, њресуду и сл.), употребљава глагол *извршавати*, док је глагол *вршити* који има функцију вербализатора у ствари изгубио слободно значење. Можемо, дакле, говорити о лексичкој специјализацији двају глагола несвршеног вида у односу на видски корелативан глагол *извршити*.

Вишезначна реч *посао* има и значење „задатак, обавеза”. Зато такве речи као што су *посао*, (*радни, њословни* и сл.) *здајак* и семантички сродне речи (в. 6. групу) сачињавају лексичко окружење у коме долази до изражаја дифузност значења глагола *извршити*.⁹ Глагол (*из*)*вршити* у слободном и везаном значењу има различите синонимске везе: 1. *извршити, испуниши, оствариши, реализовати, сировести*¹⁰; 2. *извршити, свршити (посао, здајак), обавити, учинити, урадити*. Специфичности дистрибуције глагола (*из*)*вршити* које одређују његово место у синонимском низу своде се на следеће: 1. овај глагол се претежно употребљава уз именице изведене од прелазних глагола „радне” семантике, односно глагола са значењем било каквог активног деловања на објекат (израде, прераде, обраде, проучавања, померања објекта); 2. у разматраним синтагмама именичка компонента је веома често заступљена глаголским именицама на *-ње, -ење, -ће*, које у већој мери задржавају процесуално значење него именице других творбених типова (уп. *извршити оштећење, и нанети штету, вршити разликовање и њравити разлику*).¹¹ У лексичком окружењу са семантичком темом „негативан поступак, чин” глаголи (*из*)*вршити* показује нешто мању активност него глагол (*у*)*чинити*. Може се претпоставити да се глагол (*из*)*вршити* радо везује за речи које означавају намерно извршен злочин због асоцијативног обележја „предодређеност радње”, везаног за слободно значење.

IV. обавити/обављати

1. „посао, занимање”: *посао, делатности, дужности, обавеза* (као и речи које добијају такво значење у зависности од контекста). Навешћемо примере, подељене на неколико група које одговарају различитим значењима речи *посао* (према *Речнику српскохрватскога књижевног језика*):

⁹ Опречност слободног и везаног значења неутралише се понекад и кад је глагол заступљен обликом несвршеног вида *вршити*, уп. *вршити своју дужност и вршити дужности директора*. Имамо такође један пример у коме се спој речи с глаголом *извршавати* може интерпретирати као парадигматски везан: ... Свраћао је у њену собу да *извршава обред љубави* (Тип. 320).

¹⁰ Глаголи *сировести* и *оствариши* такође могу да врше функцију вербализатора. Први се појављује уз речи које одговарају асоцијативном значењу „оно што се спроводи према одређеном плану, у одређеном редоследу”: *сироводити њолицику, реформу, акцију, испурају*; ... *Прејрес је сироведен* у највећем реду (Полит.). Други од помнутих глагола обично „проширује” на своје лексичко окружење значење позитивне оцене и зато се радо употребљава у одређене стилске сврхе у текстовима друштвено-политичког садржаја, нпр.: Код нас је уочена потреба да се *оствари* постепено *превазилажење* разлика у мјерилима расподеле дохотка (Плат. 50).

¹¹ Захваљујући тим својствима глагол (*из*)*вршити* често се употребљава у речничким дефиницијама. Тако, на пример, у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* томе се глаголу често прибегава у тумачењу речи страног порекла: *експирадираши* ... (*извршити експирацију, експумираши* ... (*извршити експурацију, али ексцидираши* ... (*учинити ексцес, пошто реч ексцес спада у семантичку категорију „поступак”*).

а) „рад, деловање на извршењу чега (физички или умно)” — Радне јединице које *обављају стварне послове* . . . (Ком.); Жири фестивала *обавио* је свој део *посла* (Полит.); (Жена) *обављала је* и најтеже *сеоске послове* (Раз. 87); . . . Рађавим рукама . . . с муком је *обавио* тај *посао* (Сим. 49); Факултет успешно *обавља наставну, научну и здравствену делатност* (Полит.); б) „рад као стално занимање” — Бернистер . . . свој стари *посао* не *обавља* . . . (Тиш. 176); Они (хумористи) у ствари имају две врсте *хумора* . . . Први је уперен против оних од којих им не прети ни најмања опасност . . . Други је сав на рачун оних за чији рачун *обављају* први (Анд. 198) — у овом контексту реч *хумор* добија значење „стално занимање”, зато што се ради о професионалним хумористима; в) „задатак, дужност, обавеза” — Н. је свој *редитељски и сценски посао обавио* лепршаво, једноставно и занимљиво (Бор.); (Герхард) је с њим *обавио* неколико стрпљивих *разговора*, покушавајући га убедити . . . (Тиш. 115).

У одређеним контекстуалним условима свака конкретна радња може да добије значење „посао”: . . . Морао је од портира узети кључ . . ., отворити ормаре и завирити у фиоке . . ., платити рачун и поделити напојнице. Док је све то *обављао* . . . (Поврат. 147).¹²

2. „радна активност”: *рад, радови* (као и речи који такво значење добијају у зависности од контекста). Навешћемо примере који одговарају различитим значењима речи „рад” (према *Речнику српскохрватскога књижевног језика*):

а) „свесна људска делатност чији је циљ постизање корисног учинка” — Под радничком класом се у нас понекад подразумевају само радници који *обављају физички рад* (Плат. 88); . . . Лекари су *обављали* целокупни *клинички и наставни рад* (Стом. 106); *Наставу* је *обављао* овлаш и са нескривеном зловољом (Тиш. 321); б) „обављање, вршење одређеног посла, задатка, делатност, активност” — *Рад се обавља* у Београду и на терену (Полит.); Клиника *обавља конзумативну и здравствену службу* (Стом. 18); Истражна екипа *обавља увиђај* (Полит.); Другарице . . . *обавиле су* свесно и прецизно статистичке *обрачуна* (Рег. 14); в) „кретање, радња, функционисање (какве направе, органа)” — . . . Крвне ћелије постају мање способне за *обављање* своје природне *функције* (Полит.); . . . Делови тела *обављају* одређене *радње* (Тиш. 48); г) „врста стручног посла, заната и сл.” — . . . *Грађевински радови ће се обављати* без прекида (Полит.); (Пољопривредници) *обављају бербу* кукуруза . . . (Полит.).

3. „делатност ритуалног карактера”: *чин, ритуал, венчање, сахрана, кремација* . . .

Чин ујозначавања обавили су чехословачки вођа екипе и наш тренер заједно (Поврат. 117); Доручковање је захтевало нову заморну жртву: *обављати његов ритуал* са неоспорношћу животне функције (Поврат. 17).

¹² У оваквим случајевима глагол *обављати* требало би да се преводи на руски језик не само еквивалентима „выполнять, исполнять; совершать, делать” (наведеним у *Српскохрватско-руском речнику* И. И. Толстоја), већ и глаголом „заниматься (чем-либо)”: пока он тим *занимался* . . .; уп. такође: Влада само *обавља* текуће послове (Бор.) — Правительство *занимается* лишь текущими делами.

Иако глагол *обавиџи*/обављаџи има веома апстрактно значење и функционише као вербализатор уз именице процесуалног значења (уп. руске глаголе *совершиџиџь*, *оказиџиџь*, који немају слободно значење), његове дистрибутивне могућности су ограничене семантичком темом „посао, занимање”. Лексичко окружење овога глагола проширује се на рачун оних речи које то значење реализују факултативно, у зависности од контекста.¹³ Висок степен десемантизације глагола (*извршиџиџи* и *обавиџи*/обављаџи) потврђује могућност узајамне синонимске замене без промене значења исказа. До такве синонимске замене најчешће долази у спојевима с именицама *јосао*, *рад* и семантички сродним речима. Позицију у којој синонимска замена није могућа имају речи лексичко-семантичке групе „негативан поступак” (*злочин*, *убисиџо* и сл.).¹⁴ Уз именице *сахрана*, *ојело*, *венчање* итд. појављују се глаголи *обавиџи* и *извршиџиџи*, али појава глагола *обавиџи* везана је за актуализацију значења „чин, обред”, док за глагол *извршиџиџи* то значење није релевантно (уп. такође *обавиџи сахрану*, али *вршиџиџи сахрањивање*). Иначе, глаголу *извршиџиџи* даје се предност уз оне речи које означавају процес, радњу као такву, без допунских значењских нијанси.

V. извести/изводити

1. „телесни покрет за који је потребна извесна физичка вештина”: *иџра*, *џимнастиџика*, *веџбе*, *салиџо-морџале* . . .

. . . Моја мапшта *изводи* своје невидљиве и нечујне *иџре* и *џеливанлуке* (Анд. 485); Н. је *извео* два слободна баџања (Бор.); Узалуд је Јагош *водио* своје борачке маџџиџорије, варке и смџиџалиџе (Наст. 240); Вратар је *извео* џокаџнички наклон (Поврат. 148) — из контекста се зна да је вратар намерно претеривао, клањајући се.

2. „радња за коју је потребна професионална вештина, умешност и сл.”: *радови*, (војна, хирурџиска и сл.) *оџераџиџа*, *џодвиџи*, *џреварџа* . . .

. . . Толериџу се *лоше изведени радови* . . ., а поједини радови врше се неплански (Полит.); Хуњади је сматрао да је изнад џудске моћи *извести џодвиџи* какав је Зупровиџ учинио (Наст. 557); Ова *мерења* се могу *изводиџиџи* осетљивим милиамперметрима (Стом. 217); Одсад је исту *џодвалу изводио* са сваком женом (Тиш. 266) — из контекста знамо да се ради о рискантном и тешко изводљивом трику.

¹³ У збирци приповедака Е. Коша (Е. Кош, *Сайџре*, Београд, 1968) забележили смо на 322 странице текста 34 примера употребе глагола (*извршиџиџи* и *обавиџи*/обављаџи). Глагол *обавиџи* појављује се у спојевима са следећим именицама: *џај* (*ваџсан*, *лак*, *исџриџуџуџи* и сл.) *јосао* — 8 пута; *дуџностиџи*, *џелефонски разџовор* — по 2 пута; највећи део *јосла*, *јослови*, *џавни део јослова*, *акџиџа* — по 1 пут. Глагол (*извршиџиџи*) се појављује уз именице: *оџиџиџи*, *џриџиџисак*, *џромене* — по 2 пута; *инџекџиџа*, *исџиџивања*, *џреџрес*, *наџад*, *деџинџекџиџа*, *деџинџекџиџа*, *одџиџр*, *обуџилава џлатџа*, *реџорне*, *аџланџаџиџи*, *ексџиџриџиџиџа*, *демокраџиџиџиџа* — по 1 пут. Уз именицу *јосао* тај глагол је забележен само 1 пут, и то у следећој комбинаџиџи: *вршиџиџи џрџав јосао* и *свеџиџоџрџе*. Један пример представља позиџиџу неутралиџације разлика између синонима: Сви џиџки пџтабови позвани су да буду спремни и да *обава* последње још *неизвршене џриџреме* (с. 141).

¹⁴ Оцењујући семантиџку валентност глагола *обавиџи* и тражећи објашњење дистрибутивним „забраџама” за неке категорије именица треба водити рачуна и о његовим творбеним везама (уп. *бавиџи се неџим*, *бџиџи забавџаџем неџим*).

Спојеви 1. групе су мотивисани денотативним спојевима типа *извесити музички комад, концерт, драму*. Унутрашња форма спојева 2. групе доста је замагљена. Представа о вештини која је потребна за извођење неке радње или о компликованом карактеру те радње реализује се факултативно, као потенцијално семантичко обележје, и не добија увек потврду у одговарајућим елементима контекста, уп.: . . . У школама се *настава изводи* на бугарском језику (Бор.); . . . На путу се *изводи поправка* или *реконструкција* коловоза (Ауто. 54).

Лексички синоними, чак и веома блиски, разликују се по карактеру дистрибуције. Та разлика долази до изражаја у постојању позиција у којима синонимска замена није могућа. Код слободне, денотативне спојивости постојање контрастних позиција указује на неподударање неких компонената семантичке структуре синонимичних речи. Код везане, конотативне спојивости разлика у дистрибуцији налази своје објашњење 1. у постојању асоцијативних семантичких обележја, преко којих се одржава веза са слободним значењем; 2. у деловању фактора језичке и стилске традиције. Полазећи од српскохрватске језичке ситуације, коју карактерише извесна нестабилност језичке и стилске норме и већи (у односу на руски језик) утицај субјективног фактора (индивидуалног узуса), определили смо се за семантичку анализу глагола-вербализатора. Детаљно проучавање нормативних ограничења лексичке спојивости ових глагола и њихове стилске функције такође је веома актуелно — с обзиром да парадигматски везани спојеви „десемантизован глагол + апстрактна именица” представљају продуктиван и перспективан фразеолошки модел у савременом српскохрватском језику.

Москва

[О. А. Просвирина

ИЗВОРИ И СКРАЋЕНИЦЕ

- Анд. Иво Андрић, *Знакови поред пута*, Београд, 1977.
 Ауто. Деспот Р. Сретовић, *Савремена аудиошкола*, Београд, 1971.
 Бор. Борба (дневни лист) — 17. X 1975, 15. XI 1976, 9. VI 1977, 26. II 1981, 28. IX 1981.
 Бош. Светимир Бошњакковић, *Под зеленим сводом*, Београд, 1975.
 Браш. Чедомир Брашанац, *Коси у њру*, Београд, 1977.
 Бруј. М. Врујић, *Дивље године*, Београд, 1975.
 Гус. Зувдија Хоџић, *Гусињска година*, Титоград, 1976.
 Инф. Милка Гвић, *Problematika srpskohrvatskog infinitiva*, Зборник за филологију и лингвистику, XV/2, Н. Сад, 1972.
 Исак. I Антоније Исаковић, *Празни брегови*, Београд, 1969.
 Исак. II Антоније Исаковић, *Пайраи и ваира*, Београд, 1968.
 Ком. Комунист (недељни лист) — 4. I 1973, 18. I 1973.
 Мих. Ђуро Мihaljčić, *Razbijeno zvono*, Загреб, 1973.
 Наст. Славомир Настасијевић, *Тешко побеђенима*, Београд, 1976.
 Нож. Vojislav Kuzmanović, *Godina poževa*, Загреб, 1976.
 Н. ср. прип. Љубиша Јеремић, *Нова српска приповећка*, Београд, 1972.

- Пеш. Митар Пешчан, *Наш књижевни језик на сто година после Вука*, Београд, 1970.
- Пит. Милка Илић, *Нека питања реда речи и српскохрватској зависној реченици с везником да*, Зборник за филологију и лингвистику, XVI/1, Н. Сад, 1973.
- Плат. *Platforma за припрему ставова и одлука Десетог конгреса SKJ*, Београд, 1970.
- Поврат. Александар Тишма, *Повратак тиву*, Београд, 1977.
- Полит. Политика (дневни лист) — 18. III 1977, 11. V 1977, 9. III 1981, 21. IX 1981, 4. XII 1981.
- Пор. Милка Илић, *Једно изречење Вуковој језика са нашим данашњим књижевним језиком*, Зборник за филологију и лингвистику, Н. Сад, 1957.
- Пр. жив. Правни живот (часопис) — св. 2, 3, 5, 6, 7, 8, Београд, 1977.
- Раз. Коста Михаиловић, Ева Берковић, *Развој и животног стандард рејона Југославије*, Београд, 1970.
- Рег. Коста Михаиловић, *Рејонални развој социјалистичких земаља*, Београд, 1972.
- Сим. Душан Симић, *Пламени коњи*, Београд, 1975.
- Стом. 25 година *Stomatološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Odabrani radovi*, Београд, 1973.
- Тип. Александар Тишма, *Употреба човека*, Београд, 1976.
- Шнеп. Бранимир Шћепановић, *Уста јуна земље*, Београд, 1974.

КОРИШЋЕНИ РЕЧНИЦИ

Речник српскохрватској књижевној језика (књ. 1—6), Н. Сад (Матица српска), 1967—1976; И. И. Толстой, *Српскохрватско-рускиј словарь*, М. (Советская енциклопедия), 1970; М. Benson, *Srpskohrvatsko-englishki rečnik*, Београд (Просвета), 1979; R. F. Poljanec, S. M. Madatova-Poljanec, *Rusko-hrvatski rječnik*, Загреб (Школска књига), 1973; *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik*, у редакцији А. Мецац, Загреб (Школска књига), 1980.

Резюме

Просвирин О.

ГЛАГОЛ ЧИНТИ И ЕГО СИНОНИМИ В ФУНКЦИИ ВЕРБАЛИЗАТОРОВ

В статье рассматриваются особенности лексической сочетаемости глаголов *чинити* (*учинити*, *начинити*, *јочинити*), *јравити* (*најравити*), *вриити* (*извриити*), *обављати* (*обавити*), которые часто используются в составе глагольно-именных словосочетаний типа „десемантизированный (полусвязочный) глагол + абстрактное существительное“ (*учинити корак*, *јрешку*; *извриити ойравку*, *анализу*, *убиситво* и т.п.). Указанные глаголы выполняют функцию вербализаторов (то есть являются носи-

телями категориальных глагольных значений) и обладают связанным значением, реализация которого зависит от внутриязыковых отношений (от характера ассоциативной связи со свободным значением и от нормативных ограничений сочетаемости глаголов).

В толковых и переводных словарях сербскохорватского языка эти глаголы разрабатываются как близкие синонимы. Параллельное употребление в одинаковом лексическом окружении обусловлено абстрактностью значения глаголов. Вместе с тем, существуют контрастные позиции, в которых синонимическая подстановка невозможна. Анализ дистрибутивных различий позволяет сделать вывод о сохранении мотивирующей связи со свободным значением. Результаты исследования сочетаемостных свойств глаголов-вербализаторов могут быть использованы как в лексикографической практике, так и при преподавании сербскохорватского языка как иностранного.

O NEKIM PITANJIMA U VEZI SA ANALIZOM GLAGOLA MORATI I MOĆI

Ovaj je rad pokušaj da se razmotre neki vidovi upotrebe modalnih glagola *morati* i *moći* koji se u srpskohrvatskom (i drugim indoevropskim jezicima) odnose na mogućnosti različite interpretacije rečenica kao što su

(1) *On mora da solidno radi.*

(2) *On može da dođe.*¹

Značenjska dvovrsnost o kojoj je riječ može se objasniti bez korištenja neke preciznije formalizacije i prostim produljivanjem, npr.

(1) (a) ... *kad ga toliko hvale.*

(b) ... *ako hoće da ga uzmu za stalnog.*

(2) (a) ... *svaki čas.*

(b) ... *niko nema ništa protiv.*

U rečenicama tipa (a), koje se interpretiraju epistemički, možemo reći da je značenje glagola *morati* „isticanje izvjesnosti onoga što se kazuje komplementizatorom”, a glagola *moći* „iskazivanje mogućnosti u odnosu na ostvarenje onoga što se kazuje komplementizatorom”. Slučajevi tipa (b) interpretiraju se deontički² i glagol *morati* ima svoje glavno značenje „činiti nešto iz nužde, biti prinuđen, prisiljen, primoran, obavezan (u)činiti ono što se kazuje kom-

¹ Primjer može glasiti i *On može doći*. O varijantnoj upotrebi infinitiva i zavisne rečenice sa veznikom *da* i prezentom, v. M. Ivić 1972.

² Riječi ‚epistemički’ i ‚deontički’ uzete su iz grčkog, prva u vezi sa riječi koja znači „znanje”, druga sa riječi koja znači „obavezan”. U tom smislu i epistemička i deontička logika koje su se razvile u novije vrijeme kao grane modalne logike bave se, prva logičkom strukturom tvrdnja kojima se izjavljuje ili implicira da je neka proposicija ili skup proposicija istinit, da se u njega vjeruje ili može vjerovati; druga proučavanjem problema obaveze i dopuštanja, kao i nužnosti i mogućnosti akcija koje vrše moralno odgovorni agensi (Lyons 1977, 793, 823; Logika 1977, 111–112).

Ovdje se ti termini upotrebljavaju uslovno, tj. u prvom slučaju, za rečenice tipa (a), radi se o tome koliko znamo o onom o čemu je riječ, koliko vjerujemo u ostvarenje, mogućnost ostvarenja, ostvarenosti određene radnje, u drugom, za rečenice tipa (b), to je postojanje obaveze, odnosno dopuštenja (mogućnosti) u odnosu na dopunsku radnju.

plementizatorom", a značenje glagola *moći* može se opisati ako kažemo da iskazuje „dozvolu, dopuštenje u odnosu na izvršenje onoga što se kazuje komplementizatorom”.

Analiza modalnosti o kojoj je ovdje riječ zasniva se na građi ekscerpiranoj za Rečnik SANU i Rečnik Matice srpske, kao i na primjerima iz Rječnika Jugoslavenske akademije, uz korištenje primjera koji se odnose na mogućnosti javljanja ovih glagola u svakodnevnom razgovornom jeziku.

O modalnim glagolima kao što su *morati* i *moći* u našim gramatikama i ostaloj lingvističkoj literaturi obično se govori u vezi sa problemima i mogućnostima alternativne komplementacije u vidu infinitiva odnosno konstrukcije sa veznikom *da* i prezentom odgovarajućeg glagola obilježenog licem i brojem upravnog glagola.³

Pitanje alternacije infinitiva i zavisne rečenice nameće se i u ovom izlaganju, međutim, rad je samo pokušaj da se okarakterizira spomenuta dvovrna upotreba i značenje ovih glagola.⁴

Dvosmislenost rečenica kao što su (1) i (2) dovodi se u vezu sa intuitivno očevidnom povezanošću pojmova nužnosti i obaveze relevantnih u semantičkoj analizi glagola *morati*, i pojmova mogućnosti i dozvole u semantičkoj analizi rečenica sa glagolom *moći* (Lyons 1977, 791).

Nužnost i mogućnost predstavljaju osnovne pojmove u tradicionalnoj modalnoj logici. Ti su pojmovi međusobno povezani negacijom na slijedeći način: ako je neka propozicija nužno istinita onda njena negacija ne može biti istinita, a ako je moguće da je neka propozicija istinita, onda njena negacija ne mora biti istinita. Npr.:

Ako je propozicija

njena negacija	<i>Ivan je neženja</i>	nužno istinita,
a ako je propozicija	<i>Ivan nije neženja</i>	ne može biti istinita;
njena negacija	<i>Ivan je neženja</i>	moguće istinita,
	<i>Ivan nije neženja</i>	ne mora biti istinita. ⁵

Raspravljajući u smislu kako dolazimo do toga da znamo ili vjerujemo da je neka propozicija nužno istinita ili da bi mogla biti istinita čine srž filozofskih kontroverzija u odnosu na analitičke i kontingentne istine.⁶ Mi tvrdimo

³ Maretić 1963, str. 651; BHŽ 1952, str. 234, 236; Belić 1969, str. 183; Stevanović 1974, str. 598–599, 762–764, 772; M. Ivić, *op. cit.*, posebno na str. 121–123, 125–126.

⁴ O nešto podrobnijoj analizi epistemičke upotrebe glagola *morati* uz iznošenje alternativnih značenja infinitiva prema finitnoj glagolskoj dopuni, v. T. Batistić, Naš jezik XXVII, 1983, rad u pripremi. Dvoznačnost u slučajevima zavisne finitne dopune za razliku od jednoznačnosti infinitiva u istom položaju navodi se u Batistić 1979, str. 91.

⁵ Ovaj odnos izražava se i pomoću dva modalna operatora: *N* označava operator nužnosti, *M* označava operator mogućnosti, negacija se označava kao $\sim$, jednakost se označava u vidu $\equiv$, *p* označava propoziciju (u gornjem slučaju to je *Ivan je neženja*), i odnos se prikazuje na slijedeći način:

$Np \equiv \sim M \sim p$ $Mp \equiv \sim N \sim p$ (Lyons 1977, 787; Logika 1977, 109).

Pojam logičke nužnosti nalazi svoju primjenu u deskriptivnoj semantici pošto u svakodnevnoj upotrebi jezika naši zaključci, sudovi ovise od našeg intuitivnog poimanja operacije logičke nužnosti.

⁶ O analitičkim i kontingentnim istinama v. Batistić 1980, str. 197.

ili pretpostavljamo da su neke propozicije stvarno istinite zato što znamo ili vjerujemo da moraju biti istinite, up.: *Mara sigurno provjerava sve primjere; Mora da Miloš radi na obradi bar pet sati dnevno.* To znanje, uvjerenost ili vjerovanje u činjeničnost onoga što iznosimo ugrađeno je u gramatičko-semantičkoj strukturi jezika, kao i jezička sredstva za prosuđivanje, zaključivanje o nužnoj ili mogućoj istinitosti propozicija kojima opisujemo stanja svijeta i sudimo o njima.

Rečenica *Ako je Ivan neženja on mora biti neoženjen* može se formalizirati na slijedeći način: nužno (N) (i) $\rightarrow \sim$ O (i), (ovdje N stoji za *neženja*, i za *Ivan*, O za *oženjen*, $\sim$ označuje negaciju). To jest, ako kažemo *Ivan je neženja* prirodno mislimo, zaključujemo i *Ivan mora biti neoženjen* (pored *Ivan je neoženjen*, o čemu sada nije riječ) i lični glagolski oblik *mora* tu ima istu funkciju kao i modalni operator *nužno* u gornjoj formalizaciji. Drugim riječima ukoliko kažemo da *logički* zaključujemo da je . . . *neženja* neoženjen, možemo reći da glagol *morati* pri tome ima funkciju operatora logičke nužnosti. Ovakva sposobnost logičkog zaključivanja, izvođenja jedne rečenice iz druge ili drugih, parafraziranja jedne rečenice drugom ili drugim rečenicama dio je naše svakidašnje jezičke aktivnosti koja se zasniva na našem intuitivnom poimanju operacije logičke nužnosti (Lyons 1977, 789).

Ako uzmemo rečenicu

(3) *Ivan mora biti neoženjen*

različitim parafrazama možemo razlučiti njena značenja, bolje rečeno propozicijske sadržaje u vezi sa različitim smislom glagola *morati*. Jedno značenje može se predstaviti rečenicom „Zaključujem po nekim indicijama da je Ivan neoženjen” (slično objašnjenju rečenice (1a)), drugo „Ivan je prisiljen, obavezan da bude neoženjen”, tj. neki autoritet nameće mu takvo stanje kao prinudu (Lyons 1977, 791). Paralelno tome mnogoznačnost rečenice

(4) *Ivan može biti // da bude neoženjen*

objašnjava se u jednom slučaju parafrazom „Moguće je, čini mi se po nekim indicijama da je Ivan neoženjen”, (uz „Ivan je možda neoženjen”) i razlika od smisla rečenice (3) sastoji se u stepenu uvjerenosti u navedeno stanje stvari, tj. stepen uvjerenosti znatno je veći u slučaju rečenice sa glagolom *morati*. Drugi smisao može se parafrazirati u vidu „Ivanu je dopušteno da bude neoženjen”. Paralela sa značenjem glagola *morati* sada je u tome što ovdje umjesto značenja obaveze ili prinude postoji značenje dozvole, dopuštenja. Primjeri samo ilustriraju da je glagol *morati* u očevidnoj vezi sa pojmovima nužnosti i obaveze, glagol *moći* sa pojmovima mogućnosti i dopuštenja, značenja koja su utvrđena kao postojeća za odgovarajuće glagole u raznim jezicima.

U jezičkim ispitivanjima danas se koriste mogućnosti koje u ovom pogledu pruža modalna logika i može se napomenuti da su se logičari ranije skoro isključivo bavili modalnošću koja se danas naziva aletičkom,⁷ tj. nužnom i mogućom ili kontingentnom istinom propozicija, dok se u novije vrijeme razmatraju i druge dvije vrste nužnosti i mogućnosti, koje se mogu koristiti u analizi naših glagola, tj. epistemička i deontička nužnost i mogućnost.

⁷ Riječ „aletički” potiče od grčke riječi sa značenjem „istinit” (Lyons 1977, 791)

Kao što smo vidjeli, epistemička nužnost odnosno mogućnost u pitanju su u prvim interpretacijama rečenica (3) i (4), deontička nužnost, obaveznost u drugim njihovim interpretacijama.

Epistemička modalnost može u principu da bude bilo subjektivna, bilo objektivna. Iako treba istaknuti da ta dva značenja često nije moguće razgraničiti, što je lako uočljivo na jezičkom materijalu, podjela ima teoretskog značaja, pa se može ukratko ilustrirati. Značenje subjektivne epistemičke nužnosti u primjeru (3) *Ivan mora da je neoženjen* potvrđuje se parafrazom „Zaključujem po nekim indicijama da je Ivan neoženjen”, koja pokazuje da je u pitanju lični stav govornog lica. Pojam objektivne nužnosti zahtijeva drukčije objašnjenje. Pretpostavimo da je u pitanju utvrđivanje bračnog stanja 90 ljudi od kojih znamo da je 30 neoženjeno. Pretpostavimo da se utvrdilo bračno stanje svih oženjenih, a da se identificiralo i 29 neoženjenih osoba i jedino ostaje da se odredi Ivanov status — to se može učiniti rečenicom (3) u kojoj sada glagol *morati* ima značenje kao u aletički nužnim propozicijama, tj. ima značenje operatora logičke nužnosti (Lyons 1977, 797—798).

Kada je u pitanju svakodnevni jezik interpretacije u smislu subjektivne epistemičke modalnosti mnogo su običnije.

U rečenici (4) *Ivan može da bude neoženjen* lični stav govornog lica u odnosu na sadržaj dopunske propozicije „Ivan je neoženjen” pokazuje se ako dalje nastavi na primjer „a čini mi se i da jeste”, čime se potvrđuje da je u pitanju lično mišljenje bez potpunog uvjerenja u određeno stanje stvari.

Do ilustracije objektivne mogućnosti, vjerovatnoće koja se također može izraziti ovom rečenicom možemo doći ako ponovo zamislimo skup od 90 ljudi od kojih je jedan Ivan, a znamo da je 30 njih neoženjeno. Iako nam sad nije poznato ko je od njih oženjen, a ko nije, ipak možemo izreći gornju rečenicu iskazujući mogućnost da je Ivan neoženjen kao objektivnu činjenicu.

Primjeri o kojima je do sada bila riječ spadaju u pogledu sintaksičke strukture u izjavne rečenice koje uz upitne i jusivne (v. dalje) po tradicionalnoj podjeli čine tri glavne vrste rečenica (Lyons 1977, 788). Navedimo sada neke od gornjih primjera u vidu

(1) (c) *On solidno radi.*

(3) (c) *On je neoženjen.*

(4) (c) *On je neoženjen.*

Što se tiče primjera (2) *On može doći // da dođe* bilo u interpretaciji (a) ilustriranoj nastavkom „svaki čas”, bilo u interpretaciji (b) kad je produljen nastavkom „niko nema ništa protiv”, izgleda bar na prvi pogled da nema mogućnosti da se te rečenice svedu na neku minimalniju strukturu kao što je učinjeno u odnosu na gore navedene primjere. (Pokušaj da se ova pojava objasni na odgovarajući način prevazilazi okvire ovog rada.)

Iskazi (1c) *On solidno radi* i (3, 4c) *On je neoženjen* spadaju u izjavne rečenice u smislu da se njima nešto tvrdi, konstatira, opisuje, a uz to pripadaju podvrsti izjavnih rečenica koje se nazivaju kategoričkim tvrdnjama. To su u epistemičkom smislu rečenice bez modalnosti, u njima govorno lice ne iznosi neko uvjerenje u odnosu na istinitost sadržaja propozicije koju iskazuje.

Predstava će se otkazati, koja već i po svom futurskom obliku ima značenje predviđanja, predskazivanja, za razliku od tvrdnje *Predstava se otkazuje* ili *Predstava je otkazana*. Spomenuti iskazi sa glagolom *misliti* u raznim pozicijama nisu nužno sinonimični; dokaz za to predstavlja činjenica da se parentetička upotreba na koncu i u sredini iskaza odnosi samo na pozitivni vid glagola.

Ovoj upotrebi glagola *misliti* bliski su po subjektivnosti stava kojim obilježavaju iskaze u kojima se javljaju performativni glagoli koji se upotrebljavaju i parentetički: *Zatvori vrata, kažem ti*; *Doći ću na sastanak, obećavam* (iako je tu različit odnos u pogledu na činjeničnost u epistemičkom smislu). (Batistić 1980, 211—213). Na svaki način iskazi *Pada kiša, mislim* || *čini mi se* i *Mora da pada kiša* subjektivno su modalizirani, prvi u pogledu epistemičke mogućnosti, drugi u pogledu epistemičke nužnosti.

Razmatranje modalnosti u našoj lingvističkoj literaturi odnosi se skoro isključivo na subjektivnu modalnost, pri čemu se na osnovu izvjesnih činjenica može zaključiti da je ona u jeziku primarnija od objektivne modalnosti. Isto tako smatra se da je epistemička mogućnost osnovnija od nužnosti (Lyons 1977, 805), a te se postavke potvrđuju u podacima koje pruža naš jezik u pogledu upotrebe glagola *moći*, čije je osnovno značenje *mogućnost*, i glagola *morati*, čije je osnovno značenje *nužnost*, *obaveza*.

U vezi sa upotrebom ovih glagola treba spomenuti i priloge koji su im bliski po značenju, pošto se u istoj klauzuli (lat. *clausula*, engl. *clause*) uz glagol može javiti i prilog, i onda je važno da postoji kompatibilnost po značenju. Uz glagol *morati* može se tako naći prilog *sigurno*, pošto obje riječi izražavaju isti stepen modalnosti: *Sigurno mora da je izgubio kartu*, prema **Mora da je možda izgubio kartu*, gdje niži stepen uvjerenosti svojstven značenju priloga u odnosu na glagol čini iskaz neprihvatljivim. Na sličan način *Mogla je možda ostati da vidi predstavu* predstavlja harmoničnu, skladnu pa i prihvatljivu kombinaciju glagola *moći* i priloga *možda*. Prihvatljivost iskaza *Sigurno je mogla ostati da vidi predstavu* prema (?) *Mogla je sigurno ostati da vidi predstavu* tumači se time što je u prvom slučaju *moći* u dometu priloga *sigurno*.¹⁰ Iz tih razloga upotreba glagola *morati* uz prilog *valjda* u primjeru iz beletristike (1909. godine) daje u izvjesnoj mjeri utisak neharmoničnosti: *Mišo kaza hajducima da ih je valjda netko izdati morao* (J. Turić).

Pored toga po jezičkom materijalu izgleda da samo jedan od dva modalna izraza može izražavati subjektivnu epistemičku modalnost, kao i da izraz koji izražava subjektivnu modalnost ima veći domet od onog koji izražava objektivnu modalnost.

U vezi sa raznim mogućnostima subjektivnog epistemičkog modaliziranja iskaza mora se još spomenuti bar problem u vezi sa futuro. Budućnost se nužno odnosi na neko činjeničko stanje koje se samo može zamisliti, o budućnosti ne možemo znati ništa uistinu sigurno (izuzimajući 'svevremene istine'), u neka buduća stanja svijeta možemo samo vjerovati, striktno govoreći tvrdnja koja se odnosi na neki događaj u budućnosti, u kojoj se opisuje neko

¹⁰ O dometu priloga kao operatora i o značivosti reda riječi v. Batistić 1980, str. 207—208.

buduće stanje svijeta upravo je predviđanje, predskazivanje. Prema iskazima *Sutra može* || *mora padati kiša* koji pokazuju različite stepene ličnog ubjedenja, nemodalizirana tvrdnja *Sutra će padati kiša* sadrži veći stepen uvjerljivosti i mogao bi je izgovoriti meteorolog, ali ipak treba da se obistini. Epistemički status prošle i buduće radnje, onoga što spada u prošlost i onoga što spada u budućnost različite su stvari.

U interpretaciji rečenice (1) prikazane u vidu (1b) *On mora da solidno radi, ako hoće da ga uzmu za stalnog* i rečenice (2) kao (2b) *On može da dođe, niko nema ništa protiv*, koje se uslovno nazivaju deontičkim, može se reći da glagol *morati* ima značenje obaveze, glagol *moći* dopuštanja, dozvole. Spomenuto je da se tumačenjem značenja obaveze bavi deontička logika kao grana modalne logike razmatrajući obaveznost ili dopuštenost radnja koje vrše moralno odgovorni agensi. U lingvističkim ispitivanjima preuzimaju se neki postupci koji doprinose preciznosti analize i ovdje se može sasvim sumarno navesti nešto o tome.

Ranije je iznesen odnos između nužne i moguće istinitosti, sada će se navesti odnos između pojmova obaveze i dopuštenja, koji se može ilustrirati primjerom:

- Ako Ivan nije obavezan da preda obradu,
 onda mu je dozvoljeno da ne preda obradu;
 a ako je Ivan obavezan da preda obradu,
 onda mu nije dozvoljeno da ne preda obradu.

Iskazano našim glagolima to glasi

- Ako Ivan ne mora predati obradu, onda on može da ne preda obradu;
 a ako Ivan mora predati obradu, onda on ne može da ne preda obradu.

Treba ukazati i na sličnosti i razlike koje postoje između slijedećih tipova rečenica:

(5) <i>Predaj obradu.</i>	(7) <i>Moraš predati obradu.</i>
(6) <i>Nemoj predati obradu.</i>	(8) <i>Ne moraš predati obradu.</i>
	(9) <i>Možeš predati obradu.</i>
	(10) <i>Ne možeš predati obradu.</i>

Za prve dvije rečenice kaže se da spadaju u jusivne rečenice i po glagolu u imperativu čine jednu od podvrsta direktiva. Po uobičajenoj gramatičkoj terminologiji s jedne strane govori se o tvrdnjama, pitanjima i zapovijestima koje možemo posmatrati kao iskaze određenog značenja i ilokucione snage, s druge prema njima imamo izjavne, upitne i imperativne rečenice sa karakterističnom gramatičkom strukturom. Korelativni pojmovi *zapovijest* i *imperativna rečenica* prema izrazima *tvrdnja* i *izjavna rečenica*, odnosno *pitanje* i *upitna rečenica* suviše usko obilježavaju pojmove o kojima se radi. Naziv *zapovijest* podrazumijeva imperativni oblik glagola, a jezik raspolaže raznim sredstvima kada se radi o upućivanju naloga adresatu sa ciljem da on nešto uradi, da postupi i sl. na određeni način. Tako se uzeo termin *direktiva* kojim se obuhvataju kao jedna podvrsta i zapovijesti u imperativu, zatim molbe, opomene, upozorenja, sugestije i dr., a kao termin paralelan izjavnim i upitnim rečenicama — jusivne rečenice (Lyons 1977, 748; Batistić 1980, 211—213).

Naziv imperativne rečenice unekoliko je i preuzak, imperativ označava glagolski način koji iako karakterističan za te rečenice ipak predstavlja samo jedan od vidova raznih glagolskih oblika koji se u njima javljaju.

Rečenice u drugoj grupi također se mogu izreći i prihvatiti kao direktive (npr. (7) „Imaš obavezu da predaš obradu“), ali ipak ujedno predstavljaju i tvrdnje (sa značenjem npr. „Ovim izjavljujem da si obavezan (od strane nekog autoriteta) da predaš obradu“ itd.) i mogu se nazvati deontičkim tvrdnjama.

Razlika između gornjih izravnih zapovijesti s jedne strane, i deontičkih tvrdnja s druge, objašnjava se na razne načine, što je omogućeno razrađenim metodološkim postupcima kojima se između ostalog raščlanjuje logička struktura rečenica.¹¹

Kada se pozitivnim zapovijestima u imperativu suprotstave negirane, npr. prema

Predajte obradu

Nemojte predati obradu

obično se kaže da negirana rečenica ima značenje zabrane, što vjerovatno može biti tačno u izvjesnim slučajevima. Gornja negirana rečenica, međutim, podsjeća — zbog svog značenja (tačnije i propozicijskog sadržaja i konteksta sa kojim se po njemu asocira) da se prije može raditi o savjetu (*dotjerajte je malo, ima mnogo propusta, neće biti zgodno . . .* bile su popratne riječi). U stvari tu nije moglo biti govora o zabrani — za sve vrste direktiva bitan je autoritet onog koji ih izdaje. U ovom slučaju takav autoritet moglo bi jedino imati neko lice koje je po društveno-službenom položaju u stanju da primijeni sankcije za neispravno urađen posao. Adresat je znao da takav autoritet ne postoji (ni u odnosu na govorno lice, ni općenito uzevši), pošto inače u prvom redu ne bi ni pokušao da preda tako urađen posao, i sad je postupio na način na koji se često postupi sa savjetima. Dodajmo da je i prozodijska i paralingvistička komponenta gornje navodne zabrane imala obilježja koja bi da se opisuju bila svojstvena određenoj podvrsti direktiva, a tu bi pored savjeta kao bliska po značenju bila nagovaranja, upozorenja, sugestije.

U slučaju direktiva s našim glagolima postoje i drugi odnosi. Kada se na primjer izdaje neka dozvola iskazana pomoću glagola *moći*, možemo smatrati da se ukida izvjesna zabrana (up. *Možete ući*), kao i da od strane adresata postoji želja, raspoloženje da izvrši radnju iskazanu dopunskim glagolom, u stvari govorno lice misli da mu daje mogućnost da uradi ono što adresat bilo želi, bilo smatra da mora uraditi. Takve direktive, shvaćene kao dozvole u

¹¹ J. Lyons je od logičara (R. M. Hare, *Meaning and Speech Acts*, Philosophical Review 79, 1970) za analizu izjavnih, upitnih i jusivnih rečenica prihvatio razlučivanje njihove logičke strukture na tri komponente. U najgrubljim crtama *frastik* obuhvata onaj dio rečenice koji je zajednički za odgovarajuću izjavnu, upitnu i jusivnu rečenicu, tj. njihov propozicijski sadržaj; *tropik* je u korelaciji sa onim govornim činom koji je karakterističan za rečenicu u smislu vrste kojoj pripada: za izjavne to je gramatička struktura tvrdnje, za jusivne neki jezici kao i naš imaju poseban glagolski način (isp. tvrdnju *Govoriš mi što si radio* prema nalogu *Govori mi što si radio*), odnosno slučaj proste inverzije za jedno od mogućih pitanja: *Govoriš li mi što si radio?*, itd.); (?) *nestik* (engleski *neustic*) prisutan je u rečenici svojstveno određenom govornom činom u odnosu na govorno lice, njim se izražava obavezivanje govornika za istinitost, poželjnost i dr. propozicijskog sadržaja iskazanog *frastikom* (Lyons 1977, 749–750).

širem smislu riječi, upućuju se na taj način onome za koga se podrazumijeva da u izvjesnom smislu želi da uradi ono što se iskazuje glagolskom dopunom. S druge strane imperativni nalog redovno se ne upućuje adresatu ako smatramo da bi on i bez toga uradio ono što mu se time nalaže. Međutim, u situaciji kada govornik zna da adresat želi da nešto sprovede, on može da mu imperativnom direktivom iskaže stvarnu dozvolu: *Otvorite prozor (ako želite)*. *Predajte obradu na kucanje* može u određenoj situaciji značiti isto što i *Možete predati obradu na kucanje*, bez ikakve oštine, možda grubosti, koju imperativ sadrži u sebi.

U nastojanju da se iznađe zadovoljavajući način za razlučivanje dvovrsnog značenja deontičkih tvrdnja, tj. mogućnosti da se interpretiraju bilo kao direktive (*Može ući slijedeći* u smislu *Neka uđe slijedeći*), bilo kao opis postojanja dopuštenja ili zabrane sa *moći*, odnosno obaveze ili poštede (v. dalje) sa *morati*, iznose se razna moguća rješenja, pri čemu izbija na površinu složenost pitanja od kojih su se ovdje tek neka spomenula.

Iskazima sa negiranim imperativom glagola *moći* ukida se dozvola: *Ne možeš ući*, i tako stvara zabrana, sa negiranim glagolom *morati* ukida se obaveza i tako stvara pošteda: *Ne morate predati do sutra* (tj. pošteda traje do sutradan). Problem negacije ne može se ovdje posebno razmatrati. Dodajmo samo da njen položaj na raznim mjestima u rečenici i u ovom slučaju daje razna značenja: *Ne možeš doći (uzalud navaljuješ)* u značenju zabrane, i *Možeš ne doći (ako ti se ne dolazi)*, sa značenjem poštede. Spomenimo uzgred i da za glagol *moći* Maretić u Rječniku Jugoslavenske akademije zapaža da u novijem jeziku ne postoji imperativ.¹²

Značenja o kojima je dosad bilo riječi predstavljaju samo jedan dio stvarnih značenja i odgovarajuće upotrebe ovih glagola. U izlaganju je rukovodila težnja da se pokažu da se neke novije mogućnosti u ovakvim analizama.

Koliko je u jeziku zamašan i složen problem modalnosti u odnosu na glagole pokazuju i dvije monografije o modalnim glagolima u engleskom objavljene 1978. i 1979. godine.¹³ Odgovarajuća oblast u našem jeziku obuhvatala bi pored glagola *morati* i *moći* bar još glagole *trebati*, *htjeti* i *smjeti*.

Po leksikografskoj obradi glagola *morati* i *moći* u Rječniku JA, Rečniku Matice srpske i Rečniku SANU (gdje će se ovi glagoli pojaviti u narednom XII, odnosno XIII tomu), zapaža se razgranatije značenje i šira upotreba glagola *moći*. Taj je glagol, za razliku od glagola *morati*, postojao i u staroslovenskom i od tada se kontinuirano upotrebljavao. *Morati* se po Maretiću javlja tek u XVI stoljeću, ali je još i u XVII slabo proširen.

Promatrajući dosta obimnu građu sa primjerima ovih glagola spomenuta veća rasprostranjenost i razuđenost značenja glagola *moći* u poređenju sa *morati* lako navodi na zaključak koji je već dosta poznat — razlog leži u onto-

¹² To jest, imperativ postoji u složenicama izvedenim od ovog glagola: *pomozi*. U odnosu na imperativ sličan slučaj postoji za glagol *namjeravati*, iako tu nema smetnje u obličkom pogledu; za oba glagola važno je odsustvo voljne komponente u značenju, a to se kod glagola *namjeravati*, čije je značenje u poređenju sa *moći* mnogo uže, odražava i u pogledu futurske upotrebe: **namjeravat ću* (Batistić 1979, 95).

¹³ Lars Hermerén, *On modality in English: a study of the semantics of the modals*. Lund 1978. Pp. 195. F. R. Palmer, *Modality and the English modals*. London 1979. Pp. 196.

loškim uslovima čovjekove situacije gdje je stalno u pitanju što ko može, kakve su mu mogućnosti u smislu sposobnosti za nešto, što mu je dopušteno, što drugima dopušta, itd. Otuda i velik broj javljanja sa negacijom, vrlo često isticanje odsustva mogućnosti za nešto. Pitanja su vrlo slabo zastupljena, ali to je ipak u vezi sa porijeklom materijala o kojem je riječ. Primjer iz starijeg jezika *More li se u poste jesti sir?* (A. Bačić, iz 1732. godine) odnosi se na želju da se dozna što je dozvoljeno. Primjer iz savremene situacije: *Mogu li odavde?*, pitanje djeteta od 4—5 godina upućeno majci sadržavalo je smisao da li mu dozvoljava da se na triciklu spusti nizbrdicom, ali je pomalo tražilo i njeno mišljenje da li će moći, biti u stanju da to izvede.

Drugi jedan primjer iz savremenog jezika *On sve može* ima značenje „njemu je sve dozvoljeno“, „neki ljudi dozvoljavaju mu da postupa u protivnosti sa priznatim normama“ i sl., ali uz to ipak, već prema situaciji i smisao „on je u mogućnosti, ima sposobnosti (?), uslova da postiže što drugi ne mogu, radi što drugi ne mogu raditi“ (makar zato što ne smiju, ne usuđuju se da to rade).

Posljednji slučajevi daju povoda da se istakne da uvijek nije moguće jasno razgraničenje između pojmova mogućnosti i dozvole, po čemu se naš jezik ne razlikuje od drugih koji su se u tom pravcu razmatrali. U preciznijim ispitivanjima očividno je da u sintaksi i semantici postoje razna područja gdje nije moguća jasna, diskretna kategorizacija.

Oba ova glagola smatraju se glagolima nepotpunog značenja, ali imaju osobinu da se javljaju i bez iskazane glagolske dopune, koja je ipak značenjski prisutna. U slučaju *moći* to je najčešće glagol *učiniti* i neki njemu po značenju slični glagoli (u neposrednoj situaciji pitanje *Mogu li?* može podrazumijevati glagole vrlo raznolikog značenja). Up.: *Živiše po dopušćenju onoga ki sve može* (Ljetopis Popa Dukljanina, RJA). *Mnogo, veoma mnogo može ljubav* (A. Kalić, RJA). *Zeta je mnogo mogla na srpskom dvoru* (Đ. Daničić, RJA). *Što mu ja mogu, kad mu ne može vlada?* (S. M. Ljubiša, RJA). *Šta će biti — biće! Ništa vi tu ne možete, — nadvikivao ih je* (D. Čosić).

Drugi slučaj zajednički je za oba glagola, neizrečeni mogu biti glagoli *ići, poći*: *Rekao mi je tata, da ću s njim u susjeda Raška; ne mogu tamo neumivena* (S. M. Ljubiša, RJA). *Dne 17. prosinca moradnem po nekom poslu u Đakovo* (J. Jurković).

Ranije se govorilo o kvalifikaciji koja se ovim glagolima izražava u smislu vjerovatnoće, sigurnosti, izvjesnosti u odnosu na ono u čemu je riječ u glagolskoj dopuni. Tako su zanimljivi primjeri iste leksičko-gramatičke strukture rečenica sa oba glagola uz poznatu već razliku u intenzitetu: *Moglo ih je biti oko 30. Moralo ih je biti bar 50. Moglo joj je biti nešto više od 40 godina. Moralo mu je biti preko 50 godina. Mogao je imati preko 50 godina.*

Navedeni primjeri imaju nesumnjivo karakteristiku subjektivne procjene i spadaju u obično svakodnevno korištenje jezika. Pitanje se spominje u vezi sa epistemičkom modalnošću o kojoj je ranije bilo riječi.

Promatrajući malo obimniji jezički materijal lako se saglasiti da je subjektivna epistemička modalnost u jeziku primarna. Analiza koja bi se, međutim, tasnivala na savremenom stručno-naučnom tekstu mogla bi navesti i na raz-

ličiti zaključak, oblici poput *može se, moglo bi se, mogli bismo* i sl. tu su prilično česti, a njihova uloga kao da je u tome da se smanji subjektivnost izlaganja. Up.: *Može se danas bez pretjerivanja reći, da je Hašek stvorio . . . tip Švejka* (Lj. Jonke). Problem je osim toga u opreznosti, u tentativnom zaključivanju, jer vjerovatno materijal nije toliko ispitan da bi se mogli donijeti sasvim sigurni sudovi. Up.: *Ispod [křečnjaka] se naslagala . . . glina, koja može mediteranskome katu pripadati* (J. Žujović). *Prve četiri [pohvale knezu Lazaru] mogu pripadati devedesetim godinama XIV veka* (Dragutin Kostić). Supstitucijom oblika glagola *morati* daje se sadržaju rečenica mnogo više uvjerenosti, up.: . . . *glina, koja mora mediteranskome katu pripadati . . . ; . . . pohvale . . . moraju pripadati devedesetim godinama* (u pogledu drugog primjera i previše uvjerenosti, možda iz našeg intuitivnog uvjerenja da nije lako donositi tačne zaključke o takvoj materiji).

Bez ovih glagola imamo kategoričke tvrdnje: . . . *glina, koja mediteranskome katu pripada; . . . Pohvale pripadaju devedesetim godinama*.

Razmotrimo na koncu primjere sa glavnim (deontičkim) značenjem glagola *morati*, npr.: *U jedno vreme bismo gotovi da okrivimo učitelja, ali pop i Mitar ustadoše u njegovu odbranu, da moradosmo učutati* (S. Ranković). *Izide je žalost, ma ne za njim, van za dicom, što je ostaviti morade* (M. Ogrizović). *Boga mi moradijahu menjati ispražnjene zdele* (M. Šapčanin). *Na muke da vas stave mora da čutite* (S. Jakovljević). *Pretio je, vikao i kleo se da će, pre nego moradne napustiti kasabu, prikovati upornog hodžu na kapiju* (I. Anrdić).

Brisanjem glagola *morati* i ovdje dobijamo kategoričke tvrdnje:

. . . *ali . . . ustadoše u njegovu odbranu, da učutasmo.*

. . . *žalost . . . za dicom, što je ostavi.*

. . . *menjahu ispražnjene zdele.*

Na muke da vas stave čutite.

. . . *kleo se da će, pre nego napusti kasabu . . .*

U kategoričkim tvrdnjama u koje su se preobratile neke od gornjih rečenica izvršenost radnje postoji gdje god je postojala u izvornim rečenicama, tj. u slučaju prošlog vremena.¹⁴

U analizi ovog značenja treba imati u vidu ko prisiljava, obavezuje ili što prisiljava, obavezuje izvršioce navedenih radnja na njihovo vršenje do kojeg bez prinude ne bi ni došlo. Znajući u nekim slučajevima kontekst (u Ogrizovićevoj rečenici to je Hasan-aga), ili pak po samom tekstu vidimo da prinuda potiče bilo od ljudi, bilo od situacija, ali izvan ličnosti o kojima se radi. To ipak nije pravilo, i za neke primjere koje Maretić navodi pripisujući glagolu *morati* značenje „biti nagonjen, prinuđivan, usiljavan na što . . . nutarnjom nuždom”, kao što je npr. *Toliko vam moram na znanje dati* (RJA), odnosno zamijećeno u prolazu: *Moram da ti nešto kažem . . .* (majka šestogodišnjem dječaku), moglo bi se reći da je u pitanju unutarnja pobuda.

¹⁴ L. Kojen iznosi da se u slučaju glagola *morati*, čiju upotrebu ilustrira primjerom *Pavle mora da polaže ispit* (za „deontičku” interpretaciju) izgleda radi o rečeničnim operatorima. V. Kojen 1981, str. 81.

Izlaganje ovih značenja i upotrebe glagola *morati* i *moći* trebalo bi da se postavi u okvir mnogo šireg razmatranja modalnih glagola gdje bi se modalnost neizbježno posmatrala i u interakciji sa glagolskim vremenima.

Beograd

T. Batistić

SPISAK CITIRANIH RADOVA

- Batistić 1979: T. Batistić, *O aspektu vršenja, izvršenosti glagolske radnje dopunskih predikata obilježених вршиоцем управног глагола*, Južnoslovenski filolog XXXV, 65–97.
- Batistić 1980: T. Batistić, *O aspektima semantičke analize*, Naš jezik XXIV/4–5, 183–216.
- Belić 1969: A. Belić, *Istorija srpskohrvatskog jezika; Reči s konjugacijom*, knj. II, sv. 2, 183.
- Gramatika BHŽ: I. Brabec, M. Hraste, S. Živković, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 1952.
- M. Ivić 1972: M. Ivić, *Problematika srpskohrvatskog infinitiva*, Zbornik za filologiju i lingvistiku XV/2, 115–138.
- M. Ivić 1978: M. Ivić, *O srpskohrvatskim rečeničnim prilozima*, Južnoslovenski filolog XXXIV, 1–16.
- Karttunen 1972: Lauri Karttunen, *Possible and Must*, Syntax and Semantics 1, 1–20.
- Kojen 1981: L. Kojen, *O nekim glagolskim konstrukcijama u srpskohrvatskom*, Južnoslovenski filolog XXXIV, 55–89.
- Logika 1977: J. Allwood, L. Gunnar, Andersson, Ö. Dahl, *Logic in Linguistics*, Cambridge University Press 1977.
- Lyons 1977: J. Lyons, *Semantics 2*, Cambridge University Press 1977.
- Rečnik Matice srpske.
- Rečnik SANU: *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, Beograd.
- RJA: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslavenska akademija, Zagreb.
- Stevanović 1975: M. Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik I*, Naučna knjiga, Beograd.
- Stevanović 1974: M. Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik II*, Naučna knjiga, Beograd.

S u m m a r y

T. Batistić

SOME PROBLEMS ABOUT THE ANALYSIS OF THE SERBO-CROATIAN VERBS „MORATI” AND „MOĆI”

The paper deals with the ambiguity of sentences containing the modal verbs *morati* ‚must’, ‚have to’ and *moći* ‚may’, ‚can’, ‚be able to’, that is the possibility of either an epistemic or a deontic interpretation in cases like (a) *On mora da solidno radi* ‚He must work well’ and (b) *On može da dođe* ‚He may come’. Their one meaning may be rendered unambiguous by the addition of . . . *kad ga toliko hvale* ‚since they praise him so much’ to the first, . . . *svaki čas* ‚any minute’ to the second sentence. It is accounted for in relation

to the notions of epistemic necessity and epistemic probability respectively. The other meaning which is disambiguated by the addition of . . . *ako želi da ga uzmu za stalnog* . . . if he wants them to give him a permanent position' to the first, . . . *niko nema ništa protiv* . . . nobody has anything against it' to the second sentence is called deontic because of its connection with the sense of obligation and permission respectively.

The epistemic use of these verbs has to be elaborated in respect to the possible co-occurrence of adverbs meaning different degrees of certainty: *Mogao je možda zaboraviti da imamo sastanak* 'He might have possibly forgotten we had a meeting', but **Mogao je sigurno zaboraviti . . .**, 'He might have certainly forgotten . . .' (though *Sigurno da je mogao zaboraviti . . .*, 'Certainly he might have forgotten . . .') etc.

Their epistemic meaning in the everyday use of language is mostly subjective, i. e. the speaker modalizes his utterances qualifying his commitment to the certainty or probability of what he is saying. *Mora da je u sobi* 'He must be in his room' expresses a high degree of certainty but not the assurance of the categorical assertion *On je u sobi* 'He is in his room'.

The deontic use of these verbs is accounted for in relation to the jussive sentences, that is *Predaj rad* 'Hand the paper', versus *Moraš predati rad* 'You must hand the paper' and *Možeš predati rad* 'You can hand the paper'.

There are many other problems in respect to the meaning and use of these verbs and a more thorough analysis of modality can be considered only in interaction with tense.

IZ HERCEGOVAČKE ONOMASTIKE PREDTURSKOG PERIODA

I

Hercegovina svoje ime, kao što se zna, duguje tituli Stjepana Vukčića Kosače, u narodu poznatog Hercega Šćepana, koji se „u prvoj polovini oktobra 1448 . . . sam proglasio za hercega” (S. Ćirković, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača i njegovo doba*, SANU, posebna izdanja, CCCLXXXVI, Odeljenje društvenih nauka, knj. 48, Beograd 1964, str. 105—107). Ali, bez obzira na porijeklo ove titule, ona je ne samo bila čvrsto srasla za vladarevo ime, često ga i zamjenjivala, nego ga je i ovjekovječila u toponimu kojim se imenuju oblasti, ili njihov veći dio, koje su ulazile u sastav Hercegovine države.

Poznato je i to da je titula, u prvo vrijeme, uključivala u sebe dvije oblasti: Hum i Primorje („herceg humski i primorski”), da bi se docnije promijenila u „herceg od svetoga Save” (Ćirković, *op. cit.* 106), a puni naziv te titule glasio je: „Herceg od sv. Save i gospodar Huma i Primorja i veliki vojvoda rusaga bosanskog, knez drinski” (*Enciklopedija Jugoslavije*, knj. 2, str. 1; isporodi o ovome i: Vladimir Ćorović: *Historija Bosne*, SKA, posebna izdanja, knj. CXXIX, društveni i istoriski spisi, knj. 53, Beograd 1940, str. 483).

Prvi pomen o toj tituli, prema Ćoroviću, imamo u jednom „aktu od 16. aprila 1449” (*isto*, str. 483).

Uzimanje vladarske titule za imenovanje veće oblasti nije rijedak slučaj. Pa ni u našem jeziku. I kod nas postoje nazivi: carevina, kraljevina, kneževina, despotovina za određene oblasti. Istina, ti nazivi ne postaju toponimi, kao što je slučaj sa Hercegovinom. A taj se naziv uopštio za imenovanje područja koje je ulazilo u sastav države Stjepana Vukčića-Kosače — Hercega Stjepana. Zbog toga S. Ćirković kaže da je „jedinstven slučaj kod nas” da se titula jedne ličnosti nametne kao ime za cijelu oblast (*op. cit.* 271). Tačno je da se nazivi tipa carevina, kraljevina, kneževina javljaju u određenom vremenu, ali oni obično iščezavaju nestankom vladara uz čiju titulu su ti nazivi nastali, što znači da se ne uopštavaju kao toponimi. Sa Hercegovinom, kao što se zna, nije tako. Istina, ima još jedno geografsko ime kod nas čiji je postanak vezan za titulu. To je Vojvodina. I ovaj naziv, koji je nastao znatno kasnije od Hercegovine, stvoren je na istim principima kao i Hercegovina, i zaživio kao toponim u našem jeziku.

Prema Ćirkoviću naziv Hercegovina mi dugujemo Turcima čiji je običaj bio „da osvojene zemlje nazivaju imenom ranijih gospodara” (*op. cit.* 271). U našem slučaju bilo je „dovoljno da Turci osvoje Stefanovu zemlju kao posebnu celinu, pa da je krste imenom izvedenim iz njegove titule, koja mu je u poslednjim godinama često zamenjivala ime” (*isto*). Ipak, čini mi se da to nije i jedini odgovor na pitanje ko je stvorio ovaj naziv, naziv Hercegovina. Prema Ćirkoviću, kako vidjesmo, to bi ime moglo poticati od Turaka, što nije isključeno, ali ne i jedini odgovor. Naime, sam način obrazovanja ovoga toponima nije tuđi, nije nastao prema sličnim tvorbenim procesima koje su nam donijeli Turci. U našem slučaju imamo morfem *-ina* dodat na oblik prisvojnog pridjeva: *hercegov + ina = Hercegovina*. To je naš tvorbeni obrazac (up. *očevina, djedovina, carevina* i sl.). Primjeri tipa: *agaluk, begluk, kadiluk*, opet, pripadaju stranom leksičkom nanosu u našem jeziku. A oba tipa ovih toponima označavaju i područje koje pripada nosiocu opšteg imena u osnovi: *očevina = ono što pripada ili je pripadalo nečijem ocu*. Isto tako *begluk* označava *imanje koje pripada, ili je pripadalo begu*. Prema tome da su Turci kumovali nastanku ovoga toponima, očekivali bismo njihov tvorbeni obrazac: *Hercegluk* i sl. sa istim značenjem: *zemlja koja pripada, ili je pripadala hercegu*. A, vidjeli smo, nije tako. Zbog toga bih ja i ovdje gledao naše tvorbeno osobine. Jeste, strana imenica kao titula je prihvaćena, uklopljena je u naš leksički fond i ponašala se kao riječ domaćeg porijekla. Dakle, strana titula, tuđica, ušla je u sastav našega toponima. Turci tu nisu imali nikakvog udjela, osim što su, možda, prihvatili taj naziv i pripomogli njegovom uopštavanju (up. isti naziv na Šipanu za označavanje nekadašnjeg Hercegovog posjeda, što se čuvalo do naših dana (Ćorović, *op. cit.* 585).

Hercegovina zemlja je postepeno padala pod tursku upravu. 1467. pod tursku upravu dolazi Trebinje, a 15 godina kasnije Novi (Herceg-Novii), tj. 1482, kada cijela Hercegovina država gubi svoju samostalnost (v. *Enciklopedija Jugoslavije*, knj. 2, str. 44). Sa nazivom Hercegovina prvi put se susrećemo oko 1454. (v. VI. Ćorović, *Prošlost Hercegovine, Mostar i Hercegovina*, Beograd 1937, str. 19) znači, 6 godina nakon uzimanja titule, a skoro tri decenije prije konačnog pada Hercegovih zemalja u turske ruke.

Granice Hercegovine nisu za cijelo vrijeme njenog postojanja bile iste, a u njen sastav ušlo je više manjih oblasti. Kod Jirečeka o tome čitamo: „Na primorskoj obali od Dubrovnika na sever sve do Neretve, pa i u donjoj dolini Neretve, bila je zemlja Hlm, pred kraj srednjeg veka Hum, Humska zemlja . . . i Zahlmije (s one strane huma . . .) dok se ovdje nije, u XV veku, obrazovala nova politička formacija ‚hercegovina zemlja’, poznata Hercegovina”. Iako se od toga vremena ne upotrebljavaju nazivi Hum i Zahumlje, u narodu još i danas živi naziv Humnina, za zapadni dio Hercegovine, za razliku od Rudina kojima se imenuju krajevi istočnijeg dijela ove oblasti (Konstantin Jireček, *Istorija Srba*, prva knjiga, do 1537 godine, Naučna knjiga, Beograd 1952, str. 66).

O prostiranju Hercegovine države kod Ćorovića čitamo: „Koliko se pouzdano da utvrditi, područje Stjepanovo hvatalo je u ovo vreme (tj. u vrijeme njegovog proglašenja za hercega, A. P.) od Sutorine i Risna do Morače,

Ostroga, Mileševa, pa na severozapad Limom, Drinom i planinama do ispod Hodidjeda, a na zapad do blizu Cetine, Visućeg, Imotskog, Vrgorca i Livanjskog Polja” (Historija Bosne, str. 484).

Odlukama Berlinskog kongresa (1878), granica Hercegovine prema Crnoj Gori se pomjera prema Tari i Bilećkim rudinama (*Enciklopedija Jugoslavije*, 1, 483, s. v. Berlinski kongres). Kod Ćorovića o tome čitamo da je na Berlinskom kongresu Hercegovina tako podijeljena da je linija „istočno od Gacka, Bileće i Klobuka delila (je) novu austrisku i crnogorsku granicu” (*Prošlost Hercegovine*, 26). Ta granica je ostala do danas. Danas se pod Hercegovinom podrazumijeva područje ove oblasti koje ulazi u granice SRBiH-e (isp. o tome kod mene u radu *Govor istočne Hercegovine*, SDZb. XIV, Beograd 1964, str. 9). Istina, za ovaj rad te granice se nešto proširuju. Upravo, uzima se cijela oblast koja je pripadala Hercegovojoj državi. Ovako se postupa zbog toga što je u pitanju Srednji vijek, u pitanju je jedna oblast jezika — onomastika, koja je značajna za istoriju jezika, a koja se ovdje nudi u jedinstvenom ruhu. To su bili razlozi zbog kojih se uzimala onomastička građa iz širih granica Hercegove države, iz oblasti koje odavno ne ulaze u granice Hercegovine.

II

Za proučavanje istorijske onomastike sa tla Hercegovine ima više izvora. Srećna je okolnost što se Hercegovina našla u neposrednom susjedstvu Dubrovnika, a, to je poznato, Dubrovčani su imali divan običaj da sve što se dešava i u njihovom susjedstvu zabilježe. Tako, zahvaljujući tim njihovim bilješkama, zapisima i sl., mi smo u stanju da danas pratimo mnoge pojave i u istoriji njihovih bližih i daljih susjeda, a i u našem jeziku kao cjelini. Zahvaljujući toj osobini Dubrovčana mi danas možemo da govorimo i o hercegovačkoj srednjovjekovnoj onomastici.

Za ovaj rad korišćena su nekoliko izvora, i to:

1. Marko Vego, *Ispisi iz Historijskog arhiva u Dubrovniku o srednjovjekovnoj Hercegovini*, Hercegovina, časopis za kulturno i istorijsko naslijeđe, br. 1, Mostar 1981, str. 279—312.
2. Marko Vego, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, knj. I, Sarajevo 1962, knj. II i III, Sarajevo 1964.
3. Mihailo Dinić: *Humsko-trebinjska vlastela*, SANiU, posebna izdanja, knj. CCCXCVII, Odeljenje društvenih nauka, knj. 54, Beograd 1967.

Ova tri izvora imaju jednu zajedničku osobinu, neobično značajnu za problem o kome je ovdje riječ: u svima se obrađuje skoro isto područje i u skoro istom vremenskom periodu. To dozvoljava da se u svim tim izvorima susretnemo i sa istim ličnostima. Ali među ovim izvorima ima i bitnih razlika: prvi izvor, Vegin rad o srednjovjekovnoj Hercegovini, zasniva se na arhivskoj građi u kojoj se bilježe razni prestupi iz tog dalekog vremena; dakle, u pitanju su imena običnih ljudi, ili je najčešće tako. Drugi izvor nudi nam onomastiku jednog drugog društvenog sloja, onih imućnijih i bogatijih koji su imali mo-

gučnosti da iza sebe ostave traga na nadgrobnom spomeniku. Treći izvor potiče, takođe, iz Dubrovačkog arhiva, ali postoji velika razlika između tema-tike koja je privlačila autore ovih radova do Dubrovačkog arhiva. Prof. Vego je išao za tim da nam ponudi što više podataka o Hercegovini i Hercegovcima, prof. Dinić je pratio istoriju vlasteoskih i vlasteličićskih porodica. Dakle, različiti interesi, ali, za nas, jedinstven cilj. Daju nam se lična imena jednoga područja i istoga vremena.

I još jedna napomena. Svi ovi izvori, po prirodi svoga postanka, a i biti-sanja, imaju jednu osobinu koja otežava posao i izdavača i proučavaoca jezika: stvarani su ili na tuđem jeziku ili na materijalu koji je bio izložen raznim udarima. Riječju, građa koju nam oni nude nije uvijek i sasvim pouzdana. Istini za volju, to nije slučaj samo sa građom koja se ovdje koristi. To je slu-čaj sa mnogim ovakvim izvorima. Zato se i ovdje mora imati na umu i to saz-nanje: podaci koji se ovdje daju, možda, ponekad, i nisu najpreciznije odre-đeni, ali je, ipak, jedno tu bitno: uvijek je tačno određena oblast kao cjelina — Hercegovina u širim svojim granicama, i vrijeme nastanka ovih izvora: pred-turski period. To znači da za nas ovdje nije presudno da li je svaka godina koja se daje uz neko ime upravo ta kada je to ime zabilježeno i da li je uvijek u pitanju ono mjesto koje se navodi uz to ime. Bitno je da je riječ o antroponimiji sa tla Hercegovine i iz određenog vremenskog perioda. Naravno, tamo gdje je to bilo moguće, podaci koji se daju su sigurni i provjereni.

Prvi spisak ličnih imena koji se ovdje daje zasnovan je, kako je to već reče-no, na podacima koje nudi rad prof. M. Vego o srednjovjekovnoj Hercegovini. Uz lično ime, i prezime, ako se i ono daje, dolazi i mjesto iz koga je to lice, ili u kome je ono učinilo neki prestup, ili slično zbog čega je i došlo do dubro-vačkih pisara; zatim slijedi vijek kada je to ime zabilježeno i na kraju se daje stranica Veginog rada na kojoj se to ime nalazi. Tako se postupa i pri navo-đenju ostalih izvora iz kojih se koristila građa za ovaj rad.

III

Aleksa Paštrović, Sveti Stefan = Herceg Novi, XV, 281	Bjeljak Draživojević-Miltenović, Glavatičevo, XV, 280
Alojz Makarije, Rudine, XV, 303	Bogašin Mirošalić, Foča, XV, 289
Andrija Vojnović, Glavska—Trebi- nje, XV, 290	Bogavac Boljunović, Glavska—Tre- binje, XV, 286
	Bogdan Radosalić, Žurovići(?), 31. 3. 1434, 288
Bajo Regojivić, ?, XV, 280	Bogdan Ljubišić, Cernica—Gacko, 15. 6. 1487, 307, 308
Balić Radoknić, Foča, XV, 292	Bogdan Bogcsalić — Gojnica, Grn- čarevo, 11. 4. 1441, 290
Bilša Milatković, Stinica („de Stini- ca”), XV, 285	Bogiša Bokenović, Goražde, XV v, 290
Biglia (= Relja?) Radojević, ?, XV, 303	

- Bogiša ?, Bitunja, XV, 289
 Božičko ?, „de Neuesigne de Tu-
 cepe”, XIV, 280
 Božičko(!) Vukić, Cernica—Gacko,
 XV, 305
 Božidar Dragulinović, Zupci—Tre-
 binje, XV, 285
 Božidar Ivanović, Žabica—Ljubinje,
 XV, 303
 Borko Pokrajčić, Slivnica—Trebinje,
 XV, 285
 Bogoje Žilić, Popovo, XIV, 280
 Braja Rašić, Hutovo(?), XV, 288
 Brajan Soković, Cernica, XV, 305
 Brajan Gorković, Stolac, XV, 289
 Brajan Boraković/Baraković, Po-
 povo, XV, 307, Osojnik, str. 309
 Brajan Bujaković, Burmazi—Stolac,
 XV, 304
 Brajko Dudlović, Ljekova—Trebi-
 nje, XV, 280
 Brajko Petrović, Konavle, XV, 295
 Branilo Gojković, Hutovo, XV, 288
 Branko Ugorević (?), ?, XV, 302
 Branko Gojković, Hutovo(?), XV,
 288
 Brailo Trbutinić, Goražde, XV, 292
 Bratul Dobrilović, Fatnica (?), XV,
 292
 Bubac Vlatković, Trebinjska šuma,
 XV, 304
 Budimir Družetić, Ljubinje, XV,
 284
 Budisav Radetić, Trebinje, XV, 300
 Budoje Milšić, Trebinje, XIV, 280
- Cvetko Miloradović, Cernica—Gac-
 ko, XV, 305
 Cvjetko Radičević, Foča, XV, 310
- Dabiživ Večerinović, Zupci, XV,
 295
 Dabiživ Milošević, Hum, XV, 302
 Dabiživ Bjelanović, Trebinje, XV,
 295
- Dabiživ Ponković, Osojnik(?), XV,
 302
 Dobrašin Petković, Popovo, XV,
 286
 Dobrašin Brajković, Žabica—Lju-
 binje, XV, 301
 Dobrašin Stojislavić, Goražde, XV,
 290
 Dobrašac Milatković „de Stinica”,
 XV, 285
 Dobrovko Gojković, Hutovo(?), XV,
 288
 Dobrko Milović, Foča, XV, 290
 Dobrilo Radosinjić, Zupci, XV, 285
 Dobrilo Dobrićijević, Trebinje, XV,
 290
 Dobrica Ratković, Bijela, XV, 293
 Dobrivoje Ratković, Bijela, XV, 293
 Dobrivoje Radilović, Glavska, XV,
 293
 Dobrije Žurović, Dračevica—H.
 Novi, XV, 281
 Dobro Radosaljić, Bileća, XV, 303
 Dobrota Žarković, H. Novi, XV,
 309
 Dobroman Dabišinović, Goražde
 ?, XV, 292
 Dobrosav Stojaković, Popovo, XV,
 300
 Dobrun Radetić, Turmenti—Trebi-
 nje, XV, 300
 Draga Brajanović, Glavska, XV,
 309
 Dragić Radinović, Gacko, XV, 311
 Dragić Radoljeć, Osojnik—Dubro-
 vačka Rijeka, XV, 307
 Dragiša Radnikić, Cernica—Gacko,
 XV, 305
 Dragiša Dobriević, Banjani, XV,
 292
 Dubravac Ivanišević, Gacko, XV,
 309, 310, 311
 Duka Vlatković, Osojnik, XV, 311
- Đero Jovanović, Talež, XV, 285
 Đorđe Miloradović, Trebinje, XV,
 301

- Đuran Mikatović, Popovo, XV, 307
 Đuro Andrije Bielaković, Gacko, XV, 306
 Đurađ Nikolić, Samobor—Gacko, XV, 306, 312
 Đurađ Mošolić, Samobor—Gacko, XV, 304
 Đurađ Mirković, Žabica—Ljubinje, XV, 310
 Đurađ Radojković, Cernica—Gacko, XV, 304
 Đurađ Radosalić, Cernica—Gacko, XV, 308
- Filip Ivanov, Ravno—Popovo, XV, 294
- Georgije Krajković, Duba—Trebinje, XV, 293
 Georgije Bogunović, Goražde, XV, 291
 Gojak Tihosalić, Stolac, XV, 283
 Grgur Nikolić, Hutovo(?), XV, 288
 Grigoriije Zoić iz „loco vocato Tribichoui“ (kod Trebinja?), XV, 282
- Hostoja (!) Bogdanović, Trebinje, XV, 308
- Ilija Bratovčić, Bobani, XV, 300
 Ilija Mirošić, H. Novi, XV, 302
 Ivan Robović, Talež, XV, 286
 Ivan Milišić, Cernica—Gacko, XV, 308
 Ivan Gudelić, Drijeva, XV, 289
 Ivan Miloknić/Milonjić, Žabica—Ljubinje, XV, 310
 Ivan Ivanišević, Cernica—Gacko, XV, 308
 Ivan Ljubišić, Ston, XV, 305
 Ivan Radivčić, Foča, XV, 292
 Ivan Vlatković, Vrgorac, XV, 299
- Ivan Bodovčić, ?, XV, 302
 Ivan Hostovčić (Hostoucich), ?, XV, 302/303
 Ivko Obradović, Staro Slano, XV, 303
- Juko Bogosaljić, ?, XV, 302
 Juraj Miloknić/Milonjić, Žabica—Ljubinje, XV, 311
 Juraj Pobratović, Lastva—Trebinje, XV, 283
 Juraj Stojčinović, Gacko, XV, 308
 Jurko ?, Žabica—Ljubinje, XV, 290
 Juraj Ivanišević, Cernica—Gacko, XV, 305
 Juraj Radonjić, Cernica—Gacko, XV, 308
- Lanco Samičić, Vrbno, XV, 301
 Lazar Radovčić, Tjentište (?), XV, 300
 Lelet Radosaljić, Uskoplje, XV, 286
 Lilat Pribilović, Uskoplje, XV, 286
 Lukša Riđanović, Popovo, XV, 284
- Ljuben Bogdanović, Dubrovačka Rijeka, XV, 299
 Ljubenko Bogdančić, Biograd—Trebinje, XV, 283
 Ljubiša Bogdančić, Biograd—Trebinje, XV, 283
 Ljubiša Radilović, Bila, XV, 300
 Ljubiša Ocerdić, Bijela, XV, 290
 Ljubiša Radojković, Popovo, XV, 301
 Ljupko Bogmilović, Osojnik, XV, 303
- Marko Petrović, Cernica—Gacko, XV, 312
 Marko Stefković, Žabica—Ljubinje, XV, 303
 Marko Dobrojević, ?, XV, 302

- Markša Radosaljić, ?, XV, 302
 Matko Burmazović, Tribiovo—Trebinje, XV, 282
 Matko Radašinović, Cernica—Gacko, XV, 305
 Medo Ratković, Drobunjaci, XV, 293
 Medoš Branović, Mirilovići—Bileća, XV, 281
 Mihajlo Vukov, Foča, XV, 296
 Mihoč Lukšić, Ljubova, XV, 299
 Mihoč Tvrdisalić, Foča, XV, 292
 Mikul Radosalić, Trebinje, XV, 312
 Milač Bečković (!), Poljica—Trebinje, XV, 284
 Milat Trbutinić, Mravinjci—Slano, XV, 286
 Milatko Milšić, Trebinje, XIV, 280
 Mileta Miljanić, Popovo, XV, 284
 Milobrat Milutonić, ?, XV, 302
 Milobrat Ljubišić, H. Novi, XV, 311
 Milokna/Milonja Redovčić, ?, XV, 302
 Milovac Stojislavić, Žabica—Ljubinj, XV, 290
 Miladin Žurović, Dračevica, XV, 281
 Milud Radisalić, Ljubinj, XV, 284
 Mileta Radišić, Drijeva (?), XV, 298
 Milorad Volčić (!), Popovo, XV, 285
 Milorad Pribisalić, Cernica—Gacko, XV, 304
 Miloš Bogdanović, Ljubač, XV, 299
 Mitoš Radosalić, Trebinje (?), XV, 295
 Milut Bogosaljić, ?, XV, 302
 Mladen Boljinović, Glavska—Trebinje, XV, 286
 Mladin Bogosaljić, Biograd—Trebinje, XV, 281
 Mladoš Boljinović, Glavska—Trebinje, XV, 290
 Momalus(!) Radosaljić, Žabica—Ljubinj, 303
 Nenko Stipanović, Žurovići, XV, 282
 Nila Dragošević, Bijela, XIV, 280
 Nilat Radosalić, Trebinje (?), XV, 295
 Nikola Dobrica, Ljubinj (?), XV, 298
 Nikola Ratković, Pljevlja, XV, 312
 Nikola Veljić, Pljevlja, XV, 312
 Nikola Marković, Žabica—Ljubinj, XV, 301
 Nikola Radosaljić, ?, XV, 303
 Nikša Vitomirić, Drobunjaci, XV, 293
 Obrad Krajković, Lug—Trebinje, XV, 303
 Obrad Veoković, Popovo, XV, 297
 Obrad Radosaljić, Bileća, XV, 303
 Obrad Radosalić, Cernica—Gacko, XV, 308
 Oretko Obradović, Trebinje, XV, 294
 Ostoja Mrdenović (Mergenouich), Žabica—Ljubinj, XV, 299
 Pavao Nikolić—Drobunjak, Gacko, XV, 306
 Pavao Rokanović (Rochanouichi), Trebinje, XV, 307
 Pavko Obradović, Zupci, XV, 294
 Pavle Samičić, Vrbno, XV, 301
 Petar Pavlović, Trebinje, XV, 282
 Petar Rokanović, Trebinje, XV, 307
 Pribetko Bogetić, Popovo, XV, 284
 Pribil Veljković, Popovo, XV, 285
 Pribil Mandušić(!) (Mangiussich), Tjentište, XV, 300
 Pribil Krajković, Staro Slano, XV, 303
 Pribilo Pavlović, Uskoplje, XV, 283
 Pribisav Nenadić, Goražde, XV, 292

- Pribisav Kovačević, Cernica—Gacko, XV, 312
 Pribisav Strelar, ?, XV, 285
 Pribisav Milovčić, ?, XV, 302
 Priboje Radovčić, Trebinje, XV, 282
 Priboje Bigoserić (?), Trebinje, XV, 287
 Pribota Tvrdojević, Uskoplje, XV, 286
 Pripac Poznanović, Popovo, XV, 288
 Pripko Gleđević, Ljubinje, XV, 282
 Pokrajac Ivanović, ?, XV, 281
 Petko Dobrosalić, Foča, XV, 294
- Radac Milovanović, Zastinje, XV, 288
 Radac Pribilović, Hrasno, XV, 288
 Radac Radešinović, Foča, XV, 291
 Radalj Dobrilović, ?, XV, 302
 Radašin Vlahović (Radassini Volla-chouich), Hum, XV, 281
 Radašin Sinidinović, Trebinje, XV, 298
 Radašin Milutonić, Žabica—Ljubinje, XV, 298
 Radašin Pribisalić, Konjic, XV, 305
 Radašin Silović, Goražde, XV, 292
 Radašin Bogosalić, H. Novi, XV, 311
 Radašin Ostojić, Cerna/Crnja, XV, 289
 Radašin Obratković, Cernica—Gacko, XV, 304
 Radašin Dobrovoković, Trebinje, XV, 304
 Rade Dobrosalić, Ljubinje, XV, 287
 Radelja Petković, ?, XV, 299
 Radenko Galičić, Čvaljina, XV, 284
 Radeta Crijepović, Foča, XV, 289
 Radeta Račić, Bijela (?), XV, 293
 Radibrat Ponković, ?, XV, 302
 Radibrat Radovčić, Žurovići, XV, 301
 Radić Milobratić, Cernica—Gacko, XV, 305, 310, 311
 Radić Milovanović, Trebinje, XV, 288
 Radić Radosaljić, Uskoplje, XV, 284
 Radić Ostojić, Talež, XV, 285
 Radić Butković, Uskoplje, XV, 285
 Radić Radičević, Dubočani—Trebinje, XV, 311
 Radić Pribisalić, Zastinje, XV, 288
 Radić Bogostić, Goražde, XV, 305
 Radić Gradisalić, Konjic, XV, 289
 Radić Vukčić, Dračevica, XV, 300
 Radić Vitasović/Vitusović, Cernica—Gacko, XV, 303
 Radić Nenadić, Zupci, XV, 295
 Radihna Pribisalić, Konjic, XV, 289
 Radikna/Radinja Tvrdisalić, Foča (de Coza), XV 290
 Radinac Fakalović, Foča, XV, 302
 Radinac ?, Ljubomir—Trebinje, XV, 281
 Radisav Božidarović, Popovo, XV, 300
 Radisav Stojmilović, Goražde, XV, 281
 Radiša Pribisalić, Cernica—Gacko, XV, 304
 Radivoj Ostojić, Popovo, XV, 288
 Radivoj Radosalić, Kozice—Stolac (?), XV, 305
 Radivoj Vojnović, Glavska—Trebinje, XV, 289
 Radivoj Radeljević, Trebinje, XV, 305
 Radivoj Žaković, Popovo, XV, 300
 Radivoj Brajanović, ?, XV, 302
 Radivoj Kajerić (Chaerich), Foča, XV, 289
 Radivoj Dobrisalić, Čvaljina, XV, 284

- Radivoj Radosalić, Stepen—Gacko, XV, 302
- Radivoj Radučić, ?, XV, 302
- Radivoj Crijepović, Foča, XV, 289
- Radoje Baboroević, Žabica—Ljubinj, (?), XV, 290
- Radoje Bostivčić (?), Bobani, XV, 303
- Radoje Rugić, Goražde, XV, 290
- Radoje Dabišinović, Cernica—Gacko, XV, 305
- Radoje Hodbina (Codbina), Drijeva, XV, 294
- Radoje Vitasović, Cernica—Gacko, XV, 304, 308
- Radoje Bratijević, Cernica—Gacko (?), XV, 308
- Radojko Kosača, Drijeva, XV, 292
- Radojko Borojević, Foča, XV, 291
- Radojko Radosalić, Žabica—Ljubinj, XV, 301
- Radonja Radibratović, Bobani, XV, 306, 310
- Radonja Ivanović, Popovo, XV, 284
- Radonja Bogosalić, Goražde, XV, 290
- Radonja Vitković, Trebinje, XV, 289
- Radonja ?, Pljevlja, XV, 292
- Radonja Vitković, Drijeva, XV, 291
- Radosav Dup, knez, Mičevac—Trebinje, XV, 301
- Radosav Gojlović, Ljubinj, XV, 288
- Radosav Jurković-Ljuban, Žabica—Ljubinj, XV, 310
- Radosav Radnjak (Radniach) (?), Drijeva, XV, 287
- Radosav Pribilović, Trebinje, XV, 290
- Radosav Radivoja Rodiljević, Cernica—Gacko, XV, 311
- Radosav Prvanović, Tjentište, XV, 284
- Radosav Obradović, Fatnica, XV, 284
- Radosav Humiljenović, Drijeva, XV, 285
- Radosav Matković, Žabica—Ljubinj, XV, 303
- Radosav Dragulinović, Zupci, XV, 285
- Radosav Pavlović, ?, XV, 303
- Radosav Radičević, Bileća, XV, 303
- Radoš Radotović, Trebinje, XV, 310
- Radovac Krajković, Hum, XV, 282
- Radovac Milutović, Zupci, XV, 285
- Radovac Radetić, Stolac, XV, 289
- Radovac Milošević, Ljubomir, XV, 283
- Radovac Vlakotić, Dubrovačka Rijeka, XV, 284
- Radovan Stanisalić, Turmenti—Trebinje, XV, 300
- Radovan Miobratović, ?, XV, 302
- Radovan Kosijer, Ljubinj, XV, 299
- Radovan Stojaković, Popovo, XV, 300
- Radovan Radoljić/Radonjić (?), ?, XV, 302
- Radovan Četković, Bijela—Konjic (?), XV, 282
- Rađen Novaković, Bileća, XV, 303
- Raduj Bogetić, Trebinje, XV, 301
- Rajan Turmentinić, Trebinje, XV, 282
- Rajko Dobrilović, Pljevlja, XV, 287
- Rakoje Burmazović, Ljubomir—Trebinje, XV, 294
- Rakoje Bulosić, Žabica—Ljubinj, XV, 290
- Ranko Radojković, Goražde, XV, 290
- Rasoje Ivanović, Čvaljina, XV, 284
- Rastko Mrđenović, Gacko, XV, 285
- Ratko Radenković/Radienković, Trebinje, XV, 298
- Ratko Brajković, Cernica—Gacko, XV, 304

- Ratko Miokanović-Lopatina, Trebinje, XV, 304
- Ratko Bulosić, H. Novi, XV, 311
- Razun Novaković, Cernica—Gacko, XV, 308
- Regan Gorenjić, Tučepe—Nevesinje, XIV, 280
- Regoje/Uregoje Primiljević, Uskoplje, XV, 286
- Rude ?, Pljevlja, XV, 297
- Sekul Radovanović, Gračanica—Gacko, XV, 309
- Simko Biladinović, Ljubinje, XV, 288
- Simko Milutonić, Žabica—Ljubinje, XV, 298
- Simko „de Uiseua”, XV, 287
- Simko Srijedanović/Sredanović, Drobunjaci, XV, 294
- Simon Pavlović, Mostači—Trebinje, XV, 306
- Sinko (!) Braisić, Viševa, XV, 287
- Stajak Mrđenović (Mergenouich), Nevesinje, XIV, 286
- Stepko Mrđenović, Žabica—Ljubinje, XV, 306
- Stipan Ivanović, Čvaljina—Trebinje, XV, 284
- Stefan Veselković, Poljica—Trebinje, XV, 284
- Stjepan Širinić, Goražde, XV, 307
- Stjepan Dobrašinović, Žabica—Ljubinje, XV, 306
- Stjepan Pribisava Kovačević, Cernica—Gacko, XV, 312
- Stjepan Dabišincvić, Cernica—Gacko, XV, 304
- Stjepan Ljubojević, Žabica—Ljubinje, XV, 301, 303
- Stjepan Šimraković, Opuzen, XV, 301
- Stojisoje Miošić, Glavska—Trebinje, XV, 290
- Stojko Ratković, Zupci, XV, 290
- Stojimir Dobrilović, Drijeva, XV, 298
- Stojimir Lilović, Drijeva, XV, 298
- Stojimir Pribilović, Drijeva, XV, 298
- Tribitić Milodražić, Poljica—Trebinje, XV, 285
- Tvrđiša Mirašković, Goražde, XV, 292
- Tvrtko Medojević, Foča, XV, 289
- Uglješa Boban, Ljubomir, XV, 283
- Umiljen Priboković, Popovo, XV, 285
- Utješen Bukvić (Buchovich), Krasodol—Nevesinje, XIV, 280 (Kod Dinića je: Utješen Buchorichi de Vragodol de Neuessigna, str. 79)
- Velimir Ratković-Pribinović, Drobunjaci, XV, 293
- Vigel/Vigl Božičković, Foča, XV, 288
- Vitas (Vitassius) Brajanović, Orah—Trebinje, XV, 311
- Vitko Tasovčić, Cernica—Gacko, XV, 310
- Vladan Radojević, Foča, XV, 291
- Vladislav Žaković, Popovo—Žakovo, XV, 300
- Vladislav Radisalić, Ljubinje, XV, 284
- Vladoje Radovčić, Popovo, XV, 286
- Vlaho Miloradović, Trebinje, XV, 301
- Vlahuša Milojković, Drijeva, XV, 299
- Vlahuša Radosalić, Žabica—Ljubinje, XV, 309
- Vlatko Đurđević, Ljubinje, XV, 284
- Vlatko Nikolić, Gacko, XV, 309

- Vlatko Vidnić, Poljica—Trebinje, XV, 281
- Vlatko Dobojević, Bijela, XIV, 280
- Vokmir/Vukmir Branušić, Gračаницa—Gacko, XV, 311, 312
- Vrag Dragosalić, Trebinje, XV, 283
- Vučina Vlahović, Vlahovići, XV, 283
- Vučihna Radić, Žurovići, XV, 303
- Vučinja Mihajlović, Popovo, XV, 284
- Vuk Dobrilović, Trebinje, XV, 301
- Vuk Mihajlović, Popovo, XV, 284
- Vuk Radonjić, Cernica—Gacko, XV, 310
- Vuk Kranjić (Uolchi Cragnich), Zupci, XV, 284
- Vuk Žurović, Dračevica, XV, 281
- Vuk Vućihnić, Popovo, XV, 305
- Vuk Stojsaljić, Bobani, XV, 284
- Vukac Vukotić, Bobani, XV, 304
- Vukašin Oliverović, Žurovići—Bobani, XV, 303
- Vukašin Tulić, Čvaljina, XV, 284
- Vukašin Radišić, Drijeva, XV, 292
- Vukašin Raspođić, Bileća, XV, 285
- Vukašin Bribićijević, Foča, XV, 289
- Vukašin Peličić, ?, XV, 302
- Vukašin Dobrovoković, Trebinjska šuma ili Dubrovnik, XV, 304
- Vukašin Radičević, ?, XV, 307
- Vukašin Branišić, Cernica—Gacko, 308
- Vukacije Obradović-Krajković, Lug—Trebinje, XV, 303
- Vukacije (Vucazius) Dubravčić, Bileća, XV, 303
- Vukdrag Đurđević, Cernica—Gacko, XV, 306
- Vukdrag Radičević, Dubočani, XV, 311
- Vukić Đurđević, Cernica—Gacko, XV, 304
- Vukić Kovačević, Cernica—Gacko, XV, 310
- Vukić Pribisalić, Trebinje, XV, 305, 310
- Vukić/Vokić Grubačević, Banjani, XV, 292
- Vukić Klobučarić, Samobor, XV, 304
- Vukobrat Hostojić (!), Samobor na Drini, XV, 304
- Vukmir Branišić/Branušić, ?, XV, 312
- Vukosav Zemlić, Trebinje, XV, 283
- Vukosav Dragančić, Trebinje, XV, 284
- Vukota Mrđenović, Žabica—Ljubinja, XV, 301
- Vukota Bunčić, Bileća, XV, 281
- Vukota Bulović, Žabica—Ljubinja, XV, 290
- Vukota Utvičić, Foča, XV, 292
- Vukota Radmilović, Konjic, XV, 297
- Vukota Logosalić, Trebinje, XV, 292
- Vukota Milutonić, Gorica—Trebinje, XV, 302
- Vukša Božidarević, Trebinje, XV, 289
- Vukša Vlatković, Cernica—Gacko, XV, 307
- Vukša Radientich — Radentić (?), Cernica—Gacko, XV, 304
- Zubac Družetić, Ljubinja, XV, 284
- Života Meštrović, Žabica—Ljubinja, XV, 303

Sva ova imena su, kao što je već rečeno, uglavnom sa područja nekadašnje države Hercega Stjepana. Mada je težište rada na antroponimiji sa hercegovačkog područja, ponekad se, kada se željelo ukazati na identičnost imena/prezimenata, ta zona nešto proširivala i uzimalo se cijelo područje sa koga nam prof. Vego nudi podatke o ovoj problematici.

U navedenom spisku uz ime dolazi i odrednica mjesta iz kojega potiče ta ličnost ili u kojem se našla u vrijeme nastanka pisanog izvora, odnosno u vrijeme nastanka spora o kome je riječ u spisima Dubrovačkog arhiva. Istina, ta mjesta nisu uvijek sigurno određena, a ponekada se i isto lice javlja u različitim mjestima. I to je razumljivo kada se ima na umu vrsta spisa koji su poslužili kao izvor za našu građu. Bilo je, zatim, slučajeva kada se nije moglo odrediti mjesto iz koga potiče neko lice. U takvim slučajevima uz ime dolazi znak pitanja (?). Za nas je ovdje bitno da je u pitanju Hercegovina. Prof. Vego, da i na to ukažemo, uz svaki navedeni primjer bilježi i tačan datum kada nastaje spor, ili sl., što za naša razmatranja nije bilo od presudne važnosti — za nas je bilo važno da je u pitanju Hercegovina i da je u pitanju određeni vremenski period — predturski period.

Ima još jedan momenat na koji je ovdje potrebno i posebno ukazati. To je težina transliteracije spisa kao cjeline, i imena kao dijela te cjeline. Pisari su naša imena bilježili onako kako su u datom trenutku smatrali da je najbolje. Otuda nesklad između pisanja pojedinih imena. Prof. Vego, i ne rijetko, ukazuje i na taj problem i zato uz mogući oblik nekoga imena daje i njegov izvorni lik. Ko se, makar malo, bavio našom pisanom riječju, posebno onom koja je nastala na latinici, zna kakvih sve problema tu može da bude. Ipak, čini mi se, transkripcija je težila da dā što vjerniju sliku mogućeg fonetskog stanja. Ne treba gubiti iz vida činjenicu da je to vrijeme kada naši govori dobijaju konačne oblike, kada se javljaju fonetske osobine koje će postati relevantne za međugovorna diferenciranja. Neke od tih osobina nalazimo i u navedenim imenima.

Ima još jedna srećna okolnost, kada je u pitanju i problematika i vrijeme i područje. Naime, isti autor, prof. Marko Vego izdao je i popise imena sa stećaka, nadgrobnih spomenika iz Hercegovine (Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine, knj. I, Sarajevo 1962; knj. II, Sarajevo 1964; knj. III, Sarajevo 1964). To je izvanredno izdanje u kome pored originalnih snimaka nalazimo i transkripciju i transliteraciju tekstova. Pošto su u pitanju skoro isti vremenski periodi, a i skoro isto područje, ovi natpisi samo dopunjuju navedeni spisak iz Dubrovačkog arhiva. I upravo zbog toga, kako bi se pratila dva različita bilježenja naših srednjovjekovnih imena, jedan čisto naš, bez primjese strane fonetike, ili najčešće tako, drugi pretežno strani sa težnjom da se naš fonetski sistem preobuče u tuđe ruho i u tom ruhu nam se daje. Dakle, uz naprijed navedeni spisak ovdje se daje još jedan, onaj sa stećaka. I tu se daje mjesto gdje se stećci nalaze, a i moguće vrijeme kada je natpis nastao. Prirodno, i tu ima nesigurnosti, posebno kada je riječ o vremenu nastanka stećka, ali se ipak svi natpisi kreću do XVI vijeka, bar su tako datirani od strane izdavača.

IV

- Balašin Bogačić, Radimlja, XV—XVI, I/65
 Batrić Semirović, Brajčevići—Gacko, ?, III/35
 Bazilijo Ravnjanin, sveštenik, Ravno, XVI, II/47
 Beoko ?, Kalinovik, XIV, III/51
 Biličk, župan, Biskup—Konjic, XIV, III/45
 Blagoje Vukićević, Podgradinje—Stolac, XV—XVI, II/33
 Bogavac Boljunović, Boljuni—Stolac, XV, II/19
 Bogčin ?, Police—Trebinje, XIV—XV, II/11
 Bogdan Hateljević, Milavići—Stolac, XIV—XV, II/41
 Božidar Vukčić, Opličići—Stolac, XV, I/55
 Boško Semunović, Gradac—Hutovo, XII, I/47
 Boško ?, Ravno—Trebinje, XVI, II/47
 Braja ?, Police—Trebinje, XII, II/13
 Bratoje ?, Ulog, XIV, III/49
 Breško Borović, Han-Pobrdica—Stolac, XV, I/63
 Bunac Rušović, Baljci—Bileća, XV, III/21
 Crēpc/Črēpo Lupovčić, Podgradinje—Stolac, XV, II/31
 Crēp/Črēp Vlahović, Baljci—Bileća, XV—XVI, III/21
 Cvětko Dučić, Premilovo Polje—Stolac, XV, II/39
 Dabiša, kralj, Kočerin, XV, I/13
 Dabiživ Radovanović, Ubosko—Stolac, XV, II/47
 Dabiživ, pop, Vidoštak—Stolac, XIII, II/11
 Dabiživ ?, Veličani—Trebinje, XIV, II/49
 Divan/Диванъ Bělorčeljanin, Gradac—Konjic, XV, I/35
 Dōbrilo Bōban, Žakovo—Trebinje, XV, II/51
 Dobrilo Pribilović, Staro Slano—Trebinje, XIV—XV, II/55
 Dobrilo Božičković, Staro Slano—Trebinje, XV, II/55
 Dobriš Vukićević, Baljci—Bileća, ?, III/19
 Dobrovaj Vlasnić, Žovnica—Mostar, XIV—XV, II/7
 Dragić Dorlošević, Vrpolje—Trebinje, XVI, II/59
 Dragiša Vidojević, Bijeljani—Ljubinj, ?, III/27
 Dragiša ?, Boljuni—Stolac, XV—XVI, II/25
 Dražeta ?, Čičevo—Trebinje, XII, III/13
 Družan ?, Čičevo—Trebinje, XII, III/13
 Dujica Trokosić, Vranja Dubrava—Bileća, ?, III/23
 Đuren/Ćuren Pukšić, Udora—Stolac, XVI (?), II/17
 Đeorgije ?, Arandelovo—Trebinje, XIII, III/15
 Đurko ?, Hum—Trebinje, XV, III/7
 Gligorije, kaluđer, Baljci—Bileća, XV—XVI, III/23
 Grd, župan, Police—Trebinje, XII, III/13
 Grgur Vuković, Čitluk—Mostar, XIV—XV, I/25
 Grubač, kamenorezac, Boljuni—Stolac, XV, II/19
 Herak ?, Derani—Stolac, XV, I/55

- Hramko ?, Čičevo—Trebinje, XII, III/13
- Ivan Mrčić, Fatnica—Bileća, XV, III/27
- Ivan Maršić, Kruševo—Mostar, XV, I/19
- Ivan Pavlović, Bukovica—Mostar, XV, I/23
- Ivan Trković, Srđevići—Gacko, XV, III/39
- Ivan Vukićević, Podgradinje—Stolac, XV—XVI, II/33
- Ivko Majstorović (?), Radiševina—Stolac, II/37
- Ivaniš Mrčić, Jasena—Nevesinje, III/43
- Ivaniš Radojević (?), Dobromani—Trebinje, XV—XVII, II/55
- Ivaniš Komljenović, Čitluk—Mostar, I/23
- Ivaniš Boban (?), Žakovo—Trebinje, XV (?), II/51
- Ivko Obradović, Staro Slano—Trebinje, XV, II/55
- Juraj Ivanović, Arapi—Mostar XV, I/29
- Jurije Baošić, Biskup—Konjic, XIV, III/45
- Juroje, župan, Kruševo—Stolac, XV, I/61
- Krnje, župan, Arandelovo—Trebinje, XIII (?), III/15
- Krsmir (Кѣрsmирѣ), sinъ Bretъ, Humac—Ljubuški, X—XI, I/31
- Kurjak Vučić, Glavatičevo—Konjic, XV, III/45
- Luka Stiepanov, Svitava—Čapljina, XV, L/51
- Luka, sin Brajke, Svitava—Čapljina, XVI—XVII, I/49
- Ljubeta Pribilović, Staro Slano—Trebinje, XIV—XV, II/55
- Ljupko Vlasnić, Žovnica—Stolac, ?, II/7
- Marko Petrović, Ledinac—Mostar, XV, I/15
- Masan, vojvoda, D. Drežnica—Mostar, XIV—XV, I/33
- Mileta Krilić, Nekuk—Stolac, XV—XVI, II/15
- Milat Pripčin(ić), Živanj—Nevesinje, XIV—XV, III/47
- Medulin, župan, Vrpolje—Trebinje, XIV, II/59
- Milo ?, Ubosko—Stolac, XV (?), II/45
- Milić, kovač, Boljuni—Stolac, XV—XVI, II/25, 27
- Milko Tasovčić, Srđevići—Gacko, XV—XVI, III/39
- Milko Vukmir, Njegovanovići—Bileća, ?, III/25
- Milojko ?, Slivlje—Gacko, XV—XVI, III/37
- Milobrat Mrđić (?), Jasena—Nevesinje, XV, III/43
- Miobrat ?, Slivlje—Nevesinje, XV—XVI, III/37
- Miogost, kovač, Radimlja—Stolac, XV, I/71
- Milutin Crničan, Humsko—Foča, XIV, III/53
- Milut Radovanović, Burmazi—Stolac, XV, II/17
- Milten Draživojević, Veličani—Trebinje, XIV, II/49
- Mirko Radivojević (?), Knešpolje—Mostar, XIV—XV, I/17
- Miroslav, sin Masna, D. Drežnica—Mostar, XIV—XV, I/33

- Napovišt, dijak, Hodovo—Stolac, XV—XVI, II/11
 Nenac Čihorić, Veličani—Trebinje, XIV, II/49
 Nenad ?, Podveležje—Mostar, XV—XVI, III/43
 Nikola, župan, Vranjevo Selo—Čapljina, XIV, I/43
 Nikola ?, Ravno—Trebinje, XVI, II/47
 Nikola Andrijaš, Ravno—Trebinje, II/47
 Nikola Vukdragović, Poljica—Trebinje, XV, III/7
 Ninoje Lupovčić, Podgradinje—Stolac, XV, II/31
- Obrad ?, Podgradinje—Stolac, XV—XVI, II/35
 Obrad Popovljanin, Boljuni—Stolac, XV—XVI, II/21
 Obrad Krajković, Staro Slano—Trebinje, XIV—XV, II/55
 Obrat ?, Boljuni—Stolac, XV, II/23
 Ostoja ?, Pridvorica—Ulog, XV—XVI, III/47
- Pavao Komlenović, Čitluk—Mostar, XV, I/25, 27
 Pavao Radović, Premilovo Polje—Stolac, XV, II/39
 Pavko Radohnić/Radonjić, Hodovo—Stolac, XV—XVI, II/9
 Pavle Županović, Gradina—Gacko, XV—XVI, III/35
 Petar, vojvoda, Radimlja—Stolac, XV, I/69
 Petar Miloradović, Ošanići—Stolac, XVI, II/13
 Petar Trković, Srdevići—Gacko, XV, III/37
 Petar Vukčić, Boljuni—Stolac, XV—XVI, II/27
 Petko Vukčić, Boljuni—Stolac, XV—XVI, II/27
- Plavac Božičković, Staro Slano—Trebinje, XV, II/55
 Poleta ?, Čičevo—Trebinje, XII, III/13
 Pokrajac Oliverović, Vrpolje—Trebinje, XV, II/61
 Pomočan, pisar, Vranjevo Selo—Čapljina, XIV, I/43
 Poznanj Bogdanić, Premilovo Polje—Stolac, XV, II/37
 Pribil Bělopčeljanin, Gradac—Konjic, XV, I/35
 Pribilo ?, Bobani—Trebinje, XV, III/7
 Pribilša, župan, Police—Trebinje, XIII, III/11
 Pribisav ?, Vlahovići—Stolac, XV—XVI, II/43
 Pribislav Petojivić, ?, XIV, III/49
- Radan (?) Božurović, Baljci—Bileća, XV—XVI, III/57
 Radan, župan, Podveležje—Mostar, XV—XVI, III/43
 Rabren Vukić Dolinović, Visočica—Konjic, XV, III/45
 Radić, vojvoda, Milavići—Stolac, XIV—XV, II/41
 Radić Radosalić, Nekuk—Stolac, XV—XVI, II/15
 Radić, vojvoda, Biskup—Konjic, XIV, III/45
 Radić Vučić, Boljuni—Stolac, XV, II/25
 Radić Vladisalić, Boljuni—Stolac, XV—XVI, II/27
 Radić Radojević, Davidovići—Bileća, XV, III/61
 Radić, knez, Dračevo—Trebinje, II/53
 Radić Vukmanović, Fatnica—Bileća, XV, III/59
 Radiša Zloušić, Kruševo—Mostar, XIV—XV, I/21

- Radisav ?, Podveležje—Mostar, XV—XVI, III/43
- Radivoj Draščić, Podgradinje—Stolac, XIV—XV, II/33
- Radivoj Vukčić, Ljuti Do—Stolac, XV, II/41
- Radivoj Krivoušić, Mostar, XIV—XV, I/37
- Radivoj Vlatković, Opličići—Stolac, XV, I/57
- Radoje Vuković, Radimlja—Stolac, XV, I/67
- Radoje Hrabren, Trijebanj—Stolac, XVI, II/1
- Radoje Bogčinić, Opličići—Stolac, XV, I/59
- Radoje, kovač, Žakovo—Trebinje, XV, II/51
- Radoje Božičković, Staro Slano—Trebinje, XV, II/55
- Radoje Mrkšić, Djedići—Trebinje, XV—XVI, II/61
- Radoje Dobromić (?), Davidovići—Bileća, XV, III/63
- Radoj Trković, Srđevići—Gacko, XV, III/39
- Radoje, sin vojvode Stipana, Radimlja—Stolac, XV, I/69
- Radomir ?, Police—Trebinje, XII, III/13
- Radona/Radonja Marković, Knešpolje—Mostar, XIV—XV, I/17
- Radona/Radonja Ratković, Ključ—Gacko, XV, III/33
- Radonja Vladević, Miruše—Bileća, XV—XVI, III/17
- Radihna ?, Miljanovići—Trebinje, XV, II/47
- Rade Pribisalić, Zovi Do—Nevesinje, XV, III/41
- Rađ (Rać?) Galčić, Veličani—Trebinje, XV, II/49
- Radosav Radičević, Kruševo—Stolac, XV, I/61
- Radosav Hrabren, Ošanići—Stolac, XVI, II/13
- Radosav Vlahović, Nekuk—Stolac, XV—XVI, II/15
- Radosav Heraković, Boljuni—Stolac, XV, II/19
- Radosav Dučić, P. Emilovo Polje—Stolac, XV, II/39
- Radosav Vukčić, Ljuti Do—Stolac, XV, II/41
- Radosav Grubač, Krtinje—Trebinje, XVI ?, II/57
- Radosav Vukićević, Hum—Trebinje, XVI—XVII, III/9
- Radoslav ?, D. Drežnica—Mostar, XIV—XV, I/33
- Radoslav Širinić, Sopotnica—Goražde, XV, III/55
- Raškoje ?, Gladevci—Stolac, XV—XVI, II/37
- Raško Vlahović, Baljci—Bileća, XV—XVI, III/21
- Raškoje ?, Baljci—Bileća, XV, III/21
- Ratko Brativojević (?), Radimlja—Stolac, XV, I/65
- Sanko, kovač, Veličani—Trebinje, XIV, II/49
- Sanko, kovač, Biskup—Konjic, XIV, III/45
- Semorad ?, Boljuni—Stolac, XV—XVI, II/21, 29
- Simo ?, Miruše—Bileća, XV, III/17
- Sracin Vukosalić, Stepen—Gacko, XV, III/17
- Stěpan, vojvoda, Radimlja—Stolac, XV, I/71
- Stipan, ban, Kočerin—Mostar, XV, I/13
- Stipan Miloradović, Ošanići—Stolac, XV, II/13
- Stipko Radosalić, Premilovo Polje—Stolac, XV, II/39
- Stipko, tepčija, Veličani—Trebinje, XIV, II/49
- Stěpan, ban, Vranjevo Selo—Čapljina, XIV, I/43
- Stojan Opađinović, Čengić bare—Kalinovik, XV, III/49

- Tarah Boljunović, Boljuni—Stolac, XV, II/19
- Tobija Kučmanić, Kruševo—Stolac, XV, I/59
- Tvrdisav Brs(i)nić (?), Mrežica—Foča, XIV—XV, III/51
- Tvrtko Vukac, Kapavica—Ljubinj, XV—XVI, III/63
- Umko ?, Hum—Trebinje, ?, III/9
- Vigari/Viganj Milošević, Kočerin—Mostar, XV, I/13
- Viganj Pliščić, Stepen—Gacko, XV, III/59
- Vitko ?, Mokro—Mostar, XV (?), I/17
- Vitoje Daković, Baljci—Bileća, XV—XVI, III/59
- Vitoje ?, Slivlje—Gacko, XV—XVI, III/37
- Vladislav, knez, Vranjevo Selo—Čapljina, XIV, I/43
- Vlad Bijelić, Vlahovići—Stolac, XV, II/43
- Vlad Vladisalić, Boljuni—Stolac, XV—XVI, I/21
- Vlad Vlahović, Radimlja—Stolac, XV, I/65
- Vlatko Vuković, Boljuni—Stolac, XV, II/29
- Vlatko Branković, G. Hrasno—Čapljina, XV, II/37
- Vratko, župan, Veličani—Trebinje, XIV, II/49
- Vrsan Kosarić, Blagaj—Mostar, XV, I/39
- Vuk Vladisalić, Boljuni—Stolac, XV—XVI, II/21
- Vuk ?, Podgradinje—Stolac, XV—XVI, II/35
- Vukac Vuković, Čitluk—Mostar, XIV—XV, I/25
- Vukac Pićević, Ljuti Do—Stolac, XV, II/41
- Vukac Petrović, Radimlja—Stolac, XV—XVI, I/65
- Vukac Vučihnić, Vlahovići—Stolac, XV—XVI, II/43
- Vukan Radonić, Davidovići—Bileća, XV, III/61
- Vukas Majstorović (?), Radiševina—Stolac, XVI, II/37
- Vukašin ?, Jelašca—Kalinovik, XV (?), III/51
- Vukašin, pop, Velika Gareva—Gacko, XV—XVI, III/35
- Vukašin/Vukšin Dobrašinić, Zupci—Trebinje, XV—XVI, III/15
- Vukić Vumić, Boljuni—Stolac, XV—XVI, II/21
- Vukić Vukčić, Opličići—Stolac, XV, I/55
- Vukobrat Đurđević, Panik—Bileća, XV, III/17
- Vukobrat Vladević, Miruše—Bileća, XV—XVI, III/17
- Vukosav Lupčić, Visočica—Konjic, XV, III/43
- Vukosav Kučmanić, Kruševo—Stolac, XV, I/59
- Vukosav (Vlaćević), Vlahovići—Stolac, XV, II/45
- Vukosav Zečlić, Klobuk—Trebinje, XIV—XV, III/15
- Vukosav Pliščić, Stepen—Gacko, XIV, III/33, 59
- Vukosav, sin Radinhe, Miljanovići—Trebinje, XV (?), II/47
- Vučosav, pop, Panik—Bileća, XV, III/17
- Vučan Dragišić, Njegovanovići—Bileća, XV, III/25
- Zagorac Brajanović, Podubovac—Bileća, XV, III/19
- Zelija, kovač, Boljuni—Stolac, XV, II/31
- Zotь/Zoć (?), sin kneza Petra, Domaševo—Trebinje, XVI, II/59

V

Neka od ovih imena potvrđuje i Jireček u Istoriji Srba: npr.:

Bogdan, župan u Popovu; kaznac u Humu	Milten Draživojević, vlastelin humski
Bogiša Nikolić, vlastelin u Humu	Miroslav Vočinić Radišević iz Trebinja
Brajan Prodanić, u vezi sa nekom tužbom pred dubrovačkim sudom	
Brajko Bišić/Bižić (Bixić) iz Dračeva	Nikoje Jonović
Branoje Branivojević, vlastelin iz Huma	Poznan Purčić, župan nevesinjski Pribil Dobrinović, Trebinje
Crep, srodnik kneza Lazara	
Dabiživ Drugović (Čihorić) iz Trebinja	Radoje Ljubišić, trebinjski vojvoda Radonja Kudelinović, vlastelin iz Trebinja
Dobrovoj Branivojević, vlastelin iz Huma	Radoslav, humski župan
Dobruško Radonić, Trebinje	
Grad, župan trebinjski	Sanko Draživojević, sin Miltena Stan/Stane Preljubović
Grgur Nikolić, vlastelin	Stipko Radosalić, Premilovo Polje
Ljubiša Bogdančić, Trebinje—Konavli	Vlađ Bijelić, Vlahovići, Ljubinje
Ljubeje Šiljegović	Vuk Biomužević, Herceg Novi
	Vukac Milšić, vrmska župa, Klobuk
	Vukoslav Milšić, njegov brat
	Vukoslav Nikolić, vlastelin iz Popova
Milat Ostojić, Jasenica—Trebinje	Vukša Ljubišić, Trebinje—Konavli

(K. Jireček — J. Radonić: Istorija Srba, Naučna knjiga, Beograd 1952, v. registre)

VI

Treći izvor koji je korišćen za proučavanje hercegovačke antroponimije u Srednjem vijeku je knjiga prof. Mihaila Dinića: Humsko-trebinjska vlastela (SANiU, Posebna izdanja knj. CCCXCVII, Odeljenje društvenih nauka knj. 54, Beograd 1967). U ovoj knjizi nalazimo popis vlastelina i vlasteličića sa područja koje će ući u sastav Hercegovine države. Istina, tu su uključeni i Konavli, a, kao što je poznato, Konavli „1378 dolaze pod vlast Bosne”, a „1419 Dub-

rovačka republika kupila je od Sandalja Hranića istočni dio Konavala, a 1426 od Radoslava Pavlovića njihov zapadni dio" (*Enciklopedija Jugoslavije*, s.v. Konavli).

Prije navođenja imena iz ovoga rada prof. Dinića, nekolicke napomene. I u ovom spisku može biti neslaganja u fonetskim likovima između onoga što nalazimo kod prof. Dinića i onoga što se ovdje daje — neslaganje je posljedica čitanja nekih imena. Naravno, ovo neslaganje imamo samo u onim slučajevima za koje prof. Dinić daje i izvorne likove. Tako, npr., kod Dinića, u Registru, imamo: Dobrosav Dolgas (s.v.); u tekstu, na str. 73, bilješka 20, čitamo: Dobroslaui Dolgas; ili kod Dinića, Registar, imamo: Miroslav Brajković; u tekstu, pak, imamo: Mirossauo Braychouich (str. 60). Uz to: u tekstu se, ponekad, javi i dva različita lika za isto ime, up.: „Za 1339. godinu mogoriš primaju *Radum Radibratić*, Martin Desenović, *Mihoje Družić* . . . Tri godine kasnije Nikolići su priveli dvojicu od gore pomenutih, *Radina Radobratića* i *Mihoja Družičića*. . .” (str. 90). Pitanje je ko je tu pogriješio: pisar ili prepisivač? Naravno, odgovor na to pitanje sada je teško dati. Tek je činjenica da se ista lica različito pišu: *Radum—Radin*, *Družić—Družičić*. Nije isključeno da u ovom spisku ima još takvih primjera, a koje mi nismo mogli uočiti, ali mi građi pristupamo kao takvoj, uzimamo je u obliku koji nam se nudi. Područje sa koga su naša imena, i vrijeme iz koga potiču, odgovaraju temi rada.

Aleksa Paštrović, Dračevica, XV, 63

Andrija, knez humski, „sin kneza Miroslava, a sinovac Nemanjin” XIII, 4

Andrijaš Medve(je)dović (!), Trebinje, 24

Badanj Popadić, Konavli, XV, 74

Baldovin Čihorić, Popovo, XV, 72

Balin Starčić, Glavska—Trebinje, XIV, 25

Beljak Sanković, ?, XIV, 83

Bijele Martinić, Popovo, XIV, 90

Biloslav Nenković, Dubrave—Stolac, XIV, 96

Bjelan Rajković, Trebinje, XV, 67

Bjelica Kobiljačić, Zagora—Trebinje, XIV, 56

Bjeloslav Tributinić, Popovo, XIV, 42

Bogavac Balinović—Starčić, Glavska, XV, 27

Bogavac Milšić—Starčić, Glavska, XIV, 25

Bogavac Mladošević—Starčić, Glavska, XV, 27

Bogavac Brlić, Rapti, Šćenica (?), XIV, 39

Bogdan Berušić, Vrm, XIV, 3

Bogdan Kovačić, Zagorje, XIV, 54

Bogdan Krasomirić, Začula, XIV, 44

Bogdan Radolović, Lug, XV, 77

Bogdan Vojtanović, Dračevica, XV, 52

Bogeta Miokusović, Trebinje, XV, 20

Bogiša Nikolić, Hum, XIV (?), 4

Bogoje Bjelošević, ?, XIV, 83

Bogoslav Kobiljačić, Uskoplje (?), XV, 73

Božidar Novaković, Trebinje, XV, 80

Božičko Brlić, Rapti, Šćenica (?), XV, 15

Bokčin, pop iz Trebinja, XV, 84

Bokčin Stanislavić, Trebinje, XV, 95

Boroje „čovjek Vukosava Dobrašinovića”, Vrsinje, XV, 77

- Borisav Bojković, Čepelica—Bileća
 (?), XV, 84
 Brajilo Tezalović, Dabar (?), XV,
 50
 Brajan Dabiživović, Vrsinje, XV,
 77
 Brajan Miošić, Glavska—Trebinje,
 XIV, 26
 Brajko Branivojević, ?, XIV, 93
 Brajko Mioković, ?, XV, 84
 Brajko Pribišić, Glavska—Trebinje,
 XV, 28
 Branil Brlić, Rapti, Šćenica (?),
 XIV, 39
 Branislav Kalimanić, Konavli (?),
 XIV, 59
 Branko Budisaljić, Nevesinje, XIV,
 80
 Branko Baldovinović, Ljubinje,
 XV, 78
 Branko Miošić, Glavska—Trebinje,
 XV, 27
 Branko Dobrovojević, Vrsinje, XV,
 53
 Branko Primilović, Trebimlja, XIV,
 83
 Branoje Brlić, Rapti, Šćenica (?),
 XIV, 39
 Bratko Mioković, Trebinje, XV, 80
 Budislav Češković, Glavska—Trebi-
 nje, XIV, 25
 Bukor Kranković (Bucor Crancho-
 ugh), Vrsinje, XV, 77
 Butko Vlatković, ?, XV, 84
- Dabiživ Bogetić, Trebinje, XV, 81
 Dabiživ Miljević, Zagorje, XV, 54
 Dabiživ Preljubović, Talež—Trebi-
 nje, XV, 46
 Dančuo Mrđić, Trebinje, XV, 19
 Devezije, „gospodar Konavala i
 Žrnovnice”, XIII, 2
 Desislav, „vlastelin iz Trebinja”,
 ?, 80
 Divac Stanković, Trebinje, XV, 19
 Dmitar Utoličić, Ljubočevo (?),
 XIV, 87
 Dobrašin Milušić—Podvisočanin, ?,
 XV, 61
 Dobrašić Slavogostić, Uskoplje (?),
 XV, 85
 Dobreč Krasomirić, Začula, XIV,
 44
 Dobrije Poznanović, Trebinje, XV,
 48
 Dobrovaj Branojević, Vrsinje, XV,
 77
 Dobrovaj „sin Dabiživa Preljubo-
 vića”, Talež—Trebinje, XV, 46
 Dobrovaj Milkusović, Trebinje, XV,
 19
 Dobrovaj Ratković, Cernica—Gac-
 ko, XV, 79
 Dobroslav Dolgas, Konavli, XIV,
 73 (kod Dinića: Dobrosav, u iz-
 vorniku, koji navodi Dinić, ima-
 mo: Dobroslav Dolgas, str. 73,
 bilješka 20, ispod teksta).
 Dobrosav Medvedović, Orahov Do,
 XV, 24
 Dobroslav „sin Milše Starčića” (u
 izvorniku: „Dobroslav filio dic-
 ti Milše . . .” str. 25), XIV, 25
 Dobroslav Grdobić „de Crusseueç”,
 XIV, 83
 Dobruško Kudelinović, Trebinje,
 XV, 19
 Dragiša Jamometa, Žapska, XV, 60
 Dragić Jamometić, Žapska, XV, 61
 Dragoslav Ohmuć, Slano, XIV, 54
- Čvėtko Bogunović, Popovo, XIV,
 42
 Cohan Krasomirić, Začula, XIV,
 44
- Čeprnja Predojević, Bileća, XV,
 78
 Čičoje Popović, Konavli, XV, 29
 Čortan Ostojić, Glavska—Trebinje,
 XV, 28

- Dalko Dabiživović, Mokrine, XV, 76
 Durađ „brat Pribila Miokusovića” Trebinje, XV, 20
 Durađ Čemerović, Osobljava—Peļješac, XV, 68
 Đurica Dobrovojević, ?, XV, 85
- Gleja Veselković (Gleya Veselchouich), Rijeka Dubrov., XV, 84
 Godimir „Regutov čovek”, ?, XIV, 83
 Gojak Grubićević, Konavli, XV, 74
 Gojak Dobrosalić „in Oboci in Boraci”, XIV, 83
 Gojko Sladanović, Mokrine, XV, 76
 Gojsav Ivanočević, Trebinje, XV, 80
 Gradoje Tributinić (Terbutinić), Popovo, XIV, 42
 Grgur Vukosalić-Nikolić, ?, XV, 8
 Grgur Milatović, Hum, XIV, 31
 Grgur Semković, Duvno, XV, 33
 Grgur Šimrak, Zažablje, XV, 37
 Grubač Srijelčić, Konavli, XV, 73
 Grubač Cepich, Trebinje (?), XIV, 19
 Grubeša sin „Rasteki de Belmus”, XIV, 82
 Grubiša Miladinović, Konavli, XV, 74
 Grupša „vlastelin iz Popova” XIV, 71
 Grupko Popović, Popovo, XV, 30
- Hvaloje Radinović, Slano (?), XIV, 54
 Halap ?, Nevesinje, XIV, 40
 Hlap Valetić, Hum, XIV, 5 (kod Dinića je: Hlape Valetić)
 Hlapac Bubanjčić (Clapeč Bubagnich), ?, XIV, 83
 Hlapac Jamometić, Žapska, XV, 61
 Hlapac Pribišić, Popovo, XV, 72
 Hranko Jirojević, Vrsinje, XV, 76
- Hrvatini Mrđenović, Gacko (?), XV, 64
 Hrvatini Pićević, Dabar, XIV, 35
 Hrelja Dražojević (Creglia Pauli Drasoeuich), XV, 51
- Ivan Vardić, ?, XV, 55
 Ivan Grubićević, Konavli, XV, 74
 Ivan Nimičić, Livno (?), XV, 43
 Ivan Čihorić, Popovo, XV, 72
 Ivaniš Vlatković, Ston (?), XV, 12
 Ivaniš Miljanović, Trebinje (?), XV, 85
 Ivaniš Pavlović, Trebinje, XV, 66
 Ivaniš Pauličić, Ljubomor, XV, 78
 Ivaniš Pićević, Dabar, XV, 36
 Ivanko Probištitović, ?, XV, 87
 Ivko Semković, Duvno, XV, 33
 Ilija Hvalisalić, Cernica—Gacko, XV, 54
- Junko Kudelinović, Trebinje, XIV, 21
 Junko Mrđić, Trebinje, XV, 18
 Juraj Vojsalić, Hum, XV, 41
 Jurek Prijanović, župan, Ston, ?, 90
 Jurko Radinović, Ravno, XV, 84
- Kovač Kvačić (Couaz Quaochich), Samobor, XV, 57
 Krajislav Toljenović, Popovo, XIV, 90
 Krajko „vlastelin iz Konavala” XIV, 73
 Krasoje Ivanović, Drijeva (?), XV, 15
 Krasoje Milanović, Čičevo, XV, 85
 Krasoje Popović, Popovo, XV, 96
 Krasomir Purčić, Nevesinje, XIV, 40
 Krteša ?, Vrm, XIII, 3
 Kudeljini Nenadić, Trebinje, XV, 80

- Lazar Purčić, Nevesinje, XIV, 40
- Ljeh Buhorić, Vragodol—Nevesinje, XIV, 79
- Ljubenko Ljubišić, Trebinje, XV, 21
- Ljubenko Medvedović, Trebinje, XV, 24
- Ljubiša Bogdančić, Trebinje (?), XIV, 17
- Ljuboje Dobretković, Biograd—Nevesinje, XIV, 80
- Marko Grgurević „Grgurov sin”, Hum, XV, 31
- Marko Nenadić, Trebinje, XV, 80
- Maroje Gojaković, Dubrave, ?, 96
- Maroje Grgojević, Prapat, ?, 97
- Martin Desenović, Popovo, XIV, 90
- Matija Đorđević, Slano (?), XV, 12
- Medved Bogdančić, Ston, XV, 21
- Medvjed (Meduiedum) Ljubibratić, Trebinje, XV, 21
- Medulin, župan u Popovu, ?, 72
- Merkoje Stjepković (Merchoe Stiepcouich) „de Borča”, XIV, 83
- Miladin Obrenović, Grude, XIV, 73
- Milat, tepčija, Hum, XIV, 31
- Milat Miošić, Konavli, XV, 74
- Milaš Grdmotić, Trebinje, XV, 80
- Milatko Vojhnić (Voychnich), Trebinje, XV, 80
- Milkus Kudelinović, Trebinje, XIV, 19
- Milić Starčić, Glavska—Trebinje, XV, 27
- Miliša Nikolić, ?, XIV, 7
- Milovan Čerbolić (Cherbolich), Trebimlja (?), XIV, 83
- Milorad Bogišić, Srešnje, XIV (?), 97
- Miloš Dobrenović, Trebinje, XV, 80
- Miloš Pićević (Milosii Pieychieulich), Dabar, XIV, 35
- Miloš Chesco, Ljubinja (?), XIV, 78
- Milota Masić (Masiich), Konavli, XV, 26
- Milša Starčić, Glavska—Trebinje, XIV, 26
- Milša Upornica, Nevesinje, XIV, 80
- Milten Draživojević, Žapska, XV, 60
- Milij Srđević (Miglum Sergioeulich) — „dicti Cudigliini”, Trebinje, XV, 80
- Mirko Grubićević, Konavli, XV, 74
- Mirosav Brajković, Žapska, XV, 60 (Dinić ima Miroslav, up. Mirossauo)
- Miroslav Dabiživović, Trebinje, XV, 84
- Mišljen Zemljić, Trebinje, XV, 66
- Mihailo Vučinić, ?, XV, 64
- Mihailo Višević, humski knez
- Mihalj Branović, Gacko, XV, 79 (up. Micaglam Braucouich)
- Mihač Sladanović, ?, XIV, 83
- Mihec Gregorić, Popovo, XIV, 90
- Mihoje Družić, Popovo, XIV, 90 (!)
- Mihoje Družićić, Popovo, XIV, 90 (!)
- Mihoč Stanihnić, Zaton, ?, 97
- Mladen (Mladien) Balinović, Glavska—Trebinje, XV, 27
- Mladen Starčić, Glavska—Trebinje, XV, 27
- Mladoš Starčić, Glavska—Trebinje, XV, 27
- Mladoš Balinović (Balienouich), Glavska—Trebinje, XV, 27
- Mojan „filius Moysse de Choden de Chelmo”, XIV, 71
- Mrđa Kudelinović, Trebinje, XIV, 18
- Mrđen Ratković, Konavli, XV, 26
- Mrkočel Kobiljačić, Zagora, XIV, 56

- Mužbrat „sin kneza Slavomira”, Gacko, XIV, 79
- Nadihna Arborić, Zaton, XIV, 70
 Nenad Kopačić, Gacko, XV, 57
 Nenko Krajsalić, Žabica—Ljubinje, XV, 78
 Nerat, vlastelin, XIV, 82
 Nikola Bogdanović „calogerus de Canali”, XIV, 95
 Nikola Pavlović, Trebinje, XV, 66
 Nikola Ratković-Milovčić, Prožura (?), ?, 97
 Nikola Tutormić, Dračevica, XV, 76
 Nikola Utoličić, ?, XIV, 87
 Nikola Paštrović, Dračevica, XV, 62
 Ninoslav Vladimirić, Uskoplje—Dubrovnik, XIII (?), 69
 Novak Grgurić, Orahov Do—Trebinje, ?, 96
 Novak Pecija, ?, XIV, 87
 Novak Slavogostić, Uskoplje, XV, 85
- Obrad Vojtanović, Dračevica, XV, 52
 Obrad Krajković, Uskoplje, XV, 85
 Obrad Purčić, Nevesinje, XIV, 40
 Ostoja Dabiživović, Talež—Trebinje, XV, 46
 Ostoja Ilojević, Konavli, XV, 74
 Ostoja Kamenarović, Konavli (?), XV, 65
 Ostoja Paštrović, Dračevica, XV, 63
 Ostoja Pićević, Dabar, XV, 35
 Ostoja Hvaocić, Gacko, XV, 57
 Ozriša Dobrečević-Krasomirić, Začula, XIV, 44
- Pavao Vardić „iz Drine”, XV, 55
 Pavao Dražojević, ?, XV, 51
 Pavko Butković, Trebinje, XV, 84
- Pavko Dabiživović, Talež—Trebinje, XV, 46
 Pavko Komlinović, Drijeva, XV, 41
 Pavle Nimičić, Livno, XV, 43
 Paoko (Pavko, up. Paucho) Dobrušković, Trebinje, XV, 18
 Paokun Zemljić, Trebinje, XV, 66
 Paulica (Pavlica ?) Dubravčić, Ljubomir, XV, 78
 Petar Pavlović, župan, Popovo, XV, 15
 Petar Pribilović, Nevesinje, XV, 80
 Petar Toljenović, Hum, XIII, 5
 Petar Jamomet, Žapska, XV, 61
 Petko Brajković, Glavska—Trebinje, XV, 28
 Petko Primilović, Uskoplje, XV, 91
 Poznanj Vladimirović, Uskoplje, XIV, 69
 Poznanj Mirošević, Konavli, XIV, 72
 Poznanj Purčić (kod Dinića imamo: Poznan Purčić, up.: „Posnani de Purchia, Poznanum de Purcha, ali: Obrat Purchich frates”), Nevesinje, XIV, 40
 Pokrajac Dvorski, Duvno (?), XV, 34
 Pokrajac Semković, Duvno, XV, 34
 Prvoslav Radojević, Trebinje, XIII, 3
 Preljub, vlastelin iz Trebinja, XV, 46
 Pribat Dragančić, Trebinje, XV, 49
 Pribat Popović, Trebinje, XV, 29
 Pribac (i Godimir) „homines de Regut”, ?, XIV, 83
 Pribac Bogdanović, ?, XIV, 82
 Pribac Mrdenović, Trnovica, XV, 64
 Pribelja Vraničić, Lug, XV, 78
 Pribil „sin đakona Bogoja”, Morgani (?), 96
 Pribil Dabiživović, Trebinje, XV, 84
 Pribil Đurđević (Pribio Jurgeuich), Trebinje, XV, 84

- Pribijeg Pićević, Dabar, XV, 35
 Pribiva Pripčić, Nevesinje, XIV, 80
 Pribislav Grupšić, Trebinje, XIII, 3
 Pribislav Kočić, Cernica—Trebinje, XV, 83
 Priboje Dražojević, Zaton, XIV, 79
 Priboje Dražimirić, Uskoplje (?), XII—XIII, 69
 Prijam „vlastelin sa Pelješca”, XIII—XIV, 90
 Prijezda „vlastelin iz Popova”, XIV, 71
 Pripko Nikolić (Pripze Nicholich), Ravno, XV, 84
 Pripko Ohmućević, Slano, XIV, 54
 Pripčin Branković, ?, XV, 45
 Prodaša Hlapović, Uskoplje, XIV, 70
 Puljko Bolkačević, Dračevica, XIV, 75
- Radalj Masagić, Uskoplje (?), XV, 85
 Radat Komlenović, Brotnjo (?), XV, 41
 Radač Preljubović (tako u tekstu, str. 46, u Registru Radac, u izvorniku, međutim, imamo Radač = Radač), Talež—Trebinje, XV, 46
 Radac Radulović (isti način transliteracije i transkripcije), 84
 Raden Grizilac, ?, XV, 58
 Radelja Bosoeuich, Trebinje, XV, 80
 Radenča „de Tribigna”, XIV, 80
 Radivoj Butković, Uskoplje, XV, 85
 Radibrat Kojavić (Coiauih), ?, XV, 84
 Radivoj Vukčić, Vukca Pićovića sin, Dabar, XV, 36
 Radivoj Dobrečević-Krasomirić, Začula, XIV, 44
 Radivoj Srdanović, Trebinje, XV, 80
 Radin Radobrtić, Popovo, XIV, 90 (!)
- Radijen Bukorić (Buchorichi), Nevesinje, XIV, 79
 Radisav Berković, ?, XV, 85
 Radič Banović, Konavli, XV, 50
 Radič Čičojević, Popovo, XV, 30
 Radič Vukoslalić, Trebinje, XV, 48
 Radič Pićević, Dabar, XV, 35
 Radiša Popović, Trebinje, XV, 30
 Radovan Vardić „iz Drine”, XV, 55
 Radovan Mrdenović, Trnovica, XV, 64
 Radovac Bogolavić, Nevesinje, XIV, 80
 Radovac Pribilović (u tekstu Radovan Pribilović), Nevesinje, XV, 97
 Radoje Glavić, Poljica, XIV, 49
 Radoje Grgurović Šimraković, Zažablje, XV, 38
 Radoje Radosalić, Začula, XV, 45
 Radonja Jamometić, Žapska, XV, 61
 Radonja Kobiljačić, Uskoplje, XV, 91
 Radonja Pripčić, Gacko, XV, 65
 Radosav Voitanović, Dračevica, XV, 52
 Radosav, župan trebinjski, XIV, 37
 Radosav Pribilović, Nevesinje, XV, 80
 Radoslav Banović, ?, XV, 94
 Radoslav Preljubović, Talež—Trebinje, XV, 46
 Radoslav Tributinić, Popovo, XIV, 42
 Radoš Dobrković (u tekstu: Radox Dobrocouich), ?, XIV, 82
 Radoš Dobroslavić, Trebinje, XIV, 80
 Radota Radojević, Zaton, XV, 97
 Radohna Dobrićević, ?, XV, 85
 Radohna Utišenović, Gacko (?), XV, 57
 Radun Radobrtić, Popovo, XIV, 90 (!)
 Rajko Bogdančić, Trebinje, XV, 21

- Rajko Medvedović (Meduedouich = Medvjedović), Trebinje, XV, 24
- Rajko Milatković, Vrsinje, XIV, 95
- Raško Klapčić, Grahovo (Graccuo), XV, 84
- Raško Radoslavić Jamomet, Žapska, XIV, 60
- Ratko Vukosalić, Glavska—Trebinje, XV, 28
- Ratko Badnjević, Konavli, XV, 74
- Ratko Hrvatinić, ?, XV, 85
- Relja Ohmućević (= Relja Krilatice), Slano, 54
- Rogušin Milošević, Vrsinje, XV, 77
- Rohan Mrđić, Trebinje, XIV, 18
- Sanko Miltenović, Gacko, XIV, 64
- Sanko Milatović, Slano, XIV, 31
- Sanko Vojtanović, Dračevica, XV, 52
- Sančin Sanković, Berač, XIV, 83
- Slavomir „knez iz Gacka”, XIV, 79
- Sladoje Semković, Duvno, XV, 33
- Smoljan „trebinjski pop”, XV, 30
- Smoljan, vlastelin iz Nevesinja, XIV, 79
- Srdan Grdavić, ?, XIV, 82
- Stan Preljubović, Trebinje, XIV, 70
- Stanislav Milgostić, Dračevica, XIV, 75
- Stanislav Cicin, Gacko, XIII (?), 93
- Stanihna Kobiljačić, Zagora—trebinjska, XV, 56
- Stipan Semković, Duvno, XIV, 33
- Stjepan Pribilić, Nevesinje, XIV, 78
- Stjepan Radojević, Hum, XV, 12
- Stjepan Šimraković, Stolac, XV, 37
- Stjepan Mrđenović, Nevesinje, XIV, 79
- Stejsav Radosalić (homo Stoissau Couio Radosalich), XV, 85
- Strezoje Miošić, Glavska—Trebinje, XV, 27
- Strezoje Novaković, Uskoplje (?), XV, 84
- Strezoje „vlastelin iz Trebinja”, XIV, 80
- Sumina Kudelinović, Trebinje, XIV, 17
- Tasovac, čvjek kneza Grgura Nikolića, Zažablje, XV, 15
- Tvrden „pcp iz Konavala”, XIV, 95
- Tvrdislav „vlastelin iz Popova”, XIV, 71
- Tvrdoje „vlastelin iz Stonskog rata”, XV (?), 90
- Tvrtko Borovinić, Dabar, XV, 37
- Tvrtko Dobrijević, Trebinje, XV, 48
- Tvrtko Semković, Duvno, XIV, 33
- Tvrtko „knez iz Huma”, XV, 71
- Toloje Radostić, Popovo, XIV, 90
- Toljen „sin kneza Miroslava”, Hum, XIII, 5
- Toma Čemerović, Nevesinje, XV, 35
- Tomaš Dobrašinović, Vrsinje, XV, 77
- Tomaš Nikolić, Zažablje, XV, 46
- Uglješa Gojaković, Popovo, XV, 84
- Ugrin Radinović, Fatnica—Gacko, XIV, 78
- Ugrin Rogaćić, Konavli, XIV, 73
- Uzin Dragančić, Trebinje, XV, 49
- Ulrih Semković, Duvno, XV, 34
- Utješen Buhorić, Vragodol—Nevesinje, XIV, 79
- Utješen Ohmuć, Slano, XIV, 54
- Utješen Radunović, Popovo, XIV, 90
- Vatoyl Cranchouigh (Vratoje Krianković), Lug, XV, 77

- Viganj Debrilević, Popovo, XV, 72
 Vidak Dobrosalić, Glavska—Trebinje, XV, 26
 Vitomir Dobrušković, Trebinje, XV, 18
 Vitomir (Stana) Preljubović, Trebinje, XIV, 70
 Vitomir Vladisalić, Trebinje, XV, 95
 Vladimir Vukosalić, Popovo, XV, 84
 Vladimir de Petreç, Uskoplje, XIV, 69
 Vladislav Vlađević, Ljubinje, XIV, 78
 Vladislav Šimraković, Stolac, XV, 38
 Vladislav Kosača, Blagaj (?), XV, 51
 Vladoje ?, Dračevica, XV, 76
 Vlatko Dubravčić, Ljubomir, XV, 78
 Vlatko Komlenović, Drijeva, XV, 41
 Vlatko Cvetković (Zuetchouich), ?, XV, 84
 Vlatko Milutović, ?, XV, 84
 Vojislav „vlastelin iz Vrma”, XIV, 79
 Vojislav Vitojević, Konavli, XV, 59
 Vojislav Kobiljačić, Začula, XV, 56
 Vratislav Martić, Hum, XIII, 93
 Vuk, „knez Dračevice”, XV, 76
 Vuk Bestudić, Nevesinje, XIV, 79
 Vuk Dragišić, Trebinje, XV, 94
 Vuk Nimičić, Livno, XV, 43
 Vukac Vardić, ?, XV, 55
 Vukac Vojtanović, Dračevica, XV, 52
 Vukac Miošić, Glavska, XV, 27
 Vukac Vuković, Grepci, XV, 85
 Vukašin Vardić, ?, XV, 55
 Vukašin Vignjević, Popovo (?), XV, 85
 Vukašin Obradović, Konavli, XV, 93
 Vukašin Semković, Duvno, XV, 34
 Vukić Kalimanić, Konavli, XV, 59
 Vukić Nimičić, Livno, XV, 43
 Vukmir Miljenović, Popovo, XV, 72
 Vukmir Semković, Duvno, XIV, 33
 Vukoja Okrugli, Popovo, XV, 84
 Vukosav Dobrašinović, Zupci (?), XV, 77
 Vukosav Dragančić, Trebinje, XV, 49
 Vukosav Novaković, Popovo, XV, 72
 Vukosav „vlastelin iz Huma” (up. „Pribeç filius Radosclaii homo Volcosclaii de Chelmo”, XIV, 71
 Vukosav Jamomet, Žapska, XIV, 60
 Vukosav, „sin Božićka Brlića”, Rapti, XIV, 39
 Vukosav, „sin Stanihne Kobiljačića”, Zagora, XV, 56
 Vukota, „brat Vidaka Drakula”, Konavli, XV, 74
 Vukša „brat Raška Klapčića”, Grahovo, XV, 84
 Vukša Ilojević, Konavli, XV, 74
 Vukša Marinjić, Trebinje (?), XIV, 82
 Vukša Radosalić, Trebinje, XV, 97
 Vukša Samković, Konavli, XV, 74
 Vučićna Banović, Trebinje, XV, 94
 Vučićna Bratiljević, Konavli (?), XV, 93
 Vučićna Obradović, Konavli, XV, 50
 Vučićna Hvalković, Trebinje, XV, 83
 Zohan Krasomirić, Trebinje, XV, 74
 Žarko Dražojević, ?, XV, 50

VII

Ženska lična imena u našim izvorima nisu česta. To je i shvatljivo. U Veginim ispisima, kao što je već rečeno, daje se građa o različitim prestupima, o različitim suđenjima. Žene, sasvim razumljivo, u takvim poslovima ne učestvuju. Ni danas. Otuda u Veginim ispisima malo ženskih imena. Razumljivo je, opet, što je nešto više tih imena na stećcima, pa i u Dinićevom radu. Na stećcima se, naime, uz muža javlja i njegova supruga. Taj običaj je sačuvan do danas. Dinić, pak, prati život cijele porodice. Otuda i tu više ženskih imena nego u materijalu koji nam je ponudio prof. M. Vego.

Evo i tih imena:

a) iz Dubrovačkog arhiva:

Cvijeta Pribojeva, Ljubinje (?), XV, 294	Marija Krešević, Tjentište, XV, 284
Dobrića Dobričićević, Trebinje „de uilla uocata Podgluie“, XV, 290	Milica „pokojnog Radisava“, Trebinje, XV, 299
Jelica Burani/Buzani, Drijeva (?), XV, 287	Milica „žena Stjepana Šimrakovića“, Opuzen, XV, 301
Jeluša Stanisalić, Turmenti, XV, 300	Radna Bogunović, Gacko, XV, 285
Marija Nikole Klopatić, Petrovo Selo, XV, 302	Radosava Radojević, Klobuk, XV, 302
	Vukna Bogmilović, Osojnik, XV, 303

b) sa stećaka:

Ana, žena kneza Obrada, Podgradinje—Stolac, XV—XVI, II/35	Jela, kći kneza Obrada, Podgradinje—Stolac, XV—XVI, II/35
Dena ?, Velika Gareva—Gacko, XV—XVI, III/35	Katalčina, žena župana Nikole, Vranjevo Selo—Čapljina, XIV, I/45
Divna Petrović, Kočerina—Mostar, XV, I/15	Ljuba Vuksanovica, Trijebanj—Stolac, XV—XVI, II/7
Gojisava Baošić, Biskup—Konjic, XIV, III/45	Ljubica Vlatkovića, Boljuni—Stolac, XV, II/29
Gruba, kraljica, Kočerina—Mostar, XV, I/13	Marica Ubiećin (?), Doljani—Čapljina, XVI, I/43
Jerina Vukecamić, Boljuni—Stolac, XV, II/29	Medana Branković (?), G. Hrasno—Čapljina, XV, II/35
Jerina Ivkovića, Boljuni—Stolac, XV—XVI, II/25	Pavica, žena Krsmira, Humac—Ljubuški, X—XI, I/31

- Polihronija ?, Veličani—Trebinje, XIV, II/49
- Rada, žena Rajičeva, Baljci—Bileća (?), III/23
- Radača Čihović, Veličani—Trebinje, XIV, II/49
- Radosava Vukčić, Opličići—Stolac, XV, I/53
- Ruda, županica, Gorica—Stolac, XV, II/11
- Stana Đurenovica, Boljuni—Stolac, XV, II/31
- Stana ?, Trnovica—Ulog, XV, III/47
- Veselica Perovica, Grdijevci—Stolac, XVI (?), II/17
- Vladislava ?, Humi—Lišani—Mostar, XIV—XV, I/37
- c) Od ženskih ličnih imena koja navodi Dinić ukazujem na sljedeća:
- Anka, banica, žena Sandalja Hranica, XV, 62
- Vladislava, „kći Braila Tezalovića”, Dabar, 36
- Vladna, „žena Božićka Brlica”, Šćenica, XV, 39 (u tekstu stoji „de Stiniza”. Taj toponim se javlja i u drugim tekstovima).
- Vukava, „žena Dobruškova”, Trebinje, XV, 18
- Vukosava, „kći kneza Andreje”, Hum, XIII, 5
- Dragoslava, „kći Devezija”, Konavli, ?, 2
- Živka, robinja, Žapska (?), XV, 61
- Jelača, „kći Braila Tezalovića”, Dabar, 36
- Jelena, „žena Pavla Vardića”, Konavli, XV, 55
- Jerina, „žena Vukića Kalimanića”, Ston, XV, 59
- Mara, „sestra Jerine Kalimanić”, ?, XV, 59
- Milica, „kći Tvrтка Borovinića”, Predolje, XV, 36
- Ninoslava, „žena Poznana Purčića”, Nevesinje, XIV, 40
- Stana, „udova Miliše Nikolića”, XV, 11
- Stanislava, „majka Vukosava, Petra i Miliše Nikolića”, 7
- Stojsava, „udova Radiča Kopijevića”, XV, 94

VIII

Iznesena građa nudi raznolike zaključke. Ja ću ovdje ukazati samo na neke od mogućih takvih zaključaka, ostavljajući ostale za kasnije.

1. Najveći broj navedenih ličnih imena, i iz sva tri naša izvora, nosi pečat narodnih imena. Kalendarska imena tu još nisu bila obična. Značajno je da ova konstatacija vrijedi za oba dijela Hercegovine za period o kome je riječ.

2. Posebno su interesantni tvorbeni procesi na koje upućuju navedena imena. Poznato je kako je T. Maretić objašnjavao ovakve onomastičke tipove (up. T. Maretić: *O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba*, Rad JAZiU, knj. 81, Zagreb 1886, str. 81—146 i knj. 82, Zagreb 1886, str.

69—154). Zna se da smo u novije vrijeme o ovim problemima dobili nekoliko izvrsnih studija, pa i cijelih monografija. Ako se i naša građa razmotri u svjetlosti tih radova, sa posebnim uvažavanjem rezultata do kojih je došao prof. Radosav Bošković, neće izostati rezultati koji će, ako ništa, upotpuniti naša dosadašnja saznanja iz ove naučne oblasti.

3. U ovoj problematici posebnu pažnju može privući nastajanje prezimena. Kod Maretića o tome čitamo: „Iz našega se odgovora (tj. na pitanje: šta su naša prezimena, A.P.) vidi, da su naša prezimena pravo uzevši sva nomina patronymica”, tj. Markovići su samo oni čiji je otac Marko i sl. (str. 84). Maretić tu konstatuje da se taj običaj, da se prezime dobija prema očevom imenu, sačuvao u Srbiji „sve do početka ovoga vijeka”, tj. do početka 19. vijeka, a da se u tome vijeku i tu otvorio put „evropskim običajima i institucijama” kada su se prezimena prestala mijenjati od koljena na koljeno. Da je tako bilo i u nekim drugim našim oblastima Maretić se poziva na Vuka (Rječnik, s.v. prezime), i produžuje: „U ostalim zemljama naroda našega: u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Crnoj Gori, Hercegovini vlada od pamtivijeka evropski običaj, da se prezimena ne mijenjaju od sina na sina” i dodaje da to „nema drugog značenja, nego da je u rečenim zemljama mnogo prije nestalo pravoga narodnoga običaja nego u Srbiji, koja je staromu obučaju dulje ostala vjerna” (isto, 84).

Naš marerijal, međutim, potvrđuje takav običaj i u Hercegovini sve do 16. vijeka, up.: pred dubrovačkim sudom tuženi su: Ljubisav Radinović, sin mu Radosav Ljubisalić (!), rečeni Kotruić iz Pridvorice kod Stobora, u blizini Trebinja (Vego, *Ispisi*, 293) ili, kada su u maju 1411. došla u Dubrovnik dva vlastelina, Pribio Jurgević i *Vukašin Vladimirić*, i nagodili se zbog ubistva Vukašinovog oca *Vladimira Vidosalića* (Dinić, op. cit. 95) kao i: Radosav Vukčić, sin Vukca Pićevića (Vego, *Zbornik*, II, 41). Sasvim razumljivo dosta takvih podataka nudi i Dinićeva rasprava o humsko-trebinjskoj vlasteli. Tu nalazimo: Milatovi sinovi Grgur i Sanko su Milatovići: Gregorius et Senchus fratres Millatouich . . . (str. 31); tako i: Grgurov sin, Marko Grgurević (str. 31), a tu je i: Pavao Marković „možda . . . sin vojvode Marka Grgurevića” (str. 32). Za sinove Branka Krasomirića, iz Začula, konstatuje se da se javljaju i kao Krasomirići i kao Brankovići (str. 44); od Mrđena su Mrđonovići, ali prema njegovom sinu (?) Pripcu imamo Pripčice u XV vijeku u Gacku (str. 64), od Mihajla Brankovića imamo Radosava Mihaljevića (str. 79). Sve ovo govori da je i u Hercegovini bio živ običaj, sve do dolaska Turaka, da se sinovi nazivaju prema ocu. Ovaj običaj je slabio što je više jačala administracija i centralizovana vlast.

4. Veći broj navedenih imena danas se više ne javlja u savremenoj hercegovačkoj antroponimiji. Tamo više, recimo, nema ličnih imena tipa: Bilša, Bjeljak, Bogašin, Braja, Brailo, Bratul, Bubac, Dabiživ, Dobrun, Đero, Gojak, Lelet, Lilat, Medoš, Mihoč, Milat, Oretko, Pribil, Pripac, Radac, Radihna, Stajak, Utješan, Vrag i sl.

Istina, njihove tragove još nalazimo u prezimenima ili, pak, u toponomastici.

5. Kada se razmatraju fonetski problemi koje nudi naš materijal, uvijek se moraju imati na umu pisari i njihov udio u tome. To vrijedi kako za pisare iz Dubrovnika tako i za one koji su urezivali imena na nadgrobne spomenike. A kada se ti uticaji odstrane, dolazi se do zaključka da je do XVI vijeka na hercegovačkom području došlo do stabilizacije glasovnog sistema. Fonema h, sasvim razumljivo, još se čuva u sistemu. Refleksi ě su ijekavski; up. Vladoie Zuietchouic (Dinić, str. 13, nap. 46). Tu imamo i: Mladien Stanichnich (*isto*), pa i: fratres Sriedanouich (*isto*), odnosno: Meduied Bogdancich (*isto*, str. 21), ali up. i: supra homines Meduith Bogdancich (*isto*, str. 23, nap. 35). Da ova zona nudi različite reflekse ě, to je od ranije poznato. Naravno, misli se na pisanu riječ. Uzroci ovoj pojavi prije će biti među pisarima nego u narodnim govorima ove zone, i ovoga vremena. Naime, teško je i pretpostaviti da je Trebinje ikada bilo ikavsko. A, kao što je poznato, ovaj naš toponim počesto se javlja upravo u ikavskom liku u spisima Dubrovačkog arhiva, up.: „Gliubisse de Tribigna” (str. 21), „Radiuoy Radusich de Tribigna” (str. 24). Naravno, ni ovaj ikavizam, kao ni mnogi drugi sa ovoga područja, nije imao, ni tada, stvarne oslonce u narodnom govoru toga dijela Hercegovine. Čini mi se da i pisanje ličnog imena Medvěd upućuje na različite pisare. Naime, u pismu od 22. 3. 1412. imamo: Meduied Bogdancich; u pismu od 17. 5. 1422, opet: Meduiedum Glubibratich (Dinić, *op. cit.* 21, i napomena 35), a u pismu od 20. 1. 1434 čitamo: Meduith Bogdancich (*isto*, str. 23, napomena 55). Ne samo da su u pitanju različiti refleksi staroga vokala ě, nego je i različita vrijednost finalnog ploziva Meduied : Meduith. A zna se da zapadnohercegovačka zona, sa njem i centralnohercegovačka, poznaje, od ranije, pojavu desonorizacije finalnih suglasnika, prvenstveno ploziva. Iz tih izvora mogli bi biti i naši ikavizmi.

I u Veginim ispisima nalazimo potvrda za ikavske reflekse ě. To čak i za Tjentište i Sutjesku (isp.: apud Tintište, in Sutischa, de Tintište (*Ispisi*, str. 295), iako tu i: de Trebigne (*isto*, 294, 302).

6. Poseban problem u ovoj oblasti nauke o jeziku predstavlja odnos „vlaške” i „slovenske” onomastike. Od ranije se zna da je na ovim prostorima bilo podosta Vlaha, a, po riječima K. Jirečeka: „Srednjevekovni Srbi zvali su... i potomke podunavskih Rimljana svagda Vlasima, koji behu najviše pastiri”. Ličnih imena vlašskog porijekla nalazimo, sve prema Jirečeku, „u dalmatinskim spomenicima od IX veka (Negulus, Draculus, Dedullus itd.)” i dalje: „U Trebinju i u Konavlima zvala se, u XIV—XV veku, jedna vlasteoska porodica Arborići, Arbulići, a druga Drakuljevići”. Među imenima toga porijekla Jireček navodi i sljedeća: *Ursul, Drakul, Barbat, Bun, Fečor, Bukor*; a ima i imena čija je osnova slovenska „s dodanim rumunskim članom pri kraju, kao: *Vladul, Radul, Gradul, Črnul*” (K. Jireček — J. Radonić, *Istorija Srba*, II, 1952, str. 34—35). Na Vlahe u ovim krajevima ukazuju i naši izvori. Knez Grgur Vukosalić u jednoj povelji od 6. jula 1418. i posebno ukazuje na Vlahe, up.: „tko godi grede u Stonĵ ili Dubrovčaninĵ ili Vlahĵ ili Srĵblinĵ ili tko ini... da plaća carinu” (Lj. Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma*, I/1, Beograd — Sr. Karlovci 1929, str. 541, v. i kod Dinića, *op. cit.* 9). Među imenima koje daje M. Vego u svojim Ispisima, kao vlaška,

navode se i ova: Vukašin Milatović, Radibrat, Dabiživ Ponković, Radovan Miobratović, Radoje Radosaljić, Radivoj Raducich, Juko Bogosaljić, Milut Bogosaljić, Stefan Bulojević, Stefan Dobrijević, Vlatko Milatović (*Ispisi*, str. 302; v. i na str. 292).

Mada M. Dinić, na prvoj stranici svoga rada o humsko-trebinjskoj vlasteli ističe da se neće baviti problematikom Vlaha (*op. cit.* 1), i u ovom radu se nailazi na Vlahe. Umjesto stare župe *Vrsinje*, rano se javio vlaški naziv *Zupci* (kod Trebinja). A iz te župe navode se i ova imena: *Hranko Jirojević, Vukac Milatović, Rogušin Milošević, Dobrouoy Branoyeuič, Vukša Pribilović, Vukosav Dobrašnović, Boroje, Vatoyl, Bucor Cranchouigh, Tomaš Dobrašnović, Branko Dobrojević* . . . (isto, str. 76—77). Na Vlahe ukazuje i Vego (*Ispisi*, str. 286, 292 i sl.).

Kada ova imena uporedimo sa *Rečnikom ličnih imena kod Srba*, od M. Grković, lako ćemo se uvjeriti da najveći broj ovih imena potvrđuje i pomenuti Rečnik. To znači da su skoro sva ta imena, u to vrijeme, bila i srpska.

7. U spisku naših imena, iz sva tri izvora, često se jedno ime ponavlja, ali je, zato, prezime drugačije. Pošto se u prezimenima iz toga perioda još uvijek nazire i očevo ime, smatrao sam da je korisno ukazati i na taj momenat.

Beograd

A. Peco

Резюме

Асим Пецо

ИЗ ГЕРЦЕГОВИНСКОЙ ОНОМАСТИКИ ДОТУРЕЦКОГО ПЕРИОДА

Исследуя антропонимию Герцеговины дотурецкого периода, автор приходит к выводу, что подавляющая часть антропонимов славянского происхождения. Этот вывод подтверждают три различных источника: выписки М. Веги из Дубровнического архива; надписи на могильных памятниках, сохранившихся в Герцеговине; исследование М. Дигича, посвященное хумско-требиньскому дворянству.

АДАПТАЦИЈА СРПСКОХРВАТСКИХ ГЕОГРАФСКИХ НАЗИВА У РУСКОМ ЈЕЗИКУ

Питања адаптације српскохрватских географских назива у руском језику нису у русистици ни теоријски расправљена, нити практично решена, што се негативно одражава на све интензивнију двојезичну језичку праксу. Неопходност решавања ових питања свакодневно се осећа у настави језика (и руског и српскохрватског) као страног, у преводилачкој, информативној, публицистичкој, журналистичкој, туристичкој и бројним другим делатностима. Осећа ову неопходност сваки српскохрватско-руски или руско-српскохрватски билингв кад се нађе у ситуацији да у тексту на руском језику (писаном или звучном) употреби српскохрватски топоним.

Ако се и само летимично погледају информатори на руском језику о Југославији (било да су издати у Југославији или у Совјетском Савезу), постаје јасно колико је много дилема и недоследности код уношења српскохрватских географских назива у руски текст. Дилеме, недоследности и неподударања испољавају се и у афирмисаним совјетским лексикографским остварењима¹, која тиме знатно доприносе констатованој конкретној језичкој пракси.

Шароликост код уношења српскохрватских топонима у руски текст каткад је последица недовољне проучености ове проблематике, каткад је последица интерференције као сталног пратиоца билингвизма, али се у тој шароликости огледа и непоштовање правила преношења и адаптирања страних имена и назива, која су током последњих година довољно јасно дефинисана у руској лингвистичкој науци, лексикографији и картографији.

Полазећи од тих новијих лингвистичких разматрања и практичних решења лексикографије и картографије, покушаћемо да изложимо принципе, нормативна правила и новију праксу преношења и адаптације

---

¹ Исп.: И. И. Толстой, *Сербскохрватско-руски словарь*, изд. 3, Москва 1970; Ф. Л. Агеенко, М. В. Зарва, *Словарь ударений для работников радио и телевидения*, изд. 3, Москва 1970, *Советский энциклопедический словарь*, Москва 1980; С. Иванович, И. Петранович, *Русско-сербскохрватский словарь*, изд. 5, Москва 1981.

српскохрватских географских назива у руском језику, што значи да ће бити размотрен низ конкретних питања, као што су: транскрипција, превођење и традиционално преношење, изговор, акценат, правопис, морфолошко и синтаксичко адаптирање.

1. Преношење и транскрипцијом

Имена и називи одликују се, у односу на апелативе, специфичношћу своје семантичке структуре. Њима се означавају појединачни објекти директно, заобилажењем степена општег појма. Отуда се у процесу позајмљивања имена и назива, за разлику од осталих позајмљеница, тежи максималном задржавању изворног звучног и графичког облика².

Да би се поменута изворност сачувала колико је то максимално могуће, примењују се следећа три начина укључивања страних имена и назива: транскрипција, транслитерација и директно уношење у изворном графичком облику. Треба, међутим, увек имати на уму да се тачан изговор имена и назива при њиховом укључивању у текст другог језика не може сачувати без обзира на који је начин реч унета³.

Најчешћи начин преношења страних имена и назива у савремени руски језик јесте транскрипција, или тачније — практична транскрипција. Практична транскрипција је најчешћи начин преношења и српскохрватских географских назива.

У практичној транскрипцији, за разлику од фонетске и фонематске транскрипције, употребљавају се само они знаци, односно слова, која има азбука језика у који се страна имена и називи преносе⁴. Према томе, у транскрибовању српскохрватских географских назива на руски језик не излази се из оквира руске азбуке, а како се изван број српскохрватских и руских фонема не подудара, то ће се овим транскрибовањем само приближно сачувати изворни облик српскохрватског топонима.

Према сада важећим и широко прихваћеним правилима руске практичне транскрипције српскохрватска слова и групе слова у географским називима преносе се на следећи начин⁵:

а → а (после ђ, љ, њ : а → я)	: Алексинац → Алексинац
б → б	: Бар, Добој → Бар, Добой
в → в	: Ваљево → Валево
г → г	: Гуча, Маглај → Гуча, Маглај

² Исп.: Р. С. Гиляревский, Б. А. Старостин, *Иностранные имена и названия в русском тексте. Справочник*, изд. 2, Москва 1978, стр. 4.

³ Исто, стр. 6.

⁴ Исп.: А. А. Реформатский, *Введение в языкознание*, изд. 4, Москва 1967, стр. 380.

⁵ Правила транскрипције према: Р. С. Гиляревский, Б. А. Старостин, *нав. дело*, стр. 177—182. Примери према: *Югославия. Указатель географических названий*, ГУГК, Москва 1980.

д → д	: Делиград → Делиград
ђ → дж	
ђа → джа	: Таковица → Држаковица
ђе → дже	: Аранђеловац → Аранђеловац
ђи → джи	: Инђија → Инђија
ђо → джѐ	: Иђош → Иђош
ђу → джю	: Бунис → Дјунис
е → е	: Железник → Железник
→ э (на почет. речи)	: Ердвик → Эрдвик
ж → ж	: Жабљак, Књажевац → Жабљак, Књажевац
з → з	: Задар, Извор → Задар, Извор
и → и	: Ибар, Чиово → Ибар, Чиово
→ ј	: Бегеј, Костајница → Бегей, Костајница
ја → я (на почет. речи и после вокала)	: Јабланица, Криваја → Ябланица, Кривая
→ ња (после сугласн.)	: *
је → е (на почет. речи и после вокала)	: Јелашница, Сарајево → Елашница, Сараево
→ ње (после сугласн.)	: Бјеловар → Бјеловар
ји → и (после вокала)**	: Крајина → Краина
→ њи (после сугласн.)	: *
јо → њо (на почет. речи и после вокала)	: Јовац, Жијово → Њовац, Жийово***
→ њо (после сугласн.)	: *
ју → ю (на почет. речи и после вокала)	: Југославија → Югославия
→ њю (после сугласн.)	: *
к → к	: Кукујевци → Кукуевци
л → л	: Лесковац → Лесковац
љ → љ	: Далъ, Кривель → Дaль, Кривель
ља → ля	: Липљан → Липлян
ље → ле	: Маљен → Мален
љи → ли	: Љиг → Лиг
љо → лѐ	: *
љу → лю	: Љубовија → Любовия

* Није нађен пример у поменутом „Регистру” (*Югославия. Указатель географических названий*).

** На исти начин би се транскрибовало и на почетку речи ако би се нашао такав српскохрватски географски назив.

*** У поменутом „Регистру” (*Югославия. Указатель географических названий*) дато је неадекватно: „Жиево”.

м → м	: Мајданпек → Майданпек
н → н	: Неготин → Неготин
њ → њ	: Какањ → Каканњ
ња → ња	: Ђетиња → Джетиня
ње → ње	: Невесиње → Невесине
њи → њи	: Кањижка → Канижа
њо → ње	: *
њу → њу	: Коњух → Конюх
о → о	: Обреновац → Обреновац
(после ђ, љ, њ: о → е)	
п → п	: Прокупље → Прокупле
р → р	: Ражањ, Параћин → Ражанњ, Парачин
с → с	: Сисак → Сисак
т → т	: Титоград → Титоград
ћ → ч	: Ћићевац, Ћуприја → Чичевац, Чуприја
у → у	: Улцињ → Улцињ
(после ђ, љ, њ: у → ю)	
ф → ф	: Футог → Футог
х → х	: Хан-Пијесак → Хан-Пиесак
ц → ц	: Цетиње → Цетине
ч → ч	: Чачак → Чачак
џ → држ	: Илиџа → Илџжа
ш → ш	: Шибењик, Шћепан поље → Шибеник, Шћепан-Поле

У изложеним правилима и наведеним примерима лако се може уочити напред већ констатована приближност очувања изворног облика, а што је истовремено и показатељ недовољног савршенства ових правила. Несавршенство се најизразитије испољава у неиздиференцираном преношењу неких српскохрватских слова и група слова (исп. у српскохрватском: *ћ-ч*; *ле-ље*, *ли-љи*; *не-ње*, *ни-њи*; *ђе-је*, *ђи-ји* преноси се у руски текст као: *ч*; *ле*, *ли*; *не*, *ни*; *дже*, *джи*). Треба, међутим, истаћи да је у изложеним правилима учињен, у односу на ранију праксу транскрибовања са српскохрватског, корак напред у диференцираном преношењу словних група. Док су раније и групе: *ђа-џа*, *ђо-џо*, *ђу-џу* преносене на један начин као: *дџа*, *дџо*, *дџу*, по изложеним правилима ће се преносити диференцирано као: *дџа-дџа*, *дџе-дџо*, *дџо-дџу*⁶.

⁶ У савременој језичкој пракси овде се још увек испољава недоследност, па, на пример, у Совјетском енциклопедијском речнику налазимо: *Дџаковица* (од *Ђаковица*), али и: *Дџаковић* (од *Ђаковић*).

2. Преводње и традиционално преношење

Не мали број географских назива којим се означавају објекти са подручја простирања српскохрватског језика употребљава се у руском језику у неком традиционалном облику, који се не уклапа у изложена правила транскрибовања са српскохрватског на руски нити у сада доминирајући принцип чувања изворности. Најчешће су то руски преводи српскохрватских назива.

У преводном и традиционалном облику употребљавају се у руском језику називи политичке географије, на пример: *Социјалистическа Федеративна Република Југославија*, *Социјалистическа Република Боснија и Герцеговина*, *Социјалистически аутономни крај Воеводина*.

Неки хидроними се не преносе по правилима транскрипције, већ се употребљавају у преводном или традиционалном облику. Овде спадају називи залива, мореуза, теснаца (морских канала) који се састоје од придева и номенклатурног термина, исп.: *Ријечки залив* → *Риекский залив*, *Корчулански канал* → *Корчулский пролив*, *Бока Которска* → *Которская бухта*. Исти је поступак и са називима језера, исп.: *Скадарско језеро* → *Скадарское озеро*. (Обично: *оз. Власинско*, *оз. Вранско*).

У називима *Јужна Морава*, *Зајадна Морава* придеви се дају у руском облику, па имамо: *Южная Морава*, *Западная Морава*. Наспрам српскохрватског *Велика Морава* у руском је само *Морава*.

Наспрам српскохрватских назива *Јадранско море*, *Дунав* у руском су традиционални називи *Адријатическо море*, *Дунај*.

Остали називи река и речних канала који у свом саставу садрже придеве преносе се у руски језик транскрипцијом⁷, исп.: *Црни Тимок* → *Црни-Тимок*, *Сврљички Тимок* → *Сврлички-Тимок*, *Биначка Морава* → *Биначка-Морава*, *Дечанска Бистрица* → *Дечанска-Бистрица*, *Ситари Бегеј* → *Ситари-Бегеј*, *Велики Ситруј* → *Велики-Ситруј*, *Мали Ситруј* → *Мали-Ситруј*, *Велики канал* → *Велики-канал*, *Мали канал* → *Мали-канал*.

Према називу *Брионска острва* у руском језику се употребљава преводни облик *Брионские острва*. Називи других острва укључујући и она која у свом саставу имају реч „свети” преносе се транскрипцијом уз додавање номенклатурног термина *остров*, исп.: *о. Корчула*, *о. Млеј*, *о. Дуји-Ошок*, *о. Мали-Дрвеник*, *о. Велики-Дрвеник*, *о. Свети-Никола*.

Традиционални називи у руском језику су: *Исџирија*, *Белград* наспрам српскохрватских назива *Исџира*, *Београд*.

3. Изговор и акценат

Унесени у руски текст српскохрватски топоними постају позајмљенице које се читају и изговарају по правилима руске изговорне норме.

⁷ Мала одступања од транскрипционих правила учињена су без разлога, основа и оправдања у већ навођеном регистру географских назива Југославије код назива: *Пећка Бистрица*, *Вршачки канал*, те су тамо дати неадекватно: „*Печска-Бистрица*”, „*Вршачки канал*” (треба: *Пећка-Бистрица*, *Вршачки-канал*).

Ако сучелимо напред наведена правила транскрибовања са правилима изговора, одмах ће нам бити јасно где, у каквом облику и у којој мери одступа руски изговор позајмљених топонима у односу на њихов изговор у изворном — српскохрватском језику. Отуда није неопходно да се овде подробно задржавамо на опису изговора, сем што ћемо поменути најкрупнија неподударања као што су:

а) диференцирани изговор група *ле-ље, ли-љи; не-ње, ни-њи; ђе-је, ђи-ји* у српскохрватском језику и њихово недиференцирано изговарање у руском језику, исп.: Белегиш: Беле → Белегиш:Беле; Лим:Лиг → Лим:Лиг; Невесиње:Његош → Невесине:Негош; Мионица:Кањижка → Мионица:Канџка; Аранђеловац: * → Аранђеловац; Инђија: * → Инђија;

б) диференцирање *ћ-ч* у српскохрватском језику и њихова замена са *ч* у руском језику, исп.: Ћићевац:Читлук → Чичевац:Читлук;

в) одсуство диференцирања по „мекоћи” — „тврдоћи” у српскохрватском и присуство оваквог диференцираног изговора у руском, исп.: Топола:Тимок → Топола:Тимок; Дарувар:Делиград → Дарувар:Делиград;

г) пун изговор ненаглашених вокала у српскохрватском и њихов редуцирани изговор у руском језику.

Акценатско адаптирање српскохрватских топонима у руском језику је нешто сложеније и недовољно разјашњено питање, те ћемо се више на њему задржати.

При одређивању места акцента код позајмљених имена и назива у савременом руском језику доминира принцип изворности, па ће акценат у транскрибованим топонимима најчешће бити на оном слогу на коме је и у изворном језику. Овај општеприхваћени принцип се, међутим, не примењује апсолутно, већ се води рачуна о законитостима и, нарочито, о традицијама руског језика⁸.

Принцип изворности треба да је доминантан и код акцентовања топонима пренетих транскрипцијом из српскохрватског у руски језик. Има, међутим, доста случајева где се овај принцип не може применити или се традиционално не примењује:

а) Топоними — сложенице који садрже елеменат *ѝрад*, као што су: *Биоѝрад, Ндвоѝрад, Тийоѝрад, Шарениѝрад* и сл., изговараће се у руском језику са акцентом на последњем слогу: *Биоѝрад, Новиѝрад, Тийоѝрад, Шарениѝрад*. Овде принцип изворности не долази до израза из више разлога. Прво, у самом руском језику има топонима исте структуре у којима је акценат на последњем слогу (исп.: *Ленинѝрад, Вољоѝрад*), па се помануте српскохрватске позајмљенице акценатски управљају према њима. Друго, наспрам српскохрватског *Беоѝрад* у руском се традиционално употребљава *Белиѝрад*, те се и овде успоставља аналогија. Треће, српско-

* Примери са групама *је, жи* су ретки, али су могући, исп.: *Цей* → *Джей*.

⁸ Исп.: Ф. Л. Агеенко, М. В. Зарва, *нав. дело*, стр. 4; Р. С. Гиляревский, Б. А. Старостин, *нав. дело*, стр. 28.

хрватски топоними овог творбеног типа имају акценатску дужину на последњем слогу, а овакве речи за Русе звуче као да имају акценат на том слогу⁹.

б) Известан број српскохрватских топонима има акценат на слогу са слоготворним *p*, на пример: *Врњачкѧ Бања*, *Врѣник*, *Вршац*, *Врбник*, *Грмѣч*. У руском језику ће место акцената у транскрибованим топонимима овог типа бити на вокалу иза *p*: *Врнѧчка-Баня*, *Врѣник*, *Вршац*, *Врбник*, *Грмѣч*.

в) Неки топоними који у изворном српскохрватском изговору имају слог са акценатском дужином усталили су се у руском језику са акценатом на том слогу. Тако наспрам *Банѧй*, *Дубрѣвник*, *Славѣнија* у руском је нормативан изговор: *Банѧй*, *Дубрѣвник*, *Славѣниѧ*.

г) И наспрам топонима *Сарајево*, у коме нема акценатске дужине, усталио се као норма изговор са акценатом на другом слогу: *Сарајево*.

Могу се у речницима нешто ранијег настанка наћи и други топоними у којима се обележава руски акценат на оном слогу који је у српскохрватском под акценатском дужином, као на пример: *Зѣмун* → *Земун*, *Ђерѣѧй* → *Джерѣѧй*, *Мосѧѧр* → *Мосѧѧр*, *Нерѣѧѧѧ* → *Нерѣѧѧѧ*¹⁰. У оваквом акцентовању одражава се констатована чињеница да акценатску дужину Руси осећају као акценат. У свим наведеним случајевима новији речници поштују принцип изворности, па обележавају акценат на првом слогу, тј. тамо где је и у српскохрватском језику¹¹.

Тенденција ка исправљању акцената по принципу изворности присутна је и код хидронима *Мѣрава*. У српскохрватском изговору овај назив нема акценатску дужину на другом слогу, али се у руском језику традиционално усталио изговор на том слогу (исп.: *Мѣрава*) и са таквим акценатом се овај хидроним даје у речницима ранијег настанка. Међутим, у најновијем енциклопедијском речнику акценат је обележен алтернативно по традиционалном изговору и по принципу изворности, тј. и на првом и на другом слогу (*Мѣрава*)¹². Пошто традиционални акценат овог назива нема подршке ни у акценатској дужини изворног изговора, нити у гласовној или творбеној структури, може се очекивати да изговор са акценатом на првом слогу преовлада.

4. Уклањање српскохрватских топонима у руска правописна правила

У напред изложеним правилима практичног транскрибовања са српскохрватског на руски језик у великој мери је обухваћена и проблематика уклањања српскохрватских топонима у руска правописна правила. Остала су, ипак, још нека правописна питања која треба овде расправити пре

⁹ Исп.: Р. С. Гиљаревский, Б. А. Старостин, *нав. дело*, стр. 28.

¹⁰ И. И. Толстой, *Српскохрватско-рускиј словарь*, изд. 3, Москва 1970.

¹¹ Исп.: *Советский энциклопедический словарь*, Москва 1980; Ф. Л. Агеев, М. В. Зарва, *нав. дело*.

¹² *Советский энциклопедический словарь*, стр. 840.

свега са конфронтационог аспекта, тј. са становишта односа српскохрватске и руске правописне норме. Конфронтациони приступ има оправдања јер се у неким случајевима српскохрватска и руска правописна норма не подударају, па се у пракси преношења српскохрватских топонима у руски језик јављају дилеме и нарушавања норме руског правописа под утицајем изворног ортографског облика, а у условима двојезичја нарушава се правописна норма и једног и другог језика. У овом смислу заслужује пажњу писање географских назива од две и више речи, и то са становишта писања великог и малог слова и употребе прице.

У пуним српскохрватским називима република и покрајина свака реч се, осим везника, пише великим почетним словом¹³, исп.: *Социјалистичка Република Црна Гора, Социјалистичка Република Босна и Херцеговина, Социјалистичка Аутономна Покрајина Војводина*. Ови називи, како смо већ видели, преносе се у руски језик превођењем, али се диференцирају у писању великог слова тако што се код назива република свака реч, осим везника, пише почетним великим словом, док код назива покрајина то није случај. Међутим, у руским правописним правилима није довољно експлицитно показано које се речи у оваквим називима пишу великим словом, а које се речи пишу малим словом¹⁴. Отуда се у конкретној језичкој пракси среће право шаренило између двеју екстремности: од случаја када се почетним великим словом пишу све речи у оваквим називима (исп.: *Социјалистический Автономный Край Воеводина, Социјалистический Автономный Край Косово*)¹⁵, до случаја када се у овим називима почетним великим словом пише једино реч која је и сама географски назив (исп.: *Суботица, г. в Југославији, в Социјалистической Республице Србији, в Социјалистическом автономном крае Воеводина*)¹⁶. Ако се има у виду устаљени начин писања изворних руских административно-територијалних назива (исп.: *Краснодарский край, Адыгейская автономная область, Горно-Алтайская автономная область, Усть-Ордынский Буряйский автономный округ*), онда није тешко закључити да је са становишта руске правописне норме и праксе најприхватљивије да се у преведеним називима покрајина почетним великим словом пишу прва реч и реч која и сама представља географски назив: *Социјалистический автономный край Воеводина, Социјалистический автономный край Косово*¹⁷.

Називи планина који у свом саставу имају номенклатурни назив (планина, гора, врх и сл.) пишу се у српскохрватском језику великим словом само у почетној речи¹⁸, исп.: *Сува планина, Фрушка гора, Црни врх*. Ови називи у руски језик се преносе транскрипцијом, пишу се као

¹³ В.: Матица српска, Матица хрватска, *Правоиис српскохрватскоја књижевноја језика*, Нови Сад, Загреб 1960, стр. 17.

¹⁴ В.: *Правила русской орфографии и пунктуации*, Москва 1956, стр. 56—58.

¹⁵ С. Иванович, И. Петранович, *нав. дело*, стр. 707, 709.

¹⁶ *Советский энциклопедический словарь*, стр. 1294.

¹⁷ Овако се даје у досад више пута навођеном извору *Југославија. Указатель географических названий*.

¹⁸ Све констатације о писању великог слова у српскохрватском језику засноване су на т. 12 и 13 *Правоииса српскохрватскоја књижевноја језика*.

полусложенице са цртицом и великим почетним словом код обе речи¹⁹, исп.: *Сува-Планина*, *Фрушка-Гора*, *Црни-Врх*.

Код назива насељених места у српскохрватском се пишу почетним великим словом све речи, исп.: *Банайско Ново Село*, *Бела Црква*, *Бијело Поље*, *Велико Градишће*, *Врњачка Бања*, *Горња Тузла*, *Косово Поље*, *Нови Пазар*, *Равна Река*, *Сремска Мишровица*, *Црна Трава*. Називи овог типа преносе се у руски језик транскрипцијом и пишу се као полусложенице са цртицом и са почетним великим словом код свих речи, исп.: *Банайско-Ново-Село*, *Бела-Црква*, *Бело-Поле*, *Велико-Градишће*, *Врњачка-Баня*, *Горња-Тузла*, *Косово-Поле*, *Нови-Пазар*, *Равна-Река*, *Сремска-Мишровица*, *Тийово-Ужце*, *Црна-Трава*²⁰.

Називи географских области који у свом саставу имају реч *поље* пишу се у српскохрватском језику великим словом само у првој речи, исп.: *Гламочко поље*, *Ливанско поље*, *Пејрово поље*, *Книнско поље*, *Косово поље*. Ови називи се преносе у руски језик транскрипцијом, пишу се као полусложенице са цртицом и почетним великим словом у речи *поле*, исп.: *Гламочко-Поле*, *Ливанско-Поле*, *Пејрово-Поле*, *Книнско-Поле*. Изузетак је *Косово Поле* као назив географске области и историјског места (битка на Косовом пољу), који се по традицији пише без цртице, а тако се и разликује од истоветног назива за варошицу: *Косово-Поле*.

Номенклатурни термин *канал* у хидронимима пише се у руском језику малим почетним словом, исп.: *Мали-канал*, *Велики-канал*, *Вршачки-канал*, *канал Брзава*.

Српскохрватски хидроними који у свом саставу имају номенклатурни термин *река* у картографској пракси на руском језику дају се без номенклатурног термина, исп.: *Крива река* → *Крива*, *Пусија река* → *Пусија*, *Тойничка река* → *Тойничка*.

Завршићемо разматрање правописне проблематике напоменом да се у постојећим и тренутно доступним двојезичним речницима овој материји приступа површно и противречно, те често тамо примењени начин писања не одговара руској правописној норми и пракси, а у извесним случајевима представља и нарушавање српскохрватске правописне норме²¹.

¹⁹ Све констатације о писању великог слова у руском језику засноване су на т. 100, прим. 4 *Правила русской орфографии и пунктуации* и на новијој картографској пракси.

²⁰ На карти и у прегледу географских назива који нам служе као извор грабе за ово разматрање (*Югославия. Справочная карта. Указатель географических названий*, ГУГК, Москва 1980) дато је „Црна Трава”, што се не може објаснити друкчије него као омашка, јер су тамо остали топоними овакве структуре и у значењу насељеног места дати са цртицом, на пример: *Бела-Стена*, *Бели-Извор*, *Жуца-Локва*, *Црни-Лућ*. Такође је тамо дато без основа и недоследно: „Велика Капела”, „Мала Капела”. Пошто су називи пренети транскрипцијом, требало их је написати са цртицом: *Велика Капела* → *Велика-Капела*, *Мала Капела* → *Мала-Капела*. Без цртица би било: „Великая Капела”, „Малая Капела” (уп. са: Южная Морава, Западная Морава).

²¹ У једном истом речнику може се наћи: *Нови-Сад*, *Нови-Пазар*, али и читав низ назива пренетих неадекватно: *Баня Лука*, *Сремска Мишровица*, *Сува Планина* и сл., а у називима на српскохрватском речи *планина* и *гора* одштампане су великим почетним словом (в.: С. Ивановић, И. Петрановић, нав. дело, стр. 706—712). У другом речнику налазимо: *Баня-Лука*, *Нови-Сад*, али и неадекватно правописној норми — у руском: *Тийово Ужце*, *Фрушка гора*, *Косово поље*; или у српскохрватском: *Лући Ојок* (в.: И. И. Толстой, нав. дело, стр. 683—687).

5. Уклапање у *ірамајички* сисџем и *ірамајичку* норму

Кад се транскрипцијом пренесе у руски текст, српскохрватски топоним добија граматички род и промену у складу са законима морфологије руског језика, и уклапа се у руску реченицу у складу са синтаксичком нормом.

Одређивање рода географског назива пренетог транскрипцијом везано је за гласовну структуру назива и за род номенклатурног термина, тј. за род оне заједничке именице којом се именује одговарајући географски објекат (гóрод *м*, селó *с*, рекá *ж*, горá *ж*, óстров *м*). Ако сагледамо топониме транскрипцијом пренете из српскохрватског у руски језик, закључићемо да се завршавају на тврде и меке сугласнике и на самогласнике *-а*, *-е*, *-и*, *-о*. Одмах је јасно да ће топоними на тврд сугласник бити мушког рода, а топоними на *-а* (у писању: *-а* или *-я*) женског рода. Дилеме може бити код топонима на мек сугласник и на самогласнике *-е*, *-и*, *-о*.

Међу топонимима на мек сугласник налазимо само назив *Ријань* око чијег рода може бити дилеме. У изборном језику овај топоним је мушког рода, али у руском ће бити женског рода јер је по гласовној структури веома близак руским именицама које су женског рода (уп.: *іоріјань*), а уз то је и одговарајући номенклатурни термин (горá) женског рода.

Називи на *-е*, *-о* углавном означавају насељено место (селение *с*) и биће у руском језику средњег рода²², тако да се у већини случајева род поклапа са родом у изворном језику: *Биело-Поле*, *Блаце*, *Вране*, *Горажде*, *Градичије*, *Жейче*, *Прокујле*, *Тийово-Ужиче*, *Цейине*, *Јајце*; *Блајо*, *Валево*, *Дујо-Село*, *Кралево*, *Рудо*, *Севойно*, *Сараево*²³. Неподударане у роду се испољава тамо где топоним у изворном језику није у средњем роду, исп.: *Велике Ливаде ж* → *Велике-Ливаде с*, *Суви До м* → *Суви-До с*.

Топоним *Слеме* у српскохрватском је средњег рода, а у руском ће бити женског рода према номенклатурном термину *вершина*.

Топоними на *-и* у српскохрватском језику су мушког рода и већина их је плуралија тантум. Пошто ови називи означавају градове и села, род ће се у руском језику одређивати према номенклатурним терминима *ібород* или *селó*, те ће мушког рода бити називи: *Босански-Нови*, *Сремски-Карловци*, *Херцегнови*, док ће средњег рода бити: *Иванковци*, *Кукуевци*, *Марјинци*, *Најшаминци*, *Ниемци*, *Печинци*, *Ујриновци*, *Хрйковци* и сл.

²² Исп.: АН СССР, *Русская грамматика I*, Москва 1980, стр. 470.

²³ У конкретној пракси испољава се велико колебање, па се овакви називи употребљавају и као именице мушког рода (према номенклатурном термину *город*). Колебања се могу срести и у истом тексту истог аутора, исп.: ... *Сараево било* сперва областним центром, а потом *сјало* главним городом „Дринској Бановини” ... В XV веку *Сараево был* одним из первых городов Европы, получивших водопровод; Несмотря на то что *Сараево* почти полностью усвоил культурный и внешний образ жизни мусульманской Турции ... (О. С. Гребенчиков, *Жемчужины Югославии. Этюды о городах*, Москва 1978, стр. 72—74).

У спорним случајевима одређивања рода транскрипцијом унетих топонима врло често ће се у руском језику прибећи уношењу номенклатурног термина у текст, те се тако избегава експлицитно одређивање рода, на пример: *красивое село Бачки-Виногради, знаменитое село Црквице, курортный городок Сушоморе*.

Топоними пренети из српскохрватског језика транскрипцијом различито подлежу промени по падежима — једни се мењају, други се не мењају.

Не мењају се по падежима:

а) топоними на *-е, -и*: *Титово-Ужце, Вране, Прокуље; Сремски-Карловци, Херцеговини, Печинци* и сл.;

б) топоними на *-о* (изузев на *-ово, -ево*): *Рудо, Севойно, Брчко, Високо, Ново-Село* и сл.;

в) топоними настали од имена познатих личности иако се завршавају на *-ово, -ево*: *Карделево, Пуцарево* и сл.²⁴;

г) обично се не мењају топоними на *-а* који означавају мало позната насељена места: *Бела-Паланка, Рибница* и сл.²⁵

Мењају се по падежима:

а) топоними на сугласник: *Нови-Сад, Славонски-Брод, Ниш, Аранђеловац, Бечей, Уљинь, Рџань* и сл.;

б) топоними на *-а* — у писању: *-а* или *-я* (изузев оних који означавају мало позната насељена места): *Авала, Морава, Сава, Неретва, Рица, Шумадија, Сува-Планина, Фрушка-Гора, Врњачка-Баня* и сл.;

в) топоними на *-ово, -ево* (изузев оних који су настали од имена познатих личности): *Лайово, Ласиово, Ойово; Валево, Кралево, Сарајево* и сл.

Напомена 1. Код топонима од више речи написаних са цртицом мења се само последња реч, исп.: *Нови-Сад, Нови-Сада, Нови-Саду, Нови-Сад, Нови-Садом, в Нови-Саде*. На исти начин мењаће се и топоним *Косово-Поле* (у значењу варошице), док ће се у топониму *Косово Поле* (у значењу географске области и историјског места) мењати обе речи: *Косово Поле, Косова Поля, Косову Полю, Косово Поле, Косовым Полем, на Косовом Поле*.

Напомена 2. Треба обратити пажњу на непостојане вокале, пошто се руски и српскохрватски језик у томе не подударају. Наиме, код читавог низа топонима у српскохрватској парадигми имамо непостојано *а* које у руској парадигми није непостојано, исп.: *Крајеваци, -ваца, Шабац, -баца, Аранђеловац, -ваца, Лесковац, -ваца* и сл. Једино топоними на *-ец* имају непостојано *е* у оба језика: *Кумровец, -вца, Чаковец, -вца* и сл.

Посебан проблем за савремену норму руског језика представља промена топонима кад су употребљени заједно са номенклатурним термином.

²⁴ Исп.: АН СССР, *Русская грамматика I*, стр. 505—506.

²⁵ Исто, стр. 506.

Полазећи од новијих кодификаторских предлога и решења²⁶, можемо навести следећа правила под која би требало подводити топониме пренете из српскохрватског у руски језик.

Мењају се:

а) прости називи крупних или познатих градова и река ако се не завршавају на самогласнике *-е*, *-и*, *-о*, исп.: *в сѣлолице Юіослави Беліраде, из іорода Заіреба, к реке Саве, на реке Дрине* и сл.;

б) у споју с термином *республика* мењају се само називи на *-иј*, исп.: *из Социјалистической Ресіублики Србији, в Социјалистической Ресіублике Хорвајини* (али: *в Социјалистической Ресіублике Босниј и Герцеіовина*).

Не мењају се:

а) називи мањих места и села, као и називи речица, језера, острва, планина, исп.: *в іородке Тойола, в селе Лачарак, в деревне Кумровец, на озере Палич, на острове Брач, на іоре Козара* и сл.;

б) назив покрајине у споју са термином *крај*, исп.: *в Социјалистической автономном крае Воеводина* (али: *в Воеводине*);

в) назив републике у споју с термином *республика*, кад се не завршава на *-иј* или је састављен од више речи, исп.: *в Социјалистической Ресіублике Босниј и Герцеіовина* (али: *в Боснији и Герцеіовине*);

г) називи пренети као полусложенице, исп.: *в іороде Нови-Сад* (али: *в Нови-Саде*);

д) називи на *-ово*, *-ево*, исп.: *из іорада Валево, в іороде Сараево* (али: *из Валева, в Сараеве*).

*
*   *   *

Уношење страних имена и назива у било који језик праћено је многим недоумицама које доводе до неједнаких решења у конкретној пракси. Уколико је ова проблематика више теоријски расправљена и потпуније нормативно регулисана, то су мање могућности за шаролика, недоследна и противречна решења. Зато се изложеном систематизацијом нормативних правила и описом новије конкретне праксе желело допринети отклањању испољене шароликости и недоследности у адаптирању српскохрватских географских назива у руском језику.

Београд

Бојолуб Сјанковић

²⁶ Исп.: Л. К. Граудина, *Вопросы нормализации русского языка. Грамматика и варианты*, Москва 1980, стр. 152—159.

Резюме

Богољуб Станковић

**АДАПТАЦИЈА СЕРБСКОХОРВАТСКИХ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ НАЗВАНИЈ
В РУССКОМ ЈАЗЫКЕ**

Вопросы адаптации сербскохорватских географических названий в русском языке во многом не решены ни теоретически, ни практически, и это имеет отрицательные последствия в двуязычной языковой практике.

Исходя из новейших лингвистических, лексикографических и картографических достижений, автор статьи делает попытку систематизировать правила транскрипции, произношения и ударения, орфографии и грамматической нормы, соблюдение которых необходимо при передаче сербскохорватских географических названий в русском тексте.

СУФИКС *-СК-* У ПОСЕСИВНОЈ ФУНКЦИИ У РУСКОМ ЈЕЗИКУ

(У ИСТОРИЈСКОМ РАЗВОЈУ И ДАНАС)

1

1.1. Помоћу суфикса *-ьскъ* у старословенском језику су се изводили односни придеви од широког круга именичких основа (исп. примере у: Brodowska-Hopowska 1960, 52—71). Придеви на *-ьскъ* од именица које значе лица или животиње могли су да имају, поред односног, и категоријалнопосесивно значење. На ову семантичку страну суфикса *-ьскъ* указао је Вајан: „Имя лица, выступающее в качестве дополнения к имени существительному, если оно не сопровождается местоимением, прилагательным или приложением, заменяется, как правило, притяжательным прилагательным . . . Имя существительное во множественном числе при тех же условиях заменяется прилагательным на *-ьскъ*: *слугы шодъискы* Иоанн XVIII, 12; вследствие этого прилагательные на *-ьскъ* выступают, по крайней мере частично, как притяжательные прилагательные.” Суфикс *-ьскъ*, по Вајану, „образует производные прилагательные от групп в отличие от притяжательных прилагательных на *-овъ* и др., образуемых от названий отдельных лиц” (Вајан 1952, 160, 235). Придевима на *-ьскъ* од именица које значе лица преводи се, најчешће, именица у генитиву плурала грчког оригинала (в. Меје 1951, 459, нап. П. С. Кузнецова; уп. и ограничења од наведеног правила у: Brodowska-Hopowska 1960, 62—69). Придеви на *-ьскъ* и у староруском језику су могли имати категоријалнопосесивно значење (в. примере у: Борковский 1949, 250).

1.2. Међу синтаксичким и суфиксалним категоријама које потискују суфиксе индивидуалне припадности *-ов/-ев* и *-ин* у руском језику XV—XVIII века значајно место заузима суфикс *-ск-*.

Како је суфикс *-ск-* добио индивидуалнопосесивно значење?

2. Суфикс *-sk-* (< *-ьskъ*), немаркиран у погледу изражавања посесивности, налазимо у руском језику XV—XVIII века у посесивном значењу у различитом виду:

1° У саставу сложених суфикса *-ovsk-/evsk-*, *-insk-*, *-ensk-* у категорији *nomina appellativa*.

2° У саставу сложених суфикса *-ovsk-*, *-evsk-*, *-insk-* у категорији *nomina propria*.

3° Самостално — у категорији *nomina appellativa*.

2.1. Суфикс *-sk-* је дометан посесивним придевима на *-ov/-ev*, *-in*, *-en* од заједничких именица, чиме су ови придеви били потпуно укључени у сложену придевску деκлинацију. Тако су настали сложени суфикси *-ovsk-/evsk-*, *-insk-*, *-ensk-*.

2.1.1. Суфикс *-ovsk-/evsk-*:

ОТЦОВСКИЙ

У најстаријим споменицима у којима је посведочен, овај придев има посесивно значење 'који је припадао оцу', 'од оца наслеђен':

въ окладномъ спискѣ написаны Фетко 10 лѣтъ, а Семейка 2 лѣтъ, помѣстье за ними *отцовское* Кн. п. Моск. 1, 337. 1578 г.

они, не бивъ челомъ государю объ *отцовскихъ помѣстьяхъ* и не хотя государевы службы служитьи Гр. крест., 63. 1642 г.

а которые люди учнутъ у себя холопей держати по *отцовскимъ кабаламъ*, а отцы ихъ померли, и тѣхъ *отцовскихъ людей* от нихъ отпущати на волю Ул. Ал., 276. 1649 г.

се аз Викула Осиповъ сынъ ... продалъ ... *отцовская мѣста* Калуж. а., 40. 1659 г.

мнѣ Семену съ Ездокимом па дѣлу досталси: *отцовской* старой двор и с хоромы Калуж. а., 42. 1665 г.

а по сказкѣ гостей и приказчиковъ ихъ тѣ дворы и дворовые мѣста, въ острогѣ и за острогомъ, *отцовские* изстари, а иные дворы и дворовые мѣста они покупали у посадскихъ людей АИ IV, 361. 1666 г.

я Евѣдоким учну спрашиват или государю бить челом в тѣхъ *отцовскихъ* розделныхъ *животахъ* во дворѣ и в лавки на брата своего Семена Калуж. а., 47. 1670 г.

поручная записъ, что ему жить въ тоя волости на *отцовскомъ участкѣ* АЮБ II, 189. 1670 г.

У споменицима последње четвртине XVII века, поред наведеног значења, придев *отцовский* је потврђен у субјекатском значењу (уз

глаголску именицу којом се означава радња коју је отац вршио или извршио):

милосердый государь! пожалуй меня, сироту своего ... въ томъ поручномъ *отцовскомъ долгу*, мнѣ сиротѣ и братьямъ моимъ отсрочить ДАИ VI, 163. 1675 г.

которые де дѣти боярские верстаны ... въ *отцовские мѣста* а *оклады* де имъ чинены выбылые *отцовские* ... нашего государева жалованья давать вы не велѣли ДАИ VII, 117. 1679 г. онъ де Самсонка стрѣлецкой сынъ, а послѣ отца своего стрѣлецкой службы не служилъ, а работаетъ де онъ Самсонка на Инсарѣ въ приказной избѣ въ сторожахъ, а братъ де у него Самсонки Аношка Ивановъ поспѣлъ въ службу, и чтобъ его великий государь пожаловалъ, велѣлъ быть въ *отцовской службѣ* его Самсонкину брату Аношкѣ Иванову АЮБ I, 520. 1682 г.

а дачь ихъ въ Помѣстномъ приказѣ сыскать не можемъ, какая у нихъ *вотчина* — *отцовская*, или иная какая Переп. Безобразова, 25. 1687 г.

(заложилъ) *дворъ* свой *отцовской* АЮБ II, 20. 1691 г.

живет де он на *отцевском поземѣ* и травы и коренья не держит и ничего де он у отца своего не учивался Белокур. 1, 129. 1692 г.

У XVIII века придев *отцовский* има знатно шири круг значења. Он се већ слободно употребљава и у чисто посесивном значењу. Док је у споменицима XVI—XVII века придевом *отцовский* означавано све оно што је од оца наслеђено, било да је реч о земљи и предметима који су били очево власништво, или о радњи коју је отац вршио или извршио а коју његови синови наслеђују или носе њене последице, сада овај придев има и актуелно посесивно значење. Њиме се означава све оно што отац сада има, радња коју сада врши или трпи. То значи да придев *отцовский* преузима сва значења која је имао посесивни придев на *-ов*: посесивно значење у ужем смислу, субјекатско и (ређе) објекатско значење. Поред тога, у овом периоду је потврђено и квалитативно значење придева *отцовский*. Навешћемо примере који илуструју сва ова значења.

о *погребении отцевскомъ* Кв. Курц. Александр. Вел., 13. 1711 г. коли де оставливаются *челобитныя и допросы отцовские* въ неправомъ раздѣлении, то какъ можетъ многопорочное сие за вѣщание принять твердость Докл. в Сенате III, 1, 232. 1713 г. сыну послушну *приказъ отцовской* не тяжекъ Апофегм. 1725 г. а у меня то *отцовское место* В. арх. Б. Палех., № 100. 1742 г. (Софья:) упадетъ къ ногамъ *отцовскимъ* Лукин 1, 161. 1765 г.

Примери из Карт. РЯ XVIII в.:

сыну послушну *приказъ отцовской* не тяжекъ Апофегм 1. 1716 г. да бы чада за *отцевския вины* казнимъ были Пуф. Ист. 1718 41—42

- безъ повелѣнія *отцовскаго* ВЛ 456. 1731 г.
 наслѣдие послѣ отца: *отцовское наслѣдие* ВЛ 651
 послѣ *смерти отцовской* родившійся ЛЦ 145. 1746 г.
 прежде, нежели получить *отцовское соизволение* Хр. бес 1 53. 1763 г.
 развѣ ты не въ *отцовскомъ домѣ*? Хр. бес 1 97
 сколь бѣдственна *отцовское состояние*, ... дѣти не хотятъ
 почти ни когда того, чего онъ отъ нихъ требуетъ Хр. бес 1 104
 промоталъ въ два года *отцовское имѣние* Лук. Мот. 6. 1765 г.
 получивъ половину *отцовскаго имѣнія* Безбожн. 51. 1771 г.
 ты знаешь, не въ моей, въ *отцовской* ето *волѣ* Ппв Анюта 105.
 1772 г.
 мое, другъ мой, не *отцовское сердце*, материнское Жив. 188. 1772 г.
 онъ отдасть тебѣ всѣ *отцовскія и материнскія и мои писма* для на-
 печатанія Жив. 246
 получилъ отвѣтъ и *согласие и благословение отцовское* Лжец (Г)
 50. 1774 г.
 сынъ *отцовскихъ друзей* ни во что ставитъ Дв. купец 150. 1780 г.
 заложилъ *отцовское имѣние* безъ воли отца Дв. купец 156
 Плутонъ, сынъ Сатурновъ, братъ Юпитера, по раздѣлѣ *отцов-*
скаго царства на три доли, получилъ страны западныя Аплс
 ПП 85. 1785 г.
 дядя присоеокупилъ свои увѣщанія къ *отцовскимъ* РМ 1 286,
 1792 г.
 родится и умираетъ въ *отцовской своей хижинѣ* Крм. ПРП III
 290. 1797 г.
 а Душенька была въ то время всѣхъ бѣднѣй, / И не было тогда
 у ней / *Отцовскихъ денегъ*, ни *перстней* Богд. 126. 1799 г.

ДѢДОВСКИЙ

У споменицима XVII века придев има значење 'који је припадао деду', 'од деда наслеђен':

версталъ воевода Иванъ Позняковъ ... въ дѣти боярскія недо-
 рослей на *отцовскія и на дѣдовскія* и на дядни и на братни *помѣ-*
сти АЮБ III, 379. 1650 г.

продал есми аз Сидор ... что досталоса мнѣ надѣлу *дедов-*
ское мѣсто Калуж. а., 48. 1671 г.

а *озеро* мое и тоже *дедовское*, дано в век прочно старому Ершу
 деду моему Ерш Ершович, 151. XVII в., сп. XVIII в.

У XVIII века, према Академијином речнику, придев *дѣдовскій*
 има нешто шире значење:

Наслѣдственный отъ дѣда, отъ дѣда полученный. *Дѣдовскія*
помѣстья. Дѣдовское благословение. САР¹ II 866

Ове нијансе значења потврђују и други извори:

Телемахъ изсунул немедленно / Меч свой преострый, / ... Дарованный Лаертомъ, ... какъ залогъ всего *любосердия* / *Дѣдовска* Внуку Трд Тилем. II 61. 1766 г.

ѣздить ... въ четверомѣстномъ *дѣдовскомъ берлинѣ* въ 10 лошадей Трут. 1769 125

Сигисмунд III по наслѣдству получилъ себѣ *дѣдовскую* шведскую *корону* ПЩ 294. 1770 г.

Придев *дѣдовский* је могао имати и категоријалнопосесивно и односно значење:

Вонъ дерзкие отсель, вонъ гнусны изувѣры! / Васъ ждуть къ себѣ давно Аравския пещеры, / Камнистые бугры, бесплодныя поля; / То *ваша дѣдовска*, наслѣдная *земля* Птрв 235. 1782 г.

Такъ *дѣдовскихъ* *временъ* съ любезной простотою / Вчера одинъ старикъ бесѣдовалъ со мною Дмитр. I 40. 1803 г.

И други придеви на *-ovsk-/-evsk-* су могли имати посесивно значење: у церкви мѣсто игуменское, да мѣсто *поповское*, да мѣсто дьяконское, да мѣсто дьячково, да мѣсто пономарево, да мѣсто пономарнищно Кн. п. Рост., 28. 1631 г.

стояли все великое Донское Войско под градом Азовым и *королевския казаки* Аз. пов¹, 56. XVII в.

атамановская жена БВ 465. 1703—1709 гг. (Сл. РЯ XVIII в., рук.)

2.1.2. Суфикс *-insk-*:

ДЯДИНСКИЙ

азъ тою *вѣтью дядинскою* *Михаиловскою* благословилъ зятя своего А. сб. Лих., 29. 1556 г. (Сл. РЯ XI—XVII вв. IV, 401)

помѣстье за нимъ *дядинское* Мардаша и отца его Нуруша АЮБ I, 390. 1691 г.

СЕСТРИНСКИЙ

Придев налазимо у топониму *Сестринский стан*:

въ *Сестринском стану* АЮБ I, 116. 1511 г.; въ *Сестринском стану* Арх. Стр. 1, 473. 1567 г.

МАТЕРИНСКИЙ

дочь, кой съ ея сестрами треть *материнскова* *имѣнія* надлежала Сум. Лих. 96. 1797 г. (пример је из Карт. РЯ XVIII в.; в. и пример под *отцовский*)

2.1.3. Суфикс *-ensk-*:

ВЛАДЫЧЕНЬСКИЙ

озеро Еглино, половина его *владыченская*, а другая половина того озера за Тимофьевым за Безносовым Кн. пер. Бежецк. пят., 12. 1501 г. (Сл. РЯ XI—XVII вв. II, 212)

Придев *владыченский* је настао дометањем суфикса *-sk-* посевивном придеву *владычень*. У нашој грађи ово је једини придев са суфиксом *-ensk-*. Придеви на *-(e)н* су, по свему судећи, избегавали даљу адјективизацију помоћу суфикса *-sk-*. Они су прелазили у односне придеве директним примањем наставака сложене придевске промене (о придевима типа *матерний* в. у: Маројевић 1979, 312—316). Ово наше запажање потврђује пример у коме су у паралелној употреби придеви *отцовский* и *дѣдовский*, с једне стране, и *дядень* и *братень*, с друге (в. *дѣдовский*).

2.2. Сложене суфиксе *-ovsk-/evsk-* и *-insk-* налазимо и у категорији *potina propria*; и они су настали додавањем суфикса *-sk-* посевивним придевима на *-ov/-ev* и *-in*.

Придеви на *-ovsk-/evsk-* и *-insk-* од личних имена у руском језику XV—XVIII века имали су ограничену употребу и узак круг значења.

2.2.1. Придеви типа *Андрѣвский*, *Семеновский*, *Никитинский* као атрибути уз именицу *жена* служе за именовање жене по мужевом имену. При том се најчешће наводи и реч *вдова* или се из контекста види да је реч о удовици:

се язъ Олена Володимерова дочъ *Никитинская жена* Феодорова сына Шабина съ своими дѣтми ... купили есми у Сидора у Феодорова сына Шабина его отчину АЮБ II, 416. 1510 г.

язъ Олена *Никитинская жена* Шабина *ib.* (да је реч о бившој Никитиној жени, тј. о удовици, показује контекст: *мужь мой первой Никита Феодоровъ сынъ ib.*)

даю дочерь свою княгиню Соломаниду *князь Андрѣвскую жену* Юрьевич(а) Пронского за княз(я) за Данила Васильевич(а) Хованскаго Арх. Стр. 1, 261. 1542 г.

тѣмъ *Шестовскимъ помѣстьемъ* пожаловаль *Шестовскую жену* Лутохина Огафью (1572, Потѣбня 1968, 405; Потѣбня мисли да је придев *Шестовский* изведен од личног имена *Шестой*; пре би се рекло да је изведен од личног имена — надимка *Шест*, в. Веселовский Оном., 367)

до^отали^с мнѣ Семену ... *Хмелевская жена* Ма^ря да у нѣе три сѣа да дочи Строг. столб. 1583 г., сп. XVI в.

вдова Елисава *Елизаровская жена* Мат. ист. Вым. и Выч. з., 442. 1585—1586 гг.

Семеновская жена Рохманинова Марья прислала вкладу по своему мужу по Семену три рубли денег Кн. прих. Болд. м., 192. 1593—1607 г. (тј. за покој Семјонове душе)

бьетъ челомъ сирота твоя бѣдная горькая вдова Анютка Иванова дочеришка ... аптекарева *Андрѣвская женишка* Иванова Мат. медиц., 697. 1658 г. (Сл. РЯ XI—XVII вв. I, 43)

биеть челомъ сирота ваша, бѣдная беспомощная вѣдовка ... Варварка *Логинская женишко* Переп. Одоевск., 84. 1663 г. (ib. II, 38)

жениль ево на *Григорьевской женѣ* Груздева Суб. Мат. IV, 293. 1666 г.

посадцкая вдова *Алфимовская жена* Бокова Васса Константинова доч Калуж. а., 52. 1675 г.

вдова Ефимьица *Михаиловская жена* Каргачева Гр. Дв., 320. 1691 г.

вдовѣ Марфѣ *Аверкиевской женѣ* Кожина АЮБ II, 81. 1700 г. теща твоя вѣдова Марица *Ондрейновская жена* Никифоровича челом бьет Грамотки, 55. 2-я пол. XVII в.

пострижена бывшая моя крестьянка *Митрошинская женка* Грамотки, 88. 2-я пол. XVII в.

а что гсдрь твоихъ денег есть на *Костянтиновской семье* и она ннеча вышла замуж Грамотки, 42. 1676 г.

Напомена. У последњем примеру именица *семья* има значење 'жена' (уп.: здравствуи гсдрь мой братецъ Устин Леонтьевич и с *невѣстужикою маєю а с своєю семьею Василисаю Василевною и з дѣтками* ib., 70—71).

Уз синтагме типа *Ивановская жена* наводи се реч *вдова* и у примерима из литературе (исп.: Потербња 1968, 405; Чернецкий 1954, 7; Зинин 1969, 80—83; Фролова 1970, 88). У другим примерима због недовољног контекста не може се утврдити да ли је реч о удовици, али ниједан пример немамо да се овако жена назива по имену живог мужа. Зато ми претпостављамо да је првобитно (а можда и једино) значење атрибутивних синтагми типа *Ивановская жена* било 'жена покојног Ивана', док је синтагма са посесивним придевом (*Иванова жена*) имала актуелно значење, нпр.:

Трифанъ въ городъ увезенъ и доперво одна *Трифанова жена* и она со страсти пропала Грамотки, 29.

Придеви типа *Ивановский* нису били карактеристични у функцији патронима. Потербња наводи само један пример (атрибут уз именицу *дочь*):

купилъ есми у Марьи у *Ивановские дочери* Курачева, а у *Гавриловские жены* (1550)

и закључује: „В случаях кровного происхождения [...] -ьскъ кажется менее употребительно” (Потербња 1968, 405). Придеве наведеног типа у

функцији патронима не налази ни Фролова у споменицима североисточне Русије (Фролова 1970, 88). Ми ову појаву објашњавамо чињеницом што су патронимички суфикси *-иџь* и *-џна* били живи и продуктивни не само у староруском језику него и у руском језику XV—XVIII века, као и у савременом руском језику. Другачија је била судбина имена по мужу типа *Михаилова*. Она нестају из живе језичке употребе током XV века (в. Мароевич 1981, 117). Њих управо и смењују посесивне синтагме типа *Михаиловская жена*. Чињеница што су имена по мужу типа *Михаилова* имала сложену придевску деклинацију утицала је да се посесивни придеви на *-ов*, *-ев*, *-ин* преко суфикса *-sk-* лакше укључе у овај деклинациони тип који им иначе није био својствен.

Међусобни однос женских имена по оцу и имена по мужу види се у примеру:

Андрѣвская же жена Петровича Клешнева Ирина *Андрѣвна* Вкл. Ант., 18. 1600 г.

Синтагме типа *Ивановская жена* сачувале су своју продуктивност и у првим деценијама XVIII века: *Ивановская жена* Василѣва сына Коробкина *вдова* Агафѣя Петрова дочь (овај и друге примере в. у: Зинин 1969, 80—83). Али већ крајем прве четвртине XVIII в. преовлађују синтагме са посесивним генитивом, нпр.: *Ивана* Иванова сына Олсуфѣева *вдова* Пелагея Павлова дочь (*ib.*, 82—83). Интересантан је пример паралелне употребе:

подполковника Савелия Иванова сына Игнатѣва *жена* вдова Анна Бремеева дочь продала *столоначальника Ивановской жене* Федорова сына Поливанова вдове Ульяне Петровой дочери двор в земляном городе подле двора *капитана Никифоровской жены* Федорова сына Ахманова вдовы Ирины Никитиной дочери (*ib.*, 80).

Све три удовице које се овде помињу наводе се са мужевим именом и називом мужева занимања. Док је у сва три случаја назив занимања у генитиву, лично име мужево је једном у облику посесивног генитива (кад је реч *жена* у номинативу), а двапут је придев на *-овский* од мужевог имена (кад је именица *жена* у зависном падежу). Ако се овај пример упореди са цитираним из 1658 г. (*аптекарева Андрѣвская женишка Иванова*), у коме је посесивни придев од назива занимања мужевог, придев на *-овsk-* од његовог личног имена, док је у генитиву мужев патроним, односно презиме, може се закључити да је посесивни генитив најпре заменио посесивне придеве од назива занимања, а затим истиснуо придеве типа *Ивановский*. Горњи пример показује да су се синтагме типа *Ивановская жена* дуже чувале у зависним падежима него у номинативу.

2.2.2. Придеви типа *Ивановский* су посведочени и као атрибути уз именице које означавају лице које се налази у неком социјалном или неком другом односу са субјектом посесивности:

се язѣ Михайло Олферѣвъ сынѣ Оспачева, *Дружининской пасынокъ* (1571, Потѣбня 1968, 405)

князь Григорѣвский человек (Фролова 1970⁵, 88).

вѣдомо тебѣ гдрю буди Стена Аникин ... на наемной лошади с Карповским извоциком ... в Нижней приехал Грамотки, 203. 1699 г.

2.2.3. Треће значење које су имали придеви на *-овский, -евский, -инский* од личних имена је значење имовине која је власништво лица од чијег је личног имена придев изведен:

дворъ Фоминский Ивановича (1410); *Федоровские деревни* Свибловы (1410); на *князь-Володимерской трети* Андреевича (1504); ко *князь Федоровскому жеребью* Рязанскаго (1504); дала есмь Пречистой Богородицы в домъ *деревню Ивановскую* Юрьева конюшего *Карповскую* (1448) — исп.: Потебня 1968, 404—406.

Последњи пример је интересантан тиме што се село ближе одређује по именима двојице бивших власника (уп.: се язъ Иванъ Юрьевич конюшей далъ есми ... земли что есмь купилъ у Петра Карповича, *ib.*, 405). По именима бивших власника одређује се имање и у примерима: *дворъ* безъ чети пустъ *Олуховской ветошниковъ*: и Олухъ умеръ въ 88-мъ году Новг. п. кн. I, 55. 1584 г. (Сл. РЯ XI—XVII вв. II, 123) *мѣсто* пусто тяглое *Тимохинское* ездаково: и Тимоха умеръ въ 77-мъ году Новг. п. кн. I, 114. 1584 г. (*ib.*, V, 40).

У примерима:

о приемѣ *Тимофеѣвскои винокурни* Грамотки, 198. 1699 г.

Тимофеѣвских винных *припасов* в приемѣ на винокурне *ib.*, 202

говори се о објекту и предметима којима је руковао Тимофеј Харитонов непосредно пре настанка писама.

Придеви типа *Ивановский* обилно су заступљени и у топонимији: *слоботки Михаилловския* Грамотки, 34; в *Ортемѣвѣском* поле *ib.*, 45; въ *селѣ Титовском* *ib.*, 55; вконецъ *села Борисовскаго* *ib.*, 72; проти пустошии *Петровскаго* *ib.*, 78; *пустош Ондрѣвскую* *ib.*, 83; *Абакумовскои волости* *ib.*, 109; *пожню Олферовскою* *ib.*, 112; *пожню Гнѣвошевскую* *ib.*; в *селѣ Алексѣвскомъ* *ib.*, 172; *села Семеновскаго* *ib.*, 176; в *селѣ Ивановском* *ib.*, 285; в *село Тимофеевское* *ib.*, 289; *села Стефановскаго* *ib.*, 293; в *село Григорьевское* *ib.*, 294; Петръ Салтыков челом бьет ... в вологоцкой моеи вотчинке в *слоботке Петровскои* *ib.*, 288. У последњем примеру топоним је вероватно настао према имену власника који и пише писмо.

Анализа придева изведених суфиксима *-ovsk-/-evsk-* и *-insk-* од заједничких именица (типа *отцовский*) и од личних имена (типа *Ивановский*) показује да су ови придеви добили актуелно посесивно значење тек касније, а да су у почетку значили 'који је припадао лицу од чијег је имена изведен придев'. Овим ми објашњавамо и семантичку специфичност ових придева у руском језику XV—XVII века.

2.3. У индивидуалнопосесивном значењу налазимо придеве изведене суфиксом *-sk-* почев од XVI века:

вымѣнилъ два образа осмилистовые къ *игуменскому Георгиеву приѣзду* къ Москвѣ Кн. расх. Болд. м., 51. 1585—1589 гг.

- келья игуменская Кн. п. Моск. I, 55. XVI в.
 по *благословению игуменскому* Столов. обих. Волокол. м. к. XVI в.
 тотъ старецъ Архипъ продаетъ хлѣбъ, рожь и овесъ, тайно без
нашего игуменского совѣту АХУ III, 14. 1626 г. (явка игумена Иеремии
 на келаря Архипа)
 пан *повелению гетманскому* повинуеца (Охомуш 1961, 9)
 помогала нам *воеводская сноха* Ав. Ж. 1672—1673 гг. (цит. по: Шатер-
 никова 1940, 187)
 от Мосоллома, *воеводского тайного слуги* Юдифь, 189. 1674 г. (цит.
 по: Макарова 1952, 96)
 молити о здоровье его *царскомъ* и о царевниѣ Котош., 10. 1666—1667
 гг.; о приѣздѣ ихъ *боярскомъ* къ царю *ib.*, 29; о *посолском* приѣзде
 отписать *ib.*, 60 (цит. по: Ломтев 1956, 465—466).
- Придеви на *-sk-* у XVII веку се налазе у синонимском односу са
 посесивним придевима: *место пономарево* и *пономарское*, *двор дьяконов*
 и *дьяконский* (в. Соколова 1955, 13). У истом значењу и у паралелној
 употреби срећемо посесивне придеве на *-ov*, *-ev*, *-in*, придеве на *-ovsk-*
 и *-sk-*:
- у церкви *мѣсто игуменское*, да *мѣсто поповское*, да *мѣсто дьяконское*,
 да *мѣсто дьячково*, да *мѣсто пономарево*, да *мѣсто пономарничино*
 Кн. п. Рост., 28. 1631 г.
- У XVIII веку односни придеви на *-sk-* у посесивном значењу са-
 свим су обична појава:
- спроси *графскую карету*, и поѣзжай в Булевард С.-Меран 108
 от *графского дому* никого не осталось кромѣ одной графины Геогр.
 1719 218
 дал мнѣ Бог ученичка, *боярскова сына* Фнв. Недор. 83
 генерал . . . по указу *королевскому* и *гетманскому* паки назад идет
 Вед. 1 42
резиденция губернаторская Геогр. 1719 155.
- У употреби су још и посесивни придеви од именица овог типа,
 чешиће у посесивном значењу у ужем смислу:
- околог *графова дома* сад великий Пут. Тлст. 1 202
поступки графовы подозрительны Хр. бес 1 59
 в *бояриновой канторкѣ* Лук. Пуст. 178
 его *гетманов генерал-адъютант* Док. 1742 253
 я в *дом губернаторов* вошел Пут. Тлст. II 19 (сви примери из: Сл.
 РЯ XVIII в., рук.).

3. Употреба придева са суфиксима *-sk-*, *-ovsk-* и *-insk-* у руском
 књижевном језику од краја XVIII до почетка XX века прегледно је и

документовано обрађена у: Земская 1964, 296—306, 311—327. Њихова употреба у руском језику XX века није тако детаљно обрађивана, али на основу општих и неких специјалних радова о творби придева (исп.: Виноградов 1960, 340—542; Лопатин 1970, 189—191 и 1972, 81—86; Немченко 1973, 83—84, 94 и 1976, 27—29) може се закључити да у овој категорији није дошло до битних промена у поређењу са XIX веком.

3.1. У категорији *nomina appellativa* сложени суфикси *-ovsk-/evsk-* и *-insk-* поред односног могу изражавати и посесивно значење:

на своей и *потовской лошады* (Земская 1964, 317); дочь смело вын-сла *отцовский взор* (ib.)

Из гроба слышу я *отцовский голос*; Бог наказал меня за то, что слабо / Я выполнил *отцовский долг*; я же ни за что не хочу более вмешиваться в управление или разорение *имения отцовского* (Сл. Пушкина III, 246, 952)

они вступили в брак очень рано — и очень давно тому назад, поселились в *дедовском* деревянном *доме* на краю города (Сл. СРЛЯ I, 601)

почему-то другие полки годами стоят в одном городе, а *отцовский* переводят и переводят, так что я жила и в Саратове, и в Перми, и в Симбирске (Каверин, 23)

он был *старинский сын* (Земская 1964, 318).

Ни придеви изведени суфиксом *-sk-* од заједничких именица нису Маркирани за изражавање посесивности. Њихово основно значење је Односно, али у зависности од контекста они могу изражавати припадност појединачном лицу:

И тщетно там пришлец унылый / Искал бы *гетманской могилы* (Сл. Пушкина I, 472)

в осколке зеркала, повешенного перед шофером, Римский видел то радостные *шоферские глаза*, то безумные свои (Булгаков, 575); уп. у истом значењу посесивни генитив: *лицо шофера* сразу перекопилось, лишь только он увидел пассажира (ib., 603).

Док се у руском језику XVI—XVIII века шири круг значења придева на *-ovsk-/evsk-* и *-insk-* у категорији *nomina appellativa*, а суфикс *-sk-* развија посесивно значење (в. т. 2.1. и т. 2.3.), у руском језику XIX и XX века се запажају другачије тенденције развоја. Током XIX века „сфера функционирования прилагательных на *-ский*, обозначающих отношение к единичному лицу, сокращается”, „во второй половине XIX в. они уходят из официально-книжных и деловых стилей, уступая место родит. беспредложному” (Земская 1964, 317). У XX веку „сильно сокращается употребление прилагательных на *-ский*, *-овский*, *-инский* со значением отношения к роду лиц. Их место также занимает родит. беспредложный, упрощавшийся с этим значением и в языке XIX в.” (ib., 320).

3.2. У категорији поміна *propra* употреба придева на *-ovsk-/-evsk-* и *-insk-* у руском језику XIX и XX века битно се разликује од њихове употребе у језику XV—XVII и првих деценија XVIII века (в. т. 2.2.).

3.2.1. У XIX веку помоћу суфикса *-ovsk-/-evsk-* и *-insk-* од руских личних имена (мушких и женских) придеви се изводе веома ограничено: „только от имен известных лиц и для обозначения отношений, лежащих за пределами семейно-бытовой сферы” (Земская 1964, 311). Ограниченост употребе придева овог типа карактеристична је и за другу половину XVIII века:

великолѣпная *Петровская площадь*, набережная . . . — на сей то площади воздвигнуть монументъ Петру Первому, Государю мудрому, Великому Зрит. II 164 (Карт. РЯ XVIII в.)

Наводимо неколико примера из Пушкиновог језика:

при открытии *Александровской колонны* (Сл. Пушкина I, 34); государыня оправдала Ганибала и надела на него *Александровскую ленту* (ib.)

это знала Нат.[алья] Кир.[илловна] от прежних *елисаветинских фрейлин* (ib., 756)

свидетель *Екатерининского века*; принадлежит к числу замечательнейших лиц *Екатерининских времен*; Сей остальной из стаи славной / *Екатерининских орлов*; на другом месту у истом значењу имамо посесивни генитив: Под хладом старости угрюмо угасал / *Единый из седых орлов Екатерины* (ib., 756)

На *ленте Анненской* („лента ордена св. Анны”, ib., 42; у примеру је суфикс *-insk-* фонетски написан, уп. Гротово упутство да треба писати *Аннинский*, а не *Анненский* у: Грот 1870, 110).

У другој половини XIX века продуктивност придева овог типа постепено се смањује; најчешће се срећу у називима типа *Николаевская железная дорога*, *Маринское женское училище* и сл. (исп.: Земская 1964, 311, 314).

3.2.2. Помоћу суфикса *-ovsk-/-evsk-* и *-insk-* слободно се изводе придеви од страних и руских презимена која нису придевског порекла: *гоголевская поэзия*, *глинкинские вариации*, *бальмонттовские знакомые* (Земская 1954, 313); *шекспировский*, *гойевский*, *вердиевский*, *куинджиевский* (Лопатин 1970, 190—191); као и од страних личних имена (уколико је лице познатије по личном имену): *наполеоновская армия*, *гамлетовский вопрос* (Немченко 1973, 83). У првој половини XIX века среће се паралелна употреба придева овог типа и посесивних придева на *-ov-*, *-in-*, нпр.: призвание *Бэконовой школы* — реализм *бэконовской школы* (Земская 1964, 312—313). У Пушкиновом језику од имена митског келтског барда (*Оссиан*) у истом значењу су посведочени придеви на *-ov-* и *-ovsk-*:

что есть общего между однообразием *Оссиановских поэм* и трагедий; *поэмы Оссиановы* (Сл. Пушкина III, 161).

У XIX веку посесивни генитив истискује не само придеве на *-оџ* и *-иџ* него и придеве на *-ovsk-/evsk-* и *-insk-*. Крајем XIX века између ових последњих придева и генитива успоставља се стилско диференцирање: „прилагателное тяготее к непринужденной речи, родит. пад. — к речи книжной” (Земская 1964, 314).

У делима XX века придеви типа *шекспировский* су продуктивна категорија:

Доказательство Канта . . . также неубедительно. И недаром Шиллер говорил, что *кантовские рассуждения* по этому вопросу могут увлечь только рабов, а Штраус просто смеялся над этим доказательством. (Булгаков, 429)

мне тоже очень нравится *врубелевский „Пан”* (Каверин, 50)

у тети был только один хороший *этнод, левитановский*, который она купила на посмертной выставке (ib., 115—116).

3.2.3. Од руских презимена која су по пореклу супстантивизирани посесивни придеви на *-ov/-ev* и *-in* граде се придеви помоћу суфикса *-sk-*. Овај тип придева посведочен је у другој половини XVIII века: за *татищевскую экспедицию* (1774); от злодейских *пугачевских покушений* (1774) — исп.: Земская 1964, 287.

У Пушкиновом језику придеви типа *пугачевский* представљени су бројним примерима:

во время *Пугачевского бунта*; просить . . . о высочайшем дозволении прочесть *Пугачевское дело*, находящееся в архиве; там строились уже *толпы пугачевские* около виселицы; бежали из *Пугачевского стана* (Сл. Пушкина III, 877)

кокетничаетъ со всем дипломатическим корпусом, да еще жалуеться на свое *положение*, будто бы подобное *Нащокинскому* (ib. II, 755) он вступил в *Мамоновской полк* (ib., 539).

У XIX веку придеви на *-sk-* се паралелно употребљавају са посесивним генитивом презимена да би се крајем века ове две категорије стилски диференцирале (в. т. 3.2.2.).

У књижевном језику XX века овај тип придева је продуктиван. У истом значењу се среће и генитив, али његова употреба није ограничена на књишки стил:

и чем больше он повествовал, тем ярче перед финдиректором разворачивалась длиннейшая цепь *лихоевских хамств и безобразий* (Булгаков, 571)

дом называется „*Домом Грибоедова*” (Булгаков, 471); али: *грибоедовского дома* (ib., 472)

и он притворно испугался, что сейчас она исчезнет, как *пушкинская Людмила* (Каверин, 21); величественный старый платан по-прежнему стоит на набережной, опровергая *пушкинскую мысль* о „равнодушной” природе (ib., 195)

Лиза раскажывала Карновском о *Шукинској галереи* (ib., 122); у *Шукинском собранию* (ib., 214)

он находится в *больнице им. Боткина* (ib., 319); теперь, в *Боткинской*, ему казалось, что до него доносится весь грохот перестраивающейся Москвы (ib., 329); здания *Боткинской больницы* (ib., 332)

написан он [холст „Малярия в Порто-Веккио“] о малярии, конечно, но в *точечском понимании* этого слова: „люблю сей божий гнев . . .“ (ib., 295)

мы с Вардгесом Яковлевичем пошли в *домик Чехова* (ib., 249); ты не писал мне, что был в *чеховском домике* (ib.); почему я вспомнила этот разговор, Ялту, *чеховский домик?* (ib.)

наша *артель (гордеевская)* расписывает сейчас ресторан-кабаре в русском стиле (ib., 221); Константин Павлович . . . сердится на плоские *гордеевские шутки* (ib., 237); *репродукции Гордеева* еще не вышли из печати (ib., 249)

день был занят Сорбонной, переводом *статьи Аристархова*, которую тот оставил ему, уезжая (ib., 280); Константин Павлович заставил себя . . . перевести несколько страниц *аристарховской статьи* (ib., 281).

У последњем примеру посесивни генитив омогућава употребу заменице *тот* у зависној реченици.

Суфикс *-sk-* са презимена на *-ov* и *-in* преносио се на друга презимена (обично страна): *направление чисто байронское; бетховенские сонаты* (примери из: Земская 1964, 301). Земска истиче да је суфикс *-sk-* конкурисао суфиксу *-ovsk-* веома ограничено: „Он не сочетался с основами на звуки, дающие чередования перед суффиксом, присоединялся лишь к основам на некоторые твердые и мягкие согласные“ (ib., 300). Занимљиво је да Грот, расправљајући о томе да ли би у називу *Дельвиговское железно-дорожное училище* био правилнији облик *Дельвиговское*, закључује: „образование прилагат. имени *Дельвиговский* не противно законамъ образования языка, хотя и можетъ быть причислено къ разряду исключеній“ (Грот 1870, 110). Грот сматра да се у придевима овог типа слог *-ov-* изоставља ради лакшег изговора (ib.). По нашем мишљему придеви типа *байронский*, паралелни придевима типа *байроновский*, настали су у XIX веку по аналогији са придевима на *-sk-* од презимена на *-ov* и *-in*, уз семантичку подршку придеба типа *капитанский* (у индивидуалнопосесивном значењу).

3.2.4. Презимена са сложеном придевском деklinацијом изводе придеве помоћу суфикса *-ovsk-* уколико и сама нису изведенице са суфиксом *-sk-*. Такви су придеви *толстовский* (од *Толстой*), *горьковский* (*Горький*), *буденновский* (*Буденный*) — исп.: Лопатин 1972, 81. Придеве овог типа налазимо у првој половини XIX века:

в *Полевоком собрании* я еще не уверен (Киреевский, 1833, цит. по: Булаховский 1954, 102).

Придев *полевовский* је изведен суфиксом *-ovsk-* од основе *полев-* презимена *Полевой*.

3.2.5. Презимена са сложеном придевском деκлинацијом изведена суфиксом *-sk-* (типа *Вознесенский*) немају у књижевном језику опште-прихваћених придевских облика. Општи процес адјективизације руских презимена није, међутим, ни њих мимоишао. Посведочена су два типа придевских облика од презимена на *-ский*.

С једне стране, сама презимена овог типа употребљавају се као придеви, тј. као конгруентни атрибути. Овакве придеве налазимо већ у првој половини XIX века:

пришли же мне Эду Баратынскую (Сл. Пушкина I, 62)

дикие хоры жуковских певчих (Никитенко, 1837, цит. по: Земская 1954, 287 нап.).

Посведочени су и у Толстојевом језику: чуждое *щербачков* *влияние* (овај и друге примере в. у: Земская 1954, 287 нап.). Овакву употребу презимена налазимо и у руском језику најновијег времена:

как отчетливо звучит здесь высокая блокозская традиция...

какое это все-таки свое, *вознесенское* (Земская 1958, 51)

журнал сразу засветился всеми красками „*маяковской сатиры*”, его неповторимого юмора (Лопатин 1972, 82)

уж очень она (роль) была сравнительно с шекспировским, *достоевским*, *островским*, чеховским *репертуаром* легковесна, мелодраматична (ib.).

С друге стране, од презимена типа *Вознесенский* срећу се ретки случајеви суфиксалне творбе придева: *Вознесенский* — *вознесенковский*, *Рождественский* — *рождественковский* и *рождественковский* (исп.: Земская 1958, 52 нап.):

возникают опасения, как бы этот обещающий молодой поэт не поддался „*вознесенковской*” *эквилибристике* словом (ib.).

Како су постали придеви наведених двају типова?

Може се претпоставити да су придеви типа *вознесенский* настали аналогично према презименима на *-ov* и *-in* у придевској употреби, нпр.: изучение *Ломоносовой грамматики*. У литератури се наводе бројни примери овакве употребе презимена на *-ov* и *-in* из друге половине XVIII и из XIX века (исп.: Шахматов 1925, 290; Белошапкина 1964, 135; Земская 1954, 287). Придевску употребу презимена Чернишов објашњава претварањем посесивног генитива у конгруентни атрибут: „Из родительных определительных падежей, означающих фамилии, образуются изредка такие словоупотребления, в которых родительный падеж переходит в самостоятельное определение: из *перо Ломоносова* имеем *пером Ломоносовым*, из *дочь Пафнутьева* в винительном падеже получаем *Пафнутьеву дочь*, из *дом Щербачкова* находим *Щербачкова дома*. Эти редкие употребления принадлежат собственно народному языку, а не литературному” (Чернышев 1970, 530). Употребу презимена на *-ov* и *-in* у

функцији посесивних придева Шахматов објашњава тежњом имена лица да изводе посесивне придеве (Шахматов 1925, 290). По нашем мишљењу оваква употреба презимена на *-ов* и *-ин* настала је пре него што је суфикс *-sk-* пренет на њих (пре настанка придева типа *пугачевский*), а условљена је следећим факторима: (1) од презимена типа *Иванов* и *Никитин* нису се могли изводити посесивни придеви; (2) мушка презимена постају конгруентна личним именима, затим презимена добијају посебне облике за женски род (*Федорова, Федоровой . . .*) и за множину (*Федоровы, Федоровых . . .*), чиме ова антропонимска категорија добија све облике посесивних придева осим облика *neutrum-a*; (3) у категорији *potina prorgia* презимена су у руском језику XVI — прва половина XVIII века била једина имена од којих се нису изводили посесивни придеви. У другој половини XVIII века у паралелној употреби налазимо два типа придева од презимена: из самой *шайки пугачевой* (1774); от злодейских *пугачевских покушений* (1774) — исп.: Земская 1964, 287. Земска правилно закључује да су придеви на *-sk-* истиснули током XIX века презимена у функцији посесивних придева (ib.).

Придеви типа *вознесенковский* су изведени суфиксом *-ovsk-* од основе презимена, као и придеви типа *горьк-овск-ий* (и не без утицаја ових последњих). Посведочени ликови ових придева настали су упрошћавањем сугласничке групе *nsk* → *nk* (*вознесенковский, рождественковский*), или синкопирањем суфиксалног елемента *-sk-* основе (*рождественковский*).

3.2.6. Придеви изведени суфиксима *-sk-*, *-ovsk-/evsk-* и *-insk-* од презимена имају два основна значења: посесивно и односно-квалитативно. У посесивном значењу најчешће се употребљавају у синтагми са именицом која значи производ духовне активности или стваралаштва (*бунинский рассказ, пастернаковские переводы*). Њихова употреба у синтагмама типа *колтаковская речь, колтаковское лицо* „характеризует речь сниженную, но находящуюся в пределах литературного языка” (Земская 1964, 316; уп. и: Белошапкова 1964, 142—143). У односно-квалитативном значењу њима се исказује особина која је слична типичној особини лица од чијег је презимена придев изведен, или која одликује стваралаштво тог лица:

кланяюсь и цалую ручку с *Ермоловской нежностью* Катерине Ивановне (Сл. Пушкина I, 757)

в *добролюбовском стиле*; в нем есть кое-что *ноздревское*; *байроновский жанр*; *гофмановские повести* византийских летописцев (сви примери из: Земская 1964, 315)

как отчетливо звучит здесь высокая *блоковская традиция* (Земская 1968, 51 нап.).

Често се придеви овог типа употребљавају у терминолошким изразима (код Пушкина: *придворная, сумароковская трагедия*, за разлику од народне трагедије, Сл. Пушкина IV, 428). Неке придевско-именичке синтагме постале су крилати изрази:

„*столыпинские галстуки*” душили страну (Крылатые слова, 582) их хотели представить фанерными успехами, *потемкинскими деревнями*, воздушными замками (ib., 487—489).

У српскохрватском језику придеви наведеног типа имају само односно-квалитативно значење, на шта је указао Белић: „*Наполеонские битвы* значи у руском *Наполеонове битке*, док у нашем језику може значити само: Наполеонове врсте, сличне Наполеоновим; *Сталинская конституция* значи у руском *Сталинов устав*, док би *Сталински устав* значео код нас „устав Сталинове врсте”, а не *Сталинов устав*” (Белић 1949, 181).

Остаје да одговоримо на питање како су се и зашто променили морфолошки услови употребе суфикса *-ovsk-/evsk-* и *-insk-* у категорији помина *proprĩa* у руском језику друге половине XVIII, XIX и XX века у поређењу са језиком XV—XVII и првих деценија XVIII века. Другим речима: како су придеви типа *иванов-ск-ий* (од презимена *Иванов*) заменили или истиснули придеве типа *Иван-овск-ий* (од личног имена *Иван*).

Придеви изведени суфиксом *-ovsk-/evsk-* и *-insk-* од личних имена били су продуктивна категорија у руском језику XV—XVII века, али са уским кругом значења (в. т. 2.2.). Ови придеви су се најчешће употребљавали у саставу сложених антропонима. Крајем XVII и почетком XVIII века њих истискује посесивни генитив зато што су други делови сложеног антропонима већ били у генитиву. Готов творбени модел се затим пренео на презимена, растављајући се деривационо на нов начин (*иванов-ск-* уместо *Иван-овск-*) и развивши, поред посесивног, и односно-квалитативно значење.

Београд

Радмилу Маројевић

ИЗВОРИ

1. Податке о споменицима обухваћеним Картотском руског језика XI—XVII века (која укључује и низ споменика из XVIII века) и скраћенице извора в. у: *Словарь русского языка XI—XVII вв. Указатель источников*, М., 1975. Види и *Дополнения у: Словарь русского языка XI—XVII вв.*, т. V, 5—9. За примере из објављених томова Речника задржане су исте скраћенице, а у загради се указује на Речник (Сл. РЯ XI—XVII вв.).

Грађу смо непосредно узимали из следећих публикација:

Веселовский Оном. — С. Б. Веселовский. *Ономастикон. Древнерусские имена, прозвища и фамилии*, М., 1974.

Грамотки — *Грамотки XVII — начала XVIII века*, М., 1969.

2. Скраћенице извора Картотеке руског језика XVIII века (Карт. РЯ XVIII в.) делимично су објављене у: *Словарь русского языка XVIII века. Проект*. Л., 1977, 143—144, 155—161. Део грађе смо узимали из рукописа *Словарь русского языка XVIII века*, што је у раду посебно назначено (Сл. РЯ XVIII в., рук.).

3. Примери за савремени руски језик узимани су:

а) из следећих речника:

Крылатые слова — Н. С. Ашукин и М. Г. Ашукина. *Крылатые слова. Литературные цитаты. Образные выражения*. Изд. 2-е. М., 1960.

Сл. Плшкина — *Словарь языка Пушкина*. I—IV + Приложения. М., 1956—1961.

Сл. СРЛЯ — *Словарь современного русского литературного языка*. I—XVII. М.-Л., 1950—1965.

б) из следећих књижевних дела:

Булгаков — М. Булгаков. *Белая гвардия. Театральный роман. Мастер и Маргарита*. М., 1973.

Каверин — В. Каверин. *Перед зеркалом*. М., 1972.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1949 — А. Белић. *Савремени српскохрватски књижевни језик*. II. *Наука о грађу речи*. Београд, 1949.
- Белошапкова 1964 — В. А. Белошапкова. *Изменения в субстантивных словосочетаниях*. — Очерки по исторической грамматике русского литературного языка XIX века. 2. Изменения в системе словосочетаний. М., 1964, 128—220.
- Борковский 1949 — В. И. Борковский. *Синтаксис древнерусских грамот*. (*Простое предложение*). Львов, 1949.
- Brodowska-Honowska 1960 — М. Brodowska-Honowska. *Słowotwórstwo przymiotnika w języku staro-cerkiewno-słowiańskim*. Kraków—Wrocław—Warszawa, 1960.
- Булаховский 1954 — Л. А. Булаховский. *Русский литературный язык первой половины XIX века*. М., 1954.
- Вайан 1952 — А. Вайан. *Руководство по старославянскому языку*. Пер. с франц. В. В. Бородич. М., 1952.
- Виноградов 1960 — В. В. Виноградов. *Словообразование имен прилагательных*. — Грамматика русского языка. 1. Фонетика и морфология. М., 1960, 325—365.
- Грот 1870 — Я. Гротъ. *Извлечение из протоколов заседаний Академии. Историко-филологическое отделение*. [Законы образования прилагательных от собственных именъ]. — Записки имп. Академии наукъ. 18. 1. СПб., 1870, 109—110.
- Земская 1964 — Е. А. Земская. *Изменения в системе словообразования прилагательных*. — Очерки по исторической грамматике русского литературного языка XIX века. 4. Изменения в словообразовании и формах существительного и прилагательного. М., 1964, 277—555.
- Земская 1968 — Е. А. Земская. *Изменения в морфологической структуре производного слова*. — Русский язык и советское общество. Словообразование современного русского литературного языка. М., 1968, 24—65.
- Зинин 1969 — С. И. Зинин. *Структура русских антропонимов XVIII века (на материале актовых книг г. Москвы)*. — Ономастика. М., 1969, 79—83.
- Ломтев 1956 — Т. П. Ломтев. *Очерки по историческому синтаксису русского языка*. М., 1956.
- Лопатин 1970 — В. В. Лопатин. *Словообразование имен прилагательных*. — Грамматика современного русского литературного языка. М., 1970, 177—229.
- Лопатин 1972 — В. В. Лопатин. „*Маяковская сатира*” и „*Достоевский репертуар*”. — Русская речь, 1972, 4, 81—86.

- Макарова 1952 — С. Я. Макарова. *Выражение принадлежности в русском языке XI—XVII вв.* Кандидатская диссертация. М., 1952.
- Маројевић 1979 — Р. Маројевић. *Посесивне категорије у руском језику (у своме историјском развоју и данас)*. Докторска дисертација. Београд, 1979.
- Маросевич 1981 — Р. Маросевич. *Опозиция определенных и неопределенных форм притяжательных прилагательных. (К вопросу о природе имен типа Възволожа в древнерусском языке)*. — Вопросы языкознания, 1981, 5, 106—118.
- Мейе 1951 — А. Мейе. *Общеславянский язык*. Пер. со 2-го франц. изд., просмотр. и доп. в сотрудничестве с А. Вайаном. Пер. и примеч. П. С. Кузнецова. М., 1961.
- Немченко 1973 — В. Н. Немченко. *Словообразовательная структура имен прилагательных в современном русском языке*. Горький, 1973.
- Немченко 1976 — В. Н. Немченко. *Словообразовательная структура отсубстантивных суффиксальных имен прилагательных в современном русском языке*. АДД. М., 1976.
- Охомуш 1961 — Е. А. Охомуш. *Словообразование прилагательных в русском языке, XVI и XVII вв. (На материале ист. повестей „Казанское царство“ и „О смутном времени“)*. АКД. М., 1961.
- Потебня 1968 — А. А. Потебня. *Из записок по русской грамматике. 3. Об изменении значения и заменах существительного*. М., 1968.
- Соколова 1965 — А. К. Соколова. *Словообразование прилагательных в XVII веке. (По данным старой южновеликорусской письменности)*. АКД. Воронеж, 1965.
- Фролова 1970 — С. В. Фролова. *Лично-притяжательные прилагательные на -овский, -евский, -инский в истории русского языка*. — Русский язык, его изучение в высшей, и средней школе. Материалы XIII зональной конференции языковедов Среднего и Нижнего Поволжья. Краткие доклады. Астрахань, 1970, 86—88.
- Чернецкий 1954 — В. К. Чернецкий. *Грамматические средства выражения принадлежности в русском литературном языке конца XVII — первой трети XVIII в.* АКД. Одесса, 1954.
- Чернышев 1970 — В. И. Чернышев. *Избранные труды*. М., 1970, 1, 443—641.
- Шатерникова 1940 — Л. Н. Шатерникова. *Из истории синтаксической роли относительного прилагательного*. — Уч. зап. Вологодского пед. ин-та, 1940, 1, 176—205.
- Шахматов 1925 — А. А. Шахматов. *Синтаксис русского языка. 1. Учение о предложении и словосочетаниях*. Л., 1925.

Резюме

Радмилу Маројевић

СУФФИКС -SK- В ПОССЕССИВНОЙ ФУНКЦИИ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ (ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ)

В древнерусском языке (как и в старославянском) прилагательные, образованные с помощью суф. -ьскъ от существительных —наименований лиц или животных, имели относительное значение и значение родовой принадлежности. Прилагательными на -ьскъ заменяется имя существительное в форме род. п. мн. ч., если оно не сопровождается местоимением, прилагательным или приложением.

В старорусском языке XV—XVIII вв. суффиксы индивидуальной принадлежности *-ов/-ев* и *-ин* вытесняются беспредложным род. падежом, род. падежом с предлогом *у* и суфф. *-ск-*. В данный период зафиксированы многочисленные примеры прилагательных на *-ск-* в значении индивидуальной принадлежности: 1) в составе сложных суфф. *-овск-/евск-*, *-инск-*, *-еньск-* в категории *nomina appellativa*: *отц-овский*, *дѣд-овский*, *дяд-инский*, *сестр-инский*, *владыч-еньский* и др.; 2) в составе сложных суфф. *-овск-/евск-* и *-инск-* в категории *nomina propria*; прилагательные при этом выступают как определение при имени существительном со значением жены, имени или лица, находящегося в зависимом положении по отношению к субъекту possessивности; 3) самостоятельно — в категории *nomina appellativa*: *игумен-ский*, *воевод-ский* и др.

Анализ прилагательных, образованных с помощью суфф. *-овск-/евск-* и *-инск-* от нарицательных (тип *отц-овский*) и собственных (тип *Иван-овский*) имен существительных, в русских письменных памятниках показывает, что прилагательные двух названных типов имели в начале значение 'принадлежавший отцу/принадлежавший Ивану', 'унаследованный от отца/унаследованный от Ивана'. Актуальное possessивное значение 'принадлежащий отцу/принадлежащий Ивану' эти образования приобрели позже.

Употребление прилагательных на *-овск-/евск-*, *-инск-*, *-ск-* в категории *nomina propria* в русском языке XIX—XX вв. существенно отличается от их употребления в языке XV—XVII вв.: 1) от русских личных имен прил. образуются ограниченно — только от имен известных лиц: *петр-овский*; 2) от русских и иностранных фамилий неадъективного происхождения прил. образуются свободно: *гогол-евский*, *шекспир-овский*; 3) от русских фамилий на *-ов/-ев* и *-ин* прил. образуются с помощью суфф. *-ск-*: *йуїачев-ский*; 4) фамилии с адъективным склонением типа *Толстой* образуют прил. с помощью суфф. *-овск-*: *толст-овский*; 5) от фамилий с адъективным склонением типа *Вознесенский*, образованных с помощью суфф. *-ск-*, нет общеупотребительных адъективных притяжательных форм: они или сами служат согласованным определением (прил. типа *вознесенский*) или образуют прил. с помощью суфф. *-овск-*, при чем происходит упрощение группы согласных *нск* > *нк* (прил. типа *вознесенк-овский*) или синкопирование суфф. *-ск-* мотивирующей основы (прил. типа *рождествен-овский*).

O SUPSTITUTIMA GLASA JAT (ě) U ZADARSKOM LEKCIONARU I U ČAKAVŠTINI UOPĆE

Ima pitanja u fonetici slavenskih jezika koja bogatstvom i varijabilnošću svojih fenomena dobrano uznemiruju savjest istraživača i bude njihovu radoznalost. Jedno od takvih pitanja je razvoj praslavenskog glasa jat (ě) do današnjih njegovih supstituta u raznim slavenskim dijalektima. Nas su prije desetak godina zanimali fenomeni alterniranja *e/i* refleksa jata na čakavskim jadranskim otocima,¹ a sada se opet vraćamo toj temi ne bi li nam i Zadarski leksionar pružio koju noviju indikaciju pri rješavanju ovog spornog pitanja čakavske fonetike. Odlučili smo se za Zadarski leksionar stoga što je to relativno star spomenik, što je pisan na prijelaznom čakavskom području i što su se preko Ravnih kotara i Zadra ka sjeverozapadu duž jadranske obale, djelomično prelazeći i na otoke, kretale mnoge migracijske manje ili veće skupine pa nam i te okolnosti mogu osvijetliti ne samo nove govorne odnose i interferencije, već i pomoći da bar donekle razlučimo ono što pripada govorima starih doseljenika od onoga što su sa sobom donijeli i infiltrirali u govor starinaca noviji doseljenici. Napokon taj je spomenik i pronađen u manastiru zadarskih franjevaca² i jezično vezan za Zadar i njegovu najbližu okolinu što samo sobom eliminira sumnje o njegovu unošenju iz drugih čakavskih zona.

¹ S. N. Manojlović, *Sudari ekavizama i ikavizama na ostrvu Silbi*, Radovi XXXVIII ANUBiH (Sarajevo 1970), str. 153—183.

² Rukopis Zadarskog leksionara nalazio se u posjedu zadarskih franjevaca do 1888 g. kada ga je kupila Dvorska biblioteka u Beču, preimenovana u Narodnu biblioteku. Pisan je na pergameni i ima 117 listova koji su tek u Beču pobilježeni rednim brojevima. Po deset listova zajedno vezanih sačinjavaju tabak osim desetog tabaka koji ima sedam listova. U Beču je također dobio i korice. Zadarski i Ranjinin leksionar priredio je za štampu i zajedno objavio M. Rešetar kao 13. knjigu Djela JAZU, 1894 g., principijelno ne dirajući u staru grafiju. Bernardinov leksionar, djelo također nepoznatih autora, prvi put je izdao u Veneciji 1495 g. franjevac Bernardin Splićanin; drugo izdanje priredio je i objavio 1885 g. T. Maretić kao 5. knjigu Djela JAZU prešampavši ga novom grafijom. Od nekadašnjeg Korčulanskog leksionara sačuvan je jedan odlomak što sadržava Službu na vodokršte. Taj odlomak prvi put je prešampao i objavio Fr. Radić u Glasniku Zemaljskog muzeja BiH, III, str. 254—262 i drugi put J. Melich u časopisu Magyar Kőnyv szemie, Budapest 1903, str. 36—64. Vidi o tome: M. Rešetar, *Primorski leksionari XV vijeka*, Rad JAZU CXXXIV, 82 kao i u njegovu Predgovoru izdanju Zadarskog i Ranjininog leksionara, Djela JAZU, knjiga XIII.

Prema pouzdanim istraživanjima M. Rešetara znamo da je ovaj lekcionar prijepis starijeg prijevoda Vulgate i kao i splitski Bernardinov lekcionar također sastavljen od više dijelova kasnije spojenih u cjelinu. Najprije bi bila prevedena i prepisana Služba na vodokršte i Služba na cvjetnu nedjelju i činile bi zasebnu cjelinu. Zatim je isti prepisivač napisao prvi dio Lekcionara od početka do riječi *i u oganj* u 21. stihu 63. lekcije, tj. od štampane 1. do 31. strane. Drugi prepisivač nastavlja od 21. stiha 63. lekcije, od riječi *i u vodu* do kraja 166. lekcije tj. od 31. do 61. strane. Treći prepisivač nastavlja sa 167. i završava sa 233. lekcijom, tj. od 62. do 81. strane. Napokon iza trećeg prepisivača opet nastavlja prvi prepisivač s već spomenutom Službom na vodokršte i Službom na cvjetnu nedjelju što je sugeriralo istraživaču misao o njihovoj zasebnoj nastanku.³

Kako se vidi tri su pisara prepisivala Zadarski lekcionar što je Rešetar utvrdio ne samo prema razlikama rukopisa i bojama crnila, već također i prema većim ili manjim ortografskim razlikama, dok su jezične razlike znatno manje. Pismo je latiničko gotsko iz XV stoljeća kao što se i s obzirom na jezik može uzeti da je iz polovine XV stoljeća.⁴ Nevelike jezične razlike triju prepisivača upućuju na to da su oni rodom iz istog kraja. Da li su oni iz Zadra ili bar netko od njih iz bliže okoline ne može se znati, pak će to ostati i dalje otvorenim uprkos sklonosti Rešetara mišljenju da su i prevodilac i prepisivači prije iz okoline Zadra negoli iz samoga grada.

Vezivanje lekcionara za tri naša primorska grada Zadar, Split i Dubrovnik s obzirom na njihovo postanje poslužilo je Rešetaru da ih jezično upoređuje s nešto mlađim pjesnicima: prvog sa Zoranićem, drugog s Marulićem, trećeg sa Šiškom Menčetićem i Džorom Držićem. Ta sretna ideja svakako je proširila vidno polje i omogućila pouzdanija opažanja, ali ona ne može biti polazište za jasne jezične diferencije urbanih pjesnika od navodno ruralnih prevodilaca ili prepisivača s izuzetkom Nikše Ranjine koji je plemić i Dubrovčanin. Naglašavamo to stoga što su i Zadar sa svojom okolinom kao i Split sa svojom u XV stoljeću primili znatan broj novih doseljenika što je bez sumnje uvjetovalo dijalekatsko miješanje i kristalizaciju, a o tome su svakako zbog vjersko utilitističkih razloga morali voditi računa i prevodioci i prepisivači bez obzira

Naši primorski lekcionari su rukopisni zbornici pisani gotskom latinicom XV stoljeća a sastojali su se od epistola (dijelova Apostolarija i Starog zavjeta) i dijelova četiriju evanđelja. Tako su nastale te, najčešće fragmentarne lekcije, što su se najprije počele prevoditi s latinskog u njemačkim i češkim stranama na početku XIV stoljeća, a u našim primorskim krajevima tek nešto iza polovine tog stoljeća. Prevedene su, prepisivane i čitane abuzivno jer su još bile na snazi stare interdikcije o čitanju tekstova crkvenoslavenskim jezikom. Biskupi, većinom stranci, slabo su razumijevali primorsku čakavštinu na koju su bile prevedene te lekcije, ali su šutke tolerirali takav rad. U stvari, one su najprije ušle u crkve s latinskom službom božjom pa su, u zgodnom trenutku mise, čitane da bi ih pastva razumljela i prigrlila. Docije i glagoljaši posizu za njima, ali tek onda kada ponestaje štampanih knjiga crkvenoslavenskim jezikom. Međutim, udes je htio da su se sačuvali i do nas doprli tek kasniji prijevodi i prijepisi iz XV stoljeća. Poblize o tome: M. Rešetar, *Bernardinov lekcionar i njegovi dubrovački prepisi XV vijeka*, Poseb. izd. SKA, Knj. XCIX, Beograd 1933, str. 1-7.

³ M. Rešetar, *Primorski lekcionari XV vijeka*, Rad JAZU CXXXIV, str. 84.

⁴ *Isto*, str. 120.

bili oni građani ili žitelji susjednih manjih naselja. Upravo taj utilitarizam i prevodioce i prepisivače mogao je toliko ponijeti da se stvorio izvjestan manir konformističkog oblikovanja, neka trenutačna hirovitost koja je za sobom vukla znatna dubliranja fonetskih realizacija. A kad se to ima u vidu, onda se s pravom može pomišljati na smanjeni broj previda i nehotičnog griješenja kao stalnih pratilaca brzog i manje brižljivog prevodenja i prepisivanja.

Pogledajmo sada što nam pokazuju supstituti nekadašnjeg praslavenskog glasa jat.

Samo supstitut *i* prisutan je u ovim korijen-osnovama:

- běg-* : *pobignut* 87, *odbigne* 82, 95, *pobigni* 86 (× 2), 94, *biži* 6, 5, *pobigoše* 16.
- běl-* : *bilu* 23, 25, *bile* 55, *bilih* 28.
- cvět-* : *cvit* 45, 81, *cvitje* 50, 81.
- člověk* : *človik* 3, 8, 13, 15, 23, 25, 27, 30, 32, 37, 40 (× 2), 43. . . 77, 90 (× 3); *človika* 3 (× 2), 11, 13 (× 2) 16 . . . 59, 63; *človiku* 20, 23, 44 . . . 76, 83; *človiče* 23; *človičanski* 9, 14, 15 (× 2), 20 (× 2), 23, 40, 44. . . 72, 73, 77, 78, 80; *človičaskoga* 3, 10, 16 . . . 69, 81, 94; *človičaskom(u)* 68, 86, 94; *človičaskoj* 92; *človičasku* 63, *človičasko* 88; *človičaskimi* 52.
- črěvo* : *čriva* 38, 42, 44; *u črivu* 42 (× 2).
- dět-* : *dite* 41 (× 2); *dica* 27, 93; *ditcu* 5, *dicu* 60; *ditić* 6, 7, 8, 37, 42, 45 (× 2), 54; *ditića* 2 (× 4), 5 (× 3), 8 (× 2) . . . 37, 42; *ditićef* 31, *ditinjstva* 31.
- děd* : *didić* 6; *didina* 50, 66, 79; *didini* 3, 50, 67; *didinu* 37, 50, 56.
- děv-* : *diva* 38; *divica* 75, 76; *divicu* 74; *divice* 76 (× 2), *divic* 75, *divicam* 35, 76; *divičicu* 11; *divojka* 51, *divojci* 51 (× 2), *difci* 5, *divistva* 6.
- drěm-* : *zadrimaše* 76.
- drěvo* : *drivo* 26, 61, 67; *u drivi* 24; *drivom* 85; *drivju* 86; *driveni* 31.
- gněv* : *gnif* 10.
- grěh* : *grih* 4, 20, 72; *griha* 59 (× 3), *grihom* 5, *grisi* 48 (× 2), *grihov* 62, 67, 84 (× 2), 87, *grihof* 1, 2 . . . 30, 80; *u grisih* 10, *grišnika* 27, *grišniku* 77, *grišnici* 54, *grišnikov* 15, *grišnikof* 53, 54; *grišnica* 47, 48; *grišnice* 12; *sagrišil* 75, *sagrišila* 75, *prigrišil* 38.
- jěd-* : *jid* 29; *jidenje* 30; *u jidenji* 32; *jizbinu* 36; *jizbinami* 72; *jidovite* 95.
- krěp-* : *kripku*; *kripost* 28, 31, 38, 55, 56 . . . 94; *kriposti* 1, 2, 3 (× 2), 9 . . . 42, 50, 67, 70, 73; *kripostju* 72, 85, 94 (× 2); *kripiti* 95, *ukripi* 4, 61, *pokripi (se)* 22, 36; *pokripite (se)* 77.

<i>lĕk-</i>	:	<i>lĕkara</i> 53, 54; <i>ulĕčiš</i> 11; <i>ulĕči</i> 11; <i>ulĕču</i> 11; <i>ulĕčil</i> 11.
<i>lĕp-</i>	:	<i>lĕpa</i> 43, 50; <i>lĕpi</i> 61; <i>lĕpih</i> 43, 55; <i>lĕpost</i> 47; <i>lĕpota</i> 47; <i>lĕpote</i> 40.
<i>lĕv(o)</i>	:	<i>livu</i> 9 (× 2), 49 (× 2), 61.
<i>lĕz-</i>	:	<i>ulisti</i> 40 (× 2), 45, 54 (× 2); <i>ulize</i> 20, 32; <i>flize</i> 38; <i>ulizoše</i> 76; <i>izlize</i> 38, 51, 58 (× 2); <i>uzlize</i> 76.
<i>mĕn-</i>	:	<i>promiŕiše</i> 3; <i>promiŕnjena</i> 3.
<i>mĕr-</i>	:	<i>u miri</i> 58; <i>po miri</i> 58; <i>mir</i> (gen. pl.); <i>miraše</i> 52; <i>ne zamiri</i> 4; <i>smirne</i> ; <i>nesmirnu</i> ; <i>nesmirno</i> 41 (× 2).
<i>mĕs-</i>	:	<i>smiša</i> 85; <i>smišanje</i> 84; <i>mišano</i> 17;
<i>mĕšĕc</i>	:	<i>mišec</i> 39, 81; <i>mišeca</i> 31, 87 (× 2), 90; <i>mišeci</i> 27.
<i>mlĕk(o)</i>	:	<i>mliko</i> 12.
<i>mrĕž(a)</i>	:	<i>mriži</i> 76; <i>mriže</i> 34 (× 4).
<i>nĕ-</i>	:	<i>nimaju</i> 59; <i>nimahu</i> 2; <i>niki</i> 32, 36, 41, 43 ... 72 i d.; <i>nika</i> 51; <i>nike</i> 26, <i>niku</i> 24, <i>nici</i> 3, 44, 66 (× 2) ... <i>nicih</i> 43 itd.; <i>nikoliko</i> 36.
<i>pĕn(a)</i>	:	<i>pine</i> 31, 72.
<i>pĕnez</i>	:	<i>pinez</i> 53.
<i>prĕk(o)</i>	:	<i>priko</i> 44, 45, 67 (× 2).
<i>prĕt-</i>	:	<i>priteći</i> 35; <i>zapriti</i> 32.
<i>rĕč</i>	:	<i>rič</i> 2, 14, 15 ... 48, 50, 51 ... 72, 78 (× 2) itd. <i>riči</i> 2 (× 2), 6, 11, 13, 23 ... 37, 48, 54 ... 78, 83 itd. <i>riču</i> 2, 83; <i>u ričeh</i> 70.
<i>rĕk(a)</i>	:	<i>rike</i> 11, 52.
<i>rĕši-</i>	:	<i>odrišiti</i> 33, 55; <i>odrišiš</i> 44, <i>odrišite</i> 90; <i>odrišeno</i> 44; <i>odrišeni</i> 80; <i>razriši</i> 73, <i>razrišen</i> 75.
<i>rĕz-</i>	:	<i>obrizati</i> 7, 42, <i>obrizanja</i> 30.
<i>sĕja-</i>	:	<i>sije</i> 49 (× 2), 50; <i>sijete</i> 69; <i>usiješ</i> 41.
<i>sĕk-</i>	:	<i>sicihu</i> 91; <i>usiče</i> 16, 22; <i>usičen</i> 25; <i>posičeš</i> 33; <i>posici</i> 32; <i>od osika</i> 33; <i>odsici</i> 54; <i>isikal</i> 19.
<i>sĕme</i>	:	<i>sime</i> 21, 50, 66; <i>simena</i> 1 (× 2), 62; <i>simenom</i> 50, 66.
<i>slĕd-</i>	:	<i>slidi</i> 4, 63, 67; <i>slidi</i> (imperativ) 53 (× 2); <i>slide</i> 5, <i>slidil</i> 53 (× 2); <i>slidili</i> 33, 60 (× 2); <i>slidile</i> 18; <i>slijaše</i> 16, 23; <i>naslidovati</i> 28, 49, 93 (× 2), <i>naslidujet</i> 63 (× 2); <i>nasliduju</i> 33; <i>naslidujut</i> 80; <i>nasliduj</i> 4, 33, 44; <i>naslidujte</i> 21; <i>naslidovali</i> 33, 34; <i>naslidovaše</i> 24, 29, 34, 43; <i>naslidovahu</i> 91; <i>naslidnik</i> 44, <i>nasliditelja</i> 1; <i>poslidnji</i> 47; <i>poslinji</i> 14, 81; <i>poslidnjega</i> 80; <i>poslidnja</i> 19; <i>najposlinja</i> 16; <i>poslidnje</i> 37, 67; <i>poslinje</i> 76.
<i>smĕa-</i>	:	<i>smijati</i> 69.
<i>snĕg</i>	:	<i>snižne</i> 47.
<i>srĕd-</i>	:	<i>na sridu</i> 4, 9, 72; <i>po sridu</i> 12, 23, 48, 54, 55 (× 2) ... 81, 83; <i>na sridi</i> 61; <i>nasrid</i> 45; <i>posrid</i> 35, 38, 74, 76.
<i>srĕt-/srĕt-</i>	:	<i>susristi</i> 64, <i>susrite</i> 4, 20, 61.

- starěš(ina)* : *starišina* 77, 78; *starišini* 8; *starišine* 8, 13, 14, 17, 23, 26; *starišin* 16, 17; *starišinam* 22, 78; *starišinami* 47.
- Stěpan* : *Stipanu* 3; *Stipanu* 3.
- strěla* : *strilu* 42.
- svět* : *svit* 1, 2, 3 (× 4) ... 28 (× 2), 30 (× 5) ... 65, 75, 83 itd. *svita* 8, 10, 28 ... 57 (× 2), 59 (× 3) ... 76, 78, 81, 87; *svitu* 14, 54, 57, 63; *na sviti* 28 (× 2), *svitofna* 1; *svitovna*.
- světlo* : *svitlo* 23, *svitlo* (pridjev); *svitlost* 3 (× 4), 7 (× 2), 19, 30 (× 4) ... 62, 73 (× 2), 74 (× 2), 88, 89; *svitlosti* 3 (× 2), 7, 30 ... 74, 88 (× 2); *svitlostju* 12, 28, 88, 89; *svitloća* 56, 89, *svitloće* 85; *svitloću* 88 (× 3), *na svitloći* 69; *sviče* 88 (× 2), *svič* 89; *svitilnjaci* 76 (× 3); *svitilnjake* 76 (× 2); *svitlěci* 81; *prosvitlit(i)* 74, 81; *prosvitliš* 95; *prosvitljuješ* 88, *prosvitljuje* 3, 59, *prosvitli* (se) 3, 5 (× 2), 7, 8, 27 (× 2), 28; *prosvitlil* 28; *prosvitlen* 65; *prosvitljeni* 89; *prosvitljen* 28, 89.
- těh-* : *utišiti* 5, 62; *utiši* 62, *utišeni* 68, *utišenje* 62, *utišenja* 62 (× 2).
- trěb-* : *potřiba* 20, 54 (× 2), 77; *od potřibe* 51, 68; *potřibu* 90; *potřibni* 51; *potřibno* 15, 16, 24, 27, 35 ... 70, 90; *potřibovati* 47; *potřibuje* 16; *potřibuju* 53; *potřibovaše* 26.
- trězan* : *trizan* 71.
- věd-* : a) *vim* 16; *viš* 43; *viste* 19; *viju* 3, 35; *vijmo* 2; *vite* 11.
 b) *navistiti* 92; *navišćujemo* 87; *navišćuju* 2, *navišćujući*, *navišćeovati* 30, 66; *navistno* 87.
 c) *zapovid* 1, 29, 52, 56, 59, 61, 78; *zapovidi* 73, 75, 83, 84 (gen. sg.) *na zapovidi* 56; *zapovidju* 88; *zapovidi* (acc. pl.) 20, 65, 67; *zapovidam* 32, 56, 59; *zapovida* 31, 74, 85 (× 2), *zapovidal* 14, 46, 47, 89; *zapovij* 19; *zapovidi* (aorist) 30, 37, 45, 50, 51, 85; *zapovidiše* 24; *zapovidil* 26, 29, 92, 94; *zapovidifši* 28.
 d) *připovidati* 13; *připovida* 38; *připovidaju* 34 (× 2); *připovidaj* 13, 71; *připovidano* 14; *připovidanje* 13.
 e) *spovidati* 61, 75 (× 3), *spovidam* (se) 68, *spovidajut* 91; *spovidajući* (se) 72; *na spovidanje* 84; *spovid* 71; *u spovidu* 75, *spoviti* 69; *spovim* 64; *spovit* 64, 69 (praes.).
 f) *svidok* 38, 54; *svidoci* 4, 16, 25, 28; *svidokom* 26; *svidočstvo* 3, 5, 13, 16, 26, 30 ... 77 (× 2); *svidostvo* 3, 70; *svidoštvom* 66; *svidočastvo* 3, 40, 54 (× 2), 60, 83; *svidočastva* 23; *svidokovati* 26, 29, 69; *svidokuje* 5; *svidokujemo* 40; *svidokuju* 7, 16, 26, 30, 70, 83.

- g) *sfistiti* 78; *svistim* 57; *svišćujemo* 62; *svišćeni* 62; *svišćenje* 75, *svišćenju* 62.
- h) *svit* (consilium) 61; *svitovan*; *svite*; *u viću* 91; *više* 90.
- i) *otvita* 59.
- j) *zaviti* 67.
- vědro* : *u vidri* 47 (× 2); *u vidrici* 21.
- věk-* : *do vika* 79; *od vika* 37; *sega vika* 91; *u viku vičnju* 91; *viku vičnja* 61; *va vike* 5, 39, 72, 78, 80, 81; *u vike* 3, 31, 53, 65, 66 (× 2); *vičnji* 9, 10, 28 (× 2), 30... 60, 71, 81 (× 2), 82, 85, 88 (× 2), 91 (× 2), 95; *vičnjega* 2, 71, 85, 88; *vičnjemu* 3; *vičnjem* 63; *vičnje* 10, 85.
- věš-* : *obisi* 54; *obišen* 38.
- větar* : *vitar* 45, 46 (× 2); *vitri* 85.
- vrědan* : *vrídna* 73; *vrídni* 24.
- vrěme* : *vrime* 1, 2, 4, 6 (× 4), 7 (× 2)... 41, 43 (× 2)... 75, 76, 77 (× 4), 80 (× 4) itd.; *vrimenta* 6 (× 2)... 32 (× 2)... 73, 75, 76, 80.
- vrěća* : *vríce* 13; *vríću* 13; *u vríćami* 13; *vríćicu* 22, 60.
- zděla* : *u zdílu* 15.
- zvězda* : *zvizda* 8, 81; *zvizde* 8; *zvizdu* 8 (× 2); *zvizd* 67.
- ždrěb-* : *ždrib* 38, 64; *ždribom* 38; *ždribi* 38; *iždribljen* 38.

Ovim se korijen-osnovama pridružuju svi glagoli III klase u infinitivu, 1-participu, aoristu, imperfektu i imperativu i od njih izvedene imenice i poneki pridjev kao što to pokazuju slijedeći primjeri: a) u infinitivu: *imiti* 14 (× 2), *jimiti* 20, 29, 40, 51, 75; *živiti* 81; *viditi* 4, 23, 36, 44, 65, *umriti* 10 itd.; b) u 1-participu: *hotil* 11, 64; *želil* 40, *odil* 4, 61; *vidili* 2, 8 (× 2), 28 (× 2) i dalje; u aoristu: *vidih* 8 (× 2), 26, 37, 39; *hotih* 4; *odismo* 9; *vidismo* 3, 9 (× 2); *odiste* 9 (× 2); u imperfektu: *homiše* 13, 19, 51, *jimiše* 32, 48, 53, 75; *zoviše* 4, 22, 34, 35; *zovihu* 36; u voluntativnim značenjima imperativa: *ne tij reći* 41; *ne tij biti neveran*, *ne tijte hoditi* i sve tako redom bez izuzetka; u raznim oblicima glagola *uměti*, *vrěti*, *bděti*: *ne umim* 41, *umite* 27, *provriše* 61; *bdil* 72, *bdite* 74; u deverbativnim imenicama: *uminje* 67 (× 2), *neuminje* 32; *uminju* 37, *umistva* 70, *umićstva* 61, *umićstvom* 47; *umiteljstva* 45; *želinje* 21; *želinja* 85; *poželinja* 1; *po želinji* 68; *hotinja* 3, *pohotinja* 3; kod imenice *bolizan* 68, 77, 84; *bolizni* 20 (× 2); u pridjevskoj izvedenici glagola *uměti*: *umiteljjan*.

Na kraju riječi bez izuzetka supstitut *i* stoji kod nekih priloga: *godě* s veoma velikim brojem primjera: *ki godi* 30, 34, 54, 81, 84; *gdi godi* 14, 82 (× 2), 83, 85 i dalje; *ča godi* 33, 43, 44, 48, 78, 80, 81 (× 2); *kada godi* 84; *kadi godi* 83; *kdě*: *kadi* 33, 34, 40, 42, 63, 83, 90; *dolě*: *doli* 12; *gorě*: *gori(ka)* 77; kod broja *dově*: *dvi* 37, 73. Javlja se zatim u lokativu jd. imenica muž. i sred. roda što je tipično za južni i dio srednjeg pojasa stare čakavštine: *u ogrnji* 71; *na sviti* 10; *u sni* 5; *na križi* 17 (× 2); *u Jordani* 11; *u Izraeli* 11, 40; *u Jerusa-*

lemi 28, 79; *u prafdi* 37; *u jedinstvi* 82, 95, *f jedinstvi* 89, *u kraljestvi* 21, 22 itd., pa kod zamjenica *ka mni* 31, 81 itd., ali su dvaput zabilježene forme *mani* (dat.) 10, 40, što je po svoj prilici sjevernijeg porijekla i veoma rijetko *k meni* 23.

Alterniranje *i/e* supstituta javlja se u sljedećim korijenima-osnovama:

- čěn-* : a) *cina* 17; *cinu* 17; *sciniti* 85; *scinjeni* 58; *rascinjeni* 86; *scinjeno* 40, *scinjevahomo*.
b) *cena* 47 (u jedinom primjeru).
- děl-* : a) *dila* 12, 13, 18, *dilnici* 41, 92, *dilnikof* 3; *razdiliti* 58 (× 2); *razdili* 12; *razdilet* 83; *razdilate* 12, 20; *razdiliše* 18 (× 2), *razdilili* 44; *podiljenje* 72.
b) *del* 51, 56; *del* (gen. sg.) 1; *podelih* 2.
- děl(o)* : a) *dilo* 3, 14, 71, *dilo milosrda* 92; *u dilu* 92; *dila* (nom. pl) 3, 30 (× 3), 47, 73, 74, 92; *na nedilju* 33.
b) *dela* (gen. sg.) 74, *u delo* 58; *dela* (nom. pl) 59, 80; *dela* (acc. pl.) 39, 40 (× 2); *po delih* 63, 80; *deli* (instr. pl.) 50, 91; *delaju* 50; *delajući* 57.
- kolěn(o)* : a) *kolino* 53; *kolina* 6, 18, 22, 55 (× 3); *kolin* 16, 22, 48, 55, 60.
b) *koleno* 14, *na kolena* 4; *od kolena* 41; *u kolenih* 56.
- lēt(o)* : a) *po lite* (adverb) 93; *lita* 44, 90; *lit* 6.
b) *tri leta* 32; *sedam let* 6; *letnji* 81.
- měšt(o)* : a) *misto* 7, 11, 18 (× 2), 24, 25, 27, 38 (× 2), 39, 90; *mista* (gen. sg.) 94, 95; *u misti* 29; *mist* 9.
b) *mesto* 16, 35, 39, 60, 65, 92, 94; *na mesto* 77; *mesta* 2, 8, 82 (× 2), 92, 95; *u mesti* 5; *u mestu* 67; *u mestih* 85, 87, 94 (× 2); *va mestih* 86; *premeščati*.
- pě-* : a) *pisan* 5 (× 2), 15, 55, 91; *pisne* 72; *spivajut* 1.
b) *peti* 93; *peteh* 15, 17 (× 2), 22, 23; *o petesih* 74.
- sěd-|sęd-* : a) *siditi* 22, 23, 36, 48 (× 2), 49, 55, 93; *sidi* 10, 22; *sidite* 48; *sideći* 12, 16, 17, 18, 23, 25, 28, 29, 51, 53 (× 3), 68, 90; *sideća* 14; *sidećih* 19; *posidite* 15; *sijaše* 14, 16, 55, 77; *sijahomo* 90; *sijahu* 54; *zasidališće*.
b) *sesti* 72; *sede* (aorist) 21, 47, 60, 68; *sede* (praes.) 64 (× 2); *reci da sedu* 49; *susede* 42; *susedof* 42.
- těl-(es)* : a) *tilo* 14, 19 (× 2) 20, 25, 26, 30 (× 4), 51, 74 (× 3), 75; *tila* (gen. sg.) 30, 91, 94 (× 2).
b) *telo* 64 (× 2), 69, 81 (× 4); *telesa* 18, 59, 66, 72; *teles* 88; *telesi* (instr. pl.) 84; *telesno* 92.
- věd- > vět-* : a) *obitam* 22;
b) *obeća* 20; *obećaše* 20; *obećal* 22.

Ista alternacija zastupljena je još u:

- prefiksu *prě-* :
- a) *pribivati* 57 ($\times 3$); *pribiva* 3, 8... 53, 56, 57 ($\times 2$) i d.; *pribivanje* 29, 38, 82, u *pribivanji* 79; u *pribivališći* 95 (kod glagola *pribivati* i njegovih izvedenica broj ikavizama je izvanredno velik); *pridati* 15, *pridam* 14, 15; *prida* 17, 24, 43 i d.; *pridadu* 17; *pridali* 17, 26; *pridavaše* 15; *pristraši* 29 ($\times 2$), *pristrašiše* 2; *pristrašili* 26; *prisudi* 24; *primagaš* 95; *primajahu* 24; *pripovidaše* 47; *pripovidano* 44; *pripovidanje* 44; *prista* 46; *prporučju* 25; *pribrodil* 67; *pristolje* 39; *pristolja* 9 ($\times 2$)... 48, 54, 55, 56 i d.; *pristolju* 40; *pristoljem* 5 ($\times 2$); *priporojenja* 2; *pridobri* 77; *primožni* 80; *pridragom* 88; *pridraga* 87; *pridrugi* 1, 62, 79; *pridrazi* 7, 70; *pridrage* 14, 19, 25.
  - b) *predat se* 78; *predaše* 17; *predavaše* 30; *prestupiti* 61; *premaga* 74; *preporodil* 37; *preroditi se*; *predragom* 57; *predraze* 37; *predragim* 81; *prečistu* 89.

Sasvim a parte stoji leksem *obitelj* koja ima doduše alternaciju *obiteli* prema *obitili*, ali mi smo prije mišljenja da je ta izvedenica glagola *obitovati* svoj sufiks preuzela od mnogobrojnih praslavenskih imenica sa sufiksom *-telb* pa prema tome ne radi se o primarnom jat u sufiksu.

Alternacija se također javlja i u ultimi u priloga:

- a) *ofdi* 6, 11, 22, 31, 36, 72, 86, 94; *ovdi* 25; *ondi* 2, 9, 18 ($\times 2$), 19, 21, 23, 24, 25, 36 ($\times 2$), 46 ($\times 2$), 60, 63, 76; *fsagdi* 91.
- b) *ovde* 80; *onde* 52, 80; *onude* 77; *fsagde* 85 (ali je bez izuzetka *gdi* 8, 13, 14, 19, 21 i dalje).

Samo *e* supstitit javlja se u slijedećim korijen-osnovama:

- česar* : *cesara* 1; *cesare* 95; *cesarstva* 95.
- čelov-|iv-* : *celovom* 22; *celivati* 48; *celuje* 22; *celuju* 16; *celova* 48; *celovafši* 16.
- nevěst-* : *nevestu* 63; *nevestici* 76; *nevesticu* 74, 76; *nevestac* 76 ($\times 3$).
- věr-* : *vera* 22, 34, 45, 48; *vere* 1, 37, 46, 58, 66, 67; *veru* 62, 70, 91, *po veri* 37, 67; *verom* 66, 92; *verovati* 10, 18, 23, 28 ($\times 3$), 29, 31, 34, 40, 49 ($\times 3$), 90; 34, 39 ($\times 2$), 80; *veruje* 30 ($\times 4$), 31, 34 ($\times 2$), 40 ($\times 2$), 80 ($\times 2$), 81; *veruju* 3 ($\times 2$), 14, 26, 30, 31, 54, 94; *verujete* 39, 40; *verujete* 39, 40, 53; *verovah* 80; *verovaše* 13 ($\times 3$); *verovahu* 44; *veroval* 34; *verovala* 45; *verovali* 28 ($\times 2$), 34; *verovanje* 26; *neverovanje* 28; *neverovanju* 32; *veran* 73 ($\times 3$), 75; *verni* 30, 54, 73 ($\times 2$), 89; *vernih* 56, 87, 92; *verno* 89, 92; *nevernih* 42; *vernikov* 94.
- zlěd-* : *zled* 10, 94; *zledi* 13, 25, 65, 95.

Ovim primjerima može se uvjetno dodati i osnova *korěn* sa sekundarnim jatom a uvijek pokazuje ekavizam : *korena* 45 (× 2), 94; *iskorenite se* 86; *ukorenit se* 50; *ukorenila* 79. Samo ekavizme imaju u ultimim stari prilozi *kolě* i *selě* u svezi s prijedlogom u ante-poziciji: *dokole* 21, 31, 32, 55, 62; *odkole* 31, *pokole* 6 (× 2), 12, 30, 37, 64; *pokle* 90; *dokle* 63, 73 (s izuzetkom jedinog primjera *ki koli* 91, ali vjerujemo da je to prepisivačka pogreška mjesto *ki godi* koji je inače redovit i vrlo čest) *odsele* 16, 23, 39, 80; *dosele* 57; *dosle* 23.

Jezik Zadarskog lekcionara upoređivan je s jezikom Zoranića jer su autori iz uže zadarske regije kao što je i jezik Bernardinova lekcionara upoređivan s jezikom Marulića jer su autori ili Splićani ili stanovnici uže splitske regije. Relativna blizina splitskog i zadarskog književnog kruga i nevelike dijalekatske razlike u XV i XVI stoljeću tih regiona nametnule su same sobom potrebu paralelne jezične analize koja se neodoljivo proširila i na jezik hvarskog književnog kruga iz XVI stoljeća. Što se tiče tih regiona mi ni danas nismo složni u klasifikaciji čakavštine prema kriteriju jata,⁵ a još manje kada imamo pred sobom historijsko-dijalektološku perspektivu u dubini u konspektu kolonizacija na Balkan i brojnih migracija počevši od zrelog feudalizma do novijih vremena. Mi danas dobro uočavamo polarizaciju čakavštine. Rekli bismo: prvi kolonizacijski talasi pračakavaca kretali su se ovim smjerovima: a) u susjedstvu ranijih slovenačkih kolonizacijskih talasa koji su se kretali ka zapadu prešavši Soču i zaustavivši se na langobardskoj odbrambenoj liniji gdje se Kras spušta u Furlaniju i ka obalama Tršćanskog zaljeva,⁶ sinhrono sa slovenačkom primorskom strujom, kretala se zapadna pračakavska kolonizacijska struja spustivši se na Kvarner, zaposjevši veći dio Istre, Hrvatsko primorje i docnije kvarnerske otoke; b) druga istočna pračakavska kolonizacijska struja nakon forsiranja Drave i Save kretala se dolinom Une preko središnjih dinarskih prijevoja u oblast Knina i Vrlike i otuda dvosmjerno: dolinom Cetine do mora prelazeći docnije i na srednjodalmatinske otoke i dolinom gornje Krke računajući se prema Šibeniku, odnosno prema Bukovici, Ravnim kotarima do zadarskog primorja. Središnji dio pračakavaca koji se nalazio između zapadnih i istočnih pračakavaca nakon forsiranja Drave i Save forsirao je i Kupu i zaposjeo međuprostor tj. dio Gorskog kotara, Liku i dio Pounja. Naša je pretpostavka da se sve to odigralo od pada Sirmiuma u avarske ruke do kraja prvog desetljeća VII stoljeća u tzv. masovnoj provali Avara i Slavena

⁵ Dok se jedni još uvijek opredjeljuju u smislu polarizacije čakavštine a) sjeverozapadna, b) jugoistočna, drugi pak po kriteriju jata klasificiraju čakavštinu četverodjelno: a) ekavska (liburnijska), b) ikavsko-ekavska, c) ikavska, d) jekavska (Lastovo). Moguća su još samo poredjenja: a) otočka, b) obalska, c) kontinentalna. Mi se pak opredjeljujemo za trodjelnu klasifikaciju prema migracijskim (kolonizacijskim) tokovima i današnjem stanju supstituta jata: a) ekavska, b) ekavsko-ikavska, c) ikavska. Razlog zašto lastovsku jekavsku čakavštinu ne tretiramo ravnopravno s trima spomenutima je jasan: lastovski kratki je donesen je na otok s kolonima bosanske vlastele iz Bosne i Hercegovine dok je otok bio vlasništvo te vlastele i docnije pretežno iz Hercegovine kad je otok kupila Dubrovačka republika. Kad bismo uvažili ravnopravnost lastovske jekavštine s trima spomenutim skupinama, bilo bi to gotovo ekvivalentno tretiranju ravnopravnosti opčeačakavskog razvoja $\acute{q} > \acute{o} > u$ i samo buzetskog $\acute{q} > o$.

⁶ Konstatacija je prihvaćena prema rezultatima istraživanja M. Kosa u raspravi *K postanku slovenske zapadne meje*, RZD, 5/6 (1930) i drugoj istog autora *O stariji slovenski kolonizaciji v Istri*, Razprave I (1950), RZD, SAZU.

na jug. Upirući se na ozbiljne indikacije drži se da je vojno organizirano pleme Hrvati prodrlo do obala Jadrana osjetno docnije od spomenutog kolonizacijskog bloka za vladavine bizantijskog cara Heraklija⁷ i zaposjelo kopnenu i primorsku Dalmaciju, posebno poznati trokut Nin — Split — Knin.

Mi još uvijek ne možemo dovoljno jasno razabirati kakav su zvučni tembr jata sa sobom donijeli pračakavci istočne struje kao ni pračakavci koji su se kretali vjerojatno dolinom Vrbasa i Neretve, a zatim se na području podbiokovskog primorja miješali sa spomenutim predstavnicima istočne čakavske struje. Drugim riječima sučeljavamo se s velikim teškoćama kad se zapitamo: Kakav je zvučni tembr, odnosno akustički utisak jata bio kod plemena *Narentani* i to isto kod vojno-organiziranog plemena *Hrvati* što se stopiše s ranije naseljenim pračakavcima nametnuvši im svoju vlast i društveno uređenje.

Praslavenski jat u jednoj sasvim mladoj epohi nije imao jedinstven izgovor. On je vjerojatno varirao u raznim regionima prostrane praslavenske jezične teritorije. Ta variranja su nam razumljiva ne samo s obzirom na udaljavanja pojedinih slavenskih plemena, već i s obzirom na susrete s drugim indoevropskim etničkim skupinama što samo sobom nameće fonetske međutjecaje na mjestu ie. *ē i diftonga *oj, *aj. Varijacije znatno manjeg intenziteta bi bile one koje nameće konstelacija suglasnika i samoglasnika u smislu sasvim blago izraženih varijanata osnovnog izgovora. Danas je teško pomiriti u pitanju psl. jata pristaše diftonških i monoftonških koncepcija, ali je očigledno da ni u jednom pitanju slavistike kao o ovome nije izrečeno toliko originalnih mišljenja (Fortunatova, Šahmatova, Rozvadovskog, Mikkole, Vondraka, Hujera, Vaillanta i dr. diftongista, Meilleta, Pedersena, Trubeckog, Ramovša, Selišćeva, van Wijka i drugih monoftongista).

⁷ P. Šafarik, I. F. Šišić i Lj. Hauptmann mišljenja su da se to izvršilo poslije poraza Avara i Perzijanaca pod Carigradom 626 g. kad je naglo počela opadati avarska moć pa je pleme Hrvata (kao i drugo pleme Srbi) moglo bez većih zapreka iz Male Poljske prodrijeti na jug do Jadrana i stopiti se s ranije naseljenom slavenskom masom, dati joj ime, ali u asimilaciji izgubiti neke lako izražene pradijalekatske značajke. Mnogo se u nauci raspravljalo da li ih je stvarno pozvao pronicavi i razboriti car Heraklije (610—641). O tome nema izvora sve do cara pisca Konstantina Porfirogeneta, koji ratoborna plemena Hrvata i Srba spominje u 30. glavi svog djela *De administrando imperio* dovevši ih u vezu s Heraklijem koji ih je blagonaklono naselio po zapadnom Balkanu kao prirodne saveznike i podanike što su priznavali njegovu vrhovnu vlast. Ako ih je zaista pozvao, onda bi bila najspretnija kombinacija da ih je pozvao u vrijeme same opsade Carigrada ili čak nešto ranije u vrijeme podizanja ustanaka Slavena na periferiji Avarije koje je također pomagao i pridružio im se Samo osnovavši svoj, slobodan i od Avara i Franaka, Savez slavenskih plemena od rijeke Sala u Tiringiji sve do Save ili čak i nešto južnije. Mnogi su posumnjali u vjerodostojnost careva zapisa. Međutim, izvor informacija po Jagiću bio bi netko od odličnijih Hrvata iz zaleđa Zadra koji je stupio u kontakt s bizantinskim strategom u Zadru i prenio mu hrvatsko predanje, obilato začinjeno fantazijom, a ovaj izravno caru. Car po svoj prilici nije izmišljao jer je dobro razlikovao Bijelu Hrvatsku (krštenu) i Bijelu Srbiju (krštenu) od transkarpatske Bijele Hrvatske i Bijele Srbije i ono što je obojeno legendom i izmišljeno mogli su izmisliti samo slavenski informatori iz Dalmacije. Vidi o tome u slijedećim studijama: F. Rački, *Bijela Hrvatska i Bijela Srbija*, Rad JAZU 52, 141—189; V. Jagić, *Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen*, A. f. sl. Ph. XVIII, 228—234; I. B. Bury, *The treatise de administrando imperio, Byzant, Zeitschrift*, vol XV (1906), 517—577; Lj. Hauptmann, *Prihod Hrvatov*, Buličev zbornik, 515—545; I. F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925, 336—365.

⁷ I. F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, 1962, 76.

Težeci za izjednačavanjem palatalnih i velarnih slogova u neposrednom dodiru Šahmatov pretpostavlja psl. *ie* koje ostaje neizmijenjeno pred palatalnim i palataliziranim suglasnicima dok se ispred tvrdih izmjenjuje u *ěä*.⁸ I inače, s izuzetkom Fortunatova, kod diftongista prevladava otvorenost druge komponente: *ʔa, ʔä, ʔea* i sl.⁹

Meillet pak polazi od vrlo otvorenog i dugog *ä* s jakom prejetizacijom¹⁰ koja mu omogućava lak manevar da pređe u niz supstituta u raznim slavenskim jezicima kao, uostalom, i parna pozicija sa samoglasnikom *a* (*ě* // *a*). Tim je on, možemo slobodno reći, otvorio put monoftongistima da svatko na svoj način argumentira svoje kombinacije.

Van WIJK je svoje razloge vidio u metatezi likvida *er, el* > *rě, lě* u češkim, slovačkim i južnoslavenskim jezicima i zaključio da je praslavenski još prije svog rascjepa za *ě* < *ē* i *ě* < *oi, ai* posjedovao jedinstven glas, obični (srednji) *e* monoftong (Dieser Laut lag irgendwo in der Mitte zwischen *ie* und *ä*).¹¹

Smjelije od van Wijka i logikom koja plijeni razvio je svoju koncepciju Ramovš prvi put govoreći o jatu u slovenačkim govorima¹² i drugi put o praslavenskom jatu.¹³ Njegova razlaganja polaze od opće postavke da je nemoguće današnje stanje u bilo kom slavenskom jeziku ili dijalektu proglasiti za praslavensko jer je jat svugdje prolazilo kroz različite stadije, stepene i međustepene razvoja. Nemoguće je dalje od uskoga psl. glasa dobiti mlade i najmlađe široke supstitute. Diftonški izgovori su pozniji. Ekstremni ruski izgovori, u tvrdom slogu *ia* vrlo široko, a u mekoj *ie* vrlo usko, samo su posljedica docnije regresivne asimilacije koja je u prvom slučaju širila, a u drugom sužavala izgovor. I kada oba ova krajnja supstituta uzmemo u obzir, nametne nam se njihov izvor — široko *e* artikulirano prednjepčano kao *ʔe*, odnosno kada odbijemo asimilacijski učinak palatalnog elementa — još starije *ʔä*. Istu širinu *e* glasa nalazimo kod slavenskih pozajmica u dalmatsko-romanskom, bavarskim i sudetskim njemačkim govorima, u finskim govorima susjednim

⁸ A. A. Šahmatov, *Izvestija* VI/4, 269; A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, I, 117; I. I. Mikkola, *Urslavische Grammatik*, I, Heidelberg 1913 na str. 45. svoja izvođenja rezimira ovako: Im Urslavischen hat sich aus idg. *ē* ein Diphthong den wir mit *ě* bezeichnen, entwickelt. Dieser Diphthong setzte wahrscheinlich mit einem sehr engen hoben *e* ein und lautete mit einem weiten (offenem) und niedrigen *e* aus, also etwa *ěä*. Der vorhergehende Konsonant wurde wegen des *i* — ähnlichen *e* stark palatal. Vor nichtpalatalen Konsonant und unter dem Akzent blieb der Diphthong *ěä* bestehen, vor und nach der Akzentsilbe aber wurde er zu *iä*. Vor palatalem Konsonant ging *ěä* unter dem Akzent im größten Teil des slavischen Gebietes in *ie* und vor dem Akzent in *je* über einen anderen Teil des Slavischen aber in *ě* Auslautendes idg. *e* wurde zu *i*. Svojim supozicijama Mikkola, očigledno, želi preciznost još u praslavenskom. Sve njegove supozicije polaze i završavaju s današnjim situacijama u velikoruskom, bjeloruskom i lehitskim jezicima dok mu je relacija *čěäs* // *čiesie* samo u praslavensku prošlost prenesena današnja poljska alternacija *czas* // *czesie*. O ostalim supstitucijama vidi u R. Boškovića, *Osnovi uporedne gramatike slavenskih jezika*, I, Beograd 1968. 25—30 gdje je donesen materijal s rijetkom preciznošću i rijetko objektivnom diskusijom.

⁹ R. Bošković, *nav. dj.*, str. 26—27.

¹⁰ A. Meillet, *Le slave commun*¹, str. 17, 46.

¹¹ N. van Wijk, *Zur Aussprache des urslavischen ě*, *Slavia* II, 594—595.

¹² F. Ramovš, *Razvoj psl. ě v slovenskih dolgih zlogih*, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino*, VI, 113—124.

¹³ F. Ramovš, *Fonetična vrednost psl. ě*, *Razprave SAZU*, II, 113—124.

sjeveroruskim govorima, u slavenskoj toponomastici na Peloponezu i u srednjoj Grčkoj, tako da Ramovš sve svodi na *ā*, odnosno *'ā* kao uvjetnu oznaku svojstva palataliziranja prethodnog suglasnika.¹⁴

Ne možemo se otići utisku da je slaviste, posebno diftongiste, izvanredno namučilo krajnje široko *'ā* ili *'a* — supstitut istočnobugarskih govora. Nikakva poređenja s lehitskim jezicima nisu mogla pomoći da se pronađe nekakav zajednički ili približni razvoj. Uvjeti pod kojima lehitski jezici ostvaruju *rozszczępienie* jata dobro su poznati¹⁵ i nemaju ništa zajedničkog s posvemašnjim supstitutima istočnobugarskih govora. Ta stvarnost kao i protjecanje današnje granice između zapadnih ekavskih i istočnih jakavskih bugarskih govora potakli su V. Georgieva da potraži izvorište relaciji *e* // *'a* na drugoj strani. Po našem mišljenju njegova solucija je prihvatljiva u visokom stepenu. Ona se sastoji u slijedećem:

Bugarski Slaveni su nakon prijelaza sjevernih Karpata zaposjeli Dakiju i transdunavski dio gornje Mezije. Tu su legli na dakijsko-mezijski supstrat čija karakteristika bijaše izgovor *ie*. **ē* kao širokog *ā* (upravo u to doba u dakijском se vrši proces $\bar{e} > \bar{a} > \bar{a}$). Prešavši Dunav, jedni ranije (V—VI v.) drugi docnije (VI—VII v.) i naselivši središnji i istočni dio Balkana nailaze na dakijsko-mezijsko cis-dunavsko stanovništvo čiji je zapadni dio imao ekavski izgovor *ie*. **ē*, a istočni jakavski s granicom koja je upadljivo približna današnjoj granici jata u bugarskim govorima. Asimilirajući staro stanovništvo u vremenu VI do X stoljeća slavensko stanovništvo prihvaća od njega biparticiju *ie*. **ē* i čuva je do danas kao specifičnost među slavenskim jezicima.¹⁶ Potvrde su mu dakijska imena tipa *Acidava*: a) na istoku: *'Αργίδα, Δοχίδα* b) na zapadu: *Δαυδέβα, 'Ιταδεβά, Κουμούδεβα* a zatim dvojak naziv današnjeg imena rijeke *Cibr Κλαβρος — Κέβρος* što jasno odražava današnju relaciju *e* // *'a*. Iz istog perioda su slavenski nazivi toponima na Peloponezu i srednjoj Grčkoj kako nam je pokazao M. Vasmer, a svjedoče da je taj najjužniji slavenski sloj imao ekavski izgovor jata (*Βελλα = Běla, Βέλλον = Bělo, Βρεδτόν = Brěst, Ρεχρον = Rěkunъ* i dr.)¹⁷. To se isto može reći i u nazivu Slované — Slavěne u najranijim grčkim i latinskim tekstovima (*Σχλαθηνοί*, Pseudokesarij, *Σχλαβηνοί*, Prokopije, *Σχλαβήνοί*, Menandar, *Sclaveni*, Jordan) gdje je grčka i latinska supstitucija također *e*.¹⁸

S druge strane istočnu jadransku obalu zaposjeli su u VI do VII stoljeću predstavnici pračakavštine. Prema istraživanjima P. Skoka proizlazi da je

¹⁴ F. Ramovš, *nav. dj.*, str. 123—124.

¹⁵ Z. Stieber, *Rozwój fonologiczny języka polskiego*, Warszawa 1952, str. 10—11; Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Splawiński, S. Urbanczuk, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa 1955, 81—82; S. B. Bernstein, *Očerki sravnitel'noj gramatiki slavjanskih jazykov*, Moskva, 1961, 280—281. Posebno je instruktivno izlaganje H. Grappina u knjizi *L'introduction phonétique à l'étude de la langue polonaise*, Paris 1944, str. 35—45 i A. M. Seliščeva u njegovu zamašnom djelu *Zapadno-slavjanske jazyki*, Moskva 1941, str. 308—310 gdje daje relativnu hronologiju procesa cijepanja nekadašnjeg *'ā* na *'a* i *'e* paralelno fiziološki i vremenski s procesom cijepanja *'e* na *'ō* i *'o*.

¹⁶ V. Georgiev, *Praslavjanskij i indoevropskij jazyki*, Slav. fil. III, Sofija 1963, 10—11.

¹⁷ M. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Abh. d. preuss. Akad. d. Wiss, 1941, str. 269. i dalje.

¹⁸ V. Georgiev, *Vokalnata sistema v razvoja na slavjanskite jazyci*, Sofija 1964, 92—93.

njihov izgovor jata otvorenijeg tipa — *ja*¹⁹. Mada nisu bez interesa Skokovi primjeri iz romanskih pozajmica tipa *rapa* i *škrapa*²⁰ nas prije svega zanimaju primjeri tipa *orěh*, *prěma*, *svirěl(a)* i sl. upravo zbog toga što mogu biti indikacije šireg izgovora jata — 'ä.²¹ Ako imamo dijalekatski ograničenu asimilaciju *pr'a + ma > prama*, onda je to jednako i kod *or'a + ha > oraha* i dalje *orah* i *svir'a + la > svirala* itd. Ti primjeri kao i čakavski primjeri *gnazdo*, *ňazlo*, *ňadra*, *jadro* također sugeriraju širu artikulaciju jata, dakle 'ä ili 'e²², a kako se javljaju u liburnijskim i ekavsko-ikavskim čakavskim govorima oni su obilato poslužili da se od njih i spomenutih *rě*, *lě*, *ně*, *jě* poče pri rekonstrukciji općečakavskog pa i općesrpskohrvatskog jata, dakle 'a.²³ Izvjesno je da je u tim primjerima asimilacijsko-disimilacijski intenzitet neobično jak. Međutim, tip *gnazdo* (*ňazlo*) ne treba sasvim odvojiti od tipa *gněv*, *kniga > knjiga*, *Ignatius > Ignjat* itd. jer je upravo artikulacijska akomodacija u smislu uštede pri izgovoru doprinijela palataliziranju *gn'ězdo*, a ne samo prejotacija jata. Tek pri takvom stepenu bazični segment jata otvrdnjava i progresivno-disimilatorno i regresivno-asimilatorno, dok *ňadra* i *jadro* uključuju iste procese, dakako bez postojećih inicijalnih velara.

Na temelju tih primjera ne bi trebalo proširiti fonetsku vrijednost jata za svu pračakavštinu odnosno čakavštinu do XII stoljeća jer nam nude izgovor koji je pozicijski uvjetovan i ograničen. Vjerojatnije je ipak, slijedeći primjere koje smo navodili, da je pračakavski izgovor jata ipak bio najbliže širem ä izgovoru. Taj je izgovor u jednim čakavskim krajevima dulje vremena zadržao širok, nenapet izgovor; u drugim se stao akomodirati u vezi s konstelacijom suglasnika i samoglasnika u post-poziciji u smislu regresivne asimilacije, odnosno disimilacije; u trećima je, vjerujemo, čuvao neko vrijeme širi izgovor koji se počeo donekle sužavati. S novim doseljenicima iz kopnene istočne čakavštine i susjedne šćakavštine ti su govori dobili *e > i*, dakle *i*

¹⁹ P. Skok, *Iz slovenačke toponomastike*, ČJKZ/VIII, 1931, 118—122.

²⁰ P. Skok, nav. dj., str. 121.

²¹ P. Skok, nav. dj., 118—119 i *Leksikološki studije*, Rad JAZU 272, str. 34—37.

²² P. Skok, *prvo nav. dj.*, str. 119.

²³ M. Małecki, *Još o razvoju ě > a u srpskohrvatskom jeziku*, Južnosl. fil. XI, str. 217—219; P. Ivić, *Osnovne puti razvitija serbohrvatskoga vokalizma*, *Voprosy jazykoznanja* VII/1 (1958), str. 7; J. Vuković, *Les alternances vocaliques ĉlan || ĉlen et l'ancienne prononciation du son ě dans les dialectes serbocrates*, *Prace filologiczne* XVIII/2 (1964), str. 444 i d.; isti, *Glas ě (b) u istorijskom razvitku i u savremenom srpskohrvatskom jeziku*, *Radovi ANUBiH* XLI (1971), str. 102—103. Osnovna Skokova linija je da balkanski Romani, Novogrci i Arbanasi naše jat čuju kao diftong *ja* pa ju je stao proširivati sve više traženim leksemima koji su redom ispred jata imali palatalizirano *r' l' n' i j* i otud uzima izgovor južnoslavenskog jata kao *ja*. Veoma zanimljiva je njegova eksplikacija otvrdnjavanja u nekih štokavaca palataliziranog *r'* u skupini *rja* gdje bi depalatalizacija zahvatila ne samo *r'*, već i prvi palatalni element diftonga, ali on je previdio i utjecaj slijedećeg sloga *or'ja + ha > oraha* i dalje *orah*. U svakom slučaju od govora do govora su u takvim pozicijama znatne artikulacijske razlike, a tim se ograničenjima pridružuje fonetsko pozicijska uvjetovanost pa po našem mišljenju nije uputno samo iz takvih primjera izvoditi općesrpskohrvatski izgovor jata a tako i u pračakavaca. To bi nas suviše zarobilo kao i sve one koji su polazili od psi. *hě, *gě, **hě-*, **jě-*, a da ne i govorimo o fenomenima u vezi s nosnim *e* i jatom u bugarskim i makedonskim govorima uvjetovanim otvrdnjavanjem palataliziranih *č*, *ž*, *š*. Stoga smo skloniji da osnovnu vrijednost pračakavskog jata vidimo u širokom, nenapetom ä koji je od govora do govora i od jedne fonetske pozicije do druge mogao varirati.

supstitut iz monoftonga kao što su iz istog monoftonga razvili isti supstitut stari središnji bosanski, posavski i bunjevački ikavski govori nezavisno od jekavaca i ne podliježući procesu stezanja $i\bar{e} > \bar{i}$ karakterističnom za češke govore.²⁴

Već je Rešetar pokazao u kojoj mjeri je ikavskiji Bernardinov od Zadarskog lekcionara što je isto utvrdio u relaciji Marulić — Zoranić u korist prvoga.²⁵ Samo ekavske osnove u Zadarskom lekc. su *ćesar, ćelov/iv, nevěsta, věra* i *zlěd*. U Bernardina su *ćesar, ćelov/iv* i *zlěd* dok u osnovi *nevěst-* bilježi same ikavizme, a u osnovi *věr-* oba supstituta veoma neujednačeno i u cjelini i u dijelovima od kojih je sastavljen. Zadarski je lekcionar ekavskiji i u osnovi *těl(es)*. Slijede dalje njegove konstatacije iz kojih se vidi da Zadarski lekc. ima oba supstituta u osnovama *děl-, děl(o), kolěn-, lět(o), měst-(o), sěd-/sęd-, cěn-(a)* i *stěn-(a)* i u prefiksu *prě-* dok Bernardinov lekc. u svim tim osnovama ima ikavizme s izuzetkom jedinog primjera *kolena* 37 i dakako izuzimajući kraći dio Služba na cvjetnu nedjelju koja upadljivo ima više ekavizama (*vera, veran, tela, mesto, dela, prelipti*)²⁶

Našu pažnju ne privlače primjeri u kojima su bez izuzetka ikavizmi kao ni malobrojni primjeri u kojima su uvijek ekavizmi. Razlog je jasan: oni nam sami ne mogu otvoriti put k osvjetljavanju tadanjeg izgovora jata u Zadru i njegovoj regiji. Stoga ćemo usmjeriti našu pažnju *i/e* supstitutu u postojećim primjerima. Kao što je poznato ekavizmi *celov, celivati, cesar* i *zled* su stalni pratioci čakavštine i, kako se obično drži, rašireni su po sh. jezičnom području. Primjeri *nevesta, nevestac* kao i *vera, verovati* također često dolaze u čakavskim govorima s dvojnim supstitutima jata. Rešetar je upozorio na alterniranje ekavizama i ikavizama: *děl||dil, delo||dilo, koleno||kolino, leto||lito, mesto||misto, stena||stina, cena||cina* i *telo||tilo*.²⁷ To nije izmaklo pažnji G. Ružičića. On je strpljivo prebrojio sve primjere tih osnova kod prvog, drugog i trećeg prepisivača da bi pokazao kako treći tj. najmlađi prepisivač u tim osnovama ima 43,33% ekavizama, drugi prepisivač 34,1% i najzad prvi 13,8% (po njemu najstariji),²⁸ a sve s namjerom da dokaže kako su ikavizmi u najmanju ruku jednako stari koliko i ekavizmi, nasuprot Jagiću i Rešetaru koji su vjerovali u veću starinu ekavskog izgovora. Zbog naglašene ostentativnosti on je, u stvari, upao u veću metodološku pogrešku: birao je relativno starije tekstove da pokaže kako u njima ima više ikavizama od drugih mlađih u kojima je taj procenat manji ne vodeći ni najmanje računa ni o mjestu, ni o regiji gdje je predložak ili prijepis napisan, odakle je mogao biti prevodilac ili prepisivač,

²⁴ Skeptični smo prema van Wijkovoj nabačenoj kombinaciji po kojoj bi se u jugoistočnih čakavaca *i* supstitut razvio iz monoftonga, a u štokavaca ikavaca od diftonga *ie* stezanjem u *i* paralelno s recentnijim procesom u češkim govorima $i\bar{e} > \bar{i}$. Vidi u: *Zur serbokroatischen Entwicklung des slavischen Vokals ē*, Zt. f. sl. Ph. XIV(1937), str. 5 i također u *Les langues slaves de la singularité à la pluralité*, 's Gravenhage 1956, str. 117—118. Kad bi se to zaista provelo, imali bismo danas kakvu-takvu fiziološko-artikulacijsku razliku jatovog supstituta *i* u štokavskim i čakavskim govorima pogotovu u naglašenim dugim slogovima, ali bilo kakav različit tembr do danas nam nije poznat.

²⁵ M. Rešetar, *prvo nav. dj.*, str. 109—111, 120.

²⁶ M. Rešetar, *prvo nav. dj.*, str. 110.

²⁷ M. Rešetar, *prvo nav. dj.*, str. 110.

²⁸ G. Ružičić, *Jezik Petra Zoranića*, Južnosl. fil. IX, str. 67—68.

ni o mnogo čemu što je relevantno za takva poređenja. Za nas su relevantna pitanja: uolikoj mjeri je koji od tri prepisivača skloniji predlošku, odnosno prevodiocu s Vulgate na zadarskom području, uolikoj mjeri su oni unosili osobine govora zadarskog zaleda i osobine govora zadarskog primorja, osobito otočja gdje je u tamošnjim manastirima dosta toga prevedeno i prepisivano. Zatim nameće se još jedno, ne manje značajno, pitanje: uolikoj je mjeri temperament prevodioca ili prepisivača mogao utjecati na veću ili manju autodisciplinu pri takvu radu i determinirati njihova stilska svojstva.

Treći prepisivač koji ima veću frekvenciju ekavizama u spomenutih osam osnova od drugoga i znatno veću od prvog po našem mišljenju bliži je stanju u prijevodu pod uvjetom da je matica ili najraniji prijepis nastao na obalskom potezu Zadra, na susjednim otocima ili čak i u samom Zadru. Ali ni kod njega nema dosljednosti. U određenim lekcijama opredjeljuje se za jedan supstitut, u drugima pak preferira drugi u istoj osnovi:

a) *Fse tilo tvoje oće biti svitlo. I tilo tvoje tamno oće biti. Ako tada tilo tvoje fse svitlo bude . . .* (sve u istoj lekciji na str. 74), a zatim nekoliko lekcija iza toga na strani 81.:

b) *I kruh koga podam telo moje jest. Kako on more dati telo svoje nam blagovati. Ako ne budete blagovati telo sina človičaskoga . . . Ki blagujet telo moje i pije krv moju jima život vičnji.* Prvi pak pisar osim na strani 13. gdje dva puta ima *tela* redovito se opredjeljuje za *tilo, tila*. Ali sva tri pisara u pluralu bilježe *telesa, teles* itd. — uvijek ekavski. U osnovi *měst(o)* treći pisar se opredjeljuje češće za *mesto* nego *misto*, a i ovo pretežno adverbno (*namisto*); prva pak dvojica upotrebljavaju podjednako *misto* i *mesto*, ali kako pisanje odmiče, tj. kada prvi pisar piše svoj drugi, ranije odvojeni dio, sve češće se opredjeljuje za *mesto*. Međutim, hirovitost ne napušta ponekad ni prvog ni drugog pisara: *Nisam rekal da grem vam pripraviti misto i ako pojdu i pripravim vam mesto . . .* (drugi pisar, str. 39, u susjednim rečenicama). . . . *tako da odbigne po zazvanju svetoga jimenam tvoga fsako napastovanje duha nečistoga oda fsakoga mista, gdi godi se pokropi vodom ovom i od onoga mesta otidi daleče strah zmiije jidovite* (prvi pisar, str. 95, ista rečenica). Dok prva dva pisara pišu voljnim aktom *misto* i *mesto* u singularu i opet *mista* i *mesta* u pluralu, dotle treći rjeđe piše *misto* u singularu a u pluralu samo jednom *oda fsih mist*, 9 pored ostalih primjera koji su upadljivo ekavski: *u mestih, va mestih, po mestih* itd. U osnovi *kolěno* prevladava i supstitut dok je *e* supstitut u čitavu Lekcionaru zabilježen svega četiri puta, dva puta u singularu i dva puta u pluralu. Osnova *lět(o)* predstavljena je ukupno 8 puta, 5 puta s *i* supstitutom i 3 puta s *e* supstitutom, po jednom kod svakog pisara. Što se pak tiče alterniranja prefiksa *pre-//pri-* treba naglasiti da je drugi neuporedivo frekventniji kako pred glagolima, tako i pred pridjevima i imenicama. Opredjeljenje za ovaj ili onaj supstitut samo dijelom zavisi od veće ili manje vjernosti predlošku, više i snažnije od prilagodljivosti prema ovom ili onom mjesnom govoru zadarske regije, prema većini vjernika koji imaju u velikoj većini jedan supstitut i manjini koja ima pretežno jedan, ali i drugi supstitut, a ta prilagodljivost ponekad prelazi i u prpošnu igrariju (. . . *koji je mogal prestupiti zapovid a ni pristupil*, drugi pisar, str. 61).

Zadarski lekcionar s obzirom na supstitute jata, supstitute korijenskih *jē-, *čē-, *žē- koji su uvijek ja-, ča-, ža-, bezizuzetačne fenomene tipa *vrebac*, *resti*²⁹ pokazuje još uvijek jedan mješoviti ikavsko-ekavski govor: jedan stariji s alterniranjem supstituta e/i i jedan mlađi izrazito ikavski koji je nalegao na prvi i nadmoćno ga prevladao. Produženje toga stanja sa znatnim modifikacijama ogleda se u današnjim govorima sjeverodalmatinskih otoka zavisno od omjera stanovništva s ovim ili onim supstitutima s miješanim stanovništvom ili pak s manje ukrštanja gdje se u većoj mjeri čuvala bipartocija e/i supstituta.³⁰

Mi preferiramo da zapadnu čakavsku struju naseljavanja smatramo ekavskom s dobrim čuvanjem *ä* ('*ä*', '*e*') izgovora i ona se po svoj prilici spuštala do sjeverodalmatinskih otoka. S druge strane istočna čakavska struja naseljavanja zaposjela bi srednju i sjevernu Dalmaciju i zajedno s prašćakavcima obalni potez od Cetine do Neretve. To stanovništvo, uključujući i pleme Neretljana, prema našim očekivanjima imalo bi u doba doseljenja gotovo istu fonetsku vrijednost jata s tendencijama laganijeg zatvaranja. U međuprostoru ovih dviju struja protječe i treća razlivajući se u nešto docnijim talasima i zaposjedajući kontinentalni dio Hrvatske južno od Kupe i djelimično se, također docnije, spuštajući na Jadran. Njen jat je zbog jakog senzibiliteta i fluktuacije u odnosu na sve glasove u post-poziciji podlegao asimilacijskim procesima što je povuklo za sobom alternaciju *ä//ē*, docnije *ä//ē* i najzad *e//i* samo približno, ali ne i identično s rascjepom jata u lehitskim jezicima.³¹

Međutim, ako se pokaže da su čvrste dosadašnje pretpostavke o doseljenju Hrvata tj. Porfirogenetovih *Χροβάτοι* izdvojenih iz šire etničke skupine *Βελοχρωβάτοι* sa sjevernih obronaka Karpata u Maloj Poljskoj (Njihovo ime se uspješno dovodi u vezu s imenom ulančenog gorja Karpati kome najranije dadoše ime nekadašnji gospodari Slavena germanski Bastarni u obliku *Harfada fjöll*, a taj naziv preuzeše njihovi slavenski podanici, te Bijeje Hrvate,

²⁹ Prema Rešetarovim podacima i mojim bilješkama.

Govoreći o srednjovjekovnom bosanskom ikavskom dijalektu i njegovim vezama sa susjednim dijalektima P. Ivić sasvim dobro konstatira da su prijelaz *d > *j* i neke druge crte tipa *restem* i *zajat* iz zapadnih govora srednjovjekovne Bosne u toku migracija preneseni i na druga područja. P. Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte*, 's Gravenhage 1958, str. 198.

³⁰ B. Finka, *Dugootčki čakavski govori*, dokt. disertacija u rukopisu, str. 80–82 (žalimo što nam ovom prilikom nije pri ruci i objavljeni rad); V. Cestarić, *Refleks jata na sjeverodalmatinskim otocima*, Radovi Inst. JAZU u Zadru, sv. III, str. 407–422; S. N. Manojlović, *Sudari ekavizama i ikavizama na ostrvu Silbi*, Radovi ANUBiH XXXVIII, Sarajevo 1970, str. 153–183.

³¹ Poneseni rascjepom jata u lehitskim jezicima formulirali su svoja pravila o uvjetnoj fonetskoj alternaciji e/i u nekim čakavskim govorima L. Jakubinskij na građi A. Beliča iz Novog Vinodola (*Die Vertretung des urslav. ē im Čakavischen*, Zt. f. sl. Ph. I, 381–396) i K. H. Meyer istražujući govor Njivica na Krku i drugi put istražujući pisane spomenike Krka (*Beiträge zum Čakavischen*, Arch. f. sl. Ph. 40, str. 241 i d.; *Untersuchungen zur Čakavština der Insel Krk (Veglia)*, Slav.-Balt. Quellen u. Forsch. III, Leipzig 1928, str. 49–71). Njihova pravila i odstupanja od njih prihvaća danas veliki dio dijalektologa. Naše je pak mišljenje da su njihova istraživanja i opažanja nesumnjivo dobro usmjerena, ali objašnjavanje svih onih fenomena, koje ne mogu stegnuti u svoja pravila, golim analogijama opterećuje njihove koncepcije uniformiranošću, a proučavane govore zatvara čvrstim granicama statičnosti.

stanovnike Karpata, Karpaćane stadoše nazivati *Harvate → *Horvate. Od Ptolomeja naziv *καρπατίας ὄρος* preuzeše tek humanisti i otud je, po svoj prilici, ime Karpati, Braun, Pogodin i drugi), onda za nas neće biti iluzorno postaviti da je vjerojatno jedan njihov plemenski ogranak kao susjed središnjih praćakavaca u pradomovini imao za psl. *ě* izražene impulse k alterniranju *ä//ē* ili *ä//ē* u doba njihova pristizanja na Jadran i uklinjavanja u ranije ustalasanu i pokrenutu jugoistočnu masu praćakavaca. Njihova historijska prisutnost na tlu Ravnih kotara i posebno kotarske obale kao i prva simbioza s najranije naseljenim praćakavcima sjeverne Dalmacije, druga s romanskim življem Zadra i treća s mnogobrojnim doseljenicima dinarske ikavske struje s nešto kontinentalnih Romana sugerira postojanje i *različitog*, i *mješovitog*, i „*sfumato*” izgovora psl. *ě* na području Zadra i njegove okoline. Toj presumpciji također ide u prilog cjelokupna slika koju nudi Zadarski lekcionar i ona nas potiče da egzistiranje manje brojnog *e//i* supstituta pored mnogobrojnijeg *i* supstituta psl. *ě* izravno dovodimo u vezu s doseljenjem jedne grane plemena *Harvate u Ravne kotare i na kotarsku obalu.

Kontinentalni dio istočne čakavske struje najvjerojatnije je zaposjeo već dio Pounja, Posanja, a možda i Povrbasja kao i međuprostor ovih rijeka miješajući se u predjelima zapadne Bosne s praćakavskim stanovništvom koje je ponajviše posjelo predjele središnje Bosne.³² I jedno i drugo, opet prema našim očekivanjima, doživljava isti razvojni proces jata, tj. relativno otvoreniji jat (*ę*) sve više zatvara u pravcu *ę* do zatvorenog *ę*. Takvo zatvorenije *ę*, iz kojega se docnije razvilo *i*, migracijama u doba zrelog feudalizma, u vrijeme širenja bosanske države i kasnije u velikim migracijskim talasima izazvanim provalom Turaka ono donosi sa sobom na Jadran namećući svoj izgovor najranije naseljenim praćakavcima na srednjem Jadranu.³³ Ne dijelimo mišljenje onih koji smatraju da se uspješno mogu povući granice između triju praćakavskih struja, odnosno zemljišta koje je posjelo praćakavsko stanovništvo ekavske, ekavsko-ikavske i ikavske struje³⁴ zbog jakog miješanja i lokalnog seljavanja stanovništva u srednjem vijeku. Također ni građa pisanih spomenika srednjeg Pounja, Korduna, Banije te trokuta Kostajnica — Gradusa — Jasenovac zbog nedovoljno ujednačenih primjera i uskog opsega ne može poslužiti kao uporište za povlačenje takvih limita. Morat ćemo stoga sačekati bolja vremena, pronalaženje novih spomenika i drugih izvora, a zasad ostati pri pretpostavkama o protjecanju i ekspanziji triju struja uzimajući u obzir neminovnosti i sudbine ukrštanja koje im je historija podarila.

Istu sudbinu miješanja stanovništva i njihovih govora doživjela je i zadarska regija na međi srednjeg i sjevernog Jadrana kao prihvatilište i pro-

³² Vidi paralelizam u radu S. N. Manojlovića, *O supstituciji praslavenskih korijenskih *ję-, *čę-, *zę- u čakavštini*, Zbornik radova o A. Beliću, Pos. izd. SANU, knj. CDXC VIII, Beograd 1976, str. 364—365.

³³ Uporedi rezultate antropogeografskih istraživanja u studijama L. Marčića, *Zadarska i šibenska ostrva*, Srp. etn. zb., Naselja i poreklo stanovništva, 26 i I. Rubića, *Podrijetlo stanovništva otoka Šolte*, Srp. etn. zb., Naselja i poreklo stanovništva, 36, str. 5—140.

³⁴ D. Brozović, *Dijalekatska slika hrvatskosrpskoga jezičnog prostora*, Radovi Fil. fak. u Zadru razd. lingv.-fil. 5, Zadar 1970, str. 20—21, a također i na drugim mjestima.

hodište mnogih migracijskih skupina i blokova na putu iz dubljeg kontinenta ka sjevernom Jadranu. Nju su neizbježno i neodoljivo pretočili u svoj jezik, zajedno s anonimnim prevodiocem, i tri anonimna prepisivača Zadarskog leksionara.

Zadar

Svetozar N. Manojlović

Резюме

Светозар Н. Манојловић

О СУБСТИТУТАХ ЗВУКА ЯТЬ (Ї) В ЗАДАРСКОМ ЛЕКЦИОНАРИИ И В ЧАКАВСКИХ ГОВОРАХ ВООБЩЕ

Задарский лекционарий, написанный тремя писцами и переведенный одним или несколькими переводчиками, отражает один из смешанных чакавских говоров Задара и его окрестностей в 15-ом веке. Автор предполагает, что „нижний” слой представлял экавско-икавский говор, а „верхний” — отчетливо икавский говор, с несравненно большим количеством представителей. Кроме этого, автор высказал свое мнение о том, как формировались чакавские говоры, отражающиеся в Задарском лекционарии.

SISTEM ZAMJENIČKIH OBLIKA U RAMSKOM GOVORU

A. Uvodne napomene

0. Pod zamjenicama se podrazumijevaju morfološki različito tvorene riječi koje imaju zajedničku funkciju da ne označavaju, kao ostale autosemantičke riječi, pojave stvarnosti, već u komunikativnoj situaciji vrše funkciju opšteg „predstavnik” ranije ili kasnije pomenute „Nomina”. U rečenici „Dite je dobilo dvj jăbuke da *mu* lăknĕ” — leksema „dite” iz polaznog oblika A [$\rightarrow$ dite] preobličena je u dolazni oblik B [$\rightarrow$ mu]. Član b-skupa je dakle „slika” (odraz) članova a-skupa¹. Skupovi A i B nemaju, međutim, strogo fiksiran slijed: „slika” se u govornom nizu može naći i u poziciji prethodnika: „Oni ga izvedošĕ”; „Kđ je kŭcō?”. Polazni oblik i slika su logički uslovljeni: autosemantičke lekseme su preduslov za postojanje zamjenica.

1. Morfološki znak zamjenica jeste njihova deklinabilnost. To ih odvaja od priloga (tamo, ovdje, kuda i sl.), sa kojima imaju zajedničku semantiku: „On je bĭjo u Mostăru”. „Tămo su ga prigledali”.

2. Morfološko-semantičke osobenosti grupišu zamjenice u podskupove prema tome kako one obavljaju funkciju opšteg ekvivalenta u dijaloškoj ili u „ukaznoj” komunikativnoj situaciji. Te podskupove čine elementi uvršteni po tradiciji, a ne baš „na osnovu jasnih odredaba”². Lične zamjenice, npr., „označavju lica (rjeđe stvari) — dakle, u krajnjoj analizi, isto su što i imenice”³. To su, u stvari, znakovi koji ništa ne zamjenjuju, već upućuju na aktuelnu govornu situaciju.

3. Upravo zbog ovog specifičnog statusa u jeziku uopšte, a posebno sa morfološko-semantičkog stanovišta, sistem zamjenica u pojedinim govornim idiomima unutar istog dijalekta, narječja ili dijasistema može imati izrazitih

¹ Z. Junković, *Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskog dijalekta. Dijakronijska rasprava*, Rad JAZU, knj. 363, Zagreb, 1972, str. 151.

² Junković, *op. cit.*, 152.

³ P. Ivić, *O deklinacionim oblicima u srpskohrvatskim dijalektima*, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, IV, 1959, str. 213.

specifičnosti u odnosu na druge idiome. U ovom se radu želi ukazati na zamjeničke oblike *ramskog govora*⁴ u okviru mladeg ikavskog dijalekta i šire.

B. Lične zamjenice

4. Sistem ličnih zamjenica 1. i 2. lica je sljedeći:

Pad.	Singular		Plural		
	1. LICE	2. LICE morf.	1. LICE	2. LICE	morf.
N	jā	tī - ∅	mī	vī	-[i]
G	mène, me menékā	tèbe, te -[e] tebékā + ka	nās, nas nāskē	vās, vas	-[as]
D	mèni, mi	tèbi, ti -[i]	nāma, nam	vāma, vam	-[am(a)]
A	mène, me menékā	tèbe, te -[e] tebékā + ka	nās, nas nāskē	vās, vas	-[as]
I	mnôm/mlôm	tôbôm -[om]	nāma	vāma	-[ama]
L	mèni	tèbi -[i]	nāma nam	vāma vam	-[ama]

Neke potvrde:

— *jā mōrām nū* (Pa), *tī sīdi* (Pa), *ū nās* (Vš), *nāj mi* je dājē (Kl), *tèbi* (Kp), *zā me* (Šć), *došli su vam* cīni dāni (Sl), *kod menékā* (Pr) svijū *vās* (Pr), *dò tebe* (Šć), *ubi te* ko zeca (Lu).

Odluke ovog sistema su sljedeće:

- akcenatska ujednačenost: dosljedno je [ˈ] u *men-* i *teb-*, te isto tako njegovo dosljedno prenošenje na proklitiku;
- prisustvo kraćih formi u DL za 1. lice pl i u L za 2 sg;
- odsustvo lika *mnome*;
- visoka frekvencija enklitičkih formi;
- nezatna prisutnost partikula.

⁴ Rama je kraj u slivu rijeke Rame i oko gornjeg i donjeg toka Doljanke. To je izrazita teritorijalna cjelina uklještena između Bosne i Hercegovine. Njene su oblasti Gornja Rama, Srednja Rama (Uzdolska Župa), Donja Rama i Doljani. Stanovnici su hrvatske i muslimanske nacionalnosti. Području pripada 58 naselja sa oko 20600 žitelja (1971). Up. M. S. Filipović, *Rama u Bosni*, Srpski etnografski zbornik, LXIX, 1955, 1–228; M. Okuka, *Dosadašnje proučavanje ramskog govora*, Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu, knj. IX–X (1976–1980), str. 143. O ramskom govoru u okviru drugih idioma uporedi P. Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte. Ihre Struktur und Entwicklung. Erster Band. Allgemeines und die štokavische Dialektgruppe*, S-Gravenhage, 1958, str. 194; M. Okuka, *O govoru Rame*, Doktorska disertacija u Rukopisu, Sarajevo, 1978, 1–328+45.

U radu se navode sljedeće kratice mjesta: Dv (Donja Vas), Dš (Donji Višnjane), Du (Duge), Gm (Gmići), Kp (Kovačevo Polje), Lu (Lug), Pr (Prozor), Šć (Šćipe), Iv (Ivanke), Or (Orošac), Ru (Rumboci), Sl (Slatina), Ku (Kučane), Pa (Paroš), Kle (Klek), Tr (Trišćani), Li (Lizoperci), Us (Ustirama), Uz (Uzdol), Do (Doljani), Za (Zahum).

U Rami su nepoznate forme *nami*, *vami* pa se po sistemu oblika ličnih zamjenica za 1. i 2. lice umnogome njen govor podudara sa istočnohercegovačkim i srednjobosanskim govorima.⁵

4.1. Polazeći od odnosa između ortotoničkih i enklitičkih formi zamjenica kao osnovnog kriterija za određivanje strukturalnog tipa ovog govora u sklopu drugih idioma, možemo zaključiti da on spada u grupu zapadnih štokavskih govora, gdje nalazimo „tri serije oblika: pune, enklitičke i specijalnu seriju kraćih formi za akuzativ uz predloge”, odnosno u one govore u kojima *me*, *te* i *se* u pomenutoj vezi nisu „prave enklitike: *zá me* se svodi na *zá mē*, tako da je tu *me* enklitika samo u onom smislu u kojem je to oblik *kuću* u *zá kuću*.”⁶

5. Oblici ličnih zamjenica 3. lica su raznoliki. U cjelini uzeto, oni su uslovljeni dvjema fonološkim promjenama: a) *h* → *θ* i b) *ñ* → *nʹ*. Dok se prva odnosi na obje grupe govornika, druga je svojina samo Muslimana iz Prozora. Uzmemo li semantemu kao distinktivan kriterij, onda možemo govoriti o dva potkoda u zajedničkom kodu — sistemu ličnih zamjenica 3. lica u ramskom govoru. Odnos je „*onʹ*—,*ñ*” ≠ „*onʹ*—,*n* —”. Na osnovu toga kriterija, u prvu grupu spadaju svi Hrvati i većina Muslimana, u drugu grupu Muslimani *Prozora*. Uzmemo li, pak, razlike u morfemama kao kriterij za podjelu govornika, onda se u istoj skupini nalaze svi Muslimani, a u drugoj Hrvati. I u jednom i u drugom slučaju, međutim, obličke su nepodudarnosti između ove dvije skupine vezane samo za neke kategorije, a sistem tvorbe je inače isti. (Kod Muslimana se pojavljuju forme i sa *h* i bez *h*). Navodim cijelu paradigmu:

N	òn/òn, òno	òna	N	òni, òna, òne
G	ñèga ⁽⁻⁾ , ga	ñē	G—A	1) ñíhā, ñíjā, ñíā; 2) ñíhū, ñíjū, ñíū; 3) ñéjū; 4) ñû (samo A); 5) i, hí, hín
D	ñèmu, mu	ñòj, jcj ñójzi, [ñòm jòm]	D	ñíma, im, hím
A	ñèga, ñèg ñga, ñ	ñú, je	I	ñíma
I	ñítm, ñíme	ñòm, ñóme	L	ñíma, ñma
L	ñèmu	ñòj, ñójzi, ñòjzi [ñòm]		

⁵ Ove su forme inače poznate u sjeverozapadnoj Bosni (up. M. Rešetar, *Der štokavische Dialekt*, Wien, 1907, 186), na Zmijanju (D. Petrović, *O govoru Zmijanja*, Matica srpska (Poseban otisak iz Zbornika za filologiju i lingvistiku, XV/1—2, 1973, 105), u Imotskoj krajini i Bekiji (M. Šimundić, *Govor Imotske krajine i Bekije*, Djela XLI, knj. 26, Akademija nauka i umjetnosti, Sarajevo, 1971, 120), u govoru hercegovačkih Muslimana (A. Peco, *Jekavske oaze u zapadnoj Hercegovini*, Južnoslovenski filolog, XXVII, Beograd, 1967, 305), u govoru Livna (Đ. Čustović, *Narodni govor stanovništva Livanjskog polja*, Poseban otisak iz Glasnika Zemaljskog muzeja u Sarajevu, n. s., XV—XVI, 1960—1961, 29), Ljubuškog (moje bilj.), u Ninu (Lj. Maštrović, *Ninski govor*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. II, 1953, 107) i u Lici (B. Lastavica, *Korenički govor*, Nastavni vjesnik, XIV, 1905—1906, str. 95, 111).

⁶ P. Ivić, *O deklinacionim oblicima . . .*, str. 213—214.

⁷ M. Okuka, *O govoru Rame*, 102—110.

5.1. Značajke singularskih formi su sljedeće:

a) Postoje oba silazna akcenta u Nsg m. r.: *òn* se mène (Šć), *òn* je blijò sò tím (Kl). Forma sa [˘] je i jedina u Donjoj Rami, dok su u ostalim mjestima obje prisutne.

b) Bogatstvo je akuzativnih formi m. r. i specifična je njihova distribucija u odnosu na druge idiome. Najstabilniji je oblik *n̂gā*, zasvjedočen s produženim vokalom i u istočnohercegovačkom⁸ i bekijskom govoru.⁹ Oblik *n̂g* samo je sa [˘], nasuprot sarajevskom¹⁰ i bekijskom¹¹ govoru, gdje nalazimo i *n̂g*. I na kraju, lik *nga* zabilježen je u istočnom i južnom dijelu Rame: *ú nga* (Uz, Tr), *zá nga* (Uz). Sasvim je običan u Pivi i Drobnojaku¹², staroj Hercegovini¹³, u govoru Bioske kod Užica,¹⁴ kod Muslimana zapadne Bosne¹⁵ i na Zmijanju¹⁶, a nepoznat je u susjednom mostarskom govoru, u govoru srednje Bosne i sarajevske regije.¹⁷

c) Što se tiče distribucije punoga i enklitičnog oblika, treba naglasiti da je, prvo, daleko veća frekvencija punoga i, drugo, da se vrši dosljedno pomjeranje akcenta.

d) Neznatno je prisutno pokretno *e* u I m. i ž. roda: *š útme* (Šć), *š nóme* (Dv, Ru).

e) Frekvencija formi sa partikulom *-zi* takođe nema širi domašaj: *nójzi* je tò dāto (Pa), *nójzi* govōrim (Sl).

f) Enklitika *n̂ma* pojavljuje se uz prijedloge *u* i *među*: *ú n̂ma* (Do, He, Šć), *među n̂ma* n̂hā dvā (Sl), *među n̂ma* òni jádo (Pa).

g) Oblik *ju* je nepoznat¹⁸.

h) Likovi u zagradama (*n̂òm* i *jòm*) sreću se u južnoj i jugoistočnoj Rami kod Muslimana: *štā jòm* bī (Li), i *n̂òm* nije bilo pò voji (Ku) (gdje je morfema -om uopštena kao i kod pridjeva)¹⁹.

⁸ A. Peco, *Govor istočne Hercegovine*, Srpski dijalektološki zbornik, XIV, Beograd, 1964, 133.

⁹ M. Šimundić, *op. cit.*, 120.

¹⁰ Đ. Šurmin, *Osobine današnjega sarajevskog govora*, Rad JAZU, CXXI (XLII), 1895, 220.

¹¹ M. Šimundić, *op. cit.*, 120.

¹² J. Vuković, *Govor Pive i Drobnjaka*, Južnoslovenski filolog, XVII, Beograd, 1938 – 1939, 58–59.

¹³ D. Vušović, *Dijalekat Istočne Hercegovine*, Srpski dijalektološki zbornik, III, Beograd, 1927, 55.

¹⁴ P. Ivić, *Izveštaj o dijalektološkoj ekskurziji po užoj Srbiji oktobra 1959*, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. IV, 1959, 339.

¹⁵ D. Petrović, *Prilog proučavanju muslimanskih govora zapadne Bosne*, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, XIII/1, 1970, 345.

¹⁶ D. Petrović, *O govoru Zmijanja*, 105–105.

¹⁷ M. Milas, *Današnji mostarski dijalekat*, Rad JAZU, 153, Zagreb, 1903, 66; Đ. Šurmin, *op. cit.*, 202.

¹⁸ Isto je i u mostarskoj (Milas, *op. cit.*, 66), imotsko-bekijskoj (Šimundić, *op. cit.*, 120), zadraskoj (Maštrović, *op. cit.*, 107), istarskoj (J. Ribarić, *Razmještaj južnoslovenskih dijalekata u Istri*, Srpski dijalektološki zbornik, IX, 1940, 108), pivsko-drobnjačkoj (Vuković, *op. cit.*, 59) i istočnohercegovačkoj (Peco, *op. cit.*, 134) govornoj zoni. U Fojnici se javlja jedino uz „glagol. oblik je” (D. Brozović, *Govor u dolini rijeke Fojnice*, Rukopis u Arhivu Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 155).

¹⁹ M. Okuka, *O govoru Rame*, 259.

5.2. Bogatstvo pluralskih oblika — starijih i novijih, izvornih i kontaminiranih — nalazimo u GA. Evo nešto potvrda:

a) *i*: *tàkō ī nàvelo* (Sl), *īmā ī priko dváes* (Sl), *ěto ī kūći* (Kl), *òndā ī je* (Iv), *bílo ī ćūdo* (Pr);

b) *hī (nā)*: *ěno hī* (Kl), da *hin* *vidiš* (Lu), *nějma hin* (Pr), *ěvo hīnā* (Pr), *īmā hī* (Du);

c) *nīhū, nīū, nījū*: *mōrām nīū* (Iv), *tāmo òn nīhū ćūvā* (Vš), *jā b' nīhū dŕžō* (Vš), *izā nīū* (Pr), *īmā nīū* (Pa), *kòd nīū* (Šć), *ū nīhū* (Du); *mī nījū òsam batajúnā* (Sl), *kòd nījū* (Pa), *zbòg nējū* (Iv), *ū nījū* (Kl), *nījū trī* (Vš), *i nējū trī* (Iv);

d) *nīhā, nīā, nījā*: *nīā dvā* (Šć), *bògu se mòli zà nīā* (Iv), *nīhā probúdi* (Sl), *dò nīhā* (Pr), *međū nīā* (Or), *nīhā dvā* (Sl), *nīhā trī* (Vš), *nījā* (Ru), *ěvo nījā* (Or), *zarād nīhā* (Du);

e) *nū*: *ěvo nū* (Dv), *nū trōje* (Iv), *nū pítat* (Dv), *bílo je nū* (Tr)²⁰.

Kod Muslimana je najfrekventniji lik *nīhā*, a zatim slijede *nīhū*, *nījū* i *nījā*. Kod Hrvata je ovakav redosljed: *nījā*, *nīā*, *nījū*, *nīū*. Lik *nīhā* je kod njih vrlo rijedak (potvrda imam uglavnom iz Prozora). Sve ostale varijante se čuju kod obje grupe govornika podjednako²¹.

5.3. Pogledajmo sada pojedinačno neke specifične oblike:

a) Brozović misli da je *hin* nastalo metatezom: „*nīh* > *hīn > *hin*, gdje je neobičnije *n* zamijenjeno uobičajenim *n*“, a prema „*nīha* s *a* iz genitiva dobili smo onda i *hina*“²². Mislim da je pogrešno poći od oblika *nīh*. Takođe ne treba razdvajati *hin*: i *hina*. U osnovi je ovdje, u stvari, enklitika *ih*, odnosno *hi*, a ovo *-na* je partikula (up. *tūjenā*, *vódenā* i sl.). Na to nas upućuje i demonstrativni karakter zamjenice, koja sa prilozima ima istu semantiku.²³

b) I u objašnjenju oblika *nīhā* ne treba, čini se, tražiti analogiju „prema imenicama“, kako to čini Brozović²⁴, nego opet ostati kod skupine pokaznih zamjenica (up. *iđgā* i sl.). *Nīhā* je ekvivalent čitavom imeničkom skupu, amalgam koji ukazuje na više drugih lica. Momenat ukazivanja ovdje uključuje morfeme u odnose slaganja, upravljanja.

c) Forme *nīhū* (*nīū*), *nīhā* (*nījā*), *nījū*, *nējū* i *nū* — odražavaju vrlo složen dubletni odnos plurala i duala. *Nējū* je dualski oblik koji se nije zadržao u sintagmama koje sadrže broj dva: *i nējū trī* (Iv), *ū nējū pětero* (Šć). Isto se to dogodilo i sa dualskim *nū*, koje je i svojevrsni kuriozitet: vezalo se, izgleda, za sintagme koje sadrže broj *tri*: *ěvo nū trōje* (Dv), *nū trī trěć* (Pr). Kažem izgleda, jer je ponekad (mada vrlo rijetko) i ekvivalent „više lica“: *nū pítat* (Dv). Forma *nīhū* (*nīū*) nastala je kontaminacijom dualskog *nū* i pluralskog *nīh*. Kod *nījā* imamo fonetsku varijaciju; *-a* je imenička morfema Gpl.

²⁰ Prva je na inovacije u oblicima zamjenica ukazala D. Ignjatović 1957. u svom izvješću o govorima Dalmacije i Rame (Glasnik SAN, VIII, sv. 2, 1957, 187). Ona je, međutim, registrovala samo oblik *nījā* kod Hrvata.

²¹ Muslimani u Prozoru i okolini koji ne znaju za fonemu *n* imaju iste forme u singularu kao i ostali govornici (samo je, naravno, *n* mj. *n*), a u pluralu ne znaju za oblike *nījū* i *nū*.

²² D. Brozović, *op. cit.*, 156.

²³ Z. Junković, *op. cit.*, 107.

²⁴ D. Brozović, *op. cit.*, 156.

5.4. Međusobni odnos ovih zamjenica mogao bi se predstaviti ovako:

$$\begin{array}{l} \text{a) } \dot{n}ihu \leftarrow \left\{ \begin{array}{l} \dot{n}u \\ \dot{n}ih \\ \dot{n}eju \end{array} \right\} \rightarrow \dot{n}iju \\ \\ \text{b) } \dot{n}ija \leftarrow \left\{ \begin{array}{l} \dot{n}iha \\ (\dot{n}ia) \\ \dot{n}iju \end{array} \right\} \end{array}$$

5.5. Već je rečeno (t. 5.2.) da su forme *ñjā* i *ñjū* najfrekventnije kod Hrvata, a *ñhā* i *ñjū* kod Muslimana. To znači da u današnjem ramskom govoru dominiraju kontaminirane forme ovih zamjenica i da postoji tzv. dubletni odnos na obje strane, ali bitno drukčiji.

5.6. Ramski govor se odlikuje na samo raznovrsnošću pluralskih oblika ovih zamjenica nego i raznovrsnošću inovacionih oblika koji mu određuju posebno mjesto u sklopu drugih govornih idioma. Govori Imotske krajine i Bekije imaju uglavnom izjednačene padeže: *niman*, *nimol*, *ni*, *nizi* i *nizin* — sa izuzetkom enklitike *ne*²⁵ koja u Rami ne postoji, a koja je registrovana i u Duvnu²⁶, Mostaru²⁷, Tolisi²⁸, južno od Krivaje²⁹, Posavini³⁰ i mjestimično u istočnoj Hercegovini (Dabar i Biograd)³¹. Livanjski Muslimani znaju i za *ñihu*.³² Za sarajevski govor Šurmin kaže: „Akuzativ pl. od *on* govore Muhamedanci naj običnije *hi*; ali se mnogo čuje i *hin*, a naj ređe *ih*. Grčkoistočnjaci i katolici govore obično *i(h)*. Rado se dodaju obliku *njih* još *-ke*, te se čuje (osobito od muham.) *njihkē*, kao što i *vāškē*, ali se govori *ñjhā*”³³. Sâm sam na sarajevskoj Širokači slušao *ñhū*. Sarajevski i ramski govor imaju, dakle, dosta zajedničkih oblika, pogotovo enklitičkih. Podudarnost pak livanjskoga i ramskog govora jeste u upotrebi forme *ñhū*.

Dosta paralela nalazimo u srednjobosanskim i zapadnobosanskim govorima. U dolini Fojnice egzistiraju: *i*, *ni(ha)*, *hin* i *hina*³⁴, u muslimanskim govorima zapadne Bosne *ñhā* i *ñjū*³⁵, kao i u govoru kladanjskih Srba³⁶. Tu

²⁵ M. Šimundić, *op. cit.*, 120.

²⁶ S. Marković, *Jezik Ivana Ančića (bosanskog pisca XVII veka)*, Srpski dijalektološki zbornik, XIII, Beograd, 1958, 104.

²⁷ M. Milas, *op. cit.*, 66.

²⁸ M. Rešetar, *op. cit.*, 186.

²⁹ D. Brozović, *O problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta*, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 2, Zagreb, 1966, 153.

³⁰ S. Ivšić, *Današnji posavski govor*, Rad JAZU, 197, Zagreb, 1913, 32.

³¹ A. Peco, *Govor istočne Hercegovine*, 135.

³² Đ. Čustović, *op. cit.*, 107.

³³ Đ. Šurmin, *op. cit.*, 202.

³⁴ D. Brozović, *Govor u dolini rijeke Fojnice*, 155.

³⁵ D. Petrović, *Prilog proučavanju muslimanskih govora zapadne Bosne*, 345.

³⁶ S. N. Remetić, *Fonetske i morfološke karakteristike govora Srba u Kladnju i okolini*, Prilozi proučavanju jezika, 6, Novi Sad, 1970, 127.

se donekle priključuje i vareški govor koji zna za *nā*, ali se po enklitičkim formama (ji, in, ina, jim, im) nešto udaljuje od ramskoga.³⁷

C. Pokazne zamjenice

6. Pokazne zamjenice u Nsg masc. u ovom govoru glase: *ōvi*, *ōvi*, (*ōvāj*, *ōvāj*), *tāj*, *tā*, *ōtī*, *ōnī*, *ōnī* (*ni*), *nōnī* (*ōnāj*, *ōnāj*): *tēš* je *ōvi* sād (Du), imā *ōvi* māli (Sl), *ōvi* drinov zāvōrañ (Kp), *ōvi* stāri brāt (Gm), *ōvāj* ōvde (Pr), *ōvāj* tāmō (Ru), *ōvāj*, ōvde (So), jēl živ *ōvāj*, jēl živ *ōnāj* (Gm), *tāj* nēj mā (Du), *tāj* pāša (Dv), *tāj* i *tāj* (Lu), *tā* dēčkī (Pr), *tā* mužkić (Kr), *tā* nājstāri (Pr), *ōtī* nōs (Kl), *ūz oti* rāt (Iv), *ōnī* čēkā (Ru), *ōnī* sēpet (Du), *ōnī* tāmō (Du), *ōnī* stōmāk (Kp), *ōnī* dīvēr (Kp), *ōnī* kamijōn (Kć), *ōnī* ōblāk (Ku), *ōnī* hōče ū ploču, *ōnī* ū čāvo (Us), *ōnī* Dēvdan (Pa), *ōnī* jádo (Pr), *ōnī* će Vlā (Ru), *nōnī* (Ku), *nōnī* (Šć), *nōnī* malićan (Kr), *kāžē* *ōnāj* (Pa), *ōnāj* nāma (Du), jēl živ *ōnāj* (Gm).

6.1. Na prvi pogled sistem pokaznih zamjenica može izgledati disharmoničan: najfrekventniji su, naime, oblici: *ovi*, *taj* i *oni*. Međutim, harmoničnost se postiže: a) ukidanjem opozicije kod morfa *ov-*, *on-* ≠ *t-* stvaranjem morfa *ot-*; b) uvođenjem morfeme *-aj* za druge dvije zamjenice (*ov-*, *on-*). Umjesto koleracije *ovi* — *taj* — *oni*, stvoren je uređen skup:

ovi	oti	oni
ovaj	taj	onaj

Izvan ovoga je lik *tā* i *nōnī*. *Ta* je registrovan kod Hrvata koji su, vjerovatno, porijeklom iz Hercegovine. Oblik je sasvim marginalan u govoru jer sam kod istih govornika bilježio i *ōtī*. *Nōnī* je leksička varijacija prema *ōnī*.

6.2. Oblici *ovaj* i *onaj* služe i za upućivanje na dvije specifične komunikativne situacije. Prvo, kad se nešto posebno naglašava: *ōvāj* ōvde; jē l živ *ōvāj*, jē l živ *ōnāj*. Drugo, kao poštapalica, u pauzi za prelaz na novi iskaz: *ōn* je, *ōvāj*, ōvde došō (Pr); ēto, *ōnāj*, Šimo će vam kázat (Ru). U ovom drugom slučaju često su i oblici *ōvi*, *ōnī*.

7. Nsg neutra glasi: *ōvō*, *ōnō*, *tō/ōtō*, a feminina: *tā* i *ōtā*: *tō* je svē (Us), dovlāci *ōvō*, dovlāci *ōnō* (Pr), *ōtō* je se (Kl), *tā* cūra (Lu).

8.1. U GASg masc. i neutra pojavljuje se gotovo redovno pokretno *a*: s *ōvogā* kōna (Us), *ōtogā* (Du), *ōnogā* (Pr). Malobrojni primjeri bez pokretnoga *a* vezani su za situaciju koja se posebno naglašava: *ōvōg* rata (Kp) i sl.

9. DLsg završava se na:

- u: hāj *tōmu* i *tomū* (Vš), *ōvomū* nāšēmu (Pa), *ōnomu* (Šć), ū *tomu* (Za, Vš, Pa, Šć, Kl), *ōnomu* (Du);
- e: *tōmē* (Pa), jā ò *tomē* (Šć), *ōnomē* (Šć);
- ø: *ōnom* (Pr), vrlo rijetko.

³⁷ M. Žuljić, *Današnji vareški dijalekat*, Školski vjesnik, 1908, 459.

10. U govoru Muslimana na jugu i jugoistoku Rame uopštena je morfema *-om* u DILsg: *ù tòm nàšòm kùći* (Li). To se uopštavanje odnosi na sve zamjenice (up. t. 17.1.) i na pridjeve³⁸.

11. Npl masc. glasi: *tđji*, *đti* i *đtojī*, a feminina: *tđjē* i *đtē*.

12. Morfeme u Gpl su: a) *-iju*: *đvijū dānā* (Pr), *tījū kōmitā* (Kl), *kō tijū* (Za, Pr), *đtijū* (He), *tđjū* (Iv); b) *-ije* (sporadično): *tđije* (Tr), *đvije* (Pr).

13. U DILpl preovladavaju forme sa pokretnim vokalom: *đnima* sělina (Kl), svĳma *đnima* nārodima (He), *đvima* trōma (Du), *pò tima* (Ku), prama *đnima* (Šć).

14. Sigurnije paralele prema susjednim govorima nije moguće dati, budući da su oni nedovoljno ispitani i da se poneki navodi dijalektologa moraju primiti s rezervom. Ovo se naročito odnosi na zapadnohercegovačke i na bosanske govore. Šurmin konstatuje da se u sarajevskom govoru „radije govore” *đvi*, *đni*, *tī*³⁹, ostavljajući nas u dilemi kakva je distribucija likova *ovaj*, *taj*, *onaj*. Dok Šurmin nije sasvim precizan, dotle je M. Žuljić kategoričan kad kaže da su u Varešu samo *đvi*, *đni* i *tī*⁴⁰. D. Brozović za Fojnicu navodi „redovno” *đvi*, *đni* i samo je „dvaput zabilježio *-aj*”⁴¹. S. Remetić u Kladnju nalazi: „*đvāj* pored *đvi*, *tāj*, pored *đtāj*, *đnāj* pored *đni*”⁴² davši prednost likovima na *-aj*. Za imotsko-bekijski govor M. Šimundić navodi da „ne postoji zam. *onaj*, *ovaj*, *taj* . . . već su ovdje *tī* ili *tē* i u istome značenju *đti*, *tđji* i rijetko *đtojī* . . . , te *đvi* i *đni*”⁴³. Iz ovoga se, međutim, ne vidi da li se radi samo o oblicima singulara. Za mostarski govor M. Milas bilježi *tā*, *tāj* (rijetko), *đvā*, *đvāj*, *đvi* i *đni*.⁴⁴

Na području stare Hercegovine, po Vušoviću⁴⁵, dosljedno je *ovi*, *oni* i *ta*. A. Peco u istočnoj Hercegovini nalazi *đvāj* (*đvāj*), *tāj*, *đnāj* (*đnāj*), *đvi* (*đvi*), *tā*, *đni* (*đni*), ali ne ukazuje na njihovu teritorijalnu raspoređenost. Ako je pak mjerilo broj primjera koji su navedeni, onda preovladavaju oblici *ovi* i *oni*.⁴⁶ Ramski govor ima dosta sličnosti u Nsg sa istočnohercegovačkim govorima (ne podudaraju se *oti* i *noni*). Međutim, u Npl i u paradigmi postoje između ova dva govora razlike. One se sastoje u sljedećem:

a) u akcenatskoj raznolikosti (što je uslovljeno i prirodom poruke u određenim komunikativnim situacijama);

b) u dominiranju starih morfema u zavisnim padežima u ramskom govoru.

³⁸ M. Okuka, *O govoru Rame*, 259.

³⁹ Đ. Šurmin, *op. cit.*, 202.

⁴⁰ M. Žuljić, *op. cit.*, 496.

⁴¹ D. Brozović, *op. cit.*, 156.

⁴² S. N. Remetić, *op. cit.*, 128.

⁴³ M. Šimundić, *op. cit.*, 121.

⁴⁴ M. Milas, *op. cit.*, 66.

⁴⁵ D. Vušović, *op. cit.*, 55.

⁴⁶ A. Peco, *op. cit.*, 139–140.

D. Upitno-odnosne zamjenice

15. U ramskom je govoru dosljedno *kǝ*: *kǝ* će bit (Pa), *kǝ* vǝruje (Vš), *kǝ* mǝre (Pa, So, Ku, He). GAsg je sa kraćim formama. Imam samo jedan primjer iz Ivanaka: *kǝjǝga* (od *kǝjǝ*). U Dsg postoje oba vokala (-u i -e). Daleko je frekventnija u-forma: *kǝmu* ćeš (Vš), *kǝmu* tǝ (Pr); *nǝjmǝ kǝme* (Šć). Ista je situacija u Lsg koji se ponekad pojavljuje i bez pokretnog vokala: *ǝ kǝm* (Pr), *ǝ kǝm* pričǝš (Dv).

16. Pridjevske upitne zamjenice glase: *ǝi* (*ǝi*), *ǝijǝ* (*ǝijǝ*), *ǝijǝ*, *kǝkǝv* (*kǝkǝi*), *kǝkǝva* (*kǝkǝa*), *kǝkǝvo*; *kǝlik*, *kǝlka* (*kǝlikǝ*), *kǝlko* (*kǝliko*).

E. Prisvojne zamjenice

17. Prisvojne zamj. u ovom govoru su: *mǝj*, *mǝja*, *mǝe*, *tvǝj*, *tvǝja*, *tvǝe* (*tvǝe*); *nǝgovo*, -a, -o, *nǝzin*, -a (*nǝzna*), -o (*nǝzno*); *nǝš*, -a, -e; *vǝš*, -a, -e; *nǝ(h)ov*, -a, -e. Povratno-prisvojne: *svǝj*, *svǝja*, *svǝe* (*svǝe*).

17.1. Ove zamjenice imaju pridjevsku deklinaciju, sa svim njenim karakteristikama. Navodim neke bitnije oblike:

a) U Gsg dominantne su sažete forme, i to sa pokretnim vokalom: *mǝga* (Pr, Pa, Šć), *svǝga* (Iv). Samo jedanput imam: *mǝjǝga* mi Šimǝ (Or).

b) Morfema u DILsg uglavnom je -mu: pǝ *svǝmu* zakonu (Du), i *ǝ tomǝ nǝšǝmu* (Iv), *ǝnomǝ nǝšǝmu* (Pr), *mǝmu* (Šć). Čuje se i: a) *svǝm* Hasǝ (Kp), *mǝm* (Pr, So, Lu); b) *tvǝme* (Pr).

c) Kao i kod pridjeva i pokaznih zamjenica (t. 10.), na jugu i jugoistoku Rame Muslimani imaju uopštenu morfemu -om u DILsg: *nǝšǝm* Hǝsni (Li), *mǝjǝm* Mǝjri (Ku), *k nǝšǝm* kǝći (Li); up i t. 17.1.

d) Morfema u Gpl je -iju: *mǝjijǝ* (Pr), *nǝhovijǝ* (Šć), kod *mǝjijǝ* *ǝvǝcǝ* (Šć), *nǝšijǝ* (Za), *mǝdijǝ* (Vš). Sasvim je rijetko *mǝji* (Ru), a još rjeđe *nǝšije* (Pr).

e) U DILpl morfema je -ima: u *nǝšima* kǝćama (Kl), *svǝjima* (So, Ru), *ǝvima* *tvǝjima* (He). Pojavljuje se i -im: *svǝjim* (Pr), i sporadično, uglavnom u Prozoru, i -ijem: *nǝšijem* (Pr).⁴⁷

F. Zamjenica „svak”

18. Zamjenica *svako* služi kao ekvivalent određenih (ili svih) jedinica. Ona se ponajviše približava tom „opštem predstavniku” pomenutih lica odnosno predmeta.

18.1. U ramskom govoru glasi redovno *svǝk*: *svǝk* je fǝs imǝ (Šć), *svǝk* te gǝni (Sl). Zavisni padježi se pojavljuju sa pokretnim vokalom: *svǝkǝga* (Pa), *svǝkǝmu* (Kl). Rijetko: *svǝkom* (Dv).

⁴⁷ Likovi *moji* majci i *njev*, registrovani u livanjskih Hrvata (Đ. Čustović, *op. cit.*, 96), u Rami su nepoznati.

G. Još neki zamjenički oblici

19. Pokazne zamjenice za kakvoću su: *tàki* (Vš, Sl), *tàkā* (Gm), *vàkē* (Šć), *ovlīki* (Ru), *vlīki*, *vlīkā* (Pr, So, Kl, He), *tōlīki* (Or), *ōvliki* (Sl). Često: *enlīki* (He), *evlīki* (Pr, Kl, Sl).

20. Po obliku neodređenih zamjenica „neko”, „neki”, „nekakav” Rama se dijeli u dvije zone. Prva koja obuhvata G. Ramu, dobar dio Srednje i Donje Rame ima redovno *nik-*, a istočni i jugoistočni pojas *nek-*. Postoje i prelazi sa *ñik-*, kao i oaze sa standardnim *nek-*:

nik-: *ñiko* (Pa, So, Pr, Or), *ñiko* bōje, *ñiko* gōre (Gm) *ñiko* *ñikomu* (Pa), samo *ñiko* (Šć), *ñikakvi* (Za), *ñiki* pēt, *ñiki* dēset (Pa);

nek-: *ñeko* (Us, Kl, Šć, Kć, Šć), *ñekom* (Šć, He), *ñekā* (Iv), *ñekakva* (Us);

ñik-: *ñiko* (Us, Kl, Kr), *ñikomu* (Kć);

nek-: *neko* (Pr, Ru, Vš).

Govori se *diko* (Tr, Pc, So), *dikoji* (Ku, Sl) *diciji* (Ku), *dikojēg* (Kr), *svāci* (He), *ničī* (Za).

21. Zamjenica *nekakav* pojavljuje se u obliku: *nāki* dōkturi (Kp), *nāki* žinēri (Za), *nekva* (Ru), *nekā* (Šć, Pr), a *svakakav*: *svākakī* (Ru), *svākakā* (Šć). Značajno je da se često zamj. *nikakav* upotrebljava mjesto lika *nijedan*: *nismo* *ñikakvē* gōdinē (He).

22. Zamjenica „sav” očuvala je opoziciju *vas* ≠ *sv-*: *vās* (Pr, Šć, So, Sl, Kl), *svā* (Kl, Or). Nema promjene *sve* → *svo*: *svē* sēlo (Kl), *svē* lito (Šć).

Sarajevo

Miloš Okuka

Резюме

Милош Окука

СИСТЕМА МЕСТОИМЕННЫХ ФОРМ В РАМСКОМ ГОВОРЕ

В работе рассматривается система местоименных форм в одном из старых икавско-щчакавских говоров западного диалекта. Местоимения группируются на основе коммуникативной функции. Автор, в частности, указывает на сложную систему форм мн. ч. личного местоимения 3-го л., в которой обнаруживает формы былого двойственного ч. и формы с контаминацией, а также на систему указательных местоимений.

ОКО ПРЕДВУКОВСКОГ И ВУКОВСКОГ СЛОВА „Ј”
У КЊИЗИ МИОДРАГА ПОПОВИЋА

У издању београдског „Рада” објављена је 1981. године књига *Јоџа* проф. др Миодрага Поповића,¹ која по својој садржини прелази стручно-популарне оквире, што условљава и сам приступ овој књизи поготову од стране читалаца којима овде обрађена проблематика није страна. За похвалу је, несумњиво, Поповићев напор да на једном месту, у једној расправи, изнесе сва питања која се тичу слова *ј*: његовог присуства у рукописној ћирилици предвуковског периода, Вуковог увођења овога слова у нашу азбуку 1818. године, отпора који су пружани присуству овога знака у нашем тадашњем писму, постепеног прихватања ове графичке у периоду дужем од пола века, и, најзад, коначног усвајања у српској средини Вукове реформисане ћирилице када је заједно с осталим словима примљено, наравно, и слово *ј*. Да би све ово обрадио, аутор је морао обухватити не само филолошке већ и многе историјске и књижевноисторијске моменте везане за XVIII и XIX век. У овом другом правцу Поповић је ишао за тим да читаоцу представи једну целину, пре свега временску, поделивши своју књигу на више тематских поглавља која хронолошки проистичу једно из другог. Поједини Поповићеви погледи и коментари су интересантни, од којих помињемо: а) да је Вуку 1815. г. била страна мисао о увођењу слова *ј* (38), б) да се термин *ћирилица* среће у српским текстовима и из прве половине XIX века (53, 54), при чему аутор, на жалост, не даје ближе податке о изворима, те се поменути податак прима с резервом, в) да су модернизација и европеизација српског друштва „ишле наруку Вуковој правописној реформи” (80), г) да је Б. Радичевић у свом *Пуцу* симболично приказао „два различита опредељења у српској култури” онога времена полазећи од оба јера, с једне, и од Вукових нових слова, с друге стране (93), д) да је Вук Поповић од 1847. г. почео Вуку да пише новим правописом и да Ј. Суботић те године није пристао да „Матица српска објави његову граматику старим правописом” (99), е) да је Вук не само помаган од стране Руса већ да је Русији био привржен (108, 109), ж) да је Аустрија

¹ М. Поповић, *Јоџа*. — Београд (Вуков сабор — Тршић. Издавачка радна организација „Рад”), 1981, стр. 151 + 24 факсимила.

подржавала „Вуков рад на буђењу српске народности” зато што је он спречавао „даљу русификацију Срба аустријских поданика” (110), з) да је Н. И. Надеждин још тридесетих година препознао „у Вуку научника модерне европске оријентације” (112), и) да је „преузимање слова *j* из латинице и њено приближавање ћирилици” била „замисао Јернеја Копитара” (123), ј) да су Ј. Ђорђевић и Ј. Суботић били „једини међу пештанским и новосадским Србима који су пре четрдесет осме у целини прихватили нову вуковску оријентацију” (135), л) да су се доласком на власт кнеза Михаила Обреновића 1860. г. многе прилике мењале па и однос према Вуковој ћирилици (140, 141) итд.

Филолошка страна ове књиге, на којој је она у великој мери заснована, а често и ауторов приступ подацима и чињеницама, нису, међутим, такви да би се могли прихватити. У том правцу у овој се књизи срећемо са нејасностима, недореченостима, произвољностима и материјалним нетачностима, на чему ћемо се, овде у наставку, дуже задржати.

1) Да би показао „да је Доситеј Обрадовић, као и Рајић, означаво словом *j* два гласа: *i* (игуман) и *j* (јеромонах)” (8), Поповић наводи примере „*Лѣмѣнъ и јеромонахъ*” (8) написане Обрадовићевом руком у једном његовом запису од 5. XII 1764.² Пошто аутор не цитира извор одакле је преузео ове примере, што је иначе честа појава у овој књизи, то истичемо да они у Доситејевом аутографу гласе *Лѣмѣн* (с надредним *-н*) и *Јеромонах* (с надредним *-х*), написани с почетним *J-* које је у доњем свом делу пресечено једном хоризонталном цртицом³ Тако је њих писао и Ј. Рајић,⁴ али се они не могу читати међусобно диференцирано (*ију-* и *је-*), како Поповић узима (8), јер се у складу не само с новом (за Србе), рускословенском, већ и старом, српкословенском ортографско-фонетском традицијом, овде у првом реду ради о заједничком извору с почетним *-и:* *ијумен*, *ијеромонах*.⁵ Самим тим, примери *Лѣмѣн* и *Јеромонах* не могу бити потврда различите гласовне вредности почетног *J-* у њима, тј. у другом случају *J-*, у складу са ћириличком ортографском традицијом, не означава сугласник *j-* већ самогласник *и-*. Ови примери се могу употребити једино као доказ да се десетеричко мајускулно *i* обележавало у рукописима са *J*. Писање ћириличног рукописног *J* и *j*, што је по лику идентично с тим латиничким словима и што графички алтернира са штампаним, а такође и са писаним, *i* а понекад и *I*, аутоматски не значи

² Овде се ради о очигледној штампарској грешци: у Поповићевој књизи стоји 1864. место 1764.

³ Уп. факсимил код мене: *Анализа графиције њриких рукописа (записи) Доситеја Обрадовића из манастира Хойова, Крке и Драговића*. — Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, 1961, књ. VI, запис 11 (овде скраћено: Млад. Анал.)

⁴ Уп. код мене: *О народном језику Јована Рајића*. — Нови Сад (Матица српска), 1964, 24, 31—32 (овде скраћено: Млад. Рајић); *Знак j у њерсийктивни њредвуковској ћириличној њрлвојиси*. — Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, 1962—1963, књ. VII, 45—52 + 12 факсимила (овде скраћено: Млад. Знак.)

⁵ Уп. П. Ђорђевић, *Историја српске ћириллице. Палеографско-филолошки њрилози*. — Београд, 1971, 213 (овде скраћено: Ђор. Ђир.); *Карактеристика савременог изговора нашег црквеног језика*. — Богословље, Београд, VI/1931, св. 3, 243. У складу с горњом констатацијом треба кориговати одговарајућа места у мојим радовима: Млад. Анал. 240; Млад. Рајић 31—32.

да *J* и *j* означавају увек сугласник *j*! Ово важи нарочито за случајеве који имају ослонца у српскословенском и рускословенском језику и писмености (нпр. *ије-*, *ију-* *ија-*, *ијо-*: *Ијерусалим*, *Ијуда*, *Ијакон*, *И(ј)оан* и сл. — уп. Ђор. Ђир. 213), али не важи за групу *jo* у нашим домаћим речима као што су *још(и)е*, *јој*, *својој*, *мојој* и сл., односно у несловенским лексемама као што је нпр. *мајор* и сл. Ови последњи случајеви често се пишу са *jo* у српским рукописима насталим у предвуковском и вуковском периоду, и у њима граfiјска група *jo* има гласовну вредност *jo*, тј. у тој групи слово *j*, као граfiјска варијанта слова *i*, има искључиву вредност сугласника *j*.⁶ Такви примери (са *jo*), као и случајеви: *ја*, *јед-нымъ*, које Поповић такође наводи (8), а који у рускословенском и српскословенском правопису немају своје алтернативне форме с почетним *i-*, били би поуздан материјал за обележавање гласа *j* знаком *j*. Само од таквих примера аутор ове књиге морао је поћи када је желео да укаже на означавање знаком *j* гласа *j* у српским рукописима предвуковског и вуковског периода.

То што је речено важи и за пример *jšnia* (ген. једн. имена за шести месец у години), који је написан у једном писму Правитељствујушћег совјета Вуку Караџићу 1813. године, и који Поповић узима као важан аргуменат „да је Вуку била позната употреба слова *j* у српским рукописима писаним пре његовог доласка у Беч” (9).⁷ Поменути пример не би могао бити аргуменат за ову Поповићеву тврдњу јер је, прво, сам тај пример непоуздан: налазимо га у издању поменутог писма,⁸ што, само по себи, не може гарантовати да је тако било и написано у аутографу о којем се данас не зна ништа;⁹ не можемо се, дакле, позивати на граfiју издања неког документа да бисмо тиме указивали на граfiју рукописног изворника тог истог документа јер издање, у принципу, може имати пропуста у поређењу с оригиналом; друго, поменути пример *jšnia*, ако је тако стварно био написан у оригиналу, читао се и изговарао *ијунија* у складу са рускословенском (и српскословенском) ортографско-фонетском традицијом о чему је већ овде било речи.¹⁰

⁶ И обрнуто: ти примери се срећу написани и са *i*: *иошѣъ*, *своіой* и сл. (уп. Млад. Знак 46), где знак *i* има вредност сугласника *j*.

⁷ У свом чланку *Одѣвор рускоме рецензенту* Вук за слово *j* истиче да „се може рећи, да није Славенско; зато о њему ваља мало више проговорити. Да је *j* (које друго ништа није, него доље продужено *i*) слово руско, и да се са Славенским словима не слаже, то не може нико доказати . . .” (*Сабрана дела Вука Караџића. Књига осма: Даница 1826—1827—1828—1829—1834.* — Београд (Просвета), 1969, 80 — подв. А. М.).

⁸ *Вукова йрейиска.* — Београд, 1907, књ. I, 88 (у Поповићевој књизи грешком стоји II књига *Вукове йрейиске*).

⁹ Новембра 1982. службеници Архива Српске академије наука и уметности у Београду рекли су ми да је оригинално писмо Правитељствујушћег совјета, упућено 9. VI 1813. преко Пожаревачког магистрата Вуку Караџићу у Брзу Паланку а које носи сигнатуру 1476 — „нестало за време рата”.

¹⁰ Овај пример је узет са 88. стране I књиге *Вукове йрейиске* (Београд, 1907), а на 89. страни налазимо *иуниа* (уколико је тачно преузето из аутографа), што се такође изговарало *ијунија*. На 88. страни исте ове књиге долази и *Юниа*, што се може једино читати *иунија* јер граfiја *ю* не означава *ију* већ *ју*. Јасно је, свакако, да у Вуково време морамо рачунати с двоструким изговором поменути речи: *ијуни/иуни*, и то, у првом реду, у језику писаних текстова.

Самим тим, из овог примера Вук се није могао упознати с употребом слова *j* у функцији обележавања сугласника *j*, јер овде *j*- не означава *j*- већ *и*-, тј. и за Вука је у овом случају *j*- било заправо *и*- (= и-) као рукописна варијанта овог другог знака.¹¹ Овде се, као што се види, указује на разликовање облика, с једне, и функције слова *j*, с друге стране. Не ради се о томе да ли је Вуку било познато слово *J* и *j* или да ли га је он уопште видео у српској рукописној ћирилици свог и ранијег времена (9, 10) — он се, на пример, с мајускулним *J* (које означава вокал *и*) свакако упознао из Соларићевог *Буквара* —¹² већ се ради о томе да ли је Вуку била позната двострука функција рукописног *J* и *j*: означавање вокала *и* и сугласника *j* (у групи *јо* и спорадично у другим групама), и, ако му је та функција била позната, зашто то није употребио као аргуменат који би му оправдао увођење слова *j* у ћирилицу?¹³ Да је знао за поменуту двоструку функцију слова *J* и *j*, Вуку би онда било лако да Копитареву сугестију о увођењу латинског *j* реализује комплетно на ћириличком терену: ћириличко слово *J* и *j* свести на означавање искључиво гласа *j*, исто онако као што је двострука функција старог *ћ* (= *ћ*, *ћ*) ограничена само на једну: *ћ* (= *ћ*), што је Вук још 1814. у својој *Писменици* прихватио¹⁴ а с чим се срећемо у штампаним делима П. Соларића 1808. и 1809. године.¹⁵ И прва (1814) и друга (1818) Вукова реформа ћирилице¹⁶ везана је, пре свега, за тражење нових графија, нових слова, а не за измену функција већ постојећих знакова. Тако Вук 1814. уводи нова слова *љ*, *њ* и *ђ* (спојено), а 1818, задржавши поменута нова *љ* и *њ*, узима такође ново *ђ* и *ј*. Слово *ћ* са новом, једноструком функцијом (*ћ* = *ћ*) није, видели смо, оригинално Вуково решење, што значи да се сам Вук није бавио свођењем старог двофункционалног

¹¹ Много би боље учинио Поповић да се позвао, рецимо, на употребу *j* = *j* у групи *јо*, у примеру *својој* који се среће у писму Правителствујућег совјета од 27. IV 1808, тј. на праксу писања ове варијанте слова *ј* у писмима ове канцеларије, с чиме је Вук, у принципу, могао бити упознат (уп. Д. Барјактаревих. *Три студијичка писма*. — Стремљења, Приштина, III/1962, бр. 3 (мај—јун), 355, 357).

¹² Уп. велико слово *J* (коме одговара мало *ј*) у прилозима („скрижаљ I, II“), у списку: *Славеносрпскија рукописнија малија и вјеликија букви*, на крају одељка о славеносрпској азбуци у *Буквару* П. Соларића (Венеција, 1812).

¹³ П. Ђорђић истиче да је Вук „знао да такво продужено *ј* [тј. *ј* са две тачке]. по правилу није имало гласовну вредност *јојје*“ те се зато „при увођењу *јоје* није позивао на употребу аналогнога облика слова *ј* у српском брзопису“ (уп. Ђор. Ђир. 204). У штампаној ћирилици свога времена, међутим, Вук је знао за употребу *ј* = *ј* (в. нап. 19).

¹⁴ Уп. *Сабрана дела Вука Караџића. Књига дванаеста: О језику и књижевности*. I. — Београд (Просвета), 1968, 37—38.

¹⁵ Уп. код мене: *Сава Мркаљ и његови претходници у реформи ђредеуковске ћирилице*. — Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, 1967, књ. X, 185, 186, 187, 188—189 (овде скраћено: Млад. Мрк.). II. Соларић означава *ћ* са *ћ* а: *ђ* са *ђ*.

¹⁶ Уп. код мене: *Резултати новијих ђроучавања историје српскохрватској језика у средњошколској настави. (Реформа ћирилице Саве Мркаља)*. — Књижевност и језик, Београд, XIX/1972, бр. 2—3, 17—18 (овде скраћено: Млад. Реф.); *Сава Мркаљ и Вук Караџић — реформатори српске ћирилице*. — XXIX семинар за стране слависте. Задар — Котор 1—21. VIII 1978. Предавања, Титоград (Семинар за стране слависте при Црногорској академији наука и умјетности), 1979, 36—38 (овде скраћено: Млад. Сав.).

ћ (= h, ħ) на једнофункционално ħ (= ħ), јер је то урађено раније, али је Вук ту новину прихватио и усвојио не само 1818. већ и 1814. године. Увођење знака *и*, старог српског слова како је Вук сматрао,¹⁷ представљало је ипак новину, јер се у штампаним текстовима предвуковског периода ова графика врло ретко употребљава.¹⁸ Имајући тај моменат у виду, да је Вуку као реформатору ћирилице основни задатак био да пронађе нова слова, што је за већину и урадио (*љ, њ, ђ, њ, ј*),¹⁹ можемо лако разумети зашто он сам није приступио горе поменутом једноставном реформаторском поступку: да двофункционалном *Ј* и *ј* (= и, ј) одреди само једну службу, тј. означавање искључиво сугласника *ј*. Чак и да је знао за ову двофункционалност слова *Ј* и *ј*, он можда не би то слово сводио на једнофункционалност јер тим послом: сужавањем или проширењем функције појединих већ постојећих знакова Вук се, као реформатор српске ћирилице, није бавио. То је радио С. Мркаљ у својој азбучној реформи. Ови моменти се морају имати у виду кад се сагледава Вукова ћириличка реформа, а у склопу ње, свакако, и све оно што је вазано за слово *ј*. Тих момената, међутим, не налазимо у Поповићевој књизи која је пред нама.

¹⁷ Уп. код мене: *Прилоџи проучавању порекла слова и*. — Анали Филолошког факултета, Београд, 1965, књ. V, 126—130 (овде скраћено: Млад. Прил.).

¹⁸ Уп. код мене: *Три ћирилица познана графика наше штампане ћирилице предвуковског периода*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1968, књ. XI, 183—189 (овде скраћено: Млад. Три прил.).

¹⁹ Због тога је он инсистирао на латиничком слову *ј*, које је за ћирилицу (готову за штампу) било новина, а не зато што је „био за приближавање латинице и ћирилице”, како мисли Поповић (56). Вуку је било важно да нађе добро и ново графичко решење за обележавање гласа *ј* у ћирилици, да нађе један погодан знак који ће обележавати само овај глас па макар то био и латинички начин означавања овога консонанта. Бранећи упорно слово *ј*, Вук је, заправо, бранио ту своју идеју (која је била иста и за друга слова: *љ, њ, ђ, њ, и*), а не само порекло слова *ј* из латинице. То порекло је, наравно, почев од 1818. г., било нераздвојиво од самог облика и функције овога слова, те је зато цело ово питање постало сложено у деценијама које су следиле после појаве првог издања *Српског рјечника*. Аргументација коју Вук наводи због чега напушта графику *ј* у функцији означавања гласа *ј* („но будући да је *ј* код нас било досад самогласно слово, зато се људи једино мучу, и не могу да се навикну читати га као *ј*; а *ј* не може нико друкчије читати, него онако као што треба” — *Српски рјечник*, Беч, 1818, XI — подв. А. М.), а коју и Поповић наводи (56), тачна је делимично, само у свом другом делу, док у свом првом делу не одговара истини и у контрадикцији је: а) такође са Вуковим речима о томе да графика *ј* има вредност и *и* и *ј*, тј. слово *ј* „значи 1) као *и*, н. п. *вино, архимандритије, јино, Марија* и т. д. 2) као *ј*, н. п. *ближній, домашній, јорній, козий* и т. д.” (*Српски рјечник*, XXXIII), б) са властитом Вуковом ранијом праксом када је употребљавао слово *ј* за *ј*: *мојом* 28, *сејо* 27, *јој* 28, *јошће* 27 и сл. (*Мала јеротонародња славеносрпска јјеснарица*. — У Вијени, 1814 — фототипско издање 1958; уп. и С. Реметић, *О графици и правопису Вукове „Јјеснарице” из 1814. године*. — Прилози проучавању језика, Нови Сад, 1970, књ. 6, 57—58), *јој* 147 (× 2), 153, 156 итд., *јошћ* 168, *мојој* 167 (× 2), *својој* 160 и сл. (*Народна српска јјеснарица*. — У Вијени, 1815 — уп. *Сабрана дела Вука Караџића. Књига прва: Мала јеротонародња славеносрпска јјеснарица (1814). Народна српска јјеснарица (1815)*. — Београд (Просвета), 1965). Проучавајући Вука и усвајајући његове погледе на разна питања, ми смо данас дужни да те погледе проверавамо. Да је то учинио са цитираним Вуковим мишљењем о слову *ј*, Поповић га не би могао сматрати аргументом, на који се, иначе, позива, јер је Вук, очигледно, имао контрадикторне погледе на употребу слова *ј*.

2) Да би указао на конзервативност српскословенске ћирилице, Поповић је приступио њеном поређењу са ћирилицом која се употребљавала на западу наше језичке територије, на подручју где се она, у друкчијим условима своје егзистенције, у одређеној мери разликовала од ћирилице из наших источних, јужних и југозападних крајева. Поповић је у праву када не говори о томе да је западна ћирилица посебно ћирилично писма, каква се мишљења појединаца могу и данас чути, и такође је у праву када указује на граfiјску упрошћеност западне у поређењу с источном нашом ћирилицом. Међутим, он уопште не говори о различитим историјским моментима, о међусобно различитим условима живота ћириличног писма на нашем западу и истоку, о њиховој различитој служби у различитим срединама у којима је, на једној страни, господарила католичка црква са својим латинитетом и латиницом, а на другој — православна црква са својом ћирилицом. Да је пошао од тих момената, тешко да би могао онако поредити западну и источну нашу ћирилицу, јер њихово егзистирање и развитак у неједнаким условима не допушта њихово међусобно упоређивање, нарочито када се оно тиче упрошћавања обележавања појединих гласова или тражења нових граfiјских решења.²⁰

У вези с тим Поповић истиче: „Српскословенска ћирилица, која је чувала стара словенска слова, ишла је супротним путем: све више се удаљавала од гласовног састава живог српског језика, па самим тим и од фонолошког принципа, на коме је, на почетку, и сама била заснована” (12). Ова формулација захтева темељиту прераду јер оваква каква је не одговара истини. Прво. Српскословенска ћирилица у нашим најстаријим сачуваним текстовима из XII века не одликује се принципом *један њлас — један знак*.²¹ Каква је она била стварно „на почетку” свом, у време првобитне адаптације старословенске ћирилице на нашем језичком простору, у време дуготрајног и постепеног стварања српске редакције старословенског језика, да ли се она тада по броју слова подударала са бројем фонема српског народног језика — о томе је тешко било шта поуздано рећи јер из тога периода: од примања писмености код Срба па до друге половине XII века није до данас сачуван ни један српски споменик. За старословенску азбуку, првобитну, створену од Ћирила и Методија, може се, међутим, мислити да је она укупним бројем знакова одражавала фонолошки систем језика Словена солунске

²⁰ Па и то поређење, ако бисмо га могли и допустити, Поповић је извршио доста једнострано: углавном са штампаном ћирилицом у делима босанског фразеџца С. Маргитића (крај XVII и почетак XVIII века), при чему није узео у обзир рукописну ћирилицу с нашег западног подручја, из Далмације, која је доста детаљно представљена у раду Бенедикте Зелић-Бучан: *Босанчица у средњој Далмацији*. — Прилог 3. свеску издања Хисторијског архива, Сплит, 1961, стр. 32 + 3 табеле + 30 факсимила (у вези с овим радом уп. код мене: *Прилози проучавању развојка наше ћирилице*. — Књижевност и језик, Београд, 1965, св. 3, 53—60 + 4 факсимила).

²¹ Тако се, на пример, у Мирослављевом јеванђељу вокали *о*, *и* означавају са по два знака, вокали *е*, *у* са по три слова и др. (уп. Љ. Стојановић, *Мирослављево јеванђеље*. (Одломци). — Споменик, Београд, 1893, XX, VI, VII; С. М. Куљбакин, *Палеографска и језичка испитивања о Мирослављевом јеванђељу*. — Сремски Карловци, 1925, 16, 17, 20).

околине из половине IX века, али за српскословенску ћирилицу о томе не може бити ни говора. Друго. Српскословенска ћирилица је била везана за фонолошки систем српскословенског језика те, самим тим, њена се функција није ни састојала у томе да граfiјски региструје све фонеме које одликују српски народни језик. Али, и поред тога, у нашим ћириличким споменицима, и то у оним писаним у највећој мери народним језиком (нпр. у повељама), од најранијих времена срећемо се са разним граfiјским решењима за обележавање гласова народног језика (нпр. консонаната *ћ* и *ђ* словима *к* и *і* или *ђервом*). Ако је наша стара ћирилица, како она у српскословенским текстовима тако и она у споменицима на народном језику, чувала разна стара слова, што је доводило до означавања једне фонеме на више начина (нпр. *е* се обележавало са *є* и *ѣ*, *и* са *и*, *і*, *ы*, *ѣ* и др.), то уопште не значи да се она „удаљавала од гласовног састава живог српског језика” (12) како мисли Поповић. Она се није удаљавала, јер је она и на тај сложен начин граfiјски „покривала” све фонеме српског народног језика, већ она није била усавршена у оном смислу у којем ју је Вук реформисао 1818. године. Та стара ћирилица се није ни могла удаљавати „од гласовног састава живог српског језика” јер разлике између фонолошког система српскословенског, с једне, и српског народног језика, с друге стране, готово никада није ни било: ако је у једном моменту нека од фонема и могла да егзистира у српскословенском (нпр. назали у времену стварања српске редакције старословенског језика), она је ипак била брзо замењивана одређеним својим рефлексом из народног језика. Српскословенски језик је негде до XV века пратио и усвајао промене које су се дешавале у фонолошком систему српског народног језика.²² Ти системи ових двају језика били су идентични или сасвим блиски (уп. Млад. Нап. 3—15), а што је српскословенска ћирилица имала могућност да понеку фонему означава на више начина, да за неку из народног језика нема устаљено граfiјско решење или да неку у одређеним позицијама не означава никако (нпр. *ј* у групама *оє*, *ає*, *иє* и сл.) — то значи да је она, као традиционално и црквено писмо, чувала извесне граfiјске старине које су условљавале њену неусавршеност у оном смислу како је горе речено.

На стр. 29. Поповић каже: „Стари словенски језик чувао је словенско писмо, а словенско (црквено) писмо опет током шест векова спречавало је приближавање српског књижевног језика народном језику”. Нетачност ове Поповићеве мисли већим делом је показана прет-

²² Уп. код мене: *Најомене о српскословенском језику* — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1977, књ. XX-2, 3—15 (овде скраћено: Млад. Нап.). Изгледа да Поповићу није сасвим јасан термин *српскословенски језик*, јер он за Србе на почетку XIX века каже да њихови „писци нису уочавали разлику између гласовног састава српскословенског и народног језика” (29). Тим писцима, у то време, српскословенски није био узор већ рускословенски односно славенски, како су га онда звали. Поповићева формулација: „Једни нису осећали праву разлику између словенског и народног, други су мешали народни и рускословенски” (29) потврђује нашу горњу констатацију о ауторовом несналажењу у терминима јер славенски (одн. словенски, како каже Поповић) и рускословенски језик своде се, заправо, на један исти тип језика: на руски црквени језик онога времена који је Српска православна црква почела званично употребљавати негде од треће деценије XVIII века.

ходним излагањем а овде бисмо додали и ово. Прво. Ако би писмо могло да спречи приближавање књижевног језика народном језику, онда не би никада дошло до продирања народних црта у старословенски језик на нашем подручју, никада не би дошло до стварања српскословенског језика који се одликује низом црта српског народног језика. Друго. Зар је то старо, шестовековно писмо, словенско, црквено, спречавало да се њим пишу текстови на српском народном језику (нпр. повеље, записи, натписи, имовински документи, писма и др.)? Наравно, да оно то није могло спречавати нити је долазило до тога. Писмо, наравно, нема ту моћ коју Поповић жели да му припише јер међусобно прожимање црквеног, с једне, и народног језика, с друге стране, уопште не зависи од писма већ од језичких, често социолингвистичких момената.

3) Увођење руске грађанске ћирилице код Срба Поповић с правом везује за Орфелинова дела штампана 60-их година XVIII века. У томе не треба видети Орфелинову тежњу за „приближавањем латиници” (14), већ прихватање ондашње руске праксе (одакле смо преузели и руску црквену ћирилицу), руског писма, руске грађанске ћирилице која је била практичнија у штампању дела са световном садржином. Самим тим, сви евентуални отпори Срба према грађанској ћирилици, о којима Поповић говори („страх од унијаћења” 15, „Орфелинова грађанска ћирилица [. . .] проунијатска” 16 и сл.), могли су бити усмерени истовремено и према Русији, па чак и према цару Петру Великом, ствараоцу ове ћирилице, а не само према Орфелину. Због тога Поповићево тражење узрока овим отпорима: да је „међу необразованим свештенством [. . .] тињала дивља мржња [sic! — А. М.] према свему католичком” (16), да су „корени мржње православних према католицима очигледно [. . .] дубљи него што се мисли” (16), „да су мржња и неповерење према католицима такође утицали на продубљивање разлика између књижевног језика Срба и Хрвата у XVIII веку” (16) — звуче сасвим неуверљиво јер су изнети без икакве аргументације.

4) Када је почетком XIX века грађанском ћирилицом код Срба штампан све већи и већи број књига, у тој ће ћирилици, према Поповићу, „по инерцији остати велики број грађанских књига из црквене, односно српскословенске ћирилице којом су црнорисци преписивали и печатали књиге пре Орфелинове реформе” (тј. пре увођења грађанске азбуке) (16). Оза Поповићева формулација потпуно је нетачна. Руска грађанска ћирилица је имала, наравно, нека заједничка слова са рускословенском, руском црквеном ћирилицом од које је и постала. Самим тим, њено везивање за српскословенску ћирилицу могуће је једино посредним путем: преко рускословенске ћирилице. Остављајући на страну Поповићеву иронију о томе како су „црнорисци преписивали и печатали књиге”,²³

²³ На разним местима у овој Поповићевој књизи помињу се калуђери не само као носиоци конзервативног отпора према Вуковој азбучној и књижевнојезичкој реформи, већ и као посебна групација које је стално присутна у свим културним догађајима али, по правили, она је на супротној страни од ауторове (12, 14, 15, 23, 34, 36, 46, 58, 59, 61, 62, 67, 69, 70). На том плану Поповић радо уз имена појединих личности указује на њихову припадност цркви. Тако ће он уз име С. Стратимировића додати „просвећен калуђер” (70), уз Ј. Рајића „калуђер” (23), а уз Д. Обрадовића

овај аутор је био дужан да наведе којим графицима је српскословенска ћирилица (ако се уопште о њој ради) утицала на грађанску азбуку код Срба почетком XIX века. Овако, без доказа, читаоцу једино остаје да с пуним неповерењем прими поменуто ауторово мишљење.

5) Не обраћајући пажњу на резултате новијих истраживања о покушајима реформисања српске ћирилице пре појаве Саве Мркаља (1810), Поповић олако констатује: „Доситеј је избацио *з* и *ь* и увео *ћ*” (17), што је потпуно нетачно. Пре свега Доситеј Обрадовић се није много интересовао питањима реформе српске азбуке тако да се он сам, за разлику од других појединаца (уп. Млад. Мрк. 162—191), тим проблемима није бавио.²⁴ У својим писмима и записима Доситеј пише *з*,²⁵ а у више његових дела, штампаних за време његовог живота, налазимо *з*.²⁶ Што се тиче *ь*, Доситеј је ово слово употребљавао, истина ретко, како у својим рукописима тако и у својим штампаним делима.²⁷ И, најзад, слово *ћ* Доситеј није увео, како мисли Поповић, јер се ово слово среће у штампаним текстовима много времена пре појаве овога писца у нашој култури тако да је у овом погледу он наследио једну праксу која је већ постојала у српској штампаној ћирилици пре њега.²⁸

„Распоп” (23), јер је овај напустио монашки ред, али зато Његоша неће никада назвати калуђером (76, 85—91) иако је овај то био од своје ране младости до смрти.

²⁴ Уп. Х. Куна, *Језичке карактеристичке књижевних дјела Доситеја Обрадовића*. — Дјела, Сарајево (Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине), 1970, књ. XXXVI, 29.

²⁵ Уп. *Писма Доситеја Обрадовића (Аутографи)*. Приредио Боривоје Маринковић. — Нови Сад (Матица српска), 1961, 5, 7, 18, 19, 21, 43 итд.; А. Младеновић, *Графичка и језичка истицавања рукописа Доситеја Обрадовића*. — Ковчежић, Београд, 1961, књ. IV, 138, 139, 141, 146 итд. (овде скраћено: Млад. Граф.); Млад. Анал. запис 3, 4, 5, 6, 10, 12.

²⁶ Уп. Х. Куна, н. д., 38—39. Поред овога, уп. и примере, екскерпирание за ову прилику, из неких Доситејевих дела: а) *Љубезни Хараламџије* (1783): *родъ* 3, *свѣтъ* 3, *кадъ* 2 и сл., б) *Езойове [. . .] басне* (1788): *Сократиъ* 9, *намъ* 45, *Сѣарацъ* 210 и сл., в) *Пјесна о избавленѣу Србије* (1789): *даръ* 3, *крозъ васъ* 4, *садъ* 8 и сл., г) *Собраније [. . .]* (1793): *несрећанъ* 34, *именомъ* 90, *ѣрадъ* 102 и сл., д) *Вѣшка [. . .]* (1803): *вракъ* 3, *смирѣнь* 51, *узрокъ* 139 и сл., е) *Совѣѣти здраваго разума* (1806): *ѣравомъ* 9, *еданъ* 10 и сл., ж) *Собраније [. . .]* (1807): *начинъ* 7, *воздухъ* 162, *скрозъ* 389 и сл., з) *Совѣѣти здраваго разума* (1808): *валъ* 7, *насъ* 11, *душомъ* 13 и сл. Какав је био Доситејев однос према *з* и *ь* и како су се ти знаци употребљавали у његовим штампаним делима: да ли у једном делу само *ь* а у другом само *з*, то је друго питање (уп. Х. Куна, н. д., 29). Важно је, за сада, то да ми не можемо рећи да је овај писац избацио *ь* пошто се овај знак налази у низу његових штампаних дела и рукописних текстова.

²⁷ Уп. Млад. Граф. 138; Млад. Анал. запис 1, 2, 3, 4, 5, 9, 10, 11; Х. Куна, н. д., 31.

²⁸ У текстовима штампаним црквеном ћирилицом: а) *Регуламентъ Марије Терезије* од 1748 (вѣдѣне 2 б, хоѣне 14 б, такоѣне 2 а и сл., б) *Архимейѣка* В. Дамјановића, 1767 (плаћеннѣхъ, предговор 4), в) *Усѣявленѣје [. . .]*, 1777—1778 (плаћн, плаћн, плаћн, оу вѣн — уп. Г. Михаиловић, *Српска библиографија XVIII века*. — Београд, 1964, 38, 39, 82, 144), г) у Орфелиновим песамама: *Плач Србији*, 1762—1763 (нѣвъ 1, вѣвъ 2, прѣнѣ (пре) 1 и сл.), *Свѣтлованѣје*, 1764 (прѣварѣнѣ 5, не хоѣнѣ 4 и сл.), *Мелодија к ѣролеѣу*, 1765 (вѣвъ 3, носѣнѣ е 5, грѣнѣю 11 и сл.) — уп. фототипска издања ових песамама: Матица српска, 1950; у текстовима штампаним грађанском ћирилицом: д) *Славеносерпски магазин*, 1768 (уп. Млад. Мрк. 162—163, 163—166); уп. и код мене: Млад. Три прил. 190—192.

6) На 20—21. страни своје књиге Поповић је желео да представи различите начине означавања сугласника *j* у нашој старој ћирилици. Место да се задржи искључиво на самосталним знацима којима се бележио глас *j* (нпр. *и, њ, њ, њ, њ, њ, е = j* и, наравно, *Ѹ*),²⁹ Поповић узима истовремено у обзир и граfiјски јотоване вокале (*Ѹ, э, и, ѡ, п, е, ѡ, ю*)³⁰ који означавају одговарајуће гласовне секвенце. Не одвојивши једно од другог, Поповић је непотребно замрсио цело ово своје излагање на чије слабе стране указујемо:

а) за обележавање сугласника *j* знаком *ѡ* типичнији су случајеви као нпр. *мойомъ, свойой, ѡвойомъ* (уп. Млад. Мрк. 174, 181, 183) а не *заслужный, сербский* (20) где се крајње *-ый* и *-ий* у славеносрпској писмености није изговарало већ само писало по одговарајућим руским и рускословенским ортографским нормама.³¹ Реч *Иосифъ* (20) због свога рускословенског и српкословенског изговора: *И(ј)осиф* (в. овде под 1) не може уопште бити пример у коме се *j* обележава са *и*;

б) реч *дерзновенје* (20) читала би се са *-није* а не са *-ње*, тј. овде је *-ј-* алтернативна граfiјска форма за *-и-*, тако да ни тај пример није типичан за означавање гласа *j* знаком *ј*;

в) ако говори о јекавској (рускословенској) и јакавској (традиционалној, у одређеним позицијама у речи) вредности слова *Ѹ* (2с), Поповић нема потребе да помиње и екавску вредност овога слова јер то није посебан начин означавања *j* или одређених секвенци с почетним *j-*; то је, заправо, још једна вредност овога слова, пре свега српкословенска, а не још један начин бележења консонанта *j*. Овде је аутор требало детаљније да укаже, а не само да помене, означавање знаком *Ѹ* гласа *j* у ћириличким рукописима из Далмације;³²

г) пример *едни* није истог типа као *Сриемъ, мое, ѡуѡшешѡвје* (20) па се мора одвојено третирати. У последња три случаја ради се о изговарању тзв. слабога *j* у међувокалском положају где се *j* традиционално није обележавало, тако да они представљају посебне случајеве означавања консонанта *j* одсуством било каквога знака (тј. са *Ѹ* — в. нап. 29). А пример *едни*, са изговорном иницијалном групом *је-*, писао се на тај начин по традицији (чему одговара нпр. српкословенско писање ове речи са широким *Ѹ*), тако да овде *е-* означава секвенцу *је-*, док у горњим примерима, видели смо, то није случај. За сва ова четири примера Поповић каже да припадају славеносрпском правопису (20), што је делимично тачно јер се они тако пишу (са одсуством слова *j* у међу-

²⁹ И одсуство обележавања сугласника *j*, нарочито у међувокалској позицији где један од самогласника припада предњем реду, представља, заправо, одређен начин означавања овога консонанта. Та појава је традиционално присутна не само у нашој ћирилици већ и у нашој латиници: *biahu 2, dae 18, тоети 71, razbialo 124, ubie 285, свић 316, priateljstva 330* и сл. (уп. Т. Маретић, *Историја хрватскога правописа латинским словима*. — Загреб, 1889).

³⁰ У овом списку слова не налазимо и тзв. широко *е* (Ѹ) којим се обележавало *је*.

³¹ Уп. код мене: *Најомене о транскрипцији и кријичком издавању старих српских ѡвјескиова из XVIII и XIX века*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1979, књ. XXII-2, 124—128 (овде скраћено: Млад. Тран.); уп. овде и нап. 19, 90.

³² Уп. о овоме: Б. Зелић-Бучан, н. д., табела I.

вокалском положају и са широким *ѿ* у иницијалној позицији) и у српско-словенским текстовима;

д) кад каже да грађија *ѿ* одликује не само српскословенски већ и славеносрпски правопис (20), Поповић није сасвим у праву. Наиме, ово слово припада српскословенској, али не и рускословенској ћирици (нити, наравно, руској грађанској), а ове две последње леже у основици тзв. славеносрпског правописа. Самим тим, поменуто слово не чини одлику славеносрпског правописа како Поповић сматра;³³

ђ) Поповић греша када уз слово *ѿ* (= ја) каже: „српскословенски правопис (од Руса)” (20), односно „у српскословенском правопису” имамо „[. . .]ѿ” (19). Пре свега, српскословенски правопис ми нисмо примили „од Руса” већ рускословенски; друго, ово слово, с поменутом гласовном вредношћу, уопште није одлика српскословенске већ рускословенске црквене ћирилице, и на нашем подручју у употреби је углавном после треће деценије XVIII века. То слово, дакле, може одликовати, прво, рускословенски правопис и, друго, славеносрпску ортографију у делима писаним српским народним језиком а штампаним црквеном ћирилицом у предвуковском периоду;³⁴

е) знак *ѿ* одликује не само српскословенски, како истиче Поповић (20), већ и рускословенски правопис, а у XVIII и почетком XIX века наши људи су се с тим словом упознали у првом реду преко рускословенских књига или одговарајућих приручника.

До свих ових непрецизности и нетачности аутора ове књиге довело је његово непотребно разматрање о грађијски јотованим вокалима и његово слабо сналажење на српскословенском, славеносрпском и рускословенском грађијском нивоу.

7) Пошавши од податка да З. Орфелин у почетку своје *Калиграфије* (1759) има у бакорезу „Маја 1759”,³⁵ Поповић се на основу тога упустио у шира домишљања (23): да ли је Орфелин овде „случајно, по инерцији, као рускословенска рукописна варијанта словенског *ј*, промакла и латиничка јота [. . .] или је намерно урезао латиничко слово у бакарну плочу?”, није ли тиме: „својим у бакар урезаним *ј*” Орфелин „био у ствари Вуков претходник”, тј. „први јотовац код Срба”, односно „Орфелиново штампано *ј*, уколико није омашка, било би демонстрација против тренутне цркварске оријентације српске књижевности”. Изузев дилеме да овде *ј* може бити варијанта слова *ј*, све остале наведене Поповићеве мисли немају основа. Ево зашто: а) у Орфелиновом примеру *Маја* ради се о варијанти слова *ј* јер поменути писац у овој истој својој *Калиграфији*, али на другом месту, пише *маја* (уп. Ђор. Ђир. 495), б) име петог месеца

³³ Уп. нпр. одсуство овога слова међу рускословенским, црквеним словима која доноси Вук а што два пута цитира Поповић (50, 130); уп. и Ђор. Ђир. 196, 216—218.

³⁴ Уп. нпр. дело *Зао отац и неваљао син* (1780) Е. Јанковића (Млад. Мрк. 166) и песму *Љубосава и Радован* С. Стратимировића (А. Младеновић, *Народни језик у његови „Љубосава и Радован” митрополија Сивевана Ситраимировића*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1971, књ. XIV-2, 71, 72, 73 нап. 6 и др.).

³⁵ Уп. и Г. Михаиловић, н. д., 50; Ђор. Ђир. 204.

у години Орфелин доноси са *май* (ном.)³⁶ а тако се писало касније и у руском,³⁷ в) у српскословенском налазимо ном. *маи*, ген. *маиџа*,³⁸ док се нпр. у првој половини XIX века најчешће употребљавао облик *маја* (ген.)³⁹ Како се ово изговарало? Одговор нам пружа сам Вук који, својом реформисаном ћирилицом, пише: „21 и 27 Маја”, „18 Маја”, „27 Маја”.⁴⁰ Самим тим, јасно је да поменуто Орфелиново *Маја*, прво, на садржи у себи латинску јоту већ ћириличку граfiјску варијанту слова *ј* која, истина, личи на одговарајући латинички знак, и, друго, овај се пример не може читати *маја* већ онако како налазимо код Вука, тј. у Орфелиновом примеру знак *-ј-* нема вредност *-ј-* већ *-и-*.

На овој истој страни (23) своје књиге Поповић грешни кад истиче: „словенско *и* постало је руско, односно славеносрпско *я*”, што, наравно, није тачно јер је руско *я* постало од рускога *ѧ* (= *ја*) а не од *и*, и то давно пре стварања грађанске ћирилице код Руса (уп. Ђор. Ђир. 195).

8) Поповићеве речи: „после Орфелина, као реформатор српског правописа истаћи ће се песник и лингвист Сава Мркаљ” (24) нису адекватне свему ономе што се дешавало у култури код Срба, јер је у временском раздобљу између Орфелинових штампаних дела из 60-их година XVIII века и Мркаљеве појаве 1810. г. било низ људи који, као делимични реформатори ћирилице, нарочито у тражењу решења за стварање климе, општег мњења, о потреби реформисања целокупне предвуковске ћирилице, што ће се с појавом С. Мркаља (1810) то и остварити.⁴¹ Поповић је у праву када истиче да Мркаљевом реформом „осамнаест словенских граfiја избачене су као непотребне” (24), јер стварно то пре Мркаља нико није урадио, али исти аутор није у праву када, не могавши одолети традиционалном мишљењу у нашој науци, упада у контрадикцију приписујући, и то два пута, тај реформаторски поступак Вуку истичући да је овај „избацио непотребне граfiчке знаке” (40), односно „Вук ће

³⁶ Уп. *Первоје ученије хришћиним училишња књиџицима славенским, називајемоје Буквар* [...], Венеција, 1767, 91.

³⁷ Уп. *Толковий словарь живаго великорускаго языка. Владимира Даля*. — С.-Петербург — Москва, 1881, II, 239 (овде се наводи и форма *май*).

³⁸ Ђ. Даничић доноси и генитивну форму *маџа*, *маџа* (= *маја*) из наших старих споменика (*Рјечник из књижевних сѣлрних српских*. — У Београду, 1863, II, 42). При руци ми је материјал из рукописног *Требника* јеромонаха Александра, калуђера из Пећи, писаног 1737. у Нишу. Књига је писана српскословенским језиком и у њој налазимо: *маи* (ном.) 367, *маиџа* (ген.) 385 (× 3), 386 (× 3), 387 (× 3) итд. Она се данас налази у Народној библиотеци „Кирил и Методиј” у Софији под сигн. 624 (190) — уп. Б. Цонев, *Опис на славянските рѣкописи в софийската Народна библиотека*. — Софија, 1923, т. II, 138—142.

³⁹ Уп. *Дѣловодный протокол одъ 1812. Мая 21. до 1813. Августа 5. Кара-Ђорђа Петровића*. — У Београду, 1848, и примере: *Мја* (× 2, наслов), *МАЈА* 3—10, *МАЈА* 140—177 и сл.

⁴⁰ Уп. Вука *Сѣф. Караџића и Саве Текелије џисма високојреосвешћеноме џосџодину Плаћџу Аџанџковићу, џравославноме влаџци будимскоме о српскоме џравџиџу, са особџиџем додџиџма о српском језику*. — У Београду, 1845, 14, 22, 24.

⁴¹ Уп. Млад. Мрк. 166—191, 195—197; А. Младеновић, *Реформа ћириличке азбуке код Срба у џредвуковском џериџду*. — Књижевност и језик, Београд, XXII/1975, бр. 1, 36—39.

испустити 24 словенске графије” (51). Како је сам Вук у својој *Писменици* (1814) одао Мркаљу признање и прихватио његову реформисану ћирилицу и како је посебно истакао да је Мркаљ „изоставио” низ слова „као српскоме језику непотребна”,⁴² то је, наравно, нетачно и недопустиво приписивати Вуку, у оквиру његовог реформисања српске ћирилице, нешто што он сам није урадио.

9) У својој књижици *Сало дебелога јера либо азбукојфройрес* (1810) Сава Мркаљ, истина, ништа не каже ни о гласу ни о слову *и*,⁴³ али то не значи да овај писац, како истиче Поповић „тридесети, глас *ц* није разликовао” (24 — подв. А. М.). Озакву једну непрецизну и нејасну тврдњу Поповић није смео донети јер она читаоца доводи у недоумицу.⁴⁴

10) Говорећи о Мркаљевом реформаторском поступку да глас *ј* означи знаком *і*, Поповић доводи читаоца опет у недоумицу употребљавајући за слово *і* израз „грчка јота” (24, 26), „грчка графија (*і*)” (27, 34), „грчка јота *і*” (42), „грчко *і*” (41, 137). Ово слово је грчког порекла исто онолико колико су то и остала ћириличка слова, што значи да је и то слово, заједно с другима, ушло у састав словенске ћирилице још у време њеног стварања. За Мркаља и његове савременике то није било никакво туђе слово, никаква „грчка јота”, већ ћириличко слово као и сва друга, чију је дотадашњу двоструку функцију (*і* = *и*, *ј*) у својој азбучној реформи Мркаљ свео на једну (*і* = *ј*) решивши на тај начин први пут свеобухатно питање означавања консонанта *ј* у српској ћирилици.

11) Рећи за Мркаља да „није имао храбрости да унесе латиничку јоту у српску ћирилицу” (24), како то чини Поповић, потпуно је депласирано па, самим тим, и нетачно, јер то Мркаљ није ни намеравао да уради. Сзоју азбучну реформу Мркаљ је, ванредно вешто, извео тако што је граfiјска решења за означавање појединих гласова (*ћ*, *џ*, *љ*, *њ*, *ј*) тражио и нашао искључиво у оквиру већ постојећих слова у ондашњој српској ћирилици, „оних слова која су тадашње штампарије имале, што несумњиво иде у прилог Мркаљевој практичности као реформатора: за његову азбучну реформу није било потребно ’резати’ и стварати нове знаке већ се она могла лако реализовати полазећи од ћириличког словног фонда који је већ био у употреби” (уп. Млад. Сав. 36).

12) Рећи за Мркаља да је „нападнут због избацивања *џ* из српске азбуке” (25), како то каже Поповић, у најмању руку значи упрошћено, површно и нетачно тумачење реакције на азбучну реформу С. Мркаља.

⁴² Уп. *Сабрана дела Вука Караџића. Књига дванаестита: О језику и књижевности*. I, 35.

⁴³ Уп. Млад. Мрк. 192; Млад. Реф. 14; А. Младеновић, *Међусобни однос Мркаљевог и Вукове азбучне реформе*. — Научн. састанак слависта у Вукове дане. Реферати и саопштења, Београд, 1971, књ. I, 110; Млад. Сав. 34.

⁴⁴ Значи ли то да Мркаљ изје разликовао африкату *иј* у свом језику на бази индивидуалне језичке дефектности (нпр. неразликовање *ћ* и *иј*)? Значи ли то да Мркаљ изје разликовао сугласник *иј* у обележавању од неког другог консонанта? Ако је имао на уму било ово прво било ово друго, Поповић је био дужан то да јасно изнесе.

Такво тумачење истовремено значи и упадање у властиту контрадицију јер на претходној страни своје књиге Поповић говори доста детаљно о суштини Мркаљеве ћириличке реформе. Мркаљ није нападнут само зато што је искључио *ѡ*⁴⁵ — јер је пре њега било и других који су то чинили у грађанској ћирилици а због тога нису били нападани (нпр. С. Текелија 1805. г. — уп. Млад. Мрк. 179—181) — већ зато што је реформисао црквену ћирилицу, што је *из ње* искључио сувишна слова, што је у њу увео граfiјска комбинације *дѣ, ѿѣ, љѣ, њѣ* (= *ђ, љ, њ*) и што је, најзад, *за њу* предвидео десетеричко *и* у функцији обележавања консонанта *ј*. Те чињенице су биле основа за онај познати гнев који се свалио на Мркаља. Да није књижица *Сало дебелоја јера либо азбукойројрес* 1810. г. била штампана црквеним већ грађанским словима, сва питања око наше азбучне реформи ишла би тада свакако другим путем (уп. Млад. Мрк. 194 и нап. 43).⁴⁶

13) Што се тиче тобожњег Мркаљевог одрицања од целокупне ћирилице коју је он реформисао 1810. г., а што Поповић у два маха истиче у овој својој књизи (25, 60), треба рећи да је у овом погледу поменути аутор у пуној мери, наравно не својом кривицом, на линији једног традиционалног нетачног мишљења које је деценијама доминирало у нашој науци а тек је у најновије време исправљено.⁴⁷

14) Није у праву Поповић када каже да је Мркаљ заслужан за „идентификовање гласова“, да је он „за разлику од већине својих савременика [...] јасно [...] разликовао *ђ, љ, њ* као посебне гласове“, да је Мркаљ „у ствари, утврдио гласовни састав српскохрватског језика“, јер „у старој азбуци није прављена разлика између *ђ* и *ђ*, већ су оба гласа означавана словом *ђерв*; *њ* и *љ* су схватани као меко *н* (*њѣ*) и *л* (*љѣ*), слично руском *нь* и *ль*“ (25; уп. и 55). Приписивати такве заслуге Мркаљу, значило би тврдити да носиоци нашега језика до 1810. године нису у свом језику доследно разликовали консонанте *ђ, љ, њ* те су их због тога писали онако неусавршено. Ова тврдња никако не може бити тачна јер су помешана два неједнака момента: граfiјски и језички.

⁴⁵ То није казао, на пример, ни Јован Хаџић (Милош Светић) већ је истакао како Мркаљ „одбаци не само *ѡ* дебело јер, него и многа друга слова из Кирилове азбуке као излишна за језик говорни српски“ (уп. [Ј. Хаџић]: *Како стојимо с азбуком и правописом?* — Огледало српско, за језик, повјесницу и смјесу књижевну, Нови Сад, I/1864, св. 1, 3). Овим Хаџићевим чланком Поповић се, иначе, служи у овој својој књизи.

⁴⁶ Уп. нпр. А. Стојковића који у предговору свога *Српској секретара* (1802) расправља о потреби реформисања наше ондашње ћирилице истичући да он овде не говори „за славенски језик, но за наш славеносерпски“, чиме јасно ставља до знања да не мисли на црквену ћирилицу, мада би он, како каже у продужетку, и из ње изоставио нарочито акценатске и друге надредне знаке (уп. Млад. Мрк. 177).

⁴⁷ Уп. код мене: *Однос Саве Мркаља према власитијој реформисаној ћирилици*. (Да ли се Сава Мркаљ одрекао своје азбучне реформе од 1810. године?). — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1979, књ. XXII-1, 95—109 (овде скраћено: Млад. Однос); *Да ли се Сава Мркаљ одрекао своје азбучне реформе од 1810. године?* — Научни састанак слависта у Вукове даче. Реферати и саопштења, Београд, 1982, књ. 8, 103—107. Обе публикације, у којима су ови радови, доста су закасниле с излажењем из штампе тако да их Поповић, истина, није могао имати у рукама када је писао ову своју књигу.

Обележавање консонаната *ћ* и *џ* словом *ђерв* (*ћ*), њихово означавање на исти начин у нашој старој ћирилици уопште истовремено не значи и њихово међусобно неразликовање у нашем старом језику. Те гласове су наши штокавски говори формирали у далекој прошлости и они међусобно диференцирано егзистирају у њима до данас. А како је било њихово обележавање у нашој писмености: помоћу *ђерва* или помоћу слова *к* и *ї* (рашка редакција) у ћирилици (односно на разне начине у латиници код штокаваца) — то је искључиво граfiјско а не језичко питање. Због тога „идентификацију гласова” *ћ* и *џ* не можемо никако приписивати Мркаљу јер би ту „заслугу” требало приписивати и низу људи пре њега који су се бавили питањем посебног означавања ових сугласника а које су они такође језички разликовали.⁴⁸

Исти је случај и са сугласницима *љ* и *њ* који у нашем народном језику постоје од давнина а који су такође неуједначено означавани како у нашој старој ћириличкој тако и у нашој старој латиничкој писмености. То су били меки, палатални сугласници и у Мркаљево време као што су то и данас, и никаква Мркаљева заслуга не може бити за њихово „разлучивање” (25), за њихово издвајање и посебно уочавање, како мисли Поповић опет полазећи од Мркаљевог означавања тих консонаната са *љ*, *њ*. Ти гласови, као посебне фонеме, у језику су егзистирали и онда када нису били посебно обележавани у писмености, а њихово означавање на Мркаљев (*љ*, *њ*) или Вуков (*љ*, *њ*) начин само их је граfiјски осамосталило. У фонолошком систему српског језика консонанти *љ*, *њ*, *ћ* и *џ* постоје од давнина као посебне језичке јединице и никаква реформа писма, никаква граfiјска решења њиховог обележавања не могу утицати на њихов статус у језику. Самим тим, Поповић греши кад истиче да су „палатални сугласници *ћ*, *џ*, *љ*, *њ*” — зато што их је Мркаљ означио са *ѡв*, *дв*, *љв*, *њв* а Вук са *ћ*, *џ*, *љ*, *њ* — добили код Вука „пуноправно место у гласовном саставу српског књижевног језика” (26 — подв. А. М.). Слова *ћ*, *џ*, *љ*, *њ* су добила своје место у азбуци, она су допринела прецизнијем граfiјском обележавању одговарајућих фонема а не језичком осамостаљењу тих фонема.

Слово *ь* у групама *дв*, *ѡв*, *љв*, *њв* и граfiје *я*, *ю*, *ѣ* у комбинацијама *ля*, *ня*, *лю*, *ню*, *лѣ*, *нѣ* нису „у старом правопису служиле и умекшавању консонаната *д*, *л*, *н*, *ѡ*” (25), односно то није било „фонетско умекшавање ових консонаната” (26 — подв. А. М.), како, иначе, сматра Поповић. Групе: *дв*, *ѡв*, *љв*, *њв* и *л*, *н* + *я*, *ю*, *ѣ* нису означавале умекшане консонанте (*д’*, *ѡ’*, *л’*, *н’*), већ меке сугласнике *ћ*, *џ*, *љ*, *њ*^{48а} (односно у групама *ља*, *љу*, *ље*, *ња*, *њу*, *ње*), дакле посебне фонеме које су у нашем

⁴⁸ Уп. нпр. само неке ауторе из периода пре појаве С. Мркаља: З. Орфелин, 1768 (*ћв*, *ћв*), Аноним, 1790 (*ѡв*, *дв*), С. Стратимировић, 1800 (*ѡ’*, *д’*), Л. Мушицки, 1800 (*ѡв*, *дв*), А. Стојковић, 1800 (*ѡв*, *дв*), Г. Храгислав, 1804 (*ѡв*, *дв*), В. Ракић, 1808, 1809 (*ѡв*, *дв*), П. Соларић, 1808, 1809 (*ћ*, *дв*), С. Новаковић, 1809 (*ѡв*, *дв*) и др. — уп. Млад. Мрк. 163—166, 170—179, 182—191.

^{48а} Уп. меке а не умекшане консонанте *љ*, *њ*, *ћ*, *џ* у нашем данашњем језику: Б. Милетић, *Изговор сръскохрватских гласова*. (Експериментално-фонетска студија). — Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1933, књ. V, 73—74, 75—77, 102—106.

народном језику присутне давно пре Мркаља. Ни Мркаљ ни Вук, дакле, нису осамосталили употребу фонема *љ*, *њ*, *ђ*, *ћ* у српском књижевном језику свога времена, већ су решили искључиво питање њиховог графичког означавања у ћирилици.

Оно што је речено за *ђ*, *ћ*, *љ* и *њ*, важи и за *ј*: није Мркаљ открио фонему *ј*, „нови глас“ (24 × 2; уп. и 47), како Поповић истиче, већ је у писању графички осамосталио оно што је у језику већ постојало а што је до тада обележавано на разне начине. Означавање сугласника *ј* на традиционалан начин у старој ћирилици не подразумева истовремено и одсуство фонеме *ј* из фонолошког система у језику. Самим тим, графичко фиксирање сугласника *ј* у писму уопште не утиче на статус тога гласа у језику, те на том плану никакве заслуге Мркаљу не можемо приписивати.⁴⁹

15) Увођењем слова *ј*, које је имало искључиву функцију означавања гласа *ј*, Вук је, наравно, изврсно решио ово графичко питање, али позивањем на латиничко порекло поменутог знака он је, ипак, компликовао овај детаљ у процесу усвајања своје реформисане азбуке после 1818. Поповић тако не мисли (26—27), али његове речи о томе немају научну тежину. Он, наиме, каже: „грчка [sic! — А. М.] јота била је мање практична. Као слово којим су означавани словенски гласови *и* и *ј*, она би, сведена само на ознаку гласа *ј* у српском писму, доводила до забуна и пометњи“ (26—27). Ево зашто се те Поповићеве речи не могу примити. Прво. Да је Вук навео да слово *ј* (*Ј*) узима из српске рукописне ћирилице свога и ранијег времена — а не из латинице како је то учинио — усвајање тога слова у јавности ишло би сасвим другим путем и Вук, свакако, не би се срео са свим оним тешкоћама које је имао због, како је он говорио, „латинског“ порекла слова *ј*, о чему Поповић у овој својој књизи и расправља. Друго. Да је задржао ћирилично слово *ј*,⁵⁰ с новом функцијом коју је Мркаљ одредио: *ј* (= *ј*) место старије *ј* (= *и*, *ј*), Вук би исто тако добро решио питање обележавања сугласника *ј*⁵¹ као што је то постигао и знаком *ј*, али уз цену која се одразила на

⁴⁹ Ако не бисмо тако примили, онда би то значило да данашњи носιοци, на пример, руског и бугарског књижевног језика (који у свом писму имају слова *л*, *ю*, *ѝ* као и српска предвуковска ћирилица) не разликују фонему *ј* јер је не обележавају графички самостално у свим оним случајевима где се она јавља. Наравно, оваква тврдња била би потпуно нетачна јер поменута фонема у овим језицима самостално егзистира и разликује се од других (уп. *Русская грамматика*. — Москва (Академија наук СССР. Институт русског језика), 1980, I, 80; Д. Тилков и Т. Бояджијев, *Българска фонетика*. — Софија (Наука и изкуство), 1977, 126).

⁵⁰ Већ је констатовано напред да Поповић често подвлачи грчки карактер слова *ј* речима „грчка јота“ и сл. (в. т. 10), што је неоправдано, јер би у том случају могао да се позива на то исто порекло и других слова у нашој ћирилици. Не само у то време, већ и много векова пре Мркаља, српска ћирилица осећала се, наравно, у пуној мери као српско писмо, те позивање у XIX веку на грчко порекло њених слова, у контексту како то чини Поповић, сасвим је депласирано.

⁵¹ Говорећи о словима *љ*, *њ*, *ђ* и *ј*, Поповић каже да је тиме Вук добио „одговарајуће графичке за фонеме које није било могуће тачно обележити било којим словом старе словенске ћирилице“ (49). Оваквог категоричког закључка Поповић се мора клонити, јер је нетачан пошто се бар за последња два наведена слова не може доказати. Старо двофункционално слово *ћ* (= *ћ*, *ђ*) могло је бити сведено, у принципу,

врло успорен пријем његове реформисане ћирилице. Никаких ту не би било великих „забуна и пометњи”, како мисли Поповић, или, ако би их и било, не би их било више неголи кад су наши људи, прихватајући Вукову ћирилицу, почели означавати ћириличким словом *ћ* само глас *ћ* а не и глас *ђ* како су то до 1818. године чинили!⁵² Јер као што је усвојио Соларићево решење: *ћ* (= *ћ* а не и *ђ*), тако исто је могао, не само 1814. већ и 1818, усвојити и Мркаљево решење: *ј* (= *ј* а не и *и*), а сам поступак свођења ових двеју двофункционалних графича на једну службу у принципу је међусобно идентичан. Тиме би се питање обележавања гласа *ј* решило у ћириличком оквиру, што је за Вуково време, и према овој Поповићевој књизи, било важно, те би се онда радило само о навици, која не би била тешка, да људи усвоје нову, једноструку функцију ћириличног слова *ј* у ћирилици. Па као што је нова функција ћириличног слова *ћ* (= *ћ* а не и *ђ*) прихватана у српској јавности после 1818. године (заједно са *џ* и новим словом *ђ*),⁵³ свакако би исто тако и нова функција ћириличног слова *ј* (= *ј* а не и *и*) била такође прихватана, јер је нашим људима, еидели смо, та функција (обележавање знаком *ј* гласа *ј*, нарочито у гласовној групи *јо*) у предвуковској и вуковској штампаној ћирилици била сасвим уобичајена и блиска.

16) Поповић цитира, без проверавања, Вукове речи о томе како је П. Атанацковић прихватио слово *ј*: „Само кад је он (Атанацковић) [. . .] примио *ј*, ласно ћемо се ми поравати са *ђ*, *љ*, *њ* и *ћ*” (28).⁵⁴ П. Атанацковић, међутим, није „примио *ј*”, како каже Вук и како Поповић наводи, јер поменути аутор говори о слову *ј* без тачке (а не о графички

и на *ћ* (= *ђ*), а да се за обележавање гласа *ћ* тражи ново графичко решење, као што је то у првој половини XVIII века учинио Г. С. Венцловић (уп. код мене: *Слово ђ љре Вука*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1963, књ. VI, 159—162 + 5 факсимила). Самим тим, старим словом *ћ* било је могуће означити само сугласник *ћ*. Консонант *ј* је, прво, могао бити сасвим добро обележен са *ј* свођењем ове старе ћириличке графиче са две на једну функцију, и, друго, тај сугласник је могао бити, такође, сасвим добро означен и традиционалним словом *џ*, при чему би се дотадашња позициона ограниченост употребе ове графиче проширила на све положаје где се глас *ј* јавља (нпр. *најџамејџији*, *џа*, *мојџ*, *моји* и сл.).

⁵² Врло је илустративан у овом погледу пример *Мемоара* Проте Матије Ненадовића. Ово дело Прота је почео да пише после 1826. г. служећи се, наравно, традиционалном ћирилицом, али усвајајући Вуково ново слово *ђ*. Ненавикнут још на нову функцију овога слова, а знајући за стару службу овога знака (*ћ* = *ћ*, *ђ*), Прота понекад пише и графичу *ђ*, а не само *ћ*, да би обележио глас *ћ* (такво *ђ* он није редовно исправљао у *ћ*): *ђе* (ће) 9, *сређно* (срећно) 9, *брађо* (браћо) 25, *Ђурђа* (Ђурђија) 60 и сл. (Архив Србије, Београд, сигн. Р 12; уп. и код мене: *О језику рукописној фразменитија „Мемоара” Проте Матије Ненадовића*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1978, књ. XXI-2, 33). Овоме што је речено иде у прилог један узгредан коментар П. Атанацковића који 1818. г. сматра да и графичу *ћ* треба искућити из ћирилице „ако ни за шта друго, тек зато, што забуну у писану чини, час место *џ*, а час место *ђ* стоегњи” (уп. *Скуљени граматички и џолемички сјиси Вука Сјџеф. Караџића*. — Београд, 1894, књ. I, 197).

⁵³ Уп. код мене: *Посјејено усвајање ћириличке реформе Вука Караџића јосле 1818. године*. — *Slovenské spisovné jazyku v době obrození, Praha (Universita Karlova)*, 1974, 79—88 (овде скраћено: Млад. Усв.).

⁵⁴ Поповић на крају овога цитата пише *џ*, што треба исправити у *ћ* како стоји код Вука (уп. *Скуљени граматички и џолемички сјиси Вука Сјџеф. Караџића I*, 207; *Сабрана дела Вука Караџића. Књига дванаестја: О језику и књижевности I*, 233).

j), којим би се могао, по њему, означавати сугласник *j*: „Да се дакле из азбуке Фра Матие избаце отъ, щ, ѣ, као непотребна, и дода *i* (*j*),⁵⁵ ком бы я юшт и круну (точку) с главе скинуо, онда бы имали красну и совршену азбуку из 25 писмена . . .”⁵⁶ Вук грешни кад у тексту свога одговора Атанацковићу каже да је овај „примио *j*”, што се види и из саме Вукове напомене под текстом у којој он истиче да му се допада што Атанацковић хоће „да се скине она точка са *i*, али я мѣслимъ да бы юшт’ болѣ было, да му се повуче доле малыи репиѣъ као у Латинскога *j* [. . .]”⁵⁷ Ову Вукову напомену Поповић цитира, иначе, на другом месту у књизи (42), али не исправља Вуково нетачно схватање Атанацковићевих речи.⁵⁸

17) Говорећи о првом издању Вуковог *Срѣској рјечника* (1818), Поповић истиче: а) „Био је одштапан новим правописом, са латиничким *j* и графијама *љ*, *њ*, *ђ* и *ћ*” (43), б) да је *Срѣски рјечник* „књига такве садржине, писана [. . .] правописом са новим графијама *ђ*, *љ*, *њ*, *j*” (44), в) „а увешће [Вук] четири нова слова *љ*, *њ*, *ђ*, *j*” (51), г) „Предлажући изабацивање старих и увођење нових слова *ђ*, *љ*, *њ* и *j*, он [Вук] се исто-времено залагао и за [. . .]” (74 — подв. А. М.). Из оваквих ауторових формулација читалац не стиче реалну слику о новинама Вукове азбучне реформе, јер у првом случају (а) недостаје *џ*, а у остала три (б, в, г) недостају *ћ* и *џ*. Друга Вукова ћириличка реформа (1818) тицала се увођења свих шест слова: *љ*, *њ*, *ђ*, *ћ*, *j*, *џ*, о којима и сам Вук посебно говори у свом *Срѣском рјечнику* (Беч, 1818, XXXV—XXXVI). Новине у Вуковој реформисаној азбуци, међутим, не тичу се само нових слова по лику (*љ*, *њ*, *ђ*),⁵⁹ већ и по функцији (*ћ*, *џ*), односно и по једном и по другом моменту какво је слово *j* у штампаној ћирилици, о чему Поповић не води рачуна у овој својој књизи. Озде је већ речено да свођење двофункционалног *ћ* на једнофункционално слово представља новину, одређен реформаторски поступак. Обележавање сугласника *џ* искључиво знаком *џ* (уз напуштање ранијих начина обележавања овога

⁵⁵ Овде *j* у заградама означава гласовну вредност знака *i* а не слово *j*.

⁵⁶ Уп. *Скупиени граматички и полемички списи Вука Стеф. Караџића I*, 197.

⁵⁷ Уп. *Скупиени граматички и полемички списи Вука Стеф. Караџића I*, 207. Сви горњи примери проверени су, за ову пралику, и у оригиналу: Новине српске, у Вијени, у суботу, 8. јунија 1818, число 46, 360 (додатак); число 51, у среду, 26. јунија 1818, 400 (додатак).

⁵⁸ Вукове речи, нарочито из његових полемичких списа, морају се данас проверавати, тј. не могу се увек примати са унапред обезбеђеним поверењем (уп. о томе код мене: Млад. Однос 103, 103—104).

⁵⁹ Знак *j* за Вука није био ново слово већ само *ђ*, *љ*, *њ* (*Срѣски рјечник*, 1818, XI). У чланку *Одговор рускоме рецензенту* (1826) Вук, позивајући се на стару двофункционалност слова *ћ*, каже, интересантно, да се за знаке *ћ* и *ђ* „може рећи, да су нам ова два слова од старине”, односно „*ћ*, *ђ* и *џ* наша су слова од старине”; а за *љ* и *њ* Вук истиче да су „права Славенска, и тако исто у једно састављена, налазе се у најстаријим Славенским рукописима” (уп. *Сабрана дела Вука Караџића. Књига осма: Даница 1826—1827—1828—1829—1834*, 80 — подз. А. М.). Иначе, уп. лигатуру *љ* (од *л* и *ь*) у речи *краљ* у повељи краља Владислава из прве половине XIII века: А. Младеновић, *Језик у његовама краља Владислава*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1972, књ. XV-1, 11.

гласа са *ч, ж, чж, дж*),⁶⁰ такође је граfiјска новина коју је донео Вук 1818. године. Самим тим, говорити о словима *љ, њ, ђ, ј* као о искључивим нозинама у Вуковој реформисаној ћирилици, како то чини Поповић, значи непотпуно и нетачно приказивати азбучну реформу овога нашега великана 1818. године.

18) Кад већ указује на порекло неких нових слова у Вуковој реформисаној ћирилици 1818. г. (49), Поповић је био дужан да укаже на порекло свих тих нових граfiја, и да при том буде тачан. Он је пропустио овде да укаже на слово *ћ*, на његову старину и његову нову функцију, а исто тако и на порекло слова *ђ*: да је, као што је познато, нацрт за ово слово Вук добио од Лукијана Мушицког.⁶¹ За знак *и* Поповић каже да је то „слово румунског порекла” (49), што је у супротности како са Вуковим схватањем, који је више пута указивао на српско порекло ове граfiје, тако и са новим истраживањима у овој области (уп. Млад. Прил. 128—130, 130—156). Касније, на 131. страни своје књиге, Поповић ће довести себе у контрадикцију кад слово *и* увршћује у ред 18 „малих слова” црквене ћирилице (!). Добро је познато да се ово слово јављало у текстовима писаним српским народним а не и црквеним језиком.

19) Говорећи о познатој забрани употребе Вукових слова *љ, њ* и *ј* у ћирилици, коју је децембра 1832. г. донела „Књајеско-српска канцеларија у Крагујевцу”, Поповић закључује да је тим „правилима о цензурисању устоличен [. . .] стари правопис” (71), што, наравно, опет није тачно. Ако је овом забраном спрачавано званично присуство Вукових слова *љ, њ, ј*, употреба такође Вукових слова *ћ, ђ, и* у исто време тиме није ограничавана! А пошто ових шест слова чине Вукову азбучну реформу од 1818. године, то значи да се може говорити о половичном усвајању ове реформе и од стране, како Поповић овде често истиче, њених непомирљивих противника (уп. Млад. Усв. 80-88). Не може бити уопште речи о „устоличавању старог правописа” доношењем поменуте забране, јер су се са другим традиционалним словима званично употребљавала и нова Вукова: *ћ* (= *ћ*), *ђ* (= *ђ*) и *и* (= *ц*). Да је, којим случајем, том забраном уведено означавање гласова *ћ* и *ђ* заједничким знаком *ћ*, и консонанта *и* помоћу *дж, ч, ж* или *чж*, онда бисмо могли говорити о комплетном враћању на стари правопис. А до тога, видели смо, није дошло, те аутор који покушава да сагледа ситуацију у нашој ћирилици поменутог времена, мора то стање тачно уочити и тачно изнети.

20) О Његошевом односу према Вуковој ћирилици Поповић пише не неколико страна ове своје књиге (85—91) а наше примедбе тичале би се следећих момената.

а) Његош је стално употребљавао слова *ђ, ћ* и *и* у складу с Вуковом азбучном реформом 1818. године. Њих налазимо како у првим (1834,

⁶⁰ Уп. код мене: Млад. Прил. 144, 146, 156; Млад. Три прил. 183—189; у Вуковој *Пјеснарици* (1814) глас *и* се означава са *чж* (уп. С. Реметић, н. д., 61).

⁶¹ На другом месту у својој књизи, а не овде, где говори о Вуковим сарадницима (41) Поповић помиње узгред и у заградама да је Вук „граfiчки знак фонеме *ђ* преузео од Мушицког”.

1835) тако и у каснијим Његошевим штампаним текстовима (1847).⁶² Самим тим, није уопште тачна Поповићева тврдња да је Његош у једном периоду напустио употребу слова *ђ* (88).⁶³

б) Није у *Пустиняку цетињском* и *Лијеку јаросији шурске* Његош напустио употребу само *-з* и *ы*, како мисли Поповић (86), већ и *-ь*, *-ий* и *-ий* (уп. Млад. Одл. 42—44, 45, 60), што је врло важно и што указује на један упрошћенији вид традиционалног ћириличног правописа у раним Његошевим штампаним делима. То истовремено значи да *Горски вијенац* није 1847. штампан само „правописом са *з* и *ы*“, како истиче Поповић (87), већ, за разлику од Његошевих првих објављених дела, овде срећемо и *-ь*, *-ий*, *-ий*, поред, наравно, *-з* и *ы* (уп. Млад. Граф. ГВ 116, 117—122, 142—144).

в) Млади Његош је једно време, очигледно, лично радо писао Вуковом реформисаном азбуком, што се огледа не само у његовом писму Вуку (16. XI 1834), већ и у његовом писму Бјелопавлићима (11. XI 1836), а што Поповић не помиње (85).⁶⁴ Овај други податак важан је зато што показује да Његош није само из куртоазије према Вуку понекад писао писма његовом реформисаном ћирилицом. Иначе, оба ова писма писана су у целини Његошевом руком,⁶⁵ што је такође важно кад говоримо о усвајању Вукове ћирилице од стране овог владице. Тај податак је у првом реду требало да се нађе у овој Поповићевој књизи, а у другом плану онај да је Његошево писмо, из којег Поповић цитира речи о ливењу слова *љ*, *њ*, *ј*, писано новим правописом (85), јер то писмо, писано, истина, Вуковом ћирилицом, није писала Његошева већ рука његовог секретара Д. Милаковића. Овде се Његош само потписао Вуковом азбуком додавши пре тога неколико речи.⁶⁶ Наравно, и овај податак

⁶² Уп. код мене: *Одlike графије и правописа у његовим штампаним делима*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1973, књ. XVI-2, 40, 53—54, 54 (овде скраћено: Млад. Одл.); *Графијске и правописне одlike његовог издања „Горског вијенца“*. — Годшњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, 1971, књ. XIV-1, 116, 134—135, 135 (овде скраћено: Млад. Граф. ГВ).

⁶³ Ово слово Његош редовно употребљава и у свом властитом писању: тако он пише *дође* нпр. у писму Ј. Гагићу 26. X 1830, односно *ође* у свом тестаменту од 20. V 1850 (уп. факсимиле ових докумената у књигама: Петар Петровић Његош, *Писма. I. 1830—1837*. — Београд (Просвета), 1951, прилог између 16. и 17. стране; *Писма. III. 1843—1851*. — Београд (Просвета), 1955, прилог између 512. и 513. стране, 3).

⁶⁴ Уп. код мене: *Ујидицај Вукове ћирилице на графију у Његошевим рукописним и штампаним делима*. — Научни састанак слависта у Вукове дане. Реферати и саопштења, Београд, 1972, књ. 2, 276 (овде скраћено: Млад. Ут.).

⁶⁵ Уп. аутографе ових писама: а) у Архиву Српске академије наука и уметности у Београду (Историјска збирка, бр. 4305, Његошево писмо од 16. XI 1834 — објављен и факсимил: П. П. Његош, *Писма. I. 1830—1837*, прилог између 224. и 225. стране) и б) у Архивском одељењу „Музеја — Цетиње“ на Цетињу (кутија: Петар П 1836—1837, бр. 51, Његошево писмо од 11. XI 1836).

⁶⁶ „Кои [а не који како би Вук написао — А. М.] остајем Вас поздрављајући Ваш искрени српски почитатељ В. Црно. Петровић“. Уп. аутограф овога писма у Архиву Српске академије наука и уметности у Београду (Историјска збирка, бр. 4301). Ово је писмо, дакле, писано 1833. а не 1834. г., како се стиче утисак из Поповићевог цитирања на 85. страни његове књиге. На поменути Његошев потпис Вуковом азбуком указује се и у мом овде већ помињаном раду: Млад. Ут. 276.

има свој значај у вези с употребом Вукове ћирилице у канцеларији на Цетињу у првим годинама Његошевог владиковања — али то тако формулисано не налазимо у овој Поповићевој књизи.

г) „Биће да у свесловенском фанатизму, којим је [. . .] и сам Његош 1847. био опијен, треба тражити разлоге што прво издање највећег песничког дела српске књижевности XIX века није штампано српским словима љ, њ и ј” (88) каже Поповић.⁶⁷ Пре свега, није потпуно тачно да слова ј нема у првом издању *Горској вијенци* (1847). Овде се, истина, не среће минускулно ј али је зато неколико пута употребљена мајускулна грађија *J* (*Јошићъ, Јошићъ, Јокъ* — уп. Млад. Граф. ГВ 116, 125—128) — податак који би и те како добро дошао Поповићу за његова закључивања. Друго. Да ли у Његошевом „свесловенском фанатизму” стварно леже разлози што је *Горски вијенац* штампан традиционалном ћириличком грађијом (али са *ћ, њ, њ* и *J*)? Па Његош је овај свој спев писао великим делом старом ћириличком грађијом а не Вуковом азбуком!⁶⁸ Да ли то значи да је Његош био „свесловенски фанатик” све време док се служио традиционалном ћирилицом, а само је на моменте престајао то да буде: кад је понекад, као млад, писао Вуковом ћирилицом и кад су, касније, два његова дела штампана Вуковом реформисаном азбуком (*Кула Ђуришића* и *Чардак Алексића 1847 године*, Беч, 1851;⁶⁹ *Лажни цар Шћейан Мали*, Трст—Загреб, 1851⁷⁰)? Да ли је Његош био опијен „свесловенским фанатизмом” док је стварао *Лажној цара Шћейана Малиј*, јер је и ово своје дело писао старом ћирилицом,⁷¹ а изашао је из тога фанатизма чим је ту књигу 1851. штампао Вуковом азбу-

⁶⁷ У свом писму Императорском друштву за историју и руске старине Његош говори о томе како је његова „юная душа, упоенная фанатизмомъ одноплемениности [. . .]” (уп. *Письмо черногорскаго владыки въ Императорское общество исторіи и древности россійскихъ*. — Чтенія въ Императорскомъ обществѣ исторіи и древностей россійскихъ при Московскомъ университетѣ. Засѣданіе 28-го февраля 1847 года, 1847, 7, 32), односно „фанатизмомъ единородности” (уп. П. П. Његош, *Писма. III. 1843—1851*, 336). У свом преводу на српски одломка из овог писма Поповић доноси поменућу синтагму у облику „фанатизмомъ саплемениности” (88), али у свом тексту, у тексту који долази одмах после овог превода, Поповић говори, како смо горе видели, о Његошевом „свесловенском фанатизму” (88), што свакако није исто.

⁶⁸ Уп. фототипско издање овог Његошевог дела: Петар Петровић Његош, *Віџацъ Горскій*. — Љубљана (Тисак и уметничка опрема књиге Ј. Бласника насл.), [1931], стр. 34; уп. и код мене: *О рукопису и првом издању „Горској вијенци”*. — Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, 1970, књ. XIII-1, 273—334.

⁶⁹ Ово дело на насловној страни оригинала првог издања носи 1850. годину: „У Бечу у штампарији Јерменскога манастира 1850”, а на спољној страни задње корице налазимо у оквиру одштампану 1851. годину: „У Бечу 1851. у штампарији Јерменскога манастира”. Полазећи од насловне стране, Поповић констатује да је ово дело „1850. штампано у Бечу” (91) мада податак са задње корице говори да је оно дефинитивно било готово 1851. године.

⁷⁰ Код Поповића (90) грешком стоји да је ово дело штампано 1850. место 1851. године. Ова књига је, иначе, издата у Трсту али је штампана у Загребу.

⁷¹ Наравно, са *ћ* и *њ* (а свакако и са *ѡ*). Концепт рукописа прве стране *Лажној цара Шћейана Малиј*, писан Његошевом руком, данас се чува у Рукописном одељењу Матице српске у Новом Саду под сиф. 498. Цео овај аутограф публиковао је фототипски др Љ. Дурковић-Јакшић: *На Његошевој књизи „Јуџославија”*. — Библиотекар, Београд, 1963, бр. 4, сл. 1.

ком? Да ли се Његошево свесловенство може третирали као „фанатизам“ зато што је писао и многа своја дела штампао традиционалном ћирилицом? Зар се може Његошево штампање *Лажној цара Шћейана Малој* (1851) Вуковом ћирилицом тумачити Његошевим „трежњењем“ од панславизма а „у знаку ондашњег југословенства“ (90), како мисли Поповић? Па тај исти Његош (написавши ово дело традиционалном ћирилицом — в. нап. 71), по речима Љ. Ненадовића, изразио је, најпре, изврстан протест а затим додао да је он сам предао рукопис поменутог свог дела издавачу а да му при том ништа није рекао којом азбуком да га штампа, старом или новом.⁷² Те Ненадовићеве речи наводи и сам Поповић (90), и за њих се опредељује као веродостојније (91) — па зар оне не говоре јасно о томе да штампање *Лажној цара Шћейана Малој* Вуковом ћирилицом није учињено на Његошево тражење? Ако је то тако, а друкчије се Ненадовићеве речи не могу схватити, онда је јасно да сам Његош лично није заслужан за то што је поменуто његово дело штампано Вуковом азбуком. Самим тим, не могу се Његошу приписивати ни евентуалне идеолошке основе у знаку југословенства које, из самог факта штампања *Лажној цара Шћейана Малој* Вуковом ћирилицом, покушава да сагледа Поповић.⁷³

д) Иако су Његошева дела *Лажни цар Шћейан Мали* и *Кула Ђуришића* и *Чардак Алексића 1847* године штампани Вуковом азбуком, то никако не значи да је Његош напустио писање традиционалном ћирилицом. Он ће писати до смрти старом ћирилицом (али са Вуковим словима *ћ, ђ, њ*, како смо већ рекли), и то не само текстове у својој *Биљезници*, како истиче Поповић (91), већ и писма, песме, разне потврде, па и сам свој, овде већ помињани, тестамент.⁷⁴

⁷² Уп. о томе познате Његошеве речи по навођењу Љ. Ненадовића: „Узнем у руке ту књигу; наслов јој је: ‚Лажни цар, Мали Шћепан‘. — Одиах је отворим, и прочитах нека места на која ме он упутио. Ја му одговорим да ми се веома свјиди, и да ћу је понети кући да је читам. ‚Не дам, вели, да носите кући; код куће пишете ‚Обилића‘ или се одмарајте, а ‚Малог Шћепана‘ можете читати на пароброду, кад појемо‘. За тим настави: ‚примећавате ли штогод у тој књизи? Погледам добро у отворену књигу, и одговорим, да ништа не примећувам. ‚Видите ли, рече, да је печатана новом, Вуковом ортографијом?‘ — И ја тек онда приметим, да је заиста тако. ‚Е није вриједно, продужи владика, повјерити коме штогођ! Ја сам предао рукопис Андрији Стојковићу у Трсту, да га, као што ме је једнако молио, печата, а он ето печатао га новом ортографијом. Нова је ортографија добра, али нијесам рад, да ја у томе предјачим. Има ко те путове крчити без црногорског владике‘. — После кратког ћутања правдо је Стојковића: ‚До душе, нијесам му казао да печата ни старим ни новим правописом; он ме молио за рукопис, ја сам му га дао да чини с њим шта хоће‘” (уп. Љ. П. Ненадовић, *Писма из Ијалме*. — Београд (Српска књижевна задруга), 1907, 55—56 — подз. А. М.).

⁷³ То, међутим, не значи да се Његошу овим одузима југословенска оријентација која се, иначе, не може изводити из Вукове ћирилице у *Лажном цару Шћейану Малом*. Напротив, Његош је био присталица југословенске мисли, а велика му је жеља била „ослобођење и уједињење Југословена“, како истиче др Љ. Дурковић-Јакшић који посебно расправља и о називу „У Југославији“ као земљи публиковања поменутог Његошевог дела а што се налази одштампано на предњој корици (а не и на насловној страни) првог издања *Лажној цара Шћейана Малој* (н. д., 259, 263—265).

⁷⁴ Уп. нпр. неке Његошеве аутографе писане његовом руком: а) писмо В. Караџићу („Млетке на Божић Латинскиј 1850“ — Цватат, Богшићев архив), б) писмо Д. Владисављевићу (Напуљ, 31. I 1851 — Архив Српске академије наука и уметности.

21) Пристајући уз Вука потпуно, Поповић не види или не жели да види и извесне уступке које је чинио овај наш књижевнојезички, азбучни и правописни реформатор. Тако је, на пример, Вук из другог издања свог *Српског рјечника* (Беч, 1852) искључио 31 „срамотну реч”, које је, иначе, донео у првом издању овога свог дела (Беч, 1818)⁷⁵ а због чега је „расрдио клерикалне кругове”, како истиче Поповић (43). Самим тим, Поповић није у праву када каже да су поменуте речи „у другом издању [*Српског рјечника*] мање упадљиве него у првом” (102 — подв. А. М.), јер тих речи овде једноставно нема, што значи да је у овом погледу 1852. г. Вук обратио пажњу и на мишљење противничке стране учинивши јој одређен уступак.

22) У вези с Вуковим интересовањем за реформисање наше домаће латинице, за Гајеву латиницу, као и за међусобно приближавање ових двају писама, приметили бисмо следеће.

а) Говорећи о реформисаној латиници Љ. Гаја, Поповић каже да се она није „свидела Вуку ни као писмо које не представља верно гласовни састав српскохрватског језика. За разлику од Вукове азбуке, у њој свака фонема није имала своју графему” (126 — подв. А. М.). Ове Поповићеве речи нису тачне. Гај је увео знаке: *ǎ, ǟ, ǐ, ǣ, ǵ, ǧ, ǧ, ǧ*, тј. ова слова са дијакритичким знацима узео је за одговарајуће гласове.⁷⁶ Тиме је остварио у потпуности Вуков принцип да један глас треба да се означава једним знаком, пошто је тај принцип већ био реализован код других гласова у ондашњој нашој латиници (*a, b, v, g, d, e, z, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, f, h, c*). Самим тим, Гај је добио 30 знакова за 30 фонема, тј. свака фонема добила је своју засебну графију, те због тога поменута Поповићева тврдња не одговара истини. Ивасну графијску неусавршеност у Гајевој латиници представљао је свакако компромисни знак *ě* који је требало писати у одговарајућим речима на месту старог вокала јат (*pěsma, mlěko* и сл.) и који би се читао, изговарао, у зависности од дијалекатске припадности говорника, екавски, икавски или (и)јекавски. Да ли се Вуку, или другима, нису допала Гајева слова с дијакритичким знацима и зашто она сва нису касније прихваћена — то је друго питање; оно нема везе са принципом *један знак — један глас*, који је Гај у својој реформисаној латиници успешно решио.⁷⁷

Историјска збирка, бр. 9017/1, в) писма Ј. Гагићу и потврда о примљеном новцу (Напуљ, 8. II 1851, 12. IV 1851 — Цетиње, „Музеји — Цетиње”, Архивско одељење, приновљени рукописи), г) песма *Римъ 1. ян. 1851. уписано на кудолу Свѣтога Петѣра* (Архив Српске академије наука и уметности. Историјска збирка, бр. 9017/2), д) о Његошевом тестаменту (20. V 1850) в. овде нап. 63. На 88. страни своје књиге Поповић истиче како је Његош после 1836. г. писао приватна писма „старим правописом”, али не додаје да је овај писац редовно употребљавао Вукова слова *ǧ, ǧ, ǧ*.

⁷⁵ Нема потребе да их овде наводимо у потпуности, како то чини Поповић (43). Поређењем I и II издања Вуковог *Српског рјечника* види се да под словима *ј, к* и *ѡ* у II издању овога дела недостаје 31 реч којих има у I издању.

⁷⁶ Уп. А. Белић, *Савремени српскохрватски језик. Први део: гласови и акценцији*. — Београд, 1951, 49.

⁷⁷ На страни 127. Поповић истиче да је Вук размишљао да, поред осталих, замени и слово *dǧ* из Гајеве (!) латинице. Гај је, међутим, предложио да се *у* означава са *ǧ* а не са *dǧ*.

Идући за својим погрешним мишљењем о Гајевој латиници, Поповић налази комплименте за латиницу којом је писан текст чувеног Књижевног договора (Беч, 1850) истичући да овде имамо „латиничко писмо које је тачно записивало звуковни састав српскохрватског језика” (129). Поповић, истина, признаје да у њој имамо графичке комбинације *dž*, *nj*, *lj*, *dj* (! — уместо *gj* — в. овде под б), али то њему не смета да њу сматра прогресивнијом ваљда зато што су се њом својеручно потписали и Вук и Даничић на крају текста поменутог Књижевног договора. Наравно, и графичким комбинацијама, а не искључиво самосталним графикама, могу се „тачно” записивати одговарајући гласови, али се овде не ради о томе која латиничка верзија може „тачно” или „нетачно” да „запише звуковни састав” нашег језика, већ која је од њих усавршенија, у којој је од њих у потпуности остварен принцип *један знак — један њас*. Очигледно је да су у том погледу све предности биле на страни Гајеве латинице, без обзира на то што она у свом пуном саставу није била дугога века. Поповићева разматрања, међутим, нису ишла овим путем већ другим који нам није пружио адекватну слику наше латинице из половине XIX века.

б) Поповић себи допушта контрадикцију на једној истој страни своје књиге (129) где најпре каже да је у латиници, којом је писан текст Књижевног договора (Беч, 1850), узето *gj* за *ђ*,⁷⁸ а нешто ниже говори о *dj* за *ђ*?⁷⁹ Издвајајући овде графичке комбинације *dž*, *dj*, *nj*, *lj*, Поповић истиче да имамо „само 26 простих графика у српскохрватској латиници” (129), што се види и из његовог поређења реформисане наше латинице са Вуковом ћирилицом (130), где међу латиничким словима доноси и *DJ*, *dj*, чему одговара ћирилично *Ђ*, *ђ*. Овде Поповић збуњује читаоца јер не каже на коју латиницу мисли: ако је у питању она из текста Књижевног договора, онда његов податак није тачан јер у рукопису овога текста и у његовом издању немамо *dj* за *ђ* већ *gj*,⁸⁰ ако је у питању наша данашња латиница, онда опет овај аутор није у праву јер се глас *ђ* у њој означава познатим Даничићевим словом *Đ đ*, те она нема 26 већ 27 „простих графика”.

в) На разним местима ове своје књиге Поповић врло оштро критикује и квалификује све оне који нису, по њему, били за приближавање ћирилице латиници. Ту спадају, пре свега, противници увођења слова

⁷⁸ Поповићева формулација на овом месту: „за глас *dj* уместо *dj* узете су графичке *gj*” (129), својом непрецизношћу само збуњује читаоца.

⁷⁹ Уп. његове речи: „Четири фониче (*dž*, *dj*, *nj*, *lj*) означавање су са по два знака, већ коришћена за означавање гласова *d*, *ž*, *n*, *l*, *j* (отуда, само 26 простих графика у српскохрватској латиници), а гласови *ž*, *š*, *ć*, *č*, писани дијакритичким знацима изнад графика *z*, *s*, *c*” (129).

⁸⁰ Фотокопију завршног дела аутографа Књижевног договора (1850) донео је сам Поповић у овој својој књизи (в. осми прилог по реду), где се *gj* = *ђ* види у Даничићевом потпису: *Gj. Daničić*. Издање овога текста, у оригиналној латиничкој графици, уп. у: *Скупиљени грамајички и њолемички сјиси Вука Сћеф. Караџића*. — Београд, 1896, књ. III, 299—301.

ј у српску штампану ћирилицу.⁸¹ А кад је касније у својој књизи прешао на питање Вукове намере да латиницу приближи реформисаној ћирилици, Поповић није нашао ни једну критичку реч за оне који то приближавања нису желели. Тако за Гаја каже само то да „није хтео да усвоји Вуков предлог о усклађивању латинице с ћирилицом” (118), а никакав критички осврт не даје ни о латиници из половине прошлога века у којој су, истина, задржана Гајева слова *ž, č, ć, š*, али у коју су уведени и диграми *dž, nj, lj, gj* (129), чиме се домаћа латиница само удаљавала од Вукове ћирилице. Ако је већ улазио дубље у ово питање, Поповић није смео остати једностран: морао је да проучи и прокоментарише отпоре међусобног приближавања ових наших двају писама, који су долазили и са латиничке стране!

г) Да би показао сву предност Вукове грађанске азбуке, Поповић је њу упоредио са црквеном ћирилицом (130),⁸² и то рускословенском или славенском, што методолошки није, наравно, исправно, јер је то поређење требало вршити са нерепформисаном грађанском ћирилицом Вуковог времена. Вук се није бавио реформом нашег црквеног језика, рускословенског, о коме, иначе, има високо мишљење,⁸³ па самим тим није ни реформисао писмо тога језика. Оно, традиционално, и данас се употребљава у Српској православној цркви. Дајући списак Вукових 30 слова, Поповић је морао додати и дебело јер (ъ) — о којем овај аутор уопште не говори — јер Вук овај знак није потпуно напустио после 1818. г. већ је прихватио Мркаљев предлог да њим треба да се означава вокално *р* прозиционо ограничено, у самогласничкој околини.⁸⁴

⁸¹ Тако су они „православни изолационисти” (56); они „латиничку јоту нису могли да сваре” (58); С. Стратимировић је „калуђерски притворан” (69); „али ће честољубиви и христољубиви грађдани и црквари и даље грдити латиничку јоту” (77); С. М. Сарајлија је „љубоморан на Вука због његовог успеха у књижевности” (80); они су присталице „традиционалистичко-цркварске” концепције српске народности (96); они припадају „дебелојеровском државном колу” (102); они су „славено-српски конзервативци” (110) које одликује „њихова православна искључивост” (111); они су „црквени и државни кербери” (142); „Вуку није било лако носити се с калуђерима, поготово што они нису наступали јавно, него потајно, преко писама и међусобних думуњавања” (62) и сл.

⁸² То је исто урадио и на 50. страни своје књиге: упоредио је Вукову ћирилицу са „црквеном ћирилицом”, али рускословенском (славенском) у којој нема не само *ћ* и *и*, већ ни знака *ѣ*. Због тога је Поповићево помињање овде (49) „српкословенског ћерв (ѣ)” сасвим депласирано јер *ћерв* није слово црквене ћирилице, ни српске а камоли руске (уп. и Бор. Ћир. 203). То исто важи и за слово *и* (49).

⁸³ Уп. Вукове речи: „Ја Славенски језик љубим и поштујем, као и други који му драго Србљин; и зато мислим, да му се у данашње вријеме ни чим боље не може помоћи, него да га подијелимо од Српског језика, и да му дамо ону чест и поштење, што му приликује, као и цркви у којој се њим поје и служи; и да му се опет с друге стране не може већа неправда учинити ни дубља пропаст копати, него говорећи и доказујући, да је све једно Српски и Славенски језик, и пишући Српски по Славенској граматици” (*Српски рјечник*, 1818, XIII). Овде Вук, наравно, мисли на рускословенски (славенски) језик, на српски црквени језик свога времена, а на на „језик старе српске књижевности”, како погрешно констатује Поповић (46).

⁸⁴ Уп. *Српски рјечник*, 1818, XXIX—XXX; *Српски рјечник*, Беч, 1852, азбука у самом почетку; уп. и код мене: Млад. Нап. 18—19; Млад. Однос 102—103.

јер су те речи, с изговорним *-а-* у првом слогу, биле код нас у употреби у предвуковском и вуковском периоду.⁸⁹

У славеносрпском периоду наше писмености придевски завршеци *-ий*, *-ый*, као и завршетак *-ий* у ген. мн. именица ж. рода на сугласник, давани су тако само граfiјски. Ово значи да их при транскрибовању данас треба доносити са *-и* а не са *-иј*, како чини Поповић (*здравиј разум* 41, *малиј реић* 42, *милиј браиће* 61, *речиј* (ген. мн.) 102, *истиј Вуков Рјечник* 103), јер се са *-иј* овакви случајеви код нас нису изговарали.⁹⁰

*

Завршавајући овај осврт на Поповићеву књигу *Јоша*, треба поновити оно што је у почетку речено: то је свакако користан труд чији је циљ да се свеобухватним разматрањем питања, везаних за слово *ј* у предвуковском и вуковском периоду, дође до једне синтезе о овој проблематици. Напор који је уложен у овај посао треба, несумњиво, поштолати. Критичке напомене о овој књизи, дате овде, указују, с једне стране, на то да ауторов труд у низу праваца није уродио плодом чиме није остварен поменути циљ, и, с друге стране, на стручну сложеност саме проблематике која се овде разматра, и чија успешна обрада зависи од доброг познавања и филолошких а не само историјских, књижевно-историјских и културноисторијских момената у нашем XVIII и XIX веку. Поготово када граfiјска, правописна и језичка испитивања српских писаних и штампаних текстова поменутог времена данас у великој мери успешно остварују како наши домаћи тако и страни научни радници. Ослобођена низа, пре свега, филолошких недостатака, произвољности и нетачности,⁹¹ о којима је у овом прилогу било речи, једна

⁸⁹ Поповић каже: „терминима *словенска азбука* и *словенско писмо* Копитар и Вук називали су првену ћирилицу [...]” (14, што није тачно: уп. само код Вука: *о славенским словима* XXXIII, *у славенском језику* XXXV, *славенском орфографијом* XI и сл. (*Српски рјечник*, 1818).

⁹⁰ Уп. о томе код мене: Млад. Тран. 124—128; уп. и самог Вука који истиче да се *і* у примерима типа *вѣжнѣй*, *козѣй* и сл. изговара као *ј*, што аутоматски значи да крајње *-й* овде нема вредност *-ј* већ *-и* (в. овде нап. 19); уп. такође и Вуково објашњење да се примери *горнѣй*, *вѣчрнѣй*, *вѣжнѣй* читају са *-ни* а не са *-ниј* (*Сабрана дела Вука Караџића. Књига осма: Даница 1826—1827—1828—1829—1834*, 121). О томе да се *-й* у завршецима *-ый*, *-ий* „не чује”, тј. да се не изговара, уп. и А. Драгосављевића: *Посијанак славенски[х] слова или писменостј каква је и каква њреба да је у српском језику*. — У Београду, 1840, 114.

⁹¹ Поменули бисмо и следеће пропусе који се морају исправити: а) Ј. Рајић нема *обједанје*, како каже Поповић (7), већ *обједаня*; б) у XII веку није у ћирилицу унесено „слово ђерв (ђ)”, како истиче Поповић (11), већ ђерв у облику *ѡ*; в) док на једном месту каже да је Вук своју *Пјеснарицу* 1814. г. штампано старом ћирилицом (38—39), што је тачно (уп. С. Реметић, н. д., 55—63, 65—66), дотле у илустративном делу ове своје књиге, испод факсимила насловне стране *Пјеснарице*, Поповић ставља легенду „Мркаљева азбука”, што је, наравно, нетачно; г) *и* није „јотовано мало јус” (49) ни *ѡ* није „јотовано велико јус” (49, 50), како сматра Поповић, већ су то *ѡ* и *ѡ̑*; д) 40-их година XIX в. Ј. Хацић је употребљавао термине: *кирилица*, *Кирилова азбука*, *кирилска слова*, *Кирилова слова* (уп. *Уџукъ III. Ёзыкословный. О езыку и ѡравопису србскомъ. Одъ М. Свейића*. — У Новомъ Саду, 1846, 59, 60, 64), а не *ћирилица*, како истиче Поповић (54); *ђ* да би показао како су многе личности у преписици с Вуком оба-

нова синтетичка расправа о предвуковском и вуковском *ј* (евентуално у новом издању обе Поповићеве књиге) била би свакако корисна како за научну тако и уопште за културну јавност, нашу и инострану.

Београд

Александар Младеновић

везно писале -з на крају својих презимена, Поповић грешки кад као потврду томе наводи и презимена *Тюколи* и *Мушицкиј* (58) јер се она не пишу са -з (овде Поповић грешком наводи презиме *Милутиновић* без -з!); е) слово *я* илје „рускословенско“, како сматра Поповић (76), већ припада руској грађанској а не црквеној ћирилици; ж) Орфелинов *Славеносерјски маџици* (Венеција, 1768) не представља „прву реформу српске азбуке“, тј. то илје прва књига штампана „Орфелиновим грађанским словима“, како стоји у легенди испод факсимила, већ је то Орфелинов *Латински букваар* (Венеција, 1766 — уп. Ђ. С. Радојичић, *Кирилица*. — Енциклопедија Југославије, Загреб, 1956, књ. 2, 631; Г. Млхаиловић, н. д., 79—80); з) два пута Поповић категорички истиче да се Прота Матија Ненадовић потписивао „у свим документима старим правописом: Матвей Ненадовичъ“ (58), односно да се он „увек потписивао Матвей Ненадовичъ“ (144), што илје тачно јер се Прота потписивао и без „тите“ у свом имену: *Матвей Ненадовичъ* (уп. Протином руком писан документ: *Писмено мое њоследнѣ и њирикосновене волѣ*, у Валѣву, 4 Јануарија 1852 — Народна библиотека Србије, Посебни фондови, сигн. Р-235; овај документ је, иначе, и фототипски издат у књизи: *Пројѣ Матија Ненадовић и његово доба*. — Београд (Српска академија наука и уметности), 1978, [28.]

MILAN SURDUČKI, Srpskohrvatski i engleski u kontaktu. Rečnik i morfološka analiza engleskih pozajmljenica u standardnom srpskohrvatskom jeziku i jeziku Srba i Hrvata iseljenika u Kanadi, Novi Sad (Matica srpska), 1978, 370 pp.

Surdučki's monograph is devoted to the morphological adaptation of loanwords, a major field of inquiry within the wider study of languages in contact. It is based on a corpus of almost 8000 words, collected between 1963 and 1968 from both Standard Serbo-Croatian (StSC), and from Štokavian dialects spoken by immigrants from Serbia and Croatia in Canada (ISC).

By concentrating on an exhaustive study of a well-defined area Surdučki has made a major contribution to the study of loanwords both in the StSC language where they occur in the dominant language of the country and whose speakers are not generally English-Serbo-Croatian bilinguals, and in the spoken language of immigrants where they occur in a minority language whose speakers can generally be regarded as bilinguals in one form or another. Surdučki's monograph complements existing studies on loanwords from non-Slavonic languages in the StSC language such as I. Grotzky's *Morphologische Adaptation deutscher Lehnwörter im Serbokroatischen* (München: Trofenik, 1978, 189 pp.). It also presents an in-depth treatment of loanwords in ISC spoken in North America, since the existing two major studies of SC for that area, A. Albin's and R. Alexander's *The Speech of Yugoslav Immigrants in San Pedro, California* (The Hague: Martinus Nijhoff, 1972, 128 pp.), and Dunja Jutronić-Tihomirović's Ph. D. thesis „Serbo-Croatian and American English in Contact” (Pennsylvania State University, 1971, 249 pp.), contain comparatively few examples and comments on the morphological adaptation of loanwords.

Surdučki's book consists of two main parts: a dictionary of all loanwords and their variants recorded in his corpus (pp. 27—217), together with an index (pp. 218—266); and an extensive analysis of these loanwords in the recipient, SC language (pp. 267—368). The first part is preceded by an introduction and a list of abbreviations of sources serving also as a bibliography (pp. 5—20); the second part is complemented by an addendum on phonological and graphemic adaptation, and an annotated list of various types of calques.

The dictionary presents the most exhaustive and thorough listing of loanwords from English in Serbo-Croatian. Each English source-word is followed by a listing of the SC loanword in StSC and/or ISC and, where they have been recorded, variant forms. The use of the loanword is shown in a sentence, and further comments are given where necessary. Surdučki's examples of loanwords in the StSC language come almost entirely from written sources, while those for ISC have been collected from the informants' speech. The latter is justified, but one has to bear in mind that examples from written sources in StSC tend to over-emphasize the importance of specialized technical terms at the expense of the large number of everyday loanwords. Many of them have not yet been recorded in written sources of the period under investigation, as the author himself points out in the entry for *xerox* (p. 216).

Naturally, one may occasionally disagree with the designation of a given loanword as „a loan from English”. Thus, *tenda* (p. 197) and *frešak* (p. 93), both recorded in the speech of an informant from Panik near Bileca, already existed in the native language of the emigrants before they left their homeland. They are most probably loanwords from Italian, and their use in ISC may simply have been reinforced by the English equivalents. It also seems doubtful whether *juta* (p. 115) is a direct loan from English since its phonological structure points to German as its primary source language.

It is perhaps in the field of language contact studies, which relies mainly on spoken sources, where Surdučki's dictionary makes the greatest contribution: researchers can now consult an exhaustive and accurate compilation of SC loanwords from all major fields of life in an English-speaking environment.

Of equal value and high standard is Surdučki's analysis of the morphological adaptation of the loanwords. As might be expected, nouns by far outnumber all other parts of speech. The author clearly separates paradigmatic from suffixial integration and also includes derivatives, areas that in the past have often been confused. The inclusion of derivatives, which are not strictly speaking loanwords, is justified because they give information on the productivity of affixes, and on language structure in general. Like all authors of studies on the morphological adaptation of nouns Surdučki also devotes some space to the discussion of gender adaptation since this grammatical category is absent in the donor language English. The adaptation of loanwords by adding the desinence *-a* — as, for instance, in the example *box > baksa* —, has puzzled many researchers and called for an explanation. Surdučki clearly refutes the theory that semantic analogy, i. e. so-called synonyms in the native language of the bilingual informants, is *the* decisive factor („semantička analogija nije odlučujući faktor”, p. 291), and after careful examination of various possibilities comes to the conclusion that it is often impossible to indicate what really determines gender in such cases. However, Surdučki's list on p. 292 and a number of further examples in his dictionary, reveal that so-called „critical” word-final consonant clusters do play a significant part in the adaptation of nouns by way of either the addition of the desinence *-a* or the insertion of the mobile *-a-* in ISC. This reviewer has been

using Surdučki's book extensively for comparison with his corpus of loanwords from English in New Zealand ISC. It shows that such consonant clusters have been treated analogically in the speech of these two totally unconnected immigrant communities¹. Thus, *box* > *baksa/boksa* (Canada, NZ), *ranch* > *ranáč* (Canada), *swamp* > *švanap* (NZ), *plank* > *planka* (Canada, NZ), and *paint* > *penta* (Canada, NZ).

Surdučki comes to the conclusion that, except for minor details, there is no significant difference between the treatment of loanwords in StSC and in ISC („u načinu i sredstvima prilagodivanja", p. 340). However, one small but important difference becomes evident when consulting Surdučki's list of suffixes used in the adaptation of verbs: the formant *-a-* was found only 26 times in StSC but 317 times in ISC, while *-ira-* showed 74 instances in StSC but only 33 in ISC, a tendency that is evident also in New Zealand ISC.

In his discussion of the adaptation of loanwords Surdučki also touches on areas that have received only minimal treatment so far, such as stress, intonation, ellipsis, or specific cases of phonological adaptation such as final *-t* as *-c* (*nut* > *nac*, p. 346, 136). Surdučki's clear statements in cases where no firm conclusions could be offered will also be very helpful to future researchers.

One can find little fault with either the selection and analysis of the material or its presentation. The list of abbreviations might be more useful if written sources were given separately from the names of informants and, if the dictionary is ever to be published as a separate entity, it would be helpful to add an *index a tergo*. Considering the complexity of a book such as Surdučki's there are refreshingly few printing errors. The most prominent one is *zaljučak* (instead of *zaključak*) in the title of p. 340.

Surdučki's monograph is a fine piece of scholarship. It excels by its thoroughness and accuracy, and by its wealth of material and its lucid presentation. Future researchers will be able to rely on it with confidence.

Auckland

Hans-Peter Stoffel

¹ H. P. Stoffel. 1981. The Morphological Adaptation of Loanwords from English in New Zealand Serbo-Croatian. *Wiener Slawistischer Almanach* 7 : 243–252.

LÁSZLÓ DEZSÓ, *Typological Studies in Old Serbo-Croatian Syntax*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1982

Ово обимно дело (392 стр.) угледног мађарског лингвисте Ласла Дежеа посвећено је проучавању предикатских синтагми (одељак под називом *The verb phrase*, стр. 19—163), именичких синтагми и њима по синтаксичкој позицији сродних конструкција (одељак под називом *The noun phrase, non-finite constructions and subordinate clauses*, стр. 165—279) и реда речи (одељак насловљен *Word order*, стр. 280—377) у језику старих српскохрватских текстова. Синтаксичка тематика о којој је реч одабрана је у складу с оним што је већ поодавно главна научна преокупација аутора. Осветљавајући разна питања реда речи и синтагматских конструкција у мађарском, у словенским и другим језицима с тачке гледишта лингвистичке типологије, Деже се последњих година широко афирмисао у светској научној јавности, и ван славистичких кругова, као еминентан стручњак за типолошке студије (управо су ових дана, опет на енглеском језику у издању Мађарске академије наука, изнета у синтетизованом виду његова најважнија типолошка истраживања: László Dezsó, *Studies in Syntactic Typology and Contrastive Grammar*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1982). Његов типолошко-контрастиван, општелингвистички приступ језичким фактима није мимоишао ни књигу која се овде приказује. Он сам у својој уводној речи (одељак *Introduction*, стр. 13—18) с правом упозорава на то да она нуди и више од онога што наслов обећава. Та њена оријентација према општелингвистичким, теоријски релевантним опсервацијама о датостима једне конкретне језичке ситуације није мана ове књиге већ, напротив, њена предност. Управо ће јој та предност обезбедити далеко ширу читалачку публику од оне, првенствено сербократистичке, која је имплицирана насловом. Из тих је разлога добро и то што је излагање на енглеском — на језику којим по правилу владају стручњаци заинтересовани за општелингвистички проблем. Тиме је само повишена комуникативна моћ Дежеовог текста.

О томе да се са ширих теоријских позиција приступа темама којима је излагање посвећено обавештава, уосталом, на свој начин и приложени богат списак искоришћене стручне литературе (одељак *Bibliography*, стр. 386—392). Овај списак већ по себи представља аутора као изврсног

зналца — како онога што је већ урађено, тако и онога што још остаје под контраверзном дискусијом на одговарајућим подручјима теоријске синтаксе, односно синтаксичких проучавања српскохрватског језика. Треба на овом месту скренути пажњу на чињеницу да је Деже закључио своје излагање још почетком седамдесетих, тако да је 1975. она временска граница до које досежу његови библиографски подаци. Књигу Иреч Грицкат *Студије из историје српскохрватског језика* (изд. Народна библиотека СР Србије, Београд), која је објављена баш те „граничне“ године, Деже, према томе, није могао имати на располагању при изради своје студије, што је свакако штета (други значајан рад исте ауторке *Актуелни језички и шексполошки проблеми у сјајним српским ћирилским споменицима* искоришћен је, наравно, пошто је публикован раније — не, додуше, 1975, како омашком стоји у Дежевом библиографском списку, него 1972).

Аутор је свој рад засновао на најстаријем слоју српскохрватских језичких споменика, онеме до краја XIV века, што је сасвим правилно. Он је при том искористио велики број извора и скупио огроман материјал који илуструје све његове теоријске ставове, као и разноврсност појава у самом старом српскохрватском. Истини за вољу треба споменути и то да је извешан број споменика остао ван круга ауторове ексерпције, док су неки (манастирске даровнице и глагољске повеље) искоришћавани мање него што је било могућно. Међутим, ово не представља недостатак Дежеове студије, будући да је она и без тога веома богата материјалом.

Интерпретација језичких факата у овој монографији је одлична. Аутор влада како треба и српскохрватским језиком и самом проблематиком, о чему на свој начин сведоче, с једне стране, поуздани преводи српскохрватских примера, а с друге — компетентно расправљање о неједнаком степену граматицизованости синтаксичких конструкција које се у њима отелотворују.

Само преношење примера остварено је с потребном акрибијом. Њих је из латиничних споменика Деже преузимао без интервенција, а кад се радило о ћирилским и глагољским споменицима, примењивао је транслитерацију. С обзиром на врсту студије о којој је реч, транслитерацијско решење је потпуно прихватљиво.

Своју анализу је аутор отпочео од глагола стављајући посебности њиховог творбеног лика у непосредну релацију са типовима њиховог лексичког значења. Затим је на основу уочених релевантних значењских црта разматрао могућности које постоје за то да се дати глаголи повежу с допунама на нивоу синтаксичке конструкције. И у даљем излагању, говорећи о другим врстама речи чији се лексички облик искоришћава за конституисање одређених синтаксичких јединица, Деже усредсређује свој истраживачки напор на то да издвоји оне семантичке компоненте лексичко-морфолошких значења од којих зависи комбинабилност одговарајућих носилаца тих значења на синтаксичком плану. Није у овом случају толико важно да ли су баш сви Дежеови критерији у истој мери прихватљиви; ту и тамо би се могла, наравно, предложити

и нешто друкчија решења (примера ради да споменем: ја се, рецимо, не бих сложила са тим да придеви као *suh*, *tvrd*, *jak*, *lěv* означавају „ОПШТЕ физичке одлике” — в. стр. 35; „општост” неће бити оно што их супротставља придевима са значењем „стања људског организма” као што су *zdrav*, *gluh*, *hrom*, *slěp*). Битно је то да нас је он први детаљније упознао са извесним семантичким регулативима који су условљавали образовање синтаксичких структура старог српскохрватског.

Сумње никакве нема: овај је рад Ласла Дежеа врло значајан прилог нашој историјској граматизи. Довољно је већ имати у виду то да је аутор у том раду своја истраживања с успехом усмерио на поједине проблемске области које заслужују веће интересовање домаћих стручњака. Пре свега — ако се изузме *Србска синтакса* Ђуре Даничића (из 1858. године), као сасвим посебно дело, до Дежеовог рада није постојала ниједна монографија која би била заснована на принципу обухватања једнаком пажњом свих старом српскохрватском својствених типова синтагматских конструкција. Сем тога, анализа реда речи у старом српскохрватском представља својеврстан пионирски подухват. Многи су се разлози, једном речју, стекли за то да ову књигу поздравимо као крупан догађај у историји сербохрватистике.

Вредност те књиге утолико је већа што је она методски модерно, а у исти мах и оригинално постављена. Примењена су, поред осталог, она схватања америчког лингвисте Чарлса Филмора (Charles Fillmore) која су почетком седамдесетих означавала нову етапу зрелости у развоју генеративне граматике. И сам Деже је у методологију унео позитивне иновације, такве чија се прикладност на прави начин потврђује управо онда кад се ради о описивању словенских синтаксичких прилика.

Пошто сам већ споменула методологију, дужна сам да скренем пажњу и на следећу појединост: у накнадно додатом поглављу *Епилог* (*Epilogue*, стр. 381—382) Деже се у најкраћим цртама осврће на оне методолошке концепције које су током протекле деценије преовладале у појединим словенским лингвистичким срединама напомињући при том како његова сопствена методолошка самосвојност ипак не стоји сасвим у нескладу са њима. Иако не поричем сваку корисност тим додатним информацијама, ипак се не могу отети утиску да се лепо могло проћи и без њих: дело својим квалитетима довољно оправдава научни поступак аутора.

Своје досадашње оцене свела бих у следећи закључак: *Studies in Old Serbo-Croatian Syntax* Ласла Дежеа у исти мах је и компетентна студија неких од значајнијих проблема историјске синтаксе српскохрватског језика и позитивно потврђивање ауторових теоријских ставова. Било би заиста штета ако овај леп допринос сербохрватистици не би био примећен онолико колико заслужује у круговима наших домаћих стручњака.

Београд

Милка Ивић

ПАВЛЕ ИВИЋ, ВЕРА ЈЕРКОВИЋ, Правопис српскохрватских ћирилских повеља и писама XII и XIII века, Нови Сад 1981.

За сваку културу појава једне исцрпне монографије и синтезе о историји њене писмености или о значајном делу њених писаних извора и сведочанстава из најранијег периода, који се у овој прилици обрађују са становишта правописа, представља својеврстан догађај; за нашу, која је, углавном, била лишена прецизног сазнања о обиму проверених извора за дату област као и обраде језика појединачних споменика, њена појава је истовремено и сума пионирски обављених истраживања.

Монографском обрадом правописа најстаријих српскохрватских ћирилских повеља историја српскохрватског језика добила је знатно више него што то у другим околностима даје историја правописа за одређени период. Може се слободно рећи да је, захваљујући савесности са којом су Павле Ивић и Вера Јерковић пришли обради *Правописа српскохрватских ћирилских повеља и писама XII и XIII века* (у даљем тексту *Правопис*), историја српскохрватског језика, за назначену грађу и време, добила, пре свега, нове и сигурне темеље. Јер, не заборавимо, реч је о почецима систематског рада на најстаријој грађи за коју се најтеже крче путеви, одређују прилази и начин интерпретације филолошких чињеница, установљава методологија и тиме ствара образац који би требало следити, добија својеврсни приручник за многоструку употребу.

Задовољавајући основну потребу у пуној мери, аутори су, најпре савременим па и будућим историчарима српскохрватског језика дали проверену полазну основу и за све друге врсте истраживања пошто су строго одредили оквире позитивне грађе унутар којих се, према данашњим општим и, посебно, њиховим личним сазнањима, може поуздано трагати без даљих проверавања.

Обрада филолошких чињеница из прецизно омеђене грађе, која, у крајњој линији, има за циљ одређивање односа између гласова штокавског говора у XII и XIII веку и графема употребљених у ћирилским документима, не зауставља се на исцрпној дескрипцији стања у споме-

ницима нити на пажљивом испитивању назначених односа, као ни на даљем разноврсном и прегледном систематизовању масе добијених података — иако би тиме били у потпуности постигнути циљеви истраживања за дату монографију — пошто аутори интерпретацијом, ненаметљиво и без изричитог наглашавања, кроз читаву грађу проширују обраду у два значајна смера.

Са једне стране, веома често, кад год то материја захтева и омогућује, аутори прате стање у црквеним споменицима, истичу разлике или изналазе додирне тачке у двама писаним традицијама. Са друге стране, што је такође од изузетног значаја, они следе посебне случајеве неподударности између графема и гласова до којих су довели писани узуси тако што задржавање тих случајева објашњавају могућношћу постојања истих комбинација у звучном систему живог говора само на другим местима. На тај начин аутори *Правовиса* зашли су знатно шире у основне проблеме стварања и развоја српскохрватског језика него што то изискује обрада правописа назначених извора.

Значи, чињеница да су у средиште истраживања стављена специфична сведочанства, ћирилски документи, није одвојила ауторе од осталих компонената које се уграђују у структуру књижевног језика, а у исто време, иако посредно, они су нас допунским тумачењима још јасније упозорили колико је говорни језик и у нашим условима био важан чинилац у формирању књижевног. Очигледно је да, полазећи од наведених извора, са уверењем да они дају „поуздано полазиште за праћење документарно засведоченог развоја српскохрватског језика”, аутори нису проширивали основу истраживања само зато или превасходно зато да би проценили веродостојност својих запажања. Исправније би било видети у тим настојањима жељу — која се не исказује експлицитно јер књигу уопште одликује и строгост и скромност — да се српскохрватски језик, који „није одвојен неком преградом од оног у црквеним књигама”, у виду у којем је забележен у световним и пословним списима и са гласовним вредностима које сугеришу извори, обједини, већ у самим почецима, са свим битним чиниоцима који одређују истоветну структуру и у њој учествују.

Овим значајним и посебним резултатима, који се докучују пажљивим читањем и успостављањем веза између многобројних и драгоцених података, аутори су, значи, на два начина надградили своју исцрпну и изнад свега прегледну монографију: најпре, општијим становиштем у односу на говорни језик и писано наслеђе којим се сугерише интегрисање свих токова, а затим, посебно, сложенијим тумачењима која показују да се филолошке чињенице из писаног наслеђа морају потпуније и у ширем обиму пратити у систему живог говорног језика, с тиме што ће се забележени односи у одређеним случајевима проверити у истом положају на другим местима односно у другим речима или њиховим формалним деловима.

Уводним напоменама, на жалост у најсажетијем обиму, указујемо само на оне особености књиге којима се превазилазе њени основни оквири и задаци и по којима се позитивно и кроз конкретну анализу

решавају сложена питања. Јер та питања су, и са теоријске стране, још увек у средишту пажње опште славистике или чак и посебних филологија, као што је руска, где је о њима дуготрајно, свестрано и исцрпно расправљано. Разумљиво је да су многобројни претходни радови оба аутора и искуства стечена у њима, као и ослањање на најбоље традиције у словенској па и нашој филологији допринели да се данас већ и у обради правописа једног дела писаног наслеђа, према тумачењу добијених односа, сажму и обједине разноврсни токови писаног и говорног старосрпскохрватског језика, а исто тако да се развијенијим методом анализе филолошких чињеница још потпуније укаже на стваралчки удео говорног у књижевном језику.

I

Књига је издељена у три поглавља: Увод (страна 1—30), Преглед правописних појава (31—192) и Закључна разматрања (193—224).

Увод садржи: приступне напомене, обухваћени материјал са хронолошким регистром докумената, податке о географској провенијенцији докумената и њихових писара, табеларни преглед (бр. 1) са подацима о броју редова и броју слова у разматраним повељама и поделом тога материјала према областима, затим, упозорења о типу писма, податке о материјалу коришћеном за испитивање и, на крају, исцрпну библиографију која обухвата 12 страна.

За све документе, како је већ речено, састављен је хронолошки регистар чију је основну верзију са мноштвом података израдио мр Мато Пижурица, док је ревизију списка извршио Павле Ивић. За помоћ у његовој изради аутори изражавају посебну захвалност носиоцима рада на српском Дипломатару академику Сими Ђирковићу и стручном саветнику Душану Синдику, наглашавајући да су они својим саветима и пруженим подацима помогли и рад на ширем пројекту *Историје српскохрватској народној и књижевној језика* који води Институт у Новом Саду. Међутим аутори напомињу да су ипак вршили и посебне, допунске провере докумената пошто су за језичку анализу неопходна и специфична одређења изворности.

Материјал је према степену веродостојности за истраживање правописа подељен у три групе. У првој је или изворна грађа или преписи који не прелазе за истраживања одређену хронолошку границу (крај XIII века); тиме су издвојени документи који се и једини као меродавни користе за испитивање правописа; у другој групи налазе се документи настали у времену које аутори прате, али су сачувани само у каснијим преписима; у трећој групи су млађи српски преводи и преписи грчких повеља из XII и XIII века. Коначном израдом овога списка, поделом грађе у три групе и посебним издвајањем свих нечитких места у повељама аутори су обавили један од фундаменталних послова за испитивање историје старосрпскохрватског језика у свим његовим видовима, која ће, како је назначено у предговору, и да уследе. Јер из свега што

је речено јасно произлази да израда регистра није само хронолошко ређање докумената него многострука провера и успостављање одређених односа који се и најтеже установљују.

Првом, највећом скупином обухваћено је 55 докумената (1588 редова текста) који су према провенијенцији издељени у пет група, на грађу из Рашке, Хума, Дубровника, Босне и Далмације, с тиме што су унутар рашких посебно издвојене рашке манастирске повеље. Добио се занимљив однос, што аутори и подвлаче, по којем рашки материјал, чак и са издвојеним манастирским даровницама, обимом превазилази све, укупно узете.

У коментару се посебно претресају досадашњи ставови у литератури у односу на аутентичност и одређење провенијенције, а у коначним одређењима аутори се ослањају на правопис.

У осврту на раније предлоге Ј. Вране и П. Ђорђића о истоветности дуктуса у Мирослављевом и Немањиним потпису из 1186. г. (1а у регистру) и Немањиној оснивачкој повељи Хиландару (бр. 4) аутори изражавају извесну резерву уз претпоставку о могућој еволуцији дуктуса, што би, по мени, требало коначно свести на истоветан специфичан дуктус, заиста подударан у оба извора. Значајно је њихово прихватање сугестије М. Коса о рашком поректу обе повеље везане за краља Владислава (бр. 10 и 11), затим, поновно заузимање да се повеља Андреје Хумског (бр. 21) задржи у групи хумских, као и инсистирање да се препис Урошеве повеље цркви у Стону (бр. 25п) прикључи рашким споменицима.

II.

У главном и носећем поглављу посвећеном правописним појавама аутори доносе, најпре, инвентар слова, затим, обраду сваког слова посебно или, у издвојеним случајевима, у комбинацији са другим словом, дакле, правопис одређене групе односно слога (*ja*, *je* и др.), док се одлике графичко-правописног система и резултати добијени путем анализе правописа коментаришу синтетички у завршним поглављима. Свако слово обрађено је тако да увод садржи историјски осврт на правописну праксу у словенској писмености и сажето изнете резултате добијених односа кроз анализу повеља; затим се доносе примери за сваки појединачни споменик који се према пореклу сврстава у ширу групу уз честе коментаре свих посебних ситуација, док се сумаран резултат, најчешће, речито излаже кроз табеларне прегледе са драгоценим статистичким показатељима, разврстаним такође према провенијенцији споменика.

Група *ja*, која се у словенском наслеђу на почетку речи и иза вокала бележи са *ѣ* према глагољској традицији, или лигатуром *ia* према традицији групе ћирилских споменика, или комбинацијом оба знака, чиме се, значи, добијао троструки начин бележења, у повељама и писмима XII и XIII века писана је такође на сва три начина. Изненађујуће је да добијени статистички односи о начину бележења група *ja* у споменицима, разврстани према регијама, без обзира на задржавање старијег стања у периферним областима, сугеришу веће прожимање и продор

утицаја који крећу из Рашке, и истовремено показују колико значи могућност увида у целокупан материјал.

Прегледном табелом (бр. 2, стр. 35) аутори нас упозоравају да је више него два пута већи број примера са употребом лигатуре у рашким манастирским повељама, с тиме што се бележење са *ѣ* искључиво везује за хиландарске повеље Стефана Немање и Стефана Првовенчаног, али је у последњој у 36% употребљена и лигатура. У преосталих осам повеља група *ја* бележи се искључиво лигатуром. Посебно је занимљиво да су статистички исти односи добијени и у повељама које нису манастирске, али је ту већи број повеља, а мањи број речитих, концентрисаних примера у истом тексту. Резултат показује да је усвојена норма уз мали временски размак али равномерно примењена и у манастирским даровницама и у владарским канцеларијама.

Био би занимљив однос који су аутори добили анализом дубровачких повеља где се у великом броју примера потврђује бележење лигатуром. Међутим, како и сами аутори упозоравају, сви ови примери потичу од једног лица, Паскала, преписивача већег броја докумената. Због тога овај податак не може да говори о широј правописној навици, али се управо због образовања писара Паскала, који пише и латинске повеље, може посматрати као доказ да су оба начина бележења била позната и у Дубровнику и да су истовремено могла улазити у употребу.

За Хум, затим Далмацију, а посебно за Босну јасно је показано да се група *ја* бележи са *ѣ*, а да присуство лигатуре *и*, која је у Хуму употребљена у два примера а у Далмацији у четири, истина на изузетно кратким текстовима, потврђује за сада само да лигатура није била непозната, што не значи да неки други споменици или већи текстови не би потврдили и њену нешто ширу примену.

Специфична ортографија Повеље Стефана Уроша I цркви светог Петра и Павла на Лиму (бр. 32 из 1254—1263) и њене потврде од стране архиепископа Арсенија (бр. 33 из истих година) привукла је већу пажњу аутора. Иако њихове посебности нису до краја расправили, аутори су дали важно упозорење а истовремено и сабрали податке који јасно одређују њихову ортографију, уколико се пажљивије и свестраније сагледа. С обзиром на значај Полимља у развоју најстарије српске писмености, за које се настанак повеља везује, осврнућемо се и у овом приказу исцрпније на податке који су се о њиховој ортографији већ сабрали на једном месту.

Основне одлике правописа ових повеља, које аутори доносе на одговарајућим местима и сумарно у завршним поглављима, јасно показују да је у њима до краја спроведен и строго нормализован онај правопис који се назива светосавским, рашким. У њима су за групе *ја* и *је* у почетку речи и после вокала употребљене искључиво лигатуре *ѣ* и *и*, с тиме што је фреквенција лигатуре *ѣ* огромна (употребљена је 138 пута). За групе *ља* и *ња* примењен је правопис са *ла*, *на*, дакле рашки начин бележења, без оног колебања које се везује за неке споменике из светосавске групе, а који их бележе и са лигатуром после консонанта,

значи, са *ла* и *на*, што није више „рашко” иако је примеренији гласовним вредностима. У групама *ле* и *не* доследно је примењен правопис са *лв* и *нв* који је подједнако карактеристичан и за конзервативну рашку, и за тзв. зетско-хумску и за светосавску групу споменика, а, како упозоравају аутори, присутан је и у свим повељама где продира правопис са лигатурама. Побројане особености које у свим споменицима представљају битна обележја, а произлазе из резултата које су аутори анализом добили, јасно показују да обе повеље доследно следе светосавски рашки правопис.

Рашкој традицији припадају и примери са *га* за групу *ћа* (10) и један пример са *ге* за групу *ђе*, али се ту јављају и посебности. Наиме, опет према резултатима до којих су дошли аутори, велики је број примера (око 30) где се глас *ђ* бележи са *д* а глас *ћ* са *ч*. При томе треба имати у виду да је бележење са *д* потврђено у западним областима па и у Дубровнику али не у Зети и Босни, те је могло захватити и западну област Рашке, док се бележење са *ч* не јавља ни у једном другом документу због чега се засада може тумачити само као специфичност правописа самог Полимља за које се повеље везују.

Из свега напред реченог следи да се и посебна карактеристика у правопису повеља, замена етимолошког *џ* са *м*, не би могла никако везати за зетско-хумско порекло како то за правопис једног одломка са истоветном заменом у Братковом минеју, узимајући у обзир и правопис повеље, претпоставља Љубица Штављанин-Ђорђевић (Зборник историје књижевности САНУ 10, 1976, 29—30). Аутори, који у више махова наглашавају специфичност правописа обеју повеља, већ су изразили сумњу у разлоге због којих се порекло ове појаве везује за зетско-хумску правописну традицију, а тиме и јасније скренули пажњу на потребу да се она даље размотри. Они сами уопштеније су се задржали на овој појави и претпоставили да је у питању или хиперкорекција писара који механички шири замену *џ* у вредности *ја* или *'а* на етимолошко *џ* или диференцирање од обичног *е* при гласном диктирању, чиме се истовремено упозорава на екавски изговор гласа који се само друкчије пише. Осим тога, аутори су сумом прикупљених података јасно упозорили на природу правописа, који је по битним обележјима нормиран управо у духу светосавске рашке школе. Из тога произлази да се и порекло овога правописа везује за Рашку те да би и назначену специфичност требало размотрити у тим оквирима.

Тражи се, значи, одговор на питање које су особености рашке писане традиције могле да одиграју неку улогу у сасвим неодговарајућој замени етимолошког *џ* са *м*. Пре свега, она је могла да произиђе само из правописа у којем је *џ* на почетку речи и после вокала у значењу *ја* већ замењено са лигатуром, а *'а* означавано са *а* или *м*, уз тежњу ка радикалном елиминисању *јаша* за ознаку мекоће претходног сугласника у разноврсним комбинацијама (за различите ознаке *ћ*, *ђ*, а не само *љ* и *њ*). Због тога је, вероватно, тачно упозорење А. Белића да је ова необична појава новија, а потврђује се у Григоровичевом паримејнику

који сигурно није зетско-хумског порекла. То би значило да се ова појава развила у области где је правописном традицијом утврђена употреба *а* односно *ѡ* после *љ*, *њ*, *ћ* и *ђ* што је истовремено утицало на неограничено проширење механичке замене и самог етимолошког *јаѡа* са *ѡ* у свим положајима. Истовремено, у процесу стварања рашке норме могле су да утичу још неке појаве на ширење неодговарајуће и погрешне замене у писању *јаѡа*: руски начин бележења *'а* са *ѡ* елиминише се увођењем *а* и *ѡ*, а фонетска особеност, замена етимолошког *ѡ* преко *ѣ* са *е* бележи се у правопису околних споменика, тако да се правописна неуједначеност вишеструко повећава; исто тако већ у Мирослављевом јеванђељу, истина у незнатном броју примера, забележени су случајеви граfiјског разједначавања када се у непосредном суседству нађу два *јаѡа*, па се пише: *въ мирѣ въ м. вѣѣ, о свѣтѣ м. о свѣтѣѣ, вѣѡѡ ѣѡ м. вѣѡѣ ѣѡ*, значи, управо на местима на којима се јавља у напред поменутиим споменицима где, истина, није условљена граfiјским разједначавањем, али се даље иницирање стања изазваног оваквом условљеношћу може претпоставити. Занимљиво је да је исту појаву приметио још В. Јагић у Иловичкој крмчији која је, без обзира на место настанка, правописом више везана за рашку традицију него неки други рашки споменици.

На крају, по још једној особености правопис повеља се по пореклу везује за рашку традицију а то је проширена замена *оу* са *ю* коју налазимо у Мирослављевом јеванђељу и још неким рашким споменицима. Да је по пореклу Мирослављево јеванђеље чак и дијалекатски рашки кодекс упозорио је још М. Куљбакин у својој монографији о овом споменику (Посебна издања СКА LII, Ср. Карловци 1925); у важном приказу поменуте монографије запажања М. Куљбакина прихватио је и разрадио Н. Н. Дурново (Славиа, 5, 1927), закључивши да је ово мешање настало на територији која је прихватајући споменике из Македоније већ имала у језику извршену замену назала са *у*; недавно је и Ирена Грицкат на основу новијих резултата у дијалекатским истраживањима такође претпоставила да се правопис Мирослављевог јеванђеља у једном тренутку старијег развоја могао управо да подудари са дијалекатским стањем у области северно од линије Призрен—Тетово—Скопље, чиме никако није тврдила да такав правопис представља слику дијалекатског стања (*Судије из историје српскохрватског језика*, Београд 1975), али је озбиљно пољуљала општеприхваћену теорију А. Белића о зетско-хумском пореклу српске редакције. Неопходно је поменути да аутори такође скрећу пажњу на могућност да је мешање *оу* и *ю* као својеврсни паралелизам могло да утиче на ширење необичне замене етимолошког *ѣ* са *ѡ*, коју, са много разлога, свдећи особености правописа искључују из својих закључних разматрања.

Укупно сведени подаци о правопису повеља вишеструко потврђују да се сасвим необична појава правописне замене етимолошког *ѣ* са *ѡ*, на којој смо се у овом приказу дуже и исцрпније задржали, везује за рашку а не за зетско-хумску правописну традицију. Неуобичајено проширење у оквиру једнога приказа требало би схватити као потврду да су резултати монографије о правопису, смештени у целовиту слику изу-

зетно инспиративни за даља и посебна трагања као и за исправку наших ранијих претпоставки.

Правопис групе *je*, према начину на који се испољио у повељама дао је ауторима подлогу за сажимање неколиких важнијих запажања, значајних показатеља и за књижевни језик у целини. Истакнуто је да због смањеног контраста између *e* и *je* у изговору првобитни правопис са *e* није осетно нарушавао дистинкцију, иако је реформа ишла ка нормирању у корист лигатуре; овакво нормирање, претпостављено је, везује се за особеност српскохрватског језика где се *e* и *je* боље разликују него у бугарском и македонском; правопис са *e* посматра се претежно паралелно са писањем *ѣ*, што се у групи споменика из Дубровника а и из других области чешће потврђује, уз изузетке који се дају објаснити управо првим упозорењем аутора о слабијој дистинкцији. Тако се међу дубровачким документима са оба начина бележења издваја Паскалов правопис а исто тако и правопис Асенове повеље из 1253. г. (бр. 26 у попису), којим се, највероватније, потврђује да долази из традиције у коју је лигатура продрла. Издваја се по посебности у односу на испољен паралелизам са *ѣ* и *и* можда неочекиван однос који аутори добијају између двеју група рашких повеља, манастирских и дворских. Убедљивим бројчаним показатељима аутори доказују да се норма са лигатуром *и* теже усвајала у дворској средини. Запажена појава такође се може објаснити чињеницом, коју аутори подвлаче, да је мали број словенских речи имао *e* на почетку, док резултат води ка закључку да је манастирска средина била јаче изложена утицају правописа оних споменика који су већ и у стране речи уводили лигатуру, па су тиме већи број случајева а вероватно и писарска навика могли да врше одређени утицај. Захваљујући јасним показатељима, који се доносе у табеларном прегледу (т. бр. 3, стр. 40), аутори су, поред других елемената, могли да искористе добијене податке о начину писања слога *je* за прецизнију систематизацију унутар ширих група.

У језичком погледу значајан, правопис секвенце *jo*, везан „за секундарна морфолошка образовања у домаћим речима”, остаје и у даљем развоју, без обзира на разноврсну проширеност, важније сведочанство о историји облика у дијалектима него о некој јаснијој тенденцији у правопису.

Сложенија историја општесловенског начина обележавања сугласника *љ* и *њ*, пре свега у групама *ља*, *ња*, *ље*, *ње* пропраћена је, према моделу који се доследно следи, у уводном делу поглавља. Појаву трећег начина бележења, карактеристичног за правопис српскохрватских споменика, значи, бележење са *ла*, *на*, група *ља*, *ња*, у односу на двоструку старословенску традицију где се употребљавају правописне групе *лѣ*, *нѣ*, *ла*, *на*, аутори доводе у везу са увођењем правописа *ча*, *жа*, *ша* м. ранијег *чѣ*, *жѣ*, *шѣ*, наглашавајући да је и писање *лоу* и *ноу* за *љу* и *њу* настало уопштавањем *чоу*, *жоу*, *шоу* место правописа са лигатуром, с тиме што у ова разматрања уведе и двоструки начин писања везан за отврдњавање меког *р*³.

Резултати које су аутори добили о правопису група *ља, ња, ље, ње* и *љу, њу*, сведени у општу слику, најблаже речено су изненађујући, иако су, можда, и посебно индикативни када је у питању српскохрватско језичко подручје.

Пре свега, тешко се дало претпоставити да се у целокупном материјалу неће наћи ниједан пример са употребом *лћ* за групу *ља*, посебно с обзиром на чињеницу да је већи број српских кодекса из тог времена задржао овај правопис, иако је за групу *ја* имао устаљену употребу лигатуре. Овим се потврђује запажање аутора о оправданости увођења недовољно примереног начина писања са *ла* и потом прикладнијег са *ља* пошто се са првим начином бележења постигла дистинкција између *л + ѿ* и *ља*, иако се није издиференцирало бележења група *ља* и *ла*. Из свега следи да је у испитиваној грађи правопис са *лћ* био радикално искључен, те брже и потпуније еволуирао у правцу примеренијег начина писања, док се у једном делу српскословенских кодекса задржала комбинација која представља својеврсну симбиозу глагољске и ћирилске традиције. Исто је тако тешко било претпоставити резултат који ће показати да је правопис са *ла* био скоро равномерно распоређен у свим областима, и да ће се добити таква целовита слика која сведочи да је у овој фази развоја правопис из Рашке имао далекосежнији утицај, док је у време продора правописа са лигатуром тај утицај очигледно био смањен, те се испољио, скоро искључиво, у двема групама рашких повеља.

Можда као својеврсни паралелизам писању са *ла*, задржао се у свим областима и старији правопис са *лѣ* за групу *ље* (изузев три примера са употребом лигатуре у рашким повељама), што је у већој сагласности са недовољно и неуједначено сређеним стањем у српскословенској традицији, а што се дало очекивати према уопштеној констатацији о споријем продирању овог једино одговарајућег начина писања поменуте групе.

С обзиром на старословенску традицију у којој је група *љу* већ примереније обележавана велики проценат њеног правилног писања са лигатуром, како то и аутори подвлаче, представља природан продужетак.

Писање сугласника *њ* у групи *ња* налази се у целокупном материјалу заступљено са сасвим малим, скоро неречитим бројем примера. Писање са *на* појављује се у свим областима, осим у рашким манастирским повељама које уопште немају групу *ња* у примерима, док се бележење са лигатуром јавља у три рашке манастирске повеље и у Брачкој повељи из Далмације; једини пример у комбинацији са *јашом* у рашкој манастирској повељи објашњавају аутори као евентуално граfiјско разједначавање тако да и у овој комбинацији целокупна грађа потврђује елиминасање *јаша* за означавање мекоће претходног сугласника. Бележење *ње* са *нѣ* карактеристика је само рашких манастирских повеља, али је и тамо четири пута чешће обележавање са *нѣ*; и у овој комбинацији изузетак је Брачка повеља која има три примера са лигатуром и пет примера са вокалом. Необичније је што је група *њу* писана са лигатуром само у рашким повељама и што се овај начин писања није проширио

чак ни у дубровачкој грађи, док за Хум и не постоје примери у материјалу.

Писању сугласника *ђ* и *ћ* због њиховог значаја за српскохрватско подручје аутори су посветили посебну пажњу. Опсежнијим уводним текстом који претходи излагању грађе указали су на све битне елементе који су условили специфичност у њиховој ознаци: у старословенском језику није било гласа *ђ*, а ако је у грчким речима долазило *ђ* (од *γ* испред *е*, *и*) употребљавао се знак *г*; на српскохрватском подручју задржава се то писање и преноси на домаће *ђ*, али се поред *г* јавља и *ђерв*, непознато осталим подручјима ћирилске писмености; у старословенском писање *гв*, *гн* није стварало колизију јер их није било у систему тако да права потреба за дистинкцијом *ѝ* и *ђ* настаје на српскохрватском подручју; при томе је широки дијапазон дистрибуције *ђ* био први разлог а новија појава *ѝ* у везама *ѝе*, *ѝи* — *ноѝе*, *ѝинуѝи* други разлог за увођење посебне ознаке; увођењем употребе вокалског гласа са прејотацијом, писањем *па*, *гн*, *гю* постигнута је неопходна дистинкција за српскохрватско подручје — разликовање *ѝ* и *ђ* према обрасцу који је примењен за дистинкцију *л* и *љ*, *н* и *њ*; међутим могућност за означавање *ђ* испред *и*, *о* и у финалном положају није постојала.

Иако за ознаку групе *ђа* постоји у материјалу само један пример са употребом лигатуре, ипак би се смело закључити да су аутори са правом сугерисали паралелизам у означавању палаталности овога сугласника према осталима. Јер, сем у једном примеру из Дубровника искључене су комбинације са употребом *јаѝа*, а у рашким документима убедљиво преовлађује писање са *га* (34 + 7 : 1). Ову слику не ремети једини пример са *ђерв* у Немањиној оснивачкој повељи Хиландару, а шира употреба *ђерва* испољава се као превасходна особеност западних група споменика, пре свега хумских и дубровачких, а само са по једним примером потврђује се у Босни и Далмацији, значи у периферним областима, и свакако потиче из глаголице. Занимљиво је да је трећи начин, превасходно рашки, писање сугласника *ђ* са *д* примењен у Асеновој повељи Дубровнику (бр. 26), док се његово јављање у хумској повељи поповске општине (бр. 39) лакше објашњава. Можда би у посебној појави бележења *ђ* у Асеновој повељи требало видети упозорење да су и њене остале особености, лигатуре за *ја*, *је* и употреба *ю* за *оу* проширене учешћем неког рашког писара. Сагласно са назначеним особеностима је и одсуство лигатуре у комбинацијама за ознаку група *ђе* и *ђу*, где се нешто јасније издвајају пет примера са лигатуром за групу *ђу* у рашким неманастирским повељама, док по један пример у рашкој манастирској повељи и у једној дубровачкој нису релевантни показатељи.

Рашки начин обележавања мекоће сугласника, карактеристичан за повеље и писма, где је комбинација са *јаѝом* скоро сасвим искључена а комбинације са лигатуром, укупно узете, сведене на мањи број примера, испољио се и у обележавању група *ђа* и *ђе* тако што је преовладао начин писања са *ка*, *ке* који изједначаје стање у документима из различитих области. Осим изузетака са применом правописа са *ч* и *џ*, аутори су

издвојили и један пример са т у вредности *ћ* у повељи Одоља Преденића (бр. 20 I), који одговара рашком бележењу *ћ* са *д*.

Посебан прилог аутора, досада недовољно обрађеном проблему представља обрада меког *р*. На жалост, сам материјал не пружа довољно примера за прецизније закључке на основу којих би се, потом, одредило до ког се времена чувала мекоћа *р'*. Јасно је да се нестабилност у означавању мекоће овога гласа из редакцијске писмености проширила у правопис докумената, а, како аутори подвлаче, недоследно бележење мекоће других сугласника није могло допринети пажљивијем бележењу ове појаве.

Опсежнијим излагањем података и односа до којих су аутори дошли у означеним одељцима *Правописа* а које сами свестрано интерпретирају, систематишу и сажимају настојали смо да подвучемо значај управо оних особености које представљају битна обележја у писаном наслеђу и које се довољно брзо издвајају и у обимнијим текстовима а одразили су се у документима повремено на специфичан начин. То не значи да остале особености, које се такође помно и детаљно прате у поглављима која следе, представљају мање важне показатеље, али оне спадају или у категорију која се због многобројности теже сажима, као што је то случај са полугласима који су у књизи детаљно разрађени, или су то познатије особине, махом подударне у обе традиције писаног језика, као што је то случај са писањем *ы* и заменом *ы* > и после *к*, *г*, *х* или са начином писања некадашњег редуцираног *и* и *ы*, или су, на крају, у питању ситније појаве које ипак упозоравају на специфичне традиције те у потпунијој анализи нису никако занемарљиве већ често индикативне, али се свакој посебно у приказу ове врсте не би могло посветити више простора због чега се само сумарно излажу.

Писање полугласа или њему одговарајућег знака прати се најпре у финалном положају, док се медијални следи посебно у предлозима, префиксима, у корену *вѣт*, у осталим коренским слоговима, у деловима речи иза корена *и*, посебно, у страним речима, а у оквиру сваке назначене категорије прати се: писање *јера*, писање пајерка, испуштање полугласа или знака за полуглас и испуштање слабог полугласа.

Занимљиво је да се и овде по неким подацима разликују две писане традиције. Док се у документима полуглас веома ретко изоставља на крају речи и у положају испред заменичких енклитика или *во* и *же*, дотле у црквеним књигама изостављање полугласа у назначеном времену имамо управо испред заменичких енклитика и поменутих речица. Исто тако и чешће испуштање *јера* у префиксима, као општа карактеристика свих докумената осим дубровачких, не потврђује се као доследна тенденција у црквеним књигама које пажљивије чувају конзервативни лик. Чињеница да је употреба пајерка сведена на област Рашке вероватно сведочи о непосреднијем додиру двеју традиција.

У закључку о свођењу двају полугласа на један аутори се оштро супротстављају доскора општеприхватаном схватању о зетском пореклу српског једнојеровог правописа и приближавању гласовне вредности полугласа вокалу *е*, чиме се подржава и већ поменута расправа И. Грицкат

о раном настанку српске редакције у области која се простире северно од линије Тетово—Призрен—Скопље.

Редуцирано *и* и *јери*, скоро доследно изједначени и сведени на *и* употребљавани су у грађи тако да убедљиву превласт имају примери са *и*, посебно у Рашкој, а затим у Хуму, док је у Дубровнику око половина примера писана са *ь*. Стање у документима скоро се у потпуности подудара са стањем у црквеним књигама, чак толико да се неки изузеци могу имати у виду код приближавања ортографија из двеју традиција. Тако је сигурно веома важна већа фреквенција примера са полугласом у Повељи Стефана Првовенчаног Хиландару те њено присуство у рашким црквеним споменицима из блиског времена треба да се посматра као традиција овога скрипторија. Исто је тако важно упозорење које проилази из саме грађе, да се место и јавља *ы* у већ чешће помињаним повељама Уроша I Лиму и потврде патријарха Арсенија (бр. 32 и 33), јер је такав начин бележења карактеристичан за неколико рашких споменика из тог времена а појављује се и касније. Што се тиче писања редуцираних вокала полугласом требало би имати у виду да је то и редакцијска особеност за одређену групу текстова, па би се таква појава у Асеновој повељи можда могла везати и за извесну навику писара који пише кодексе са таквом редакцијском особенешћу.

Слововни сонанти *р* и *л*, може се рећи доследно, пишу се са полугласом после ликвида као у свим споменицима из црквеног наслеђа, док се изузеци објашњавају специфичношћу ортографије писара Асенове повеље и утицајем правописа латинских извора.

Обележавање сугласника по звучности праћено је у неколиким категоријама: предлозима, префиксима, именицама *ојћина*, *ојћинина*, придевима *ојћи*, *ојћински* и још у неколиким појединачним речима. Општи је закључак аутора да у правопису докумената нема много одступања од узуса потврђеног у српскословенским, па и старословенским споменицима.

Драгоцено је што су монографијом обухваћене и посебне а и тзв. ситније правописне појаве: писање слова *і*, *ї*, употреба слова *з*, секвенца шт, писање гласа *о*, обележавање гласовних секвенца *од* и *ој*, начин писања вокала *у*, питање употребе јусова, правопис групе *і* + вокал *У* библијским именима и у другим позајмљеницама, питање употребе *ижице*, писање слова *џ*, *џ*, *џ*, правопис краја реда, писање бројева, скраћенице, надредна слова, акценти и спирити, удвајање слова и писање лигатура.

Пажљивијим читањем ових наизглед ситних појава могу се запазити или издвојити управо они детаљи који се као изузеци или специфичности јављају и у црквеним књигама. Правопис краја реда, који се чешће и можда пажљивије чува у црквеним књигама, испољава се у повељама у неочекивано високом степену, што посебно за рашке прилике упозорава на сарадњу писара у двама областима а можда и на чињеницу да је ово правило строжије примењивано и у широј писмености. Међутим и у начину чувања краја реда има грађијских варијаната, писање полугласа на крају реда или надвучено изнад реда, натписивање вокала над редом да би се постигао по сваку цену вокалски завршетак, скраћивање

реда, посебни, приметљиви ритмови који се добијају надвученим вокалима на крају ступца или блока, све су то особености које често указују на блискости које нису занемарљиве.

Иако се по природи и значају не би никако могли издвојити у ситније појаве, акценти и спирити, без обзира на значај који имају и у старословенској и редакцијској писмености, као и чињеницу да им је посвећен велики број студија, па и монографија, најчешће остају недовољно преликани чак и у потпуним описима. Један од разлога свакако лежи у чињеници да су штампарске могућности увек ограничене, а други да су и у самим текстовима недовољно граfiјски чисто изведени и издиференцирани. Због тога је веома значајно што су аутори донели цео систем појава, наглашавајући и одступања у граfiјском извођењу и одређујући хронолошку границу између употребе удвојених и једноставних знакова. Примери изнесени у граfiи упозоравају на огромну подударност са системом обележавања ових знакова у црквеним књигама, а пошто је целокупан систем појава издвојен и прегледно систематизован, њихово описивање у црквеним књигама постаје сада нова, допунска обавеза свих археографа који истражују правописне особености српских црквених споменика XIII века.

III

Закључна разматрања обухватају: Преглед правописних одлика појединачних докумената, Карактеристике регионалних скупина докумената, затим, поглавља: Однос између истока и запада, Осврт на дијахроничну перспективу, Опште одлике граfiјско-правописног система и Степен подесности граfiјско-правописног система.

У прегледу правописних одлика аутори, пре свега, износе свој општији поглед на поделу споменика према правописним групама, који у суштини представља контекст у којем треба следити целокупно излагање грађе, а који им, разумљиво, грађа убедљиво сугерише. Они одлучно издвајају рашку правописну школу и конзервативнију, одбијајући погрешан назив зетско-хумски или зетско-босански и предлажући услован назив хумско-босански за конзервативнију групу споменика. За овакав став налазе разлоге, пре свега, у чињеници да се конзервативна ортографија потврђује и у рашким споменицима из најранијег периода, затим, да не постоје докази о упоришту те редакције у Зети, те да се грађа докумената концентрише на хумско а мање на босанско подручје, што се све вишеструко и све убедљивије потврђује и у црквеним споменицима. Већи број прецизније идентификованих рукописа који се везују за Рашку и Свету Гору потврђују различите традиције, чак у истим споменицима као што су Мирослављево и Вуканово; Мирослављево је по пореклу, и то управо његов основни део убедљиво везано за рашку област, једини споменик, вероватно зетски по месту где је преписан — Иловичка крмчија убедљиво се правописом везује за рашку традицију. Мноштво недоследности у споменицима Дубровника, Хума, Далмације, све уверљивије

говори у прилог прожимања и ширења рашких особености тако да су се разлози за искључење зетско-хумског назива сакупили на разним странама а коначно потврдили целокупном сликом о правопису најранијих докумената.

Преглед правописних особености по споменицима пружа читаоцу сасвим другу врсту асоцијација. Издвајају се битна обележја да би се усагласио и уједначио обим података, али се овим неопходним показатељима додају специфичности, садржане често у мање важним али релевантним обележјима, као и упозорења на одсуство одређених показатеља. У целини добија се слика о изузетно живој материји, подвргнутој дисциплини прихваћених узуса али и многоструко културно и историјски условљеној.

Карактеристике регионалних докумената садрже уводни, општији осврт који даље расправља и прецизира односе међу групама споменика, пре свега из Рашке. Одељак у целини расправља питање настанка ортографије у рашким споменицима — документима, полазећи од најранијег стања установљена норме и постепеног модификовања правописа у циљу примеренијег начина означавања гласовних особености штокавског говора, уз детаљније осврте на раније изречене претпоставке. Увид у целокупну грађу омогућио је ауторима да изврше својеврсну хронолошку поделу, да учврсте границе јављања и трајања одређених правописних узуса, да јасније издвоје нови период у развоју правописа који се очитује на почетку XIII века, да повуку границе између докумената везаних за дворску средину или за манастире и, на крају, да издвоје споменике који „искачу” из система, али исто тако и да одреде оне особености које су потврда о живљем контакту са наслеђем у црквеним књигама.

Детаљније задржавање на дубровачкој групи споменика изазвано је специфичностима условљеним културноисторијским факторима, припадношћу писара другим традицијама, везама са западном и романском. На основу свих ових елемената, у дубровачкој групи издвојили су четири подгрупе: два преписа Кулинове повеље, Паскалове саставе и преписе, уговор са царем Асеном и одломак бр. 38.

Правописне разлике између истока и запада дају се у кратком коментару али се зато речито излажу у драгоценом табеларном прегледу на стр. 218. За разлику од претходних табела, овај преглед садржи прилошке одредбе којима се јасно издвајају посебности којима се указује на обим њихове заступљености у двама групама, источној и западној.

Дијахронична перспектива испољила се, после систематизовања целокупне грађе, јасније само на територији Рашке тако да су сређенијим рашким стањем створене веће разлике према осталим областима.

Два завршна поглавља прегледно излажу синтезу добијених резултата. Први табеларни преглед у првој колони има гласове штокавског говора XII—XIII века а у другој графеме употребљене у ћирилским документима. Обухватност материје омогућила је ауторима да нам први пут презентирају цео систем графема, до сада несагледив из аспекта обраде појединачних докумената. Према досадашњим увидима у црквене споменике овим табеларним прегледом обухваћене су и све графеме

које долазе у црквеним књигама, осим, разумљиво, слова за некадашње назале, али се у њему налазе и неке посебности, непостојеће или до данас непримећене у црквеним споменицима. У сваком случају, добијен систем односа применљив је, уз незнатне корекције изазване конзервативнијим односом према правописној традицији, и на црквене књиге, дакле на правопис књижевних споменика у целини.

Степен подесности оцењује се са становишта недостатака, детаљним анализирањем односа који нарушавају правило „да сваком гласу одговара једно слово, и то увек исто, и обрнуто”, што је даље водило ка неопходном усложњавању и потреби извођења радикалне реформе.

Издвајајући важну компоненту наслеђа која се уграђује у књижевни језик а у ширем обиму је носилац говорних особености српскохрватског штокавског подручја у времену које изграђује темеље наше писмености, аутори су савесном, потпуном и свестрано извршеном анализом грађе донели не само целовиту слику развоја правописа него и суму брижљиво систематизованих података који на очигледан начин релативизују доскора устаљене претпоставке а истовремено представљају драгоцене путоказе за истраживање и у другом делу наслеђа, у језику црквених књига, дакле, у свеукупној писмености обухваћеног времена (до краја XIII века).

Са више сигурности и са несумњиво новим и богатим сазнањима из ове материје се не само лакше реконструише говорно стање XII и XIII в. него се смелије креће ка теже прегледном, обилатом наслеђу црквених књига. Ослонац који је *Правойсом* изграђен и свест о могућности лаког и брзог увида у целокупан систем појава учиниће да се овој књизи стално враћамо и да разговор са њом не престаје.

Београд

Биљана Јовановић-Сийићевећ

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

GABRIELLA SCHUBERT, Ungarische Einflüsse in der Terminologie des öffentlichen Lebens der Nachbarsprachen, Osteuropa-Institut an der Freien Universität Berlin, Balkanologische Veröffentlichungen, Band 7, Otto Harrassowitz; Wiesbaden, Berlin 1982, str. I-XXXV + 1-669

У својој докторској дисертацији Габријела Шуберт прихватила се задатка да обради једну интересантну област средњоевропске језичке симбиозе. Њено истраживање је усмерено на мађаризме у језицима суседних народа у области терминологије *јавној живој*.

На првим странама књиге (*Verzeichnis der Abkürzungen*, I—XXXV) налазе се спискови скраћеница. Списак извора и литературе садржи 369 библиографских јединица.

У уводном делу (*Einleitung*, 1—5) аутор одређује циљ и методу свога рада. Преко хиљаду година дугог заједничког живота Мађара и суседних народа допринело је интензивним и значајним језичким контактима нарочито у области лексике. Утицаји језика суседних народа на мађарски већ су у значајној мери испитани. Овај рад треба да буде прилог испитивању утицаја мађарског језика на језике суседних народа: Хрвата, Срба, Словенаца, Румуна, Бугара, Русина и Словака. Поред језика ових народа узимају се у обзир и релевантне релације са чешким, немачким, пољским, руским, турским, грчким и албанским језиком. Аутор сматра да је појам *јавној живој* тешко дефинисати, али могу се издвојити поједини тематски елементи из састава овог појма, као што су *двор* и *дворски живој*, *класе у друшћу*, *поседнички односи* итд. У уводном делу се описује и начин рада и коришћења извора.

У првој глави (*Zum Vorgang der Entlehnung ungarischer Bezeichnungen in die Nachbarsprachen*, 9—55) расправља се о питању позајмица уопште и о фонетској, морфолошкој, акценатској и семантичкој адаптацији мађарских речи у језицима суседних народа.

О контактима између мађарског и језика суседних народа говори се у другом делу излагања (*Das Ungarische und seine Nachbarsprachen*, 61—230). Ови језички контакти разматрају се у ширем опште-историјском и културноисторијском контексту. Мађарски језик, који припада угрофинским језицима, налази се окружен индоевропским језицима. Аутор прилично детаљно анализира дијахронију утицаја језика

суседних, па и других, народа на мађарски језик. У том смислу говори се о бугарско-турским утицајима на старомађарски језик, о словенским језичким елементима, међу којима су бројни топоними, о утицајима западноевропских језика (немачког, талијанског, латинског) и о румунским позајмицама у мађарском. У овој глави је највише простора посвећено анализи и објашњењу историјских околности под којима је током векова дошло до мађарских језичких утицаја на суседне народе. Тако се посебно разматрају ове околности код Словенаца, Хрвата, Срба, Бугара, Румуна, Русина и Словака. Ове, у суштини кратке и опште, историје односа Мађара са појединим суседним народима, са релативно мало језичког материјала, намењене су читаоцима да би се лакше сналазили у разумевању материјала у главном делу књиге. На крају овог дела излагања налази се преглед досадашње литературе о мађаризмима код суседних народа.

Трећа глава (*Materialsammlung*, 231—667) садржи главни и најобимнији део дисертације, у којем се у 351 одељку са 354 одреднице излаже основни материјал. Одреднице су у ствари мађарске лексеме из терминологије *јавној животи*. Дате су абecedно (*abszolvál, ács, adminisztrál, adó, ... áldomás, ... gazda, ... határ, ... úr, ... vidék, ...* итд.) и свака има свој позициони број. Уз одредницу се даје њено основно значење на немачком, а најчешће и време или период када је то значење потврђено (нпр. „*határ* [граница] 1. (1061/1390) ‚Grenze, Landesgrenze‘, 2. (vor 1495) ‚Schranke‘, 3. (1511/1593/1681) ‚Gemarkung‘, 4. (1603)? ‚Haufen‘ ”). После следи краћа или дужа етимолошка анализа одреднице на основу новијих етимолошких испитивања мађарског језика. Затим се на почетку пододељака наводе облици мађаризама, који су настали према одредници у појединим језицима (нпр. према мађарском *határ*: у српскохрватском *хаџар, хоџар, коџар*; у карпатскоукрајинском *готар, гатар, гатара, хотар, хутар, хитар*; у словеначком *határ, kotár*; у словачком *chotár, kotár*; у чешком *kotár, chotár*; у румунском *hotár, otár*). Уз позајмљенице се означавају њихова значења на немачком, уколико она одступају од основног значења одреднице. У загради се наводе скраћенице речника, у којима су ови мађаризми потврђени, а затим се дају подаци о њиховом значењу, времену и месту употребе, као и примери. Када постоје, наводе се и изведенице ових речи (нпр. уз *хаџар, хоџар, коџар* у српскохрватском наводе се *коџарићи се, њосџавићи коџаре, коџарина, коџарница*). Обично се даје историјска и социјална мотивација времена и начина преузимања мађаризама. Често се скреће пажња на одређене фонетске, морфолошке и семантичке промене облика, које настају приликом преласка из мађарског у друге језике. Тако у српскохрватском речи *џрсај, рџсај* („краљевина, држава, земља”) потичу од старомађарског *uruzsag* (крај 12. века), од чега је постао савремени облик *ország* и касније према њему у српскохрватском *дрсај*. Аутор обилно говори о мађарским позајмицама у српскохрватском језику, али је мађаризам понекад заступљен само на хрватском језичком подручју (нпр. *artikulus — artikulus, bírsag — bíršag, dolmány — dolman* у чакавском, *felel — felelovati* итд.), ређе само на српском (нпр. *aristom — аршџџе, bakancsos — баканџош, баканџош*).

У тим случајевима означава се само хрватско, односно само српско језичко подручје. Понекад је, међутим, назначено цело српскохрватско језичко подручје, али се на основу примера може закључити, а то и стварно стање потврђује, да је мађаризам карактеристичан само за део овог подручја (нпр. *csal* — *čalovati*, *čalujem*, *harc* — *harcovati*, *harcujem* карактеристични су само за хрватско језичко подручје.)

У четвртој глави (*Gruppierung des gesammelten Wortmaterials nach Begriffskreisen*, 669—674) у оквиру терминологије *јавној живојош* аутор издваја мађарске одреднице по тематским групама (двор и дворски живот, класе у друштву, поседнички односи, јавна управа, административни језик, право, полиција и војска, трговина и занати, домаћинство и финансије, порез, царина, дажбине, мере и тежине, пошта и саобраћај, етничке групе, народи, земље, вероисповести, порекло, престонице, обележавање подручја, политичке групације).

После ове класификације мађарске одреднице се сврставају према пореклу, распрострањености и учесталости употребе (*Gruppierung des Wortmaterials nach Ursprung, Verbreitung und Gebrauchlichkeit*, 675—681). Тако речи мађарског порекла (нпр. *akó*, *adomány*, *adós*, *akasztófa*, *áldomás* ... итд.) има 107, тј. 30%, а речи које нису мађарског порекла (нпр. *abszolvál*, *ács*, *adminisztrál*, *advokátus* ... итд.) 181, тј. 51% од укупног броја мађарских одредница. Непознатог порекла речи (нпр. *apród*, *bánt*, *batka*, *Bécs* ... итд.) има 68, тј. 19%. Веома учесталих мађаризама у језицима суседних народа (од мађарских речи *bán(us)*, *bánt*, *bér* ... итд.) има 71, тј. 20%. У више језика суседних народа распрострањених мађаризама (од мађарских речи *ács*, *adó*, *akasztófa*, *akó* ... итд.) побројано је 154, тј. 43,5%. Мање учесталих мађаризама (од мађарских речи *abszolvál*, *adminisztrál*, *adomány*, *adós* ... итд.) има 129, тј. 36,5%. Мађаризама који се и данас употребљавају у језицима суседних народа (од мађарских речи *ács*, *akasztófa*, *akna*, *akó* ... итд.) има 91, тј. 25,7%. Мађаризама који су у прошлости били у општој употреби код суседних народа, али су временом заборављени, или су застарели (од мађарских речи *advokátus*, *alispán*, *árestom*, *artikulus* ... итд.) побројано је 59, тј. 16,7%. Ретко употребљаваних или данас већ регионалног карактера мађаризама (од мађарских речи *adó*, *adomány*, *adós*, *állomás* ... итд.) у језицима суседних народа има 94, тј. 26,5%. Мађаризама који данас нису више у употреби (од мађарских речи *abszolvál*, *adminisztrál*, *apellál*, *approbál* ... итд.) наведено је 110, тј. 31,1%.

На крају рада дат је регистар свих мађарских одредница (*Wortregister*, 683—696).

Праћење судбине мађарских позајмљеница из терминологије *јавној живојош* у језицима суседних народа сумира досадашња и предлаже или пружа нова сазнања о језичким контактима Мађара и суседних народа. Коришћење великог броја извора и обимне литературе одлика су овог рада и чине га у значајној мери информативним. У обради појединих позајмљеница у разним језицима начелно је заступљен и дијахрони и синхрони принцип, углавном на основу речничких материјала. Аутор је после презентирања основне грађе дао неколико значајних и инте-

ресантних класификација. На тај начин је материјал у извесном смислу семантички структуриран, а изнети су и неки квантитативни показатељи у вези са пореклом и судбином мађаризама у језицима суседних народа.

Обиман материјал и завршне класификације омогућиће да се јасније покажу време, околности и простор настанка и развоја ових мађаризама и степен њиховог уклапања у језике примаоце (у српскохрватском се нпр., нису на исти начин одомаћиле лексеме *ојровда*, *мештер* и *чезе*). Утврдиће се у којој су мери мађаризми, иако сврстани под мање-више јединствен појам *јавној живојџа*, у језику примаоцу постајали лексеме разних нивоа језичког изражавања (од књишког административног до свакодневног говорног језика). Најзад, вредиће испитати семантички и функционални (стилски) профил ових мађаризама на нивоу дијахроније и синхроније у појединим језицима (нпр. у српскохрватском, словеначком, румунском итд.) и на одређеним подручјима.

Рад Габријеле Шуберт представља добру инспирацију за слична етимолошка и контактолошка испитивања средњоевропских језика.

Београд

Димитрије Стефановић

ЛЕКСИКОГРАФИЈА И ЛЕКСИКОЛОГИЈА (зборник реферата), Српска академија наука и уметности — Одељење језика и књижевности, Институт за српскохрватски језик, Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду, Матица српска, Филолошки факултет у Београду — Одсек за јужнословенске језике и општу лингвистику, Београд—Нови Сад, 1982, 367 стр.

Крајем 1980. године, тачније 3, 4. и 5. децембра, одржао се у Београду научни скуп о лексикографији и лексикологији (cf. С. Реметић, *Научни скуп о лексикографији и лексикологији*, ЈФ XXXVII, 1981, 297—301). Пред нама је сада зборник радова тога скупа, педесет и један реферат од укупно седамдесетак прочитаних на тродневном скупу, с тим што су реферати о старијој и црквенословенској лексици и проблемима везаним за њу штампани у Слову бр. 31 (cf. приказ Љ. Ламбић-Божовић у овом броју ЈФ).

Први пут је на овом нашем простору одржан један скуп са оваквом проблематиком, о овој веома важној лингвистичкој дисциплини. У нас лексикографија и има извесних традиција, мада и у тој области заостајемо за осталим словенским народима и језицима, док лексикологија није дала неких запаженијих резултата. Надамо се да ће овај скуп, и сада објављени радови, дати подстицаја овој научној области и да ће се она убудуће развијати свестраније и свеобухватније. Да се није стало само на томе, показује и чињеница да је у припреми у Новом Саду и други по реду скуп лексикографа и лексиколога, овога пута проширен учешћем и иностраних научника.

Скуп је у Београду био организован у три секције: а) Општа лексикографско-лексиколошка питања, б) Дијалектологија и ономастика (у лексикографији) и в) Лексикографија у дијахронији. Реферати су у Зборнику штампани по азбучном реду референата. Ми ћемо их разматрати према њиховој проблематици. На неке ћемо се осврнути опширније (у већини случајева), док ћемо неке само поменути.

І. Општа лексикографско-лексиколошка питања

Реферате из ове групе могли бисмо поделити у две подгрупе: а) питања везана за развој лексикографије на нашем терену и б) општа теоријска питања из лексикографије и лексикологије.

У прву групу смо уврстили следеће радове:

1. М. Ахлин, *Povojna slovenska leksikografija* (3—8), разматра најзначајнија остварења у послератној словеначкој лексикографији и пројекте на којима се и даље ради. Ту, свакако, на прво место спада израда речника Словар словенског књижног језика, а затим Етимолошки словар словенског језика Ф. Безлаја, разни термилошки, двојезични, историјски, ономастички речници и речници појединих писаца.

2. Т. Димитровски у свом раду *Неки актуелни задаци македонске лексикографије* (65—68) износи досадашњи рад на изради најнеопходнијих лексикографских дела, као што је тротомни Речник на македонскиот јазик, Правописен речник и сл. Велики и значајан пројекат македонске лексикографије свакако је израда великог описног речника македонског језика. У оквиру тог пројекта у Институту за македонски јазик формиране су три речничке картотеке: а) за савремени књижевни језик, б) за речник народног језика и његових говора и в) за речник македонске народне поезије. Такође су у плану израда појединих двојезичних речника, ономастички речници и речници појединих писаца XIX и прве половине XX века. Надамо се да ће планови македонских лексикографа бити реализовани и да ће овај наш лексикографски центар дати дела каква је и до сада давао.

3. Д. Ђупић у раду *Новија српскохрватска лексикографија* (305—310) даје преглед развоја и израде лексикографских програма на српскохрватском језичком подручју у послератном периоду. Аутор истиче као најмаркантнија дела из послератне српскохрватске лексикографије довршавање већ започетих пројеката (Рјечник ЈАЗУ), израду Речника српскохрватског књижевног језика (Матичин речник) и почетак издавања вишетоног речника савременог књижевног и народног језика (Речник САНУ), с једне, и заснивање нових пројеката за израду речника стандардног језика, какви би били, нпр. речник синонима, фразеолошки речник, рекцијски речник и сл., а свакако и етимолошки речник српскохрватског језика, с друге стране. Посебно место ту заузимају историјски речници, речник црквенословенског језика разних редакција, а ми бисмо додали и евентуално израду парцијалних речника, нпр. парцијални речник јеванђељских текстова српске редакције, на шта се већ мисли у Старословенском одсеку Института за српскохрватски језик у Београду (ср. М. Пешикан—Н. Родић, *Оiledи обраде речи у јеванђељском речнику српске редакције*, ЈФ XXXIII, 1977, 165—171).

У другу групу сврстали смо теоријске радове, опште и специфичне. Од општих радова издавајмо следеће:

1. М. Ивић, *О „регуларној полисемији“ у лексиколошкој теорији и лексиколошкој пракси* (77—81). Полазећи од Апресјанове дефиниције појма „регуларна полисемија“ и његове разраде од стране Нахимовског са енглеским еквивалентима, М. Ивић разматра сличне случајеве у нашем језику. На примерима *банка*, *амбасада*, *гимназија*, *академија*, узетим из наших речника (РСАНУ, РСАЗУ, РСМС), указује на неуједна-

чене поступке у лексикографској обради лексема које значе „зграду” и „установу”, одн. „организацију”. Превиђање „регуларне полисемије” може да оштети квалитет лексикографског дела. Теоријски проблем који је поставио Апресјан требало би даље разрађивати на плану опште семантике.

2. Т. Батистић, *О компонентној анализи лексичког значења* (9—13), анализира минималне семантичке компоненте као јединице значења које се даље не могу разлагати. Овај поступак би се могао применити и на структуру речника природних језика, који би се описао релативно малим скупом елементарних јединица значења.

3. Д. Брозовић, *О садржају норма у лексикологији и лексикографији* (15—20), сматра лексичку норму као равноправну ортографској, фонетско-фонолошкој и граматичкој норми у варијантама српскохрватског језичког стандарда. Залаже се да се појам *норма* примени такође и у нашој лексикологији и лексикографији.

3. Д. Митева у раду *Неутрализација на деминутивности кај некои зборови од ируштаа именки во македонскиот јазик* (131—135) анализира случајеве неутрализације деминутивности. Познато је, наиме, да је деминутивност изражена склоност македонског језика, нарочито говорног. Према аутору, постоје две врсте неутрализације, права — некадашњи деминутив *клойче* (< клопец) постаје неутрализацијом прави субстантив и псеудонеутрализација — *книшка* 1. дем. од *книга*, 2. посебно издање мало по обиму са специјалном наменом, нпр. *здравствена книшка*. Свакако да је важно и у лексикографији запажати и сигнализирати неутрализацију као лексичко-семантичку и стилску појаву. Рад Д. Митеве указује на један важан структурални проблем којему прибегава македонски језик.

4. Ј. Милер (Müller), *Slovarsko pomenoslovje samostalnikov* (149—162), расправља о основним јединицама семема именица и њиховом распореду у речнику. Он се може разлагати по хијерархијски устројеном начелу бинарности на семемско стабло. Теоријске поставке такве анализе добро су илустроване примерима из речника савременог књижевног језика, РСАЗУ.

5. М. Пешикан, *О селекцији речи у описним речницима* (209—215), расправља о веома важном и у лексикографији неизбежном проблему — селекцији. Познато је да ни један речник не садржи сву лексичку грађу неког језика. Зато је неопходно, сматра Пешикан, вршити селекцију тамо где она најмање осиромашује стварни садржај речника. Добро методолошки смишљен одбир речи у фондовима какви су антропоними, патроними, топоними, етници и ктетици, имена домаћих животиња, изведенице које су пре граматичког него лексичког типа, стручна терминологија, дијалекатска лексика и сл. неће бити мањак и недостатак једног описног речника какав је, нпр., Речник САНУ. Селекција је у таквим случајевима неопходна, јер ослобађа речник од онога што га оптерећује и претрпава.

6. М. Стевановић, *Синијакса у лексици* (289—296), сматра да потпуно објашњење речи у речнику није могуће без уношења синтаксичких момента, без посматрања њихових веза с другим речима и њиховим функцијама.

О питању лексикографске дефиниције имамо два рада:

1. Н. Вајс, *О лексикографској дефиницији (од лексикографије до семантике)* (21—26), анализира неколико типова дефиниција — екстензивну, компрехензивну, остензивну, семичку и лексикографску традиционалну дефиницију. По аутору, лексикограф мора тежити у свом раду да се приближи контекстуалној дефиницији, она се мора темељити на семантици реченице, а не речи.

2. Д. Гортан-Премк, *О семантичком садржају лексикографске дефиниције* (49—51), расправља о релевантним елементима семантичке структуре речи у семантичкој идентификацији, односно у лексикографској дефиницији у великим описним речницима словенских језика, посебно у Речнику САНУ. Закључује да је семантички садржај лексикографске дефиниције интелектуална интерпретација појма, појаве, десигната уопште са релевантним елементима његове реализације.

О појединим семантичким питањима, као нпр. о синонимији и синонимима, о фразеологизмима и сл. има неколико радова:

а) синонимија и синоними

1. Ј. Матијашевић, *О синонимији и синонимима* (115—130), свестрано анализира ово за семантику и лексикологију веома важно питање, износећи разне погледе и дефиниције. Научници се не слажу увек у томе шта је синоним и како га третирају у лексикографији, да ли у суштини он и постоји и сл.

2. Б. Тафра, *Синонимија* (297—300), бави се теоријском разрадом синонимије на разним нивоима у којима се синоними појављују (парадигматском и синтагматском). Да бисмо лакше решавали синонимијску проблематику у лексикографији, потребно је да се рашчисте многи појмови у лексикологији.

3. М. Хумар, *Sinonimi in njihova funkcija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (333—338), износи како синониме одређује словеначка лингвистика, што су синоними са стајалишта Словарја, како и зашто их Словар наводи. Настоји да покаже колико је Словар успео да теоријски разјасни проблем што га лингвистика назива синоним, синонимичност и синонимија.

б) фразеологија и фразеологизми

1. Д. Мршевић, *О критеријима који одређују место обраде фразеологизма у речнику* (141—148), сматра да је место обраде фразеолошке јединице у описним речницима условљено структуром дате јединице. Два су основна приступа: формални (азбучни, абецедни) и неформални (у којем се јавља конкурентност семантичког, фразеолошког и граматичког критерија).

2. М. Роде, *Фразеологија у двојезичним речницима* (275—278), залаже се да фразеолошка јединица као посебан облик синтагме нађе место у двојезичним речницима као посебан део речничког чланка.

Следећи прилози баве се посебним питањима обраде специфичне лексике у општим односно описним речницима, тј. обради стручних назива, архаизама, ктетика, као и питањем акцента:

1. М. Мамић, *Слџручни називи у оићим рјечницима* (109—114), сматра да у нашим општим речницима, пошто оскудевамо у стручним, треба да нађе место што више стручних назива.

2. М. Радовић-Тешић, *Архаизми и њихова обрада у Речнику САНУ* (257—262), мисли да би било најсврсисходније употребити квалификатив *арх.* само у оним случајевима када је реч о стилској функцији употребљене застареле речи, а *застл.* као квалификатор нормативности.

3. Е. Фекете, *Неишо о обради кишеиика у нашим савременим речницима* (317—324), поставља три основна питања: (а) шта од ономастичког материјала унети у речник, (б) како се определити у погледу нормативности и стандардности морфолошких варијација и творбених структура и (в) како са становишта лексикографског поступка поступити са оваквим лексемама, како их дефинисати.

4. А. Пецо, *Акценти у нашим рјечницима* (201—207), анализира акценатско стање у нашим речницима. Сматра да је, у односу на Вуков и Даничићев акценатски систем, акценат у нашим речницима разнолик и неједнак.

О израдама специфичних речника из савремене и старије епохе, о ономастичким речницима, о изради речника појединих писаца, дијалектолошким речницима, о примени рачунара у изради специфичних речника и сл. говоре следећи прилози:

1. Т. Стаматоски, *Принципи рада на ономастичким речницима у Македонији* (279—284), пише о хронологији рада на ономастичким програмима у Институту за македонски јазик у Скопљу и основним и најактуелнијим задацима данас. Дознајемо да је у току рад на два речника — Речник ојконима у СР Македонији и Речник презимена код Македонаца. Аутор износи и структуру тих речника.

2. М. Грковић, *За речник йрезимена* (53—55), залаже се за израду једног лексика презимена у Србији, попут оног израђеног и штампаног у Хрватској 1976. Сматра да би се на основу пописа становништва могао израдити и један лексик презимена Југославије, што би свакако било од користи многим научним дисциплинама.

3. М. Шимундић, *Нацрт Рјечника особних имена хрвајскоја или српскоја језика* (339—349), излаже битне особине и структуру речника, на којему ради већ неколико година. У грађи се налази око 9000 основних или темељних имена које се надевају у данашње доба. Додајмо још да би поред свих карактеристика које аутор даје уз наведена имена (етимологија, деривација, значење и сл.) требало свакако да нађе место,

по могућности, и регионалност. У етимологизирању би требало ићи на већ проверена решења, никако у импровизације, и свакако на извор имена.

4. П. Шимуновић, *Пролејмена за топонимаслички рјечник Хрватске* (351—357), износи главне карактеристике једног будућег топонимасличког речника. Неопходно је, свакако, одредити врела, податке посматрати као језички знак у комуникацији, посебну пажњу треба обратити на модел и тип имена, ступањ продуктивности, фреквенцију, однос име : објекат и сл. Надамо се да ће коначно и један такав свеобухватан топонимаслички речник бити ускоро реализован, касније би могао послужити и као модел другим сличним речницима. Желимо једино да не остане само пројекат већ да буде и реализован.

5. А. Младеновић, *Најомене о раду на речнику славеносрпској ишњи књижевној језика* (137—140), сматра да поред лексике експерпиране из оригиналних дела славеносрпских писаца у речник треба да уђе и грађа из већ постојећих малих речника, тзв. анексних речника. Таква грађа сведочи нам и о томе које су речи у том периоду биле мање познате широј српској културној јавности 18. века.

6. Б. Финка, *Рјечник језика хрватске кајкавске ишсане ријечи* (325—331), износи концепцију израде Рјечника хрватскога кајкавског књижевног језика, који ће бити нека врста допуне Рјечнику ЈАЗУ, па ће, сходно томе, бити израђиван ослањајући се на њ. Како је израда таквог речника конципирана у наше време, у њему ће се одразити савремени лексикографски и лингвистички постулати. Као битну новину аутор истиче то што ће у њему бити издвојене у посебном поглављу термилошке свезе и фразеолошки изрази, с дефиницијом и примерима. Свакако да ће један такав речник бити од великог значаја у нашој и словенској науци, с обзиром на то да је кајкавска писана реч слабо заступљена у лексикографској пракси.

7. М. Шипка, *О изради рјечника Кочићева језика на основу комјунитерске конкорданце* (3:9—367), пише о проблемима који су произишавали у току конкордирања грађе, а затим и о самом поступку обраде речника, утврђивању одредница, који одговара уобичајеном лексикографском поступку. Обрада одредница представља други крупан проблем, а као основни се поставља селекција материјала, тј. да се не укључи конкордирани материјал, већ да се изврши селекција примера којима ће се илустровати све лексеме и сва њихова значења.

8. М. Тешић, *Речник језика ишца у односу на ошњи речник* (301—304), расправља о неким посебним лексикографским поступцима у изради речника језика једног писца у односу на поступке који се примењују у изради општег речника. Као основа аутору је послужио рад на изради речника П. П. Његоша.

9. М. Пети, *О проблематичности израде реџијског рјечника* (191—194), расправља о оправданости израде реџијског речника. Такав речник, сматра аутор, био би од користи и изворном говорнику и странцу.

Аутор износи и одређене критерије за израду једног таквог речника. Проблем се, међутим, поставља у томе шта све можемо дефинисати као рекцију. Прво би је, свакако, требало дефиницијски и лингвистички одредити и после тога приступити изради таквог речника.

10. О. Пенавин, *Регионални дијалектолошки речник Мађара у Југо-славији* (183—189), износи методе коришћене при изради речника Славонски—Крџога (I—III, Нови Сад 1958—1978) и списак дијалексема Секуљаца у Југославији — Суботица (у штампи).

11. И. Кишимре, *Конвертирање енциклопедијских речника помоћу рачунара — рачунарски аспекти* — (95—93), износи теоријске поступке рачунарског конвертирања двојезичних енциклопедијских речника. Као ослонац у поступцима послужио је енциклопедијски речник српско-хрватско-мађарски, који је конвертиран у мађарско-српскохрватски.

Општим питањима, са различитом проблематиком, посвећени су и следећи радови:

С. Васић, *Допринос других наука лексикографији* (27—32); Г. Вуковић, *Из проблематике српскохрватских хермаионима* (43—48); М. Дешић, *Из српскохрватске полисемије* (57—64); Ђ. Костић, *Проблеми лексике савремене поезије* (99—107); Д. Рагуж, *Рјечник и граматика у хрватскоме или српскоме по вриједносном идентитету* (249—255).

Посебно издвајамо рад Ј. Јуранчића, *Конфрондација словеначкога и српскохрватског речничког фонда у лексикографији* (83—89), у којем износи и супротставља различите факторе који су утицали на српско-хрватски и словеначки лексички фонд и у том смислу их приближавали или удаљавали. Аргументовано и с правом износи четири културне зоне утицаја: алпску, панонску, левантску (грчку и арапско-турску) и романску. За лексикографа је неопходно да познаје све ове факторе, поред изворног познавања српскохрватског и словеначког синхронијског и дијахронијског лексичког фонда.

II. Дијалектологија и ономастика (у лексикографији)

Неки радови, који би по својим насловима припадали овој групи, због своје опште проблематике, сврстани су у прву групу. Овде издвајамо неколико такође општих радова, али који се више тичу дијалектологије и ономастике по својој садржини. Општег карактера су следећи прилози:

1. Д. Петровић, *Проблеми и изледи српскохрватске дијалекатске лексикографије* (195—199), расправља о низу проблема који су довели до драматичног заостајања наше дијалектологије и дијалектолошке лексикографије у односу на остале словенске језике и словенске народе. Главни разлог треба тражити у чињеници да у нашој науци о дијалектима лексиколошка истраживања немају ни традицију ни поуздане изворе.

2. Б. Фалињска, *Улога географског фактора у дефинисању значења* (311—315), истиче значај локализације материјала у дефинисању значења, јер је разграничавање значења како у дијалекатском речнику тако

и у атласу у директној зависности од географског фактора. Географски фактор је од великог значај управо за дијалекатске атласе, где има суштински значај при семантичкој анализи назива.

3. С. Зајцева у раду *Дијалекатски речници као база за савремена, лингвистичка исцртавања* (69—76) истиче значај дијалекатских речника пре свега речника из старијих епоха, предвуковског периода, затим Вукова Рјечника, Речника косовско-метоховског дијалекта и сл. за лексичко-семантичка исцртавања народних говора. На жалост, то велико лексичко благо још увек чека лексикологе. Правих дијалекатских речника у нас и нема. Речник Г. Елезовића је речник Вучитрна и околине поређен са Вуковим Рјечником. Рјечник отока Вргаде Б. Јуришића је такође речник само једног малог чакавског острва. Са подручја чакавског дијалекта је такође и Рјечник Турине-Шепаћа, али то је више збирка речи неголи речник. Речник чакавско-немачки (*Čakavisch-deutsches Lexikon*) М. Храста и П. Шимуновића најопширнији је речник чакавског дијалекта, средњодалматинског подручја и острва. Многи регионални речници дати су и у дијалектолошким радовима, али то су више збирке речи.

4. З. М. Павловић, *Неки лексичко-семантички односи примећени у ономастички* (171—181), скреће пажњу на односе синонимије, полисемије и антонимије. Као полазна тачка послужио јој је прасловенски придев *шуст* и антонимски *шуст*, са својим синонимским редовима анализираним на ономастичком материјалу. Рад је значајан прилог расветљавању проблематике ономастичких речника.

Неколико радова посвећено је лексици и терминологији из разних крајева српскохрватског језичког подручја:

1. С. Пујић, *Поријекло српскохрватске пчеларске лексике* (217—226), анализира српскохрватску пчеларску лексику и закључује да она спада међу наше лексичке системе са највише прасловенских а најмање туђинских елемената. Ако и има страних елемената, они су углавном периферног карактера, јер ниједна од позајмица није карактеристична за цело српскохрватско језичко подручје. Турцизми су најчешћи, има нешто романизама, хунгаризама, германизама и грцизама. На таквој народној основи створена је и пчеларска терминологија, али има и ту интернационализама. Говорна реализација термиолошке лексике трансформирала се у професионалну лексику, чија реализација зависи од образовног нивоа.

2. Д. Витошевић, *Пољед на језичко благо Груже* (33—35), указује на богатство народног језичког твораштва које би требало да нађе места у нашим речницима.

2. Љ. Рајковић, *Лексичко бојанство шимочко-лужничкога говора* (263—268), износи неке особености лексике овога периферног говора, сматрајући да неке лексеме могу наћи место и у књижевном језику.

3. С. Реметић, *Из шумарске терминологије кладанског краја* (269—274), анализира лексику ове веома важне привредне гране, везане и за

друштвени живот. Као први закључак намеће се да је лексика из овога домена превасходно словенскога типа. Нешто турцизама се јавља у радњама везаним за прераду дрвета за домаћу изградњу, док у области саме сече, извоза и даље обраде дрвета имамо обиље германизама, што је последица утицаја развијене експлоатације дрвета у Босни за времена Аустроугарске. Прикупљени материјал који поседује аутор у 80% случајева није заступљен у Рјечнику ЈАЗУ, као ни у до сада објављеним томовима Речника САНУ.

4. М. Станић, *Из ускочке лексике* (285—288), истиче неке особености ускочке лексике, нарочито из области сточарства и ратарства, која се из дана у дан потискује и губи.

5. Ј. Кашић, *Неке њојаве у вези са ословљавањем (на материјалу Вуковој Српској рјечника)* (91—94), износи случајеве везане за етикедију у првој половини 19. века. Аутор је сакупио све случајеве растурене по Рјечнику и на основу тога дао слику титулирања. Фонд речи за ословљавање је прилично скроман, а на њихов избор утицао је цео низ ванлингвистичких фактора.

6. Д. Вујић, *Прилој њознавању њонономасѡичке и друје лексике у дурмиторском крају* (37—41), указује да се у топономастици виде трагови предсловенских језичких елемената, илирских и романских, а затим и старији словенски, како у самој лексици, тако и у моделима творбе појединих назива. Истиче и богатство лексике материјалне и духовне културе у дурмиторском крају, као нпр. сточарско-ратарска лексика. У свеукупној лексици овога краја, што је и разумљиво, присутни су и страни лексички елементи, нарочито турцизми и романизми дијалекатски обојени.

Два смо рада оставили за крај овога приказа. Тичу се оба старије епохе, један словеначкога језика, а други је везан за старију хрватску епоху.

1. Ф. Новак, *Упрашање помenske анализе лексике старејших обдобј* (163—169), расправља о семантичкој анализи лексике старијих епоха. У конкретном случају анализирана је лексика из штампаних дела словеначких аутора из 16. века. Питање које се поставља овде је како прићи изради историјских речника и којим се критеријима руководити.

2. В. Путанец у своме раду *Анексни рјечници у дјелу „Покорни и уни ѡсали Давидови“ (1582) Шимуна Будинића и „Пишијоле и еванђеља“ (1613¹—1857¹⁶) Ивана Бандулавића* (227—247) обрађује, анализира и вреднује грађу два анексна речника с краја 16. и почетка 17. века. У раду су дати снимци обају речника и њихове транскрипције. У оба се речника налази 522 старохрватске речи. Ова збирка речи и њихова тумачења важан су извор за историјску лексикографију из више разлога, ради се о тежим и необичним терминима. На основу тога можемо закључити и који тип термина и лексема није био познат широкој читалачкој публици или можда и свештенству.

Овај Зборник представља значајан допринос југословенске лексикографије славистичкој науци. Разнолик по темама, више практичним и конкретним, проистеклим из конкретног лексикографског рада, а мање чисто теоријским, показује тренутно стање у лексикографији и лексикологији у нас. Да би био доступнији и страниј научној јавности, сматрамо да је уз сваки рад требало дати и резиме на неком од светских језика. И овакав какав јесте, он ће добро послужити својој намени и сврси, посебно да буде подстицај и у некој мери приручник млађим лексикографима и лексиколозима.

Београд

Н. Родић

ЗНАЧАЈАН ПРИЛОГ НАШОЈ ЛЕКСИКОГРАФИЈИ
Слово, часопис Старославенског завода у Загребу, књ. 31,
Загреб 1981, 176 стр.

У овом броју објављени су реферати са научног скупа о лексикографији и лексикологији, који је одржан у Београду 3. 4. и 5. децембра 1980. године, у просторијама Српске академије наука и уметности. Скуп су организовали Институт за српскохрватски језик у Београду, Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду, Одсек за јужнословенске језике Филолошког факултета у Београду, Матица српска у Новом Саду и Одељење за језик и књижевност САНУ у Београду. Поднесено је преко 70 реферата. Радило се у три секције: 1) општа лексикографско-лексиколошка питања, 2) дијалектологија и ономастика (у лексикографији) и 3) лексикографија у дијахронији. Реферати првих двеју секција објављени су у посебном зборнику *Лексикографија и лексикологија* (Београд—Нови Сад, 1982), у заједничком издању организатора скупа.

Рефератима који су прочитани у секцији о лексикографији у дијахронији и који се углавном односе на проблематику рада на црквено-словенским речницима националних редакција посвећен је 31. број *Слова*. Реферати се могу поделити по следећим тематским групама: на оне који се баве проблемима речника општесловенског књижевног језика хрватске редакције, на оне који се баве проблемима речника македонске редакције и оне који се баве проблемима речника српске редакције.

У реферату Јасне Винце, *Фонеме l, n, j и њихова графика у хрватско-илавољским рукописима* (15—21) на материјалу хрватскоглагољских рукописа од 14—16. века објашњава се несавршеност глагољице као писма, које иначе врло добро обележава словенске фонеме. Ради се о неразличковању *l* : *l̃*, *n* : *ñ* и *j* у неким положајима. То је приказано на примеру неколико падежа мушке *o*-деклинације. На основу добијене парадигме утврђује се седам правила која показују како се из основних облика добијају они који се налазе у текстовима. Прво правило показује појаву преласка *o* у *e* иза палаталних сугласника (преглас). По другом правилу се *u* иза палаталног сугласника пише *ü*¹. По трећем *a* постаје *ê* само иза *j*.

¹ Глагољска слова представљена су у лат. транслитерацији.

Четврто правило претвара $l(n)$ у $l(n)$, чиме се губи разлика између ових двеју група фонема, осим испред *u*. По петом правилу нестаје *j* испред вокала, а применом шестог претвара се *j* у *i*. Седмо правило приписује *ь* речима са завршним консонантом. Уз парадигму је дат редослед по коме су правила деловала на поједине облике, што је показано на табели. Из примера се закључује да се палаталност основе обележава само испред *u*, па се разликује **kralü** : **valu**. Испред *e* се такође не разликују $l : l, n : n$. Утврђена је многострука употреба графеме **i** (за обележавање *i, j, j*). Што се тиче фонеме *j*, за њу у глагољци нема посебног знака, осим ретких случајева у неким споменицима. Аутор сматра да је циљ овакве обраде речничке грађе боље сагледавање теоретских проблема, као и поједностављивање методолошког поступка при обради речничких одредница.

Предмет реферата Ксеније Режић *Проблеми нормализације хрватско-црквенословенских сложеница с њочейним bez-, vz-, iz-, niz-, raz-* (51—57) јесте појава различитих графичких ликова исте лексеме у свезама с префиксалним морфемама који су настали као последица губљења полугласа крајем 12. и током 13. века. У вези с тим појављује се проблем графичке нормализације таквих одредница и укупног речничког фонда хрватског типа општесловенског књижевног језика, јер се лексикограф мора одлучити за графички лик који ће коректно представити графију хрватскоглагољских текстова, а истовремено истаћи континуитет с графичком традицијом споменика класичног општесловенског књижевног језика. Што се тиче графије сложеница са префиксима *bez-, vz-, iz-, niz-,* и *raz-* аутор сматра да се лексикограф може ослонити на изговорни облик речи као на дефинитивни нормализацијски лик. Примена фонетског принципа предлаже се из два разлога: тај лик припада графичкој традицији и довољно је присутан као графички лик хрватско-црквенословенских сложеница. Кад је у питању остала лексика, обрађивач је принуђен да њену шаролику графију сведе на један графички лик (коренски), а све остварене графичке варијанте једне лексеме потврђене у рукописима наведе као њене скрипције. Применом морфонолошког критеријума може се избећи шаренило фонетских прилагођавања у одредницама редакцијских речника и савладати привидна различитост међу речницима како би се успоставило препознатљиво заједништво са исконском графијом и лексиком споменика општесловенског књижевног језика.

Милан Михаљевић у раду *Проблеми нормализације у вези с њолуласом* (рад на Рјечнику ојћесловенској књижевној језика хрватске редакције) разматра проблеме лексичке нормализације везане за тврди и меки полуглас који су се у хрватској редакцији бележили на неколико начина. Разматрају се појаве полугласа у неколико положаја: а) на крају речи које се завршавају консонантом, б) полугласови у слабој и јакој позицији, в) полугласови уз слоготворно *r* и *l*, г) алтернација *ь* и *i* испред вокала у писму, односно *j* + вокал у изговору, д) полугласови у придевима који се завршавају на консонант + *ski*, ђ) проблем алтернације *ѳ*, *ь* и *a* између два консонанта на крају речи, е) алтернација *ѳ*, *ь* и *a* у префиксима као

izb-, vьz- и *vь-* и *ж*) полугласови у речима које почињу ликвидом иза које следи (полуглас и) један или више консонаната. За неке од наведених проблема аутор даје дефинитивна решења нормализације, за неке се предлажу алтернативна, а неки случајеви остају нерешени. Сва ова питања су илустрована примерима из текстова, који показују све варијанте графиције полугласа у рукописима хрватске редакције. Уз реферат је дат и списак скраћеница глагољских извора за Речник општесловенског књижевног језика хрватске редакције, које су употребљене у рефератима Ј. Винце, К. Режић и М. Михаљевића.

Специфичније методолошки проблеми при израђивању на Речником на црквенословенски ракописи — то је наслов реферата Вангелије Десподове (23—31). У раду на речнику македонских црквенословенских рукописа прихваћени су принципи којих се држи *Slovník jazyka staroslověnského* Чехословачке академије наука. Језичке специфичности македонских рукописа, међутим, захтевају неке допуне, корекције и адаптације ових принципа. Проучавањем и упоређивањем језичких особина сваког рукописа предвиђеног за екскерпцију могле би се одвојити појаве што се уклапају у системе који су настали као хронолошки слојеви (или као последица утицаја балканске језичке заједнице) од властитих особина сваког рукописа. У овом раду аутор се задржава на географском принципу формирања корпуса рукописа, тачније на језичким особинама споменика који носе ортографска и лингвистичка обележја охридске и кратовске школе.

У свом другом прилогу, *Јазичније особености на споменције за Речником на македонскије црквенословенски ракописи* (83—101), В. Десподова описује језичке особине оних споменика који су предвиђени за екскерпцију за речник. У овом раду проучени су само рукописи из тзв. средњег периода, тј. од 12. до почетка 15. века. Аутор наводи само језичке особине карактеристичне за текстове који се могу издвојити као типични представници македонске језичке редакције.

Наслов рада Зденке Рибарове је *Проблематика на подготвителније работи за Речником на македонскије црквенословенски ракописи* (59—66). Одељење за историју македонског језика при Институту за македонски језик у Скопљу издало је 1978. године Пробну свеску Речника македонских црквенословенских рукописа са циљем да се провере досадашњи принципи петнаестогодишњег рада, као и да се сарадници на овом послу припреме и обуче у лексикографском раду. У овој припремној фази напори се усмеравају ка обезбеђивању услова који су претпоставка за квалитетан рад. Посао се паралелно одвија у више праваца: продубљивање знања језичког система који се одражава у македонским црквенословенским рукописима, обезбеђивање материјалне основе речника и теоретска разрада лексикографске концепције. У реферату се истиче да само довољно широка материјална база квалитетно скупљеног и правилно распоређеног материјала може да омогући примену одговарајућих метода при лексикографској обради и да послужи као основа за сигурну документацију. Познавање особина језичког система датог периода помаже да се превазиђе проблем који проистиче из немогућ-

ности да се анализа значења поткрепи сопственим савременим језичким осећањем. При планирању и разради лексикографске концепције полази се од становишта да треба одабрати таква лексикографска решења која ће бити најпогоднија како за обраду лексике, тако и за обим речника и за његову намену.

Димитрије Богдановић у реферату *Небиблијска грађа у Речнику старословенској језика српске редакције* (7—14) полази од диглосије која карактерише српску језичку ситуацију у средњем веку и у том контексту употребу старословенског (црквенословенског) језика као језика књижевности, а српског као говорног народног и језика једног дела писмености. Библијски текстови (јеванђеља, апостоли, псалтири и паримејници) представљају јасно омеђен и дефинисан лексички материјал за речник старословенског језика. То је основна, примарна језичка грађа, и водичи, конститутивни елемент свих националних словенских књижевности. Стога је јасна извесна склоност словенских лексикографа да се у раду на формирању речничке грађе ограниче на библијски фонд, као на једини репрезентант средњовековне књижевнојезичке ситуације. С друге стране, небиблијски текстови су мање јасно дефинисани и не користе се једнако као извор старословенске језичке грађе. Неки их сматрају само допуном библијског инвентара, секундарним слојем канонске лексике, а неки у овом траже диференцијални смисао који небиблијску лексику издваја из канонског фонда, сматрајући је својеврсном националном надградњом. Аутор је против вештачког издвајања језика, па и речника тзв. оригиналног књижевног стварања. Указује се на тесну везу библијског и небиблијског у неким жанровима, нпр. у химнографији минеја, октоиха и триода. Он се залаже за комплекснији приступ одређивању грађе за формирање једног редакцијског речника старословенског језика: обухватање и библијских и небиблијских извора у јединствен систем жанрова. Зато је потребно проширити лексикографске пројекте у области старословенског језика српске редакције посебним књижевноисторијским испитивањима, са циљем да се јасно утврди наслеђе жанрова у књижевним споменицима, као и поетско обележје и семиотика жанрова код Срба у средњем веку.

У раду под насловом *О критеријуму избора код јеванђељских тиксилова за грађу црквенословенској речника српске редакције* (33—40) Гордана Јовановић констатује да јеванђељски текст по својој суштини не дозвољава слободну текстуалну интерпретацију, па би стога било претерано тражити у њему српску редакцијску самосвојност у неком апсолутном смислу. Српска редакција се јако ослањала на класичне канонске споменике. Ова чињеница је важна због јасне дефиниције појма „редакције”, а самим тим и критеријума по коме ће бити бирана јеванђеља за црквенословенски речник српске редакције. Нека јеванђеља која су укључена у грађу за речник по својој текстолошкој конструкцији могу се сврстати у три групе: 1) група са конзервативним лексичким слојем — Рашкохиландарско и Мокропољско — (до краја јеванђеља по Матеју, даље је „млађа” секција), 2) група јеванђеља у којима се јасно разграничавају конзервативна и млађа секција — Богданово, Војводићко и Шишато-

вачко — али конзервативна траје до X главе јеванђеља по Луци и 3) мешовита верзија у текстолошко-лексичком смислу (за сада само Грујићево јев. бр. 25). Због још увек недовољне текстолошке проучености старосрпске јеванђељске грађе и недостатка упоредног словенског материјала овог типа није могуће проникнути у разлоге оваквих текстолошких склопова. Аутор даје неколико лексичких специфичности које се, између осталог, морају имати у виду приликом избора јеванђељских текстова. Значајно је установити списак лексема које су оквалификоване као дијалекатске, затим речи са јужнословенским еквивалентима и, најзад, речи са западословенским еквивалентима. Синонимија је једно од централних питања дијахроне словенске лексикографије и лексикологије. Извођење појединих закључака захтева познавање шире словенске ситуације. Занимљива је за проучавање и полисемија, грецизми у српским споменицима итд. Због великог броја јеванђељских текстова постоји опасност да лексика неких од њих не уђе у грађу за речник.

Предмет анализе у реферату Димитрија Слефановића *Неки асиџијски сакралне терминологије у црквенословенским ајосџијским џексијовима* (41—49) јесте одређена област сакралне терминологије у двадесетак црквенословенских апостолских текстова 12, 13. и 14. века. Аутор испитује словенске паралеле грчких лексема *πρωβύτερος*, *ιερεὺς*, *ἐπίσκοπος*, као и неких њима сродних речи. Словенске паралеле ових грчких лексема, на основу заједничког значења, чине лексичко-семантичку групу која је саставни део лексичко-семантичког система црквенословенских текстова Апостола. Аутор даје све словенске еквиваленте и употребу ових грчких речи, као и речи изведених од њих. Истиче се да су у селективном развоју црквенословенске терминологије уопште важни дијалектички повезани процеси грецизације и дегрецизације облика, тј. систематска употреба грецизама или њихова систематска замена правим словенским облицима. У испитаној области истраживања речи се по свом пореклу могу овако поделити; 1) грецизми, 2) прави словенски облици, који су делимично или потпуно калкирани према грчком оригиналу, 3) реч *попъ*, која је вероватно по пореклу грецизам, али је у црквенословенски ушла из говорног кода и 4) оригинална словенска реч *жърца*. Комбиновање лексичко-семантичке анализе са текстолошким испитивањем у одређеној области сакралне терминологије пружа могућност да се утврде нека дијахроничка лексичка кретања и на основу тога препознају развојни елементи текста црквенословенских апостола.

Последње странице часописа заузима занимљива студија Ивана Бакмаза (*Прво раздобље хрватско-лаћољској џискарсиџа*, стр. 103), али она излази из тематских оквира овог зборника и није предмет нашег приказа.

Београд

Љиљана Ламбић-Божовић

DRAGOMIR VUJIČIĆ, Hidronimi (imena voda) u lijevom slivu Drine (ANiU BiH, Djela knj. LVIII, Odjeljenje društvenih nauka knj. 32, Sarajevo 1982).

Од свих послова којима се баве језички стручњаци, најтежи је, свакако, и најтеже доказиве у својим крајњим исходима, посао којим се баве етимолози, лингвисти који настоје да продру у тајне језика, у тајне постанка појединих ријечи, назива и имена. Зато није никакво чудо што је међу бројним рјечницима једнога језика — били они једносмјерне, двосмјерне или вишесмјерне лексичке интерпретације — пснајмање етимолошких рјечника. Таквих рјечника је и за читаве језичке породице одвећ мало, нарочито у односу на друге врсте рјечника, а када је ријеч о етимолошким рјечницима за поједине језике из те породице, њих је још мање. Ми на нашем језичком подручју, на примјер, имамо десетине, што новијих што старијих рјечника једносмјерне или вишесмјерне лексичке интерпретације, а уз њих имамо само један етимолошки рјечник. То је Етимолошки рјечник хрватскога или српскога језика (у 4 књиге) од проф. Петра Скока који се појавио прије нешто више од једне десетине година (Загреб 1971). Познато је и то да проф. Скок није дочекао да ово своје дјело види на штампаним табацима, а свим језичким стручњацима је позната лингвистичка спрема која је красила аутора овога рјечника. То говори да израда оваквих дјела тражи много знања, а да се овлада тако бројним подацима, потребно је подоста година. То је и разлог зашто је међу лексикографским дјелима понајмање оних са етимолошком проблематиком. Такви подухвати траже много више него што може једна личност да обједини у себи ако жели да посао приведе крају. То вриједи и за све друге послове у којима се иде и у етимологију. Јер, и то је истина, много лакше је написати монографију о једном говору или језику неког писца, старијег или млађег свеједно, него написати монографију о топонимији једне веће области или о водним именима једног рјечног слива.

Колико проблема нуди један такав посао најлакше ћемо се увјерити ако покушамо да објаснимо поријекло свог родног мјеста или најближе нам планине и ријеке. Ми смо, обично, склони да мислимо како су наши макротопоними страног поријекла, а да је микротопонимија претежно

словенска. Мада има случајева који потврђују таква мишљења (уп. нпр. наше орониме типа *Дурмиџор*, *Романија* или хидрониме типа *Нерейва*, *Уна*), није увијек тако. Има и у микротопонимији подоста трагова оних који су прије нас обитавали на овим балканским просторима. Због свега тога је јасно да послови везани за било коју област топономастике нису ни лаки ни једноставни. То показује и рад који је пред нама.

Када се Драгомир Вујичић одређивао за тему коју ће изабрати за своју докторску дисертацију (а овај рад је браћен као докторска дисертација на Филолошком факултету у Београду пред комисијом коју су сачињавали проф. Ј. Вуковић, Р. Бошковић, И. Пудић и А. Пецо), он је био свјестан и тежине задатка и ширине теме. Али, то одмах, и са задовољством, могу истаћи, тема је нашла правог обрађивача, обрађивача који ће имати и снаге и знања да се носи са њом и да је, са успјехом, приведе крају. Овдје се не смије губити из вида чињеница да Вујичић има солидну школу — и ону ономастичку. Он је годинама био активни учесник у раду комисија које су водиле бригу о изради различитих лингвистичких атласа; он је, као члан тих комисија, имао могућности да знатно прошири своје научне видокруге, да уђе и у проблематику етимологије, и, поврх свега тога, да савлада, солидно, већину словенских језика. Без таквих предрађњи није се могло ни помишљати на рад ове врсте. Свакако, уз ово иде и богата литература коју је Вујичић и савладао и прикупио. Све је то било, нужно, завршити прије приступа коначној обради имена вода у лијевом сливу Дрине.

Ова студија има неколико поглавља [Умјесто предговора, Приступ теми, Ријеч-двије о значају проучавања хидронима (имена вода), Приступ проучавању хидронима у лијевом сливу Дрине, Хидроними (имена вода) у лијевом сливу Дрине, идентификација њихових база и етимолошки осврти, Осврт на идентификовање базе у разматраној хидронимској грађи, Ка класификацији назива из разматране хидронимске грађе, Модели именовања, Resume, Литература, Индекс аутора, Индекс имена вода] која би се могла свести на три, и то: Разматрања о мјесту ономастике у науци о језику; Анализа хидронима у лијевом сливу Дрине и: Завршна разматрања.

Мада је тежиште рада у другом дијелу, што потврђује и назив ове монографије, за нас је од изузетног значаја и онај први дио. Ту се упознајемо не само са предметом који се обрађује него и са мјестом ономастике у науци о језику. Управо у уводним напоменама аутор нас упознаје са суштинском проблема који се нашао пред њим — лингвистичка интерпретација хидронима у лијевом сливу Дрине — а то значи да је требало прикупити сва водна имена у томе сливу — од Дрине, и ријека од којих настаје, до посљедње барице у Босанској Посавини у сливу Дрине. Затим је требало одредити, колико је то било могуће, извориште сваком том имену, освјетлити га на основу научних и провјерених доказа и дати му савремени и фонетски и морфолошки лик. А, то се мора признати, ти послови никако нису били мали. Напротив.

Интересантна су ауторова запажања да је турски језик оставио иза себе бројне трагове и у хидронимији, што није случај са њемачким језиком. Разлози су јасни.

Поглавље: Приступ теми (стр. 13—19) је засебна студија о мјесту и значају ономастике за науку о језику. Поред одређивања задатака који стоје пред овом научном дисциплином, ту се указује и на историјат ономастике и пут ка њеном потпуном уврштавању у лингвистичке дисциплине. Било је, наиме, схватања да је ономастика саставни дио историје (К. Јиречек), географије (J. Staszewski) да би, на крају, преовладало мишљење да је ономастика дио лингвистике (Миклопич, Tazysky). Такво схватање почива на чињеници да су имена, било које врсте, саставни дио језика, да живе животом тога језика — трпе све промјене које захватају језик као систем — па могу и да се изгубе из употребе. Овај дио Вујичићевог рада биће користан сваком језичком стручњаку. Ту је Вујичић зналачки, на мало простора, указао на специфичности које карактеришу ономастику као лингвистичку дисциплину. Ономастику интересују лексеме, њихово поријекло, историјски развитак, па када и општа именица постаје топоним, она „прелази из апелативног поља, гдје је имала функцију означавања, у ономастичко поље, гдје има функцију именовања”. Ономастички знаци свим својим компонентама, дакле, чине саставни дио језика у чијем систему живе. Отуда долази и до могуће неутрализације првобитне мотивисаности и у топономастици (уп. Стари Град, Бистрица, Вучји камен). Постајући топоними ова имена почињу самостални живот у језику.

По мсм мишљењу је добро дошла, и корисна, шема која нам предочава гранање ономастике на подгрупе. Тако имамо *ономастику*, као основну дисциплину, која се дијели на двије веће групе: *топонимију* и *анирономију*, да би она прва у себе укључивала *макротопонимију* и *микротопонимију*, а и једна и друга од ових подгрупа могу се, даље, дијелити на области *топонимије* и *хидронимије*; а *анирономија*, опет, укључује у себе проучавање: *имена*, *презимена* и *надимака* (стр. 21).

Да и ономастика, као шира научна област, а и хидронимија, као њен саставни дио, нуди корисног материјала и за историју језика и за дијалектологију то потврђује и ова Вујичићева студија, што се код нас, на жалост, до најновијег времена није довољно уважавало. Управо је то и разлог зашто се на нашем језичком тлу понајмање урадило управо у овој области науке о језику. Планских истраживања те врсте ми до скоро нисмо имали. Тек шездесетих година овога вијека, када се оснива Међуакадемијски одбор за ономастику чији је задатак био и организовање послова ове врсте код нас, и ти задаци добијају своје мјесто у језичким испитивањима. А међу тим задацима, сасвим разумљиво, нашли су се и задаци везани за стварање стручног подмлатка. Д. Вујичић припада, управо, првој генерацији наших, још увијек не тако бројних, ономастичара. Захваљујући том подухвату ми смо до сада имали неколике ономастичке конференције, добили смо неколика зборника радова са ономастичком проблематиком, имамо и засебан часопис у коме се објављују радови из ономастике, па ево и већ двије значајне монографије са

том тематиком: Шимуновићеву о топонимији отока Брача и ову Вујичићеву о водним именима у лијевом сливу Дрине.

Дрина, као што се зна, настаје од Пиве и Таре и на свом путу од Шћепан-Поља до ушћа у Саву прелази ток од 346 км. На том путу она и са лијеве стране прима већи број притока, а све те притоке, по правилу, укључују у себе низ притоцица које, опет, у свом току могу да примају потоке и поточиће, да имају уз себе и мање водне површине. Требало је све то сакупити на терену. Одредити сваком том водном „објекту” име, фонетску и прозодијску компоненту, дати, по могућности, цијелу парадигму и могућу етимологију. Нимало лак посао. Ово због тога што се од једног истраживача ове врсте тражи поред онога о чему је раније било ријечи још и солидну упућеност у дијалектолошке проблеме и обученост у биљежењу дијалектолошке грађе. Без такве предспреме посао ове врсте је назамислив.

Када је у питању одређивање поријекла појединих водних имена у овом току Дрине, Вујичић је, сасвим разумљиво, полазио од онога што је нудила наша наука. А ту је обилато коришћена постојећа литература. То је, мислим, једна од посебних вриједности ове студије. Истина, ми ни сада не можемо рећи да су сви проблеми које је нудила хидронимија овог тока Дрине потпуно разријешени, али можемо тврдити да је рјешавању тих проблема у овоме раду приступљено са свом научном акрибношћу. Вујичића краси и још једна особина. Он је у раду изузетно прецизан. Прецизан тако да може служити за углед. То потврђује и овај рад. Па када је ријеч и о, наизглед, безначајном хидрониму, када се мало разгне горњи слој, искрсне безброј проблема. Вујичић скоро редовно тако и поступа. Сзуда иде до крајње етимолошке могућности при објашњавању ових водних имена. А при закључивању он показује изузетну обазривост. Мада консултује сву постојећу литературу, мада добро познаје историјат сваког наведеног хидронима, он је обазрив при доношењу коначних рјешења. Више је склон да рјешење даје као једно од могућих (исп. нпр. објашњења за Драгосински поток, Говјештицу, Свраковац и сл.). Можда би се могло примјетити да оволика етимологизирања нису увијек била неопходна. Али би се одмах могло рећи и то да је ово прва монографија овога типа код нас и да је управо због тога било нужно дати образац како се може приступати оваквој тематици. Иза овога Вујичићевог рада биће лакше приступати и ономастици и хидронимији. И, рекло би се, не само на нашем језичком тлу. Из овога рада имаће шта да науче и посленици са других језичких подручја. И не мало. Управо због тога је добро што је Вујичић ишао дубље у историју ових водних имена него што је било нужно, а, према народној, од обиља глава не боли. У овом раду Драгомира Вујичића има обиље и грађе и објашњења. То чини овај рад посебно вриједним.

Као што је већ речено, овај рад пружа подоста података корисних и за дијалектологију, па и историјску дијалектологију. Ако се у том дијелу Босне јављају хидроними типа Крижевица, Крижевац, Отока или Речица, Сикирички поток, долази се до закључка да нека недијалектолошка размеђивања не морају увијек почивати на материјалу који нам нуди

историјска дијалектологија. Свакако је у вези са тим и објашњење које се даје уз хидроним Сухожај и напомена коју је, у вези с тим хидронимом, дао проф. Вуковић. Ријечју, и ово неколико наведених примјера јасно показује да и хидронимија крије обиље материјала за проучавање, како на дијахроном тако и на синхроном пресеку.

И на крају. Пред нама је изврсна студија из области ономастике, студија коју је могао да напише само човјек који је дуго времена прикупљао и знање и грађу и који је добро упознат и са историјом нашега језика и са компаративистиком. Озај рад, мада наш првјенац у области хидронимије, корисно ће послужити и будућим ономастичарима, а и садашњим студентима лингвистике. Треба само пожељети да нам аутор приреди још неко задовољство овакве врсте. А он то може.

Београд

А. Пецо

JANKO JURANČIČ, *Slovensko-srbohrvatski slovar — Slovensko-hrvatskosrpski rečnik — Slovenačko-srpskohrvatski rečnik*, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1981, стр. 1—1406.

Двојезична лексикографија на подручју српскохрватског и словеначког језика била је ранијих година релативно сиромашна. Као оправдање се каткад наводио чињеница да су ти језици сродни, блиски, па се њихови представници ионако добро разумеју. Стога се мало ко лађао задатка да ове језике конфронтира, било чисто теоријски, било речнички.¹

Српскохрватски и словеначки говорници се одиста добро разумеју, ако под тим подразумевамо основно и глобално разумевање. Па ипак, онај ко је макар мало упознат са проблемима блискојезичних односа зна колико се опасности крије у олаком веровању да се у таквим језицима може мање-више све узајамно схватити како треба. Из овог става се рађају не само приближни или погрешни преводи, већ и прави неспоразуми, понекад и са већом специфичном тежином. Тако је, нпр., у нашој средини једном угледном Словенцу било приписано да је неку свима драгу вредност назвао „осредњом”, јер се није узело у обзир да *osrednji* у његовом језику управо значи *средњи*. Каткада се мисли да се у словеначком народу представници других југословенских народа називају туђинцима или странцима, јер се не води рачуна да *tujec* у одређеном контексту значи *јосић*, *намерник*, *онај ко се привремено неће задржавати* (чест термин и у угоститељству). Кад Словенац каже *srbsčina* или *srbohrvaščina*, говорници овако именованих језика понекад стварају у себи асоцијацију са српскохрватским речима у којима суфикс *-шина* може имати пејоративни призивок, мада тога у наведеним словеначким речима нема уопште, зато што се називи свих језика граде са тим завршетком. Нашли би се и други примери.²

¹ Уп. у реферату Ј. Јуранчића: *Конфронтација словеначког и српскохрватског речничког фонда и лексикографије*, зборник: *Лексикографија и лексикологија* (1982, Београд — Нови Сад) 83—89.

² Познати су покушњи прављења диференцијалних речника сродних језика. Када се дубље зађе у особине творбе и употребе речи, у фразеологије и стилске особености, увиђа се како је стварна разлика толика, да се ти подухвати исплате само у циљу површце оријентације, сем ако се такав рад не ограничи на сасвим одређене контрасте; и то вреди за било који генетски сродан језички пар.

Признати стручњак за словеначки језик и добар познавалац српско-хрватског академик Јанко Јуранчич прихватио се тешког и захвалног посла — и обављао га је више пута веома успешно — да у оба смера тумачи српскохрватску и словеначку савремену лексику. Тако је још 1955. г. издао *Srbohrvatsko-slovenski slovar*, који је знатније проширен у издању 1972. г.; затим је направио мањи, комбиновани *Srbskohrvatsko-slovenski in slovensko-hrvatskosrbski slovar* (издања 1970, 1976. и 1978. г.), а сад је пред нама и *Slovensko-srbskohrvatski slovar*, издат 1981. године.

Најпре неколико речи о овој лексикографској области, као и о самом аутору.

Не рачунајући *Rječnik hrvatsko-slovenski* (1887. и неколико каснијих издања), као ни *Slovensko-hrvatski slovar* П. Копринског (1907), постоје давно застарели и напуштени *Srbskohrvatsko-slovenski slovar* Грембинга и др. (1927), *Slovensko-srbskohrvatski slovar* и *Srbskohrvatsko-slovenski slovar* А. Вилхара (оба 1927), *Речник словеначко-српско-хрватски* Ј. Вескића (1932). У годинама после другог светског рата појавио се, најпре, *Slovensko-srbohrvatski slovar* (издат у Љубљани 1950. г. без имена аутора), израђен само у опсегу од *A* до *O*, затим *Slikovni besednjak srbohrvaški in slovenski* Б. Грујића и Ј. Градишника (без године издања, Београд—Љубљана) и, најзад, *Slovenačko-srpskohrvatski rečnik* Ст. Шкерља, Р. Алексића и В. Латковића (1964, Београд—Љубљана). Овај последњи би једини још и могао да се назове претходником Јуранчичевог дела које овде приказујемо, по свом скоријем датуму и по обиму. С обзиром на нека опредељења тројице аутора (мање терминологије — која се и иначе снажно развијала од времена њиховог рада, више речи из старије књижевности, богато служење застарелим Плетершником, само екавска варијанта у српскохрватској половини, одсуство ваљаног приказа словеначке граматике), као и с обзиром на упрошћену а понекад и неисправну техничку страну,³ Јуранчичев речник већ и тиме заправо први попуњава празнину у области о којој је реч, а да се и не говори о опсежнијој и квалитетнијој обради грађе у њему.

Ј. Јуранчич се одиста мора сматрати данас најпозванијим стручњаком за лексикографски рад у овом двојезичном комплексу. С једне стране један од врхунских зналаца и научника на пољу словенистике, он је истовремено познавалац славистичких проблема уопште, поглавито историјскојезичких, етимолошких и акценатских, а поред тога одани проучавалац и презентант српскохрватског језика у својој, словеначкој средини. Довољно је само подсетити да је он за словеначке читаоце превео *Житија српских владара и архиепископа*, приредио за употребу *Горски вијенац* и *Смрт Смаил-аге Ченгића*, као и зборнике српске и хрватске епике и лирике, писао више пута о Вуку Караџићу, о српско-хрватском акценту и лексици, о ћирилици; састављао је српскохрватске

³ Рецимо, у спровођењу система „гнезда”. Аутори су овакве случајеве правдали уштедом простора. — Овај речник, који су приказивачи својерремено називали не-трпљиво очекиваним, изазвао је после публикавања малу полемику.

читанке за словеначке школе и приказивао филолошке радове са српско-хрватске територије. Не смео пропустити да споменемо његово ангажовање око тога да Словенци такође упознају и македонско стваралаштво, да Хрвати и Срби упознају словеначки језик — и све се то уклапа у његов велики, чак дирљиви ентузијазам усмерен на истинско разумевање и братство у нашој земљи уопште. Тумачећи заменице *kateri* и *ki* у граматичком уводу свог последњег речника, он гради за ту прилику следећи пример: „*Naših srbskih bratov, ki so pas 1941. gostoljubno sprejemali, čerprav so bili sami v največi nesreči, se bomo vedno hvaležno spominjali*” (стр. 21).

Словеначко-српскохрватски речник Јанка Јуранчича садржи на првом месту Увод, у коме се сажето и приступачно осветљава историја јужнословенских језика и посебно словеначког, описују се укратко словеначки дијалекти, као и процес обликовања књижевног језика, затим се даје преглед гласова, преглед облика речи, даље, поглавље „Лексичке и друге разлике између словеначког и српскохрватског језика”, где има мноштво етимолошких обавештења, и на крају „Литература”. Увод је прављен за кориснике са српскохрватског подручја и писан је на њиховом језику.

У вези с популарним граматичким приказом неког језика уопште увек се може пожелети још које обавештење више, али су свакако захтеви читаоца који је уз то стручњак неумеренији него захтеви лаика. Овде је можда могло да се каже нешто о поступку са сх. *h, ħ, u* у случајевима преношења сх. речи у словеначке текстове, где тих гласова нема (првенствено када су у питању лична или географска имена); или о томе да словеначки правопис у страним речима са латиничког подручја задржава изворну ортографију; за српскохрватске читаоце Увода био би занимљив податак о словеначком завршетку *-a* (ген. *-aja*) у позајмљеницама из француског с назалним суфиксом (*abonma, asortima* итд.). Многе од тих појединости могу да се нађу у самом речнику. Синтаксичка питања су додирнута међу морфолошким.

Сам Речник има око 1370 страна и садржи, према ауторовој напомени, око 80.000 одредница, уз неколико хиљада дублета. Као основа за алфабетар послужио је Речник словеначког књижевног језика САЗУ у досад издатом обиму, а надаље грађа сакупљена за тај речник; поред тога многобројни терминолошки речници и други извори.

Речи су у оба језика акцентоване. Иза словеначких одредница се дају кратке граматичке информације (генитив где је потребно, три рода, прво лице сад. вр., такође и понеко упозорење у погледу изговора, нпр., *ц, э*). Код страних речи су дате етимологије. Словеначке речи се деле на значења, а где треба уз њих се додају уобичајене или илустративне синтагме и идиоми.

На српскохрватски су одреднице превођене тако што су показивани не само екавски и ијекавски облици, него по могућству и разнолика лексика, дакле, српскохрватски синоними који се диференцирају најчешће географски (са западним варијететом или варијететима испред источних). Јуранчичу су пред очима били корисници са широке српскохрватске

територије који, можда, неће познавати поједине речи у преводу, па им је он зато нудио алтернативе. Али је тиме урађено и више: наиме, и Словенцима који из неког разлога треба да дођу до потребних српскохрватских речи пружа се опсежнији избор, даје им се прилика да боље упознају српскохрватско лексичко благо.

Лексикографска дела представљају производе знања и размишљања који по самој природи ствари никад не могу бити доведени до некаквог савршенства, до границе на којој би се аутор зауставио, постигавши пуну егзактност. Сами језички и међујезички чиниоци су пуни прелива, они су тако рећи титрави, тако да се може једино плиће или дубље залазити у њихово разјашњавање. Стога речнике треба ценити на првом месту према њиховој намени, према томе са колико ширине и тачности задовољавају у оквирима своје сврхе, а не према апстрактном идеалу, јер се у том случају ниједан не би могао прогласити беспрекорним. Методологија критике мора бити примерена методологији предмета који се разматра.

Постоје лексикографски подухвати од којих се захтева научна строгост, оптимална уједначеност поступка у процени значења, у семантичкој хијерархизацији, у обради фраза итд. Речник о коме је овде реч служи као информативни инструмент и не представља научну разраду лексичких јединица у једном оди. у два језика. У том смислу сматрамо да би било беспредметно истраживати да ли је аутор, на пример, поступао увек систематично (и сама систематичност је ту флукутална) при дељењу речи на значења, при показивању фразеологије или сл. Под *kača* су без поделе дати и право значење и обичне синтагме, и зоолошки термини и преносна значења (ред, реп у коме се чека; *železna kača* = железница) и израз „*imeti kačo v žeru*” = бити без новца, док су, рецимо, под *roža* слични и чак мање разнолики елементи подељени на тачке. То, међутим, ако и запиње за око професионалцу,⁴ ниуколико не може сметати ономе коме је ово дело првенствено намењено. Још је мање зло ако се неједнакост појављује у сложеној, а овде силом прилика сведеној на најмању меру презентацији порекла речи (*konfekcija* — „fr. confection < lat.”, *demisija* — „fr. démission”, без ознаке „< lat.” и сл.).

У принципу, корисник не обраћа пажњу ни на то у којој су мери унете неке одреднице без веће потребе (*medaljer* = медаљер, *tánagra* = та̀награ), као ни на то да ли се у показивању хрватских и српских еквивалената не поткрада неки ситан несклад (*podtajnik* = замјеник тајника, заменик секретара — међутим, постоје терени и са замјеник секретара, како је, уосталом, показано под словеначком одредницом *podsekretar*). Дотеривање ове врсте могло би се отегнути сувише далеко, а мало даље ћемо видети на какве се тешкоће при томе још наилази. Разумљиво, увек се могу наћи речи или изрази који недостају (нпр., „за prazen nič”, чега нема ни под *prazen*, ни под *nič*); не постоји лексикографско дело коме се не би могла ставити таква примедба.

⁴ М. Роде је због овакве неуједначености замерио аутору у свом приказу Српскохрватско-словеначког речника из 1972. г.: *Frazeologija v Jurančičevem slovarju*, *Slavistična revija* 24/2—3, 299—302.

Наилази се на преводе који подсећају на наративне дефиниције из описних речника пре него на уобичајене формулације у двојезичним (*frenetičen* = ... луд од одушевљења; *teenager* = ... млади галамција, „несхваћена” омладина). Ово спомињемо стога, што примери те врсте наводе на мисао како мерила за разликовање дефиницијских поступака у описним и у двојезичним речницима код нас нису била практично или научно утврђивана. Наведени и други Јуранчичеви обрти употребљени при тумачењу словеначких одредница могу да послуже некоме као идеја за занимљиву студију.

Савестан труд око западних и источних варијаната морао је понегде водити у педантерију која изгледа усиљена или сувишна (*frazirati* = служити се празним ријечима, речима; *roža* = ... најљепша (-ле-) међу дјевојкама (де-); *izstilizirati* = истилизирати, истилизовати; *glasbenokritičen* = гласбенокритичан, музичкокритичан), што нарочито пада у очи код речи које и саме у приручном речнику нису сасвим неопходне (овде два последња примера). Међутим, начело о равноправности неједнаких српскохрватских фонетских и лексичких облика било је постављено и као такво је и одржано, у границама могућности. Међа која би делила праву педантност од ситничаве педантерије не може се повући, јер она и не постоји. Захтевати од индивидуалног састављача речника оно што, највероватније, не би боље решио ни лексикографски тим, значило би само тражити од њега да троши време не штедећи се за своје друге, такође важне послове.

Оваквим критеријумима, природно, не може се мерити онда, када су у питању стварне непрецизности или нетачности. У овом речнику тога има врло мало, у шта смо се уверили после пажљивог разгледања. Чини нам се да је до таквих примера долазило, углавном, у случајевима када се ауторово словеначко језичко осећање преносило на српскохрватски језик. У самом српскохрватском тексту Увода има на више места словенизама, махом синтаксичких. У преводима одредница приметили смо црту која се понавља — форсирање наставка *-чан* (неодр. вид) у придевима који се претежно или искључиво употребљавају с наставком одр. вида, и то чешће у облику *-чки* или *-ску* (*sistolichen* = систоличан, *medbibliotečen* = интербиблиотечан, *glasbenokritičen* = ... музичкокритичан; за *konjerejski* је дато коњогојан и коњогојни; итд.). Промичу и омашке других врста (*tekalo* = скуп свих справа које омогућују да возило тече по трачницама).

Заокружење једног огромног труда, племенити пориви које је аутор у њега уградио и корист која је њиме постигнута, чине неопходним да још једном истакнемо велику вредност и допринос овог дела, да га свесрдно препоручимо, а такође и да се захвалимо неуморном Јанку Јуранчичу.

Београд

Ирена Грцкаји

LEKSIKOGRAFSKO DELO KOJE IMPONUJE I ZBUNJUJE: **Srbocharvatsko-český slovník** u izdanju Čehoslovačke akademije nauka u Pragu

Upravo je ugledao svetlost dana leksikografski priručnik na koji se već decenijama čeka. Jer, izuzimajući verovatno samo u bibliotekama postojeće srpskohrvatsko-češke terminološke rečnike iz 1962. i 1963. godine, te srpsko-hrvatsko-češke džepne rečnike iz 1963. ili čak 1935. godine, na raspclaganju nam je bio samo jedan: *Srbo-chorvatsko-český slovník* izdat u Pragu daleke 1926. godine, dakle, pre više od pola veka, koji, s obzirom i na poodmaklost godine njegovog izdanja kao i izmenjenost jezičkog stanja, jedva i može biti uzet u obzir za zadovoljavanje sve većih potreba u međusobnom jezičkom saobraćaju našeg i češkog jezika. Otuda se može reći da rečnik koji je pred nama popunjava jedno značajno leksikografsko mesto, koje je već odavno bilo sasvim upražnjeno. Situacija je bila utoliko gora što još uvek nedostaje i obrnuti, češko-srpskohrvatski rečnik (koji se, istina, izrađuje, kod nas u SANU). Otuda pojavljivanje bar srpskohrvatsko-češkog rečnika moramo doživeti kao izuzetno važan leksikografski događaj. I to događaj koji — imponuje. Za to ima i više ozbiljnih razloga:

1. Pred nama je savremeno koncipiran, istina jednotomni, ali za praktične potrebe dovoljno opsežan srpskohrvatsko-češki rečnik: *Serbocharvatsko-český slovník*, izdat u Pragu, godine 1982, od strane Češke akademije nauka u Pragu; obuhvata oko 1000 stranica rečničkog teksta (tačnije: od 11. do 987. strane). Podatak o broju leksema koje sadrži priređivači rečnika nisu dali, ali se na osnovu izračunavanja proseka broja odrednica na jednoj strani može pretpostaviti da sadrži svakako više od 60.000 leksičkih jedinica. To ga, po obimu, svrstava u red veoma informativnih priručnika ove vrste.

2. Rečnik su izradili članovi Kabineta stranih jezika Češke akademije nauka: Anna Jeříková, Karel Lemarie, dr Jan Sedláček i Stanislava Sýkorová. Naučni urednik rečnika bio je prof. Josef Kurz, a posle njegove smrti (1972. godine) te se dužnosti prihvatio prof. Jan Petr. Poslovima oko izrade rečnika i definitivne pripreme rukopisa za štampu rukovodio je dr Jan Sedláček, nauč. saradnik Kabineta stranih jezika ČSAN. Recenziju su izvršili: dr Milada Nedvědova iz Instituta za češki jezik ČSAN (A—O) i Nada Đorđević iz

Instituta za srpskohrvatski jezik u Beogradu (P—Ž). Redakcijske i recenzentske napomene sredio je na celom rukopisu dr Jan Sedláček.

3. Pri izboru leksema, sintagmatskih i frazeoloških jedinica autori su se, prema obaveštenju iz predgovora, oslanjali prvenstveno na Hrvatsko-francuski rečnik M. Deanovića (izd. iz 1956. g.), ali su pregledani i drugi, takvi kao: Srpskohrvatsko-nemački Ristić-Kangrge (izd. 1928), Srpskohrvatsko-ruski I. I. Tolstoja (izd. iz 1957), Jurančičev Srpskohrvatsko-slovenački (izd. iz 1955. i 1972), Hrvatskosrpsko-njemački A. Hurma (iz 1958), Benešičev Hrvatsko-poljski (iz 1949), Bensonov Srpskohrvatsko-engleski (iz 1971) i dr., a od opisnih rečnika srpskohrvatskog jezika — gotovo svi, počev od Vukovog (izd. 1935) pa preko Bakotičevog Rečnika srpskohrvatskog književnog jezika (iz 1936), Broz-Ivekovićevog (iz 1901) i Rječnika JAZU do savremenih — Rečnika dveju Matica i prvih sedam tomova Rečnika srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika SANU. Konsultovani su i Veliki rječnik stranih riječi B. Klaića (iz 1966), Škaljičev rečnik turcizama (iz 1966), a uzimani su u obzir i pojedini rečnici iz tehničkih, komercijalnih, političkih, pravnih i dr. oblasti, terminološki rečnici i sl., a od ostalih priručnika — Pravopis srpskohrvatskog (odn. hrvatskosrpskog) književnog jezika iz 1960, dakle sve ono što danas predstavlja glavni srpskohrvatski leksikografski inventar. I ne samo to. Autori saopštavaju da su osnovni postojeći fond izdašno dopunili vlastito ekscerpiranom leksikom iz savremenih dela naše umetničke literature, novina, časopisa (ne kaže se iz kojih), što bi trebalo da znači da u prevodu na češki jezik imamo gotovo sveukupni savremeni srpskohrvatski jezički standard.

4. Po rečima autora, velika pažnja je poklonjena stilističkoj i ekspresivnoj vrednosti leksičkog materijala, što je, po njima, učinjeno prvi put sistematičnije upravo ovde. „Stilistička karakteristika je — veli se u uvodu — odista najslabija strana dosadašnjih rečnika srpskohrvatskog jezika“, do te mere da „čak ni najnoviji opisni rečnici ne pružaju potpunu i sistemski izrađenu sliku o stilskoj razvrstnosti savremenog književnog srpskohrvatskog jezika“ (str. 6).

5. Po saopštenju samih autora — u rečniku se velika pažnja poklanja akcenatskoj situaciji, naročito u promenljivih reči. Data su gotovo sva važna akcenatska odstupanja od osnovnog prozodijskog lika, s tim što je srpskohrvatska prozodijska standardna norma urađena na osnovu podataka koje o tome pružaju Pravopis iz 1960. g. i Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika u izdanju dveju Matica.

Već i na osnovu ovih napomena — jasno je da ambicije čeških autora u ovom rečniku nisu bile male. Oni su se, očevidno, upustili u rešavanje i najkomplikovanijih problema (stilistička vrednost, normativna vrednost, akcenatska norma i sl.) našeg jezičkog standarda, čak i onih koji i srpskohrvatskim leksikografima, pa i ne samo leksikografima, pričinjavaju teškoće i nevolje. Bilo je otuda posebno zanimljivo videti šta je od tih namera i ostvareno i, naravno, kako je sve to u samom rečniku sprovedeno.

Odmah ćemo reći da se u izvođenju naših zaključaka i ocena koje slede nismo oslanjali na kompletan korpus rečnika. Otuda ovaj prikaz ne treba razumeti kao studiju, zasnovanu na temeljnom analitičkom postupku, pa se s

obzirom na to ograđujemo. Poslužili smo se metodom slučajnog uzorka, što znači da smo detaljnije pogledali samo nekoliko prvih ili poslednjih strana, odnosno poneke kategorijske slučajeve kako bismo stekli bar osnovni utisak, koji, dakako, ne mora imati dalekosežniji domašaj od onoga što se konkretno bude opazilo i ovde reklo. Mislimo, međutim, i da takav, letimičan pogled na materijal rečnika — neće u suštini pružiti netačnu sliku o njegovoj celini. Uostalom, detaljnija zapažanja onih koji se rečnikom budu služili — potvrdiće ili korigovati opštiju sliku stanja stvari. A mi se ovom prilikom ipak zadržavamo na sledećim pojedinostima:

U predgovoru Rečnika autori pominju da je delo namenjeno pre svega češkoj publici, s ciljem da olakša bolje razumevanje srpskohrvatskih tekstova, mada on može poslužiti „i srpskom i hrvatskom čitaocu”. Na žalost, ovaj poslednji, srpskohrvatski čitalac biće unekoliko hendikepiran, bar utoliko koliki je hendikep činjenica što ne samo predgovor, već i spisak skraćena i drugi informativni tekstovi nisu štampani i srpskohrvatskim već samo češkim jezikom. Na taj način, važni podaci pri upotrebi rečnika za publiku koja ne zna češki jezik ostaće teško ili jedva dostupni. A ne treba ni pominjati da je svaki dvojezični rečnik jednako namenjen i potreban obema stranama, te je i ušlo u leksikografski praksu da se uvodni podaci, predgovor i sl. štampaju na oba jezika. Korist je od takve prakse očigledna, a šteta nikakva.

Ono što, međutim, bitno utiče na lik jednog rečnika jeste repertoar leksike koji sobom donosi. Rečnik koji izlazi iz štampe morao bi biti pre svega odraz savremenih jezičkih prilika i stanja. Ako je to tako, onda nam ne izgleda baš kao najbolje rešenje da se za osnovu modernog rečnika uzme leksika jednog (Deanovićevog) rečnika od pre skoro 30 godina ili još stariji (Ristić-Kangrge, na primer), pogotovo kada je obim rečnika ograničen na jedan tom. Jer ako je tačna naša pretpostavka da ovaj rečnik, koji je pred nama, ima oko 60.000 leksičkih jedinica, a, recimo, šestotomni rečnik Matice srpske odn. Matice hrvatske ima preko 140.000 reči (tačnije 143.252, isp. poslednju stranu VI toma), SHČR (Srpskohrvatsko-češki rečnik, najnoviji) ima bar upola manji repertoar onoga što bi se moglo smatrati savremenim leksičkim standardom srpskohrvatskog jezika. Otuda se izbor leksema ispoljava kao bitno važan elemenat u pogledu obuhvatnosti i aktuelnosti materijala. Odmah moramo reći da već prve stranice u SHČR ukazuju na to da je leksički fond opterećen neaktuelnim materijalom. Svaki iole bolji poznavalac srpskohrvatske književno-jezičke situacije ne bi se pri sastavljanju savremenog vokabulara obazirao na ono što je danas ili marginalno u upotrebi ili van svake opštije upotrebe; a upravo takav suvišni balast u ovome rečniku čine (ne samo na prvim stranicama) brojni turcizmi i zastarele lekseme, pokrajinski ili neknjiževni likovi, kao: *abahađa*, *abati*, *abrašljiv*, *abronoša*, *acika*, *ahba*, *arli*, *ajlugdžija*; *žilavac*, *žilj*, *žimi*, *žiočiti*, *žiropađa*, *živodernica*, *živokotni*, *živorodan*, *žmira*, *žmire*, *žmul*, *žmuha*, *žurajiv* (primeri i sa poslednjih stranica) — dakle reči koje su slabo zasvedočene čak i u RMS (rečniku dveju Matice) i ne predstavljaju danas leksički fond savremenog književnog standarda.

Još je neobičnije što su se u leksičkom fondu ovog rečnika našle reči koje ili uopšte ne egzistiraju u srpskohrvatskom jeziku ili su posredi čisti hapaksi, tj. takvi kao: *adaptovati* (po značenju isto što i *adaptirati*, ali nezabeleženo i u

RMS i u Pravopisu), *pabirkovati* (srpskohrvatski oblik je jedino *pabirčiti*), *samozaljubljen* (odgovara duhu našeg jezika, ali je reč nerasprostranjena sudeći po tome što je nema ni u RMS ni u rečniku Pravopisa), *samoteženje/samoteženje* (verovatno hapaks koji ne zaslužuje da bude uzet u obzir) itd.

S druge strane, u SHČR ne nalazimo dosta od onoga što, budući uhodano i obično, čini neizostavno leksičko blago savremenog izražajnog i semantičkog potencijala. Tako npr. pored supstantiva *akademija/akademik* nema i odgovarajućeg para prideva: daje se samo *akademski* (= koji se odnosi na akademike), a nedostaje *akademijski* (= koji se odnosi na akademiju) iako su oba oblika zasvedočena, pored ostalog, i u RMS—MH i Pravopisu; pored oblika *akcent/akcenat* nedostaje pridev *akcenatski*, iako je reč o leksemi neizbežnoj u filološkoj literaturi i svakodnevnom govornom komuniciranju (isp. „akcenatski sistem”, „akcenatsko pravilo” i dr.); pored svakako manje frekventne reči „samousluživanje” (koja je registrovana) nema složenice *samousluga* ili prideva *samoulužni*; uneto je „samoupravljanje” i „samoupravljati”, ali je ispuštena reč koja upravo označava onoga koji „samoupravlja” u procesu „samoupravljanja”, tj. nedostaju leksemi: *samoupravljač*, a i odgovarajuća pridevska obrazovanja: *samoupravljački*, *samoupravljačev* i dr., iako se radi o rečima bez kojih se verovatno ni jedan naš dnevni list ne pojavljuje gotovo ni jednog dana. Spisak bi se svakako mogao uveliko produžiti, ali nam nije namera da ukažemo na sve pojedinosti, već samo na tipične pojave. S druge strane, iznenađuje dvostruko navođenje leksema kao: *istorijski* i *istoriski* (iako je u pitanju pravopisna nepravilnost (u tipu na *-jski* m. *-ski*) koja se, normalno, ne unosi ni u opširnije i sveobuhvatnije rečnike).

Nije neobično što se u ovom rečniku registruju glagolske imenice, ali je metodološki promašaj što su glagolske imenice nesvršenih glagola obrađene i definisane kao nezavisne semanteme, jer se time neizbežno duplira definicijska slika koja je, po pravilu, (sem naravno u gramatičkoj kategorisanosti) ista. Otuda je praksa u leksikografiji da se glagolske imenice definišu gramatičkom definicijom, tipa „gl. im. od . . .” a shema značenja se (zajedno sa primerima, izrazima i dr.) daje uz odgovarajući glagol. Izostavljanjem te veze za češkog korisnika izostaje i informacija o tome kojem glagolu odgovara koja gl. imenica, a što nije uvek prozirno (isp. *nošenje* : *nositi*; *cvaćenje* : *cvateti/cvatjeti*, *cvatenje* : *cvasti*, i dr.).

U ovom rečniku nailazimo na još jedan leksikografski postupak koji je u rasko.aku i sa uhodanom praksom, a i sa racionalnim odnosom prema leksičkoj prirodi stvari, pa i prostornoj ekonomičnosti vokabulara. Imamo na umu pre svega iznenađujuću (mada ne i dosledno sprovedenu) praksu da se ekavski i (i)jekavski likovi našeg jezika ne samo posebno navode, već i posebno obrađuju, kao da su u pitanju dve sasvim nezavisne i semantički autonomne leksičke jedinice. Ovaj je slučaj poglavito sproveden onda kada je jedna varijanta po abecednom redu udaljena od druge. Ipak je sasvim neobično da se i kod jedne i kod druge verzije od prve do poslednje ponavljaju identične definicije, umesto da se obe obrade na jednom mestu (uz uvođenje kontrolnih odrednica), kao što je to, uostalom, praksa u svim dobro koncipiranim leksikografskim priručnicima. Da ne pominjemo kolika to može da bude smetnja, posebno za češke čitaoce koji su na ovaj način dovedeni u situaciju da se oko

iznalaženja paralelnih ekavsko-ijekavskih likova snalaze kako znaju (ako znaju) i umeju, a što neće uvek biti lako čak ni dobrom poznavaoocu srpskohrvatskog jezika (isp. slučaj gde ni sami obrađivači u ovom rečniku nisu uspeli da izbegnu zamke koje ekavsko-ijekavska polarizacija ponekad postavlja: oni su *osijèdeti*, -im obradili kao „ijek.” odrednicu, značenja „zašedivët” (tj. „osedeti, postati sed”) prema ekavskoj formi *osédeti*, -im, sa istim značenjem, iako je ispravan ijekavski oblik *osijèdjeti*, a ne kao što stoji u SHČR „osijèdeti”); sem toga, kao što se zna, postoji i varijanta prelaznog glagola — *osijèditi*, òsijèdìm (ek. oséditi, òsèdìm) sa značenjem „učiniti sedim (nekoga, nešto)” o čemu u SHČR nema ni pomena. Šta tek da se kaže na to da se u nekim slučajevima (kao npr. u slučaju sa *izmešati* i *izmiješati*) jedna forma nešto drugačije definiše od druge. Sve to nema ozbiljnijeg naučnog opravdanja, a najmanje takvog koji se u predgovoru navodi — da se na taj način (posebnom obradom ekavske i ijekavske odrednice) uvažava princip ravnopravnosti dveju varijanata. Reč je, svakako, o načelnoj zabludi (o kojoj ćemo još nešto reći na drugom mestu).

Određenih nepreciznosti i nesaglasnosti, ne samo sa stanjem stvari u jeziku već i sa podacima koje pružaju postojeći rečnici našeg jezika, ogleda se i u nekim drugim prilikama. Pogledali smo, recimo, kako se tretiraju glagoli s obzirom na mogućnost da imaju samo nepovratnu ili i povratnu, refleksivnu formu. To je problem s kojim se i srpskohrvatski leksikografi počesto susreću, dok se u slučaju SHČR ceo problem uglavnom svodi na to da se prenese stanje o kojem referišu postojeći rečnici. Ipak, nesaglasnosti nisu izbegnute. Tako se, recimo, glagol *adaptirati* daje samo kao nerefleksivan iako se on javlja i kao povratni (*adaptirati se*); samo sa nepovratnom formom unet je i glagol *aktivirati* (što je netačno, jer postoji i oblik „aktivirati se”), dok se njegov varijetetni glagol „aktivizirati” (identičan po značenju sa prethodnim) daje i sa povratnom formom („aktivizirati se”); prema SHČR, glagol *angažirati* ima i formu *angažirati se*, ali identičan po značenju *angažovati* takvu, povratnu formu („angažovati se”) — nema; glagol *želeti* dat je samo tako, iako rečnici referišu i o obliku „želeti se” dok, s druge strane SHČR beleži samo formu *ženirati se* mada je oblik „ženirati” (bez „se”) sasvim običan (isp. npr. RSANU). Da li navoditi i druge primere? (A navedeni su slučajevi samo sa nekoliko prvih i poslednjih strana rečnika).

Već smo upozorili na želju autora SHČR da veoma iscrpno obrade našu standardnu akcentuaciju, na čemu im treba (pre svega na hrabrosti) odati iskreno priznanje. Jer, i iole upućeni čitalac zna da je ne samo srpskohrvatska akcenatska norma već i prozodijski standard najteži problem i za naše jezičke stručnjake (i pored svih rečnika, studija ili priručnika). Za onoga kome srpskohrvatski nije maternji jezik — ovaj problem je gotovo nesavladiv. To, na žalost, moramo reći i kad je u pitanju rečnik koji upravo prelistavamo. Primer a za to ima napretek, mada je umnogome ovaj zadatak uspešno rešen. Mogu li se time ipak pravdati grube greške ili podaci koji, ako nisu puke greške, ukazuju na nepoznavanje elementarnih činjenica iz oblasti naše standardne prozodije i akcenatske norme, čak i u onim slučajevima gde i prosečni poznavalac stvari ne bi pogrešio. Evo i ilustracija za to: Uz glagol *pobèleti* dat je prezent *pòbèlim* umesto ispravnog *pobèlim* (prvi oblik — *pòbèlim* je

prezent od glagola *pobéliti*, a ne od *pobéleti*) da bi bili pomešani i akcenatski oblici aorista, pa i to bez potrebnih oznaka postakcenatskih dužina u nekim slučajevima; kod glagola *oživeti/oživjeti* naveden je oblik prezenta *oživim* (pogrešan) umesto *ožtvim* (oblik *oživim* je prezent glagola *oživiti*); uz glagole *pābirčiti/pābirčiti* pokazani su oblici aorista *pābirčih, pābirči*, iako je *pābirčih* oblik samo prvog akcenatskog tipa (od *pābirčiti*), a naveden je tako kao da je isti za oba tipa; kod glagola *pridoneti/pridonijeti* dati su (pogrešni) oblici prezenta: *-dōnesēmo, -dōnesēte, -dōnesū* umesto (ispravnih) *-nesēmo/-nēsēmo, -nesēte/-nēsēte* i *nēsū*; kod glagola *ožēći/ožēći* nije pokazano da prezentski tip *ožegnēm* nema oblike plurala na *-ēmo, -ēte* već samo (što nije pokazano) oblike *ožegnēmo, ožegnēte*, dok 3.1. pl. ne glasi *ožēgu* (kako je navedeno) već *ožēgū* (s dužinom).

Ni akcenat u imenicama nije bez takvih sistemskih ogrčenja. Od imenice *Adam/Ādām*, recimo, pokazani oblik gen. jd. *Adāma* odgovara drugom, a ne i prvom akcenatskom liku (pa je trebalo navesti: *Ādam, -a* i *Ādām, Adāma*, a ne kao što je učinjeno: *Ādam* i *Ādām*, [gen. jd.] *Adāma*). Ista (verovatno metodološka) greška ponavlja se i u drugim slučajevima (mada ne svim), kao i u odrednici: *amōnijak/amonijāk* (gen. samo: *-aka*) i sl. Kada se već ukazuje na genitiv akcenatski različit od nominativa, nije opet jasno — zašto se ne pokazuje i genitiv jd. imenica obrazovanih nastavkom *-ōst* (tipa „samostalnost”, „aljkavost” i dr.) kada je normativno pravilo da se u zavisnim padežima dužina na *-o-* eliminiše (o čemu inače informišu srpskohrvatski standardni rečnici, pa i RMS—MH), dok, s druge strane, uz imenice tipa *āljkvac* stoji normativni nastavak gen. jd. — *-āvca*. Kod imenice *alēja* naveden je čak vokativ jd.: *ālējo*. U vezi s tom praksom (i primerom) može se reći ovo: takav vokativ *Daničić* je pokazao, ali samo kod dve-tri imenice (tetiva, odiva) ali već i on zapaža da se kod drugih ne govori. Osim toga, ima li uopšte smisla davati oblik vokativa uz imenice koje znače predmete odn. pojmove koji se normalno i ne javljaju u tom padežu. Pogotovo kad je takav vokativ još i ne tačan (ako bi se baš hteo pokazati — on danas ne bi bio drugačiji po akcentu od nominativskog, tj. glasio bi *alējo*, a ne *ālējo*). Nasuprot, opet, ovakvim slučajevima nije teško zapaziti da je obaveštenje o vokativu izostalo baš tamo gde bismo ga očekivali: kod imenica *strāžār* ili *rāzbojnik*, recimo, (kod ove poslednje još i zbog glasovnih promena koje se u tom padežu javljaju). Uz imenicu *alibi*, opet, nije naveden dubletni prozodem *alibi* (mada se danas govori i *alībi*), a nema ni oblika gen. jd. (*alibija*) iako bi u takvim slučajevima (kada se imenica ne slaže s elementarnim kriterijumima našeg deklinacionog sistema) čitaoce o tome valjalo informisati (to čini čak i naš Pravopis), jer deklinacioni tip (ukoliko se imenica uopšte i menja) ne mora biti sam po sebi jasan. Akcenat imenice *alkōhol*, naveden u SHČR, ne postoji u srpskohrvatskom jeziku. I Pravopis i RMS—MH beleže samo *alkohol*, dok RSANU, kao sekundarne, pokazuje i *alkohol* odn. *alkōhōl*.

Ništa manje ne zbunjuju i neka akcenatska obaveštenja koja se mogu naći i u prideva, recimo: *stratēški* (u najboljem slučaju iskonstruisan akcenat koji se u rečnik ne unosi), *alkoholični* (umesto jedino valjanog — *alkohōlični*), *alkālijski* (umesto valjanog *alkālijski*), *algebārski* (mesto standardnog *algebarski*), *ābadžijski* (pogrešno) mesto *ābadžijski* (ispravno, prema supstantiv-

skom äbadžija). Potpuno je suprotan prozodijskom standardu prisvojni pridev: *Adámöv* (ispravno je *Adámov*), a nekorektno je izostaviti tip *Adamov* (kad je pored *Ädäm* navedeno i *Ädam*).

Ozbiljna ogrješnja o akcenatsku normu, takva koja govore o nepoznavanju elementarnih akcenatskih zakonitosti mogu se naći i u drugim leksemama. Zaista je nejasno kako je bilo moguće ovako akcentovati: *drvògrädnja*, *nìsko-grädnja* kad je tipološki: brodogrädnja, novogrädnja, visokogrädnja, samogrädnja, cestogrädnja, samoizgrädnja itd. pa prema tome i: drvogrädnja i niskogrädnja. (Osnovna imenica nije — grädnja, već grädnja). Nejasno je kako se došlo i do ovog akcenta: *samòzadovöljan* (što niko ne izgovara) umesto valjanog: samozädovöljan (ili samozädovöljan, ako se baš želi izbeći " van inicijalnog sloga, što, međutim, u ovim slučajevima složenica nije neophodno). To što u leksemi *samòsilan* nedostaje dužina (*samòsilan*) možemo razumeti kao štamparsku grešku. Na žalost, takvih stvari ima podosta, pa ne znamo — da li su uvek po sredi štamparske greške ili nešto drugo. Kako, recimo, razumeti: prezent „povèdäm” uz glagol povèsti/pòvesti (m.-dëm); leksemu *bogorodi-čin* napisanu početnim malim (m. velikim) slovom; oznaku m („muški rod”) uz imenice *stärež*, *pilež*, *pačad*, (m. ž); akcenat: *živòdnje* (m. -änje); oznaku da je oblik pòljubācā (s. v. poljubac) oblik 1. padeža mn. (m. 2) itd. (a nismo takve primere baš pomno tražili).

I još nešto. Obećanja da će se rečnik posebno pozabaviti stilističkim kvalifikacijama naših leksema kao da je ostalo ipak neispunjeno. Njih nema čak ni tamo gde se o tome određeno izjašnjavaju postojeći naši rečnici. Potvrdu za to svaki će korisnik rečnika veoma lako naći. Većom neobičnošću, međutim, smatramo to što uz reči koje su nam došle iz drugih jezika etimologija nije davana. Istina, to i nije bio cilj sastavljača SHČR. Iz spiska skraćenica, međutim, vidi se da je namera bila da se sa „tur.” obeleže bar turcizmi. Ali ni od toga nema skoro ništa. Bezbroy turskih reči lišeno je takve oznake. Toliko o tzv. „levoj strani” mada se ovime ne iscrpljuju sve zapažene pojedinosti koje tu stranu odlikuju.

O definicijama naših reči reći ćemo samo uopšteno, da se one u ovakvom rečniku ne mogu sasvim strogo ocenjivati. Izvesna šturost (ekonomičnosti radi) je gotovo neizbežna. Ozbiljniji propusti učinjeni su, koliko smo mogli primetiti, u tumačenju naših izraza ili poslovice. To je, uostalom, i razumljivo, mada su se neke direktne omaške boljim poznavanjem stvari mogle izbeći. Tako je, na primer, uz odrednicu *muka* data i naša poslovice „Na mucu se poznaju junaci”. Definicija da to znači „v nouzi poznáš pñitele” odgovarala bi, u stvari, ne ovoj poslovice već drugoj: „Prijatelj se u nevolji poznaje”. Te dve poslovice, međutim, nisu uzajamno zamenjive: prva znači — „tek se u nevolji, teškoj situaciji i sl. pokazuje koliko ko vredi”, a druga: „koliko je neko nekome zaista prijatelj videće se tek kad jedan od njih dopadne nevolje”. Uz imenicu *čudo* nalazimo, opet, poslovice — „Svako čudo za tri dana” s objašnjenjem: „nic netrvá věčnè” (ništa ne traje večito) — što svakako nije najbolje tumačenje. Trebalo je reći: ništa dugo ne predstavlja novost, senzaciju i sl. ili — čovek se na sve brzo navikne. Poslovice (uz odrednicu „lisica”) „Terajući/tjerajući lisicu isterati/istjerati vuka” objašnjena je sa „dostat se z bláta do louže”, a to bi bilo identično s našim izrazom „pasti sa zla na gore”,

„pasti s konja na magarca” i sl. Navedena poslovice, pak, upotrebljava se — kad hoće da se kaže da je neko želeći da spreči manje zlo izazvao veće. Uz odrednicu *pamet* dat je izraz „U pamet!” s prevodom „Pozor!”, a biće da takvog izraza kod nas nema. Umesto toga rečnici beleže: „Uzmi se u pamet”, „U pamet se!” i sl. ali sa značenjem — „Budi pametan”, „Vodi računa šta radiš”, „Dobro promisli” i sl.

Primedbe bi se mogle staviti i na sam repertoar odabranih izraza uz pojedine lekseme, mađa se, načelno, može za svaki rečnik reći da je ma i oskudan podatak — čist dobitak za onoga ko se rečnikom služi. S obzirom na ograničene okvire nemoguće je računati na potpunu iscrpnost. Ipak, na osnovu onoga što se u ovom rečniku već na prvi pogled može zapaziti, kao da sve upućuje na jedan opšti utisak: rečnik nije pre puštanja u štampu bio u rukama stručnog srpskohrvatskog leksikografa ili dobrog poznavaoa srpskohrvatske književnojezičke situacije. Recenzenti, na žalost, očevidno nisu bili na visini zadatka. To odista nije teško zapaziti.

Treba ipak reći i drugo: Svako ko se bavio leksikografskim poslovima dobro zna kako opasnosti vrebaju sa svih strana i kako ih nije uvek moguće predupreti. Otuda se, bez obzira na sve greške i propuste — ovom rečniku ipak radujem. Ako ni zbog čega drugog, a ono zato što trenutno boljeg srpskohrvatsko-češkog rečnika i nemamo. Radost bi bila i veća ako bismo umesto ovog uskoro dobili drugo, ali popravljeno izdanje. Bilo bi to u skladu sa ugledom koji ovaj rečnik treba da ima.

*
* *

U stvari, prva i možda najveća iznenađenja u vezi s ovim rečnikom počinju već na prvim njegovim stranicama, tačnije u samom uvodu. Osim objašnjenja o osnovnoj nameni, načinu izrade i drugim neophodnim podacima o sadržaju i upotrebi rečnika, naime, autori su osetili potrebu da svojim čitaocima skrenu pažnju i na nevolje s kojima su se susretali izrađujući ovaj rečnik, pre svega s takvima koje proističu iz činjenice što srpskohrvatski jezik ima „dva književna lika”, a što, po njima, ima određene reperkusije i na prozodijsku, pravopisnu, semantičku, leksičku, a ponekad i na stilističku vrednost reči i njihova značenja. Ipak, kako se u uvodu veli, priručnik obuhvata rečnički fond obe književne varijante, za koje se veli da se zovu „srpska i hrvatska”. Autori se upuštaju i u to da čitaocima ukažu i na „neke razlike” koje postoje između ova dva književna oblika, kako u okviru samog „fonda reči” tako i u „fonetskoj strukturi” dvojako polarizovanih reči. Zanimljivo je ovde navesti — o kakvim to elementima jezičke polarizacije govore naše češke kolege. Evo šta se tu kaže: Pod tačkom, čak, 1. vele oni da je osnovna i „najizrazitija” razlika u tome što se reči srpskog odnosno hrvatskog izraza razlikuju po dvojakom, tzv. ekavskom odn. ijekavskom izgovoru: „prema srpskome -e u tim je rečima u hrvatskome -je ili -ije a u nekim slučajevima i kao u: *delo/djelo, dete/dijete, deo/dio*”. Manjeg su obima, veli se dalje, „neke druge glasovne

razlike”, kao: „srpsko *v* prema hrvatskom *h*: *duvan/duhah, suv/suh*; srpsko *št* prema hrvatskom *ć*: *opšti/opći, bašta/bašća*; srp. *ć* prema hrv. *t*: *srećan/sretan* itd.” Pominjući i razlike u preuzimanju strane leksike tipa *hirurg/kirurg, hemija/kemija*, kao srpske se navode i reči: *istorija, demokratija i okean*, a kao hrvatske: *historija, demokracija i ocean*. U tački 2, opet, ukazuje se na razlike u „tvorbi reči” između srpskog i hrvatskog jezičkog izraza, takve kao što su, po češkim kolegama, *jezički* (srp.) prema *jezični* (hrv.), *lekar* (srp.) *liječnik* (hrv.), *odsustvo* (srp.) *odsutnost* (hrv.), *poseta* (srp.) *posjet* (hrv.), pa čak i ovo: *istoriski* (srp.), a *historijski* (hrv.) (Napomena: ne misli se na odnos *i* : *hi-*, već *-ski* : *-jski*, jer je reč o tvorbenim odlikama). Među srpsko-hrvatskim rečima tvorbene polarizacije navode se u ovoj tački i sledeće: srpski: *telegrafisati, organizovati, savremen, saradnik* : hrvatski: *telegrafirati, organizirati, suvremen, suradnik*. I, najzad, u tački 3. ukazuje se na „upotrebu različitih leksika” za iste pojmove na dvema stranama. Tako, po ovom rečniku, kao isključivo „srpske” treba smatrati lekseme: *pozorište, voz, muzika, mašina, vazduh, fabrika, kiseonik, vasiona*, a kao njima odgovarajuće „hrvatske” — reči: *kazalište, vlak, glazba, stroj, zrak, tvornica, kisik* i, najzad, — *svemir*. Dodaje se i to da je u zvaničnoj upotrebi u SR Hrvatskoj „hrvatski književni jezik”, pa se za potvrdu citira čl. 137. Ustava SRH. I kao kruna svega — stručna i jedina literatura na koju se pisac predgovora poziva u vezi s različitnošću dva jezika je rad P. Guberine i K. Kostića („Razlike između hrvatskog i srpskog književnog jezika” iz 1940). Šta reći na ovo? Jer, i za iole obaveštenog poznavaoца naših jezičkih prilika — komentarisati je nepotrebno. Ipak da kažemo samo ono najelemენტarnije: 1. Kako je moguće u stručnoj literaturi reći da je jekavsko/ijekavska varijanta „hrvatska” kad tom varijantom, pored Hrvata, govore i — Srbi (u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, čak i u nekim predelima zapadne Srbije), pa Crnogorci i Muslimani. Sam Vuk Karadžić (koji nije bio Hrvat) govorio je, kao što se zna, ijekavski; 2. Suprotstaviti reči *bašta* i *bašća* — znači govoriti ne o „srpskom” i „hrvatskom”, već o književnom i dijalekatskom: i na „hrvatskoj” i na „srpskoj” strani jedino je književno „bašta”, pa je gruba greška trpati u istu vreću fonetske likove *općina* i *bašća*. Svaki iole obrazovani Jugosloven zna da se na celom srpskohrvatskom jezičkom području govori i — *vazduh* i *zrak*, jednako *sretan* kao i *srećan, odsustvo* kao i *odsutnost* (čak su to dve različite tematske semanteme), *organizovati* i *organizirati, mašina* i *stroj, fabrika* i *tvornica, vasiona* i *svemir* (*svemir* čak isključivo, dok se *vasiona* oseća uglavnom zastarelo). 3. Najneobičnije je tvorbene hrvatsko-srpske polarizacije videti u nastavku *-ski* : *-jski*, jer je posredi čisto pravopisni momenat i svako zna da je danas, od novosadskog Pravopisa naovamo, u upotrebi samo nastavak *-jski* kod prideva izvedenih od imenica na *-ja*. I, na kraju, još samo ovo: 4. Zar je danas moguće — posle toliko rasprava i naučnih studija u vezi sa varijantskom raslojenošću srpskohrvatskog književnog jezika — oslanjati se i citirati rad iz 1940. godine (kao da ništa u potonjih 40 godina na tu temu nije napisano), dakle, oslanjati se na rad iz godine (1940) za koju P. Ivić veli: „Broj jezičkih stručnjaka angažovanih u kampanji oko „razlika između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika” u 1940. godini nije bio visok, niti su to bili najveći autoriteti tadašnje zagrebačke lingvistike... Ali iza te akcije je stajala ondašnja... atmosfera... eskalacije

od Banovine ka Nezavisnoj Državi. Oni koji su o jeziku znali više i bolje od barjaktara kampanje smatrali su da je mudrije ćutati, iako su početnićki neoprezni napisi o razlikama između dvaju „jezika” ostavljali mnoge bokove otvorene za kritiku, kako u pogledu teorijskog pristupa, tako i povodom pojedinosti” (P. Ivić, Srpski narod i njegov jezik, Beograd 1971, 205—206). Uostalom, kakav je suštinski značaj između varijanata našeg književnog jezika, kako treba razumeti leksićke nejednakosti (ne samo između dve — „srpske” i „hrvatske” varijante), nejednak odnos prema pozajmljenicama, smisao sinonimićnih parova tipa *pozorište/kazalište*, nastanak kovanica, odnos glasova *v/h* u rećima tipa *duvan/duhan*, *št/ć* u *opšti/opći*, *k/c* u *Kipar/Cipar*, *v/b* u *Vavilon/Babilon*, *i/e* u *katiheta/kateheta*, *s/z* u *insistirati/inzistirati*, izolovane primere nejednakosti u tvorbenom ili glasovnom ponašanju u rećima, kao u *istorija/historija*, *italijanski/italijanski*, *avgust/avgust*, *odbrana/obrana*, *tko/ko* i nekim drugim, a ne samo onim slučajevima koji se navode u uvodu u SHĆR — takoće je odavno jasno. Uostalom, da ponovo pomenemo P. Ivića koji je o tome dao iscrpna objašnjenja (i kompletnu literaturu, ib. 193—198) sa zaključkom: „Nejednakosti među varijantama našeg književnog jezika niukoliko nemaju domašaj koji bi davao povoda da se one smatraju različitim jezicima. Ne postoje na svetu dva jezika koja bi se malo razlikovala kao „hrvatski” i „srpski”, pa čak ni dva jezika koja bi se razlikovala malo više, a ne mnogo više nego varijante našeg književnog jezika. Raspon divergencija u našem slučaju uklapa se, u svojoj sveukupnosti, u varijaciono polje u kojem se kreću neslaganja među varijantama drugih jezika” (ib. 198—199).

Ovu činjenicu ne treba danas ni dokazivati. Ona se ne može opovrći ni ustavnim odredbama jedne republike, bez obzira na to što je za svoj književni lik utvrdila posebno ime. Ćeškim kolegama odista nije bilo neophodno da o tome informišu na naćin na koji su to učinili, jer i to, pored ostalog, ukazuje na izvestan raskorak između onoga što u današnjem srpskohrvatskom jeziku postoji u praksi i nauci i onoga što SHĆ rećnik čak i u uvodnim napomenama nudi. Ponovićemo otuda — da su se ne samo oćigledne štamparske već i materijalne greške i nepreciznosti na vreme uklonile, a to se odista moglo, ovaj bi rećnik mogao imati mnogo više vrlina nego mana. Ovako, kao da je slika umnogome obrnuta.

Beograd

Egon Fekete

JOSIP MATEŠIĆ, **Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika**, IRO „Školska knjiga”, Zagreb 1982, [I—XX] + 1—808.

Pojava *Frazeološkog rječnika hrvatskoga ili srpskog jezika* Josipa Matešića predstavlja značajan događaj za srpskohrvatsku leksikografiju. Ovo je prvi rječnik te vrste na srpskohrvatskom jeziku. On ujedno predstavlja — kao prvo sistematizovano, autentično, na jednom mestu sakupljeno frazeološko bogatstvo našeg jezika — dobar početak rada na frazeologiji, onom delu nauke o jeziku koji je kod nas, može se reći, tek započeo.¹

Pristupajući čitanju *Frazeološkog rječnika* znali smo da njegov autor ima iza sebe bogato leksikografsko i naučno iskustvo. Kao leksikograf, dr J. Matešić je do sada bio poznat po inverznom rečniku: *Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen* (I—IV), Wiesbaden 1965, jedinom te vrste kod nas.

Rječnik koji je predmet ovoga prikaza sadrži autorov *Predgovor* (V—VI), zatim deo *Obrada rječnika i kako se njime služiti* (VII—XX) u okviru čega je 1. *Raspored građe* (VII—VIII), 2. *Obrada građe* (VIII—X), 3. *Naglasak frazema* (X), 4. *Izvori*: a) *Rječnici* (XI) i b) *Citirana djela* (XII—XX). Sledi potom rečnički tekst (1—808).

U kratkom i krajnje sažetom *Predgovoru* kaže se da je cilj Rječnika „da dokumentirano objavi frazeološko blago hrvatskoga ili srpskog jezika i protumači značenja pojedinih frazema.” Date su nužne informacije o obradi frazeologizama, definisanju, potvrđama o upotrebi. Čini se da je korisniku Rječnika najvažnije objašnjenje — što ga Matešić u *Predgovoru* daje — ono koje se odnosi na kriterijume za izbor frazeologizama. U tom smislu data je definicija koje su se priređivači Rječnika² držali: „Frazemi su jedinice jezika značenjskoga

¹ U poslednje dve-tri godine pojavila su se dva dvojezična frazeološka rečnika: *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik*, tom I, A—N, Zagreb (Školska knjiga), 1979, str. XV—746 i tom II, O—Я, 1980, str. 1—788 pod redaktorstvom A. Menac, i *Nemačko-srpsko-hrvatski frazeološki rečnik*, Beograd (Narodna knjiga), 1981, str. 1—1004. Osim toga, na Filološkom fakultetu u Beogradu, juna 1982. godine, Dragana Mršević je uspešno odbranila doktorsku disertaciju pod naslovom *Frazeološke glagolsko-imzničke sintagme u savremenom srpskohrvatskom jeziku*. Očekujemo da će ova studija iz frazeologije biti uskoro štampana.

² Kao saradnici na Rječniku pojavljuju se: dr Stefan Rittgasser, Jürgen Petermann, dr Wolfgang Eismann, mr Dragutin Raguž, Irena Zimanji, Renate Hansen, Vlasta Schmidt, Antonija Drilo, a redakciju čine: dr Božidar Finka, dr Josip Silić, dr Antun Šojat. Nigde se, međutim, ne kaže koji je i koliki je udeo saradnika u radu na Rječniku čiji je autor J. Matešić.

Za one koji nisu u prilici da Rječnik imaju u rukama biće interesantan podatak da je novčanu pomoć za obradu i štampanje pružio autoru „Stiftung Volkswagen” i grad Manhajm (za štampanje).

karaktera koje se kao cjelina reproduciraju u govornom aktu, raspoložujući pri tome najmanje dvjema punoznačnim (autosemantičkim) riječima, od kojih barem jedna upućuje na semantičku pretvorbu, jedinice koje, zbog sposobnosti uklapanja u kontekst, poput svake druge riječi, mogu vršiti sintaktičku funkciju u rečenici.” Iz shvatanja frazeologizma (frazema) kao jezičke jedinice za koju su značajne četiri osobine: (1) pojava u gotovom obliku, (2) neraščlanjivost skupa reči, (3) semantička promenljivost najmanje jednog člana čvrstog skupa i (4) uklapanje u kontekst, u rečenicu, u obliku prostog člana, proizilazi, međutim, sve što je autor smatrao da treba reći čitaocu kao podatak o osnovnoj teorijskoj koncepciji. Više podataka o načelnim frazeološkim teorijskim merilima i shvatanjima koja su bila podloga za obradu građe, ili su eventualno služila kao uzor, ne nalazimo u autorovu Predgovoru.

O metodološkim načelima kojih su se priređivači pri obradi građe držali nalaze se podaci u napomenama pod naslovom: Obrada rječnika i kako se njime služiti. Prema datim pravilima građa je raspoređena ovako: a) ako frazeologizam sadrži imenicu (ili više njih) — obrada je je pod (prvom) imenicom; b) ako nema imenice, nego sadrži pridev (ili više njih) — obrada je pod (prvim) privedom; c) ako frazeologizam ne sadrži imenicu niti pridev, a ima glagol (ili više njih) — obrada je pod (prvim) glagolom; d) kad su u pitanju frazeologizmi sa drugim vrstama reči, obrađene odrednice su po ovom redu: prilog, zamenica, broj. Čini se da su ova pravila, koja autor navodi, a ovde se parafrazirano prenose, delimično tehničke prirode (proistekle pretežno iz osnovnih gramatičkih svojstava pojedinih kategorija reči), a manje rezultat teorijsko-lingvističke razrade semantičkog jezgra frazeologizama.

Dobro tehničko rešenje u Rječniku je to što se svaki frazeologizam navodi onoliko puta koliko članova sadrži. Time se olakšava nalaženje obrađene jedinice, tj. frazeologizma sa tekstom, ili se izbegava moguća upotreba registra, kakav imaju neki rečnici ovoga tipa.³ To je, razume se, uslovilo impozantan broj odrednica (natuknica), kojih ima oko 30000, od toga 12000 obrađenih.⁴

U leksikografskoj naučnoj kritici je skoro uobičajeno pretpostavljati druga moguća rešenja u rasporedu (ili obradi) građe; mi ovde ne bismo hteli davati takve primedbe, jer nam je poznato koliko je teško pronaći takvo rešenje koje ne bi bilo manjkavo ili koje bi se bez ostatka moglo primeniti na ovu vrlo kompleksnu materiju. Našu pažnju ovde privlači nešto konkretnije, o čemu se može razmišljati sasvim dobronamerno. Naime, Rječnik sadrži i znatan broj frazeologizama poredbenog tipa koji se obrađuju kod one reči sa kojom se nešto poredi. (Ovo je rešenje formalne prirode.) Čini nam se da je tolerancija u odbiru poredbenih frazeologizama bila suviše velika, te su u Rječnik ušla i poređenja za koja bi se teško mogla primeniti ponuđena definicija o frazeologizmu, naročito onaj njen deo gde bar jedna od reči „upućuje

³ V. *Фразеологичен речник на българският език*, I том А—Н, София 1974. i II том О—Я, София 1975.

⁴ Ovo se može uporediti sa *Фразеологическим словарем русского языка*, pod redakcijom A. I. Molotkova, koji ima nešto preko 4000 obrađenih frazeologizama.

na semantičku pretvorbu". Isporediti se mogu, na primer, frazeologizmi ovoga tipa, obrađeni u Rječniku *šaren kao djetao, stidljiv kao djéva, tišina (tího) kao ù crkvi, žút kao limún* i sl. Mi smatramo da ako je u pitanju poređenje po dominantnoj osobini pojma koji reč imenuje — onda se takva poredba (iako predstavlja vrlo ustaljen, uobičajen skup reči) nalazi samo u domenu stilskih figura.

Matešićev Frazeološki rječnik (kao i Rečnik SANU i Rečnik MS) varijantne oblike jedne reči u izrazu daje u oblim zagrada, npr.: *dàti vātru nógama (pétama, tåbarima)*. Gdekad se u alternativni red dodaje skraćunica i sl. koja ukazuje na mogućnost pojave drugih reči istog semantičkog polja, ili skraćunica i dr. koja ukazuje na mogućnost pojave drugih reči različitog semantičkog polja. Delovi frazeologizama koji se mogu izostaviti, odnosno koji se ponekad izostavljaju, stavljaju se u uglastu zagradu. Ova ili slična tehnička rešenja koriste i naši opisni rečnici. Kod glagola u infinitivu daje se oznaka vida: *ipf.* i *pf.* dosledno u frazeologizmu kod svake reči. To znači da ako, na primer, frazeologizam sadrži četiri reči, na svakom mestu, dakle četiri puta se isti glagol vidski obeležava. Informativnost frazeološke jedinice (taj njen u stvari gramatički deo) ne bi bila umanjena da se ove vidske oznake nisu davale kod kontrolnih izraza, nego samo kod obrađenog. Tako pod odrednicom, recimo, glagola *gurati* ili *čitati* ima više od deset različitih frazeoloških jedinica samo kontrolno datih, ali pored svakog infinitivnog glagolskog oblika stoji vidska oznaka *ipf.*, osim kod onih sa finitnom formom glagola, gde ona zaista ne bi bila suvišna. Međutim, ako su oznake vida kod infinitivnih oblika dosledno sprovedene — u definicijama nije dosledno sprovedena upotreba odgovarajućih istovidskih sinonimskih oblika, što je jedino leksikografski ispravno. Da bi bilo jasnije, pokazaćemo kako je to obrađeno u jednom frazeologizmu pod odrednicom *Drina*. Dato je: *ispraviti pf. krivu Drinu v. ispravljati krivu Drinu*, a u redu ispod toga: *ispravljati ipf. ispraviti pf. krivū Drinu* „pokušavati/pokušati učiniti nemoguće, tražiti pravilno rješenje u kompliciranoj situaciji, raditi uzaludan posao”. Deo definicije u drugom i trećem sinonimskom nizu (koji pokazuje da se značenje frazeologizma iskazuje na različite načine) „tražiti pravilno rješenje u kompliciranoj situaciji, raditi uzaludan posao” (sa *ipf.* glagolima *tražiti* i *raditi*) ne može se odnositi na frazeologizam sa perfektivnim glagolom *ispraviti krivu Drinu*, jer on zahteva perfektivnost i u definiciji, pa bi tu bilo bolje: „tražiti/potražiti pravilno rješenje u kompliciranoj situaciji, raditi/uraditi uzaludan posao”. Takvih slučajeva nedovršene i nepotpune definicije, posebno u pogledu odnosa imperfektivnost-perfektivnost, ima više.

Dobra strana Rječnika je dosledno obeležavanje rekcijskog dela frazeologizama. To je onaj deo koji je označen drugim tipom slova i ne označava čvrsti deo frazeološke jedinice. Obeležavanje rekcije povećava upotrebljivost Rječnika u naučne svrhe i pruža mogućnost za razne jezičke analize.

Izrazi sa varijantno obeleženim leksemama, kako to autor navodi u uputstvima, obrađivani su pod prvom pc redu, a ostali su upućivani, osim u slučajevima kad se frazeologizam javlja sa jednom od njih. Opšti utisak koji se čitaocu Rječnika nameće je da često nije davan frazeologizam sa drugom varijantnom leksemom, naročito kad je ona karakteristična za istočni deo.

srpskohrvatske jezičke teritorije. Pod odrednicama jatovskog porekla (koje se daju u ijekavskoj formi) primeri sa ekavskim refleksom davani su, izgleda, samo u nuždi, Imamo, začudo, i ovakvih slučajeva: Pod odrednicom *zdrav* dat je između ostalih i frazeologizam *zdrav kao drijen v. drijen*. Ne postoji odrednica *drijen* nego *dren*, a ova je upućena na *drenovina* pod kojom nema niti varijantnog oblika *zdrav kao dren/drijen* niti potvrde o upotrebi.

Običaj je u rečnicima ove vrste da se daju stilistički kvalifikativi raznih nijansi. Ovde su, međutim, obeleženi samo frazeologizmi kojima je stilska vrednost ironična. Ne možemo se oteti utisku o nedovoljnosti ovakve stilske kvalifikacije. Po čemu bi se, zapravo, ironična nijansa izdvajala po važnosti od, recimo, pogrdne, knjiške, razgovorne, familijarne, šatrovačke, grube, svečane i sl.⁵

Zadržali bismo se sada na spisku izvora koji su pružali materijal za Rječnik. To su, najpre, rečnici: jednojezični i dvojezični. U rečničke izvore uvrštene su, nekim slučajem, i Usmene narodne poslovice, pitalice i zagonetke T. Čubelića. Među navedenih dvadesetak rečnika nismo našli Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik, tom I, A—N, Zagreb 1979. i tom II, O—Я, Zagreb 1980, pod redakcijom A. Menac. Pretpostavljamo da je rukopis Matešićevog Rječnika bio završen te da mu je ovaj bio nedostupan. Ne navodi se ni da su se saradnici Slovenskog instituta Univerziteta u Manhajmu, kojima pripada i rad na ovome Rječniku, služili rukopisom Nemačko-srpskohrvatskog frazeološkog rečnika, Beograd 1980, autora P. Mrazović i R. Primorac, a taj podatak, da su se autorke odazvale želji saradnika Slovenskog instituta da im rukopis pruže na raspolaganje, nalazimo u predgovoru Rečniku dveju autorki na str. [6].

Kao druga, i najvažnija, vrsta izvora poslužila je Matešiću građa Rečnika Matice srpske i Matice hrvatske (koja se nalazi u Zavodu za jezik u Zagrebu). Ta građa je i sama za sebe predstavljala širok frazeološki opus. Posebno su, osim ovoga, ekscerpirana neka literarna dela objavljena posljednjih dvadesetak godina, kao i izvestan broj novina i časopisa koji izlaze u Zagrebu, Beogradu i Sarajevu. Kad je reč o dodatno ekscerpiranoj literaturi, ne možemo a da ne primetimo da je uzet zanemarljivo mali broj pisaca sa istočnog dela srpskohrvatskog jezičkog područja (M. Kapor, M. Kovač, M. Bulatović), pet-šest bosansko-hercegovačkih i nijedan iz Crne Gore. Nasuprot tome ekscerpirano je oko četrdesetak dela ili prevoda pisaca iz Hrvatske.

Reći ćemo nekoliko reči o primerima koji se daju kao potvrda za upotrebu frazeologizama u određenom značenju. Oni su trojaki: iz odabrane građe, iz Rečnika SANU i redakcijski. Ovi poslednji, redakcijski (Red.), davani su procentualno gledano, vrlo često, čak i u onim slučajevima kad je u tu svrhu bolje bilo upotrebiti Rečnik SANU. Koliko je, u stvari, teško dati dobar, životan primer za značenje koje nosimo u svesti, vidi se upravo na tako nastalim primerima u Rječniku. Mnogi od njih deluju ne samo veštački, iskonstruisano, nego su vrlo često netipična, čak i neodgovarajuća potvrda datoga zna-

⁵ Tako, na primer, *Фразеологический словарь русского языка* upotrebljava više stilskih kvalifikativa; u *Nemačko-srpskohrvatskom frazeološkom rečniku* taj je broj znatno uvećan i predstavlja najveće moguće nijansiranje, što, razumljivo, iziskuje posebne napore obrađivača građe.

čenja. Uzmimo ove slučajeve. 1) Frazeologizam *glàditi* ipf. *brk* „biti vrlo zadovoljan čime, pokazivati/izražavati zadovoljstvo” ima redakcijsku potvrdu: Dobivši odličnu ocjenu, učenik je krenuo kući gladeći brk. Nije tipično za učenike da imaju brkove i stoga primer deluje nategnuto. 2) *vàditi* ipf. *izvadi* pf. komu *đči* „odnositi se prema komu neprijateljski”, a potvrda je: Ne mogu podnijeti tu vješticu, najradije bih joj oči izvadio. Ovde je takođe očigledno: da definicija nije dobra, da, zatim, primer ne odgovara definiciji, odnosno, da u primeru frazeologizma uopšte nema već je reč o konkretnoj želji. 3) *čovjek s kóca i kónopca* „osoba svakakve prošlosti, skitnica, probisvijet”. Primer: Kada se vratio kući, u selu se glasno govorilo da se vratio čovjek s koca i konopca.” Ovako obrađenom frazeologizmu potreban je komentar. Prvo, frazeologizam *čovjek s koca i konopca* u srpskohrvatskom jeziku ne postoji i nije moguć. Ne može jedan čovek doći, prispeti sa raznih strana, čak ni sa dve. S koca i (s) konopca mogu doći, prispeti, okupiti se i sl. ljudi, gomila ljudi, grupa, mnoštvo. U Rječniku su sve jedinice sa leksemom *ljudi* obrađene pod *čovjek*. Takav paralelizam u idiomatici često nije moguć. Drugo, skloni smo da previde ovakve vrste protumačimo da potiču od saradnika kome srpskohrvatski nije maternji jezik. Svakako bi bilo bolje da se u nedostatku građe koristio Rečnik SANU (prvih 9 knjiga je navedeno u izvorima). Za navedeni izraz, koji u IX knj. Rečnika SANU glasi *s koca i (s) konopca (sakupiti, prikupiti i sl.)* navedeno je čak pet primera (ali, normalno, nijedan ne sadrži leksemu *čovjek*).

Leksikografski tekstovi, na žalost, ne mogu po svojoj prirodi da u potpunosti izbegnu greške i propuste raznih vrsta, i na njih se u svakom ovakvom poslu mora računati. Njih nije lišen ni Frazeološki rječnik. Propusti, previdi i omaške javljaju se ne samo u definicijama (koje katkad deluju nestilizovano, grubo, nepotpuno ili čak netačno) nego i u onome što je više stvar akribičnosti i doslednosti leksikografskog postupka. (Isp. *piti kao čovek v. putovati (sjesti) kao čovjek*, gde smo u nedoumici o kakvom je uopšte upućivanju reč, svakako ne ispravnom).

Ono što bismo, međutim, kao opšti zaključak rekli, odnosilo bi se pre svega na veliki doprinos koji će ovaj korisni rečnik pružiti srpskohrvatskoj leksikografiji, još uvek oskudnoj specijalizovanim rečnicima raznih vrsta. Sistematski obrađeno, naučno i stručno protumačeno i klasifikovano frazeološko bogatstvo našeg jezika, svojom raznorodnom informativnošću, pružiće (zajedno sa dva pomenuta dvojezična frazeološka rečnika) mogućnost za razne, pre svega jezičke, analize i studije.

Neophodno je, na kraju, jedno upozorenje korisnicima Rječnika. Iako autor u predgovoru ističe da Rječnik nije normativan, svaki rečnik koji obrađuje materiju savremenog književnog jezika u nekoj meri ima i takvo dejstvo. U ovom pogledu najupadljiviji je autorov postupak u akcentovanju frazeologizama, u pogledu akcentovanja ijekavskih likova, jer sadrži direktno napuštanje dosadašnje srpskohrvatske norme, opredeljujući se za akcente tipa lijêp-lijépa. Na taj način se autor i njegov Rječnik uključuju u jedan normativistički program utvrđivanja posebnog hrvatskog standarda koji dolazi do izražaja i u novijim radovima pojedinih drugih hrvatskih filologa.

Na ovo odstupanje od dosadašnjeg akcenta upozorava i sam autor u svom predgovoru, a za ostale postupke u akcentovanju građe kaže da je uziman princip „četveroakcenatskoga novoštokavskog sistema kako se on upotrebljava u standardnom jeziku”, s tim „što u rječnik nisu uneseni svi vidovi akcenatske realizacije frazema, nego samo onaj vid koji ide u prilog sintagmatском akcentu”. U primeni, međutim, vidimo jednosmerno opredeljivanje u poznatim dubletskim kategorijama, npr. trésti, náći, plèsti, nàvesti itd. prema Vukovom i Daničićevom trésti, náći, plèsti, navèsti. Vidimo da je i u akcentu sproveden odbir sličan onom obličkom, koji nalazimo npr. u isključivoj primeni likova: *tko*, *netko*, *komu* i sl.; čak se i nesumnjivo Njegošev primer „niko ni u nos” prerađuje u redakcijski, i tako frazeologizam dobija lik koji, u stvari, nema: *niko ni u nos*.⁶

Reklo bi se da je autor dugovao i samom imenovanju jezika Rječnika kao „hrvatskoga ili srpskog” (mi bismo rekli hrvatskosrpskog, srpskohrvatskog) ako ne više ravnomernosti u primeni, a ono bar upozorenje čitaocima u predgovoru i objašnjenje šta se ispušta.

Beograd

Milica Radović-Tešić

⁶ Pregledajući građu Rečnika Matice srpske i Matice hrvatske primetili smo da ta građa odista sadrži samo jedan primer sa frazeologizmom *niko ni u nos* i to iz Njegoševa jezika. Daleko bogatija građa Rečnika SANU sadrži ovaj frazeologizam, međutim, osim kod Njegoša, još jedino kod Vuka Vrčevića.

Знанствени скуп **ДИЈАЛЕКАТСКА ГЕОГРАФИЈА И ДИЈАЛЕКТОЛОШКА ЛЕКСИКОЛОГИЈА И ЛЕКСИКОГРАФИЈА**, Загреб, 18. и 19. март 1982.

Одбор за дијалектологију ЈАЗУ организовао је овога пролећа свој четврти научни скуп о проблемима српскохрватске дијалектологије. На скупу је прочитано тридесетак саопштења која су се кретала у оквирима двеју основних тема: 1) проблеми лингвогеографије и 2) проблеми лексикологије и лексикографије, а неколико саопштења било је посвећено ономастичким проблемима.

У рефератима *Нацрт за Чакавски рјечник* Милана Могуша и *Засаде рјечника хрватских кајавских говора* Антуна Шојата расправља се о основним методолошким и практичним проблемима везаним за израду дијалекатских речника. Речничком грађом за *Чакавски рјечник* (ЧР) аутор сматра текстове изворних говорника чија се припадност чакавштини одређује на основу шест типичних особина говора¹. Аутор предлаже да се лексика периферних говора, који имају само по неку од тих особина, уврсти и у „чакавски и у нечакавски корпус”. Грађу за ЧР сачињаваће искључиво стручни записи са терена, а за прикупљање лексике израдиће се посебан упитник и упутства за исписивање лексике из ОЛА, ХСДА, из објављених дијалектолошких студија и текстова који служе као примери говора. Аутор износи податак да је већ око осамдесет пунктова испитано за потребе ХСДА или описано у дијалектолошким студијама и дијалекатским речницима, а да ће око 40 нових месних говора бити испитано према упитнику ЧР. Аутор предлаже да се одреди 12 основних пунктова са добрим размештајем на терену из којих би се добило највише грађе. У концепцији *Рјечника* води се рачуна да су подаци са сваког пункта једнако важни, тј. да имају статус одреднице. Као принцип обраде података уводи појам *архилексем* који представља „на терену потврђени облик из кога се могу извести други на терену потврђени облици истог садржаја”. Архилексем би стајао на првом месту, посебно графички обележен, а равноправно би се обрађивале све његове варијанте.

¹ Те особине су: 1. присуство заменице *ча* (*ца*) или *зач* (*зач*), 2. чакавска акцен-туација, 3. чакавски рефлекс *јата*, 4. прелаз *е* у *а* иза *ј*, *ч*, *ж*, 5. чакавски изговор фонеме *ћ*, 6. употреба облика *бин*, *биш*, *било*, *бише* при грађењу кондиционала.

Сличан је, у основи, и став Антуна Шојата који се залаже за увођење *конструкција*, тј. апстрактног заједничког лика лексичких реализација. Говорећи о теренском раду као основном начину за прикупљање грађе за КР, аутор истиче да „треба тежити да се осигура максимално могуће скупљање грађе барем у неколико говора у различитим кајкавским крајевима”, а у осталих педесетак пунктова треба инсистирати на што већем броју лексичких појмова који би омогућили истраживање на лексичко-семантичком и творбеном плану и помоћу којих би се могле утврдити границе простирања великог броја речи. Основни проблем, када је реч о одређивању пунктова, аутор види у укључивању речничког фонда горскокотарских кајкавских говора у корпус КР. Због њихових специфичности, које их издвајају из већине хрватских кајкавских говора, било би потребно направити посебан речник горскокотарске кајкавштине. Аутор, из разлога који су више ванлингвистичке него лингвистичке природе, предлаже да у КР буду укључени и ови говори. Говорећи о појму „дијалекатска реч”, аутор помиње неколико различитих начина у одређивању дијалекатског лексичког фонда (искуства руских, пољских и словачких дијалектолога-лексикографа). Шојат се залаже за што шири избор лексике, што би још увек било недовољно за један „пуни, системски” речник. Као о проблему при избору дијалекатских јединица, аутор говори о туђицама, „дијалекатски адаптираним жаргонизмима и другим ријечима насталим у супстандардним разговорним стилевима”.

Пажњу дискусаната највише је привукло питање класификације периферних говора и природа архилексема и конструкта и њихових варијанти.

О проблематици дијалекатских речника говорио је и Драго Ђупић. У саопштењу *Дијалекатски рјечници у односу на друга лексикографска дјела* он предлаже да се при изради дијалекатских речника обраде све лексеме којих нема у нашим познатим лексикографским делима: Вуковом *Рјечнику*, *Рјечнику ЈАЗУ*, Броз-Ивековићевом *Рјечнику* и сл. Аутор види потребу за уношењем у речник идиомских израза и синтагми као и неких експресивних категорија и локалног жаргона. Аутор предлаже да одредница има дијалекатски лик, а уколико се јави више потенцијалних одредница, као основна поставља се она која је карактеристичнија за дати говор, док се остали ликови наводе као „помоћни”. Статус одреднице треба да имају све речи из датог говора које у довољној мери репрезентују говорну реалност тога краја. Од „књижевних” лексема обрађивале би се само оне које имају посебна значења која нису забележена у књижевном језику. Граматичка обрада одредница треба да да податке о морфолошкој структури проучаваног говора, а семантичка обрада да обухвати сва значења која одредница има у говору. На крају излагања аутор је истакао значај дијалекатског речника као специфичне диференцијалне граматике одређеног говора.

У раду *Тематски ириници доношења грађе у дијалекатским рјечницима* Светлана Зајцева бави се проблематиком прикупљања и презентирања грађе за дијалекатски речник. Ауторка успоставља дистинкцију

комплетни (недиференцијални) // диференцијални дијалекатски речник, где би овај први одражавао лексичко-семантички систем говора, а овај други би презентирао специфичну лексику говора односно дијалекта у односу на књижевни језик. Ауторка предлаже тематски принцип прикупљања и презентирања грађе и закључује да овакав принцип описивања дијалекатске лексике омогућује повезивање семантичких и лексикографских аспеката, што је значајно као допринос комплетном проучавању лексике народних говора.

Радован Видовић је у свом раду *О методологији, пракси и резултатима скупињања грађе за Поморски рјечник* говорио о ранијим покушајима и збиркама из поморске терминологије код нас. Поменуо је радове Петра Скока, Јадранског института ЈАЗУ са Блажем Јуришићем на челу и рад Мирка Деановића за потребе Медитеранског атласа. Грађу за свој речник аутор је сабрао из објављених и необјављених радова из ове области, из збирке Јадранског института, а највећи део је сакупио на терену. Аутор истиче нарочиту важност цртежа и фотографија које представљају делове брода и његову опрему. Као корисно искуство аутор помиње рад са више информатора који, нарочито ако су различитог животног доба, могу дати важне податке за дијакроничко проучавање поморске терминологије. Рад је обиловао примерима и техничким цртежима из *Рјечника*.

О физиономији *Атласа СРХ* говорио је Далибор Брозовић у реферату *О проблематици израде Атласа СРХ*. Аутор помиње основне проблеме везане за израду *Атласа СРХ* у поређењу са трима атласима који обухватају територију српскохрватског језика (ХСДА, ОЛА, АЛЕ). Број пунктова у ОЛА ни квалитативно ни квантитативно не одговара потребама *Атласа СРХ* и стога аутор предлаже конструисање нове мреже пунктова искључиво за потребе *Атласа*. *Атлас СРХ* би био својеврсна синтеза неколико замишљених регионалних атласа. Аутор предлаже и то да у мрежу пунктова уђу сва насеља из ХСА и ОЛА с тим да се испитују само нова питања која нису заступљена у поменутих атласима. Упитник који би се израдио за потребе *Атласа* бројао би око 600—800 питања.

Будући да се код нас још увек не посвећује довољно пажње урбаној дијалектологији, рад професора Władysława Lubaśa *Суштина градске дијалектологије* праћен је са великим интересовањем. О градској дијалектологији аутор говори као о грани социолингвистике која истражује говор града. У раду се говори о разликама између „народне” и „градске” дијалектологије (о предмету истраживања једне и друге и њиховом карактеру). Градско становништво — културно и професионално слојено а досељено са различитих територија, „користи репертоар варијаната које потичу из различитих промена народних говора”. Аутор истиче синхроничко-дијакронички карактер „народне” и само синхронички карактер урбане дијалектологије. „Народна” дијалектологија користи се и упитником, док се подаци за говор града добијају првенствено непосредним, усменим контактом испитивач — информатор. Битна је разлика између ове две гране дијалектологије и у томе што се појаве из

народних говора могу картографисати, а за градску дијалектологију то није од већег значаја.

У раду *Морфологизације и/или лексикализоване појаве као њредмеи лингвистичке географије* Zuzanna Topolińska говорила је о неким теоријским и практичним проблемима лингвистичке географије. У првом делу свог саопштења ауторка упућује на теоријске проблеме у вези са „фонолошким појавама које се не могу фонолошки објаснити”. Морфологизација и лексикализација схватају се као изрази двоструке интерференције (вертикалне — која се односи на поједине нивое истог језичког система — и хоризонталне — која се односи на интерференцију двају система). И једна и друга појава дијахроног су карактера „који се огледа у процесу супституције који блокира редовни фонолошки развитак дате морфеме (лексема)”. Ауторка напомиње да се, уколико дође до блокаде у коренској морфемии, може говорити о лексикализацији „јер се има у виду не само једна већ читав низ исто-коренских деривата”. Граница између морфологизације и лексикализације је некада врло несигурна и тешко се одређује. Ауторка даље говори о типовима ове језичке појаве уз примере из словенских језика². У другом делу рада ауторка истиче значај познавања и уочавања ових појава, јер када се једном утврди њихова природа и кад им се одреди место у систему, избегавају се нежељене сметње при изради атласа. Ауторка тврди да овакав приступ морфологизацији и лексикализацији омогућује да један од циљева картографске интерпретације грађе буду баш ове језичке појаве. У закључку ауторка предлаже да поступак око картографисања података треба да иде у правцу прављења карата — монографија свих лексема, а да се на основу тих карата свде карте „појединих фонолошких и морфолошких формула”.

Сва саопштења са овога скупа, између којих су овде издвојена само нека, биће публикована у једном од следећих бројева *Хрвајској дијалектолошкој зборника*, а за следећи скуп, који ће се одржати 1984. године, предложена је тема *Историјска дијалектологија*.

Нови Сад

Гордана Драгин

² Ауторка наводи пример за лексикализацију из пољских дијалеката: ређи облик у пољским дијалектима *jeżoro* према књижевном и карактеристичном за већину дијалеката облику *jeżoro*. Предњи кратки назал у првом слогу овог примера је секундарног карактера, тј. лексикализиран је.

РОМАН ОСИПОВИЧ ЈАКОБСОН
(11. X 1896—18. VII 1982)

Бавити се науком значи бар толико — радити систематски и много знати. Изузетнијима је поврх тога дата и способност да ствари сагледају далеко и дубоко, даље и дубље од других, а само најређим, одабранима, још и моћ да буду велики учитељи и покретачи нових епоха.

Роман Осипович Јакобсон „имао се рашта и родити“: био је од тих последњих, одабраних. Московљанин, дете образованих родитеља, сазревао је у круговима оне руске интелигенције чија су духовна стремљења у годинама непосредно пред први светски рат отварала неке узбудљиве сазнајне и креативне токове. Као гимназиста интересовао се највише за уметност — пре свега за сликарство. У тим данима сасвим ране младости један од најприснијих другова му је био зачетник апстрактног сликарства у Русији Казимир Малевич. Касније су круг његових најближих пријатеља сачињавали претежно песници — прво Хлебњиков, па Мајаковски, Пастернак, Манделштам и други. Године 1914. Јакобсон се уписао на универзитет са намером да студира руски језик. Одмах се истакао међу студентима својом даровитошћу, смислом за научни проблем, способношћу да окупља око себе талентоване људе и да их подстиче на претресање значајних тема о поезији, фолклору, језику . . . Карактеристично је да је он био међу иницијаторима оснивања Московског лингвистичког „кружока“ — једне врсте дебатног клуба где су, поред студената, и истакнути руски песници износили нова гледања на смисао поетског текста и улогу језика у њему. Почетком двадесетих година Јакобсон је напустио Совјетски Савез и настанио се у Чехословачкој. И тамо се одмах потврдио као изузетан аниматор средине, окупљач талената и подстрекач великих дискусија. Учествовао је у формирању чувеног Прашког лингвистичког „кружока“, који је лингвистику обогатио не само новом научном граном — фонологијом, него и многим другим драгоценим тековинама на пољу опште језичке теорије и метода. Чехословачку је Јакобсон морао напустити због најезде Хитлерових трупа. Прешао је прво у Скандинавију, а затим (1941. године) у Сједињене Америчке Државе, где се дефинитивно и настанио. И на новом се континенту поновила иста ствар: Јакобсон је окупљао око себе даровите младе људе и преносио на њих своје одушевљење за нов, структурални прилаз

језичким проблемима. Већ 1943. био је међу иницијаторима оснивања Њујоршког лингвистичког „кружока“ (The Linguistic Cercle of New York). Био је прво професор Колумбијског универзитета (Њујорк), а затим Харвардског (Бостон). Најдуже је деловао на Харвардском универзитету, где је имао многобројне ученике и следбенике; под именом „Харвардска школа“ подразумевају се данас они представници америчке славистике који су, као Јакобсонови ученици, усвојили његове основне теоријско-методолошке поставке.

Још као студент Московског универзитета Јакобсон се определио за две основне тематске области које је потом постојано задржавао у жижи своје пажње до краја живота: за феномене поетског у језику и проблематику језичког знака. Те су две области међусобно тако уско повезане да плодносни истраживачки напори у једној од њих неминовно обогаћују и научна сазнања у оној другој.

Поетски текст се од обичног, свакодневног разликује битно у два правца: (1) по специфичним принципима свог звуковно-граматичког устројства и (2) по специфичним критеријима по којима се пројцира његова сврсисходност на комуникативном плану. Јакобсонова истраживања у првом правцу донела су науци сасвим нове, далекосежне по значају увиде у улогу која припада звуковним елементима при конституисању језичког знака, док је онај други правац његове анализе допринео развијању теорије о комуникацији. Сем тога, Јакобсонова надахнута бављења поетским текстом учинила су да се под називом *йешика* почне нагло развијати у свету таква научна дисциплина која поетско остварење ставља у релацију не само и не толико са другим уметничким појавама колико са комуникативним својством језика и проблемима опште семиотике (најважнији Јакобсонови радови из ове области публиковани су у књизи: Roman Jakobson, *Selected Writings III: Poetry of Grammar and Grammar of Poetry*, edited by Stephen Rudy, Mouton, The Hague 1981).

У историји лингвистике Јакобсон ће остати трајно запамћен по изузетним заслугама за заснивање и развој фонологије — науке о фонемама, тј. о гласовима осветљеним с тачке гледишта њихове службе у процесу споразумевања. При том Јакобсону припада посебна слава због тога што је показао да су фонеме разложиве на још мање јединице — на тзв. дистинктивна обележја, тј. на оне артикулационо-акустичке особности чијом се укупношћу фонема и остварује као сигнално средство (Јакобсонове најважније, пионирске подухвате на пољу фонолошких проучавања документује књига: Roman Jakobson, *Selected Writings I: Phonological Studies*, second, expanded edition, Mouton, The Hague 1971; његова најрецентнија тумачења фонолошких појава изложена су у књизи коју је написао у коауторству са Линдом Во: Roman Jakobson and Linda Waugh, *Klangformen der Sprache* [= *Janua Linguarum Maior 75*], Mouton, The Hague 1981).

Испитујући принципе по којима функционишу фонемске опозиције, Јакобсон је разрађивао нов, структурални метод научне анализе. У његове велике заслуге треба убројати и то што је први показао да је такав

метод применљив и на друге области језика (од историјског су значаја у лингвистици у овом погледу биле његове студије о функционисању руског глаголског и падежног система: *Zur Struktur des russischen Verbums*, Charisteria Guilelmo Mathesio oblata, Prague 1932, 74—84 и *Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre*, Travaux du Cercle Linguistique de Prague VI, 1936, 240—288).

Иако претежно окренут широким теоријским хоризонтима, Јакобсон ипак никада није занемаривао своје основно, славистичко опредељење; његови резултати из области проучавања пре свега руског, а и других словенских језика остају незаобилазне тековине (који су све проблеме и како осветљавани трудом овог изузетног прегоаца приказују радови сакупљени у књизи: Roman Jakobson, *Studies in Russian and Comparative Slavic Grammar* [= *Janua Linguarum Minor 177*], Mouton, The Hague 1981).

Јакобсонов научни опус је несвакидашње богат и разноврстан (библиографија његових радова објављена је као посебна књига: *Roman Jakobson. A Bibliography*, edited by Stephen Rudy, Mouton, The Hague 1981). Најважнија његова дела сабрана су у шест великих томова и објављена (у периоду од 1962. до 1982) у едицији Mouton (Хар) под заједничким насловом *Selected Writings*. Код нас су приређене две антологије његових списа преведених на српскохрватски: Roman Jakobson, *Lingvistika i poetika*, Nolit, Beograd 1966 (избор текстова: Милка Ивић и Сретен Марић; предговор: Милка Ивић, 9—18); Roman Jakobson, *Ogledi iz poetike*, Prosveta, Beograd 1978 (избор текстова: Милан Комненић и Леон Којен; предговор: Леон Којен, 7—46).

Роман Осипович Јакобсон био је по биографији космополит, а по срцу — Словен. Све што се тицало словенског света из којег је поникао било му је важно и присно. И наша му је средина била драга; радо се одазивао позиву да нам дође — било да учествује у неком научном скупу или да предаје нашим студентима (ово последње је остварено једном приликом пре десетак година у Новом Саду). Сарађивао је у нашим стручним часописима; није мимоилазио ни стриктно „наше” теме (в. нпр. његову студију *Силуанов хвалосјев Симеону*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XIV/1, 1971, 25—31). Био је почасни члан многих највиших научних институција, поред осталог и Српске академије наука и уметности. Био је, једном речју, некако и наш — на начин који не смемо заборавити.

Хвала му за све! Слава му!

Београд

Милка Ивић

БИБЛИОГРАФИЈА

Библиографија за 1981. годину

расправа и дела из словенске и индоевропске филологије и опште лингвистике која су изашла у Југославији

Ову библиографију израдили су: за СР Србију: *Радмил Маројевић*, *Милица Радовић-Тешић*, *Вишња Чаркић*, *Љиља Сјасић* (за САН Војводину), *Мехди Барди* (за САН Косово); за СР Црну Гору: *Рисито Радуновић*; за СР Босну и Херцеговину: *Невенка Новаковић-Стефановић* и *Срејто Танасић*; за СР Хрватску: *Марија Вончина*; за СР Македонију: *Радмила Баскић*; за СР Словенију: *Марко Крањец*.

Скраћенице

АНУ ВиН	у појединим скраћеницама: Академија наука и умјетности ВиН
АП	Археографски прилози, Београд
ASLR	Anali Societății de limba română, Zrenjanin
АФФ	Анали Филолошког факултета, Београд
БВ	Библиографски вјесник, Цетиње
BZL	Bilten Zavoda za lingvistiku, Zagreb
Бо ЗБРНКУ	Бока, зборник радова из науке, културе и умјетности, Херцег Нови
ВРФФ	Buletini i Punimeve i Fakultetit Filozofik (Zbornik radova Filozofskog fakulteta), Priština
BSDPLJ	Bilten Saveza društva za primenjenu lingvistiku Jugoslavije
ВиО	Васпитање и образовање, Титоград
ГЗБ ФФУС	Годишњак зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот Скопје
ГЗБ ФилолФУС	Годишњак зборник на Филолошкиот факултет на Универзитетот, Скопје
Гл	Гласник Црногорске академије наука и умјетности, Титоград
ГлВи	Гласник Етнографског института, Београд
ГНФ	Годишњак Наставничког факултета, Никшић
Građa	Građa za povijest književnosti hrvatske, JAZU, Zagreb
ГФФНС	Годишњак Филозофског факултета, Нови Сад
GjASShF	Gjurmë Albanologjike, Seria e Shkencave Filologjike (Албанолошка истраживања, Серија филолошких наука), Приштина

ЖА	Жива антика, Скопје
ZJ	Živi jezici, Beograd
ЗБИК	Зборник историје књижевности, Београд
ЗБМСЈК	Зборник Матице српске за књижевност и језик, Нови Сад
ЗБМСС	Зборник Матице српске за славистику, Нови Сад
ЗБМСФЛ	Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад
ЗБФФ	Зборник Филозофског факултета, Београд
ЗБФФП	Зборник Филозофског факултета, Приштина
ZESCCP	Zagreb, English-Serbocroatian Contrastive Projekt
ZZSŠ	Zbornik Zagrebačke slavističke škole, Zagreb
ZR	Zadarska revija, Zadar
ИЧ	Историјски часопис, Београд
ISJK	у појединим насловима: Institut za strane jezike i književnosti, Novi Sad
JAZU	у појединим насловима: Jugoslavenska akademija nauka i umjetnosti, Zagreb
JiS	Jezik in slovstvo, Ljubljana
ЈФ	Јужнословенски филолог, Београд
КЖ	Културен живот, Скопје
КИ	Књижевна историја, Београд
КњЈ	Књижевност и језик, Београд
Ковчежић	Ковчежић, прилози и грађа о Доситеју и Вуку, Београд
ЛЗБ	Литературен збор, Скопје
ЛМС	Летопис Матице српске, Нови Сад
Мак	Македонистика, Скопје
МЈ	Македонски јазик, Скопје
MR	Macedonian Review, Skopje
МС	Матица српска, Нови Сад
МФ	Македонски фолклор, Скопје
МН	Matica hrvatska, Zagreb
НЈ	Наш језик, Београд
н. с.	у појединим насловима: нова серија
НССУВД	Научни скуп слависта у Вукове дане, Београд
НСтв	Народно стваралаштво, Београд
NT	Naše teme, Zagreb
NU	Narodna umjetnost, Zagreb
Ов	Овдје, Титоград
ОЈ	Onomastica Jugoslavica
ОП	Ономатолошки прилози, Београд
ПД	Просветно дело, Скопје
ПК	Преводна књижевност, Београд
Пос. изд.	у појединим насловима: посебно издање
PPShLP	Pëmbledhje punimesh. Shkolla e Lartë Pedagogjike, Prishtinë (Зборник радова, Виша педагошка школа, Приштина)
ПР	Просветни рад, Титоград
Прил.	Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд

Прил. МАНУ	Прилози на Македонската академија на науките и уметностите, Скопје
Прил. ФФНС	Прилози проучавању језика, Филозофски факултет, Нови Сад
PrNShJK	Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti, Banja Luka
Radovi ANUBiH	Radovi Akademije nauka i umjetnosti BiH, Odjeljenje društvenih nauka, Sarajevo
Раз	Разгледи, Скопје
Разв	Развиток, Битола
RZJ	Rasprave Zavoda za jezik, Zagreb
RZSF	Radovi Zavoda za slavensku filologiju, Zagreb
RSI	Radovi Staroslavenskog instituta, Zagreb
RFFZ	Radovi Filozofskog fakulteta, Zadar
SAZU	у појединим насловима: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana
САНУ	у појединим насловима: Српска академија наука и уметности, Београд
СДЗБ	Српски дијалектолошки зборник, Београд
SJ	Strani jezici, Zagreb
SL	Suvremena lingvistika, Zagreb
SMNHSJ	Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika, Zagreb
SNGjLKSh	Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare (Меѓународни семинар за албански језик, књижевност и културу)
Сов	Современост, Скопје
Спо	Споке, Никшић
SR	Slavistična revija, Ljubljana
SRAZ	Studia romanica et anglica zagrabiensia, Zagreb
CC	Славистички студии, Скопје
SSFFZ	Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Zadar
Ст	Стварање, Титоград
Стр	Стремеж, Прилеп
SCSCI	Studi contrastivi serbocroato-italiani, Zagreb
UR	Umjetnost riječi, Zagreb
FP	Filološki pregled, Beograd
HDZ	Hrvatski dijalektološki zbornik, Zagreb
ХСРКИ	Хорватско-српско-руски контрастивни истражувања, Zagreb
HFD	Hrvatsko filološko društvo, Zagreb
ЦАНУ	у појединим насловима: Црногорска академија наука и уметности, Титоград
ЉР	Љаквска риџ, Split

I. Општи теоријско-методолошки проблеми

1. Bahtin Mihail, в. бр. 56, 66.

2. Bernstein Basil, Jezik i društvene klase, Beogradski izdavačko-grafički zavod (1979, Beograd) 196.

- 3. Boas Franz**, Teorijska važnost lingvističkih studija, prev. Dušan Travar, *Dijalog*, 1 (1981, Sarajevo) 183—186.
- 4. Bugarski Ranko**, Identitet i status sociolingvistike kao naučne discipline, *SJ*, god. X, br. 4 (1981, Zagreb) 267—274.
Rezime na engleskom.
- 5. Bugarski Ranko**, Teorija prevodenja kao naučna disciplina, Teorija i poetika prevodenja, izd. „Prosveta” (1981, Beograd) 7—26.
- 6. Buckett Anna**, On literary narratives, fictionality, and the rules of conversation. *Linguistica XXI* (1981) str. 227—250.
Povzetek v slovenščini.
- 7. Volek Bronislava**, C. H. van Schooneveld: Semantic Transmutations: Prolegomena to a Calculus of Meaning, *ЗМФСФЛ XXIV/1* (1981) 183—184.
Приказ.
- 8. Whorf Benjamin Lee**, v. br. 32, 41.
- 9. Vrzic Zvezdana**, Džonatan Kaler, Sosir, osnivač moderne lingvistike, *BIGZ*, Beograd, 1980, *NT XXV*, br. 2 (1981, Zagreb) 298—300.
Приказ.
- 10. Vuletić Branko**, v. br. 19, 24, 30, 58.
- 11. Gregorić Gordana**, Walter A. Cook, S. J., *CASE GRAMMAR: DEVELOPMENT OF THE MATRIX MODEL (1970—1978)*, Washington Georgetown University Press, 1979, 223 p., *ЖЈ XXIII*, 1—4 (1981) 110—112.
Приказ.
- 12. Dabić Bogdan L.**, Evropeizacija rječnika u modernim slovenskim jezicima, *Dijalog*, 1 (1981, Sarajevo) 105—122.
- 13. Dumančić Tihomir**, Od dvojezičnosti do jezične asimilacije. *Razprave in gradivo* (Inštitut za narodnostavna vprašanja) *XIII/XIV* (1981) str. 157—161.
Povzetek v angleščini.
- 14. Žepić Stanko**, Lucien Tesnière: Grundzüge der strukturalen Syntax. Herausgegeben und übersetzt von Ulrich Engel, 400 str., Klett-Cotta, Stuttgart, 1980, *SJ*, god. X, br. 3 (1981, Zagreb) 247.
Приказ.
- 15. Jahić Dževad A.**, Milorad Radovanović: „Sociolingvistika”, Treći program *Radio-Sarajeva* 33 (1981, Sarajevo) 540—547.
Приказ.
- 16. Južnič Stane**, Neenakost jezikov je vir diskriminacije in pritiskov. *Obveščanje in odločanje* 1981, št. 5 str. 53—57.
- 17. Južnič Stane**, Položaj jezikov v sodobnem svetu. *Teorija in praksa XVIII* (1981) str. 969—980.
- 18. Justin Janez**, Od jezika k estetskemu. *Časopis za kritiko znanosti IX* (1981) št. 45/48 str. 175—196.
- 19. Jutronjić-Tihomirović Dunja**, Branko Vuletić: Gramatika govora, Zagreb 1980, *Polja XXVII*, br. 266 (1981) 202—203.
Приказ.

- 20. Jutronić-Tihomirović Dunja**, Milorad Radovanović: Sociolingvistika, BIGZ, Beograd, 1979, Dometi XIV, br. 12 (1981, Rijeka) 115—116.
Приказ.
- 21. Kalve Luj Žan**, v. br. 42.
- 22. Clavet Louis-Jean**, Lingvistika i kolonijalizam: mala rasprava o glotografiji, Beogradski izdavačko-grafički zavod, „Novi dani” (1981, Beograd) 208.
- 23. Kaler Džonatan**, v. br. 9, 45.
- 24. Ковачевић Милош**, Бранко Вулећић: „Граматика говора”, Ослобођење XXXVIII, 11. II (1981, Сарајево) 11739.
Приказ.
- 25. Kovačević Miloš**, Del Hajmz: Etnografija komunikacije, Pregled LXXI, 5 (1981, Sarajevo) 642—645.
Приказ.
- 26. Kovačević Miloš**, Perspektive sociolingvistike („Naše teme”, 6, Zagreb 1980, str. 916—963), Književni jezik X, 1 (1981, Sarajevo) 55—59.
Приказ.
- 27. Križman Mirko**, Jezikoslovlje in misel o jeziku, jezikovno delovanje. Dialogi 1981 št. 10 str. 707—718.
- 28. Cook Walter A.**, в. бр. 11.
- 29. Culicover Peter W.**, v. br. 36.
- 30. Lisac Josip**, Branko Vuletić, Gramatika govora, GZH, Zagreb, 1980, Dometi XIV, br. 1—2 (1981, Rijeka) 114—117.
Приказ.
- 31. Lisac Josip**, Dubravko Škiljan: Pogled u lingvistiku, Zagreb 1980, Polja XXVII, br. 272—273 (1981) 433.
Приказ.
- 32. Milanja Cvjetko**, Zagovornik jezična relativiteta, Benjamin Lee Whorf, Jezik, misao i stvarnost, BIGZ, Beograd 1979, Republika XXXVII, br. 5—6 (svibanj-lipanj, 1981, Zagreb) 570—575.
Приказ.
- 33. Milojević-Sheppard Milena**, Olga Mišeska-Tomić: Generative syntax in theory and practice („Kiril i Metodij” University, Skopje 1978). Linguistica XXI (1981) str. 317—323.
Ocena.
- 34. Mihailović Ljubomir**, Pojam i odlike stručnog jezika, ЖЈ XXIII, 1—4 (1981) 10—15.
Резиме на енглеском.
- 35. Mihaljević Milica i Milan**, O poništavanju koreferencijalnih nominalnih fraza (EQUI — NP), SL, br. 21—22 (1980—81, Zagreb) 39—43.
- 36. Mihaljević Milica**, Peter W. Culicover: Syntax; Academic Press, 1976, str. 316, SL, br. 21—22 (1980—81, Zagreb) 82—84.
Приказ.

- 37. Mišeska-Tomić Olga**, в. бр. 33.
- 38. Mounin Georges**, Lingvistika i filozofija, Beogradski izdavačko-grafički zavod (1981, Beograd) 265.
- 39. Mrazović Pavica**, Razvoj teorije gramatike zavisnosti, ISJK, serija A, sv. 1 (1979) 7—65.
- 40. Nida Eugene A.**, Riječi i misli, prev. Dušan Travar, Dijalog, 1 (1981, Sarajevo) 187—191.
- 41. Pranjković Ivo**, Jezici i svjetonazori. U povodu knjige Benjamina Leea Whorfa *Jezik, misao i stvarnost*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1979, SL, br. 21—22 (1980—81, Zagreb) 77—79.
Приказ.
- 42. Pupovac Milorad**, Luj Žan Kalve, Lingvistika i kolonijalizam (Mala rasprava o glotofagiji), BIGZ, Beograd, 1981, NT XXV, br. 7—8 (1981, Zagreb) 1281—1285.
Приказ.
- 43. Radovanović Milorad**, в. бр. 15, 20.
- 44. Radovanović Milorad**, Adam Heinz: Dzieje językoznawstwa w zarysie, Warszawa, PWN, 1978, ЗМСФЛ XXIV/2 (1981) 173—177.
Приказ.
- 45. Radovanović Milorad**, Džonatan Kaler, Sosir — osnivač moderne lingvistike, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Biblioteka XX vek, knjiga 43, urednik Ivan Čolović, preveo sa engleskog dr Boris Hlebec, Beograd, 1980, 149 str., ЈФ XXXVII (1981) 281—285.
Приказ.
- 46. Rašić Nikola**, Dubravko Škiljan, Pogled u lingvistiku, Školska knjiga, Zagreb, 1980, NT XXV, br. 4 (1981, Zagreb) 632—638.
Приказ.
- 47. Ridanović Midhat**, Jezik je sam sebi čuvar — princip homeostatičke ravnoteže jezika, Pregled LXXI, 6 (1981, Sarajevo) 725.
- 48. Риђановић Мидхат**, Jezik kao dobar домаћин — редуданција у људском језику, Književni jezik X, 1 (1981, Sarajevo) 29—33.
Резиме на енглеском.
- 49. Ridanović Midhat**, O jezičkoj relativnosti i mišljenju, Dijalog, 1 (1981, Sarajevo) 123—143.
- 50. Rokoszowa Jolanta**, Über das Problem des Antropozentrismus in der Sprache (Ein Beitrag zur Untersuchung des Genus verbi), ЈФ XXXVII (1981) 25—54.
Резиме на српскохрватском.
- 51. Samardžija Marko**, Jezik i stil, ZR, br. 2—3 (1981, Zadar) 151—163.
- 52. Schooneveld van C. H.**, в. бр. 7.
- 53. Tesnière Lucien**, в. бр. 14.
- 54. Тополињска Зузана**, Рестрикција на супрот апозиције: две врсте атрибута именичке синтагме, ЈФ XXXVII (1981) 1—11.
Резиме на енглеском.

55. Filipović Rudolf, Morphological Categories in Linguistic Borrowing, SRAZ, god. XXVI, br. 1—2 (1981, Zagreb) 197—207.
Rezime na hrvatskom.

56. Fočo Salih, Riječ-najčistiji, najtananiji medij. Uz djelo „Marksizam i filozofija jezika Mihaila Bahtina”, Odjek XXXIV, 4 (1981, Sarajevo) 22.
Приказ.

57. Heinz Adam, в. бр. 44.

58. Hebib-Valjevac Naila, Branko Vuletić: Gramatika govora (Grafički zavod Hrvatske, Biblioteka Teka, Zagreb, 1980), Књижевни језик X, 2 (1981, Сарајево) 655—59.
Приказ.

59. Hymes Dell, Etnografija komunikacije, Beogradski izdavačko-grafički zavod, „Novi dani” (1980, Beograd) 380.
В. и бр. 25.

60. Hjelmslev Louis, Prolegomena teoriji jezika, Grafički zavod Hrvatske, „Varteks” (1980, Zagreb, Varaždin) 140.

61. Horvat Sonja, Evropski lingvistični atlas — ALE, JiS XXVI (1980/81) št. 4 str. 150—151.

62. Šipovac Tomislav, Jezik posredovanja. Poezija kao viši oblik komunikacije, Odjek XXXIV, 20 (1981, Sarajevo) 22.

63. Škiljan Dubravko, в. бр. 31.

64. Škiljan Dubravko, Komunikacija i društvo, SJ, god. X, br. 1—2 (1981, Zagreb) 2—6.

65. Škiljan Dubravko, Sociolingvistika kao nova lingvistika?, SJ, god. X, br. 4 (1981, Zagreb) 262—266.
Rezime na francuskom.

66. Škulj Jola, Mihail Bahtin: Marksizam i filozofija jezika. Prevod in predgovor Radovan Matijašević. Nolit, Beograd, 1980 (Sazvežđa, 69). Primerjalna književnost IV (1981) št. 2 str. 47—51.
Ocena.

67. Štrukelj Inka, Jezik in manjšinske pravice. Razprave in gradivo (Inštitut za narodnostna vprašanja) XIII/XIV (1981) str. 149—156.
Povzetek v angleščini.

II. Примењена лингвистика

а) Питања превођења, учење језика и сл.

68. Акуња Рене, Рукописни извори Маја — проблеми превођења, прев. с енглеског Мирослава Смиљанић-Спасић, ПИК VI (1981, Београд) 11—15.

69. Andrić Dragoslav, O prevodenju savremenih pozorišnih komada, Teorija i poetika prevodenja, izd. „Prosveta” (1981, Beograd) 219—241.

70. Бабић Сава, Сложене сложенице, Мостови XII, 4 (1981, Београд) 236—239.
О неким проблемима превођења са мађарског на српскохрватски језик.

- 71. Bajt Drago**, Gradnikovi prevodi srbskih ljudskih ugank, ПК VI (1981, Београд) 65—73.
- 72. Бегенишић Божићар**, Истраживачки дух преводиоца и преводјење књижевног текста (Мила Стојнић: О преводјењу књижевног текста, Завод за издавање уџбеника, Сарајево, 1980, стр. 1—200), *Studia philologica*, 1—2, 1980 (1981, Приштина) 157—160.
Приказ.
- 73. Бексон Мортон**, Културолошке разлике у „Српскохрватско-енглеском речнику”, прев. Милица Михајловић, Мостови XII, 4 (1981, Београд) 251—258.
- 74. Beran Zdenka**, Dialog kot jezikovna vaja in njegove razsežnosti. *Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti SRS)* XV (1981) št. 1/2 str. 61—89.
- 75. Bertolino Nikola**, O kritici prevoda poetskih dela, Teorija i poetika prevodenja, izd. „Prosveta” (1981, Beograd) 159—176.
- 76. Berce Sonja**, Narek pri pouku angleškega jezika. *Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti SRS)* XV (1981) št. 1/2 str. 101—104.
- 77. Бојовић др Злата**, Барокни препевы Давидових покајничких псалама, НССУВД 10/2 (1981, Београд) 5—17.
Резиме на француском.
- 78. Bradić Olga**, Tipologija tekstova i tematika u nastavi francuskog turističkog jezika, ЖЈ XXIII, 1—4 (1981) 59—68.
Резиме на француском.
- 79. Bračić Stojan**, Besednoslovnica polja in tujejezični pouk. *Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti SRS)* XV (1981) št. 1/2 str. 31—38.
- 80. Burzan Mirjana**, Interferentne pojave u iskazivanju objekta u srpskohrvatskom jeziku registrovane u govoru učenika pripadnika mađarske narodnosti, во: Јазикот во јавната комуникација, [129]—135.
- 81. Walter dr Hilmar**, Неки проблеми преводјења српскохрватске белетристичке прозе на немачки језик, НССУВД 10/2 (1981, Београд) 133—142.
- 82. Васиљевска Царева**, Употребата на мајчиниот јазик во наставата по странските јазици, во: Зборник на трудови. Универзитет во Битола — Факултет за туризам и угостителство, 1981, 135—143.
- 83. Васиљевска Царева**, Употребата на мајчиниот јазик во наставата по странски јазици, во: Јазикот во јавната комуникацијата, [149]—157.
- 84. Vasić Vera**, Osobine jezičkog komuniciranja dete-dete u predškolskoj ustanovi, во: Јазикот во јавната комуникација, [86]—94.
- 85. Васић Вера**, О усвајању прилога на раном узрасту, Прил. ФФНС 17 (1981) 39—101.
Са литературом.
- 86. Vasić Smiljka**, в. бр. 196.
- 87. Вербер Еуген**, Маргиналије уз Даничићев превод Старог завета, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд — Загреб) 195—201.
Резиме на енглеском.

88. **Вербер Еуген**, О неким енглеским (ауторизованим) преводима дела Ј. Башевиса Зингера са јидиша, ПК VI (1981, Београд) 53—58.
89. **Wild Bičanić Sonia — Žic Fuchs Milena**, VI међународни конгрес примјенене лингвистике — AILA '81, BZL 4 (1981, Загреб) 79—83.
90. **Vilke Mirjana**, О приступу настави страних језика у приједлогу плана и програма основног и опћег одгоја и образовања, SJ, год. X, br. 1—2 (1981, Загреб) 41—45.
91. **Винавер Надежда**, Услови актуализовања једног дела књижевне прошлости. Винаверов превод Вијокове баладе „Молитва Богородица”, ПК VI (1981, Београд) 103—114.
92. **Вирта Татјана**, Проблеми превода националних особености у преводу дечијих књига Бранка Ђопића, ПК VI (1981, Београд) 74—76.
93. **Vitezić Mladen**, Улога и мјесто превођења у стручним страним језицима, SJ, год. X, br. 3 (1981, Загреб) 221—222.
94. **Vlahović Plemenka**, Неки sociolingvistički аспекти граматичке терминологије у настави француског језика, SJ, год. X, br. 4 (1981, Загреб) 308—311.
Rezime na francuskom.
95. **Vogrič Emil**, Туди технично превјанје кличе по здружеванју дела иn организиранем приступу. Mostovi 1981 št. 14 str. 9—18.
96. **Vukobrat Slobodan**, Interpretacija i prevod, ЖЈ XXIII, 1—4 (1981) 85—94.
Резиме на енглеском.
97. **Вукобрат Слободан**, Неки проблеми превођења српских народних приповедака на енглески језик. ПК VI (1981, Београд) 21—36.
98. **Вукобрат Слободан**, О дечијој поезији, песмицама медведа Пуа и њиховом превођењу са енглеског језика, Мостови XII, 4 (1981, Београд) 227—232.
99. **Vučetić Zorica**, Наџински глаголи *potere* и *dovere* и њихово преводенје на хрватски или српски језик, SJ, год. X, br. 1—2 (1981, Загреб) 29—35.
100. **Георгијева Жела**, Из праксе превођења номинално значајних имена, ПК VI (1981, Београд) 93—97.
101. **G[olias] J[anko]**, Drobiž koristen pri prevajanju iz angleščine in vanjo. Mostovi 1981 št. 14 str. 32.
102. **Golias Janko**, Družbena slovenščina in znanstveni prevajalci. Mostovi 1981 št. 14 str. 2—8.
103. **Гончаренко Сергей Филиппович**, Теория и практика поэтического перевода, ПК VI (1981, Београд) 153—158.
104. **Gotovac Jasna**, Odnos govorenog i pisanog jezika učenika osnovne škole s obzirom na materinski i strani jezik, SJ, год. X, br. 4 (1981, Загреб) 312—315.
Rezime na engleskom.
105. **Grubačić Slobodan**, Prevod i književna istorija, Teorija i poetika prevodenja, izd. „Prosveta” (1981, Beograd) 177—200.
106. **Danojlić Milovan**, Pesnik kao prevodilac, Teorija i poetika prevodenja, izd. „Prosveta” (1981, Beograd) 243—260.

107. **Dimitrijević Naum**, Savremeni pravci u metodici nastave stranih jezika i koncepcija udžbenika, SJ, god. X, br. 3 (1981, Zagreb) 181—189.
Резиме на енглеском.
108. **Димовска Пандора, Колишевска Соња**, Местото на мајчиниот јазик во наставата по странски јазици во основното училиште, во: Јазикот во јавната комуникација, [141]—148.
109. **Dolores Maison Elvira**, Algunos elementos connotativos en las narraciones de Krleža: su traducción al español, ПК VI (1981, Београд) 37—40.
110. **Dudok Miroslav**, Práce z aplikovanej lingvistiky, Nový život XXXIII, br. 2 (1981) 189—192.
Приказ Годишњака Савеза Друштва за примењену лингвистику, књ. 3.
111. **Ђорђевић Радмила**, Neki aspekti stvaranja udžbenika stranih jezika, ЖЖ XXIII, 1—4 (1981) 77—84.
Резиме на енглеском.
112. **Gjurin Velemir**, Koritnikov prevod Krokara. SR XXIX (1981) št. 3 str. 325—338.
Povzetek v angleščini.
113. **Ђуриковић Дејан, Колја Мићевић**: „Konsonante i prevodi”, Oslobođenje, XXXVIII 22. VIII (1981, Sarajevo) 11908.
Приказ.
114. **Екман др Томас**, Преводи америчке поезије на српскохрватски, НССУВД 10/2 (1981, Београд) 109—123.
Резиме на енглеском.
115. **Eko Umberto**, в. бр. 230.
116. **Elias-Bursać Ellen**, Krleža's short stories in English, ПК VI (1981, Београд) 59—64.
117. **Енценсбергер Ханс Магнус**, О тепкоћама и задовољству приликом превођења Молијера, прев. с немачког Дринка Гојковић, Мостови XII, 1 (1981, Београд) 24—28.
118. **Живановић Ђорђе**, Границе могућности у превођењу, Studia philologica, 1—2, 1980 (1981, Priština) 21—28.
Резиме на руском.
119. **Живановић др Ђорђе**, Превођење пољских деминутива, НССУВД 10/2 (1981, Београд) 149—156.
120. **Jivcović dr Mirco**, Неки аспекти превођења са српскохрватског на румунски јазик почетком XIX века, НССУВД 10/2 (1981, Београд) 27—34.
121. **Живојиновић Бранимир**, Белешке о превођењу, Мостови XII, 1 (1981, Београд) 29—31.
Одломак.
122. **Živojinović Branimir**, Beleške o prevodenju, Teorija i poetika prevodenja, izd. „Prosveta” (1981, Београд) 261—278.
123. **Живојиновић Бранимир**, Гетеов *Вертер* у преводу Станислава Винавера, ПК VI (1981, Београд) 118—122.

124. **Žic Fuchs Milena**, v. br. 89.
125. **Zamurović Nada**, Novinski naslovi na prvoj strani Le Monde-a i Politike, во: Јазикот на јавната комуникација, [34]—41.
126. **Игњачевић Светозар М.**, Проблем превођења нестандардног говора, Мостови XII, 1 (1981, Београд) 32—33.
127. **Izaković Vesna**, Jezične forme u jeziku struke, SJ, god. X, br. 4 (1981, Zagreb) 334—340.
Rezime na engleskom.
128. **Јанићијевић Јован**, Покушај систематизације ставова о експерименталном превођењу као методу тумачења у науци о књижевности, Мостови XII, 3 (1981, Београд) 179—192.
129. **Janičićević Jovan**, Prevodenje i tumačenje književnosti, Teorija i poetika prevodenja, izd. „Prosveta” (1981, Beograd) 141—158.
130. **Jähnichen dr Manfred**, Неке примедбе о проблему препевавања поезије из народноослободилачке борбе југословенских народа (на материјалу превода на немачки), НССУВД 10/2 (1981, Београд) 125—131.
131. **Jedlička dr Alois**, Проблематика језичке ситуације у преводима са чешког на српскохрватски (у вези с преводима дела К. Чапека), НССУВД 10/2 (1981, Београд) 85—94.
132. **Jerković Jovan**, Lingvistički i metodološki aspekti učenja jezika društvene sredine, во: Јазикот во јавната комуникација, [120]—124.
133. **Jerman Frane**, Ob rob prevajanju filozofske literature. Anthropos 1981 št. 4—6 str. 440—444.
134. **Jesenik V[iktor]**, Nedopusten prevod v francoščino. Mostovi 1981 št. 14. str. 34—36.
O franc. besedilu v katalogu v čast Mihi Malešu, izdal Kulturni center Kamnik.
135. **Jovanović Mladen**, Osnovne postavke i problemi mašinskog prevodenja, Teorija i poetika prevodenja, izd. „Prosveta” (1981, Beograd) 67—87.
136. **J[овановић] С[лободан] А.**, Девети светски преводилачки конгрес, Мостови XII, 3 (1981, Београд) 207—208.
137. **Јовановић Слободан А.**, Књижевно превођење у свету, Мостови XII, 3 (1981, Београд) 210—212.
138. **Jonke Ljudevit, Leskovar Ema, Franjić Krunoslav**, Hrvatskosrpski: audio vizuelna metoda: I dio, Jugoton (1981, Zagreb) 100.
139. **Jocić Mirjana**, Osobine jezičkog komuniciranja sa decom predškolskog uzrasta, Прил. ФФНС 17 (1981) 104—117.
Са литературом.
140. **Jocić Mirjana**, Tipov jezičke adaptacije u obraćanju vaspitača deci, во: Јазикот во јавната комуникација, [168]—176.

141. **Jurišić Šimun**, Andrićevi prijevodi talijanske poezije, ПК VI (1981, Београд) 214—216.
142. **Kalogjera Damir**, Neke implikacije sociolingvističkih pojmova za nastavu jezika, SJ, god. X, br. 4 (1981, Zagreb) 275—281.
Rezime na engleskom.
143. **Kalogjera Damir**, Savjetovanje sociolingvиста i nastava jezika, SJ, god. X, br. 3 (1981, Zagreb) 257—258.
144. **Katušić Maslina**, Note preliminari sulla traduzione dell'articolo italiano, SRAZ, god. XXVI, br. 1—2 (1981, Zagreb) 149—158.
Rezime na hrvatskom.
145. **Kašić Jovan**, Neki aspekti multimedijalnog pristupa učenju jezika naroda i narodnosti, во: Јазикот во јавната комуникација, [125]—128.
146. **Кванил Душан**, Први преводи Андрићеве прозе на чешки језик, НССУВД 10/2 (1981, Београд) 95—99.
Rezime на руском.
147. **Kesić-Šafar Branka**, Semantička adaptacija engleskih, njemačkih i francuskih posuđenica u Tolstojevo doba, Filologija 10, JAZU (1980—1981, Zagreb) 233—242.
Rezime на engleskom.
148. **Китановић Бранко**, Уметничко превођење и феномени националног колорита и колорита епохе, ПК VI (1981, Београд) 89—92.
149. **Ковачевски Славко**, Говорни вежби со употреба на дијафилмови во III отделение, ПД XXXV (1981) 5—6, [57]—61.
150. **Колер Вернер**, в. бр. 214.
151. **Колер Вернер**, Из увода у науку о превођењу, прев. Дринка Гојковић, Мостови XII, 1 (1981, Београд) 22—23.
152. **Колишевска Соња**, в. бр. 108.
153. **Kolka Aleksandar**, O nekim sociolingvističkim aspektima nastave stranih jezika, SJ, god. X, br. 4 (1981, Zagreb) 286—293.
Rezime на engleskom.
154. **Kolka Aleksandar**, Što je stvarni predmet nastave stranih jezika?, SJ, god. X, br. 1—2 (1981, Zagreb) 45—51.
155. **Конески Блаже**, О песничком преводу, прев. Цвета Котевска, Мостови XII, 2 (1981, Београд) 122—124.
Са белешком Ц[вете] К[отевске] о писцу.
156. **Konstantinović Radivoje**, O prevođenju poezije, Teorija i poetika prevođenja, izd. „Prosveta” (1981, Beograd) 119—139.
157. **Kordaš Marjana**, Jezikovne vaje pri pouku nemškoga jezika. Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti SRS) XV (1981) št. 1/2 str. 91—100.
158. **Kos Milena**, Razmišljanje ob uvajanju novega in ohranjanju starega v pouku angleškega jezika. (Ob redigiranem učbeniku za 8. razred). Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti SRS) XV (1981) št. 1/2 str. 39—45.

- 159. Костић Палански Звонимир**, Предубеђење при превођењу, ПК VI (1981, Београд) 211—213.
О преводу неких места из Библије.
- 160. Костић Страхиня К.**, Мразовићев превод *Поучиљној маџини* Марије Ле Пренс де Бомон, ПК VI (1981, Београд) 144—150.
- 161. Kraus Srebrić Eva**, Putevi vaspitanja učenika za samoobrazovanje u stranom jeziku u fazi osnovne škole, во: Јазикот во јавната комуникација, [158]—163.
- 162. Kremzer Nikola**, Semantičke relacije na intra- i interlingvističkom planu, Teorija i poetika prevođenja, izd. „Prosveta” (1981, Београд) 101—118.
- 163. Krile Ivo**, *Nice and Fine* in the Translation of Ernest Hemingway’s „A Farewell to Arms”, SRAZ, god. XXVI, br. 1—2 (1981, Zagreb) 297—308.
Rezime na hrvatskom.
- 164. Крле Здравковић Невена**, Прилог кон подготовката за издавање учебник по странски јазик, во: Јазикот во јавната комуникација, [164]—167.
- 165. Курганцев Михаил**, Переводчик как творческая личность, ПК VI (1981, Београд) 178—183.
- 166. Лалевих М. С.**, Шта не треба сметати с ума, Мостови XII, 1 (1981, Београд) 49—51.
О значају језичког осећања за матерњи језик при превођењу.
- 167. Лалић Мира**, Прилози за историографију српског преводаштва, Мостови XII, 1 (1981, Београд) 34—40.
О Станки Глишићевој као преводиоцу.
- 168. Levi Jirži**, Proces prevođenja, Treći program Radio Sarajeva 35 (1981, Sarajevo) 397—424.
Превео са чешког Богдан Ј. Дабић.
- 169. Leskovar Ema**, в. бр. 138.
- 170. Lipovec Albinca**, Učbenik češtiny za Slovence. Boris Urbančič, Alois Jedlička, Přemysl Hauser — Čeština. Založba Obzorja. Maribor 1980. JiS XXVI (1980/81) št. 4 str. 146—149.
Оцена.
- 171. Маројевић Радмило**, Винаверови песнички преводи са руског језика, ПК VI (1981, Београд) 128—135.
- 172. Маројевић др Радмило**, Лексичко-семантички проблеми превођења, НССУВД 10/2 (1981, Београд) 177—192.
Резиме на руском.
- 173. Masó Salustiano**, Problemas de la traducción literaria en España, ПК VI (1981, Београд) 194—198.
- 174. Матарих-Радованов Мирјана**, Аница Савић-Ребац као преводилац с енглеског језика и наши књижевни часописи у првој половини овога века, ПК VI (1981, Београд) 174—177.
- 175. Маџек Dora**, Savjetovanje Sekcije za stručne strane jezike Društva za primijenjenu lingvistiku SR Hrvatske, SJ, god. X, br. 1—2 (1981, Zagreb) 139.

176. Madžarevič Branko, Jezik se zlahtni na prepihu žive besede. Govori prevajalec Gargantue in Pantagruela —. Naši razgledi XXX (1981) št. 23 str. 688 in 677.

177. Медешки Гелена, Диедни социолингвистични аспекти настави руског јазика, Творчосц VII, 7 (1981, Нови Сад) 6—9.

178. Milidragović Milica, „Male” prevodilačke stvari. Povodom nekih prevoda s ruskog jezika, Odjek XXXIV, 23 (1981, Sarajevo) 19.

179. Milidragović Milica, Od sitnice do sitnice... „Blokada” A. Čakovskog u prevodu Branka i Tatjane Kitanović, Odjek XXXIV, 24 (1981, Sarajevo) 24.

180. Milojević Jelisaveta, Komunikacije u kontaktu: Dijalekatsko-dijatipske jezičke varijante u nastavi prevođenja, SJ, god. X, br. 4 (1981, Zagreb) 294—298.

Rezime na engleskom.

181. Милојевић др Јелисавета, Прелиминарије једног дидактичког оквира наставе превођења, НССУВД 10/2 (1981, Београд) 201—210.

Резиме на енглеском.

182. Мирковић др Драгутин, Семантичка вредност структурних померања у преводу на макро и микростилистичком плану, НССУВД 10/2 (1981, Београд) 211—220.

Резиме на руском.

183. Mićević Kolja, в. бр. 113.

184. Mihailović Ljubomir, Uloga lingvističkih modela u teoriji prevođenja, Teorija i poetika prevođenja, izd. „Prosveta” (1981, Beograd) 89—100.

185. Mihailović Ljubomir, Situacioni kontekst stručnog jezika, SJ, god. X, br. 4 (1981, Zagreb) 282—285.

Rezime na engleskom.

186. Михајлов Драган, Некои статистички испитувања на јазикот во средствата за масовно информирање и во училишни учебници со помош на електронски пресметувачки машини (ЕПМ), во: Јазикот на јавната комуникација, [18]—28.

187. Мишеска-Томић Олга, Лингвистиката и нејзината примена во дејноста на средствата за масовно информирање и во училиштата, во: Јазикот во јавната комуникација, [5]—7.

188. Mišeska-Tomić Olga, Putevi savremene gramatike, SL, br. 21—22 (1980—81, Zagreb) 45—53.

189. Мојашевић др Миљан, О превођењу Јакоба Грима на српскохрватски, НССУВД 10/2 (1981, Београд) 43—49.

Резиме на немачком.

190. Mrazović Pavica, Korelativan odnos teorije o jeziku i nastavne prakse, ISJK, serija A, sv. 1 (1979) 153—163.

191. Мусић др Срђан, О превођењу Леопардија на српскохрватском језичком подручју, НССУВД 10/2 (1981, Београд) 75—84.

Резиме на француском.

192. Мустафа Салех Хашем, Удвоенные наречия в русском языке и способы их перевода на арабский язык, ПК VI (1981, Београд) 164—173.

- 193. Нејгебауер Александар**, О животу и смрти Вордзвортове *Луци*, Мостови XII, 4 (1981, Београд) 233—236.
О проблемима превођења и српскохрватском преводу Ранке Куић.
- 194. Несими Ремзи**, Некои македонски и српскохрватски калки во средствата за јавно информирање на албански јазик, во: *Јазикот во јавната комуникација*, [50]—55.
- 195. Николић Милан**, Реч-две о римовању кинеске песме у преводу, ПК VI (1981, Београд) 160—163.
- 196. Николовска Елица**, За вештината на говорењето (Dr Smiljka Vasić, *Veština govorenja*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1980), ЛЗБ XXVIII, 2 (1981) 135—138.
Приказ.
- 197. Nyomárkay dr István**, Неки проблеми превођења са српскохрватског на мађарски, НССУВД 10/2 (1981, Београд) 143—148.
Резиме на руском.
- 198. Односот на преведувачот кои јазикот и стилот на оригиналот.** Зборник со трудови од симпозиумот на Деветта меѓународна средба на книжевните преведувачи одржана на 27 и 28 август 1980 година во Тетово, Изд. Советот на Меѓународната средба на книжевните преведувачи (1981, Тетово) 109.
- 199. Ostrouska Albina**, Razvoj govora in govorne motnje pri predšolskem otroku. *Zdravstveni vestnik L* (1981) št. 4 str. 249—251.
- 200. Павловић Михаило Б.**, Аполицорова проза код нас, Мостови XII, 1 (1981, Београд) 41—43.
Приказ књиге: Једанаест хиљада буздована (Београд, 1980) у преводу Милоша Данића. О превођењу симбола.
- 201. Павловић-Самуровић др Љиљана**, О превођењу шпанске именице el romance на српскохрватски језик, НССУВД 10/2 (1981, Београд) 193—200.
Резиме на француском.
- 202. Пенчић Сава**, Иво Андрић на руском, Мостови XII, 4 (1981, Београд) 242—246.
- 203. Перић Александар**, Структура лексике и превођење, ПК VI (1981, Београд) 184—189.
- 204. Перић Јелена**, Функционални приступ учењу страног језика, *Studia philologica*, 1—2, 1980 (1981, Priština) 91—97.
Резиме на енглеском.
- 205. Petrović Elvira**, Primarni i neprimarni jezik, usvajanje i učenje jezika, *SJ*, god. X, br. 1—2 (1981, Zagreb) 51—56.
- 206. Pozojević-Trivanović Marija**, Govorni i slušni mehanizmi u procesu učenja stranih jezika, *SJ*, god. X, br. 3 (1981, Zagreb) 157—160.
Rezime na francuskom.
- 207. Половина Пера**, Лингвистичко-методски часопис у служби наставе страних језика, *ЖЈ XXIII*, 1—4 (1981) 5—9.
Резиме на француском.
- 208. Поп-Атанасов Ѓорѓи**, Македонски превод на расказот за девојката без раце од 1810 год., ЛЗБ XXVIII, 5 (1981) 69—76.

209. Попова Протогенова Татјана, Проблем „буквализма“ у пракси и критици међусловенских превода уметничке књижевности, НССУВД 10/2 (1981, Београд) 157—167.

210. Попова Татјана, Прилог питању преношења турцизама при превођењу дела Ива Андрића, прев. с руског Радмило Маројевић, Мостови XII, 1 (1981, Београд) 1—9.

211. Поповски Алекса, Морфо-семантичката адаптација на француските лексички заемки и нејзиното влијание во изучувањето на францускиот и на македонскиот како странски јазик, ЛЗБ XXVIII, 1 (1981), 97—106.

212. Pranjić Krnoslav, в. бр. 138.

213. Pretnar Tone, „Mladost, podaj mi krila“ (Из zgodovine prevajanja Mickiezeve Ode na mladost v slovenščino). JiS XXVI (1980/81) št. 4 str. 125—133.

214. Р[ајић] Љ[убиша], Вернер Колер, Увод у науку о превођењу, Мостови XII, 1 (1981, Београд) 44.

Приказ књиге: Werner Koller, Einführung in die Übersetzungswissenschaft (Heidelberg, 1979).

215. Rajić Ljubiša, О преводенју с превода, Теорија и poetika преводенја, изд. „Prosveta“ (1981, Београд) 201—218.

216. Ристановић Љубомир, Проблеми превођења старих писаних споменика цивилизације Маја. Тајне источника „Попол вуха“, ПК VI (1981, Београд) 41—46.

217. Rode Matej, Realije in njihovo prevajanje, ПК, VI (1981, Београд) 85—88.

218. Самјаноски Бошко. За некои термини во наставната програма по физичко воспитание, во: Јазикот во јавната комуникација, [136]—140.

219. Slamnig Svelad, Pouka u gramatičkom sustavu kao sredstvo za sigurniju akviziciju i čvršću spontaneizaciju strukura stranog jezeka, SJ, god. X, br. 4 (1981, Zagreb) 341—349.

Резиме на француском.

220. Слапшак Светлана, Још једанпут о хеленству Лазе Костића, Ки XIII, 51 (1981, Београд) 401—420.

Резиме на англиском.

Аутор у већем делу чланка говори о преводима и језику Лазе Костића.

221. Спасов Александар, Два превода на Блаже Конески од поезијата на Александар С. Пушкин, Прил. МАНУ. Одд. за лингв. и лит. наука VI, 2 (1981) [101]—104.

Резиме на германски.

222. Стоберски Зигмунт, Девети светски конгрес меѓународне федерације преводаца (FIT) и негови циљеви, прев. Иванка Павловић, Мостови XII, 1 (1981, Београд) 54—56.

223. Stoberski Zygmunt, Prevodenje i međunarodna terminološka istraživanja, прев. с полјског Milivoj Slaviček, ПК (1981 Београд) 217—222.

224. Стојановић др Војислава, „Горски вијенац“ на румунском, НССУВД 10/2 (1981, Београд) 69—73.

225. **Стојановић др Миодраг**, Грчки превод македонских песама, НСтв св. 77 (1981, Београд) 20—21.
Резиме на француском.
226. **Stojnić Mila**, Teorija ili metodologija prevođenja?, Teorija i poetika prevođenja, izd. „Prosveta” (1981, Београд) 45—66.
227. **Стојнић Мила**, Функционалност књижевног текста у настави страних језика, ЖЈ XXIII, 1—4 (1981) 69—76.
Резиме на руском.
228. **Тапака Казуо**, Иво Андрић на јапанском језику. (С освртом на друге преводе из југословенских књижевности), ПК VI (1981, Београд) 199—202.
229. **Теорија и poetika prevođenja** [zbornik radova], priredio Ljubiša Rajić, izd. „Prosveta” (1981, Београд) 288, 11,5 × 16,5.
Са приређивачевим предговором (str. 5—6) и beleškama o piscima (str. 279—283).
230. **Terić Gordana**, Umberto Eko, LECTOR IN FABULA, La cooperazione interpretativa nei testi narativi, Bompiani, Milano 1979, 239 str., FP knjiga devetnaesta, sv. 1—4 (1981) 72—74.
Приказ.
231. **Флора др Раду**, Рукописни румунски превод „Живота и прикљученија” Доситеја Обрадовића из 1818. године, НССУВД 10/2 (1981, Београд) 35—41.
232. **Флорин Сидер**, Реалии в переводе, ПК VI (1981, Београд) 47—52.
233. **Heppell Muriel**, Problems of translating medieval Serbian literary texts, ПК VI (1981, Београд) 16—20.
234. **Hyrkkanen dr Jukka**, Српске народне песме на финском језику, НССУВД 10/2 (1981, Београд) 51—67.
235. **Hjelm-Milczyn**, Swedish translators and the Swedish Authors' Fund, ПК VI (1981, Београд) 139—143.
236. **Hlebec Boris**, Srpskohrvatski prevodi naslova književnih dela на engleskom jeziku, FP knjiga devetnaesta, sv. 1—4 (1981) 45—52.
Резиме на енглеском.
237. **Hrala Milan**, Několik poznámek k dějinám překladu, ПК VI (1981, Београд) 190—193.
238. **Ciperle Jože**, Klasični jeziki in učne ustanove pri Slovencih do leta 1918. Ljubljana, Slovenski šolski muzej, 1981, 8°.
239. **Černá Milada**, Баладична патријархалност и интелектуална урбаност — две изразите стилске компоненте најновије српске књижевности — и проблеми превођења на чешки језик, НССУВД 10/2 (1981, Београд) 101—108.
240. **Černa Milada**, Proces urbanizace stylu současné srbské prózy jako překladatelský problém, ПК VI (1981, Београд) 77—84.
241. **Čulić Zjena**, Uloga i mjesto prevođenja u stranom stručnom jeziku: kolokacijski potencijal riječi i stvaranje čvrstih leksičkih sklopova, SJ, god. X (1981, Zagreb) 207—210.
242. **Šarčević Susan**, Prevođenje i funkcionalna stilistika, SJ, god. X, br. 3 (1981, Zagreb) 211—215.

243. **Šimek Marija**, Specificičnosti pri prevodenju tekstova s područja prirodnih i tehničkih znanosti, SJ, god. X, br. 3 (1981, Zagreb) 216—220.

244. **Šonje Š.**, Homerova epitheta ornantia kod srpskih i crnogorskih prevodilaca devetnaestog stoljeća, ЖА XXX, св. 1—2 (1980) 173—181.

Резиме на француском.

б) Констрастивна проучавања језика

245. **Бошков Мирјана — Папер Предраг**, Оглед контрастивне анализе текста у проучавању језика српске књижевности у XVIII—XIX веку, ЗБМСФЛ XXIV/1 (1981) 55—74.

Резиме на руском.

246. **Burzan Mirjana**, Interferencija u kongruiranju predikata sa subjektom u broju u govornoj produkciji mađarsko-srpskohrvatskih bilingva na srpskohrvatskom jeziku, Прил. ФФНС 17 (1981) 119—135.

247. **Vučetić Zorica**, Kontrastivna analiza hrvatskog i talijanskog književnog jezika, BZL 4 (1981, Zagreb) 65—66.

248. **Dudok Miroslav**, Zbornik o kontrastivnom výskume jazykov, Nový život XXXIII, br. 4 (1981) 411—414.

Приказ.

249. **Đukanović Jovan**, Номиналне фразе у немачком и српскохрватском језику, ISJK, serija A, sv. 1 (1979) 125—135.

250. **Žepić Stanko**, Kontrastivna analiza hrvatskog i njemačkog književnog jezika, BZL 4 (1981, Zagreb) 68.

251. **Žiletić Zoran**, Adjektivirani glagolski prilozi u srpskohrvatskom i njihovi adekvati u nemačkom jeziku, SJ, god. X, br. 3 (1981, Zagreb) 146—156.

Резиме на енглеском.

252. **Klaić Željko**, Kontrastivna analiza hrvatskog i francuskog književnog jezika, BZL 4 (1981, Zagreb) 67—68.

253. **Krivokapić Gudrun**, Posesivni dativ u nemačkom i srpskohrvatskom jeziku, ISJK, serija A, sv. 1 (1979) 137—152.

254. **Menac Antica**, Kontrastivna analiza hrvatskog i ruskog književnog jezika, BZL 4 (1981, Zagreb) 64—65.

255. **Miklić Tjaša**, Kriteriji izbire med perfektom in imperfektom v primerjavi s kriteriji izbire med dovršniki in nedovršniki. Italijansko-slovenska kontrastivna analiza. Ljubljana, Filozofska fakulteta, 1981, 113 str. 8°.

256. **Milinković Ljubo**, Izražavanje vremena svršetka radnje predložko-padežnim konstrukcijama u ruskom i srpskohrvatskom jeziku, SJ, god. X, br. 3 (1981, Zagreb) 161—166.

Резиме на енглеском.

257. **Milojević Jelisaveta**, Dijatipske jezičke varijante registri savremenog engleskog i srpskohrvatskog jezika, FP knjiga devetnaesta, sv. 1—4 (1981) 63—70.

Резиме на енглеском.

258. **Михелчић Јанез**, О неким видовима транспозиције руске несквивалентне лексике на српскохрватски и словеначки језик, ЖЈ XXIII, 1—4 (1981) 47—58.
Резиме на руском.
259. **Мразовић Павица**, v. br. 263.
260. **Мразовић Павица**, Faktori koji uslovljavaju redosled elemenata u rečenici nemačkog i srpskohrvatskog jezika, FP knjiga devetnaesta, sv. 1—4 (1981) 31—44.
Резиме на немачком.
261. **Мухвић-Димановски Весна**, Kontrastivno proučavanje hrvatskog ili srpskog i engleskog književnog jezika (YSCECP i ZESCCP), BZL 4 (1981, Zagreb) 62—63.
262. **Nyomárkay István**, Prijedložno-padežne sintagme s pridjevskim značenjem, Filologija 10, JAZU (1980—1981, Zagreb) 213—219.
Rezime na njemačkom.
263. **Petrović Velimir**, Pavica Mrazović [ur.], Gramatička teorija, kontrastivne studije i nastava stranih jezika, Institut za strane jezike i književnosti, Filozofski fakultet, Novi Sad, 1979, 203 str., SL, br. 21—22 (1980—81, Zagreb) 84—85.
Prikaz.
264. **Petronijević Božinka**, Analiza valentnosti glagola mišljenja u nemačkom i srpskohrvatskom, ЖЈ XXIII, 1—4 (1981) 30—46.
Резиме на немачком.
265. **Пиџер Предраг**, в. бр. 245.
266. **Sawicka Irena**, Kontrastivna fonologija srpskohrvatskog i poljskog jezika, ЗММСФЛ XXIV/2 (1981) 7—55.
Са литературом.
267. **Sawicka Irena**, Pasivne konstrukcije u srpskohrvatskom i poljskom, ЗФФП XV — 1980 (1981, Приштина) 275—283.
Резиме на пољском.
268. **Sirbu Richard**, L'antonymie des séries dérivatives. Linguistica XXI (1981) str. 119—143.
Povzetek v romunščini. — Antonimija v romunščini, slovenščini in drugih jezikih.
269. **Tošanac Dužanka**, Sintaksičke francuske konstrukcije sa morfemom se i njima ekvivalentne konstrukcije u srpskohrvatskom jeziku, ЖЈ XXIII, 1—4 (1981) 22—29.
Резиме на француском.
270. **Шлебец Борис**, Glagolski oblici u novinskim naslovima na engleskom i srpskohrvatskom jeziku, ЖЈ XXIII, 1—4 (1981) 16—21.
Резиме на енглеском.
271. **Cernecca Domenico**, Stilističke podudarnosti i razlike u kontrastivnom svjetlu, Dometi XIV, br. 3 (1981, Rijeka) 63—70.
272. **Чампар Драгован**, Руски именички аугментативи и њихове паралеле у српскохрватском језику, Studia philologica, 1—2, 1980 (1981, Приштина) 125—132.
Резиме на руском.
273. **Šestić Lada**, Engleski glasovi (p, t, k) u poređenju s odgovarajućim srpskohrvatskim glasovima, Svjetlost, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva (1981, Sarajevo) str. 83.

III. Прасловенски језик, словенска језичка заједница и посебна питања појединих словенских језика

274. **Brabcová Radoslava**, Slova a dějiny, Praha 1980, ЗбМСС 21 (1981) 157—158.
Приказ.
275. **Breu Walter**, в. бр. 310.
276. **Bukarica Milica**, Lj. Nestorov — B. Stanković, Gramatika ruskog jezika za osnovnu školu, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, SJ, god. X, br. 1—2 (1981, Zagreb) 132—134.
Приказ.
277. **Venturin Radomir**, в. бр. 316.
278. **Verč Ivan**, в. бр. 293.
279. **Volos Renata**, в. бр. 316.
280. **Gluhak Alemko**, Sl. *inъjъ, ЗбМСФЛ XXIV/1 (1981) 27—30.
Резиме на српскохрватском.
281. **Gombala E.**, в. бр. 307.
282. **Гортан-Премк Даринка**, в. бр. 292.
283. **Daneš F.**, в. бр. 308.
284. **Dudok Miroslav**, K slovníku cudzích slov, Nový život XXXIII, br. 3 (1981) 311—316.
Приказ.
285. **Дуличенко Александер Д.**, Литературни јазик југославијанских Руснацох на универзитетским преподавању, Творчосц VII, 7 (1981, Нови Сад) 3—5.
286. **Dumitrescu Marija**, в. бр. 294.
287. **Ђорђевић Нада**, Три нова лексикографска дела објављена у Чехословачкој, ЗбМСФЛ XXIV/2 (1981) 188—190.
Приказ дела: Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (Prag 1978), Česko-slovenský slovník (Bratislava 1979) i Slovník cudzích slov A/Z (Bratislava 1979).
288. **Зайцева Светлана**, Т. С. Коготкова: Русская диалектная лексикология, Москва 1979, ЗбМСФЛ XXIV/2 (1981) 177—180.
Приказ.
289. **Зализняк А. А.**, в. бр. 292.
290. **Иванчев Светомир**, Глаголног околчане за 1 л. мн. ч. — мо в славянските езици, ЗбМСФЛ XXIV/2 (1981) 81—88.
Резиме на српскохрватском.
291. **Иванчев Светомир**, За ротацизма в словенски и сръбохрватски језик, ЗбМСФЛ XXIV/1 (1981) 23—25.
Резиме на српскохрватском.

292. Јовановић Гордана — **Гортан-Премк Даринка**, А. А. Зализњак, Грамматический словарь русского языка, Словоизменение, Москва 1977, ЈФ XXXVII (1981) 287—291.

Приказ.

293. Јовановић Миљивоје, Једна значајна лингвистичка студија о Достојевском, (Ivan Več: L' improvviso in Dostoevskij, Editoriale Stampa Triestina, Trieste 1977), ЖЈ XXIII, 1—4 (1981) 108—109.

Приказ.

294. Kesić-Šafar Branka, Marija Dumitrescu: Lexical limbii ruse moderne, SJ, god. X, br. 3 (1981, Zagreb) 252—254.

Prikaz.

295. Коготкова Т. С., в. бр. 288.

296. Korać Tatjana, в. бр. 316.

297. Lunt Horace G., The progressive palatalization of Common Slavic. Skopje:.. Macedonian Academy of Sciences and Arts, 1981, 98.

298. Маројевић Радмило, „Девебратња сестра“ у народној песни. О једном творбено-семантичком типу словенских посесивних придева, ЈФ XXXVII (1981) 243—249.

Резиме на руском.

299. Маројевић Радмило, Prevodna semantizacija vremenskih izraza tipa „В дванадцатом часу“, „Около двенадцати часови“, SJ, god X, br. 1—2 (1981, Zagreb) 25—28.

300. Матвијашевић др Јелка, О једном општесловенском типу грађења речи, ЗБФФП XV — 1980 (1981, Приштина) 121—142.

Резиме на руском.

301. Медеша Гелена, Преплетане факторох макро и микро-средку у хаснованю јазика при стредньошколскеј младежи рускеј народности у Войводини, Творчосц VI, 6 (1980, Нови Сад) 34—37.

302. Медеша Гелена, „Творчосц“ 1975 —1979. Јазични питања, Творчосц VI, 6 (1980, Нови Сад) 53—54.

303. Мелас Antica, в. бр. 316.

304. Mindak Jolanta, О niektóryх предykатах fazowych w języku polskim, ЈФ XXXVII (1981) 109—124.

Резиме на српскохрватском.

305. Надь Гавријл, Руски јазик (1945—1948), Творчосц VII, 7 (1981, Нови Сад) 16—21.

Библиографија.

306. Nestorov Lj., в. бр. 276.

307. Nechvátal Veno, Dva malé dobré slovníku, Nový život XXXIII, br. 2 (1981) 287—189.

Приказ: Horecký J. — Ráčová A.: Slovník jazykovedných terminov, Bratislava 1979. i Findra J. — Gombala E. — Plintovič I.: Slovník literárnovedných terminov, Bratislava 1979.

- 308. Neschvátal Veno**, Slovná zásoba češtiny v jednom zväzku, Nový život XXXIII, br. 6 (1981) 579—581.
Приказ: Filipец J. — Daneš F. a kol.: Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, Praha 1978.
- 309. Пешпикан Митар**, Основни структурални карактеристики рускей гласовней системи, Творчосц VI, 6 (1980, Нови Сад) 9—33.
- 310. Piper Predrag**, Walter Breu: Semantische Untersuchungen zum Verbalaspekt im Russischen, München 1980, ЗМСФЛ XXIV/2 (1981) 180—185.
- 311. Plintovič I.**, в. бр. 307.
- 312. Поповић Миленко**, в. бр. 316.
- 313. Поповић Миленко**, Što je -te u 2. licu množine imperativa u ruskom i hrvatsko-srpskom jeziku?, Filologija 10, JAZU (1980—1981, Zagreb) 221—232.
Rezime na ruskom.
- 314. Pohl Heinz Dieter**, Sprachverwandtschaftsmodelle (zur arealen Gliederung des slavischen Sprachgebietes). SR XXIX (1981) št. 4 str. 401—411.
- 315. Радовановић Јанко**, Неке ређе руске и украјинске штампаце књиге XVIII века у библиотеци манастира Хиландара, АП 3 (1981) 237—298.
- 316. Raguž Dragutin**. Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik — I dio (A—N), II dio (O—JA). Izradili: Tatjana Korać, Antica Menac, Milenko Popović, Miho Skljarov, Radomir Venturin, Renata Volos — Redaktor: Antica Menac — Izdavač: Školska knjiga, Zagreb, 1979/80, SL, br. 21—22 (1980—81, Zagreb) 79—82.
Приказ.
- 317. Rácová A.**, в. бр. 307.
- 318. Rojs Jurij**, Razvrstitev frazeologemov iz jugoslovanske družbene prakse v ruskem jeziku. JiS XXVII (1981/82) št. 2/3 str. 66—70.
- 319. Skljarov Miho**, в. бр. 316.
- 320. Stanković B.**, в. бр. 276.
- 321. Tyr Michal**, Súčasná jazykoveda a školská prax, Nový život XXXIII, br. 5 (1981) 493—496.
Приказ.
- 322. Томашевић Марија**, Пољско безлично прошасто или прошло време, Studia philologica, 1—2, 1980 (1981, Priština) 107—116.
Резиме на енглеском.
- 323. Filipец J.**, в. бр. 308.
- 324. Findra J.**, в. бр. 307.
- 325. Hamp Eric P.**, On the columnar Accent of Slavic postverbals in -a, ЗМСФЛ XXIV/1 (1981) 171.
- 326. Horecký J.**, в. бр. 307.
- 327. Широков О. С.**, Албано-балто-славянские глоттогенетические связи, ЗМСФЛ XXIV/1 (1981) 7—21.

IV. Етимологија, историја речи, тумачење речи, ономастика, збирке речи

- 328. Alerić Danijel**, Slavensko ime grada Dubrovnika, *Filologija* 10, JAZU (1980—1981, Zagreb) 69—92.
Rezime na francuskom.
- 329. Аранђеловић-Живковић Бранислава**, Ономастика космајског села Кораћнице, ОП II (1981) 189—193.
Резиме на немачком.
- 330. Babić Stjepan**, Rječnik naseljenih mjesta i njihovih etnika i kretika, BZL 4 (1981, Zagreb) 53—59.
- 331. Barac-Grum Vida, Vesna Zečević**, Tvorba prezimena u Gorskom kotaru. Četrta jugoslovenska onomastična konferenca (1981) str. 217—224.
Povzetka v slovenščini in angleščini.
- 332. Barić Eugeniya**, Rusinska prezimena. Četrta jugoslovenska onomastična konferenca (1981) str. 225—233.
Povzetka v slovenščini in nemščini. — Z diskusijskim prispevkom S. Stijovića, str. 233.
- 333. Barić Eugeniya**, Tvorbeno-onomastička problematika u člancima Radosava Boškovića, *Filologija* 10, JAZU (1980—1981, Zagreb) 253—257.
- 334. Баршніћ Ранко**, в. бр. 361.
- 335. Bezljaj France**, Kočljivi onomastični problemi. Četrta jugoslovenska onomastična konferenca (1981) str. 1—9.
Povzetek v nemščini. — Dobra, Moste, Veržej.
- 336. Bezljaj France**, Slovenski delež v razvoju etimologije 19. stoletja. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture XVII (1981) str. 117—127.
- 337. Бјелановић Живко**, в. бр. 443.
- 338. Bjelanović Živko**, Semantičke podudarnosti nadimaka na -onja i na -ilo. Četrta jugoslovenska onomastična konferenca (1981) str. 235—246.
Povzetka v slovenščini in nemščini. — Z diskusijskim prispevkom M. Peškana, str. 246.
- 339. Blánár Vincent**, Základné problémy antroponomastiky. Četrta jugoslovenska onomastična konferenca (1981) str. 235—246.
Povzetka v slovenščini in nemščini.
- 340. Богдановић Недељко**, Називи биља и животиња у топонимији сврљичког краја, ОП II (1981) 159—170.
- 341. Бошковић Радосав**, Категорија старих српских личних хипокористика типа Andre, Andreta (Andrete) у интерпретацији Даничића и других, Зборник о Бури Дангчићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд — Загреб) 329—339.
Резиме на руском.
- 342. Bošnjaković Žarko**, Wanda HERNICZEK-MOROZOWA: Terminologia polskiego pasterstwa górskiego, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1975—1976, ЗБМСФЛ XXIV/2 (1981) 185—188.
Приказ.

- 343. Букумирић Милета**, Ономастика дела Прекорупља омеђеног рекама Мирупом, Белим Дримом и Клином, ОП II (1981) 339—404.
Резиме на немачком.
- 344. Valušek Berislav**, Toponomastika područja Učke i pregled antičkih komunikacija na Učki, Dometi XIV, br. 5 (1981, Rijeka) 61—69.
- 345. Valjevac Naila**, Zoonimi u semantičkim modelima naših prezimena. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 521—532.
Povzetka v slovenščini in nemščini.
- 346. Vinja Vojmir**, En répondant à un appel du Maître: Les noms adriatiques et méditerranéens des Carangidés, SRAZ, god. XXVI, br. 1—2 (1981, Zagreb) 9—55.
Rezime na hrvatskom.
- 347. Vodušek Božo**, Über nichtonomatopoetische ikonische Synonymie. *Linguistica XXI* (1981) str. 5—45.
- 348. Вукићевић С. Милосав**, Значајна ономастичка грађа (Ономатолошки прилози II, САНУ, Одељење језика и књижевности, Београд 1981, стр. 463), Обележја XI, бр. 6 (1981, Приштина) 182—185.
Приказ.
- 349. Vukušić Stjepan**, Zapadnonovoštokavske naglasne tendencije u hidronimima i antroponimima. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 533—541.
Povzetka v slovenščini in francoščini.
- 350. Gashi Skënder**, Kontribusi i K. Jirečekut, M. Shufrajit e I. Popovicit studimit të onomastikës shqipe dhe albanizme ndër sllavë të jugut, *Dituria* 1—2 (1981, Prishtinë) 111—124.
- 351. Georgijević Svetozar**, Antroponimijski nastavak -ot(a). Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 269—278.
Povzetek v slovenščini. — Z diskusijским prispevkom M. Peškana, str. 279.
- 352. Георгијевић Светозар**, О проблемима патронима, етника и ктетика у српскохрватском језику, ОП II (1981) 123—142.
Резиме на немачком.
- 353. Gluhak Alemko**, Uz psl. *dēbati, *ЗМФСФЛ XXIV/1* (1981) 172—173.
- 354. Gošić Nevenka**, Lična imena u spisku priložnika iz 18. vijeka stare pravoslavne crkve u Sarajevu. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 281—288.
Povzetka v slovenščini in nemščini.
- 355. Грковић Миллица**, Имена заробљених ратника Стефана Лазаревића у Самарканду, ОП II (1981) 93—101.
Резиме на немачком.
- 356. Grković Milica**, Lična imena u vlaškim katunima banjškog vlastelinstva. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 289—294.
Povzetka v slovenščini in angleščini.
- 357. Dalmacija Stevo**, Jedno značenje apelativa grablje, *Jezik* 29, br. 2 (prosinaс 1981, Zagreb) 63—64.
Rubrika „Osvrti”.
- 358. Dalmacija Stevo**, Knešpolje, Knežpolje ili Knež-polje? Књижевни језик X, 2 (1981, Сарајево) 43—46.

- 359. Dalmacija Stevo**, O klasifikaciji i sufiksaciji hidronima Potkozarja. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 55—65.
Povzetka v slovenščini in nemščini.
- 360. Doçi Rexhep**, Tragovima albanskog antroponima Plak. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 259—267.
Povzetka v slovenščini in angleščini. — Z diskusijskim prispevkom M. Pešikana, str. 268.
- 361. Драшкић Мирослав и Баришић Ранко**, Постанак Хиландара и порекло његовог имена са неким етнолошким белешкама, ГлЕИ ХХХ (1981, Београд) 137—143.
Резиме на француском.
- 362. Zareba Alfred**, Problemy badawcze dialektologii slowiańskiej w dwudziestoleciu międzywojennym, ЗБМСФЛ ХХIV/2 (1981) 57—80.
Резиме на српскохрватском.
- 363. Zečević Vesna**, в. бр. 331.
- 364. Зиројевић Олга**, Око имена Шехиркеј (тур. Sexirkoy), ИЧ ХХVII (1980, Београд) 233—236.
- 365. Златановић Момчило**, Турцизми у говору јужне Србије, Прил. ФФНС 17 (1981) 179—194.
- 366. Златановић Момчило**, Микропонимија Струганице и Обличке Сене, Прил. ФФНС 17 (1981) 195—198.
- 367. Иванова Олга**, Брегалица и Штип како потврда на аксиомата за врскаста међу хидронимот и ојконимот, во: Предавања. 14. семинар...[133]—147.
Резиме на француски.
- 368. Ivanova Olga**, Hidronimite po slivot na Bregalnica (semantičko-strukturni karakteristiki). Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 89—99.
Povzetka v slovenščini in angleščini.
- 369. Igerc Matej**, Pozabljeni prijatelji naših domov. Koledar Mohorjeve družbe Celovec 1981 str. 55—56.
Hišna imena v obmejni župniji Suha na Koroškem.
- 370. Ilievska Krasimira**, Osnovata mok-, mak- vo makedonskata toponimija. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 77—87.
Povzetka v slovenščini in nemščini.
- 371. Илиевски Петар Хр.**, Континуитет међу микенската и класичногрчка антропонимија, ЖА ХХХ, св. 1—2 (1980) 73—86.
Резиме на енглеском.
- 372. Илиевски Петар Хр.**, Топонимијата — јазик на земјата, ЛЗБ ХХVIII, 5 (1981) 27—35.
- 373. Jakić-Cestarić Vesna**, Nastajanje hrvatskoga (čakavskog) Splita i Trogira u svjetlu antroponima XI stoljeća, HDZ 5, JAZU (1981, Zagreb) 93—112.
- 374. Jakopin Franc**, в. бр. 440.
- 375. Jovanović Gordana**, O relativnoj frekvenciji hrišćanskih imena XV veka u oblasti Brankovića (Vučitrnskom sandžaku). Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 295—308
Povzetka v slovenščini in angleščini.

- 376. Kalmeta Ratimir**, O nazivlju za oblike razvedenosti naše morske obale, Jezik 28, br. 5 (lipanj 1981, Zagreb) 156—158.
Rubrika „Osvrti“.
- 377. Kemura Ibrahim**, Muslimanska imena i njihova značenja, 3. dopunjeno izd., „Svjetlost“ (1979, Sarajevo) 71.
- 378. Kemura Ibrahim**, Muslimanska imena i njihova značenja, 4. dopunjeno izd., „Svjetlost“ (1980, Sarajevo) 71.
- 379. Коробар-Белчева Марија**, Женските лични имиња во еден кодик на маџастирот Матка од XVI век, ЛЗБ XXVIII, 1 (1981) 37—42.
- 380. Korobar-Belčeva Marija**, Formantite -o, -j i -ota vo makedonskata antroponimija. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 309—318.
Povzetka v slovenščini in angleščini.
- 381. Kotnik P. B.**, Hišna imena Pograd ali Št. Jakob v Rožu. Koledar Mohorjeve družbe Celovec 1981 str. 57—68.
- 382. Lađević Milica**, Prilog proučavanju naših nadimaka. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 319—329.
Povzetka v slovenščini in angleščini.
- 383. Lisac Josip**, Imenski sustav u službenoj i neslužbenoj uporabi u Gorskom kotaru. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 331—340.
Povzetka v slovenščini in angleščini.
- 384. Loma Aleksandar**, Prilog proučavanju antičkog sloja u hidronimiji severozapadne Srbije. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 101—113.
Povzetka v slovenščini in nemščini.
- 385. Lončarić Mijo**, Prilog tvorbi živih imena u kajkavskom narječju. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 341—352.
Povzetka v slovenščini in nemščini.
- 386. Lukenda Marko**, Prezimana hidronimijskog porijekla. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 353—363.
Povzetka v slovenščini in angleščini.
- 387. Majtán Milan**, Hydronymia a komplexná onomastická interpretácia. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 115—121.
Povzetka v slovenščini in nemščini.
- 388. Mamić Mile**, Onomastica jugoslavica, Jezik 28, br. 5 (lipanj 1981, Zagreb) 154—156.
Rubrika „Osvrti“.
- 389. Markov Boris**, Dvočleni makedonski preziminja i prekari (= preziminja). Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 365—375.
Povzetka v slovenščini in ruščini.
- 390. Маројевић Радмило**, Простанак топонима Кута (уз питање о троговима дуала у словенској топонимији), ОП II (1981) 153—154.
Резиме на руском.
- 391. Матвијашевић др Јелка**, Научни скуп о лексикографији и лексикологији, Обележја XI, бр. 1 (1981, Приштина) 125—132.
Осврт.

392. Menac Mira, O učeničkim nadimcima. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 377—387.

Povzetka v slovenščini in angleščini. — Z diskusijskim prispevkom S. Stijovića, str. 388.

393. Merku Pavle, Onomastični problemi ob slovensko-romanski meji. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 389—400.

Povzetek v italijanščini.

394. Merku Pavle, Slovenski priimki na zahodni meji. Str. 37—68 (Krapec—Zubic). Mladika XXV (1981) št. 1—10, priloga.

Naceljevanje iz prejšnjega letnika.

395. Mitkov Marinko, Hidronimite od Mariovsko i nijnata vnatrešna forma. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 123—134.

Povzetka v slovenščini in angleščini.

396. Mihevc-Gabrovec Erika, Antična in slovenska gramatična terminologija, ЖА XXX, св. 1—2 (1980) 97—106.

Резиме на француском.

397. Moguš Milan, Hidronimijski ojkonomi. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 135—141.

Povzetka v slovenščini in angleščini.

398. Новевска Звезда, Терминологија на текстилното творештво во Битолско, во: Фолклорот и етнологијата на Битола и Битолско, 503—516.

Резиме на англиски.

399. Oczkova Barbara, Slovenizmi v zgodnjem Vrazovem hrvaškem pesništvu. Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1981) str. 491—500.

Povzetek v poljščini.

400. Pavlović Zvezdana M., Sagledavanje sistema hidronima u okviru areala. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 143—149.

Povzetka v slovenščini in angleščini.

401. Palavestra Vljako, O porijeklu nekih recentnih antroponima u Bosni i Hercegovini. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 401—408.

Povzetka v slovenščini in nemščini.

402. Peco Asim, Morfološka i prozodijska uobličavanja orijentalnih imena ženskoga roda u srpskohrvatskom jeziku. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 409—418.

Povzetek v slovenščini.

403. Peco Asim, U funkciji djela. Turcizmi u imenar. „Гривиш и смрт“ Меће Селимовића”, Одјек XXXIV, 20 (1981, Сарајево) 10, 26.

404. Pešikan Mitar, в. бр. 338. 411.

405. Пешикан Митар, Једно средњовјековно дечанско село западно од Бијелог Поља, Гл 3 (1981, Титоград) 79—83.

Резиме на енглеском.

406. Пешикан Митар, Из историјске топонимије Подримља: I. О одређивању и смештају неких имена из Лечанских хрисовуља, II. Земљописна имена из манастирских даровница у горњем Подримљу, III. Топонимија слива Белог Дрима у два турска тифтера, ОП II (1981) 1—92.

Резиме на руском.

- 407. Pešikan Mitar**, Nastavak -za u južnozetskim imenima XV veka. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 419—425.
Povzetka v slovenščini in ruščini.
- 408. Пешикан Митар**, О употребљивости ономастичких података из турских гефтера, ЈФ XXXVII (1981) 91—108.
Резиме на француском.
- 409. Planina France**, Imena naselij v loški občini. Loški razgledi XXVIII (1981) str. 207—226.
Povzetek v nemščini.
- 410. Pujić Savo**, Hercegovački apidonimi u svjetlu slavenskog kulta pčele. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 427—436.
Povzetka v slovenščini in nemščini.
- 411. Putanez Valentin**, Aloglotni antropnimni sufiksi -ojlo, -ojla u hrvatskoj ili srpskoj antropnimiji. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 437—447.
Povzetka v slovenščini in francoščini. — Z diskusijskim prispevkom M. Pešikana, str. 448.
- 412. Putanez Valentin**, Daničićeva etimološka metoda (s nacrtom povijesti etimoloških metoda u Hrvatskoj do njegova vremena), Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд — Загреб) 305—314.
Резиме на француском.
- 413. Radunović Risto**, O nazivima Skadarskog jezera. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 151—162.
Povzetka v slovenščini in angleščini.
- 414. Raguž Dragutin**, Ragusa u prezimenima. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 449—457.
Povzetka v slovenščini in nemščini.
- 415. Rieger Janusz**, Problemy charakterystyki słowotwórczej systemu antropnimicznego (na przykładowie antropnimii wschodniosłowiańskiej). Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 459—469.
Povzetka v slovenščini in nemščini.
- 416. Rymut Kazimierz**, Warstwy chronologiczne w słowiańskich dwuczłonowych nazwach osobowych. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 471—477.
Povzetka v slovenščini in srbohrvaščini.
- 417. Ристујчин Петре**, Името на Шљонск и неговата адаптација во македонскиот јазик, ЛЗБ XXVIII, 1 (1981) 110—115.
- 418. Rzetelska-Feleszko Ewa**, Czy sufiks -ica jest słowiańskim formantem hydro-nimicznym? Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 163—175.
Povzetka v slovenščini in nemščini.
- 419. Smailović Ismet**, Bogatstvo Kikićeve leksike, Kikićeви susreti 1979—1980 (1981, Gradačac) 76—79.
- 420. Stankovska Ljubica**, Prilog kon supstratnata makedonska hidronimija. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 177—185.
Povzetka v slovenščini in angleščini.
- 421. Stamatovski Trajko**, Nadimak u sistemu imenovanja kod Makedonaca. Četrta jugoslovska onomastična konferenca (1981) str. 479—489.
Povzetka v slovenščini in angleščini.

- 422. Стаменковић Јаворка**, Ономастички подаци за десет села на десној обали Јужне Мораве (општина Врање), ОП II (1981) 405—446.
Резиме на немачком.
- 423. Станић Милија**, Пећарац (географско-етимолошка скица) ОП II (1981) 155—158.
Резиме на немачком.
- 424. Стефанија Драги**, За ненормираната лексика во македонскиот јазик: жаргон, сленг, арго, во: Предавања. 14. семинар... [101]—118.
- 425. Stijović Svetozar**, в. бр. 332, 392.
- 426. Стјковић Светозар**, Ономастика средишњег дела Метохијског (Пећког) Подгора, ОП II (1981) 197—338.
Резиме на немачком.
- 427. Tuzlić A.**, Iz grčko-latinske terminologije, ЖА XXX, св. 1—2 (1980) 107—111.
Резиме на француском.
- 428. Ђулић Драго**, Из топонимије око средњег тока ријеке Зете, ОП II (1981) 171—188.
Резиме на немачком.
- 429. Ćurić Drago**, Iz hidronimije Lima. Četrta jugoslovanska onomastična konferenca (1981) str. 37—45.
Povzetka v slovenščini in ruščini.
- 430. Ђулић Драго**, Нов допринос нашој ономастици (Ономатолошки прилози, књ. I, САНУ Београд, 1979), ЈФ XXXVII (1981) 273—279.
Приказ.
- 431. Ćurić Momčilo**, Porijeklo hercegovačkog hidronima Brova. Četrta jugoslovanska onomastična konferenca (1981) str. 47—54.
Povzetka v slovenščini in nemščini.
- 432. Urošević Atanasije**, Srpske i albanske reči za pojmove o nekim hidrografskim objektima na Kosovu. Četrta jugoslovanska onomastična konferenca (1981) str. 209—213.
Povzetka v slovenščini in angleščini.
- 433. Feinig Anton**, Hišna in ledinska imena v Kožentavri. Letno poročilo Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu XXIV (1980/81) str. 65—70.
- 434. Ferluga-Petronio Fedora**, I nomi delle feste Mariane nelle lingue slave. Linguistica XXI (1981) str. 145—163.
Povzetek v slovenščini.
- 435. Finka Božidar**, Hidronimi u obalnoj toponimiji zadarsko-šibenskoga područja. Četrta jugoslovanska onomastična konferenca (1981) str. 67—76.
Povzetka v slovenščini in angleščini.
- 436. Hamp Eric P.**, Slavic *slъzъ, ЗбМСФЛ XXIV/1 (1981) 171—172.
- 437. Hamp Eric P.**, Slavic сътъ ‚honeycomb‘, ЗбМСФЛ XXIV/1 (1981) 172.
- 438. HERNICZEK-MOROZOWA Wanda**, в. бр. 342.

- 439. Horga Damir**, Neki fonetski i vjerojatnosni faktori razumljivosti riječi, *SL*, br. 21—22 (1980—81, Zagreb) 19—37.
Rezime na engleskom.
- 440. Četrta jugoslovenska onomastična konferenca**, Portorož, od 14. do 17. oktobra 1981. Zbornik referatov. (Odgovorni urednik Franc Jakopin.) Ljubljana, SAZU, Odbor za onomastiko, 1981, 541 str. 8°.
Izpisano v celoti.
- 441. Čop Dušan**, Narečne in etimološke značilnosti vodnih imen na Zgornjem Gorenjskem. Četrta jugoslovenska onomastična konferenca (1981) str. 23—35.
Povzetek v nemščini.
- 442. Džinić Ilija**, Sobor — Zobor: ime, naziv u svjetlu znanstvenog istraživanja, *Prosveta* (1979, Sombor) 40.
- 443. Šivic-Dular Alenka**, Slovenski priimki na -en. Četrta jugoslovenska onomastična konferenca (1981) str. 507—519.
Povzetek v nemščini. — Z diskusijskim prispevkom Ž. Bjelanovića, str. 519.
- 444. Šimundić Mate**, Značenje nekoliko starih osobnih imena tuđega podrijetla, *OPI II* (1981) 104—122.
Rezime na francuskom.
- 445. Šimundić Mate**, Značenje starohrvatskih i drugih slavenskih osobnih imena u „Povijesti Hrvata za vrijeme narodnih vladara” Ferde Šišića. *Časopis za zgodovino in narodopisje* n. v. XV (1979) str. 43—50.
Povzetek v nemščini. — Izšlo 1981.
- 446. Šimundić Mate**, Nepoznata osobna imena i prezimena šibenskoga kraja od XII. stoljeća do novijega vremena. Četrta jugoslovenska onomastična konferenca (1981) str. 491—505.
Povzetka v slovenščini in nemščini.
- 447. Šimunović Petar**, Daničić onomastičar (prilog problemu standardizacije mjesnih imena na hrvatskom i srpskom jezičkom području), *Зборник о Ђури Даничићу*, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд — Загреб) 433—446.
Rezime na nemackom.
- 448. Šimunović Petar**, Sinonimnost i homonimnost imena kao sociolingvistički problem, *HDZ 5, JAZU* (1981, Zagreb) 145—149.
- 449. Šimunović Petar**, Hidronimijski apelativi u hidronimima. Četrta jugoslovenska onomastična konferenca (1981) str. 187—198.
Povzetka v slovenščini in nemščini.
- 450. Шкриванић Гавро А.**, Крагујевац, *OPI II* (1981) 151—152.
Rezime na nemackom.
- 451. Šojat Antun**, Pridjev u hidronimijskim sintagmama. Četrta jugoslovenska onomastična konferenca (1981) str. 199—207.
Povzetka v slovenščini in angleščini.
- 452. Šupuk Ante**, O prezimenima, imenima i jeziku starog Šibenika, *Slobodna Dalmacija* (1981, Split) 149.

V. Несловенски језици

453. Agani dr Hilmi, Fjalori i Lubomir Kujunxhiçit në dritën e shqipës së Raho-vecit e të Gjakovës, izd. Rilindja, Redaksia e botimeve (1981, Prishtinë) 1—384.

454. Арумунске загонетке, избор, предговор, превод и коментар Божидар Настев, Балканске народне умотворине књ. 3, САНУ, Одељење језика и књижевности (1980, Београд) 7—90.

Текст загонетки дат је напоредо на арумунском и српскохрватском језику.

455. Babić Dragana, LINGUA GALEGA, Maria Carme Enriquez Salido e X. Luis Fernández Pérez, Editorial Everest, S. A., León, 1980., FP knjiga devetnaesta, sv. 1—4 (1981) 74—76.

Приказ.

456. Bačvanski Marija, Opis sintaksičkih odnosa u nemačkom jeziku u gramatici od Helbig-a/Buscha-e i u sintaksi od U. Engel-a, ISJK, serija A, sv. 1 (1979) 115—124.

457. Begolli Menduh, в. бр. 573.

458. Bejta Murat, в. бр. 500.

459. Bejta Murat, Disa veçori të kategorive morfologjike të hauzimeve romane të shqipës, Studia philologica, 1—2, 1980 (1981, Prishtinë) 85—89.

Rezime na francuskom.

460. Bejta Murat, Simpozium ndërkombëtar kushtuar temës „Dora dhe gishtat në shprehjen gjuhësore”. Trajtim i gjithanshëm i një teme interesante gjuhësore, Studia philologica, 1—2, 1980 (1981, Prishtinë) 177—182.

Осврт.

461. Bekavac-Bašić I., Mjesto nastave latinskog jezika u savremenoj reformiranoj školi, ЖА XXX, св. 1—2 (1980) 285—290.

462. Berić Vesna, в. бр. 547.

463. Berisha Sadik, Ljubica Popović i Vera Mirić: Gramatika engleskog jezika sa vežbanjima (A Grammar of the English Language with Exercises), Naučna knjiga, Beograd 1980, III + 242 + I pp, Studia philologica, 1—2, 1980 (1981, Prishtinë) 161—163.

Приказ.

464. Blaganja D., в. бр. 576.

465. Bonačić Mirjana, Moguća uloga prevođenja u nastavi stranih jezika, SJ god. X, br. 3 (1981, Zagreb) 201—206.

466. Bosner Silvija, Uz projekt „Učenje njemačkog jezika u ranijem uzrastu”, SJ, god. X, br. 1—2 (1981, Zagreb) 94—96.

467. Brada Riza, в. бр. 533.

468. Brada Riza e Nushi Musa, Gjuha jonë. Gramatika e gjuhës shqipe për klasën III të shkollës fillore, botim i katërt, izd. Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës (1981, Prishtinë) 1—116.

469. Bračić Stojan, Zu einigen Entwicklungstendenzen beim Ausdruck der Gewissheitsmodalität. Linguistica XXI (1981) str. 185—207.

Povzetek v slovenščini.

- 470. Buletini i Fakultetit Filozofik — Зборник Филозофског факултета XV, 1980, изд. Fakulteti Filozofik i Prishtinë — Филозофски факултет у Приштини (1981, Prishtinë — Приштина) 1—370.**
- 471. Buscha Joachim, в. бр. 456, 516.**
- 472. Vekić Livija, Velimir Petrović: Einführung in die deutsche Wirtschaftssprache, Tisak: Sveučilišna naklada Liber — Zagreb, SJ, god. X, br. 4 (1981, Zagreb) 364.**
Prikaz.
- 473. Večko Snežna, Pomen pojmov 'emet in 'emûnah v knjigi Psalmov. Bogoslovni vestnik XLI (1981) št. 1 str. 27—55.**
Povzetek v namščini in francoščini.
- 474. Wild Bićanić Sonia, Žic Fuchs Milena, Analysis of Discourse at a Place of Work, SRAZ, god. XXVI, br. 1—2 (1981, Zagreb) 263—279.**
Rezime na hrvatskom.
- 475. Vučetić Zorica, Giuseppe Pittano: Grammatica italiana, Edizioni scolastiche Mondadori, Verona, 1977, SJ, god. X, br. 3 (1981, Zagreb) 255—256.**
Prikaz.
- 476. Georgacas D. J., в. бр. 493.**
- 477. Glovacki-Bernardi Zrinjka, Germanistička tekstualna lingvistika, SL, br. 21—22 (1980—81, Zagreb) 55—57.**
- 478. Grah Nina, Stanko Klinar, Slovenski toponimi v nemških besedilih. Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti SRS) XV (1981), št. 1/2, str. 1—30.**
- 479. Grozdanić Sulejman, Pisana riječ na orijentalnim jezicima u Bosni i Hercegovini, Treći program Radio-Sarajeva 34 (1981, Sarajevo) 442—457.**
- 480. Daka P[alok], в. бр. 511.**
- 481. Demiri Avdi, в. бр. 592.**
- 482. Drini Sulejman — Bardhi Mehdi, Mësojmë shqip për klasën IV të shkollës fillore, botim i dytë, izd. Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës (1981, Prishtinë) 1—148.**
- 483. Ђукановић Марија, в. бр. 575.**
- 484. Ђурић Рајко, в. бр. 553.**
- 485. Elshani Bajram, в. бр. 592.**
- 486. Engel Ulrich, в. бр. 456, 516.**
- 487. Ernst Gerhard, Ein Blick durch die durchsichtigen Wörter. Versuch einer Typologie der Wortdurchsichtigkeit und ihrer Einschränkungen. Linguistica XXI (1981) str. 47—72.**
Povzetek v slovenščini.
- 488. Žgur Adela, Deutsche Grammatik 3., völlig neu bearbeitete und erweiterte Aufl., 2. natis. Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1981, 371 str. 8°.**
- 489. Žepić Stanko, в. бр. 545.**

490. Žepić Stanko, Pavica Mrazović — Ružica Primorac: Nemačko-srpskohrvatski frazeološki rečnik. Nemački idiomatski izrazi sa srpskohrvatskim ekvivalentima, 1 004 str., Narodna knjiga, Beograd, 1981, SJ, god. X, br. 3 (1981, Zagreb) 245—246.
Приказ.

491. Žepić Stanko, Ursula Hoberg: Die Wortstellung in der geschriebenen deutschen Gegenwartssprache. Heutiges Deutsch. Reihe I: Linguistische Grundlagen. Forschungen des Instituts für deutsche Sprache, Band 10, 256 str., Max Hueber Verlag, München, 1981, SJ, god. X, br. 3 (1981, Zagreb) 248—251.
Приказ.

492. Žic Fuchs Milena, в. бр. 474.

493. Илиевски Петар Хр., D. J. Georgacas, Ichthyological Terms for the Sturgeon and Etymology of the International Terms Botargo, Caviar and Congeners (A linguistic, philological, and culture-historical study), 43, 1978, pp. 330 golem oktavo октаво., ЖА XXXI, св. 1—2 (1981) 342—343.
Приказ.

494. Илиевски Петар Хр., L. R. Palmer, The Greek Language, Faber and Faber, London — Boston 1980, pp. XII + 355, 8°, ЖА XXXI, св. 1—2 (1981) 335—338.
Приказ.

495. Илиевски Петар Хр., FESTSCHRIFT FOR OSWALD SZEMERÉNYI ON THE OCCASION OF HIS 65th BIRTHDAY, edited by Bela Brogyanyi, Amsterdam — John Benjamins B.V., 1979 in two parts (I, pp. XIV + 487; II, 489—999), 8°, ЖА XXXI, св. 1—2 (1981) 344—345.
Приказ.

496. Jauk-Pinhak Milka, Problemi leksikološko-semantičkih korespondencija hindskoga i hrvatskoga jezika, BZL 4 (1981, Zagreb) 69—70.

497. Jernej Josip, Povijest talijanskih gramatika na hrvatskom ili srpskom jeziku od 1649. do 1900, Rad JAZU 388 (1981, Zagreb) 131—236.

498. Kabashi Jashar, „Cloze” Procedure and EFL/ESL Proficiency, Studia philologica, 1—2, 1980 (1981, Prishtinë) 67—77.
Резиме на српскохрватском.

499. Kabashi Jashar, Testing the Usage of Reported Speech Questions, BPFH XV — 1980 (1981, Prishtinë) 321—329.
Резиме на албанском.

500. Kadriu Iljaz, Leksikografija jonë u pasurua edhe me një vepër të rëndësishme (Murat Bejta, Fjalor frëngjisht-shqip, botoi Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë, 1978, fq. 620), Studia philologica, 1—2, 1980 (1981, Prishtinë) 171—174.
Приказ.

501. Kalogjera Damir, Martha Kolln: Understanding English Grammar, Macmillan 1982, SJ, god. X, br. 4 (1981, Zagreb) 365—367.
Приказ.

502. Kelmendi Ahmet, в. бр. 525.

503. Kelmendi Hasan, Veçoritë dialektore të koinesë gojore, Përparimi, nr. 1—2 (1981, Prishtinë) 185—195.

504. Kelmendi Hasan, Hulumtimi i strukturave gjuhësore të shqipes. Dr. Ruzhdi Ushaku: Kërkime filologjike, botoi „Rilindja”, Prishtinë, 1981, Dituria 1—2 (1981, Prishtinë) 191—194.

Приказ.

505. Keta B[etriçe], в. бр. 511.

506. Klinar Stanko, в. бр. 478.

507. Kovačec August, Les différences lexicales entre l'istroroumain du nord et l'istroroum in du sud, SRAZ, god. XXVI, br. 1—2 (1981, Zagreb) 57—83.
Rezime na hrvatskom.

508. Kola J[osif], в. бр. 511.

509. Kolln Martha, в. бр. 501.

510. Konte I., в. бр. 576.

511. Kostallari A., Thomaj J., Lloshi Xh., Samara M., Kola J., Daka P., Haxhillazi P., Shehu H., Leka F., Lafe E., Sima K., Feka Th., Keta B., Hidi A., Fjalor i gjuhës së sotme shqipe, izd. Rilindja, Redaksia e botimeve (1981, Prishtinë) A—M, I—XXVI, 1—1194, N—ZH, 1195—2276.

Фототипско издање.

„Овај речник је прештампан према издању Академије наука НСРА — Институт за лингвистику и књижевност, Тирана 1980.”

512. Krasniqi mr Islam, Çështje të metodikës dhe praktikës shkollore të mësimt të gjuhës amtare botuar në revistën „Përparimi” ndërmjet viteve 1946—1972, BPFV XV — 1980 (1981, Prishtinë) 285—297.

513. Kujundžić Ljubomir, в. бр. 453.

514. Lafe E[mil], в. бр. 511.

515. Leka F[erdinand], в. бр. 511.

516. Ličen Marina, Vrste reči u nemačkom jeziku u gramatici od Helbig-a/Buscha-e i u sintaksi od U. Engei-a, ISJK, serija A, sv. 1 (1979) 107—114.

517. Lloshi Xh[evat], в. бр. 511.

518. Ludvik Dušan, Langobardisch gastald. Linguistica XXI (1981) str. 175—184.
Povzetek v slovenščini.

519. Malinar Smiljka, Formazione delle parole nelle opere di Guittone d'Arezzo (Parte seconda: prefissazione, parasintesi, trascategorizzazione col suffisso Ø, composizione), SRAZ, god. XXVI, br. 1—2 (1981, Zagreb) 103—148.

Rezime na hrvatskom.

520. Markey T. L., Semantic space, heuristic procedures, and naturalness. Acta neophilologica XIV (1981) str. 105—107.

Primerjava osnovnih konstrukcij, ki izražajo obstoj, oduvljivo svojino, neodduvljivo svojino in nahajanje, v nekaterih kreolskih in nekreolskih jezikih.

521. Mehdiu Feti, Disa veçori fonetike dhe morfologjike të së folmes së Kërçovës, BPFV XV — 1980 (1981, Prishtinë) 331—339.

Резиме на албанском и енглеском.

522. **Mirić Vera**, в. бр. 463, 565.
523. **Michal Georg**, Aktualni problemi norme u suvremenome njemačkom jeziku, SJ, god. X, br. 1—2 (1981, Zagreb) 22—25.
524. **Mrazović Pavica**, в. бр. 490.
525. **Mulaku Latif e Kelmendi Ahmet**, Gjuha jonë. Gramatika e gjuhës shqipe për klasën VI të s'kollës fillore, botim i katërt, izd. Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës (1981, Prishtinë) 1—176.
526. **Muljačić Žarko**, Il termine *lingue distanziate apparentemente dialettalizzate* e la sua rilevanza per la sociolinguistica romanza, SRAZ, god. XXVI, br. 1—2 (1981, Zagreb) 85—101.
Rezime na hrvatskom.
527. **Mihvić-Dimanovski Vesna**, Engleski element u evropskim jezicima, BZL 4 (1981, Zagreb) 60—61.
528. **Настев Божидар**, в. бр. 454.
529. **Novaković Vesna**, в. бр. 530.
530. **Nuhiu Vejsel**, Vesna Novaković: Gjuha angleze për klasën e parë të arsimit të mesëm të orientuar, Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i Krahinës Socialiste Autonome të Kosovës, Prishtinë, 1978, f. 1—188, Studia philologica, 1—2, 1980 (1981, Prishtinë) 165—166.
Приказ.
531. **Nuhiu Vejsel**, The Use of Articles. A Contrastive Approach Between English and Albanian, BPFV XV — 1980 (1981, Prishtinë) 299—319.
Резиме на албанском.
532. **Nushi Musa**, в. бр. 468.
533. **Nushi Musa e Brađa Riza**, Gjuha jonë. Gramatika e gjuhës shqipe për klasën IV të s'kollës fillore, botim i tretë, izd. Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës (1981, Prishtinë) 1—132.
534. **Palmer L. R.**, в. бр. 494.
535. **Pašić Muhamed**, в. бр. 559.
536. **Perić Olja**, O morfosintaksi srednjovjekovnog latinskog u djelu Tome Arhidakona Splitskog, SL, br. 21—22 (1980—81, Zagreb) 3—18.
Rezime na talijanskom.
537. **Petrović Velimir**, в. бр. 472.
538. **Петрушевски М. Д.**, Дијалектот на Хомеровите Ахајци и неговите извори, ЖА XXX, св. 1—2 (1980) 57—72.
Резиме на француском.
539. **Petruševski D. Mihail**, Epski jezik Homerovih pesama i „ahajski“ dijalekat mikerške epohe, Godišnjak XIX, ANUBiH, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 17 (1981, Sarajevo) 83—96.
Резиме на француском.

- 540. Петрушевски Михаил П.**, Значајот на микенологијата за лингвистиката и општествените науки, Прил. МАНУ — Одд. за општ. науки, X, 2 (1979) [21]—34. Резиме на француски.
- 541. Pittano Giuseppe**, в. бр. 475.
- 542. Popović Ljubica**, в. бр. 463, 565.
- 543. Primorac Ružica**, в. бр. 490.
- 544. Pričard Boris**, Jezične varijacije u pomorskom engleskom i tehnički tekst, SJ, god. X, br. 4 (1981, Zagreb) 316—321. Резиме на engleskom.
- 545. Pudić Ivan**, Stanko Žepić: HISTORISCHE GRAMMATIK DES DEUTSCHEN, SNL, Zagreb 1980., FP knjiga devetnaesta, sv. 1—4 (1981) 71—72. Приказ.
- 546. Putanec Valentin**, Primjeri za srednjovjekovno značenje latinske riječi plebs „župna crkva, župa” s hrvatskog terena, Filologija 10, JAZU (1980—1981, Zagreb) 93—96. Резиме на francuskom.
- 547. Rajić Ljubiša**, Vesna Berić: Osnovi istorijske gramatike njemačkog jezika, SJ, god. X, br. 1—2 (1981, Zagreb) 126—129. Приказ.
- 548. Рајковић Љубинка**, в. бр. 575.
- 549. Renčelj Ana**, Polglasnik, preglasnika in dvoglasniki v nemškem jeziku. Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnosti SRS) XV (1981) št. 1/2 str. 46—60.
- 550. Rrecaj mr Kajtaz — Shala Demush**, Mësojmë shqip për klasën V të shkollës fillore, botim i katërt, izd. Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës (1981, Prishtinë) 1—132.
- 551. Riffer-Maček Dora**, On Interpreting a Type of Ambiguity in an Old English Text, SRAZ, god. XXVI, br. 1—2 (1981, Zagreb) 281—295. Резиме на hrvatskom.
- 552. Risch Ernst**, Griechisch *μενλος* und seine Verwandten, ЖА XXXI, св. 1—2 (1981) 29—36.
- 553. Ромске загонетке**, избор, предговор, превод и коментар Рајко Ђурић, Балканске народне умотворне књ. 2, САНУ, Одељење језика и књижевности (1980, Београд) 7—84.
Текст загонетки дат је напоредо на ромском и српскохрватском језику.
- 554. Sadiku Zeqir**, Fonetika e gjuhës së sotme letrare ruse, izd. Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës (1981, Prishtinë) 1—152. Универзитетски уџбеник.
- 555. Садику Зечир**, К вопросу о переводимости прошедших времен русского языка на албанский, Studia philologica, 1—2, 1980 (1981, Prishtinë) 79—84. Резиме на албанском.
- 556. Samara M[iço]**, в. бр. 511.
- 557. Sedaj Engjëlli**, Teonimet dhe toponimet homerike në albanistikë, Përparimi, nr. 6 (1981, Prishtinë) 597—609.

558. **Sejdiu Shefki**, Fitotoponimia e Llapit, Përparimi, nr. 6 (1981, Prishtinë) 579—595.

559. **Sikirić dr Šaćir**, Pašić Muhamed, Handžić Mehmed, Gramatika arapskog jezika, (1981, Sarajevo), dio 1. 288 str.; dio 2. 216 str.

560. **Sima K[ornelie]**, v. бр. 511.

561. **Sironić-Bonefačić Nives**, Giovanni Freddi: Didattica delle lingue moderne, Minerva Italica, Bergamo, kolovoz 1979, SJ, god. X, br. 4 (1981, Zagreb) 361—363. Prikaz.

562. **Sironić-Bonefačić Nives**, Il lessico italiano della flora e della fauna marina nel dizionario „Blago jezika slovinskoga” di Iacopo Micaglia, SRAZ, god. XXVI, br. 1—2 (1981, Zagreb) 177—195.
Rezime na hrvatskom.

563. **Skubic Mitja**, La langue des inscriptions latines en Sloveńie. Linguistica XXI (1981) str. 277—298.
Povzetek v slovenščini.

564. **Spalatin Leonardo**, Vlastite imenice s članom u engleskom, SJ, god. X br. 4 (1981, Zagreb) 322—325.
Rezime na engleskom.

565. **Stojanović Smiljka**, Ljubica Popović i Vera Mirić, Gramatika engleskog jezika sa vezbanjima „Naučna knjiga”, Beograd, 1980, 242, str., ЖЈ XXIII, 1—4 (1981) 106—107.
Приказ.

566. **Studia philologica**, Libri i parë — Книга прва, numër — свеска 1—2, 1980, izd. Shoqata e gjuhëve dhe e letërsive të huaja e Kosovës — Друштво за странe језике и књижевности Косова (1981, Prishtinë — Приштина) 1—184.

567. **Sulejmani mr Fadil**, Praktikum i gjuhës së sotme letrare shqipe (Vështruar nga ana drejtshqiptimore, drejtshkrimore, morfologjike dhe sintaksore), izd. Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës (1981, Prishtinë) 1—180.

568. **Tekavčić Pavao**, Costanca, ripetizione, regressione, unicità nell' evoluzione dell' italiano letterario. Linguistica XXI (1981) str. 251—275.
Povzetek v srbohrvaščini.

569. **Tekavčić Pavao**, Rad na jezičnom odgoju i kulturi govora u današnjoj Italiji, SJ, god. X, br. 3 (1981, Zagreb) 167—180.
Rezime na talijanskom.

570. **Telečan Milovoj**, Elementi slavi nell'opera lessicografica di Enrico Rosamani, SREZ, god. XXVI, br. 1—2 (1981, Zagreb) 159—176.
Rezime na hrvatskom.

571. **Тодоровиќ М. М.**, Дуалот во микенскиот грчки, ЖА XXX, св. 1—2. (1980) 129—134.
Резиме на француском.

572. **Thomaj J[ani]**, v. бр. 511.

573. **Topçiu Vedita — Begolli Menduh**, Gjuha jonë. Gramatika e gjuhës shqipe për klasën V të shkollës fillore, botim i dytë, izd. Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës (1981, Prishtinë) 1—176.

574. Тринавца Халит и Чета Антон, Албанске заговетке, Балканске народне умотворине књ. 4, САНУ, Одељење језика и књижевности (1981, Београд) 7—209.
Текст заговетки дат је напоредо на албанском и српскохрватском језику.

575. Турске заговетке, избор, предговор, превод и коментар Марија Ђукановић и Љубинка Рајковић, Балканске народне умотворине књ. 1, САНУ, Одељење језика и књижевности (1980, Београд) 29—279.

Текст заговетки дат је напоредо на турском и српскохрватском језику.

576. Unger Albin, D. Blaganja — I. Konte, Modern English Grammar, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1980, SJ, god. X, br. 1—2 (1981, Zagreb) 125—126.
Prikaz.

577. Uhlík Rade, Zapažanja o romskim glasovima, Godišnjak XIX, ANUBiH Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 17 (1981, Sarajevo) 231—274.
Резиме на француском.

578. Ushaku Ruzhdi, в. бр. 504.

579. Ushaku dr Ruzhdi, Kërkime filologjike, izd. Rilindja, Redaksia e botimeve (1981, Prishtinë) 1—278.

580. Ushaku Ruzhdi, Përdorimi i futurit dhe kondicionalit pas „si“, Studia philologica, 1—2, 1980 (1981, Prishtinë) 51—56.
Резиме на француском.

581. Feka Th[anas], в. бр. 511.

582. Freddi Giovanni, в. бр. 561.

583. Haxhillazi P[avli], в. бр. 511.

584. Handžić Mehmed, в. бр. 559.

585. Helbig Gerhard, в. бр. 456, 516.

586. Hidi A[gim], в. бр. 511.

587. Hietsch Otto, Unmuffling the 'Muffel'. Living usage and laggard lexicalisation. Linguistica XXI (1981) str. 209—225.
O nemški besedi Muffel.

588. Hoberg Ursula, в. бр. 491.

589 Cvetko Varja, Ai. sára- und jádhu-. Acta neophilologica XIV (1981), str. 109.

590. Срепјас Лјилјана, Značaj grčkih prevedenica i sementičkih pozajmljenica za obrazovanje evropske kulturne leksike, ЖА XXX, св. 1—2 (1980) 87—93.
Резиме на немачком.

591. Срепјас Лјилјана, Prilog proučavanju grčkih modela latinske leksike, ЖА XXXI, св. 1—2 (1981) 97—107.
Резиме на немачком.

592. Чамшар Драгован, Први учебник руског јазыка для учеников-албанцев у нас (Bajram Elshani, Avdi Demiri: Gjuha ruse për klasën I të arsimit të mesëm të orientuar, Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i Krahinës Socialiste Autonome të Kosovës, Prishtinë, 1979, f. 122), Studia philologica, 1—2, 1980 (1981, Приштина) 167—169.

Приказ.

593. **Чета Антон**, в. бр. 574.

594. **Џор Војан**, Sur l'origine des thèmes pronominaux sigmatiques des langues indo-européennes. *Linguistica XXI* (1981) str. 73—103.
Povzetek v slovenščini.

595. **Џунчић Марика**, La Paléographie grecque et byzantine, Paris 1977. Colloques internationaux du Centre national de la recherche scientifique, Paris 21—25 octobre 1974, 4^op. 588. *Slovo 31* (1981, Zagreb) 135—140.
Prikaz.

596. **Shala Demush**, в. бр. 550.

597. **Shehu H[ajri]**, в. бр. 511.

598. **Šimek Marija**, Deutsch in Industrie und Technik, SJ, god. X, br. 1—2 (1981, Zagreb) 129—130.
Prikaz.

599. **Shields Kenneth**, The Indo-European third person plural verbal suffix. *Linguistica XXI* (1981) str. 105—118.
Povzetek v slovenščini.

600. **Štante Milan**, Nekateri vidiki indijskega jezikovnega vprašanja. Razprave in gradivo (Inštitut za narodnostna vprašanja) XIII/XIV (1981), str. 211—214.
Povzetek v angleščini.

VI. Балканологија

601. **Драгојевиќ-Јосифовска Борка**, Надгробен споменик од скупѝ, подигнат на еден ветеран од VII легија на Клаудиј, ЖА XXXI, св. 1—2 (1981) 187—189.
Резиме на француском.

602. **Ђурић Војслав**, О балканским народним умотворинама, Балканске народне умотворине књ. 1, САНУ, Одељење језика и књижевности (1980, Београд) VII—XXVIII.

603. **Илчевски Петар Хр.**, Georg Renatus Solta, Eniführung in die Balkanlinguistik mit besonderer Berücksichtigung des Substrats und des Balkanlateinischen, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1980, pp. X + 261, 8° + 1 мапа (за распрострањеноста на трако-дакиското население), ЖА XXXI, св. 1—2 (1981) 339—341.
Приказ.

604. **Katičić Radoslav**, в. бр. 605.

605. **Križman Mate**, Radoslav Katičić, Ancient Languages of the Balkans, Part One (tekst, 215 stranica), Part Two (kazala, 85 stranica; sastavio Mate Križman). *Trends in Linguistics: State-of-the-Art-Reports*. Edited by W. Winter. Volume 4. The Hague — Paris 1976, SL, br. 21—22 (1980—81, Zagreb) 73—76.
Prikaz.

606. **Solta Renatus Georg**, в. бр. 603.

607. **Ferluga-Petronio Fedora**, Iz problematike kalkov po grškem in latinskem vzoru v slovanski heortologiji, ЖА XXX, св. 1—2 (1980) 119—127.

Резиме на италијанском.

608. Цветковски Живко, Една значајна монографија (Т. В. Цивљан, Синтаксическа структура балканског јазиковог сојуза), ЛЗБ XXVIII, 4 (1981) 115—118. Приказ.

609. Цивљан Т. В., в. бр. 608.

VII. Старословенски језик

610. Бицевска Кита, Апсолутен датив, ЛЗБ XXVIII, 2 (1981) 39—43. Прилог кон ситтаксата на старословенскиот јазик.

611. Bláhová Emilie, Význam srbských rukopisů pro studium staroslověnského homiliáře, САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 225—229). Резиме на српскохрватском.

612. Богдановић Димитрије, Небиблијска грађа у речнику старословенског језика српске редакције, Slovo 31 (1981, Zagreb) 7—14. Резиме на руском.

613. Gošić Nevenka, Značajan projekat. Jugoslovenski doprinos izučavanju i obradi leksike općeoslovenskog književnog (crkvenoslovenskog) jezika, Odjek XXXIV, 18 (1981, Sarajevo) 16.

614. Грковић Јасмина, Деклинација именица у Јеванђељу из Мркшине цркве, Прил. ФФНС 17 (1981) 137—154.

615. Десподова Вангелија, Јазичните особености на спомениците за Речникот македонските црковнословенски ракописи, Slovo 31 (1981, Zagreb) 83—101. Резиме на хрватском.

616. Десподова Вангелија, Специфичните методолошки проблеми при изработката на Речникот на македонските црковнословенски ракописи, Slovo 31 (1981, Zagreb) 23—31. Резиме на хрватском.

617. Драгојловић Драгољуб, Апокалипсе босанских крстјана и старословенско књижевно наслеђе, Ки XIII, 52 (1981) 603—610. Резиме на француском.

618. Јовановић Гордана, О критеријуму избора јеванђељских текстова за грађу црковнословенског речника српске редакције, Slovo 31 (1981, Zagreb) 33—40. Резиме на англиском.

619. Јовановић Гордана, Светозар Николић: Старословенски језик I, Београд 1978, ЗбМСФЛ XXIV/2 (1981) 190—195. Приказ.

620. Јовановић-Стигчевић Биљана, Текстолошка условљеност састава и броја слова старословенске азбуке према стихирама на рођење и крштење у српском препису, АП 3 (1981) 93—121.

621. ***, Međunarodna znanstvena konferencija Poljski kontakti s crkvenoslavenkom pismenošću do konca 15. stoljeća u Gdanjsku, Slovo 31 (1981, Zagreb) 167—175.

622. Mihaljević Milan, Problemi normalizacije u vezi s poluglasom (rad na Rječniku općeslavenskog književnog jezika hrvatske redakcije), Slovo 31 (1981, Zagreb) 67—81. Резиме на енглеском.

623. Moszyński Leszek, Aktualne problemy tekstologiczne najstarszych staro-słowiańskich ewangeliarzy, САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 171—181. Резиме на српскохрватском.

624. Николић Светозар, в. бр. 619.

625. Režić Ksenija, Problemi normalizacije hrvatskokrkvenoslavenskih složenica s početnim *bez-*, *vz-*, *iz-*, *mz-* i *raz-*, Slovo 31 (1981, Zagreb) 51—57. Резиме на руском.

626. Рибарова Зденка, Проблематиката на подготвителните работи за речникот на македонските црквенословенски ракописи, Slovo 31 (1981, Zagreb) 59—66. Резиме на хрватском.

627. Стефановић Димитрије, Klaus Trost, Untersuchungen zur Übersetzungstheorie und -praxis des späteren Kirchenslavischen, die Abstrakta in der Hexaemeronübersetzung des Zagreber Zbornik von 1469, Forum Slavicum 43, Wilhelm Fink Verlag, München 1978, 381 str., ЈФ XXXVII (1981) 293—296. Приказ.

628. Стефановић Димитрије, Неки аспекти испитивања сакралне терминологије у црквенословенским апостолским текстовима, Slovo 31 (1981, Zagreb) 41—49. Резиме на пјемачком.

629. Trost Klaus, в. бр. 627.

630. Tutschke Günther, Die Welt der Slaven, Jahrgang V, VII, VIII, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVIII, XIX/XX, XXII, XXIV, Slovo 31 (1981, Zagreb) 157—164. Приказ.

631. Hafner Stanislav, O sementičkim inovacijama u srpskoj redakciji crkvenoslovenskog jezika, САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 77—87. Резиме на немачком.

632. Hannick Christian, Jakov von serres und der codex sin. slav. 21, АП 3 (1981) 137—144.

633. Цернић Луција, Нека запажања о писарима Иловачке крмчије, АП 3 (1981) 49—64.

VIII. Српскохрватски језик

а) Фонетика (експериментална, физиолошка) и фонологија

634. Anić Vladimir, Daničićeve duljine, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд — Загреб) 359—364. Резиме на енглеском.

635. Babić Stjepan, Daničićevi naglasni tipovi (jedan pogled s današnjega gledišta), Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 341—345.

Резиме на енглеском.

636. Vitas Duško, Podela na slogove srpskohrvatskih reči. Informatica V (1981) št. 3 str. 11—14.

637. Gvozdanović dr Jadranka, Фонолошка анализа ијекавске изговорне норме у стандардном српскохрватском језику, НССУВД 10/1 (1981, Београд) 147—160.

Резиме на немачком.

638. Grečl Domagoj, Naglasna klasifikacija imenica hrvatskoga književnog jezika (Pedagoški pristup), Jezik 28, br. 4 (travanj 1981, Zagreb) 108—115.

Rezime na engleskom.

639. Zečević Vesna, в. бр. 666.

640. Micklesen dr Lew R., Развитак акценатске норме у глаголском систему српскохрватског књижевног језика, НССУВД 10/1 (1981, Београд) 161—174.

Резиме на енглеском.

641. Nakadima Jumi, O percepciji srpskohrvatskih akcenata na osnovu japanskog jezičkog osećanja, ЗБМСФЛ XXIV/1 (1981) 151—163.

642. Nametak Alija, Čengić-vila ili Čengić-vila, Jezik 28, br. 4 (travanj 1981, Zagreb) 128.

Rubrika „Osvrti”.

643. Николић Берислав М., Однос акцената млађих новоштокавских говора према Даничићевом акценту, Зборник о Бури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 139—148.

Резиме на енглеском.

644. Okuka Miloš, Pravopisne teme i dileme (2). Neke novije studije o glasu h i njegovim zamjenama u standardnom jeziku, Odjek XXIV, 10 (1981, Sarajevo) 5 i 22.

645. Остојаћ Бранислав, в. бр. 649.

646. Пецо Асим, Даничић као акцентолог, Зборник о Бури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 227—243.

Резиме на руском.

647. Sawicka Irena, в. бр. 266.

648. Симић Радоје, Вук-Даничићева акценатска система и питање акценатских парадигми, Зборник о Бури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 251—257.

Резиме на енглеском.

649. Симић Радоје и Остојаћ Бранислав, Основи фонологије српскохрватског књижевног језика, Универзитет „Велько Влаховић” (1981, Титоград) 1—290.

650. Škarić Ivo, Izgovor, Jezik 28, br. 5 (lipanj 1981, Zagreb) 129—138.

Rezime na engleskom.

651. Šojat Antun, Odras Daničićevih akcenatskih studija u starijoj hrvatskoj akcentuaciji, Зборник о Бури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 371—379.

Резиме на француском.

б) Граматика и граматичка питања

652. **Babić Stjepan**, Aorist i imperfekt u djelima Vladimira Nazora, *Jezik* 29, br. 2 (prosinac 1981, Zagreb) 33—44.
Rezime na engleskom.
653. **Babić Stjepan**, Koliko ima sufiksa u imeničkoj tvorbi?, *Jezik* 28, br. 5 (lipanj 1981, Zagreb) 146—148.
Rubrika „Poznajemo li svoj jezik?“.
654. **Babić Stjepan**, Tvorba imenica nultim sufiksima, *BZL* 4 (1981, Zagreb) 4—52.
655. **Babić Stjepan**, Tvorba imenica sufiksima na *-ar*, *Filologija* 10, JAZU (1980—1981, Zagreb) 141—150.
Rezime ne engleskom.
656. **Babić Stjepan**, Tvorba imenica sufiksima na *-ina*, *Rad JAZU* 388 (1981, Zagreb) 313—335.
657. **Barić Eugenija**, Imeničke složenice neprefiksalne i nesufiksalne tvorbe, *Liber* (1980, Zagreb) 140.
658. **Бошков Дана**, Придевска негација префиксима (не-, а-, дис-, без-), *НЈ н. с. XXV*, св. 1—2 (1981) 63—67.
659. **Веселиновић Димитрије**, О схватању предиката у књизи Савремени српскохрватски језик II Михаила Стевановића, *Књижевни језик X*, 2 (1981, Сарајево) 25—31.
Резиме на руском.
660. **Глуhak Alemko**, Popredloženje, *Jezik* 29, br. 1 (listopad 1981, Zagreb) 25.
Rubrika „Osvrti“.
661. **Грасл Марија**, Имперфекат у делима Милоша Црњанског, *Прил. ФФНС* 17 (1981) 5—37.
662. **Грицкат Ирена**, О именицама типа *налеи* у српскохрватском језику, *ЗБМСФЛ XXIV/1* (1981) 101—134.
Резиме на руском.
663. **Гудков Владимир**, О множинским облицима неких именица са варијабилном (неједнакосложном) основом, *НЈ н. с. XXV*, св. 3 (1981) 129—135.
664. **Гудков В.**, О сложеном начину компарације у српскохрватском, *НЈ н. с. XXV*, св. 3 (1981) 159—161.
665. **Zec Draga — Kojen Leon**, Srpskohrvatske konstrukcije s obaveznim determinatorima, *ЗБМСФЛ XXIV/1* (1981) 135—149.
Резиме на енглеском.
666. **Zečević Vesna**, О fonetici i fonologiji u Priručnoj gramatici, *Jezik* 29, br. 1. (listopad 1981, Zagreb) 22—24.
Rubrika „Osvrti“.
667. **Ивић Милка**, Даничић синтаксичар — у свом времену и данас, *Зборник о Бури Даничићу*, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд — Загреб) 297—304.
Резиме на енглеском.

- 668. Ивић Милка**, Српскохрватски глаголски облици за исказивање појава које постоје у садашњости, ЈФ XXXVII (1981) 12—24.
Резиме на енглеском.
- 669. Jacobsen dr Per**, Српскохрватски глаголски прилози, НССУВД 10/1 (1981, Београд) 141—146.
- 670. Jonke dr Ljudevit**, Kratka gramatika hrvatskosrpskog jezika: (za audio-vizuelni tečaj), Jugoton (1981, Zagreb) 40.
- 671. Katičić Radoslav**, Kategorija gotovosti u vremenskom značenju glagolskih oblika, Jezik 29, br. 1 (listopad 1981, Zagreb) 3—13.
Rezime na engleskom.
- 672. Katičić Radoslav**, Prilog rješavanju jednoga sintaktičkog pitanja, Jezik 29, br. 2 (prosinac 1981, Zagreb) 56—59.
Rubrika „Pitanja i odgovori”.
- 673. Kovačević Miloš**, Atributi sa mjesnim značenjem u srpskohrvatskom standardnom jeziku, Књижевни језик X, 2 (1981, Сарајево) 7—24.
Резиме на руском.
- 674. Ковачевић Милош**, Употреба приједлога преко у српскохрватском стандардном језику, НЈ н. с. XXV, св. 3 (1981) 136—158.
- 675. Kojeu Leon**, в. бр. 665.
- 676. Kojeu Leon**, О неким глаголским конструкцијама у српскохрватском, ЈФ XXXVII (1981) 55—90.
Резиме на енглеском.
- 677. Krile Ivo**, О појму кретања у хрватском књижевном језику, Jezik 29, br. 1 (listopad 1981, Zagreb) 13—19.
Rezime na engleskom.
- 678. Лалевић Миодраг С.**, Даничићева синтакса, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 149—155.
Резиме на енглеском.
- 679. Lončarić Mijo**, Uz kritiku Priručne gramatike hrvatskoga književnog jezika, Jezik 29, br. 1 (listopad 1981, Zagreb) 21—22.
Rubrika „Osvrti”.
- 680. Mamić Mile**, Neke sintaktičke crte hrvatskih ustavnopravnih tekstova druge polovice 19. stoljeća, Filologija 10, JAZU, (1980—1981, Zagreb) 125—135.
Rezime na njemačkom.
- 681. Маројевић Радмило**, Облик кући у адвербијалној функцији (са историјског и савременог гледишта), ЈФ XXXVII (1981) 237—242.
Резиме на руском.
- 682. Милановић Бранислав**, Даничићева Мала српска граматика, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 447—459.
Резиме на руском.
- 683. Младеновић др Александар**, Неке славеносрпске особине предвиђене у „Српској граматизи” (1838) Димитрија Милаковића, НССУВД 10/1 (1981, Београд) 41—48.
Резиме на руском.

- 684. Николић Милослав**, Именице с наставцима -у/-ију у генитиву множине, НЈ н. с. XXV, св. 1—2 (1981) 82—99.
- 685. Okuka Miloš**, O varijantama jedne imenice, Književni jezik X, 3 (1981, Sarajevo) 39—42.
- 686. Okuka Miloš**, Pridjevi tvoreni od prezimena na -ski u standardnom srpsko-hrvatskom jeziku, Književni jezik X, 1 (1981, Sarajevo) 7—12.
Резиме на енглеском.
- 687. Peti Mirko**, в. бр. 688.
- 688. Pranjković Ivo**, O nekim sintaktičkim pitanjima pokrenutim u studiji Mirka Petija Predikatni proširak, Znanstvena biblioteka HFD Zagreb, 1979, sv. 6), Jezik 28, br. 4 (travanj 1981, Zagreb) 124—128.
Rubrika „Osvrti”.
- 689. Pranjković Ivo**, O problemu razgraničenja koordinacije i subordinacije u hrvatskom književnom jeziku, Filologija 10, JAZU (1980—1981, Zagreb) 151—163.
Rezime na engleskom.
- 690. Рађановић Мидхат**, Употреба зависних везника *што* и *да* освјетљена појмом пресупозиције, Књижевни jeзик X, 4 (1981, Сарајево) 7—13.
Резиме на енглеском.
- 691. Савић др Момчило Д.**, Исказивање темпоралности у српскохрватском у вези са неким другим језицима, НССУВД 10/2 (1981, Београд) 169—175.
Резиме на француском.
- 692. Станић Милчија**, Занимљива граматика — Милац Шипка: Занимљива граматика, изд. Школска књига, Загреб, 1981, 151 стр., НЈ н. с. XXV, св. 3 (1981) 167—168.
- 693. Станојчић др Живојин**, Синтакса језика Лазе К. Лазаревића, књ. 2, Институт за српскохрватски jeзик (1980, Београд) 144.
- 694. Стевановић Михаило**, Савремени српскохрватски jeзик: граматички системи и књижевнојезичка норма, Научна књига (1981, Београд) 653.
- 695. Тафра Бранка**, Vrste imeničke deklinacije (s posebnim obzirom na starije hrvatske gramatike), Jezik 29, br. 2 (prosinac 1981, Zagreb) 44—47.
Rezime na njemačkom.
- 696. Ћorić Вођо**, Именички суфикси s inicijalnim č, Књижевни jeзик X, 4 (1981, Сарајево) 15—18.
Резиме на енглеском.
- 697. Ћупић Драго**, Његошев jeзик у Даничићевој Србској синтакси, Зборник о Бури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 181—193.
Резиме на руском.
- 698. Шинка Милац**, в. бр. 692.
- в) Нормативна питања и питања развоја књижевног израза**
- 699. Ајановић Мустафа**, в. бр. 744.

700. Анић др Владимир, Домет и покушаји нормирања у данашњој спрско-хрватској језичној ситуацији, НССУВД 10/1 (1981, Београд) 97—102.
Резиме на немачком.

701. Arsović Jugoslava, Neka ogrеšenja o leksičkosintaksičku normu u jeziku dnevne štampе, во: Јазикот на јавната комуникација, [47]—49.

702. Babić Stjepan, Dieselov ili dizelski motor, Jezik 29, br. 2 (prosinac 1981, Zagreb) 61—62.

Rubrika „Osvrti”.

703. Babić Stjepan, Kako da pišemo nazive nogometnih klubova?, Jezik 28, br. 3 (veljača 1981, Zagreb) 93.

Rubrika „Pitanja i odgovori”.

704. Babić Stjepan, Kaseta, Jezik 28, br. 5 (lipanj 1981, Zagreb) 149.

Rubrika „Osvrti”.

705. Babić Stjepan, Nađena zamjena za Body Scanner, Jezik 29, br. 1 (listopad 1981, Zagreb) 29—31.

Rubrika „Vijesti”.

706. Babić Stjepan, Džudo ili đudo, pa Kampučija ili Kampučija i slični problemi, Jezik 28, br. 5 (lipanj 1981, Zagreb) 150.

Rubrika „Osvrti”.

707. Barjamović Miro, Modalnost jezičnog iskaza kao „odnos”. Nekoliko kritičkih napomena (na primjerima iz Krležine proze), Filologija 10, JAZU (1980—1981, Zagreb) 165—172.

Rezime na ruskom.

708. Bjelica Nevenka, Teškometalni' zvuk na dugosvirajućoj ploči, Књижевни језик X, 4 (1981, Сарајево) 21—26.

709. Борип Вјеслав, Звоно и комоњити се — реликти архаичне словенске лексике у штокавским говорима, НЈ н. с. XXV, св. 1—2 (1981) 68—73.

710. Brozović Dalibor, O sadržaju pojma *norma* u leksikologiji, Jezik 28, br. 5 (lipanj 1981, Zagreb) 138—145.

Rezime na engleskom.

711. Vasić Vera, Jedan pokušaj sociolingvističke i psiholingvističke analize teksta (na primjerima šifara malih oglasa ženidbeno-udadbenog tipa), во: Јазикот во јавната комуникација, [63]—70.

712. Vidović Radovan, Kakav je jezik oko nas? Norme svakodnevnice u knjizi Ivana Klajna, Odjek XXXIV, 8 (1981, Sarajevo) 16.

Приказ књиге Ивана Клајна Језик око нас.

713. Vince Zlatko, Znači li *pojasniti* sasvim isto što i *objasniti*, *razjasniti*?, Jezik 29, br. 2 (prosinac 1981, Zagreb) 59—61.

Rubrika „Osvrti”.

714. Вукићевић С. Милосав, Драгоцен језички приручник (Милија Станић и Дамњан Морачић: Језичко-правописни саветник, ИРО „Рад”, Београд, 1981), Стремљења, бр. 2 (1981, Приштина) 201—203.

Приказ.

715. Вукићевић С. Милосав, Прилог разјашњавању правописних питања (Радови, књ IV и V, Институт за језик и књижевност — Одјељење за језик, Сарајево, 1980), Обележја XI, бр. 2 (1981, Приштина) 184—187.
Приказ.

716. Vuković Gordana, Neke osobenosti jezika štampanih reklama (na materijalu iz dnevne i periodične štampe), во: Јазикот во јавната комуникација, [56]—62.

717. Gluhak Alemko, O imenu australskih starosjedilaca, Jezik 29, br. 1 (listopad 1981, Zagreb) 25—26.
Rubrika „Osvrti”.

718. Gluhak Alemko, Helsinški — bangkočki, Jezik 29, br. 1 (listopad 1981, Zagreb) 25.
Rubrika „Osvrti”.

719. Гортан-Премк др Даринка, О неким проблемима синтаксичке норме у Речнику САНУ, НССУВД 10/1 (1981, Београд) 91—95.

720. Dabić Bogdan L., Engleski elementi u srpskohrvatskom književnom jeziku, Pregled LXXI, 5 (1981, Sarajevo) 607—620.

721. Дабих Богдан Л., Позајмице руског поријекла у српскохрватском језику, Književni jezik X, 3 (1981, Sarajevo) 7—23.
Резиме на руском.

722. Dabić Bogdan L., Strane riječi kao elemenat govorne (ne)kulture, Književni jezik X, 1 (1981, Sarajevo) 37—44.

723. Derossi Zlata, Zadnji i posljednji, Jezik 28, br. 4 (travanj 1981, Zagreb) 116—120.
Rubrika „Pitanja i odgovori”.

724. Derossi Zlata, Radimo do jedan sat — radimo do jednog sata, Jezik 29, br. 2 (prosinac 1981, Zagreb) 55—56.
Rubrika „Pitanja i odgovori”.

725. Дешић др Милорад, Рјечници и књижевнојезичка норма, НССУВД 10/1 (1981, Београд) 83—89.
Резиме на немачком.

726. Diklić Zvonimir, в. бр. 744.

727. Дошлић Мило, Користан језичко-правописни приручник (Милија Станић и Дамњан Морачић: Језичко-правописни саветник, Рад, Београд, 1981), КњЈ XXVIII, 3—4 (1981) 321—324.
Приказ.

728. Дошлић Мило, Саветници саветују (Милија Станић и Дамњан Морачић: Језичко-правописни саветник, Рад, Београд, 1981), Обележја XI, бр. 5 (1981, Приштина) 171—175.
Приказ.

729. Јахић Цевад А., Исмет Смаиловић: Језик Хасана Кикића („Глас”, Бања Лука 1979. стр. 205), Књижевни језик X, 2 (1981, Сарајево) 49—54.
Приказ.

730. Јовић Душан, Даничијеви преводи — образац класичнога књижевног језика и стила, Зборник о Бури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 83—130.
Резиме на енглеском.

- 731. Jonke Ljudevit**, Daničićev prilog normi i kodifikaciji hrvatskoga književnog jezika, Зборник о Бури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 45—54.
Резиме на немачком.
- 732. Kalmeta Ratimir**, О називима турист, туризам и туризмологија, Језик 29, бр. 2 (просинац 1981, Загреб) 48—52.
Резиме на нјемачком.
- 733. Kalmeta Ratimir**, О називу планет(а), Језик 28, бр. 3 (вељаца 1981, Загреб) 94—95.
Рубрика „Заражено”.
- 734. Kalmeta Ratimir**, Пјешченик, пјешчар, пјешчар, пјешченјак или пјешченјак?, Језик 29, бр. 2 (просинац 1981, Загреб) 62—63.
Рубрика „Осврти”.
- 735. Kalmeta Ratimir**, Шкрilјци, шкрilјевци или шкрilјавци?, Језик 28, бр. 3 (вељаца 1981, Загреб) 94.
Рубрика „Заражено”.
- 736. Кашић др Јован**, Стварање лексичке норме током прве половине XIX века, НССУВД 10/1 (1981, Београд) 69—76.
- 737. Клајн Иван**, в. бр. 771.
- 738. Ковачевић Милош**, Посебне именичко-пдежне синтагме у дјелима Анделка Вулетича, Књижевни језик X, 3 (1981, Сарајево) 25—35.
Резиме на руском.
- 739. Kudela Jean**, Проблематика француских лажних пријатеља у српско-хрватском посматрана са лексикографске тачке гледишта, НССУВД 10/1 (1981, Београд) 175—191.
Резиме на француском.
- 740. Loknar Vladimir**, О ензиму и грчком зѣта, Језик 29, бр. 1 (листопад 1981, Загреб) 20.
Рубрика „Питања и одговори”.
- 741. Маџер Милјенко**, О „смрзнутом коловозу” у Ријечи и о називима делничких улица, Језик 28, бр. 4 (travanj 1981, Загреб) 123.
Рубрика „Заражено”.
- 742. Malić Dragica**, Рјечник ЈАЗУ као показатељ јединствености хрватскоsrпског дијасистема и посебности варијаната standardног језика, Језик 28, бр. 4 (travanj 1981, Загреб) 97—108.
Резиме на енглеском.
- 743. Malić Dragica**, Стране ријечи у савременом standardном језику (У поводу изласка Рјечника страних ријечи Маријана Филиповића), SL, бр. 21—22 (1980—81, Загреб) 59—73.
Приказ.
- 744. Marković Svetozar**, Ајановић Мустафа, Диклић Звонимир, Правописни приручник српскохрватског-хрватскоsrпског језика, Svjetlost, Завод за удџбенике и наставна средства (1981, Сарајево) 227 стр.
Текст дијелом ћирилицом, дијелом латиницом.

- 745. Menac Antica**, Istraživanja hrvatske frazeologije, BZL 4 (1981, Zagreb) 74.
- 746. Menac Antica**, Frazeologija i njeni zadaci, BZL 4 (1981, Zagreb) 77—79.
- 747. Младеновић Александар**, Даничићева филолошка аргументација исправности Букове реформе књижевног језика и правописа, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 37—43.
Резиме на руском.
- 748. Могош Милан**, О Даничићевој правописној концепцији, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 219—225.
Резиме на енглеском.
- 749. Моловић Јордан**, О дуду и lotу, Jezik 28, br. 5 (lipanj 1981, Zagreb) 149. Rubrika „Osvrti”.
- 750. Морачић Дамњан**, в. бр. 727, 728, 770.
- 751. Окука Милош**, Десет година једног документа о књижевнојезичкој политици у Босни и Херцеговини, Књижевни језик X, 4 (1981, Сарајево) 29—32.
- 752. Окука Милош**, Pravopisne teme i dileme (1). О корпусу за пројекат „Pravopisna problematika u BiH u svjetlu kolebanja i stabilizacije ortografske norme na srpsko-hrvatskom jezičkom području”, Odjek XXXIV, 6 (1981, Sarajevo) 3 i 21.
- 753. Окука Милош**, Pravopisne teme i dileme. О транскрипцији и адаптацији страних имена, Odjek XXXIV, 8 (1981, Sarajevo) 8 i 24.
- 754. Пешикан Митар**, Напредак у стручној обради писања арапских имена код нас, НЈ н. с. XXV, св. 3 (1981) 169—180.
- 755. Пешикан др Митар**, Однос према уобличавању туђих имена у разним фазама нашег књижевног језика, НССУВД 10/1 (1981, Београд) 77—82.
- 756. Пешикан Митар**, Питања и одговори, НЈ н. с. XXV, св. 1—2 (1981) 100—105.
- 757. Ресо Асим**, О неким проблемима нашег језичког стандарда, КњЈ XXVIII, 1 (1981) 77—81.
- 758. Премк Г. Д.**, Питања и одговори, НЈ н. с. XXV, св. 1—2 (1981) 106.
- 759. Путанец Валентин**, Nekoliko riječi о terminu *znanost* i pridjevu *znanstven*, Jezik 29, br. 1 (listopad 1981, Zagreb) 27.
Rubrika „Osvrti”.
- 760. Путанец Валентин**, Neobična lenizacija tipa *kaseta* > *kazeta*, *basen* > *bazen*, Jezik 28, br. 5 (lipanj 1981, Zagreb) 148.
Rubrika „Osvrti”.
- 761. Путанец Валентин**, Porijeklo značenja glagola *plijeniti* „osvajati, očaravati”, Jezik 28, br. 3 (veljača 1981, Zagreb) 76—78.
Rezime na francuskom.
- 762. Рајић Љубиша**, Положај корисника дијалекта у процесу стандардизације говора, КњЈ XXVIII, 3—4 (1981) 241—248.
- 763. Рашић Никола**, Neka pitanja jezične politike u Jugoslaviji, NT XXV, br. 2 (1981, Zagreb) 178—183.

- 764. Samardžija Marko**, Zar i k(a)rmenadl(a)?, Jezik 29, br. 2 (prosinac 1981, Zagreb) 53—55.
Rubrika „Pitanja i odgovori”.
- 765. Samardžija Marko**, Zašto Hrvati Wien Bečom zovu?, Jezik 28, br. 4 (travanj 1981, Zagreb) 120—122.
Rubrika „Poznajemo li svoj jezik?”.
- 766. Смаиловић Исмет**, в. бр. 729.
- 767. Сомольская Константинова др Аделаида**, Језичка норма и феминизмуи у српскохрватском језику, НССУВД 10/1 (1981, Београд) 109—115.
- 768. Станић Милија**, в. бр. 727, 728.
- 769. Станић Милија**, Могу ли се изговори Југославија и телевизија огласити књижевницама, КњЈ XXVIII, 3—4 (1981) 295—303.
- 770. Stanić Milija i Moračić Damjan**, Jezičko-pravopisni savetnik, „Rad”, „Prosveta” (1981, Beograd) 440.
- 771. Станчић Љиљана**, Иван Клајн: „Језик око нас” (Нолит, Београд, 1980), Књижевни језик X, 3 (1981, Сарајево) 45—50.
Приказ.
- 772. Стевановић Михаило**, Свака истоветност или сличност у два језика није позајмица, одн. утицај једног од њих на други, НЈ н. с. XXV, св. 3 (1981) 111—117.
- 773. Stojanović Smiljka**, Anglicizmi, pseudoanglicizmi i beogradski žargon, SJ, god. X, br. 4 (1981, Zagreb) 303—307.
Rezime na engleskom.
- 774. Сурдучки др Милан**, Процес усвајања и стандардизације енглеских позајмљеница у српскохрватском, НССУВД 10/1 (1981, Београд) 117—130.
Резиме на енглеском.
- 775. Tanocki Franjo**, Riječ udaja kao izraz neravnopravnosti žena, Jezik 29, br. 1 (listopad 1981, Zagreb) 28.
Rubrika „Osvrti”.
- 776. Tanocki Franjo**, Što znače riječi *suprug* i *supruga*?, Jezik 28, br. 3 (veljača 1981, Zagreb) 96.
Rubrika „Poznajemo li svoj jezik?”.
- 777. Težak Stjepko**, Nesuglasja s književnojezičnom normom u pjesničkom jeziku Tina Ujevića, Jezik 28, br. 3 (veljača 1981, Zagreb) 65—72.
Rezime na engleskom.
- 778. Топић Емина**, Мишљења слушаца о култури говора радио и телевизијских спикера, водитеља и новинара, Књижевни језик X, 1 (1981, Сарајево) 45—51.
- 779. Топовић Бранко**, Русизми у нашем публистичком стилу, Књижевни језик X, 2 (1981, Сарајево) 35—42.
- 780. Булић Драго**, О језику Вукових Српских народних пословица, ЈФ XXXVII (1981) 125—150.
Резиме на руском.

- 781. Булић др Драго**, Осврт на српске народне пословице са становишта Вуковог кодификовања језичке норме, НССУВД 10/1 (1981, Београд) 61—68.
Резиме на руском.
- 782. Filipović Marijan**, в. бр. 743.
- 783. Finka Božidar**, Značenje i uporaba riječi *pored* i *osim*, Jezik 28, br. 3 (veljača 1981, Zagreb) 91—93.
Rubrika „Pitanja i odgovori“.
- 784. Horák Emil**, Bohuslav Šulek a chorvátско-srbský alebo srbsko-chorvátски spisovný jazyk, Nový život XXXIII, br. 2 (1981) 125—135.
- 785. Čedić Ibrahim**, Stanić Milija, Moračić Damjan: Jezičko-pravopisni savetnik („Rad“, Beograd, 1981, str. 440), Književni jezik X, 3 (1981, Sarajevo) 51—54.
Приказ.
- 786. Šipka Milan**, Pravci daljeg rada. Pravopisna problematika u Bosni i Hercegovini (2), Odjek XXIV, 12 (1981, Sarajevo) 12.
- 787. Šipka Milan**, Rezultati dosadašnjih istraživanja. Pravopisna problematika u Bosni i Hercegovini (1), Odjek XXXIV, 11 (1981, Sarajevo) 6.
- 788. Шипка Милан**, Савремена српскохрватска стандардна језичка норма у свјетлу језичке и друштвене стварности у БХ, НССУВД 10/1 (1981, Београд) 131—139.
Резиме на руском.
- 789. Škarić Ivo**, Konvencionalan govor, Jezik 28, br. 3 (veljača 1981, Zagreb) 72—75.
Rezime na engleskom.
- 790. Šulek Bohuslav**, в. бр. 784.

г) Дијалекти

- 791. Barac-Grum Vida**, в. бр. 847.
- 792. Brkić Ivka**, в. бр. 847.
- 793. Brozović Dalibor**, в. бр. 847.
- 794. Bujas Željko, Moguš Milan**, O mogućnostima kompjutorske obrade dija-
lekatskih podataka, HDZ 5, JAZU (1981, Zagreb) 19—22.
- 795. Vujičić Dragomir**, в. бр. 847.
- 796. Vuković Jovan**, в. бр. 847.
- 797. Gošić Nevenka**, в. бр. 847.
- 798. Драгићевић Милан**, Важније особине вокалног система говора ијекаваца
источне Лике. КњЈ XXVIII, 2 (1981) 151—161.
- 799. Zečević Vesna**, в. бр. 847.
- 800. Ivić Pavle**, в. бр. 847.

801. Ivić Pavle, Prilog karakterizaciji pojedinih grupa čakavskih govora, HDZ 5, JAZU (1981, Zagreb) 67—91.

802. Jelenović Ive, Mogućnosti književnoga dijalekatskog stvaranja, HDZ 5, JAZU (1981, Zagreb) 113—118.

803. Jonke Ljudevit, Finka Božidar, Dijalekatski fenomen (na primjeru čakavskoga narječja), HDZ 5, JAZU (1981, Zagreb) 119—124.

804. Jonke Ljudevit, Riječ akademika Ljudevita Jonkea, predsjednika Odbora za dijalektologiju Razreda za filologiju, HDZ 5, JAZU (1981, Zagreb) 15.

Pozdravna riječ na Znanstvenom skupu „Čakavsko narječje“, Zagreb, 11. i 12. listopada 1976.

805. Koschat Helene, в. бр. 808.

806. Lisac Josip, в. бр. 847.

807. Lončarić Mijo, в. бр. 847.

808. Lončarić Mijo, Dva djela o jeziku Gradišćanskih Hrvata. Helene Koschat *Die čakavische Mundart von Baumgarten in Burgenland*. „Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung“ XXIV/2, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1978 (298 str.). Gerhard Neweklowsky *Die kroatischen Dialekte des Burgenlands und der angrenzenden Gebiete*. Mit 52 Dialektkarten. Ista serija kao naprijed, XXV. Isti izdavač i godina (376 str.), SL, br. 21—22 (1980—81, Zagreb) 76—77.

Приказ.

809. Lončarić Mijo, Znanstveni skup o štokavskom narječju (Zagreb, 17—19. IV 1980), SL, br. 21—22 (1980—81, Zagreb) 87—88.

810. March William J., Kajkavian Inflectional Morphophonemics: An Analysis of the Morphology of Dialects of Velika Rakovica, Virje, and Bednja, Rad JAZU 388 (1981, Zagreb) 237—312.

811. Matešić Josip, O utjecajima na jezik i na granice čakavštine, HDZ 5, JAZU (1981, Zagreb) 125—130.

812. Moguš Milan, в. бр. 794, 824, 845.

813. Moguš Milan, Još o čakavsko-štokavskoj razmеди, Odjek XXXIV, 4 (1981, Sarajevo) 19.

814. Neweklowsky Gerhard, в. бр. 808, 818, 847.

815. Neweklowsky Gerhard, Vokalizam čakavskog sela Stinjaki u južnom Gradišću, HDZ 5, JAZU (1981, Zagreb) 131—135.

816. Окука Милош, Прилог познавању система млађег икавског дијалекта — Вокалске секвенце у говору Раме, КњЈ XXVIII, 3—4 (1981) 221—226.

Резиме на енглеском.

817. Petrović Dragoljub, в. бр. 847.

818. Petrović Dragoljub, Gerhard Neweklowsky: Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete, ЗбМСФЛ XXIV/1 (1981) 185—189.

Приказ.

819. Пецо Асим, Крижанићеви погледи на српскохрватски језик и његове дијалекте, ЈФ XXXVII (1981) 151—178.

Резиме на руском.

820. Песо Асим, Čakavsko-čakavski odnosi u zapadnobosanskoj govornoj zoni, HDZ 5, JAZU (1981, Zagreb) 137—144.

821. Пецо Асим, Штокавско-чакавска размеђа, НЈ н. с. XXV, св. 1—2 (1981) 74—81.

822. Песо Асим, Štokavsko-čakavska razmeđa, Odjek XXXIV, 2 (1981, Sarajevo) 8.

823. Пижурица Мато, Говор околине Колачина, ЦАНУ, Пос. изд. 12 (1981, Титоград) 1—252.

824. Режић К., Jedan sintetičan pregled čakavskog narječja. Milan Moguš, Čakavsko narječje, Školska knjiga, Zagreb 1977. Dodatak: Karta čakavskoga narječja, Filologija 10, JAZU (1980—1981, Zagreb) 259—262.

Приказ.

825. Реметић Слободан, в. бр. 847.

826. Реметић Слободан, Датив — инструментал (— локатив) множине именица а- основе са наставком -ема у говорима косовско-ресавског дијалекта, ЗМСФЛ XXIV/1 (1981) 165—169.

Резиме на руском.

827. Реметић Слободан, Конструкције типа *Шта чине с оне ђеце* у говорима источне Босне, ЈФ XXXVII (1981) 265—271.

Резиме на немачком.

828. Реметић Слободан, О незамењеном јату и икавизмима у говорима северо-западне Србије, Расправе и грађа, СДЗБ XXVII, Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик (1981) 7—105.

Резиме на немачком.

829. Реметић мр Слободан, Питање икавизама шумадијско-војвођанског дијалекта у светлу потврде фонолошког јата у неким србијанским говорима, НССУВД 10/1 (1981, Београд) 103—108.

Резиме на руском.

830. Rifatbegović Nedim, Govor sela Vražića i okoline, Riječi, 10 (1981, Brčko) 76—82.

831. Sekereš Stjepan, Odnos govora slavonske Podravine prema kajkavskom narječju, ЗМСФЛ XXIV/1 (1981) 75—88.

Резиме на руском.

832. Секулић Невенка, Збирка дијалекатских текстова из Војводине, Расправе и грађа, СДЗБ XXVII, Српска академија наука и уметности и Институт за српскохрватски језик (1981) 107—306.

833. Станић Милија, Акцентско путовање по Ускоцима у лето 1980. године, ЈФ XXXVII (1981) 251—254.

Резиме на енглеском.

834. Стајковић Светозар, О хипокористцима на -и у Метохијском (Пећком) Подгору, ЈФ XXXVII (1981) 255—263.

Резиме на руском.

- 835. Težak Stjepko**, *Dokle je kaj prodro na čakavsko područje?*, HDZ 5, JAZU (1981, Zagreb) 169—200.
S jednom kartom.
- 836. Težak Stjepko**, *Zvuk i ritam zavičajne riječi kao izvor i razlog dijalektalne poezije Ivana Gorana Kovačića*, *Filologija* 10, JAZU (1980—1981, Zagreb) 33—51.
Rezime na engleskom.
- 837. Težak Stjepko**, *Ozaljski govor*, HDZ 5, JAZU (1981, Zagreb) 203—428.
Sa četiri karte.
- 838. Trnski Josip**, *Kajkavski govor dugoselskog kraja, Kaj, god. XIII, br. IV* (1981, Zagreb) 193—199.
- 839. Ćerić Snježana**, в. бр. 847.
- 840. Ćupić Drago**, в. бр. 847.
- 841. Filipović Nedim**, в. бр. 847.
- 842. Filipović Rudolf**, *Hrvatski dijalekti u kontaktu s engleskim jezikom na području SAD*, HDZ 5, JAZU (1981, Zagreb) 33—37.
- 843. Finka Božidar**, в. бр. 803, 847.
- 844. Finka Božidar**, *Ђуро Daničić i kajkavsko narječje, Зборник о Ђури Даничићу*, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 157—164.
Резиме на француском.
- 845. Finka Božidar, Moguš Milan**, *Karta čakavskoga narječja*, HDZ 5, JAZU (1981, Zagreb) 49—58.
S jednom kartom.
- 846. Finka Božidar**, *Hrvatska dijalektologija danas*, HDZ 5, JAZU (1981, Zagreb) 39—47.
- 847. Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom**, ANUBiH, Posebna izdanja, knj. LV (1981, Sarajevo) 828 str.
Редакциони одбор: Pavle Ivić, Dalibor Brozović, Drago Ćupić, Božidar Finka, Tine Logar, Slobodan Remetić, Antun Šojat, Božidar Vidoeski, Dragomir Vujičić, Jovan Vuković, urednik Nedim Filipović.
Автори: Vida Barac-Grum, Francka Benedik, Ivka Brkić, Dalibor Brozović, Snježana Ćerić, Drago Ćupić, Božidar Finka, Nevenka Gošić, Pavle Ivić, Albinca Lipovec, Josip Lisac, Tine Logar, Mijo Lončarić, Gerhard Neweklowski, France Novak, Martina Orožen, Kosta Peev, Dragoljub Petrović, Slobodan Remetić, Jakob Rigler, Petar Šimunović, Antun Šojat, Jože Toporišič, Božidar Vidoeski, Dragomir Vujičić, Vesna Zečević.
Садржај књиге:
Uvod — Pavle Ivić
Spisak ispitanih govora
Podaci o ispitivačima
O fonetskoj transkripciji
Fonološki opisi slovenskih govora 27—218 стр.
Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih govora 219—624 стр.
Фонолошки описи на македонските говори 625—822 стр.
- 848. Hamm Josip**, *Čakavština Džora Držića*, HDZ 5, JAZU (1981, Zagreb) 59—65.
- 849. Šimunović Petar**, в. бр. 847.

850. **Šojat Antun**, в. бр. 847.
851. **Šojat Antun**, Čakavske osobine u jugozapadnim kajkavskim govorima, HDZ 5, JAZU (1981, Zagreb) 151—167.
852. **Штавланин-Ђорђевић Љубица**, Напомене о неким цртама призренско-јужноморавског поддијалекта у рукописном четворојеванђељу Народне библиотеке Србије из средине XVI века, АП 3 (1981) 167—181.
- д) **Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло итд.**
853. **Ангелов Боно**, Книжевна дејност на Ћов Шишатовач, САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 321—330.
Резиме на српскохрватском.
854. **Бенчић Фра Боно**, в. бр. 918.
855. **Веšлагић Šefik**, Biljezi pismenosti. Ćirilички epigrafski spomenici stare Bosne, Odjek XXXIV, 8 (1981, Sarajevo) 9.
856. **Биркфелнер Герхард**, Предлог правила критичког издавања средњовековних словенских текстова, САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 161—167.
Резиме на немачком.
857. **Богдановић Димитрије**, в. бр. 895, 924, 931.
858. **Богдановић Димитрије**, Археографски пројекти у Србији, АП 3 (1981) 351—360.
859. **Богдановић Димитрије**, Најстарија служба светом Сави, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа САНУ, I одељење, књ. XXX (1980, Београд) 1—134.
Аутор, поред осталог, даје и старе текстове: Сафијске службе светом Сави, Службе Братског минеја и Правило службе 13. и 14. јануара.
860. **Богдановић Димитрије**, Текстолошко изучавање правних споменика средњовековне Србије, САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 49—64.
Резиме на немачком.
861. **Bolonić Mihovil**, в. бр. 877.
862. **Bolonić Mihovil**, Otok Krk, kolijevka glagoljice, Kršćanska sadašnjost (1980, Zagreb) 358 str.
863. **Бошков Мирјана**, Спис о паду Цариграда 1453. године и српски хронографи (II), КИ XIII, 52 (1981) 571—601.
Резиме на руском.
864. **Bratanić Maja**, Kompijutorska analiza tekstova starije hrvatske književnosti, BZL 4 (1981, Zagreb) 70—71.
865. **Bratanić Maja**, Korpus tekstova suvremenog hrvatskog književnog jezika, BZL 4 (1981, Zagreb) 71—73.
866. **Bratulić Josip**, в. бр. 917.

867. Bratulić Josip, Ediciona praksa hrvatskih istraživača i izdavača srednjovekovnih tekstova u XIX i XX stoljeću (Historijski prikaz), САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 137—147.

Резиме на немачком.

868. Васиљев Љупка, Дечански повези XVI века, АП 3 (1981) 183—210.

869. Vince Jasna, Fonemi j, њ, j i njihova grafija u hrvatskoglagoljskim rukopisima, Slovo 31 (1981, Zagreb) 15—21.

Rezime na engleskom.

870. Vrana Josip, Peto evanđelje. Postanak evanđelja u svjetlu znanosti, Sveučilišna naklada Liber (1981, Zagreb) 163 str.

871. Вуковић Борђије, Спорна књига (О Јовану Јовановићу Змају (Змајови), његову певању, мишљењу и писању и његову добу. Према свом говору од 24. новембра, 1899. у дворани Матице српске дотакао и написао Лазар Костић. У Сомбору 1902.), КИ XIII, 51 (1981, Београд) 449—484.

Резиме на француском.

872. Gortan Veljko, Rješenje posljednjeg problema teksta Marulićeve Davidijade, ЖА XXXI, св. 1—2 (1981) 291—295.

Резиме на француском.

873. Grabar Biserka, Prilog diskusiji o pravilima za kritička izdanja starih srpskih pisaca, САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 123—127.

Резиме на француском.

874. Grbin Nedo, Izložba o glagoljici u Salima na Dugom otoku, Slovo 31 (1981, Zagreb) 175—176.

875. Danti Angiolio, Dokumentarno izdanje i kritičko izdanje, САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 3—15.

Резиме на италијанском.

876. Dumbović Vladimir, Kompjuterska konkordancija Marulićevih djela, Marulić, god. XIV, br. 3 (svibanj-lipanj 1981, Zagreb) 329—330.

877. D. H., Mihovil Bolonić: Otok Krk, kolijevka glagoljice, Naklada Kršćanske sadašnjosti, Zagreb 1981, Marulić, god. XIV, br. 4 (srpanj-kolovoz 1981, Zagreb) 420—421.

878. Ђурић Војислав Ј., в. бр. 895.

879. Ђурић Иван, Нинослава Радошевић, Шестоднев Георгија Писиде и његов словенски превод. Византолошки институт САНУ, Посебна издања, књ. 16. Београд 1979, XVI + 152, АП 3 (1981) 347—348.

Приказ.

880. Живановић Борђе, О тексту Сремчеве приповетке „У трамвају”, ЗбМСКЈ 29, св. 3 (1981) 509—513.

881. Живанчевић Милорад, Непознати текстови Срезњевског на српско-хрватском језику, ЗбМСКЈ 29, св. 3 (1981) 487—493.

882. Живкова Людмила, в. бр. 910.

- 883. Живојиновић Мирјана**, Actes de Lavra III de 1329 a 1500, ed. diplomatique par P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, D. Papachryssanthou (Archives de l'Athos X), Paris, P. Lethielleux 1979, XVIII + 230., ИЧ XXVII (1980, Београд) 276—283.
Приказ.
- 884. Живојиновић Мирјана**, Духовник манастира Хиландара, ИЧ XXXVIII (1981, Београд) 5—15.
Резиме на енглеском.
- 885. Жуковская Л. П.**, Издания древних рукописных источников для исследований целей, САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 21—31.
Резиме на српскохрватском.
- 886. Жуковская Л. П.**, Текстология и лексикология памятников письменности САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 65—76.
Резиме на српскохрватском.
- 887. Иванова Климентина**, Текстологически проблеми в житијно-панегиричног наследство на патриарх Евтимиј Търновски, САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 307—319.
Резиме на српскохрватском.
- 888. Јовановић Биљана Н. и Радић Првослав**, Зборник слова Григорија Богослова број 21 из Архива Српске академије наука и уметности. Археографско-језички прилог, АП 3 (1981) 153—160.
- 889. Јовановић Гордана**, в. бр. 922.
- 890. Јовановић-Стипчевић Биљана**, Русална среда у српском рукопису XIII века, САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 231—285.
Резиме на француском.
- 891. Јовановић Томислав**, Инвентар српских ћирилских рукописа Народне библиотеке у Паризу, АП 3 (1981) 299—331.
- 892. Јухас Љиљана**, Прилог тумачењу једног места у Стефановом житију Светог Симеона, АП 3 (1981) 123—136.
- 893. Ковачевић Радмила — Стефановић Димитрије**, Издање Матициног апостола, САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 189—193.
Резиме на немачком.
- 894. Ковијанић Гаврило**, Три архивска прилога историји наше књижевности, Прил. XLIV, св. 1—2 (1978) 107—121.
- 895. Кораћ Војислав**, Димитрије Богдановић — Војислав Ј. Ђурић — Дејан Медаковић, Хиландар, Београд, 1978; 220 страна текста ћирилицом, са 164 репродукције у тексту (већина у боји), са два картама и црно-белим виџетама на почетку књиге и у тексту индекса, 4°, Прил. XLIV, св. 1—2 (1978) 122—124.
Приказ.
- 896. Kuna Herta**, Izdavanje bosanskohercegovačkih srednjovekovnih kodeksa, САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 149—160.
Резиме на немачком.

897. Лихачев Д. С., Востановление (реконструкција) древнеславјанских литературних текстова, САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 33—42.

Резиме на српскохрватском.

898. Maksimović Vojislav, Inspirativna tema. Zbornik o zajedničkom radu Kopitara i Vuka, Odjek XXXIV 3 (1981, Sarajevo) 24.

Приказ.

899. Maksimović Vojislav, Prepisivački, književni i štamparski rad bosanskohercegovačkih pravoslavnih monaha (od kraja XV do početka XIX vijeka), Treći program Radio-Sarajeva 35 (1981, Sarajevo) 526—544.

900. Mareš Vaclav František, Slovanská liturgie sv. Petra, САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековне јужнословенске књижевности (1981, Београд) 195—215.

Резиме на немачком.

901. Маринковић Радмила, Значај средњовековне пунктуације за текстолошка истраживања, САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 107—122.

Резиме на француском.

902. Марковић Биљана, Александар В. Соловјев: Законик цара Стефана Душана 1349. и 1354. године — Извори српског права VI, САНУ, Одељење друштвених наука, Београд 1980., ИЧ XXVII (1980, Београд) 283—285.

Приказ.

903. Марковић Благоје В., Фолклористички записи из Враке, Прил. ФФНС 17 (1981) 199—209.

904. Медаковић Дејан, в. бр. 895.

905. Mircea Ion-Radu, Sur une édition critique des Vies des rois et des archevêques serbes, САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 299—306.

Резиме на српскохрватском.

906. Мошин Владимир, Повела цара Стефана Душана о Арханђеловом манастиру у Јерусалиму и о манастиру св. Николе на скадарском острву Врањини, АП 3 (1981) 7—36.

907. Nazor Anica, v. br. 921.

908. Nazor Anica, Glagoljski rukopisi u koricama i hrptovima knjiga, Istra, god. 19, br. 5—6 (1981, Pula) 51—58.

909. Nazor Anica, Đuro Daničić kao izdavač srednjovekovnih bosanskih rukopisa, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 415—424.

Резиме на немачком.

910. Nazor Anica, Людмила Живкова, Четвороевангелието на цар Иван Александър. С пълно черно-бяло възпроизвеждане на оригинала и шестдесет и четири цветни факсимилета. 1980. Издателство Наука и изкуство, София. 226 str., Slovo 31 (1981, Zagreb) 148—151.

Приказ.

911. Наумов Александар, Свето Писмо и богослужбени текстови као компонента црквенословенских књижевних дела, САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 43—47.

Резиме на немачком.

912. Недељковић Невенка, Јанићије Ђурић, Гаја Пантелић, Петар Јокић, Анта Протић, Казивања о српском устанку 1804. приредила Драгана Самардић, СКЗ, коло LXXIII, књига 484, Београд 1980, ГлЕИ XXX (1981, Београд) 185—187. Приказ.

913. Николић Милица, Деспот Стефан Лазаревић, Књижевни радови, приредио Борђе Трифуновић, Београд 1979, 241., ИЧ XXVII (1980, Београд) 288—290. Приказ.

914. Павловић Леонтје, Тирилски споменици из Смедеревске тврђаве, Прил. XLIV, св. 1—2 (1978) 51—76.

915. Пантић др Мирослав, в. бр. 916.

916. Пешаћ Радмила, Др Мирослав Пантић, Непозната бугарштина о деспоту Ђурићу и Сибињанин Јанку из XV века. Зборник Матице српске за књижевност и језик, књига XXV, свеска 3/1977, стр. 421—439., Прил. XLIV, св. 1—2 (1978) 128—134.

Приказ.

917. Pranjković Ivo, Josip Bratulić, Istarski razvod. Čakavski sabor, Pula 1978, 298, Slovo 31 (1981, Zagreb) 141—145.

Prkaz.

918. Пудић Иван, Фра Боко Бенчић, Ljetopis sutješkog samostana. Priredio, latinske i talijanske dijelovea preveo, uvod i bilješke napisao prof. dr Игнатије Гавран. (Biblioteka „Kulturno naslijeđe”, IRO „Veselin Msleša”, Sarajevo, 1979, 342 стр.), Прил. XLIV, св. 1—2 (1978) 134—136.

Приказ.

919. Радаћ Првослав, в. бр. 888.

920. Радошевић Нинослава в. бр. 879.

921. Režić Ksenija, Spovid općenja, Senj 1496. Faksimilirano izdanje, Senj 1978, 73 str. (uredili Anica Nazor i Branko Fučić); Latinička transkripcija, Senj 1979, XIX + 99 (priredila Anica Nazor), Slovo 31 (1981, Zagreb) 145—147.

Prkaz.

922. Родић Никола и Јовановић Гордана, Текстологија српских јеванђеља XII и XIII века, САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 183—188.

Резиме на немачком.

923. Русек Јежи, Неки проблеми у вези са издавањем словенског триода, САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 217—223.

Резиме на немачком.

924. Симић Прибислав, Димитрије Богдановић, Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара, САНУ и Народна библиотека СР Србије, Београд 1978., Прил. XLIV, св. 1—2 (1978) 125—127.

Приказ.

925. Соловјев Александар В., в. бр. 902.

926. Соловјев Александар В., Законик цара Стефана Душана 1349. и 1354. године, Извори српског права VI, САНУ, Одељење друштвених наука (1980, Београд) 3—336.

Текст садржи: издања Душанова Законика, преводе Душанова Законика, рукописе Душанова Законика и сл.

927. Станчев Красимир, Археолошки корпус в превода на Исаја Серски. Археолошки бележки, АП 3 (1981) 145—152.

928. Стефановић Димитрије, в. бр. 893.

929. Tandarić Josip, Od Ohrida do Krbave i Roča (Obredni tekstovi Euhologija sinajskoga u hrvatskoglagoljskim misalima), Istra, god. 19. br. 5—6 (1981, Pula) 46—50.

930. Tandarić Josip, Tekstološka istraživanja hrvatskoglagoljskih liturgijskih spomenika (Povijesni pregled), САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 129—135.

Резиме на немачком.

931. Томовић Гордана, Димитрије Богдановић, Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара, Српска академија наука и уметности и Народна библиотека СР Србије, Београд 1978, стр. 1—321. Штампано са: Дејан Медаковић, Старе штампане књиге манастира Хиландара, стр. 277—288.

Димитрије Богдановић, Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара. Палеографски албум, Српска академија наука и уметности и Народна библиотека СР Србије, Београд 1978, стр. 16 и 250 репродукција, ИЧ XXVII (1980, Београд) 265—271.

Приказ.

932. Трифуновић Ђорђе, в. бр. 913.

933. Трифуновић Ђорђе, Даничићева издања старих ћирилских текстова, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 165—174. Резиме на француском.

934. Трифуновић Ђорђе, Свеготорски образац за писма у Лецку земљу или Малу Русију, АП 3 (1981) 161—165.

935. Трифуновић Ђорђе, Стара српска књижевност — основе — (I), КИ XIII, 52 (1981, Београд) 667—696.

936. Трифуновић Ђорђе, Стара српска књижевност — основе — (II), КИ XIV, 53 (1981) 101—123.

937. Трифуновић Ђорђе, Стара српска књижевност — основе — (III) Језик старе српске књижевности, КИ XIV, 54 (1981, Београд) 233—271.

938. Тушевски Ванчо, О три књиге Вука Ст. Караџића у Македонији, Ковчежи XVIII—XIX (1981—1982, Београд) 81—83.

939. Fučić Branko, в. бр. 921.

940. Цернић Луција, О атрибуцији средњовековних српских ћирилских рукописа, САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 335—360.

Резиме на француском.

ђ) Историја српскохрватског језика

- 941. Албијанић Александар**, Именице *илад*, *раји* и *доба* у делима појединих српских писаца XVIII и почетка XIX столећа, ЗБМСФЛ XXIV/1 (1981) 93—100. Резиме на енглеском.
- 942. Албијанић др Александар**, Кратак осврт на преводе Јована Рајића: Да ли је Јован Рајић анонимни преводилац „Слова о осуђенији“ (1764)?, НССУВД 10/2 (1981, Београд) 19—25.
- 943. Албијанић Александар**, Однос између домаћих и рускословенских елемената у језику прокламација Јосифа II, штампаних од 1783. до 1787. године, ЗБМСФЛ XXIV/2 (1981) 89—98. Резиме на енглеском.
- 944. Bakmaz Ivan**, Prvo razdoblje hrvatskologoljskog tiskarstva (Analiza grafije), Slovo 31 (1981, Zagreb) 103—132. Rezime na njemačkom.
- 945. Brozović Dalibor**, Daničićevo mjesto među istraživačima (i sudionicima) povijesti srpskoga i hrvatskoga jezika, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 63—81. Резиме на енглеском.
- 946. Vince Zlatko**, Povijest hrvatskoga književnog jezika s kraja 19. i početka 20. stoljeća, BZL 4 (1981, Zagreb) 75—76.
- 947. Vončina Josip**, в. бр. 971.
- 948. Vončina Josip**, Došenova *Jeka planine* i jezično-pravopisna problematika, Zbornik o Vidu Došenu i Blažu Tadijanoviću (1981, Osijek) 91—96.
- 949. Vončina Josip**, Znanstveni skup o leksikografu Joakimu Stulliju, SL, br. 21—22 (1980—81, Zagreb) 88—90.
- 950. Vončina Josip**, Концепција Данце илрске о језику зnanosti. Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1981) str. 501—509. Povzetek v slovenščini.
- 951. Vončina Josip**, Marvo Vetranović između govora i jezične tradicije, Filologija 10, JAZU (1980—1981, Zagreb) 353—370.
- 952. Вукомановић Славко**, Значај Даничићеве Историје облика за науку о српскохрватском језику, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 175—180. Резиме на руском.
- 953. Vukomanović Slavko**, Knjiga demistifikacije. Pogledi Miodraga Popovića na srpsku kulturnu i književnu istoriju, Odjek XXXIV, 24 (1981, Sarajevo) 7, 22. Приказ.
- 954. Damjanović Stjepan**, Kajkavski elementi u hrvatskologoljskim zbornicima XV stoljeća, Istra, god. 19, br. 5—6 (1981, Pula) 16—45.
- 955. Derossi Julije**, O jezičnim specifičnostima novootkrivene Marulićeve prijevodne čakavske proze, HDZ 5, JAZU (1981, Zagreb) 23—32.
- 956. Ђорђевић-Штављанин Љубица**, Присуство групе *лу* у Вршачком јеванђељу, споменику српске језичке редакције с краја XV — почетка XVI века, АП 3 (1981) 211—223.

- 957. Загребин Вячеслав М.**, Заупокојные азбуковне в сербском требнике XIII века, АП 3 (1981) 65—91.
- 958. Ивић Павле**, Даничићево место међу историчарима српскохрватског језика, Зборник о Тури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 347—358. Резиме на енглеском.
- 959. Ivić Pavle**, Kopitarov uticaj na Vuka Karadžića i razvoj Vukovih shvatanja. SR XXIX (1981) št. 2 str. 149—158. Povzetek v angleščini.
- 960. Jembrih Alojz**, Antun Vramec i njegovo djelo. Prilog proučavanju starije hrvatske književnosti i povijesne dijalektologije, Zrinski (1981, Čakovec) 297 str.
- 961. Jembrih Alojz**, Jezik Antuna Vramca u kontekstu dijalekata i tradicije, Filologija 10, JAZU (1980—1981, Zagreb) 53—68. Rezime na njemačkom.
- 962. Јерковић Вера**, Морфолошки систем у „Житију св. Симеона“ од св. Саве, ЈФ XXXVII (1981) 195—212. Резиме на немачком.
- 963. Јерковић Јован**, „Језикословне крупнице“ Ј. Ст. Поповића, ЗБМСКЈ 29, св. 2 (1981) 385—388.
- 964. Јерковић Јован**, „Језикословне ситнице“ Ј. Ст. Поповића, ЗБМСКЈ 29, св. 2 (1981) 383—384.
- 965. Јерковић др Јован**, Неке особине језика народних умотворина у делима војвођанских писаца друге половине XIX века, НССУВД 10/1 (1981, Београд) 49—59.
- 966. Јовановић др Гордана**, О норми у јеванђељским текстовима српске редакције (од краја XIV века), НССУВД 10/1 (1981, Београд) 19—24.
- 967. Каленић Ватрослав**, Хисториичност Стеријиног језика, ЗБМСКЈ 29, св. 2 (1981) 349—360.
- 968. Katičić Radoslav**, Gramatika Bartola Kašića, Rad JAZU 388 (1981, Zagreb) 5—106. Rezime na njemačkom.
- 969. Katičić Radoslav**, Dual u gramatici Bartola Kašića, Filologija 10, JAZU (1980—1981, Zagreb) 243—244. Rezime na njemačkom.
- 970. Kosor dr. fra Karlo**, Hrvatski jezik latinske gramatike fra Tome Babića, Kačić XIII (1981, Split) 5—56. Rezime na njemačkom.
- 971. Lisac Josip**, Josip Vončina: Jezičnopovijesne rasprave, Zagreb, Sveučilišna naklada Liber, 1979, Dometi XIV, br. 12 (1981, Rijeka) 116—121. Prikaz.
- 972. Микелсен Хаис Кристијан**, Сложена реченица у старосрпском језику. Анализа реченичних конструкција у Законнику цара Душана (Струшки споменик), ЈФ XXXVII (1981) 213—236. Резиме на руском.

973. Минчић Ксенија, Палеографска и ортографска испитивања Лењинградске Александриде, Прил. ФФНС 17 (1981) 163—177.

974. Mihaljević Milan, Neke fonološke karakteristike Ročkog misala, Istra, god. 19, br. 5—6 (1981, Pula) 4—15.

975. Младеновић Александар, Белешке о графици и језику у „Житију Стефана Дечанског” Григорија Цамблака, ЗбМСФЛ XXIV/1 (1981) 31—40.

Резиме на руском.

976. Младеновић Александар, Напомене у вези са схватањима о књижевном језику код Срба у XVIII и у првим деценијама XIX века, ЗбМСФЛ XXIV/1 (1981) 89—92.

Резиме на руском.

977. Младеновић Александар, Народни језик Димитрија Исајловића 1816. године, ЗбМСФЛ XXIV/2 (1981) 99—127.

978. Младеновић Александар, Неке славеносрпске особине у језику Димитрија Исајловића 1816. године, ЈФ XXXVII (1981) 179—193.

Резиме на руском.

979. Младеновић Александар, О записима из XVI, XVII и XVIII века у четворојеванђељу писаном на подручју скопске Црне Горе (Текст и филолошке напомене), АП 3 (1981) 225—235.

980. Мркаљ Сава, в. бр. 992.

981. Neweklowsky Gerhard, „Граматика илирског језика” Бартола Кашића из 1604. године, НССУВД 10/1 (1981, Београд) 25—31.

Резиме на немачком.

982. Николиш Гојко, в. бр. 992.

983. Ossadnik Eva Maria, Ad B. Cassii Institutiones Index Croaticus, Rad JAZU 388 (1981, Zagreb) 107—129.

984. Роквић Александра, Палеографски опис Цетињског псалтира, Прил. ФФНС 17 (1981) 155—162.

985. Sekereš Stjepan, Jezik osječkih sehovskih isprava, ЗбМСФЛ XXIV/2 (1981) 141—171.

Резиме на енглеском.

986. Сивдик Нада Р., Први словеначки превод српских житија, АП 3 (1981) 345—346.

987. Tafra Branka, O jeziku Blaža Tadijanovića, Zbornik o Vidu Došenu i Blažu Tadijanoviću (1981, Osijek) 99—105.

988. Толстой Ильич др Никита, Конгруенција и коегзистенција у књижевном језику XVIII века код Срба, НССУВД 10/1 (1981, Београд) 33—40.

989. Трифуновић Ђорђе, Интерпункција јужнословенских средњовековних ћирилских рукописа, САНУ, научни скупови књ. X, Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности (1981, Београд) 89—106.

Резиме на енглеском.

990. **Herrity Peter**, Zaharija Orfelin's role in the development of the Serbian literary language, ЗБМСФЛ XXIV/1 (1981) 41—53.

991. **Herrity Peter**, Језик у делима Јована Стерије Поповића, ЗБМСКЈ 29, св. 3 (1981) 495—501.

992. **Чурчић Лазар**, Ка козачном виђењу Саве Мркаља, ЛМС 157, књ. 428, св. 3 (1981) 394—402.

Приказ књиге: Гојко Николић, Сава Мркаљ — повијест о једном страдалнику, Загреб 1980.

е) Стил

993. **Bogdanović Kosta**, Могућност vizibilnih značenja u poetskom iskazu, Izraz XXV, књ. L, 9 (1981, Sarajevo) 307—335.

994. **Katičić Radoslav**, Krležin dijalog u kontekstu nacionalnog dramskoga izraza, Dani Hvarskog kazališta, Miroslav Krleža, Eseji i građa o hrvatskoj drami i teatru, Književni krug (1981, Split) 55—71.

995. **Katičić Radoslav**, Krležin dijalog u kontekstu nacionalnog dramskoga izraza, Могућности XXVIII, br. 2—3 (veljača—ožujak 1981, Split) 150—163.

996. **Katičić Radoslav**, Krležin dijalog u kontekstu nacionalnoga dramskog izraza, Forum XX, knj. XLI, br. 1—2 (januar-februar 1981, Zagreb) 73—88.

997. **Lodge David**, Metafora i metonimija, prev. Zlatica Putinčanin, Izraz XXV, књ. L, 11—12 (1981, Sarajevo) 585—598.

Из књиге: „The Modes of Modern Writing”, Лондон. 1979.

998. **Peco Asim**, Stilističke vrijednosti ličnog imena u prozi Hasana Kikića, Kikićevi susreti 1979—1980 (1981, Gradačac) 57—62.

999. **Пецо Асим**, Функционалност турцизама у роману „Дервиш и смрт” Меше Селимовића, НЈ н. с. XXV, св. 3 (1981) 118—228.

1000. **Radosavac Gordana**, Fonostilistički pristup pesmi „Ponoć” Đure Jakšića, КњЈ XXVIII, 1 (1981) 63—70.

1001. **Станојевић Предраг**, Стилске одлике „Свакидашње јадиковке” Тина Ујевића, КњЈ XXVIII, 2 (1981) 124—129.

1002. **Trifunović Ivana**, Језичко-stilsko majstorstvo narodnog pevača, КњЈ XXVIII, 3—4 (1981) 305—309.

ж) Метрика

1003. **Березовска Весна**, Неке назнаке о версификацији српског пјесништва у раздобљу романтизма, КИ XIV, 53 (1981) 43—50.
Резиме на енглеском.

1004. **Glavičić Branimir**, Heksametar latinista Džona Rastića, ЖА XXXI, св. 1—2 (1981) 305—331.
Резиме на француском.

1005. **Slamnig Ivan**, Hrvatska versifikacija. Narav, povijest, veze, Sveučilišna naklada Liber (1981, Zagreb) 155 str.

1006. Францчевић Марин, Расправе о стиху, „Слободна Далмација“ (1979, Сплит) 279.

з) Методика наставе књижевног језика

1007. Antonijević Damjan, в. бр. 1062.

1008. Antonijević Damjan, Cvetković Tomislav, Књижевност и језик: radna sveska iz srpskohrvatskog odnosno hrvatskosrpskog jezika i književnosti za II razred zajedničkog srednjeg vaspitanja i obrazovanja, Radnički univerzitet Radivoj Čirpanov (1981, Novi Sad) 88.

1009. Babić Stjepan, О језичном дијелу новог плана и програма, Језик 28, бр. 5 (1981, Загреб) 150—154.
Rubrika „Osvrti“.

1010. Velčić Mirna, Slika kao motivacija za govorno izražavanje odraslih polaznika u nastavi hrvatskoga ili srpskog jezika kao stranog jezika, SJ, god. X, br. 1—2 (1981, Загреб) 70—77.

1011. Vujadinović Danica, в. бр. 1064.

1012. Vukojević Luka, Suvremena metodička monografija. Stjepko Težak: Gramatika u osnovnoj školi, Školska knjiga, Загреб, 1980, SMNHSJ, god. VI, br. 1 (1981, Загреб) 47—48.
Prikaz.

1013. Gotovac mr Jasna, Milija Nikolić: U svetu znakova, Novi Sad, 1980, SMNHSJ, god. VI, br. 1 (1981, Загреб) 45—47.
Prikaz.

1014. Дешић Милорад, Обрада зависних реченица са стањовишта њихове функције у сложеној реченици, КњЈ XXVIII, 1 (1981) 71—76.

1015. Дешић др Милорад, Савремени српскохрватски језик са акцентологијом: Други део акцентологија: за IV разред усмереног образовања за струку делатности у области културе и јавног информисања, преводилачку и архивско-музејску струку за спикере-водитеље програма, Завод за уџбенике и наставна средства (1981, Београд) 103.

1016. Дешић Милорад, Улога локалног говора у развијању говорне културе ученика, НЈ н. с. XXV, св. 3 (1981) 162—166.

1017. Dešić Milorad, Ciljevi i zadaci nastave srpskohrvatskog jezika, КњЈ XXVIII, 2 (1981) 180—184.

1018. Došlić Milka, в. бр. 1019.

1019. Došlić Mišo i Milka, Drug drugu. Srpskohrvatski jezik za V razred osnovne škole sa nastavom na albanskom ili turskom jeziku, četvrto izdanje, izd. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva SAP Kosova (1981, Priština) 1—160.

1020. Došlić mr Mišo, Drugovi govore. Srpskohrvatski kao nematernji jezik za VII razred osnovne škole, treće izdanje, izd. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva SAP Kosova (1981, Priština) 1—176.

1021. Došlić mr Mišo, Nove reči. Srpskohrvatski kao nematernji jezik za IV razred osnovne škole, treće izdanje, izd. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva SAP Kosova (1981, Priština) 1—136.

1022. Došlić Mišo, Srpskohrvatski jezik i književnost: udžbenik za IV razred srednjeg usmerenog obrazovanja sa nastavom na albanskom i turskom jeziku, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Socijalističke autonomne pokrajine Kosova (1980, Priština) 131.

1023. Дошлић мр Мишо, Српскохрватски језик — уџбеник за II разред средњег усмереног образовања са наставом на албанском и турском језику, друго издање, изд. Завод за уџбенике и наставна средства САП Косова (1981, Приштина) 1—180.

1024. Јерковић Јован, в. бр. 1028, 1029.

1025. Јерковић Јован и Кашић Јован, Српскохрватски хрватскосрпски језик. Граматика за IV разред средњег образовања II године производноусмереног образовања и васпитања средњег ступња за наставу на језицима народности, Завод за издавање уџбеника (1980, Нови Сад) 91.

1026. Jurčević Ivan, Brigljević, Diklić, Gudelj-Velaga, Subotić i Težak: Priručnik za nastavnika uz Naš jezik za VI razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 1979, SMNHSJ, god. VI, br. 1 (1981, Zagreb) 49—50.
Prikaz.

1027. Кашић Јован, в. бр. 1025.

1028. Кашић Јован и Јерковић Јован, Српскохрватски хрватскосрпски језик. Граматика за III разред средњег образовања — I годину производноусмереног образовања и васпитања средњег ступња за наставу на језицима народности, Завод за издавање уџбеника (1980, Нови Сад) 87.

1029. Кашић др Јован и Јерковић Јован, Српскохрватски хрватскосрпски језик: уџбеник за први разред заједничког средњег васпитања и образовања, Завод за издавање уџбеника (1981, Нови Сад) 111.

1030. ***, Концепција удžbenka za jezično-umjetničko odgojno-obrazovno područje, SMNHSJ, god. VI, br. 1 (1981, Zagreb) 1—14.
Rezime na engleskom.

1031. Maljoku Dragica, в. бр. 1060.

1032. Marek Juraј, Udžbenik u nastavi maternjeg jezika. Jedno mišljenje i iskustvo iz SR BiH, SMNHSJ, god. VI, br. 1 (1981, Zagreb) 15—26.

Rezime na engleskom.

1033. Марковић Братислав, Припрема графоскопа у настави српскохрватског језика, КњЈ XXVIII, 3—4 (1981) 288—293.

1034. Милинковић Милован, Проблем интензификације управљања системом наставе страних језика, Преглед LXXI, 9—10 (1981, Сарајево) 1073—1086.

1035. Minović dr Milivoje, Zbirka kontrolnih zadataka za nastavu srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezika u I razredu škola usmjerenog obrazovanja: uz udžbenik „Naš jezik”, „Svjetlost”, OOUR Zavod za udžbenike (1980, Sarajevo) 34.

1036. Minović dr Milivoje, Naš jezik, udžbenik srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezika za I razred škola usmjerenog obrazovanja, „Svjetlost”, OOUR Zavod za udžbenike (1980, Sarajevo) 104.

1037. Minović dr Milivoje, Naš jezik: udžbenik srpskohrvatskog ili hrvatskosrpskog jezika za II razred škola usmjerenog obrazovanja, Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva (1981, Sarajevo) 130.

1038. Младенов др Марин, Савремени српскохрватски језик: стилистика за четврти разред усмереног образовања делатности у области културе и јавног информисања за новинаре-сараднике и стручне раднике у служби јавног информисања, Завод за уџбенике и наставна средства (1980, Београд) 93.

1039. Nikolić Milija, в. бр. 1013.

1040. Николић Милија, Логичке методе у настави српскохрватског језика и књижевности. КњЈ XXVIII, 1 (1981) 26—41.

Резиме на енглеском.

1041. Okiljević Vojislav, в. бр. 1046.

1042. Perić Olja, Složeni pasivni oblici u djelu „Historija Salonitana”, ЖА XXX, св. 1—2 (1980) 113—118.

Резиме на енглеском.

1043. Pranjković mr Ivo, Sintaksa u suvremenoj nastavi, SMNHSJ, god. VI, br. 1 (1981, Zagreb) 32—37.

Rezime na engleskom.

1044. Rosandić Dragutin, в. бр. 1047, 1048.

1045. Rosandić dr Dragutin, Radna bilježnica iz fonetike i fonologije hrvatskog književnog jezika za I razred usmjerenog obrazovanja, Školska knjiga (1981, Zagreb) 30.

1046. Syla Fazli, Okiljević Vojislav, Pesme o mojoj zemlji. Udžbenik srpskohrvatskog kao nematernjeg jezika za VIII razred osnovne škole, drugo izdanje, izd. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva SAP Kosova (1981, Priština) 1—160.

1047. Silić dr Josip, Rosandić Dragutin, Osnove morfologije i morfostilistike hrvatskoga književnog jezika: udžbenik, Školska knjiga (1981, Zagreb) 131.

1048. Silić dr Josip, Rosandić Dragutin, Osnove fonetike i fonologije hrvatskog književnog jezika: udžbenik za prvi razred usmjerenog obrazovanja, Školska knjiga (1981, Zagreb) 85.

1049. Симић Бригиџа, в. бр. 1054.

1050. Симић Радоје, Наш језик и ми II: савремени српскохрватски језик за IV разред усмереног образовања као ужестручени предмет: струка делатности у области културе, јавног информисања, преводилаштва, архивистике и музеологије, Завод за уџбенике и наставна средства (1981, Београд) 183.

1051. Симић Радоје, О падежној синонимији, КњЈ XXVIII, 1 (1981) 51—62.

1052. Симић Радоје, Програм српскохрватског језика за I и II разред средње школе — какав је и какав би требало да буде, КњЈ XXVIII, 2 (1981) 169—179.

1053. Симић Радоје, Реч на делу: уџбеник српскохрватског језика за III и IV разред усмереног образовања: заједничко васпитно-образовно подручје, Завод за уџбенике и наставна средства (1981, Београд) 125.

1054. Симић Радоје и Симић Бригита, Наш језик и ми I: савремени српскохрватски језик за III разред усмереног образовања као ужестручени предмет: струка делатности у области културе, јавног информисања, преводаштва, архивистике и музеологије, Завод за уџбенике и наставна средства (1981, Београд) 179.

1055. Стевановић Михаило, Граматика српскохрватског језика: за школе средњег образовања, „Обод“ (1980, Цетиње) 430.

1056. Težak Stjepko, в. бр. 1012, 1026.

1057. Težak dr Stjepko, Jezik Augusta Šenoae u općeobrazovnoj školi, SMNHSJ, god. VI, br. 4 (1981, Zagreb) 278—289.
Rezime na engleskom.

1058. Težak dr Stjepko, Kriteriji osmišljavanja nastavnogramatičkih programa u osnovnom obrazovanju, SMNHSJ, god. VI, br. 1 (1981, Zagreb) 38—44.

1059. Težak dr Stjepko, Proučavanje pjesničkog jezika Dobriše Cesarića i Dragutina Tadijanovića u osnovnoj i srednjoj školi, SMNHSJ, god. VI, br. 3 (1981, Zagreb) 145—160.

Rezime na engleskom.

1060. Tirić Sehadeta — Maljoku Dragica, Bratsko kolo. Srpskohrvatski jezik za VI razred osnovne škole sa nastavom na albanskom i turskom jeziku, četvrto izdanje, izd. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva SAP Kosova (1981, Priština) 1—166.

1061. Cvetković Tomislav, в. бр. 1008.

1062. Cvetković dr Tomislav, Antonijević Damjan, Književnost i jezik: radna sveska iz srpskohrvatskog odnosno hrvatskosrpskog jezika i književnosti za I razred zajedničkog srednjeg vaspitanja i obrazovanja, Radnički univerzitet Radivoj Ćirpanov (1981, Novi Sad) 75.

1063. Цвијетић Ратомир, Значај речника у настави српскохрватског језика и књижевности, КњЈ XXVIII, 3—4 (1981) 273—280.

1064. Cerović Stanica i Vujadinović Danica, Srednji tečaj srpskohrvatskog jezika, Institut za strane jezike, „Novi dani“ (1981, Beograd) 259.

н) Терминологија

1065. Vinja Vojmir, Semantičke strukture naziva za ribe iz obitelji Labridae, Rad JAZU 388 (1981, Zagreb) 337—396.

1066. Jocić Mirjana, Terminologija u dokumentima iz narodnooslobodilačke borbe, ЗБМСФЛ XXIV/2 (1981) 129—139.

Резиме на енглеском.

1067. Lazarević Predrag, Književnoznanstvena, lingvistička, teatrološka i filmološka terminologija, SMNHSJ, god. VI, br. 1 (1981, Zagreb) 51—52.

1068. Lazarević P., Književnoznanstvena, lingvistička, teatrološka i filmološka terminologija, SMNHSJ, god. VI, br. 3 (1981, Zagreb) 223.

1069. Lazarević Predrag, Književnoznanstvena, lingvistička, teatrološka i filmološka terminologija, SMNHSJ, god. VI, br. 4 (1981, Zagreb) 302.

1070. Raguž Dragutin, Hrvatska gramatička terminologija u dvjema preradbama Alvaresove latinske gramatike (T. Babića iz 1712. i L. Š. Ljubušaka iz 1713.), Filologija 10, JAZU (1980—1981, Zagreb) 97—124.

Резиме на француском.

1071. Симић В., Надо и плавити, термини наше старе производње гвожђа, ОП II (1981) 143—150.

Резиме на немачком.

1072. Stančić Ljiljana, Jedan pokušaj unifikacije gramatičke terminologije, Književni jezik X, 1 (1981, Sarajevo) 13—27.

Резиме на руском.

1073. Stoberski Zygmunt, Proces integracije. Prevodenje i međunarodna terminološka istraživanja, Odjek XXXIV, 8 (1981, Sarajevo) 22 i 26.

Са пољског превео Миљивој Славичек.

ј) Народне умотворине (текстови, тумачења итд.)

1074. Вуковић Милан Т., в. бр. 1109.

1075. Гиљотен Јелисавета и Шаулић Јелена, Упоредни избор српских словица из Вукових збирки и руских из Даљевог зборника, Ковчежић XVIII—XIX (1981—1982, Београд) 26—52.

1076. Ђорђевић Драгутин М., Песме народноослободилачке борбе (Драгољуб Јовашевић, Мелографија песама народноослободилачке борбе, сепарат из Зборника Народног музеја, X, 1978, 221—269, са 20 стр. нотних примера.), НСтв св. 74—76 (1980, Београд) 107.

Приказ.

„Презентирао је [Јовашевић] јавности и науци драгоцену збирку текстова и мелодија најпознатијих наших партизанских песама и на тај начин им сачувао и изворност”.

1077. Златановић др Момчило, Значајна збирка лирских народних песама из југоисточне Србије, „Бул девојче” — Лирске народне песме из белопаланачког краја. — Ниш, „Градина”, 1979., НСтв св. 77 (1981, Београд) 73—75.

1078. Зуковић Љубомир, в. бр. 1106.

1079. Јањић мр Јован, „Козара се славом овјенчала” (М. Родић: Народне партизанске пјесме са Козаре. — Национални парк „Козара” Приједор и „Турист-комерц”, Загреб, 1978), НСтв св. 74—76 (1980, Београд) 96—100.

Приказ.

1080. Jastrebić Blagoje, в. бр. 1121.

1081. Јовашевић Драгољуб, в. бр. 1076.

1082. Junačke narodne pjesme, priredio Tvrtko Čubelić, Školska knjiga, Vjesnik (1981, Zagreb) 143.

1083. Кад је све зборило: црногорске народне басне, избор Радоје Радојевић, „Побједа” (1979 [1980], Титоград) 258.

1084. Kudelja i vreteno: erotске narodне pjesme, priredio Igor Mrduljaš, „Znanje”, „Vjesnik” (1980, Zagreb) 167.

1085. Лакићевић Драган, в. бр. 1102.

1086. Марковић Радул, „Здравац Миришљавац” („Љубиша Рајковић Кожељац: Здравац миришљавац, у издању Графичко-издавачког предузећа „Зајечар” из Зајечара, 1978. године), НСтв св. 74—76 (1980, Београд) 105—106.

Приказ.

Књига садржи 261 народну песму и бајалицу са Тимока.

1087. Милошевић Велимир, в. бр. 1105.

1088. Милошевић-Ђорђевић Нада, в. бр. 1101.

1089. Милошевић-Ђорђевић Нада, Преглед прозних облика наше усмене књижевности, Ки XIV, 53 (1981, Београд) 25—42.

Резиме на енглеском.

Аутор на крају чланка даје преглед важнијих збирки народних приповедака.

1090. Мрдуљаш Игор, в. бр. 1084.

1091. Nazor Ante, Partizanske narodne pesme, Priredio i sakupio Vukadin Sretenović, izdalo „Slovo ljubve”, Beograd, 1978, 136 str., НСтв св. 77 (1981, Београд) 67—70.

Приказ.

1092. Народна књижевност Срба на Косову, Говорне народне творевине, „Јединство”, „Просвета” (1980, Приштина, Ниш) 251.

1093. Народна књижевност Срба на Косову, Јуначке песме, „Јединство”, „Просвета” (1980, Приштина, Ниш) 299.

1094. Народна књижевност Срба на Косову, Лирске песме, „Јединство”, „Просвета” (1980, Приштина, Ниш) 190.

1095. Народна књижевност Срба на Косову, Лирске песме, „Јединство”, „Просвета” (1980, Приштина, Ниш) 226.

1096. Народна књижевност Срба на Косову, Народне загонетке, „Јединство”, „Просвета” (1980, Приштина, Ниш) 265.

1097. Народна књижевност Срба на Косову, Народне пословице, „Јединство”, „Просвета” (1980, Приштина, Ниш) 103.

1098. Народна књижевност Срба на Косову, Народне приповетке, „Јединство”, „Просвета” (1980, Приштина, Ниш) 135.

1099. Народна књижевност Срба на Косову, Народне приповетке, „Јединство”, „Просвета” (1980, Приштина, Ниш) 177.

1100. Народна књижевност Срба на Косову, Приповедна епика, „Јединство”, „Просвета” (1980, Приштина, Ниш) 199.

1101. Народне епске песме, избор и предговор Нада Милошевић-Ђорђевић, Нолит, Просвета, Завод за уџбенике и наставна средства (1981, Београд) 226.

1102. Народне лирске песме, изабрао и приредио Драган Лакићевић, Рад, Просвета (1981, Београд) 198.

1103. Народне песме и приче, избор Божидар Тимотијевић, 4. изд. „Нолит”, „Просвета”, Завод за уџбенике и наставна средства (1980, Београд) 174.

1104. Народне песме и приче, избор Божидар Тимотијевић, Нолит, Просвета, Завод за уџбенике и наставна средства (1981, Београд) 174.

1105. Narodne pjesme: izbor, izbor Velimir Milošević, „Veselin Masleša“ (1980, Sarajevo, Mostar) 89.

1106. Народне пјесме из НОР-а, припремио Љубомир Зуковић, „Свјетлост“ (1980, Сарајево, Требиње) 72.

1107. Narodne pjesme iz prošlosti i NOV-a: izbor, izbor Milivoj Rodić, Veselin Masleša (1981, Sarajevo, Mostar) 163.

1108. Народне приче, изабрао и приредио Драгац Лакићевић, „Рад“, „Просвета“ (1980, Београд) 206.

1109. Народни обичаји, веровања и пословице код Срба: са кратким, погледом на њихову прошлост, прикупио, обрадио, средιο и написао Милан Т. Вуковић, Милан М. Вуковић (1981, Београд) 340.

1110. Никчевић Војислав, в. бр. 1122.

1111. Преткосовске народне пјесме, приредио Јован Чађеновић, Републички завод за унапређивање школства (1981, Титоград) 59.

1112. Радовановић-Ерић Бранка, Дабина воденица: легенде из околине Београда, Вук Караџић (1981, Београд) 112.

1113. Радојевић Радоје, в. бр. 1083.

1114. Рајковић Љубиша Кожељац, в. бр. 1086.

1115. Rodić Milivoj, в. бр. 1079.

1116. Сретеновић Вукадин, в. бр. 1091.

1117. Станић Милија, „Други светски рат и Тито“, НСтв св. 74—76 (1980, Београд) 109—116.

Примери народног стваралаштва.

Аутор на крају чланка, а после навода целе песме, говори о дијалекатским особинама језика песме „Други светски рат и Тито“.

1118. Stefanović Karadžić Vuk, в. бр. 1121.

1119. Težak Stjepko, в. бр. 1125.

1120. Тимотијевић Божидар, в. бр. 1103.

1121. Crveni ban: erotske narodne pjesme, sakupio Vuk Stefanović Karadžić, izabrao i priredio Blagoje Jastrebić, Prosveta (1981, Beograd) 162.

1122. Црногорске бугарштите, избор, предговор, поговор, рјечник и биљешке Војислав Никчевић, „Побједа“ (1979 [1980], Титоград) 301.

1123. Чађеновић Јован, в. бр. 1111.

1124. Čubelić Tvrtko, в. бр. 1082.

1125. Šaljive narodne pripovijetke, priredio Stjepko Težak, Školska knjiga, Vjesnik (1981, Zagreb) 103.

1126. **Шаулић Аница**, в. бр. 1128.
1127. **Шаулић Јелена**, в. бр. 1075.
1128. **Шаулић Јелена и Шаулић Аница**, Поводом упоредног избора српских и руских пословица, Ковчежић XVIII—XIX (1981—1982, Београд) 53—65.
1129. **Čubelić Tvrtko, Đuro Daničić** — *istraživač narodne književnosti*, Зборник о Бури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 313—328.
Резиме на немачком.

IX. Македонски језик

а) Филологија

1130. **Вангелов Атанас**, Поимот *изневера* кај Блаже Конески, Сов XXXI (1981) 10, 5—20.
Прилог кон македонската стилистика.
1131. **Вангелов Атанас**, Поетскиот израз на Блаже Конески, ЛЗБ XXVIII, 2 (1981) 13—38.
Содржина: Неколку размисли. За едноставноста. Допирот со оралната традиција: а) фонетски и морфолошки; б) синтаксички; в) лексички. Модерниот исказ: а) силни фигурални решенија; б) слаби фигурални решенија. Улогата на контекстот. Раширената метафора. Неколку заклучоци.
1132. **Велковска Снежана**, Компаративно проучавање на удвојувањето на објектот во македонскиот и романскиот јазик, ЛЗБ XXVIII, 2 (1981) 45—54.
1133. **Vidoeski Božidar**, в. бр. 847.
1134. **Видоески Божидар**, Фонемата [X] во дијалектите на македонскиот јазик, Прил. МАНУ. Одд. за лингв. и лит. наука, VI, 2 (1981) [5]—33.
Резиме на англиски.
1135. **Видоески Б[ождо], Димитровски Т[одор], Конески К[ирил], Топев К[рум], Угринова-Скаловска Р[адмила]**, Правопис на македонскиот литературен јазик, Шесто издание. Скопје, „Просветно дело“, 1981, 188.
1136. **Георгиевски Георги**, Некои вокални промени во јазикот на старите записи и натписи, ЛЗБ XXVIII, 3 (1981) 19—25.
1137. **Георгиевски Георги**, Некои консонантски појави во јазикот на старите записи и натписи, ЛЗБ XXVIII, 5 (1981) 51—64.
1138. **Димитровски Тодор**, в. бр. 1135.
1139. **Димитровски Тодор**, За пропустите во пишувањето на запирката во Рациновите „Бели мугри“, ЛЗБ XXVIII, 1 (1981) 3—20.
Прилог кон македонската интерпункција.
1140. **Димитровски Тодор**, Константин Миладинов и рускиот партиципски систем, во: Предавања. 14. семинар ... [29]—48.
1141. **Димитровски Тодор**, Лексикографските трудови за македонскиот јазик, ЛЗБ XXVIII, 4 (1981) 43—49.
Предавање одржано на Историско-филолошкиот факултет во Тирана (НСР Албанија) на 5 јуни 1980 г.

1142. Димитровски Тодор, На јазични теми, во: Јазични теми од Блаже Конески, стр. 281—299. Поговор.

1143. Димитровски Тодор, Некои аспекти на усвојувањето на стандардниот јазик кај нас, во: Јазикот во јавната комуникација, [13]—17.

1144. Димитровски Тодор, Транскрипција на текстовите на Коле Неделковски, ЛЗБ XXVIII, 6 (1981) 37—46.

1145. Димитровски Тодор, Трудови на акад. Блаже Конески за нашиот писмен јазик низ вековите и за јазикот на македонската народна поезија. (По повод на книгите: Од историјата на јазикот на словенската писменост во Македонија (1975) и Јазикот на македонската народна поезија (1971), ЛЗБ XXVIII, 5 (1981) 123—139. Приказ.

1146. Доковски Томе, Пендовски Методи, Зиглин Стефан, Некои согледавања за примената на јазикот во Радио-телевизија Скопје, во: Јазикот во јавната комуникација, [29]—33.

1147. Дрвошанов Васил, Зеница, ЛЗБ XXVIII, 6 (1981) 97—98.
Јазичен потсетник.

1148. Дрвошанов Васил, Лексичката изоглоса *ѝледа*/|*ѝули* во македонските дијалекти, ЛЗБ XXVIII, 5 (1981) 121—122.
Јазичен потсетник.

1149. Дрвошанов Васил, Називите на црквата (*cupilla*) во македонските говори, ЛЗБ XXVIII, 2 (1981) 55—59.

1150. Ермакова Л., в. бр. 1179.

1151. Здравковски Славко, Практичната проблематика на македонскиот литературен јазик, во: Плодна лингвистичка дејност на Благоја Корубин, 24—28.

1152. Зиглин Стефан, в. бр. 1146.

1153. Илиевски Петар Хр., Внатрешни и надворешни фактори на развојот на македонскиот третосложен акцент, ЛЗБ XXVIII, 4 (1981) 35—42.

1154. Илиевски П[етар] Хр., Учество на грчкороманската јазична средина во формирањето на македонскиот третосложен акцент, Прил., МАНУ. Одд. за лингв. и лит. наука, VI, 2 (1981) [35]—58.

Резиме на англиски.

1155. Јашар-Настева Оливера, Лексичко-семантичкиот подсистем на бои во современиот македонски јазик. Прилог кон проучувањето на хроматската терминологија, Прил. МАНУ. Одд. за лингв. и лит. наука VI, 2 (1981) [59]—75.

Резиме на француски.

1156. Јазикот во јавната комуникација. Зборник на трудови поднесени на конференцијата одржана во Скопје од 21 до 23 ноември 1979 година. Скопје, изд. Друштво за применета лингвистика на Македонија, 1981, 188 стр., 8°. Содржи реферати од областа на јазикот во јавната комуникација, во средствата за масовно комуницирање и во училиштата. Прилози.

1157. Јордански Јордан, Вокализмот и консонантизмот при артикулирањето на фонемите, во: Јазикот во јавната комуникација, [95]—97.

1158. Kaynak Ismail, An analysis and evaluation of the use of the turkish words, expressions and proverbs in the collected works of Marko Cepenkov, во: Симпозиум посветен на животот и делото на Марко Цепенков, [309]—311.

Резиме на македонски.

1159. Каровски Јазо, Словите на постскиот јазик на Марко Цепенков, во: Симпозиум посветен на животот и делото на Марко Цепенков, [313]—320.

Резиме на англиски.

1160. Кепески Круме, За местото во реченицата на глаголот *сум-биде*, ЛЗБ XXVIII, 2 (1981) 126—127.

Јазичен потсетник.

1161. Кепески Круме, Јазикот на Марко Цепенков во личните творби и во собраните народни приказни, во: Симпозиум посветен на животот и делото на Марко Цепенков [321]—334.

Резиме на англиски.

1162. Киш Маријана, Називите за „качамак“ (герм. Polenta) во македонските говори, ЛЗБ XXVIII, 1 (1981) 43—51.

1163. Киш Маријана, Одраз на едно време во јазикот на весникот „Нова Македонија“, во: Јазикот во јавната комуникација, [42]—46.

1164. Конески Блаже, Граматика на македонскиот литературен јазик, Дел I и II. Скопје, Култура, Македонска книга, Мисла, Наша книга, 1981, 551, 8°.

1165. Конески Блаже, За македонскиот литературен јазик. Скопје, Култура, Македонска книга, Мисла, Наша книга, 1981, 337, 8°.

1166. Конески Блаже, Историја на македонскиот јазик. Скопје, Култура, Македонска книга, Мисла, Наша книга, 1981, 239, 8°.

1167. Конески Блаже, Јазична споредба меѓу записите на Марко Цепенков и некои други македонски текстови од XIX век, во: Симпозиум посветен на животот и делото на Марко Цепенков, [325]—342.

Резиме на англиски.

1168. Конески Блаже, Јазични теми. Скопје, Мисла, 1981, стр. 299+[3], 8°. Содржина: Од историјата на јазикот на словенската писменост во Македонија: Стариот период. Новиот период; и Јазикот на македонската народна поезија. Со разговор од Тодор Димитровски, стр. 281—299.

1169. Конески К[ирил], в. бр. 1135.

1170. Конески Кирил, За употребата на формите *ке бидам* — *ке сум* во македонскиот јазик, во: Предавања. 14. семинар ... [77]—86.

1171. Конечни Евица, Номинализацијата во јазикот на англиската и македонската стручно-научна литература. Докторска дисертација. Скопје: Универзитете „Кирил и Методиј“ — Филолошки факултет, 1981, 326 л., 4°.

1172. Korubin Blagoja, Accent of Foreign Words in the Macedonian Language, MR XI, 1 (1981) 74—82.

1173. Корубин Благоје, За именките од типот меаца кафеана во македонскиот јазик (Кон зборообразувањето), ЛЗБ XXVIII, 3 (1981) 109—113.

Јазичен потсетник.

1174. Корубин Благоја, Збирната множина во македонскиот литературен јазик, ЛЗБ XXVIII, 2 (1981) 3—11.

1175. Корубин Благоја, Лексичките заемки во македонскиот јазик во врска со некои екстралингвистички фактори, во: Предавања. 14. семинар ... [63]—75.

1176. Корубин Благоја, Литературнојазичната норма и јазикот на јавната комуникација, во: Јазикот на јавната комуникација, [8]—12.

1177. Kravar Miroslav, Tonski heksametar u gradi makedonskoga jezika, ЖА XXXI, св. 1—2 (1981) 297—304.
Резиме на немачком.

1178. Марков Борис, За функционирањето на префиксните и префиксно-суфиксните именки во македонскиот јазик, во: Предавања. 14. семинар ... [49]—61.
Резиме на руски.

1179. Марков Б. и Ермакова Л., Краток фразеолошки руско-македонски речник. Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“, 1981, 83, 8°.

1180. Марков Борис, Македонски презимиња изведени од женско лично име или прекар, ЛЗБ XXVIII, 3 (1981) 13—17.

1181. Марков Борис, Скратеници во современиот македонски јазик, во: Јазикот во јавната комуникација, [177]—185.

1182. Милчин Илија, Јазикот на нашата сцена, ЛЗБ XXVIII, 5 (1981) 37—42.

1183. Минова-Гуркова Лилјана, Глаголи со вградена негација, ЛЗБ XXVIII, 3 (1981) 115—117.
Јазичен потсетник.

1184. Минова-Гуркова Лилјана, Го користам случајот ... ЛЗБ XXVIII, 2 (1981) 127—129.
Јазичен потсетник.

1185. Минова-Гуркова Лилјана, Еден од оние режисери ... ЛЗБ XXVIII, 2 (1981) 122—123.
За релативните реченици во македонскиот литературен јазик. Јазичен потсетник

1186. Минова-Гуркова Лилјана, Забелешки за предлогот меѓу, ЛЗБ XXVIII 3 (1981) 113—115.
Јазичен потсетник.

1187. Минова-Гуркова Лилјана, Заедничкото кај одделни видови сложени реченици, ЛЗБ XXVIII, 6 (1981) 93—96.
Јазичен потсетник.

1188. Минова-Гуркова Лилјана, Литературните јазици-норма и развој, во: Плодна лингвистичка дејност на Благоја Корубин, 7—11.

1189. Минова-Гуркова Лилјана, Македонски јазик за странци (Морфолошко-синтаксички и лексичко-стилистички вежби), Решенија на вежбите со коментари. Скопје, Универзитет „Кирил и Методиј“ — Семинар за македонски јазик, литература и култура, 1981, 69, 8°.

- 1190. Минова-Ѓуркова Лилјана**, Македонски јазик за странци. (Морфолошко-синтаксички и лексичко-стилистички вежби), Скопје, Универзитет „Кирил и Методиј“ — Семинар за македонски јазик, литература и култура, 1981, 112, 8°. Со текстови.
- 1191. Минова-Ѓуркова Лилјана**, Можен начин за означување повторливи дејства, ЛЗБ XXVIII, 4 (1981) 110—111.
Јазичен потсетник.
- 1192. Минова-Ѓуркова Лилјана**, Некои карактеристики на јазикот на нашиот печат, во: Предавања. 14. семинар ... [119]—131.
- 1193. Минова-Ѓуркова Лилјана**, Се шетаме или шетаме? ЛЗБ XXVIII, 4 (1981) 113—114.
Јазичен потсетник.
- 1194. Минова-Ѓуркова Лилјана**, Формите за сегашно време од свршени глаголи. ЛЗБ XXVIII, 4 (1981) 109—110.
Јазичен потсетник.
- 1195. Миовски Мито**, в. бр. 1231.
- 1196. Митева Димка**, За придавките на *-иштен* во македонскиот јазик, ЛЗБ XXVIII, 5 (1981) 119—120.
Јазичен потсетник.
- 1197. Митева Димка**, Значењата и употребата на *дури* (врз примери од јазикот на македонската народна поезија), ЛЗБ XXVIII, 6 (1981) 47—52.
- 1198. Митева Димка**, Лексемата дуца во јазикот на македонската народна поезија, ЛЗБ XXVIII, 3 (1981) 27—35.
- 1199. Митева Димка**, Странската лексика во македонскиот јазик, во: Плодна лингвистичка дејност на Благоја Корубин, 16—20.
- 1200. Mokrov Voro**, The Struggle for the Macedonian Language in Mid-Nineteenth Century, MR XI, 2 (1981) 146—160.
- 1201. Николовска Елица**, Јазичната зависност на децата на преодот од предучилишната во училишната возраст, во: Јазикот во јавната комуникација, [74]—85.
- 1202. Николовска Елица**, Култура на читањето. 1. Правилноста и логичноста на читањето, ЛЗБ XXVIII, 3 (1981) 69—81.
- 1203. Николовска Елица**, Опишувањето во усното и писменото изразување на учениците, ЛЗБ XXVIII, 2 (1981) 101—113.
- 1204. Николовска Елица**, Планирање во наставата по македонскиот јазик, ЛЗБ XXVIII, 6 (1981) 83—92.
- 1205. Николовска Елица, Николовски Атанас**, Усното и писменото изразување во наставните програми по македонскиот јазик, ПД XXXV (1981) 5—6, [37]—47.
- 1206. Николовски Атанас**, Варијанти на раскажувањето во основното училиште, ЛЗБ XXVIII, 5 (1981) 95—107.
- 1207. Николовски Атанас**, Дијалектни одгласи во синтаксата на ученичкиот пишан говор, во: Јазикот во јавната комуникација, [98]—105.

1208. **Николовски Атанас**, Култура на читањето. 2. Изразноста на читањето, ЛЗБ XXVIII, 3 (1981) 83—108.
1209. **Паноска Ружа**, Перспективноста на прозниот јазик на Марко Цепенков, во: Симпозиум посетен на животот и делото на Марко Цепенков, [342]—346. Резиме на англиски.
1210. **Peev Kosta**, в. бр. 847.
1211. **Пендовски Методи**, в. бр. 1146.
1212. **Поленавовиќ Харалампие**, За еден збор во една песна на Константин Миладинов, ЛЗБ XXVIII, 2 (1981) 121—122.
За зборот „золен“ од песната „Еѓуптин делиа“. Јазичен потсетник.
1213. **Предавања на XIV семинар за македонски јазик, литература и култура**, Скопје и Охрид, 7. VIII—28. VIII 1981, Скопје, Универзитет „Кирил и Методиј“ — Семинар за македонски јазик, литература и култура 1981, 374, 8^о.
Содржина: Македонски јазик. Македонска книжевност. Историја, историја на уметноста, архитектура, музика и државноправна историја на Македонија. Адреси на учесниците, предавачите и лекторите.
1214. **Ризовски Живко Ст.**, Прашања од областа на синтаксата на македонскиот јазик, во: Плодна лингвистичка дејност на Благоја Корубин, 11—16.
1215. **Ристевски Стојан**, Литературниот јазик и дијалектно-месниот говор во говорната пракса на учениците (Испитување), ПД XXXV, 3—4 (1981) [51]—64.
1216. **Спасов Људмил**, Наставата по македонски јазик како предмет на научно испитување (Д-р Ружа Паноска, Методика на наставата по македонски јазик, Просветно дело, Скопје, 1980), ЛЗБ XXVIII, 1 (1981) 131—132.
Прикази.
1217. **Спасов Људмил**, Неколку маргиналии во врска со категоријата преодност односно непреодност на глаголите во македонскиот литературен јазик, ЛЗБ XXVIII, 1 (1981) 21—35.
1218. **Спасов Људмил**, Процирувањето на валентноста на глаголите како литературен факт (врз основа на македонски јазичен материјал), Сов XXXI, 5—6 (1981) 113—119.
1219. **Стаматовски Трајко**, Македонскиот јазик во периодот меѓу двете светски војни, ЛЗБ XXVIII, 3 (1981) 3—12.
1220. **Станковска Љубица**, Прашања од областа на ономастиката, во: Плодна лингвистичка дејност на Благоја Корубин, 20—24.
1221. **Степаноски Наум**, Примената на јазикот во усниот говор и писмената кореспонденција во општина Охрид, во: Јазикот во јавната комуникација, [111]—119.
1222. **Трајков Ѓорѓи**, Јазикот во наставната практика, ЛЗБ XXVIII, 2 (1981) 115—120.
Дел од рефератот „Примената на македонскиот литературен јазик во наставата на основното и средното образование“ поднесен на Првата регионална средба на просветните работници од Источна Македонија.
1223. **Трајков Ѓорѓи**, Примена на македонскиот литературен јазик во наставата на основното и средното образование (Пилог од согледувањето во регионот на Источна Македонија) ПД XXXV, 1—2 (1981) [65]—77.

1224. **Топев К[рум]**, в. бр. 1135.
1225. **Угринова-Скаловска [Радмила]**, в. бр. 1135.
1226. **Угринова-Скаловска Радмила**, Кажувањето на Марко Цепенков и црковнословенската традиција, во: Симпозиум посветен на животот и делото на Марко Цепенков, [347]—353.
Резиме на англиски.
1227. **Фололошки описи на македонските говори**, 625—822 стр., в. бр. 847.
1228. **Цветкова Марија**, Значењето на стручниот јазик и потребата за негово научно проучување, во: Зборник на трудови. Универзитет во Битола — Факултет за туризам и угостителство, 1981, 129—133.
1229. **Првенковски Душан, Бранислав Грујиќ**, Англиско-македонски речник. Скопје, „Просветно дело“ 1981. 422, 16°.
1230. **Чапуре Илија**, Некои аспекти на социјалната дијалектологија кај нас, ЛЗБ XXVIII, 2 (1981) 61—67.
1231. **Џукески Александар**, Значаен прилог кон македонската лексика (Мито Миовски: Лексиката во текстовите на Јоаким Крчовски, НИО „Студентски збор“, Скопје 1980, стр. 166) ЛЗБ XXVIII, 3 (1981) 123—126.
Приказ.
1232. **Џукески Александар**, Значајно оставарувања во областа на културата на јазикот. (Благоја Корубин: Јазикот наш денешен, книга 3, НИО „Студентски збор“, Скопје, 1980), ЛЗБ XXVIII, 6 (1981) 99—102.
Приказ.
1233. **Џукески Александар**, Јазикот на Григор Прличев во една негова беседа од 1866 година, во: Предавања ... 14. семинар ... [87]—100.
1234. **Џукески Александар**, Можности за бројно определување на именката *кадар*, ЛЗБ XXVIII, 4 (1981) 111—113.
Јазичен потсетник.
1235. **Џукески Александар**, Неодбележано правило за употребата на *j* во македонскиот правопис, ЛЗБ XXVIII, 1 (1981) 115—116.
Јазичен потсетник.
1236. **Џукески Александар**, Редот на зборовите во финалните реченици, ЛЗБ XXVIII, 1 (1981) 108—110.
1237. **Џукески Александар**, Согласување на индиректниот предмет, ЛЗБ XXVIII, 2 (1981) 123—126.
Јазичен потсетник.
1238. **Dzhukeski Aleksandar**, The Macedonian Literary Language, MR XI (1981) 3, 289—298.
1239. **Шапкалиска Теодорка**, Дијалектната лексика во некои дела од македонската современа проза, Сов. XXXI, 1 (1981) 64—73.
1240. **Школарова-Љоровска Германија**, Употребата и значењето на лексемата *како* во јазикот на македонската народна поезија, ЛЗБ XXVIII, 5 (1981) 43—49.

6) Фолклор

- 1241. Вражиновски Танас**, Илинденски прозең револуционерен фолклор. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 1981, 327, 8°. Посебни изданија, книга 8.
Содржина:
I. Илинденскиот прозең револуционерен фолклор.
II. Илинденски народни преданија и кажувања.
Избор и редакција Танас Вражиновски. Забелешки. Регистри. Резиме на француски.
- 1242. Вражиновски Танас**, Македонските преданија за места. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 1979, 69+[3], 8°. Резиме на француски.
- 1243. Здравковски Цане**, Фолклорни елементи во творештвото на писателот Иван Точко, ЛЗБ XXVIII, 3 (1981) 59—68.
- 1244. Јаќоски Воислав**, Епско-лирската народна песна на Македонците Муслимани, Сов XXXI, 1 (1981) 24—45.
- 1245. Китевски Марко**, Кирил Пенушлиски: Македонскиот фолклор, Сов XXXI, 10 (1981) 138—140.
Приказ.
- 1246. Китевски Марко**, Стале Попов и народните приказни, Сов XXXI, 5—6 (1981) 74—83.
- 1247. Милошевска Марија**, Издавачка дејност од областа на фолклористиката (Танас Вражиновски: Илинденски прозең револуционерен фолклор; Коле Симитчиев: Марко Крале во македонската народна епика, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје, 1981; „Народно стваралаштво, Фолклор“ св. 77, 1981 г. посветено на академикот Харалампие Поленакоски), ЛЗБ XXVIII, 6 (1981) 102—109.
Приказ.
- 1248. Органџиева Цветанка**, Карактеристиките на епските песни на Македонците-Муслимани од Делчевско (Пијанец), Скопје, Институт за фолклор „Марко Цепенков“ 1981, 52, 8°. Резиме на француски.
- 1249. Пенушлиски Кирил**, Македонски еротски приказни. Скопје, Мисла, 1981, 273+илустр. 8°. Библиографија. Регистри. Поговор. Речник.
- 1250. Пенушлиски Кирил**, Македонскиот фолклор. Скопје: Мисла, 1981, 372+[1], 8°. Зборник. Поговор од Томе Саздов. В. и бр. 1245.
- 1251. Пенушлиски Кирил**, Стоидваесетгодишнината на Зборникот на Миладиновци, (1861—1981), во: Предавања на 14. семинар ... ([173]—182.
- 1252. Ристески Милац**, Зборник на револуционерно-борбени песни. Скопје, НИО „Студентски збор“, 1981, 278+[9], 8°. Предговор. Поговор. Библиографски податоци. Речник. Регистри.
- 1253. Саздов Томе**, Народната епика во творештвото на Коле Неделковски, Сов XXXI, 4 (1981) 147—151.

1254. Саздов Томе, Преглед на македонската народна проза, Второ издание, Скопје, Култура, 1981, 156+[2], 8°.

1255. Симпозиум посветен на животот и делото на Марко Цепенков, Прилеп, 15—17 ноември 1979, Скопје, Македонска академија на науките и уметностите, Друштво за наука и уметност, Прилеп, 1981, 463+III, 8°.
Зборник трудови.

Содржина: Уводен збор. Поздравни говори. Личноста и делото на Цепенков. За јазикот на Цепенков. Балканскиот фолклор во времето на Цепенков.
Резиме на англиски.

1256. Стојчевска-Анѓиќ Вера, Кон изворите на некои народни песни забележени во Македонија, ЛЗБ XXVIII, 5 (1981) 109—113.

1257. Стојчевска-Анѓиќ Вера, Од книжевен текст до народна умотворба, Раз XXIII, 1 (1981) [42]—52.
Текстови во прилог.

1258. Тренески Блаже, Стојна ситноода. Лирски народни песни од Охридско. Скопје, НИО „Студентски збор“, 1981, 148+[7], 8°.
Поговор. Речник.

1259. Тушевски Ванчо, Изворот на една македонска народна приказна записана од Стефан И. Верковиќ, ГЗБФилолФУС 5 (1979/1982), [253]—264.
Резиме на руски.

1260. Цукески Александар, Македонски песни за Народноослободителната борба, (Изданото на Институтот за фолклор „Марко Цепенков“ — Скопје, Македонско народно творештво, народни песни, книга 3, Скопје, 1980), ЛЗБ XXVIII, 2, (1981) стр. 131—135.

Х. Словеначки језик

а) **Slovenska kajžna slovenščina, slovnica, fonetika, pravorečje, pravopis metrika, stil, metodika, pouka**

1261. Sedilnik Marjan, Nova jezikovna vadnica za osnovno šolo (Franc Žagar, Naš jezik 6, Mladinska knjiga, Ljubljana 1980, 155 strani). JiS XXVI (1980/81) št. 5 str. 188—189.
Ocena.

1262. Ciperle J., Klasični jeziki in učne ustanove pri Slovencih do leta 1918, ЖА XXX, св. 1—2 (1980) 265—278.
Резиме на немачком.

1263. Gradišnik Janez, Domneve z 'naj'. JiS XXVII (1981/82) št. 1 str. 23—24.

1264. Gradišnik Janez, Neustrezen prevod. JiS XXVI (1980/81) št. 6 str. 209—213.
Ocena prevoda: John Fowles, Žena Francoskega poročnika. Prev. Jaka Štular. Lj., Mladinska knjiga 1979.

1265. Gradišnik Janez, Še znamo slovensko? V Celju, Mohorjeva družba, 1981, 149 str. 8°.

1266. Gjurin Velemir в. бр. 1287.

1267. Gjurin Velemir, Sopomenskost besed cilj, namen in smoter. JiS XXVI (1980/81) št. 4 str. 122—125.

- 1268. Herman Bogdana**, Kdaj bo novi slovenski pravopis? *Komunist* XXXIX (1981) št. 2 str. 19.
- 1269. Jug-Kranjec Hermína**, O pomenski in stilni vlogi besednega reda pri oblikovanju sporočilne perspektive povedi. *JiS* XXVII (1981/82) št. 2/3 str. 37—42.
- 1270. Kravar Miroslav**, Klasička metrika u slovenskom pjesništvu II: Prešernov izbor između metra i ritma. Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1981), str. 441—454.
Povzetek v nemščini.
- 1271. Korošec Tomo**, Besediloslovna vprašanja slovenščine. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture XVII (1981) str. 173—186.
- 1272. Kunst-Gnamuš Olga**, Od pomena do oblike povedi. *JiS* XXVI (1980/81) št. 5 str. 163—171.
- 1273. Kunst-Gnamuš Olga**, Pomenska sestava povedi. Ljubljana, Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja, 1981, 187 str. 8°. (Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani. 31)
- 1274. Müller Jaka**, France Novak: „Poslovni in uradovalni jezik“, Ljubljana, 1980. Naši razgledi XXX (1981) št. 20 str. 579.
Ocena.
- 1275. Müller Jaka**, Pomenoslovje samostalniških besed. *JiS* XXVII (1981/82) št. 1 str. 10—16.
- 1276. Moder Janko**, O sodobno zapletenem jeziku. Naši razgledi XXX (1981) št. 4, str. 93—94.
- 1277. Načrt pravil za novi slovenski pravopis**. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik. Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1981, XI + 210 str. 8°.
- 1278. Naloge ZK v družbeni akciji za razvoj slovenskega jezika in jezikovne kulture**. *Komunist* XXXIX (1981) št. 7 str. 18—19.
- 1279. Neweklowsky Gerhard**, Nekatere posebnosti tvorbe slovenskih samostalnikov v južnoslovanskem kontekstu. *SR* XXIX (1981) št. 4 str. 413—422.
Povzetek v nemščini.
- 1280. Novak France**, B. 5p. 1274.
- 1281. Ocvirk Anton**, B. 5p. 1284.
- 1282. Pertl Eman**, Kako naj se ravnamo pri oblikovanju slovenskega pridevnika, izhajajočega iz latinskih ali grških strokovnih izrazov? *Zdravstveni vestnik L* (1981) št. 2 str. 108.
Pismo na prispevek E. Pertla in odgovor avtorja (B. Ogrizek, E. Pertl) na str. 139.
- 1283. Podbevšek Katja**, Menjavanje izravnih prvin v sodobni slovenski dramatik. *SR* XXIX (1981) št. 1 str. 43—58.
Povzetek v nemščini.
- 1284. Pretnar Tone**, Ocvirkov pogled na zgodovino in zgradbo slovenskega verza skozi prizmo evropskih verznihi sistemov. *SR* XXIX (1981) št. 1 str. 95—99.

Ocena: Anton Ocvirk, Evropski verzni sistemi in slovenski verz, Ljubljana, Državna založba Slovenije 1980.

1285. Pretnar Tone, Prešernov in Vrazov jamski enajsterec. Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1981) str. 455—473.

Povzetek v poljščini.

1286. Simonič Lidija, O jeziku v Butalcih. Gledališki list SNG Maribor drama XXXV (1980/81) št. 6 str. 108—109.

1287. Slovenska zvrstna besedila. Uredil Jože Toporišič. Sourednik Velemir Gjurin. Ljubljana, Filozofska fakulteta, 1981, 637 str. 8°.

1288. Suhadolnik Stane, Breznikove raziskave morfonoloških vprašanj slovenskega knjižnega jezika iz druge polovice 19. stoletja. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture XVII (1981) str. 143—162.

1289. Toporišič Jože, B. бр. 1287.

1290. Toporišič Jože, Brez potrebe mimo domačega besedja. JiS XXVI (1980/81) št. 4 str. 134.

1291. Toporišič Jože, Dinamika razvoja slovenskega knjižnega jezika. JiS XXVI (1980/81) št. 6 str. 193—199.

1292. Toporišič Jože, K teoriji spola v slovenskem (knjižnem) jeziku. SR XXIX (1981) št. 1 str. 79—94.

Povzetek v angleščini.

1293. Toporišič Jože, Preveč žbljev (Hipolit bi rekel: klincev). JiS XXVI (1980/81) št. 4 str. 134.

O ponavljanju besede ali besedne zveze v prekratkih razdaljah.

1294. Toporišič Jože, Slowenisch als Fremdsprache. Linguistica XXI (1981) str. 299—315.

Povzetek v slovenščini.

1295. Toporišič Jože, Slovenščina ni nič težja od drugih jezikov. Slovenski koledar 1981 str. 61—63.

O poučevanju slovenščine kot tujega jezika.

1296. Toporišič Jože, Stilne negode. JiS XXVI (1980/81) št. 4 str. 133.

O odvečni rabi besed proces in problem.

1297. Toporišič Jože, Strukturalno pomenoslovje besed. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture XVII (1981) str. 95—112.

1298. Vidovič-Muha Ada, Pomenske skupine nekakovostnih izpeljanih pridevnikov SR XXIX (1981) št. 1 str. 19—42.

Povzetek v angleščini.

1299. Žagar Franc, B. бр. 1261.

1300. Žagar Franc, Jezikovni učbenik in njegova uporaba pri pouku. JiS XXVII (1981/82) št. 1 str. 16—20.

1301. Žagar Franc, Poučevanje frazeologije v osnovni šoli. JiS XXVI (1980/81) št. 5 str. 178—179.

- 1302. Žigon Joka**, Stoletna burka. Loški razgledi XXIX (1981) str. 312—313.
Bralec — bravec.
- a) Zgodovina jezika, etimologija, dialekti, objava in obravnava ljudskega slovstva in starih besedil**
- 1303. Benedik Francka**, v. бр. 847.
- 1304. Domej Teodor**, Novoodkrite stenske slike na Dholici: pomemben kulturno-zgodovinski spomenik. Slovenski vestnik XXXVI (1981) št. 25 str. 7.
Tudi o slov. napisih iz 18. stol.
- 1305. Dravec Josip**, Glasbena folklor a Priekije. Pesmi. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1981, 525 str. 8°. (Dela SAZU. 36. Razred za filološke in literarne vede. 11.)
- 1306. Fonološki opisi slovenskih govorov**, 27—218 стр., в. бр. 847.
- 1307. Godnič-Godini Neva**, Gradivo za Kraški leksikon s posebnim ozirom na posredovalno vlogo kraščine. Slovensko morje in zaleđe 1981 št. 4/5 str. 137—152.
- 1308. Goljevšček Alenka**, Mit in slovenska ljudska pesem. (Odlomek iz istoimenske knjige, ki bo izšla pri Slovenski matici). Sodobnost XXIX (1981) št. 11 str. 1058—1087.
- 1309. Grad Anton**, Nekaj obrobnih pripomb k Brižinskim spomenikom. SR XXIX (1981) št. 1 str. 69—77.
Povzetek v nemščini.
- 1310. Grad Anton**, Starejši grecizmi v slovenščini (II), Linguistica XXI (1981) str. 165—173.
- 1311. Hafner S.**, в. бр. 1335.
- 1312. Hafner Stanko**, Dvojezičnost, temeljni problem slovenistike na Koroškem. SR XXIX (1981) št. 4 str. 423—434.
Povzetek v nemščini.
- 1313. Karničar Ludvik**, Oblikoslovne premene ženske a-jevske sklanjatve v govoru Obirja in Sel. SR XXIX (1981) št. 4 str. 453—462.
- 1314. Klinček Ilesnikov**, Zbral, uredil, spremno besedo in opombe napisal Marko Terseglav. V Ljubljani, Cankarjeva založba, 1981, 210 str. 8°. (Žepna knjiga).
Zbirka slovenskih erotičnih ljudskih pesmi.
- 1315. Korošec Tomo**, O Levstikovem publicističnem jeziku v Napreju. SR XXIX (1981) št. 4 str. 351—371.
Povzetek v angleščini.
- 1316. Kumer Zmaga**, в. бр. 1343.
- 1317. Lipovec Albinca**, в. бр. 847.
- 1318. Logar Tine**, в. бр. 847.
- 1319. Logar Tine**, Govor kraja Podlešče na Banjšicah (glasoslovna študija). Goriški letnik VIII (1981) str. 275—283.
- 1320. Logar Tine**, Govor Repenj — Kopitarjevega rojstnega kraja. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture XVII (1981) str. 129—141.

- 1321. Ložar Rajko**, K teoriji o skandinavskem izvoru Slovencev. Most 1981 št. 61/62 str. 13—31.
Polemika s Francem Jezo.
- 1322. Mahnič Joža**, Domača pokrajina in govorica pri Prešernu. JiS XXVI (1980/81) št. 6 str. 200—208.
- 1323. Matičetov Milko**, v. бр. 1343.
- 1324. Matičetov Milko**, Ljudsko slovstvo v slovenski literarni zgodovini. (Povzetek.) Glasnik Slovenske matice V (1981) št. 2 str. 55—57.
- 1325. Matičetov Milko**, Pred izbiro pisave za rezijanščino. Jadranski koledar 1981 str. 117—121.
- 1326. Merkuš Pavle**, Nadiški rokopis o zdravilstvu. Jadranski koledar 1981. 129—155. Z objavo faksimila in prepisa.
- 1327. Novak France**, v. бр. 847.
- 1328. Novak Vilko**, Stare ljudske molitve. Znamenje XI (1981) št. 2 str. 112—117.
- 1329. Orožen Martina**, v. бр. 847.
- 1330. Orožen Martina**, Arhaizacija jezika v Jurčič-Levstikovem Tugomerju. SR XXIX (1981) št. 4 str. 383—400.
Povzeek v angleščini.
- 1331. Orožen Martina**, Jezikovne značilnosti Jurčičeve humoreske Kozlovska sodba v Višnji gori. JiS XXVI (1980/81) št. 7/8 str. 271—275.
- 1332. Orožen Martina**, Kako pojmovati Kopitarjevo opredelitev za ljudsko osnovo slovenskega knjižnega jezika. SR XXIX (1981) št. 2 str. 187—200.
Povzetek v angleščini.
- 1333. Orožen Martina**, Slovenski knjižni jezik in zaton pokrajinskih različic v prvi polovici 19. stoletja. Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1981), str. 421—439.
Povzetek v nemščini.
- 1334. Orzechowska Hanna**, Składnia między wierszami Gramatyki B. Kopitara. Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1981), str. 409—420.
Povzetek v slovenščini.
- 1335. Petrović Dragoljub**, S. Hafner und E. Prunč: Lexikalische Inventarisierung der slovenischen Volkssprache in Kärnten, ЗМСФЛ XXIV/1 (1981) 189—191.
Приказ.
- 1336. Pfandl Heinrich**, K regionalni porazdelitvi izoleks v slovenskih narečjih na Koroškem. SR XXIX (1981) št. 4 str. 449—452.
- 1337. Pogorelec Breda**, Ustalitev pisne in knjižne norme slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture XVII (1981) str. 113—116.
- 1338. Prunč E.**, v. бр. 1335.

1339. Prunč Erik, Jezikoslovno anketiranje v dvojezičnih prostorih. SR XXIX (1981) št. 4 str. 435—446.
Povzetek v nemščini.

1340. Rigler Jakob, v. бр. 847.

1341. Rigler Jakob, K članku o rezijanski besedi za polento. SR XXIX (1981), št. 2 str. 215—218.
O: E. P. Hamp, Rezijansko jist 'polenta', SR 1980 str. 487—488.

1342. Schiavi Fachin Silvana, Parlato e scritto nella didattica bilingue. San Pietro al Natisono — Trieste, Editoriale stampa Triestina, 1981, 28 str. 8°.
O grafični realizaciji slovenskih narečij pri jezikovnem pouku v Benečiji.

1343. Slovenske ljudske pesmi. Druga knjiga. Pripovedne pesmi. 2. Uredili Zmaga Kumer, Milko Matičetov, Valens Vodušek. Ljubljana, Slovenska matica, 1981, XIII + 670 str. 4°.

1344. Smolik Marijan, Franc Veriti ali Jožef Burgar? Slovenski lekcionarji — Slovenščina v obrednikih III. Jis XXVI (1980/81) št. 5 str. 158—163.

1345. Suhadolnik Stanislav, Kopitarjeva (dopisovalna) slovenščina. SR XXIX (1981) št. 2 str. 171—186.
Povzetek v nemščini.

1346. Suhadolnik Stane, Linhartov Matiček v izdaji 1840. Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1981), str. 475—489.
Povzetek v ruščini. — O jeziku komedije „Veseli dan ali Matiček se ženi“ v Smoletovi izdaji.

1347. Terseglav Marko, v. бр. 1314.

1348. Toporišič Jože, v. бр. 847.

1349. Toporišič Jože, Kopitar — Prešeren — Čop. Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1981), str. 389—408.
Povzetek v angleščini.

1350. Toporišič Jože, Norma in predpis v Kopitarjevi slovnici. SR XXIX (1981) št. 2 str. 123—148.
Povzetek v angleščini.

1351. Tomasetig Ada, Pravce mojga tat an moje mame. Trst, Založništvo tržaškega tiska, 1981, 63 str. 8°. (Nediža. 5.)

1352. Vodušek Valens, v. br. 1343.

c) Strokovni in splošni slovarji, terminologija

1353. Debenjak Doris, Nemško-slovenski in slovensko-nemški slovar. 3., dopolnjena izd. V Ljubljani, Cankarjeva založba, 1981, XLVI + 608 str. 8°.

1354. Del Cott dr Rudolf, Medicinski terminološki slovar, popravljena in izpopravljena izd. — Ljubljana: Državna založba Slovenije, „Jože Moškrič“ (1980, Ljubljana) 303.

1355. Dembskij N., v. бр. 1363.

1356. **Gledališki besednjak**. Slovensko strokovno izrazje v gledališču, filmu in televiziji. Uredil Dušan Tomše, Ljubljana, Mestno gledališče ljubljansko, 1981, 612 str.

1357. **G[olias] J[anko]**, Nekaj tērminov iz naše samoupravnosti, v slovenščini, angleščini in nemščini — (kot dopolnilo petjezičnega „Glosarja ustave in samoupravljanja SFRJ, Ljubljana 1975). Mostovi 1981 št. 14 str. 23—28.

1358. **Gracej Hinko**, Poročilo o pripravah slovensko-japonskega slovarskega dela. Kolokvij slovenskih orientalistov „Orientalistični problemi“, 1980, Ljubljana, 1981, str. 38—42.

1359. **Grad Anton**, Angleško-slovenski slovar. 3. izd. Maribor, Obzorja, 1981, 598 str. 8°. (Glotta. 3.)

1360. **Grad Anton**, Slovene-English dictionary. 4. izd. Maribor, Obzorja, 1981, 441 str. 8°. (Glotta. 4.)

1361. **Gradišnik Janez**, Priročni slovensko-nemški slovar. 4. izd. Maribor, Obzorja, 1981, 397 str. 8°. (Glotta. 5.)

1362. **Javoršek Marija**, Angleško-slovenski slovar. Trst, Založništvo tržaškega tiska, 1981, 996 str. 8°.

1363. **J[esenik] V[iktor]**, Slovensko-francoski slovar (izvleček). Mostovi 1981 št. 14. str. 37—43.

Vzorec novega slovensko-francoskega slovarja, ki ga pripravljata N. Dembskij in V. Jesenik.

1364. **Jurančič Janko**, Naučni i stručno-idejni nivo slovenačke leksikografije pre i posle Đure Daničića, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 55—62.

Резиме на руском.

1365. **Jurančič Janko**, Slovensko-srbohrvaški slovar. Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1981, 1406 str. 8°.

1366. **Komac [Duša], [Ružena] Škerlj**, Angleško-slovenski in slovensko-angleški slovar. 5. izd. V. Ljubljani, Cankarjeva založba, 1981, 787 str. 8°.

1367. **Kotnik Janko**, Slovensko-italijanski slovar. 5. izd. Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1981, 799 str. 8°.

1368. **Kovač Polonca**, Slovarček tujk, „Tone Tomšič“ (1980, Ljubljana) 112.

1369. **Kraut Bojan**, O terminološki (ne)enotnosti. Strojniški vestnik XXVII (1981) št. 10/12 str. 207—208.

1370. **Mlakar Franc**, Slovenska elektrotehniška terminologija. Elektrotehniški vestnik XLVIII (1981) št. 4 str. 258—263.

1371. **Mlakar Franc**, Terminologija s področja mikrovalovnih instrumentov in impulzne tehnike. Elektrotehniški vestnik XLVIII (1981) št. 5 str. 306—310.

1372. **Mlakar Franc**, Terminologija s področja optičnih kablov za telekomunikacije. Elektrotehniški vestnik XLVIII (1981) št. 3 str. 133—136.

1373. Novak Franc, O delu za slovenski zgodovinski slovar na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. JiS XXVII (1981/82) št. 1 str. 32-ov. III.

1374. P. Š., Poizkus definicij nekaterih važnejših poimenovanj. Varilna tehnika XXX (1981) št. 1 str. 32.

1375. Paulin A[ndrej], O metalurškem strokovnem izrazoslovju — predlog za slovenski metalurški slovar. Nadaljevanje XV—XVII, črke O-Pre, str. 197—260. Rudarsko-metalurški zbornik XXVIII (1981) št. 1—4, priloga.

1376. Pediček Franc, Terminološki in semantični vidik usmerjenega izobraževanja. Anthropos 1981 št. 2/3 str. 57—66.

1377. Puharič Krešo, Nekaj vprašanj ustreznosti rabe strokovnega pravnega izrazoslovja. Združeno delo 1981 št. 3 str. 515—518.

1378. Splošni tehniški slovar. II. del. P—Ž. 2. izd. Ljubljana, Zveza inženirjev in tehnikov SR Slovenije, 1981, str. 873—1598. 8°.

1379. Tomše Dušan, v. бр. 1356.

1380. Škerlj [Ružena], v. br. 1366.

1381. Škerlj Ružena, Češko-slovenski slovar. Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1981, 678 str. 8°.

1382. Štular P., Osnovni pojmi o zvarih in varnih spojih. Varilna tehnika XXX (1981) št. 4 str. 123.

1383. Tomšič Francè, Priročni nemško-slovenski slovar. 3. izd. Maribor, Obzorja, 1981, 382 str. 8°. (Glotta. 2.)

1384. Toporišič Jože, Prvi slovenski slovar vojaškega izrazja. SR XXIX (1981) št. 1 str. 112—114.

Ocena: Vojaški slovar. Ljubljana, Partizanska knjiga 1977.

1385. Ur., 9. snopič 16-jezičnega varilno tehničnega slovarja „Specialni načini varjenja“. Varilna tehnika XXX (1981) št. 3 str. 94.

Poročilo.

XI. Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрватског и ког страног језика)

1386. Ajeti Idriz, в. бр. 1422.

1387. Атанацковић Лаза, в. бр. 1480.

1388. Babić Stjepan, Stilske odrednice u našim rječnicima, Jezik 28, br. 3 (veljača 1981, Zagreb) 79—91.

Rezime na engleskom.

1389. Bakić ing. Milenko, Školski rečnik za saobraćajnu struku, Zavod za izdavanje udžbenika (1981, Novi Sad) 64.

1390. Bardhi Mehdi, в. бр. 1422.

- 1391. Benini Nataša**, Francusko hrvatski ili srpski i hrvatsko ili srpsko francuski džepni rječnik za osnovnu školu, 2. promijenjeno i dopunjeno izd., Školska knjiga (1981, Zagreb) 265.
- 1392. Benson Morton**, Englesko-srpskohrvatski rečnik, 2. ispravljeno izd., „Prosveta”, „Delo” (1980, Beograd, Ljubljana) 669.
- 1393. Benson Morton**, Srpskohrvatsko-engleski rečnik, 2. prerađeno i dopunjeno izd., Prosveta (1980, Beograd) 769.
- 1394. Bojanin S**, в. бр. 1467.
- 1395. Brkić Svetozar i Momčilović Branko**, Srpskohrvatsko-engleski rečnik, Beogradski izdavačko-grafički zavod (1980, Beograd) 416.
- 1396. Brozović Blanka i Gerčan Oktavija**, Englesko hrvatski ili srpski i hrvatsko ili srpsko engleski džepni rječnik: za osnovnu školu, 8. izd., Školska knjiga (1981, Zagreb) 322.
- 1397. Bujas Željko**, Stvaranje dvojezične leksikografske datoteke ručnim preokretanjem i njezino vrednovanje, Filologija 10, JAZU (1980—1981, Zagreb) 199—212.
Rezime na engleskom.
- 1398. Venturin Radomir**, в. бр. 1471.
- 1399. Vince Zlatko**, Odjek Daničićeve koncepcije Akademijina Rječnika, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 391—400.
Резиме на француском.
- 1400. Volos Renata**, в. бр. 1471.
- 1401. Vončina Josip**, Sređenost građe u Daničićevu Rječniku iz književnih starina srpskih, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 365—369.
Резиме на немачком.
- 1402. Voronjec Dimitrije**, в. бр. 1466.
- 1403. Вујаклија Милан**, Лексикон страних речи и израза, 3. допуњено изд., Просвета (1980, Београд) 1051.
- 1404. Vukić Momčilo**, Školski rečnik za metalsku struku, Zavod za izdavanje udžbenika (1981, Novi Sad) 64.
- 1405. Vukićević Branko**, Englesko-srpskohrvatski građevinski rečnik: sa posebnim osvrtom na izvođenje investicionih radova u inostranstvu = English-serbocroatian Dictionary of Construction Industries with Special Reference to Capital Works Abroad, priloge dali Gavriilo N. Filipović, Rastko V. Garić, Jelena J. Marković, Danica S. Mijović-Pijić, Branislav G. Romčević, Radmilo R. Savković, Privredni pregled (1981, Beograd) 516.
- 1406. Garić Rastko V.**, в. бр. 1405.
- 1407. Gerčan Oktavija**, в. бр. 1396.
- 1408. Гортан-Премк Даринка**, в. бр. 1468.
- 1409. Грицкат-Радуловић Ирена**, в. бр. 1468.

1410. **Грицак Ирена**, Лексикографски поступак у речницима САНУ и ЈАЗУ -- приказан на глаголима с грчким суфиксом *εα-*, НЈ н. с. XXV, св. 1—2 (1981) 3—23.

1411. **Grujić Branislav, Zidar Josip**, Rečnik nemačko-srpskohrvatski srpskohrvatsko-nemački sa kratkom gramatikom nemačkog jezika = Wörterbuch deutsch-serbocroatisch serbocroatisch-deutsch mit kurzer deutscher Grammatik, Obod, Medicinska knjiga (1980, Cetinje, Beograd, Zagreb) 838.

1412. **Grujić Branislav**, Rečnik francusko-srpskohrvatski, srpskohrvatsko-francuski sa kartkom gramatikom francuskog jezika = Dictionnaire francais-serbocroate, serbocroate-francais suivi d'une courte grammaire de langue francaise, 19. izd., Obod, Medicinska knjiga (1980, Cetinje, Beograd, Zagreb) 631.

1413. **Grujić Branislav**, Rečnik francusko-srpskohrvatski srpskohrvatsko-francuski sa kratkom gramatikom francuskog jezika = Dictionnaire francais-serbocroate serbocroate-francais suivi d'une courte grammaire de langue francaise, 20. izd., Obod, Medicinska knjiga (1981, Cetinje, Beograd, Zagreb) 631.

1414. **Грујић Бранислав и Шубин Никола**, Речник руско-српскохрватски српскохрватско-руски: са кратком граматику руског језика, 17. изд., „Обод”, „Медицинска књига” (1980, Цетиње, Београд, Загреб) 709.

1415. **Грујић Бранислав, Шубин Никола**, Речник руско-српскохрватски српскохрватско-руски са кратком граматику руског језика, Обод, Медицинска књига (1981, Цетиње, Београд, Загреб) 709.

1416. **Dajković dr Jovan**, Englesko-srpskohrvatski i srpskohrvatsko-engleski rečnik sinonima i antonima sa fonetskim izgovorom = An English-Serbocroatian and Serbocroatian-English Dictionary of Synonyms and Antonyms, 1. izd., Privredni pregled (1981, Beograd) 177.

1417. **Damjanović dr Vasilije**, Škoski pedagoški rečnik, Zavod za izdavanje udžbenika (1980, Novi Sad) 99.

1418. **Divković Marko**, Latinsko-hrvatski riječnik za škole, 3. izd. — „Naprijed”, „Liburnija” (1980, Zagreb, Rijeka) 1161.

1419. **Dmitrović Dušanka**, в. бр. 1453.

1420. **Drini Sulejman**, в. бр. 1422.

1421. **Đurđević Milorad**, Školski rečnik za elektrotehničku struku, Zavod za izdavanje udžbenika (1981, Novi Sad) 63.

1422. **Zajmi Abdullah, Bardhi Mehdi, Drini Sulejman, Mulaku Latif, Luboteni Gani, Imami Sitki**, Fjalor shqip-serbokroatisht — Albansko-srpskohrvatski rečnik, izd. Instituti Albanologjik i Prishtinës — Albanološki institut u Prištini (1981, Prishtinë — Priština) I—XVI, 1—1066.

Са око 50.000 речи и са додатком географских имена.

Уредник конзулент: проф. др Идриз Ајети.

1423. **Zidar Josip**, в. бр. 1411.

1424. **Ivir Vladimir**, в. бр. 1433.

1425. **Imami Sitki**, в. бр. 1422.

1426. **Imbrišić Ivanka**, Školski rečnik za hemijsko-tehnološku školu, Zavod za izdavanje udžbenika (1980, Novi Sad) 72.

1427. **Jeličić V.**, в. бр. 1467.
1428. **Јерковић Јован**, в. бр. 1446, 1447, 1448.
1429. **Јовановић Ранко**, в. бр. 1480.
1430. **Kaluđerski Smiljka**, Školski rečnik za prehrambenu struku, Zavod za izdavanje udžbenika (1980, Novi Sad) 62.
1431. **Kovačević Dušan**, Školski rečnik za ekonomsku i trgovinsku struku, Zavod za izdavanje udžbenika (1981, Novi Sad) 75.
1432. **Korać Tatjana**, в. бр. 1471.
1433. **Langenscheidtov džepni rječnik**, Dio I: Englesko-hrvatskosrpski rječnik, prema Edmundu Klattu sastavili Karla Cizelj, Vladimir Ivir, Dora Maček-Riffer, Leonardo Spalatin, Marijan Urbany, Mladost (1981, Zagreb) 564.
1434. **Leskovar Ema**, в. бр. 1490.
1435. **Lipovac-Radulović Vesna**, Romanizmi u Crnoj Gori — jugoistočni dio Boke Kotorske (1981, Cetinje—Titograd) 1—394.
1436. **Luboteni Gani**, в. бр. 1422.
1437. **Малић Драгица**, Рјечник ЈАЗУ као показатељ јединствености хрватско-српског дијалекта и посебности варијаната стандардног језика, НЈ н. с. XXV, св. 1—2 (1981) 24—62.
1438. **Marković Borivoje**, в. бр. 1466.
1439. **Marković Jelena, J.**, в. бр. 1405.
1440. **Матијашевић Фахра**, в. бр. 1468.
1441. **Maticki dr Milana**, Školski rečnik za zdravstvenu struku, Zavod za izdavanje udžbenika (1981, Novi Sad) 106.
1442. **Maček-Riffer Dora**, в. бр. 1433.
1443. **Menac Antica**, в. бр. 1469, 1471.
1444. **Mijović-Pijić Danica S.**, в. бр. 1405.
1445. **Milićev Zlatibor**, Školski rečnik za drvoprerađivačku struku, Zavod za izdavanje udžbenika (1981, Novi Sad) 64.
1446. **Минимални речник српскохрватског језика: српскохрватско-мађарски**, у редакцији Јована Јерковића и Радована Перинца, Завод за издавање уџбеника, „Минерва“ (1980, Нови Сад, Суботица) 143.
1447. **Minimalni rečnik srpskohrvatskog jezika: srpskohrvatsko-rusinski**, u redakciji Jovana Jerkovića i Radovana Perinca, Zavod za izdavanje udžbenika (1981, Novi Sad) 143.
1448. **Минимални речник српскохрватског језика: српскохрватско-словачки**, у редакцији Јована Јерковића и Радована Перинца, Завод за издавање уџбеника, „Минерва“ (1980, Нови Сад, Суботица) 143.

1449. Micić Stevan, Školski rečnik za kulturološko-umetničke struke, Zavod za izdavanje udžbenika (1981, Novi Sad) 99.

1450. Momčilović Branko, в. бр. 1395.

1451. Mrazović Pravica i Primorac Ružica, Nemačko-srpskohrvatski frazeološki rečnik: nemački idiomatski izrazi sa srpskohrvatskim ekvivalentima, Narodna knjiga (1981, Beograd) 1004.

1452. Mulaku Latif, в. бр. 1422.

1453. Nadrijski dr Đorđe, Dimitrović Dušanka, Stanić Bogdan, Školski rečnik za informatiku i organizaciju rada, Zavod za izdavanje udžbenika (1981, Novi Sad) 99.

1454. Nikolić S., в. бр. 1467.

1455. Перинц Радован, в. бр. 1446, 1447, 1448.

1456. Пешикан Митар, в. бр. 1468.

1457. Пешикан Митар, Даничић — лексикограф и његова обрада функционалних ријечи, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 277—284.

Резиме на руском.

1458. Polić Branko, Enigmatski rječnik, Enigmatsko udruženje Čvor (1980, Bjelovar) 256.

1459. Poljaković Stjepan, Školski rečnik za pravnu struku, Zavod za izdavanje udžbenika (1981, Novi Sad) 113.

1460. Popović Milenko, в. бр. 1471.

1461. Popović Mladen, в. бр. 1466.

1462. Pranić Krunoslav, в. бр. 1490.

1463. Primorac Ružica, в. бр. 1451.

1464. Putanec Valentin, Prilog Blaža Tadijanovića francusko-hrvatskoj leksikografiji, Zbornik o Vidu Došenu i Blažu Tadijanoviću (1981, Osijek) 107—110.

1465. Radić Stipe, Tehnološko-tehnički rečnik nemačko-srpskohrvatski: 40.000 terminoloških jedinica, 2. prošireno izd., Privredni pregled (1981, Beograd) 495.

1466. Rečnik iz grejanja, hlađenja i klimatizacije, autori Borivoje Marković, Mladen Popović, Stevan Šamšalović, Dimitrije Voronjec, Savez mašinskih i elektro-tehničkih inženjera i tehničara Srbije (1981, Beograd) 747.

1467. Rečnik iz oblasti iskorišćavanja šuma i šumskih komunikacija...: srpski ili hrvatski, slovenski, makedonski, Deutch, English, Bojanin S., Jeličić V., Nikolić S., Todorovski S., Turk Z., Inštitut za gozdno in lesno gospodarstvo Slovenije, „Delo” (1980, Ljubljana) 287.

1468. Речник српскохрватског књижевног и народног језика, књ. XI, кукутка — маква, изд. САНУ, израђује Институт за српскохрватски језик (1981, Београд) 3—800.

Уредници књиге: Митар Пешикан, Ирена Грицкат-Радуловић, Даринка Гортац-Премк, Фахра Матијашић, Егон Фекете.

1469. Rode Matej, Prvi rusko-srbohrvaški frazeološki slovar. SR XXIX (1981) št. 2 str. 219—222.

Ocena: Rusko hrvatski ili srpski frazeološki rječnik. Prvi dio A—N. U redakciji Antice Menac. Zagreb, Školska knjiga, 1979.

1470. Romčević Branislav G., в. бр. 1405.

1471. Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik, Tatjana Korać, Antica Menac, Milenko Popović, Miho Skljarov, Rađomir Venturin, Renata Volos, Školska knjiga (1980, Zagreb) 788.

1472. Sabljak Tomislav, Rječnik šatrovačkog govora, Globus (1981, Zagreb) 214 str.

1473. Savković Radmilo R., в. бр. 1405.

1474. Sekulić Ante, Ambrozije Šarčević i njegova dva rječnika, Filologija 10, JAZU (1980—1981, Zagreb) 173—197.
Rezime na engleskom.

1475. Skljarov Miho, в. бр. 1471.

1476. Spalatin Leonardo, в. бр. 1433.

1477. Sredić Gvozden, Međunarodni jezik esperanto: čitanka, udžbenik, rečnik, NRO Novosti iz Jugoslavije (1981, Beograd) 229.

1478. Srpskohrvatski jezik i početni tečaj za strance: srpskohrvatsko-arapski rečnik, Institut za strane jezika (1980, Beograd) 84.

1479. Srpskohrvatski jezik i početni tečaj za strance: srpskohrvatsko-francuski rečnik, Institut za strane jezike (1980, Beograd) 51.

1480. Станкић Јелена, Систематична несистематичност, Мостови XII, 1 (1981, Београд) 46—49.

Приказ књиге: Рацко Јозановић и Лаза Атанасковић, Систематски речник српскохрватскога језика (Нови Сад, 1930).

1481. Stanisavljević Stavra, Školski rečak za poljoprivrednu struku, Zavod za izdavanje udžbenika (1981, Novi Sad) 70.

1482. Stanić Bogdan, в. бр. 1453.

1483. Стојанчевић Владимир, Из преписке Буре Даничића са министром Јованом Ристићем око издавања Рјечника хрватскога или српскога језика, Зборник о Бури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 469—474.

Резиме на немачком.

1484. Todorovski S., в. бр. 1467.

1485. Turk Z., в. бр. 1467.

1486. Ubavić Darinka, Školski rečnik za turističko-ugostiteljsku struku, Zavod za izdavanje udžbenika (1981, Novi Sad) 57.

1487. Urbany Marijan, в. бр. 1433.

1488. Фекеге Егон, в. бр. 1468.

1489. **Filipović Gavriilo N.**, в. бр. 1405.

1490. **Hrvatskosrpski: audio-vizuelna globalno-strukturalna metoda: pri-ručni rječnik.**

Dio 1.: hrvatskosrpski-engleski-njemački-francuski-talijanski-ruski, Ema Leskovar, Krunoslav Pranjić. — 23 str.

Dio 2.: hrvatskosrpski-engleski-francuski-njemački-ruski-talijanski, Krunoslav Pranjić, Ivo Škarić. — 78 str., Jugoton (1981, Zagreb) 101.

1491. **Cizelj Karla**, в. бр. 1433.

1492. **Šamšalović Stevan**, в. бр. 1466.

1493. **Šarčević Ambrozije**, в. бр. 1474.

1494. **Škarić Ivo**, в. бр. 1490.

1495. **Шубин Никола**, в. бр. 1414, 1415.

1496. **Šuić Vladimir**, Školski rečnik za građevinsku struku, Zavod za izdavanje udžbenika (1981, Novi Sad) 82.

XII. Биографије, аутобиографије и сл. грађа

1497. **Veselinović-Šulc dr Magdalena**, Pesnik i folklorist Ferenc Tot, НСтв св. 74—75 (1980, Београд) 73—73.

In memoriam.

1498. **Vinja Vojmir**, Petar Skok (1881—1956), SRAZ, god. XXVI, br. 1—2 (1981, Zagreb) 3—8.

1499. **Volarić Margareta**, Petar Glebov, SJ, god. X, br. 3 (1981, Zagreb) 260.

In memoriam.

1500. **Димитровски Тодор**, Јован Костовски (1907—1980), ЛЗБ XXVIII, 2 (1981) 139—140.

In memoriam.

1501. **Живановић Ђорђе**, Даничић и Људевит Штур, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 401—414.

Резиме на руском.

1502. **Zor Janez**, Prof. dr. Franc Jakopin — šestdesetletnik. JiS XXVII (1981/82) št. 1 str. 21—22.

1503. **Zofia Maliszewska**, Akademik Zdzisław Stieber (1903—1980), Književni jezik X, 1 (1981, Sarajevo) 61—62.

In memoriam.

1504. **Илиевски Петар Хр.**, Од научната дејност на академикот Михаил Д. Петрушевски, ЖА XXXI, св. 1—2 (1981) 7—19.

Резиме на енглеском.

1505. **Jakopin Franc**, Zdzisław Stieber (7. 6. 1903 — 12. 10. 1980). SR XXIX (1981) št. 2 str. 230—232.

- 1506. Jakopin Franc**, Kopitar in slovanska filologija. Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (1981), str. 371—387.
Povzetek v angleščini.
- 1507. Jakopin Franc**, Miklošič in njegovi slovenski učenci. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture XVII (1981) str. 163—171.
- 1508. Jakopin Franc**, Miklošičev pomen za slovansko imenoslovje (ob devetdesetletnici smrti). Četrta jugoslovanska onomastična konferenca, Portorož 1981. Zbornik referatov. Ljubljana, SAZU, 1981, str. 11—19.
Povzetek v angleščini.
- 1509. Jakopič Bogo**, Življenje besed. Ob stoletnici rojstva dr. Antona Breznika. Naši razgledi XXX (1981) št. 13 str. 392.
- 1510. Katičić Radoslav**, Daničić kao indoevropceist, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 425—432.
Резиме на енглеском.
- 1511. Ковијанић Ристо**, Даничићева писма кнегињи Јулији, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 461—467.
Резиме на немачком.
- 1512. Koruza Jože**, Vatroslav Kalenić (30. VII. 1930 v Zagrebu — 22. VIII. 1981 v Ljubljani). JiS XXVII (1981/82) št. 1 str. 22—23.
- 1513. Kreft Bratko**, Osebnost dr. Antona Breznika. Naši razgledi XXX (1981) št. 14 str. 411.
- 1514. Kumer Zmaga**, Iz Štrekljeve korespondence. Muzikološki zbornik XVII (1981) št. 2 str. 69—75.
Povzetek v angleščini — Štrekljevo pismo in odgovor Leoša Janáčka o zbiranju gradiva za „Das Volkslied in Österreich“.
- 1515. Лукиќ Света**, Блаже Конески прв човек на македонската рецесанса, Раз XXIII, 9 (1981) 687—709.
- 1516. Маројевић Радмило**, Марија Петровна Преображенска — Хоменко (1930—1980), ЖК XXIII, 1—4 (1981) 125.
In memoriam.
- 1517. Mahnič Joža**, Župančič kot prevajalec. JiS XXVI (1980/81) št. 5 str. 175—177.
- 1518. M. Z.**, Prof. dr Ivo Medić, SJ, god. X, br. 4 (1981, Zagreb) 368.
In memoriam.
- 1519. Младеновић Александар**, Ђура Даничић (поводом стогодишњице смрти), Ковчежић XVIII—XIX (1981—1982, Београд) 7—25.
- 1520. Младеновић Александар**, Запис о Љубомиру Стојановићу, ЗБМСФЛ XXIV/1 (1981) 177—182.
Хроника.
- 1521. Младеновић Александар**, Запис о Љубомиру Стојановићу, АП 3 (1981) 335—342.
Хроника.
- 1522. Никић Љубомир**, Једно „неиздано“ писмо В. С. Караџића, Ковчежић XVIII—XIX (1981—1982, Београд) 79—80.

1523. Никић Љубомир, О једном писму В. С. Караџића Ђ. Даничићу, Ковчежић XVIII—XIX (1981—1982, Београд) 75—78.

1524. (**), Oton Župančič in kratki nedoločnik. Dokumenti Slovenskega gledališkega in filmskega muzeja XVII (1981) št. 36/37, str. 175.

Odloemek iz pisma Bratka Krefta o Župančičevem odnosu do kratkega nedoločnika na odru.

1525. Перић Ђорђе, Доситејево сећање на једну песму-игру из детињства, Ковчежић XVIII—XIX (1981—1982, Београд) 70—74.

1526. Петковић Сретен, Бура Даничић и српска историја уметности, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 245—250.

Резиме на енглеском.

1527. Плодна лингвистичка дејност на Благоја Корубин, ЛЗБ XXVIII, 6 (1981) 3—36.

Содржи тематски прилози од повеће автори, по повод на 60-от роденден.

1528. Погачник Јоже, Малик Мулић (1917—1980), ЗбМСС 21 (1981) 162—164.

In memoriam.

1529. Рранијћ Кrunoslav, Vatroslav Kalenić, Jezik 29, br. 1 (listopad 1981, Zagreb) 1—3.

In memoriam.

1530. Стаматоски Трајко, Научната дејност на проф. Блаже Конески, ЛЗБ XXVIII, 5 (1981) 15—26.

1531. Стаматоски Трајко, Научната дејност на Блаже Конески, Раз XXIII, 1 (1981) [1] + 26—34.

1532. Стаматоски Трајко, Научната дејност на проф. Блаже Конески (по повод на 60-годишнината на животот), во: Предавања. 14. семинар, ... [15]—28.

1533. Tandarić Josip, Ivan Ostojić (6. studenog 1893 — 22. rujna 1980), Slovo 31 (1981, Zagreb) 133—134.

In memoriam.

1534. Тодоровиќ М. М., Petro Chr. Plevski — Sexagenario, ЖА XXX, св. 1—2 (1980) 5—8.

1535. Topolińska Z., Zdzisław Stieber (1908—1980), ЗбМСФЛ XXIV/1 (1981) 175—177.

Хроника.

1536. Toporišič Jože, Negativne sodbe o Kopitarju. SR XXIX (1981) št. 2 str. 223—226.

О: Hanna Orzechowska, Typologiczny aspekt postulatów slawizacyjnych B. Kopitara. Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana 1979, str. 137—153.

1537. Fried István, Jernej Kopitar in madžarska kultura. JiS XXVII (1981/82) št. 2/3 str. 62—65.

1538. Čolak Tode, Đura Daničić i Josip Juraj Štrossmajer, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 131—138.

Резиме на немачком.

1539. Чубрић Љиљана, Обележавање стогодишњице смрти Доситеја Обрадовића и одице у српским књижевним листовима и часописима 1011. године, Ковчежић XVIII—XIX (1981—1982, Београд) 84—88.

1540. Чурчић Лазар, Николај Иванович Кравцов, Ковчежић XVIII—XIX (1981—1982, Београд) 89—91.
In memoriam.

1541. Цукески Александар, Лингвистичката мисла на Блаже Конески, ЛЗБ XXVIII, 4 (1981) 3—20.
60 години од раѓањето на Блаже Конески.

1542. Šaulić Jelena, Kopritar i Mušicki. SR XXIX (1981) št. 2 str. 159—170.

ХIII. Библиографија

1543. Андрејић Љубомир, Прилог етнолошкој библиографији титовоужичког региона, ГлЕИ XXX (1981, Београд) 209—265.

1544. Barić Eugenija, Bibliografija „Filologije“ od 1. do 10. broja, Filologija 10 JAZU (1980—1981, Zagreb) 9—31.

1545. Библиографија на објавени трудови на проф. Блаже Конески во Годишниот зборник на Филозофскиот и на Филолошкиот факултет во Скопје, Изработила Вера Стојчевска-Анѓиќ. ЛЗБ XXVIII, 4 (1981) 33—34.

1546. Библиографија на трудовите на Блаже Конески објавени во списанијата „Македонски јазик“ (МЈ) и „Литературен збор“ (ЛЗБ). Изработил Александар Цукески. ЛЗБ XXVIII, 4 (1981) 31—33.

1547. Бован др Владимир, Литература о српским народним умотворинама са Косова и Метохије, НСтв св. 74—76 (1980, Београд) 117—128.

1548. Veličković Staniša, Nastava književnosti. Literarna i metodička bibliografska grada VI, SMNHSJ, god. VI, br. 1 (1981, Zagreb) 57—61.

1549. Vidanović Đorđe, Naum Dimitrijević i Radmila Đorđević, A Bibliography on Neurolinguistics. Padova, Liviana Editrice, 1980. 131 str., FP knjiga devetnaesta, sv. 1—4 (1981) 79—81.
Приказ.

1550. Војиновић Станиша, Књижевност и историја у школским извештајима (I), Прил. XLIV, св. 1—2 (1978) 141—177.

1551. Вражњовски Танас, Библиографија на позначајните фолклористички трудови на проф. д-р Х. Поленаковиќ, НСтв св. 77 (1981, Београд) 83—89.

1552. Dimitrijević Naum, в. бр. 1549.

1553. Dmic Stanka, в. бр. 1574.

1554. Đokić Nada, Bibliografija radova objavljenih u časopisu „ŽIVI JEZICI“ od 1956 do 1980. godine, ЖЈ XXIII, 1—4 (1981) 127—146.

1555. Đorđević Radmila, в. бр. 1549.

1556. Žuljević Emir, Dragocjen katalog. Strana periodika u bibliotekama Bosne i Hercegovine, Odjek XXXIV, 8 (1981, Sarajevo) 25.

1557. **Kovačević Miloš**, в. бр. 1569.
1558. **Костић Ђорђе С.**, Попис прегледа садржаја и индекса часописа, алманаха и календара (1945—1980), ИЧ XXVII (1980, Београд) 303—320.
1559. **Kraujec Marko, Alenka Logar-Pleško, Anka Sollner-Perdih**, Slovenistika v letu 1980. Bibliografski pregled. JiS XXVI (1980/81) št. 6 str. 222—236.
1560. **Logar-Pleško Alenka**, в. бр. 1559.
1561. **Matičestov Milko**, Resia. Bibliografia ragionata (1927—1979). Udine, Graphik studio, 1981, 39 str.
1562. **Милев Милева**, Библиографија на објавени трудови на проф. д-р Петар Хр. Илиевски, ЖА XXX, св. 1—2 (1980) 9—16.
1563. **Милев Милева и Ристевска Лилјана**, Библиографија на објавени трудови на акад. Михаил Д. Петрушевски, ЖА XXXI, св. 1—2 (1981) 21—28.
1564. **Mrazović Ravica**, Bibliografija radova o gramatici zavisnosti i valentnosti, ISJK, serija A, sv. 1 (1979) 165—203.
1565. **Мулић Маја**, Библиографија радова Милка Мулића, ЗБМСС 21 (1981) 165—168.
1566. **Munda Jože**, в. бр. 1574.
1567. **Певић-Корубин Снежана**, Библиографија на трудовите на Благоја Корубин, во: Плодна лингвистичка дејност на Благоја Корубин, 28—36.
1568. **Пипер Предраг**, Граѓа за библиографију радова о преношењу и преношоцима с руског језика на језике југословенских народа (1945—1975), ЗБМСС 21 (1981) 137—151.
1569. **Окука Милош, Stančić Ljiljana, Kovačević Miloš**, Bibliografija radova u lingvističkim časopisima Bosne i Hercegovine, Књажевци језик X, 4 (1981, Сарајево) 33—61.
- Испред библиографије М. Окука даје уводне напомене.
1570. ***, Radovi napisani u sklopu projekata Zavoda za lingvistiku objavljeni u 1980. i 1981. godini, BZL 4 (1981, Zagreb) 86—93.
1571. **Ристевска Лилјана**, в. бр. 1563.
1572. **Ристевска Лилјана**, Прilog кон библиографијата на трудовите на Блаже Конески, Раз XXIII, 1 (1981) 85—101.
- Хронолошка од 1945—1980. г.
1573. **Slovenska bibliografija. XXVII, 1973.** (Priredil Jože Munda s sodel. Stanke Dimc [itd.]) Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, 1981, 634 str. 4°.
1574. **Slovenska bibliografija. XXIX, 1975.** (Priredila Jože Munda in Majda Ujčić s sodel. Stanke Dimc [itd.]) Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, 1981, 686 str. 4°.
1575. **Sollner-Perdih Anka**, в. бр. 1559.
1576. **Stančić Ljiljana**, в. бр. 1569.

1577. Ujčić Majda, в. бр. 1574.

1578. Hronec Vit'azoslav, Niektoré doplnky k bibliografii Nového života 1949—1973, Nový život XXXII, br. 6 (1981) 566—572.

1579. Šokota Mirjana (priredila), Bibliografija radova nastavnika i suradnika Filozofskoga fakulteta u Zadru, II, Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet — Zadar, Posebna izdanja, svezak 3 (1981, Zadar) XII + 280 str.

XIV. О становништву

1580. Берберовић Јубсмвр, Поглед на историју биоантрополошких истраживања рецентног становништва Босне и Херцеговине, ГлЕИ XXX (1981, Београд) 131—136.

Резиме на француском.

1581. Jakšić Ivan i Jeneš Karolj, Grada za istoriju Srba u Ugarskoj posle seobe 1690. godine, Spomenik CXXII, САНУ, Одељење историјских наука 1 (1981, Београд) 91—141.

Аутори на крају текста дају попис становника Срба и Грка који се налазе у Будиму 1696. године.

1582. Јачов Марко, Одсељавање Срба из Далмације 1771—1774. године, ИЧ XXVII (1980, Београд) 95—109.

Резиме на француском.

1583. Jeneš Karolj, в. бр. 1581.

1584. Лутовац Миљасав В., Жупа Александровачка (антропогеографска испитивања), Српски етнографски зборник књ. XCIII, Насеља и порекло становништва књ. 43, САНУ, Одељење друштвених наука (1980, Београд) 7—103.

1585. Панов Бранко, Охрид и охридската област во XIII и XIV век, во: Предавања. 14. семинар ... [285]—299.

1586. Пецињачки Срета, Банатски дистрикти и спахилуци у 1690. години, ГлЕИ XXX (1981, Београд) 145—150.

Резиме на француском.

1587. Стојановски Александар, Градовите на Македонија од крајот на XIV до XVII век. Демографски проучавања. Скопје, Институт за национална историја, 1981, 174+[2], 8°.

Резиме на руски и француски. Библиографија.

XV. Разно

1588. Babić Stjepan, Zdanstveni skup o leksikologiji i leksikografiji, SL, br. 21—22 (1980—81, Zagreb) 90—91.

1589. Bratanić Maja, 14. godišnji sastanak Lingvističkog društva Evrope, BZL 4 (1981, Zagreb) 84—85.

1590. Bratulić Josip, Godišnja skupština HFD, Jezik 29, br. 1 (listopad 1981, Zagreb) 31—32.

Rubrika „Vijesti”.

- 1591. Bihman Gordana**, Savetovanje o nastavi stranih jezika, ЖЈ XXIII, 1—4 (1981) 123—124.
- 1592. Vukićević Milosav S.**, Iz rada Društva za srpskohrvatski jezik i književnost SAP Kosovo, КњЈ XXVIII, 1 (1981) 103—104.
Хроника.
- 1593. Вукомановић др Саво**, Вуков сарадник Буко Средановић, НСтв св. 77 (1981, Београд) 43—50.
Резиме на француском.
- 1594. Gavrić Tomislav**, Jezik modernog teatra, Odjek XXXIV, 4 (1981, Sarajevo) 18.
- 1595. Gortan Veljko**, в. бр. 1646.
- 1596. Дурковић-Јакшић Љубомир**, Стерија и полемике 1845. око језика, ЗБМСКЈ 29, св. 2 (1981) 437—447.
- 1597. Живковић Драгиша**, Буко Данчичић и српска филолошка књижевна критика, Зборник о Бури Данчичићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 381—389.
Резиме на немачком.
- 1598. Žic-Fuchs Mileva**, Rad Zagrebačkoga lingvističkog kruga u školskoj godini 1979/80, SL, br. 21—22 (1980—81, Zagreb) 87.
- 1599. Ивић Иван**, Семиотичка анализа комуникације код животиња, ЗБФФ XII/2 (1979) 343—351.
Резиме на енглеском.
- 1600. Извештај Одељења језика и књижевности**, Годишњак LXXXVI, САНУ (1980, Београд) 110—128.
- 1601. Jakopin Franc**, в. бр. 1631.
- 1602. Jakopin Franc**, Hrvatski zbornik jezikoslovnih razprav. ЈЈ XXVI (1980/81) št. 6 str. 238—239.
Порочило о: Rasprave Zavoda za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku, knjiga 4—5, Zagreb 1979.
- 1603. Јанковић Срђан**, Једна научна дискусија прије хиљаду година, Преглед LXXI, 11—12 (1981, Сарајево), 1367—1382.
Ријеч је о научној полемици о језику коју су између себе водили учењаци Абу Рејхан ел-Бируни и Ибн Сина-Авицена.
- 1604. Јанковић Срђан**, IV годишња скупштина Друштва за примијењену лингвистику Босне и Херцеговине, Књижевни језик X, 3 (1981, Sarajevo) 55—57.
Осврт.
- 1605. Јанушев Михаил**, Активност на Друштвото за македонски јазик и литература во Штип, ЛЗБ XXVIII, 4 (1981) 126—127.
Хроника.
- 1606. Јанушев Михаил**, Обновување на активноста на Друштвото за македонски јазик и литература во Титов Велес, ЛЗБ XXVIII, 4 (1981) 125.
Хроника.
- 1607. Јанушев Михаил**, Основано Друштво за македонски јазик и литература во Кичево, ЛЗБ XXVIII, 4 (1981) 126.
Хроника.

- 1608. Јанушев Михаил**, Основано Друштво за македонски јазик и литература во Куманово, ЛЗБ XXVIII, 1 (1981) 133—134.
Хроника.
- 1609. Јанушев Михаил**, Основано Друштво за македонски јазик и литература во Пробиштип, ЛЗБ XXVIII, 1 (1981) 134.
Хроника.
- 1610. Јанушев Михаил**, Основачко собрание на Друштвото за македонски јазик и литература во Кочани, ЛЗБ XXVIII, 6 (1981) 119—120.
Хроника.
- 1611. Јанушев Михаил**, Седница на Претседателството на Сојузот на друштвата за македонски јазик и литература на СР Македонија, ЛЗБ XXVIII, 6 (1981) 120
Хроника.
- 1612. Јанушев Михаил**, Седница на Собранието на Сојузот на друштвата за македонски јазик и литература на СР Македонија, ЛЗБ XXVIII, 4 (1981) 128.
Хроника.
- 1613. Јахић Дževad**, Kritika ili pridika, Odjek XXXIV, 19 (1981, Sarajevo) 20, 22.
Поводом чланка Херте Куне „Неоправдано негирање”.
- 1614. Јахић А. Дževad**, Prizma i naše lingvističko ogledalo. O jezičkom proučavanju alhamijado literature, Odjek XXXIV, 11 (1981, Sarajevo) 18 i 26.
- 1615. Јевтић Милош**, Реч члановима Друштва за српскохрватски језик и књижевност, КњЈ XXVIII, 1 (1981) 1—7.
- 1616. Јовин Verica**, Savezno savetovanje jugoslovenskih nastavnika stranih jezika književnosti, Zbornik radova ISJK, sv. 4 (1982) 443—444.
Приказ.
- 1617. Килибарда Новак**, Пјесничко исказивање Ђуре Даничића у преводу Пјесме над пјесмама, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 259—268.
Резиме на енглеском.
- 1618. Клеpaч Mira**, Savjetovanje za nastavnike ruskog jezika osnovnih i srednjih škola SR Hrvatske, SJ, god. X, br. 1—2 (1981, Zagreb) 136—137.
- 1619. Kuna Herta**, Ipak dokazi, Odjek XXIV, 22 (1981, Sarajevo) 22.
Одговор на чланак Џевада Јахића „Критика или придика”.
- 1620. Kuna Herta**, Neopravdano negiranje, Odjek XXIV, 17 (1981, Sarajevo) 12.
У поводу чланка Џевада Јахића „Призма и наше лингвистичко огледало”.
- 1621. Јанновић-Стојановић Надежда, Џунић Викторија**, Мотивација студената нефилолошких факултета за учење страног језика, Studia philologica, 1—2, 1980 (1981, Priština) 147—154.
Резиме на руском.
„Рад је саопштен на Првом саветовању наставника страних језика на вишим школама и нефилолошким факултетима Југославије у Београду 16—17. XI 1979. године.”
- 1622. Мијушковић Славко**, Једна — попут Даничићеве — Љубишина одбрана и оцјена народног језика, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 289—295.
Резиме на руском.

- 1623. Müller Jaka, France Novak**, Zborovanje o leksikologiji in leksikografiji. JiS XXVI (1980/81) št. 5 str. 190—192.
3. — 5. decembra 1980 v Beogradu.
- 1624. Митева Димка**, Научен собир на југословенските лексиколози и лексикографи, ЛЗБ XXVIII (1981) 3, 128—130.
Одржан во Белград од 3—5 дек. 1980 г.
- 1625. Митева Димка**, Прослава по повод стогодишнината од излегувањето на првата македонска граматика „Слогница речовска“, ЛЗБ, XXVIII, 3 (1981) 127—128.
Научен собир одржан на 24. XII. 1980 во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје.
- 1626. Мишевић др Драгутин**. Вуково трагање за „Буковалом“, НСтв св. 74—76 (1980, Београд) 83—86.
- 1627. Mohorovičić Andre**, Riječ akademika Andre Mohorovičića, predsjednika Čakavskog sabora, HDZ 5, JAZU (1981, Zagreb) 9—11.
Pozdravna riječ na Znanstvenom skupu „Čakavsko narječje“, Zagreb, 11. i 12. listopada 1976.
- 1628. Николовска Елица**, Од активноста на Друштвото за применета лингвистика на Социјалистичка Република Македонија, ЛЗБ XXVIII, 6 (1981) 117—118.
Хроника.
- 1629. Novak Grge**, Riječ akademika Grge Novaka, predsjednika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, HDZ 5, JAZU (1981, Zagreb) 7—8.
Pozdravna riječ na Znanstvenom skupu „Čakavsko narječje“, Zagreb, 11. i 12. listopada 1976.
- 1630. Novak France**, в. бр. 1623.
- 1631. Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi** (tipološka problematika ob jugoslovanskem in širšem evropskem kontekstu). Mednarodni simpozij v Ljubljani od 26. do 28. junija 1980. Uredil Boris Paternu s sodel. Franca Jakopina (jezik) in Jožeta Koruze (književnost in kultura). Ljubljana, Filozofska fakulteta, 1981, 560 str. 8°.
- 1632. Okuka Miloš**, Važni su argumenti, Odjek XXXIV, 13—14 (1981, Sarajevo) 26.
Напомене уз чланке Милана Шишке у „Одјеку“ бр. 11 и 12.
- 1633. Paternu Boris**, в. бр. 1631.
- 1634. Perić dr Aleksandar**, Skup „Aspekti formalizacije sementike“, ЖЈ XXIII, 1—4 (1981) 117—120.
- 1635. Петковска Нада, Спасов Људмил**, XIV семинар за македонски јазик, литература и култура (Скопје—Охрид, 7. VIII—28. VIII 1981), ЛЗБ XXVIII, 6 (1981) 113—116.
Хроника.
- 1636. Пецо др Асим**, Мјесто Јернеја Копитара у сербокроатистици, НССУВД. 10/1 (1981, Београд) 5—17.
Резиме на немачком.
- 1637. Пешпић Радмила**, Вуков став према јуначким песмама старијих времена, КњЈ XXVIII, 2 (1981) 108—114.
Резиме на француском.

- 1638. Протић Предраг**, Књижевни судови Ђуре Даничића, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 269—275.
Резиме на француском.
- 1639. Пудић Иван**, Ђуро Даничић према индоевропеистици половином XIX века, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 211—217.
Резиме на немачком.
- 1640. Реметић Слободан**, Научни скуп о лексикографији и лексикологији, ЈФ XXXVII (1981) 297—301.
Хроника.
- 1641. Ribarova Zdenka**, *Slavia* XLIX (1980), *Slovo* 31 (1981, Zagreb) 164—166.
Prikaz.
- 1642. Rotar Janez**, Upoštevanja vredna zavzetost. Po slavističnem zborovanju v Mariboru.
Naši razgledi XXX (1981) št. 20 str. 583.
- 1643. Сиљаноски Велко**, За белешките и користената литература во научно-истраживачка работа, ЛЗБ XXVIII, 1 (1981) 117—129.
За техника на научно-истражувачката работа.
- 1644. Скакић-Симатовић Бранка**, Неке истине о чувању Мирослављевог јеванђеља за време другог светског рата, АП 3 (1981) 41—47.
- 1645. Спасов Људмил**, в. бр. 1635.
- 1646. Spomenica hrvatskoga filološkog društva 1950—1980**, urednički odbor Rudolf Filipović, Veljko Gortan, Zdenko Škreb, Josip Torbarina, Hrvatsko filološko društvo (1981, Zagreb) 141.
- 1647. Statut Društva za primijenjenu lingvistiku Bosne i Hercegovine**, Књижевни језик X, 3 (1981, Сарајево) 57—62.
- 1648. Стојнић Мила**, Поетичке категорије у Даничићеву преводу Пјесме над пјесмама, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 203—210.
Резиме на руском.
- 1649. Танасковић Дарко**, Други конгрес Савеза друштава за примењену лингвистику Југославије, ЖЈ XXIII, 1—4 (1981) 113—116.
- 1650. Текавчић Равао**, „Ladinia” I—IV (1977—1980). *Linguistica* XXI (1981) str. 325—331.
Pogočilo.
- 1651. Тешић Ибрахим**, О присуству руске књиге у Босни и Херцеговини 50-тих и 60-тих год на XIX вијека и отварање вилајетске штампарије, Преглед LXXI, 4 (1981, Сарајево) 481.
- 1652. Терзић Богдан**, Пета међународна конференција уредника русистичких часописа, ЖЈ XXIII, 1—4 (1981) 121—122.
- 1653. Torbarina Josip**, в. бр. 1646.

- 1654. Torbarina Josip**, Riječ akademika Josipa Torbarine tajnika Razreda za filologiju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, HDZ 5, JAZU (1981, Zagreb) 13. Pozdravna riječ na Znanstvenom skupu „Čakavsko narječje“, Zagreb, 11. i 12. listopada 1976.
- 1655. Filipović Rudolf**, в. бр. 1646.
- 1656. Filipović Rudolf**, Deset brojeva „Filologije“ (1957—1981), Filologija 10, JAZU (1980—1981, Zagreb) 7—8.
- 1657. Filipović Rudolf**, Uvodna riječ, BZL 4 (1981, Zagreb) 3.
- 1658. Hamm Josip**, Daničić i njegovi suvremenici, Зборник о Ђури Даничићу, изд. САНУ и ЈАЗУ (1981, Београд—Загреб) 285—287.
- 1659. Христодуло Јелена**, Традиционални зимски семинар, КњЈ XXVIII, 2 (1981) 195—197.
Хроника.
- 1660. Čunčić Marica**, Izložba o glagoljskoj knjizi u Zagrebu i Karlovcu, Slovo 31 (1981, Zagreb) 176.
- 1661. Цунџ Викторија**, в. бр. 1621.
- 1662. Š[imunović] P[etar]**, X. jubilarni jugoslavenski slavistički kongres, Jezik 29, br. 2 (prosinac 1981, Zagreb) 64.
Rubrika „Vijesti“.
- 1663. Škreb Zdenko**, в. бр. 1646.
- 1664. Šokota Mirjana**, Nad devet knjiga Filologije, ZR, br. 4 (1981, Zadar) 377—380.
Prikaz časopisa.

Библиографију уредила *Милица Радовић-Тешћ*

Додатак библиографији за 1973. и 1974. годину*

1973. година

1. **Brabcová Radoslava**, O istraživanju urbanog govora u Čehoslovačkoj, Književni jezik II, 1—2 (1973, Sarajevo) 51—55.
2. **Bugarski Ranko**, Lingvistika kao nauka o čoveku, Izraz XVII, knj. XXXIV, 8 (1973, Sarajevo) 97—106.
3. **Vesku Viktor**, Prilog proučavanju rumunskih pozajmica u srpskohrvatskom jeziku, Književni jezik II, 1—2 (1973, Sarajevo) 41—44.
4. **Vuković Jovan**, Sintaksička sinonimika i njen značaj za opću teoriju jezika, Književni jezik II, 1—2 (1973, Sarajevo) 21—27.
Са напоменама.

* Пошто из техничких разлога није на време штампана библиографија лингвистичких радова за 1973. и 1974. годину из Босне и Херцеговине — дајемо је у овоме броју Јужнословенског филолога као посебан додатак у оном обиму у ком смо је добили од наших сарадника из Сарајева: Невењке Новаковић-Стефановић и Срета Тацасића.

5. **Гошић Невенка**, Неке чињенице из историје ћирилског писма у Босни, Књижевни језик II, 1—2 (1973, Сарајево) 45—50.

6. **Grozđanić Sulejman**, Naša orijentalistika: kuda i kako, Odjek XXVI, 13 (1973, Сарајево) 11.

7. **Дабих Ј. Богдан**, Полусложенице у Суреповом преводу „Слова о полку Игорову”, Књижевни језик II, 1—2 (1973, Сарајево) 73—80.

8. **Done Aleksandar**, E. M. Vereščagin: Iz istorii voznikovenija prvogo literaturnog jezika slavjan, Moskva 1971, Književni jezik II, 1—2 (1973, Сарајево) 116—127. Приказ.

9. **Ђорђевић Милоје**, Dr Ivan Pudić: Gotski jezik I — Istorijiska gramatika, Beograd 1972, Književni jezik II, 1—2 (1973) Сарајево, 128—130. Приказ.

10. **Janković Srđan**, Iznevjereni de Saussure, Odjek XXVI, 7 (1973, Сарајево) 6.

11. **Lukić Vitomir**, Ernest Cassirer: Jezik i mit, Lica III sv. 7 (1973, Сарајево) str. 152—157. Приказ.

12. **Marković Svetozar**, O jednom srpskohrvatsko-engleskom rječniku namijenjenom američkim studentima, Književni jezik II, 1—2 (1973, Сарајево) 131—133. Приказ.

13. **Marković Svetozar**, Rumunsko-srpskohrvatski rječnik — Dictionar român-sirbocroat, Književni jezik II br. 1—2 (1973, Сарајево) str. 103—110. Приказ.

14. **Mathesius Vil'em**, O zahtjevu stabilnosti u književnom jeziku, prev. Bogdan L. Dabić, Književni jezik II, 1—2 (1973, Сарајево) 7—20.

15. **Милошевић Ксенија**, Интранзитивност, рефлексивна конструкција реченице и пасивна дијатеза, Књижевни језик II, 1—2 (1973, Сарајево) стр. 29—39.

16. **Muftić Teufik**, Prilog semantičkom izučavanju arabizama u srpskohrvatskom jeziku, Prilozi za orijentalnu filologiju XVIII—XIX (1973, Сарајево) str. 59—87. Резиме на енглеском.

17. **Okuka Miloš**, Ranko Bugarski: Jezik i lingvistika, Beograd 1972, Književni jezik II, 1—2 (1973, Сарајево) 110—116. Приказ.

18. **Осипов Владимир**, Појаве у неколико превода са руског језика, Књижевни језик II, 1—2 (1973, Сарајево) 81—100.

19. **Papić Mitar**, Iz prošlosti srpskohrvatskog jezika i pravopisa u Bosni i Hercegovini, Pregled LXIII, sv. 4 (1973, Сарајево) str. 419—442.

20. **Petković Novica**, Dileme lingvističke nauke, Izraz XVII, knj. XXXIV, sv. 11—12 (1973, Сарајево) str. 541—547.

21. **Peco Asim**, Jedno poređenje akcentuacije bosansko-hercegovačkih govora sa našom standardnom akcenatskom normom, Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti IV sv. 1 (1973, Сарајево) str. 21—29.

- 22. Peco dr Asim**, Odbrana pravopisa, Odjek XXVII br. 24 (1973, Sarajevo) str. 6.
- 23. Ridanović dr Midhat**, Odbrana nepismenih, Odjek XXVI br. 22 (1973, Sarajevo) str. 6.
- 24. Simić dr Radoje**, Ksenija Milošević: Futur II i sinonimi oblici u savremenom srpskohrvatskom jeziku, Odjek XXVI br. 12 (1973, Sarajevo) str. 21 i 24.
Приказ.
- 25. Smallović dr Ismet**, Turski ili arapski elementi u fonetskom sistemu srpskohrvatskog jezika, Odjek XXVI, 2 (1973, Sarajevo) 4.
- 26. Uhlík Rade**, Govori jugoslovenskih Cigana u okviru balkanskog jezičkog saveza, Godišnjak ANUBiH knj. X, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 8 (1973, Sarajevo) str. 53—108.
Резиме на енглеском.
- 27. Chomski Noam**, Jezik je ogledalo uma, prev. Gordana Hadži-Damjanović-Isek, Odjek XXVI, 4 (1973, Sarajevo), 5.
- 28. Čop Bojan**, Les isoglosses italo-grecques et la prehistoire des peuples balkaniques III, Godišnjak ANUBiH knj. X, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 8 (1973, Sarajevo) str. 5—51.
Резиме на српскохрватском.
- 29. Čuljak dr Milan**, Ranko Bugarski: Jezik i lingvistika, Beograd 1972, Život XXII, knj. XLII, 4 (1973, Sarajevo) 339—341.
Приказ.
- 30. Šindić Miljko**, Antica Antoš: Osnovne lingvističke stilistike, Zagreb 1972, Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti IV, 2 (1973—1974, Banja Luka) 83—87.
Приказ.
- 31. Šonje Šimun**, Struktura silabe u grčkom i latinskom s osvrtom na hrvatsko-srpski jezik, Književni jezik II, 1—2 (1973, Sarajevo) 57—69.

1974. година

- 1. Анчић-Обрадовић Марија**, Стваралачке способности језика у области творбе ријечи, Књижевни језик II бр. 3—4 (1974, Сарајево) стр. 47—57.
- 2. Basler Đuro**, Porijeklo naziva „pataren”, Pregled LXIV br. 11 (1974, Sarajevo) str. 1203—1206.
- 3. Vrborić Branislav**, Odbrana Midhata Ridanovića, Odjek XXVII sv. 5 (1974, Sarajevo) str. 6.
- 4. Vuković Jovan**, Uloga slogovne intonacije u struktuiranju srpskohrvatskog stiha, Književni jezik II br. 3—4 (1974, Sarajevo) str. 25—36.
- 5. Габрић-Багарић Дарија**, Ирена Грицкат: Актуелни језички и тектолошки проблеми у старим ћирилским споменицима, Књижевни језик II бр. 3—4 (1974, Сарајево) стр. 87—92.
Приказ.
- 6. Gošić Nevenka**, Hrvatskologoljski misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića, Književni jezik II br. 3—4 (1974, Sarajevo) str. 71—74.
Приказ.

- 7. Grozđanić Sulejman**, Putevi orijentalistike, Odjek XXVII br. 24 (1974, Sarajevo) str. 10.
Дјеловање оријенталистике у Босни и Херцеговини.
- 8. Dabić Bogdan L.**, O mogućnostima transkripcije sa slovenskih jezika koji se služe latinicom, Književni jezik II br. 3—4 (1974, Sarajevo) str. 59—68.
- 9. Dabić Bogdan L.**, Petar Skok: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Književni jezik II br. 3—4 (1974, Sarajevo) str. 79—85.
Приказ.
- 10. Damjanović Đuro**, Inverzija — oblik pjesničkog govora, Odjek XXVII br. 16 (1974, Sarajevo) str. 9 i 22.
- 11. Derrida Jacques**, Kraj knjige i početak pisma, Izraz XVIII, knj. XXXVI, sv. 7 (1974, Sarajevo) str. 25—45.
Превела Љерка Шифлер-Премец.
- 12. Dragomir Vujičić**, Petar Šimunović: Toponimija otoka Brača, Odjek XXVII br. 20 (1974, Sarajevo) str. 25.
Приказ.
- 13. Imamović dr Mustafa**, Dževad Juzbašić: Jezičko pitanje u austrougarskoj politici u Bosni i Hercegovini pred prvi svjetski rat, Sarajevo 1973, Odjek XXVII, 20 (1974, Sarajevo) 21.
- 14. Jakobson Roman**, O današnjem češkom čistinstvu, Književni jezik II br. 3—4 (1974, Sarajevo) str. 7—24.
Превео с чешког Богдан Л. Дабих.
- 15. Kuna Herta**, Istorija literarnog (književnog) jezika — standardni jezik, njegova istorija i predstandardni idiomi, Izraz XVIII br. 10, (1974, Sarajevo) str. 421—438.
- 16. Lazibat Velimir**, Lingua ragusea latina, Odjek XXVII br. 19 (1974, Sarajevo) str. 23.
- 17. Malmberg Bertil**, Fonetika, Svjetlost, Zavod za udžbenike (1974, Sarajevo) 119 str.
- 18. Milošević Ksenija**, Takozvana predikatska zavisna rečenica, Književni jezik II, 3—4 (1974, Sarajevo) str. 37—45.
- 19. Milošević Ksenija**, Teorija glagolskog roda u slovenskim lingvističkim sredinama sedamdesetih godina, njeni odjeci na Varšavskom kongresu slavista (1973) i otvorena pitanja iz ove oblasti, Radovi Instituta za jezik i književnost u Sarajevu, knj. I (1974, Sarajevo) 179—197.
- 20. Mulić dr Malik I.**, Osnovi ruske akcentologije za studente slavistike, Dio 1: Akcentat riječi sa deklinacijom (1974, Sarajevo) 279 str.
- 21. Okuka Miloš**, Doprinosi serbokroatistici, Pregled LXIV br. 4 (1974, Sarajevo) str. 427—433.
- 22. Окука Милош**, Др Миливој Павловић: Говор Јањева — међудијалекатски и миксоглолски процеси, Књижевни језик II, бр. 3—4 (1974, Сарајево) стр. 75—77.
Приказ.
- 23. Palavestra dr Vlajko**, O umjetničkoj vrijednosti natpisa na stećcima, Treći program Radio-Sarajeva 6 (1974, Sarajevo) str. 378—387.

- 24. Petković Novica**, Ernest Kasirer: Jezik i mit, Izraz XVIII, knj. XXXV (1974, Sarajevo) sv. 2, str. 239—248.
Приказ.
- 25. Petković Novica**, Jezički sloj književnog dela, Izraz XVIII, knj. XXXV (1974, Sarajevo) sv. 1, str. 101—127, sv. 2, str. 249—276.
- 26. Petković Novica**, Jezički sloj književnog dela, Izraz, XVIII, knj. XXXV, br. 3 (1974, Sarajevo) 378—414; 4, 511—547; 5, 656—690.
- 27. Petković Novica**, Jezički sloj književnog dela, Izraz XVIII, knj. XXXV (1974, Sarajevo) sv. 6, str. 804—832, sv. 7 str. 140—166, sv. 8 str. 289—314.
- 28. Petković Novica**, Od koda ka tekstu, Izraz XVIII, knj. XXXV (1974, Sarajevo) sv. 1. str. 91—96.
- 29. Proučavanje bosansko-hercegovačkih govora** — dosadašnji rezultati, potrebe i perspektive, Posebna izdanja Odjeljenja za jezik i književnost Instituta za jezik i književnost u Sarajevu, br. 2 (1974, Sarajevo).
- 30. Ridanović Midhat**, Kritika Midhata Ridanovića, Odjek XXVII, br. 8 (1974, Sarajevo) str. 8 i 10.
Полемика поводом чланка Одбрана неписмених.
- 31. Sechehaye Albert**, Misao i jezik ili kako izraziti organski odnos pojedinačnog i društvenog u govoru, Izraz XVIII, knj XXXVII br. 7 (1974, Sarajevo) str. 46—64.
Превод Гордана Стојковић-Бадњаревић и Александар Бадњаревић.
- 32. Tubić Risto**, Enciklopedijski rječnik marksističkih pojmova, Veselin Masleša Sarajevo (1974, Sarajevo) 648 str.
- 33. Šahinagić Fevzija**, Vokalna harmonija i turcizmi, Odjek XXVII br. 20 (1974, Sarajevo) str. 8.
- 34. Šimundić Mate**, Stanisław Stachowski: Fonetyka zapożyczeń osmansko-tureckich w języku serbo-chorwackim, Żivot XXIII, knj. XLV, sv. 1 (1974 Sarajevo) str. 102—107.
Приказ.

M. P.-T.

РЕГИСТАР

РЕГИСТАР РЕЧИ И СИНТАКСИЧКИХ КОНСТРУКЦИЈА

Српскохрватски језик

- а** → **а**: Алексинац, топон. и транскр. 146
'ă, фонол. и дијал. 191
ä ('ä, ɛ'), фонол. и дијал. 194—195
а // е или а // ɛ, фонол. 195
а (ě // а), фонол. 189
'ä или 'ɛ, фонол. и дијал. 191
-а-, морф. 237
а, али, но, него, већ, грам. 11
абахија, абати, абрашљив, аброноша . . . , лекс. 293
Адама, алиби, алкохол . . . , акц. 296
адаптирати, активирати, желети . . . , морф. 295
академијски, акценатски . . . , лекс. 294
ако бог да, бог зна, дај буди, синт. 13
Алекса Паштровић, оном. 116
Алојз Макарије, оном. 116
-[ама], дијал. и морф. 198
-[ам(а)], дијал. и морф. 198
ангажирати се, активизирати се, женирати се, лекс. 295
архилексем, терм. 307
-[ас], дијал. и морф. 198
- Бадањ Попадић, оном. 131
Балашин Богачић, оном. 125
Банџт, Дубровник, Славонија . . . , топон. и акц. 151
Банатско Ново Село, Бела Црква . . . , топон. и прав. 153
банка, амбасада, гимназија . . . , знач. 264
бар, једва, само, синт. 17
- бацити, синт. 85
бац, дабоме, дакако, синт. 17
без-, вз-, из-, низ-, раз-, граф. и морф. 274
без сумње, нема никаквог спора, разум се . . . , синт. 13
běl-: билу, биле . . . , фонол. и дијал. 181
Бела-Паланка, Рибница . . . , топон. и грам. 155
Белегич: Беље, топон. и транскр. 150
bég-: побигнут, одбигне . . . , фонол. и дијал. 181
Билна, Бјељак, Богашин, оном. 141
Биоград, Новиград, Титоград . . . , топон. и акц. 150
бити весео, бити свеж, знач. и синт. 54
бити гладан, бити срећан, знач. и синт. 54
бити дете, бити паметан, знач. и синт. 54
бити талентован, бити стар, знач. и синт. 54
влижнй, козй, граф. 233
близу, више, синт. 8, 13
богато се оженити, знач. 21
Богашин Миросалић, оном. 116
боловати // бити болестан, знач. 58
боловати — боловати месец дана, знач. 56
Брајан Бујаковић, оном. 117
брзо, знач. 20, 32
брзо ≠ на брз начин, знач. 38
Брионска острва, Истра, Београд . . . , топон. и морф. 149
вѣдѣ, хоѣмо . . . , граф. 215

важно, знач. 35
 ваљда, знач. и синт. 104
 вама, дијал. и морф. 198
 вама, вам, дијал. и морф. 198
 вас, вас, дијал. и морф. 198
 ванјезички универзум, терм. 44
 вас ≠ св-: вас, свā, дијал. и морф. 206
 ващ, -а, -с, дијал. и морф. 205
 ведро, знач. 37
 Велике Ливаде ж, топон. и грам. 154
 вероватно, синт. 19
 вероватно, сумњиво, знач. и синт. 38—
 —39
 весело, знач. 36
 ветровито, знач. 37
 věd->vēt-: обитам, обећа..., фонол. и
 дијал. 185
 věd-: вим, ... навистити, ... заповид,
 ... приповидати, ... сповидати...,
 фонол. и дијал. 183
 vědro: у видри, у видрици, фонол. и
 дијал. 184
 věk-: до вика, од вика..., фонол. и
 дијал. 184
 веке [vehe] = више, фонет. 3
 věg-: вера, вере, веру..., фонол. и
 дијал. 186
 већ, знач. 7
 вѣ, дијал. и морф. 198
 виолетно грми, знач. 4
 вино, архимандритъ..., граф. 211
 Владимир Видосалић, оном. 141
 Vladioie Zuietchoiic, оном. и фонол. 142
 Владул, Радул, оном. 142
 вѣтра домѣ, синт. 5
 вребац, рести, фонол. и дијал. 194
 vrēca: вриће, врићу..., фонол. и дијал.
 184
 врло, знач. 20
 Врњачкѣ Бања, Врдник, Вршац..., то-
 пон. и акц. 151
 вршити анализу, знач. и синт. 54
 вршити (извршити), знач. и синт. 85,
 90—94
 Вукац Милатовић, оном. 143
 Вукашин Владимирић, оном. 141
 Вукна Богмиловић, оном. 139
 Вукша Љубишић, оном. 130

га (за ђа), граф. 248
 ... где да..., синт. 64
 где, када, синт. 4
 где, када, одакле, синт. 11

где, како, када, само, већ, знач. и синт.
 15
 ... где нека..., синт. 64
 где, откуд, куда, знач. 8
 гди, фонол. и дијал. 186
 гдје, кад, ... како, камо, куд, знач. и
 синт. 15
 ге (за ђе), граф. 248
 гладан, знач. 55
 Гламочко поље, Ливањско поље...,
 топон. и прав. 153
 глуво, знач. 34
 гназдо, назло, њадра, јадро, фонол. и
 дијал. 191
 godē: ки годи, гди годи, ча годи...,
 фонол. и дијал. 184
 готово, можда, тобоже, синт. 17

А (за ђ), граф. 220—221, 248
 да, синт. 59—81
 дакако, заиста, нипошто..., грам. и
 знач. 10, 17
 дакле, заиста, наравно, како ми се чи-
 ни, лекс. и синт. 13
 дакле, заиста, поготову, наравно, мож-
 да, лекс. и синт. 10, 17
 да, не, ево, ето, ено..., грам. 11
 дважды, вторично, знач. 5
 дело, дуван, општи, хирург..., прав.
 298—300
 děl-: дѣла, дѣлници, ... дел, ... поде-
 лих, фонол. и дијал. 185
 děl-, kolēn-, lēt(o), mēst-(o) ..., фонол.
 и дијал. 192
 дерзновеније, граф. 216
 дѣко, дѣкојѣ, дѣијѣ, дијал. и морф. 206
 диференцирати — вршити диференци-
 јацију, синт. 53
 добро, знач. 35—37
 доиста, можда, наравно, знач. 11
 dolē: доли, фонол. и дијал. 184
 дрвоградња, нѣскоградња..., лекс. и
 акц. 297
 Дружић — Дружичић, оном. 131

ђ, граф. 252—253
 ђ→дж: Баковица→Джяковица, топон.
 и транскр. 147
 ђе (ће), сређно (сређно) ..., граф. 223

е, фонол. и дијал. 186, 189, 195
 е (е), граф. 213, 216
 ē > ä > ā, фонол. 190
 е, фонол. и дијал. 195
 е > і, фонол. и дијал. 191
 -е: тѡмѣ, ѡ томѣ, ѡномѣ, дијал. и морф. 203
 -[е], -[е] + ка, дијал. и морф. 198
 едни, граф. 216
 енликѣ, евликѣ, дијал. и морф. 206
 „ехо” реченице, терм. 76

Жарко Дражојевић, оном. 138
 живо, знач. 36
 журно одлазим, синт. 4
 ж, ч, љ, ш, граф. 231

забавно, забитски, здраво, лекс. 23
 заборављено, глуво, лекс. 25
 заборављено, забашито, ... кадифасто,
 лекс. 22—23
 забрињавајући, лекс. 23
 забуном, знач. 28—29
 завалено, ... завидљиво, ... , лекс. 23
 завидла, завјерно, завољно ... , лекс. 25
 завојке, лекс. 23
 загасито, лекс. 24
 заглухнуто, лекс. 23
 загрљено, кажњиво, лабилно, лекс. 25
 зарадити, знач. 29—31
 здравиј разум, малиј репић, ... речји...
 граф. и фонол. 233
 здрав као дријен, фонол. 304
 zleđ-: злед, зледи, фонол. и дијал. 186
 знати, вјеровати, мислити, знач. и синт.
 103
 Зубац Дружетић, оном. 123
 Зупци, оном. 143

ш, фонол. 211
 і, фонол. и дијал. 181, 189, 195
 и, граф. 213
 И (за и и *јери*), граф. 254
 И (за ы после к, г, х), граф. 253
 і, граф. 211, 233
 Ī, граф. 254
 И, і, ы, ѵ, граф. 213
 ја, фонол. 191

і/е, фонол. и дијал. 185
 і- (=И-), граф. 210
 і (=и, ј), граф. 219, 222
 і (=ј), граф. 210, 222, 223
 и, љ, і, і, ј, љ, е = ј, граф. 216
 і: јоштѣ, својой, граф. 209
 је > і, фонол. 192
 -ій, -ѣій, граф. и морф. 233
 -[и], дијал. и морф. 198
 -ије: тѡије, ѡвије, дијал. и морф. 204
 -ију: ѡвијү, тѣјү, кѡ тѣјү, ѡтијү, тѡјү,
 дијал. и морф. 204
 и, лекс. 12
 и = додуше, лекс. и синт. 14
 и = такође, лекс. и синт. 14
 Ива је нежења, знач. и синт. 100—102
 игумен, ијеромонах, фонол. 208
 Игменѣ, јеромонахѣ, граф. 208
 идиолект, терм. 46
 извести / изводити, знач. 94—95
 изјавити, знач. и синт. 79
 изломљено, знач. 34
 изненада, знач. 20
 Ијерусалим, Ијуда ... , фонол. 209
 И(ј)осиф, фонол. 216
 ијуни / јуни, фонол. 209
 Илија Братовчић, оном. 118
 имити, јимити, живити ... , фонол. и
 дијал. 184
 иначе, пак, знач. и синт. 20
 иоле, ван, бар, једва, готово, знач. 8
 Иосифѣ, фонол. 216
 и, па, пак, те, грам. 11
 -ира-, морф. 237
 испочетка, опет, знач. 8
 стао је испред, синт. 4
 истина, заиста, знач. 8

ј, фонол. 208—216, 273—274
 ј, граф. 207—234
 љ, граф. 216, 233
 Ј, ј (= И, ј), граф. 211
 ј = ј, у групи јо, граф. 210
 ја, морф. и дијал. 198
 љ, љ (за ја, је), граф. 246—247
 Јадранско море, Дунав, топон. и тран-
 скр. 149
 ја, једниѣмѣ, граф. и фонол. 209
 јко, синт. 6
 јко, вѣсла, сѣкло, знач. 5
 ја-, ча-, жа-, фонол. и дијал. 194
 јв, граф. 217

- је ли, зар, збиља, знач. 8
јер, синт. 60—81
јоштѣ, Јоште . . . , граф. 227
још (те), јој . . . , граф. и фонол. 209
јсна, граф. 209
јусивне реченице, терм. 105
јута, лекс. 236
- к, г, граф. 213
кабинетски, лекс. 25
каже, вели, рече, настави, синт. 67, 79
. . . какав да . . . , синт. 64
какав (какѣ), каква (кака), какво, ди-
јал. и морф. 205
како, синт. 62
ка мни, . . . мани, . . . к мени, фонол. и
дијал. 185
камо да, синт. 64
као, као-ђоја, може бити, знач. 8
кишно, знач. 37
кишовито, знач. 37
кѣ, дијал. и морф. 205
који, синт. 60—62, 72—74, 77, 79, 81, 83
којѣ (којѣга, кому, коме, ђ ком), дијал. и
морф. 205
кољ, selē: доколе, одколе, . . . одселе . . . ,
дијал. и фонол. 187
колена, вера, веран . . . , фонол. и дијал.
192
колик, колка (коликѣ), колко (колико),
дијал. и морф. 205
колико, толико, знач. 8
конструкт, терм. 308
когѣп: корена, искоренити се, укоренил
се . . . , фонол. и дијал. 187
котлу, брату, морф. и синт. 13
Крива река, Пуста река . . . , топон. и
прав. 153
къдѣ: кади, фонол. и дијал. 184
- л: љ, фонол. 273—274
ла, на (за ља, ња), граф. 247—248, 250
лабаво, завршно, кабасто, лекс. 23
лабудасто, лекс. 23
ладно, лекс. 23—24
лазимице, лекс. 23
лако је теби, синт. 18
ле, не (за ље, ње), граф. 248, 251
лѣ (за ља), граф. 251
лѣр-: липа, липи, липих . . . , фонол. и
дијал. 182
- лѣпо, лекс. 35, 37
лѣше, лекс. 20, 35
лоу, ноу (за љу, њу), граф. 250
љ (= љ), граф. 220—221
љ, њ, граф. 221
- љ, њ, граф. 221, 250—251
љ, њ, љ, ј, ц, граф. 211, 224, 228
љутити се // бити љут, знач. 58
љутити се, волети, писати, знач. и синт.
54
- ма где, осим кад, синт. 11
ман, мана, граф. 218
маја, граф. 217
мајѣ, граф. 218
мало, знач. и синт. 15
мало, нешто, знач. и синт. 14
Марко Петровић, оном. 118
Meduith Bogdancich, оном. и фонол. 142
међутим, пак, само . . . , грам. 11
мѣне, ме, менѣка, дијал. и морф. 198
мѣни, дијал. и морф. 198
мѣни, ми, дијал. и морф. 198
мѣс-: смица, смишање, мишано, фо-
нол. и дијал. 182
мј, дијал. и морф. 198
миран, грам. 3
мирно, грам. 3
мислити, знач. и синт. 103—104
„ми смо живо, здраво”, синт. 35
мисто, место, фонол. и дијал. 193
Михач Сладановић, оном. 134
много новаца, синт. 4, 14
много њих, синт. 14
много ради, синт. 4, 14
мнѣм / млѣм, дијал. и морф. 198
можда, знач. и синт. 104
можда, вероватно, несумљиво, знач. и
синт. 20
може бити, при свем том, не гледајући
на то, синт. 12
мој, јој, јоште . . . , граф. 211
мѣј, мѣја, мѣе, дијал. и морф. 205
мојомъ, својој . . . , граф. 216
Мѣрава, топон. и акц. 151
морати, знач. 99—103, 104—111
моћи, знач. 99—103, 104—111
мука, чудо, памет . . . , лекс. 297—298

- п.р, фонол. 273—274
 на (за ња), граф. 251
 наводно, тобоже, синт. 79
 на другом мјесту, сваки дан, синт. 12
 наљутити се — пасти у јарост, постати
 љут, синт. 53
 нџма, дијал. и морф. 198
 намерно, инстинктивно, знач. 20
 (на)правити, знач. и синт. 89
 нџс, нас, нџскѣ, дијал. и морф. 198
 нџш, -а, -е, дијал. и морф. 205
 не, грам. 10
 невероватно, синт. 19, 38—39
 невѣшт-: невесту, невестици . . . , фонол.
 и дијал. 186
 него, грам. 12
 нџк-: нџко, дијал. и морф. 206
 нека, синт. 63, 69
 неколико, нешто, грам. 14
 непоштено, знач. 28—29
 нестик, терм. 106
 не тиј рећи, не тиј бити неверан . . . , фо-
 нол. и дијал. 184
 нешто, знач. и синт. 14—15
 ник-: нџко, нџкому, нџкакви . . . , дијал.
 и морф. 206
 нџћи, дијал. и морф. 206
 ношење, цватење, цваћење, морф. и
 лекс. 294
- њ→њь: Какањ→Какањ, топон. и транск.
 148
 н (= њ), граф. 220—221
 њѣ, дијал. и морф. 199
 њѣга', га, дијал. и морф. 199—200
 њѣга, њѣг, њѣга, њ, дијал. и морф. 199—200
 њѣгово, -а, -о . . . , дијал. и морф. 205
 њѣк-: њѣко, њѣком . . . , дијал. и морф.
 206
 њѣтци, дијал. и морф. 199
 њѣк-: њѣко, њѣкому, дијал. и морф. 206
 њѣт, њѣте, дијал. и морф. 199
 њѣта, дијал. и морф. 199
 њѣћа, њѣја, њѣ . . . , дијал. и морф. 199—
 —202
 њѣ(h)ов, -а, -е, дијал. и морф. 205
 њѣј, јој, њѣјзи [њѣт, јѣт], дијал. и морф.
 199—200
 њѣ, је, дијал. и морф. 199
- о, граф. 254
 обавити / обављати, знач. 92—94
 обитељ . . . обители према обитили, фо-
 нол. и дијал. 186
 Обрад Крајковић, оном. 119
 овде, онде, онуде, фсгаде, фонол. и ди-
 јал. 186
 ѓвѣ, ѓвѣ, (ѓвѣј, ѓвѣј), дијал. и морф. 203
 овљикѣ, вљикѣ, вљикѣ . . . , дијал. и
 морф. 206
 ѓвб, дијал. и морф. 203
 овом улицом, свако јутро, синт. 13
 одлично, знач. 20
 оклеветати, знач. 29—30
 ѓн/ѓн, ѓно, дијал. и морф. 199—200
 ѓна, дијал. и морф. 199
 онда, скоро, лани, сваки дан, синт. 7
 ѓни, ѓна, ѓне, дијал. и морф. 199—204
 он је гладан → он је сада гладан, знач.
 56
 ѓно, дијал. и морф. 203
 опровда, мештер, чезе, лекс. 262
 опћина, општина, опћи . . . , фонол. 254
 ор'а+ха ораха, фонол. и дијал. 191
 осим = изузимајући, знач. и синт. 13—
 —14
 . . . откуда да . . . , синт. 65
 оуџв, знач. 5
- паратетички, терм. 103
 рѣсма, млѣко, граф. 229
 Плавац Божичковић, оном. 127
 пѓбѣлѣм, ѓжѣвѣм, пѓбѣрѣх . . . , акц.
 296
 побећи, знач. 28—30
 погрешно, знач. и синт. 26—31
 политички, знач. 32
 понети се, знач. 28—30
 посао, знач. 92—93
 по сѣмѣ, вѣ концеџ, по сѣчѣю, синт. 12
 по сѣчѣю, пѣчѣѣ, знач. 5
 потѣмь = онда, лекс. 3
 потпуно, врло, знач. 11
 правити, знач. 86, 89—90
 прво, знач. и синт. 14, 20
 пре- // -при, фонол. и дијал. 193
 прѣ-: прибѣвати, прибѣва, . . . пребѣва
 . . . , фонол. и дијал. 185—186
 пѣѣѣѣ (или: ѓѣѣѣ), знач. 5
 преписати, знач. и синт. 31
 преѣутати, знач. 29—31
 пѣѣѣѣ, пѣѣѣѣ (пѣѣѣѣ видѣѣѣѣ, пѣѣѣѣѣ
 пѣѣѣѣ), знач. 5
 причати, говорити, знач. и синт. 75

- р, граф. 253—254
рад, знач. 93
Радибрат Радовчић, оном. 120
Радосава Вукчић, оном. 140
rēz-: обризати, обризања, фонол. и дијал. 182
родъ, светъ..., граф. 215
- Сарајево, топон. и акц. 151, 154
свѣк: свѣкѡга, свѣкѡму (свѣком) дијал. и морф. 205
свѣћѣ, дијал. и морф. 206
svēt: свит, свита, свиту..., фонол. и дијал. 183
svētlo: свитло..., фонол. и дијал. 183
svōj, svōja, svōe (svēde), дијал. и морф. 205
sēd- / sēd-: сидити, сиди, ... сести, седе..., фонол. и дијал. 185
сигурно, знач. и синт. 104
скитање ноћу, синт. 4, 16
скорѣ слезы, синт. 5
славенство, славенски, фонол. 232
слободне изричне реченице, терм. 59—83
слободни неуправни говор, терм. 67
снажно грми, знач. 4
сносити одговорност — бити одговоран, знач. и синт. 54
с њим је лоше, знач. и синт. 18
социолект, терм. 46
спровести, знач. и синт. 92
срамно, знач. 28—29
stēd-: на сриду, по сриду..., фонол. и дијал. 182
срећом, знач. 19, 28—29
срећно, знач. 19, 28—29
Стипан Ивановић, оном. 122
Стојсава, оном. 140
стратѣшкѣ, алкохоличнѣ..., акц. 296
стрѣмоглавѣ = стрмоглавце, морф. 3
ста = сада, фонст. 3
- та̄ и ѿта̄, дијал. и морф. 203
тај, та̄, ѿта̄, дијал. и морф. 203
такѣ, така̄, дијал. и морф. 206
твѡј, твѡја, твѡе (твѡе), дијал. и морф. 205
тебе, те, тебѣка̄, дијал. и морф. 198
телеса, телес, фонол. и дијал. 193
телесно, знач. и синт. 20, 32
тенда, лекс. 236
- тѣ, дијал. и морф. 198
тило, тила, фонол. и дијал. 193
тихо, знач. 20
тко, нетко, кому, морф. 306
тѡбѡм, дијал. и морф. 198
тѡји, ѡти, ѡтоји, дијал. и морф. 204
токич, точѣю, синт. 6
тѡликѣ, дијал. и морф. 206
тѡ / ѡтѡ, дијал. и морф. 203
требати, хтѣти, смѣти, знач. синт. 107
трѣсти, наћи, плѣсти..., акц. 306
тѣштити 'ѣтѡмѣ, синт. 5
тропик, терм. 106
- ћ, граф. 215, 252—253
ћ (= ħ), граф. 210, 223, 225
ћ (= ħ, ħ), граф. 210, 222
ћ, ѣ, љ, њ, ј, граф. 218—228
- узалуд, знач. 20
укратко, наводно, с опростењем, знач. и синт. 20
у местих, ва местих, по местих, фонол. и дијал. 193
umēti: не умим, умите..., фонол. и дијал. 184
у огњи, на свиту..., фонол. и дијал. 184
уопште, нипошто, знач. и синт. 20
урсаг, русаг, фонол. и морф. 260
Урсул, Дракул, Барбат, оном. 142
усред, послѣје, због, зарад, порад, синт. 8
ући, знач. и синт. 30—31
учинити, синт. 87—88
- фрастик, терм. 106
фрешпак, лекс. 236
функтор, терм. 59, 61, 63, 81
- хатар, лекс. 260
хотице, јимише..., фонол. и дијал. 184
Хранко Јиројевић, оном. 143
- svēt-: цвит, цвитије, фонол. и дијал. 181
Цветко Милорадовић, оном. 117
целов, целивати, цесар, злед, фонол. и дијал. 192

- сѣп-: цина, цину... цена, фонол. и дијал. 185
- Црни Тимок, Дечанска Бистрица, топон. и транскр. 149
- чак, знач. и синт. 17, 20
- чан, морф. 289
- често, знач. 20
- чий (hǎj), чија (hǎjā), чийѣ... дијал. и морф. 205
- чинити, знач. и синт. 85—89
- Чичоје Поповић, оном. 132
- člověk: чловик, чловика..., фонол. и дијал. 181
- ч (за h), граф. 248
- ц, фонол. и граф. 211, 219, 224
- č, ž, l, ñ, ć, č, ĝ, š, граф. 229
- шарен као дјѣтао, стидљив као дјѣва... знач. и синт. 303
- шт, граф. 254
- што, синт. 63
- џ, граф. 216
- џ, фонол. 142
- џ, фонол. и дијал. 179, 181
- џ, граф. 229
- џ (за џ етимолошко), граф. 248—249
- џ, џ, граф. 213
- џ (за оу), граф. 249
- џ, граф. 221
- џ, граф. 219, 231
- џ, џ, граф. 215, 226
- џ, дијал. и морф. 198
- џ: оном, дијал. и морф. 203

Остали словенски језици

а) ћирилица

- а → а: Алексинац (рус.), топон. и транскр. 146
- ’а, ’а, фонол. 190
- Адриатическое море, Дунай..., топон. и транскр. 149
- Андрѣвский, Семеновский, Никитинский..., морф. и знач. 164—166
- Банат, Дубровник, Славония..., топон. и акц. 151
- Банатско-Ново-Село, Бела-Црква..., топон. и прав. 153
- Бела-Паланка, Рибница..., топон. и грам. 155
- Брионские острова, Истрия, Белград..., топон. и морф. 149
- бунинский рассказ, пастернаковские переводы..., морф. и знач. 174
- владыченский, морф. и знач. 164
- Вознесенский, морф. и знач. 172—174
- Гламочко-Поле, Ливанско-Поле..., топон. и прав. 153
- гоголевская поэзия, глининские вариации, Бальмонтские знакомые..., морф. и знач. 170
- Джяковица, топон. и транскр. 147
- дѣдовский, морф. и знач. 162—163
- дядинский, морф. и знач. 163
- ѣ, фонол. 189
- е // ’а, фонол. 190
- eńsk-, морф. 163—164

ia, ie, фонол. 189

Иванковци с, Кукуевци с, Мартинци с,
топон. и грам. 154

Ивановская жена, знач. и морф. 165

Ивановский, знач. и морф. 166

Ивановский, морф. и оном. 167

-инск-, морф. 163

Какань, топон. и транскр. 148

Карделево, Пуцарево . . . , топон. и грам.
155

клопче (< клопец), морф. 265

книшка, морф. и знач. 265

Крива, Пуста (рус.) (сх Крива река,
Пуста река), топон. и прав. 153

Лапово, Ластово, Опово . . . , топон. и
грам. 155

Лим: Лиг (рус.) (сх Лим: Љиг), топон. и
транскр. 150

Материнский, морф. и знач. 163

Моравá, Móрава, топон. и акц. 151

Наполеонские битвы, Сталинская кон-
ституция, морф. и знач. 175

-овск-/-евск-, морф. и знач. 160—175
-овский, -евский, -инский, морф. и
знач. 167

отцовский, морф. и знач. 160—162, 169

Петровская площадь, Екатерининских
времен . . . , морф. и знач. 170

придворная, сумароковская трагедия,
морф. 174

Пугачевское дело . . . , морф. и знач.
171—172

Ртань ж, топон. и грам. 154

Сараѐво с, м, топон. и грам. 154

сделать жест, движение, знач. 88

сделать попытку, усилие, решительный
шаг . . . , знач. 88

сестринский, морф. и знач. 163

-ск- (< -ьскъ), морф. 159—178

совершить, оказать, знач. 94

Толстовский, горьковский, буденнов-
ский . . . , морф. и знач. 172

Црни-Тимок, Дечанска-Бистрица, то-
пон. и транскр. 149

Чичевац: Читлук (рус.) (сх Ћићевац:
Читлук), топон. и транскр. 150

я, ю, ъ, граф. 221

▲ (= ja), граф. 217—218

я, граф. 217

Ябланица, Кривая, топон. и транскр.
147

Южная Моравá, Западная Моравá . . . ,
топон. и транскр. 149

б) латиница

-a [ген. -aja], морф. 287

ä, 'ä, фонет. 189

ä, фонет. 189

'ä, фонет. 189—190

*aj, фонет. 188

abonma, asortima, лекс. и морф. 287

czas // czesie, фонол. 189

čěās // čiesie, фонол. 189

demisija, етим. 288

e, фонол. 189

*ē, фонет. 188, 190

ę [отворенији јат] →ę→е→i, фонол. 195

ě, фонол. 189

ěä, фонол. 189

ěä, фонол. 189

ē > ä > ā, фонол. 190

ě < ē, фонол. 189

č < o_i, a_i, фонол. 189

er, el > rě, lě, фонет. 189

frazirati, лекс. и прев. 289
frenetičen, лекс. и прев. 289

glasbenokritičen, лекс. и прев. 289

*Harvate → *Horvate, фонол. и етим. 195

iā, фонол. 189

ie, фонол. 189

iē > ī фонол. 192

izstilizirati лекс. и прев. 289

*je, *ce, *že, фонет. 194

kača, лекс. 288

kateri, ki, грам. 287

konfekcija, етим. 288

konjerejski, лекс. и прев. 289

medbibliotečen, лекс. и прев. 289

*oj, фонол. 188

podsekretar, лекс. и прев. 288

podtajnik, лекс. и прев. 288

roža, лекс. и прев. 288—289

sistoličen, лекс. и прев. 289

Slovéne — Slavéne, фонол. 190

teenager, лекс. и прев. 289

tekalo, лекс. и прев. 289

Несловенски језици

а) латиница

abszolvál, ács, adminisztrál . . ., лекс. 260

Acidava, фонет. 190

akó, adomány, adós . . ., лекс. 261

box > бакса / бокса, фонол. и лекс. 237

csal — чаловати, чалујем, лекс. 261

harc — харцовати, харцујем, лекс. 261,

Harfadja fjöll > *Harvate → *Horvate,
етим. 194

hatar, етим. 260

Cibr, фонол. 190

langage, терм. 44

langue, терм. 44

ranch > ранч, фонол. и морф. 237

parole, терм. 44

paint > пента, фонет. и морф. 237

plank > планка, фонол. и лекс. 237

Sclaveni, фонол. 190

swamp > шванап, лекс. 237

xeгох, лекс. 236

б) грчки

'Αρνίδια, Δοχίδια, фонол. 190

Δανεδεβαι, 'Ιταδεβά, Κοιμουέβα, фонол.
190

Βελλα = Вѣла, Βέλλον = Бѣло, фонол.
190

Βρεδτόν = Врѣст, фонол. 190

Βελοχρβάτοι, фонол. 190

Καρπατης όρος, фонол. 195

Κιαβρος — Κέβρος, фонол. 190

Реκουν = Рекунь, фонол. 190

Σκλαβινοί, фонол. 190

Χροβάτοι, фонол. 194

РЕГИСТАР ИМЕНА

- Agandi, Hilmi** 345
Агеенко, Ф. Л. 145, 150—151
Ajanović, Mustafa 359, 362
Ajeti, Idriz 401
Акуња, Рене, 321
Албијанић, Александар 375
Alerić, Danijel 337
Алексић, Радомир 286
Ангелов, Бонко 369
Андрејић, Љубомир 410
Андрић, Драгослав 321
Андрић, Иво 326
Апић, Vladimir 355, 360
Antoš, Antica 419
Антонијевић, Дамјан 379, 382
Anusiewicz, J. 54
Анчић-Обрадовић, Марија 419
Апресјан, Ю. Д. 264
Аранђеловић-Живковић, Бранислава
 337
Арсовић, Југослава 360
Атанацковић, Лаза 401, 406
Атанацковић, П. 223
Ahlin, M. 264
- Бабић, Драгана** 345
Бабић, Сава 321
Babić, Stjepan 337, 355, 357, 360, 379,
 401, 412
Babić, Тома 376, 383
Babukić, S. 7
Бадњаревић, Александар 421
Bajt, Drago 322
Бакић, Миленко 401
Bakmaz, Ivan 277, 375
Багас-Grum, Vida 337, 365, 368
Bardhi, Mehdi 315, 346, 401, 403
Bury, I. B. 188
Barić, Eugenija 9, 337, 357, 410
Баришић, Ранко 337, 339
Барјактаревић, Данило 210
- Barjamović, Miro** 360
Баскић, Радмила 315
Basler, Đuro 419
Батистић, Тајјана 99—111, 265
Buttler, D. 54
Бахтин, Михайлович Михаил 317, 321
Bucket, Анна 318
Bačvanski, Marija 345
Бегенишић, Божидар 322
Begolli, Menduh 345, 351
Bezljaj, France 264, 337
Bejta, Murat 345, 347
Белић, Александар 9, 10, 12, 13, 14, 16,
 17, 81, 100, 174, 194, 229, 248—249
Белошапкова, В. А. 173—174
Bekavac-Bašić, I. 345
Benveniste, E. 49
Benedik, Francka 368, 397
Benini, Nataša 402
Benjamins, John B. V. 347
Benson, Morton 96, 322, 402
Bencić, fra Bono 369, 373
Beran, Zdenka 322
Берберовић, Љубомир 412
Березовска, Весна 378
Берић, Весна 345, 350
Berisha, Sadik 345
Bernstein, Basil S. 317, 190
Бернштејн, С. Б. 190
Бертолино, Никола 322
Berсе, Sonja 322
Bešlagić, Šefik 369
Birkfellner, Gerhard 369
Бицевска, Кита 354
Бјелановић, Живко 337
Бјелица, Невенка 360
Blaganja, Dana 345, 352
Blanár, Vincent 337
Bláhová, Emilie 354
Boas, Franz 318
Бован, Владимир 410

- Богдановић, Димитрије 276, 354, 369,
 371, 373, 374
 Богдановић, Коста 378
 Богдановић, Недељко 337
 Boguslawski, A. 54
 Војанин, S. 402, 405
 Бояджијев, Т. 222
 Бојовић, Злата 322
 Bolonić, Mihovil 369, 370
 Bonačić, Mirjana 345
 Borić, Wiesław 360
 Борковский, В. М. 176
 Босилков, К. 54
 Bosner, Silvija 345
 Бошков, Дана 357
 Бошков, Мирјана 332, 369
 Бошковић, Радосав 189, 337
 Bošković-Stulli, M. 81
 Бошњаковић, Жарко 337
 Brabec, I. 100
 Brabcová, Radoslava 334, 417
 Brada, Riza 345
 Брадић, Олга 322
 Bratanić, Maја 369, 412
 Bratulić, Josip 369, 370, 373, 412
 Брачић, Stojan 322, 345
 Брборић, Бранислав 419
 Grey, Walter 334, 336
 Brigljević, 380
 Brkić, Ivka 368
 Бркић, Светозар 402
 Brodowska-Honowска, Maria 176
 Brozović, Blanka 402
 Brozović, Dalibor 195, 265, 309, 360, 365,
 368, 375, 200—204
 Brogyanyi, Bela 347
 Brown, R. L. 48
 Бугарски, Ранко 39, 44, 318, 417, 418,
 419
 Buјas, Željko 365, 402
 Букарица, Милица 334
 Букумирић, Милета 338
 Булаховский, Л. А. 176
 Бурзан, Мирјана 322, 332
 Buscha, Joachim 345, 346
 Buhman, Gordana 413
- Vaillant, A. 159, 188, 189
 Vajs, Nada 213
 Walter, Hilmar 322
 Valušek, Berislav 338
 Valjevac, Naila 338
 Вангелов, Атанас 386
 Василевска, Царева 322
- Васиљев, Љупка 370
 Васић, Вера 322, 360
 Васић, Смиљка 269, 322, 329
 Vasmer, M. 190
 Vego, Marko 115
 Vekić, Livija 346
 Величковић, Станица 410
 Велковска, Снежана 386
 Velčić, Mirna 379
 Venturin, Radomir 334, 402, 406
 Вербер, Еуген 322, 323
 Vereščagin, E. M. 418
 Werner, Koller 330
 Verč, Ivan 334, 335
 Веселиновић, Димитрије 357
 Veselinović-Sulc, Magdalena 407
 Veskić, J. 286
 Vesku, Viktor 417
 Večko, Snežana 346
 Видановић, Ђорђе 410
 Видовић, Радован 309, 360
 Vidović-Muha, Ada 396
 Видоески, Божидар 368, 386
 Wijk, N. von 188—189, 192
 Wild Bičanić, Sonia 323, 346
 Vilke, Mirjana 323
 Vilhar, A. 286
 Винавер, Надежда 323
 Винавер, Станислав 323—324, 327
 Виноградов, В. В. 168
 Vince, Zlatko 360, 375, 402
 Vince, Jasna 237, 275, 370
 Vinja, Vojmir 338, 382
 Вирта, Тајјана 323
 Витас, Душко 356
 Витезовић, Младен 323
 Витошевић, Драгица 270
 Влаховић, Племенка 323
 Waugh, Linda 312
 Vogrić, Emil 323
 Vodušek, Božo 338
 Vodušek, Valens 399
 Војиновић, Станица 410
 Volarić, Margareta 407
 Volek, Branislava 318
 Volos, Renata 334, 402, 405
 Vondrák, Václav 188
 Vončina, Josip 375, 376, 402
 Vončina, Marta 315
 Voronjec, Dimitrije 402, 405
 Whorf, Benjamin Lee 39, 41, 318, 319, 320
 Вражиновски, Танас 393, 410
 Vraz, Stanko 7
 Vrana, Josip 246, 370
 Vrzic, Zvezdana 318
 Вујадиновић, Даница 379, 382
 Вујаклија, Милан 402

- Вујичић, Драгомир 271, 279—283, 365, 420
 Вукић, Момчило 402
 Вукићевић, Бранко 402
 Вукићевић, Милосав С. 338, 360, 361, 413
 Вукобрат, Слободан 323
 Вуковић, Гордана 361
 Вуковић, Борђије 370
 Вуковић, Јован 191—200, 365, 417, 419
 Вуковић, Милан Т. 383, 385
 Вукојевић, Лука 379
 Вукмановић, Саво 413
 Вукмановић, Славко 375
 Vukčić Hrvatinić, Нргоје 419
 Vukšić, Stjepan 338
 Vuletić, Branko 318, 319, 321
 Vučetić, Zorica 323, 332, 346
 Вушовић, Данило 200, 204
- Gabrić-Bagerić, Darja 419**
 Гавган, Игнасије 373
 Гаврић, Томислав 413
 Gaj, Lj. 229, 230—231
 Garić, Rastko V. 402
 Гак, В. Г. 85
 Gashi, Skënder 338
 Gvozdenović, Jadranka 356
 Georgacas, D. J. 346, 347
 Георгиев, В. 190
 Георгиевски, Георги 386
 Георгијевић, Светозар 338
 Gerčan, Oktavija 402
 Георгијева, Жела 323
 Гиляревский, Р. С. 146, 151
 Гиљотен, Јелисавета 383
 Glavičić, Branimir 378
 Глишић, Станка 327
 Glovacki-Bernardi, Zrinjka 346
 Gluhak, Alemko 334, 338, 357, 361
 Godel, R. 50
 Godnić-Godini, Neva 397
 Гојковић, Даринка 324, 326
 Golias, Janko 323, 400
 Goljevšček, Alenka 397
 Gombala, E. 334, 335
 Гончаренко, Сергей Филиппович 323
 Gortan, Veljko 370, 413, 416
 Горган-Премк, Даринка 22—23, 266, 334, 335, 361, 363, 402, 405
 Gotovac, Jasna 323, 379
 Гошић, Невенка 365, 368, 418, 419
 Grabar, Biserka 370
 Grad, Anton 397, 400
 Gradišnik, Janez 286, 394, 400
- Grappin, H. 190
 Grasl, Marija 357
 Grasej, Hinko 400
 Граудина, Л. К. 156
 Grah, Nina 346
 Grbin, Nedo 370
 Gregorić, Gordana 318
 Grembing 286
 Grečl, Domagoj 356
 Grzegorzcykowa, Renata 18
 Grimm, Jakob 328
 Гришкат, Ирена 1—41, 61, 81, 240, 249, 285—289, 357, 402—403, 405, 419
 Грковић, Јасмина 354
 Грковић, Милица 143, 267, 338
 Grozdanić, Sulejman 346, 418, 420
 Гротъ, Я. 172
 Грубачић, Слободан 323
 Грујић, Бранислав 286, 392, 403
 Гудков, Владимир 357
- Дабић, Богдан Л. 318, 327, 361, 418, 420**
 Дајковић, Јован 403
 Дака, Palok 346, 348
 Даль, Владимир 218
 Далмација, Стево 338, 339
 Дамјановић, Василије 403
 Дамјановић, Ђуро 420
 Damjanović, Stjepan 375
 Daneš, František 334, 336
 Данић, Милош 329
 Даничић, Ђура 241, 337, 355, 363, 372, 374, 386, 413, 414, 416, 417
 Danti, Angiolio 370
 Deanović, Mirko 309
 Debenjak, Doris 399
 Dezső László 239—241
 Del Cott, Rudolf 399
 Dembskij, N. 399
 Demiri, Avdi 346, 352
 Дерибас, В. М. 86
 Derrida, Jacques 420
 Derossi, Zlata 361
 Derossi, Julije 375
 Десподова, Вангелија 275, 354
 Дешић, Милорад 361, 379
 Divković, Marko 403
 Diklić, Zvonimir 361, 362, 380
 Димитријевић, Наум 324, 410
 Димитровски, Тодор 264, 386, 387, 407
 Димовска, Пандора 324
 Дмитриновић, Душанка 403, 405
 Dmic, Stanka 410, 411
 Доковски, Томе 387

- Dolores Maison, Elvira 324
 Domej, Teodor 397
 Done, Aleksandar 418
 Doroszewski, W. 48
 Doci, Rexher 339
 Došlić, Milka 379
 Došlić, Mišo 361, 379, 380
 Draves, Josip 397
 Драгин, Гордана 307—310
 Драгићевић, Милан 365
 Драгојевић-Јосифовска, Борка 353
 Драгојловић, Драгољуб 354
 Драгосављевић, А. 233
 Драцкић, Мирослав 339
 Дрвошанов, Васил 387
 Drilo, Antonija 301
 Drini, Sulciman 346, 403
 Dudok, Miroslav 324, 332, 334
 Дуличенко, Александер 334
 Dumačić, Tihomir 318
 Dumbović, Vladimir 370
 Dumitrescu, Marija 334, 335
 Дурковић-Јакшић, Љубомир 413
- Ђокић, Нада** 410
 Ђорђевић, Драгутин М. 383
 Ђорђевић, Милоје 418
 Ђурђевић, Милорад 403
 Ђурђевић, Нада 291, 334
 Ђурђевић, Радмила 324, 410
 Ђурђевић-Штавланин, Љубица 375
 Ђорђић, Петар 208, 210, 246
 Ђукановић, Јован 332
 Ђукановић, Марија 346, 352
 Ђурин, Велимир 324, 394, 396
 Ђурић, Војислав 353, 370, 371
 Ђурић, Иван 370
 Ђурић, Рајко 346, 350
 Ђуричковић, Дејан 324
- Еекман, Thomas** 324
 Eismann, Wolfgang 301
 Eko, Umberto 324
 Elias-Bursač, Ellen 324
 Elshani, Bajram 346, 352
 Engel, Ulrich 345, 346
 Enriquez Salido, Maria Carme 345
 Encensberger, Hans Magnus 324
 Ермакова, Л. 387, 389
 Ernst, Gerhard 346
- Žagar, Franc 394, 396
 Žgur, Adela 346
 Žerić, Stanko 318, 332, 346, 347, 350
 Живановић, Ђорђе 324, 370, 407
 Живанчевић, Милорад 370
 Живкова, Людмила 370, 372
 Живковић, Драгица 413
 Živković, Sreten 100
 Живојиновић, Бранимир 324
 Живојиновић, Мирјана 371
 Žigon, Joka 397
 Жилетић, Зоран 332
 Žic Fuchs, Milena 323, 325, 346, 347, 413
 Жуковская, Л. П. 371
 Žuljević, Emir 410
 Žuljić, M. 203—204
- Загребин, Вячеслав М.** 376
 Zajmi, Abdulah 403
 Зайцева, Светлана 270, 308—309, 334
 Зализняк, А. А. 334, 335
 Замуровић, Нада 325
 Зарва, М. В. 145, 150
 Zareba, Alfred 339
 Згилин, Стефан 387
 Здравковски, Славко 387
 Здравковски, Цане 393
 Земская, Е. А. 168—174
 Зец, Драга 357
 Zečević, Vesna 337, 339, 356, 357, 365, 368
 Zidar, Josip 403
 Зинин, С. И. 165—166
 Зиројевић, Олга 339
 Златановић, Момчило 339, 383
 Zima, L. 81
 Zimanji, Irena 301
 Zor, Janez 407
 Zofia, Maliszewska 407
 Зуковић, Љубомир 383, 385
- Иванова, Климентина** 371
 Иванова, Олга 339
 Иванович, С. 145, 152—153
 Иванчев, Светомир 334
 Ivir, Vladimir 403, 404
 Ивић, Милка 2—3, 18—20, 27—39, 99—103, 239—241, 264, 311—313, 357, 358
 Ивић, Павле 191, 194, 197—200, 243—257, 299—300, 365, 366, 368, 376
 Ivšić, Stjepan 202

- Igerc, Matej 339
 Игњатовић, Д. 201
 Игњачевић, Светозар М. 325
 Izaković, Vesna 325
 Илиевска, Красимира 339
 Илиевски, Петар Хр. 339, 347, 353, 383,
 407, 411
 Imami, Sitki 403
 Imamović, Mustafa 420
 Imbrišić, Ivanka 403
- Javoršek, Marija 400
 Jagić, Vatroslav 188, 249
 Jakić-Cestarić, Vesna
 Jacobsen, Per 358
 Jakobson, Roman 311—313, 420
 Jakopin, Franc 339, 407, 408, 413, 415
 Jakopič, Bogo 408
 Јакоски, Воислав 393
 Jakubinskij, L. 194
 Jakšić, Ivan 412
 Јанићијевић, Јован 325
 Јанковић, Срђан 413, 418
 Јанушев, Михаил 413, 414
 Јањић, Јован 383
 Jastrebić, Blagoje 383, 385
 Jauk-Pinħak, Milka 347
 Jahić, Dževad 318, 361, 414
 Јачов, Марко 412
 Jähnichen, Manfred 325
 Јацар-Настева, Оливера 387
 Јевтић, Милош 414
 Jedlička, Alois 325, 327
 Jelenović, Ive 366
 Јелит, X. 13
 Јеличић, В. 404, 405
 Jembrin, Alojz 376
 Jeňiková, Anna 291
 Јерковић, Вера 243—257, 376
 Јерковић, Јован 325, 376, 380, 404
 Jerman, Franc 325
 Jernej, Josip 347
 Jesenik, Viktor 325, 400
 Jivcovići, Mirco 324
 Jireček, K. 281
 Јовановић-Стипчевић, Биљана 243—
 —257, 354, 371
 Јовановић, Гордана 276—277, 335, 339,
 354, 371, 373, 376
 Јовановић, Миљивоје 335
 Јовановић, Младен 325
 Јовановић, Ранко 404, 406
 Јовановић, Слободан А. 325
 Јовановић, Томислав 371
 Јовашевић, Драгољуб 383
- Jovin, Verica 414
 Јовић, Душан 361
 Jonke, Ljudevit 325, 358, 362, 366
 Јордански, Јордан 387
 Josić, Mirjana 325, 328
 Jug-Kranjec, Hermína 395
 Južnič, Stane 318
 Juzbašić, Dževad 420
 Junković, Z. 197, 201
 Jurančić, Janko 269, 285—289, 400
 Jurišić, Blaž 309
 Jurišić, Šimun 326
 Jurčević, Ivan 380
 Јутронић-Тихомировић, Дуња 318, 319
 Јухас, Љиљана 371
- Kabashi, Jashar 347
 Kadriu, Iljaz 347
 Kaynak, Ismail 388
 Kalve, Luj Žan 319, 320
 Kalenić, Vatroslav 376
 Culler, Jonathan 318, 319, 320
 Kalmeta, Ratimir 340, 362
 Kalogjera, Damir 326, 347
 Kaluđerški, Smiljka 404
 Karničar, Ludvik 397
 Каровски, Лазо 388
 Karolak, S. 54
 Karolj, Janež 412
 Kartunnen, Lauri 103
 Cassirer, Ernest 418, 421
 Katičić, Radoslav 353, 358, 376, 408
 Katušić, Maslina 326
 Kašić, Bartol 376, 377, 378
 Кашић, Јован 271, 326, 362, 380
 Kvapil, Dušan 326
 Kelmendi, Ahmet 347, 349
 Kelmendi, Hasan 347, 348
 Kemura, Ibrahim 340
 Кепески, Круме 388
 Kesić-Safar, Branka 326, 335
 Keta, Beatrice 348
 Килибарда, Новак 414
 Китановић, Бранко 326
 Китановић, Татјана 328
 Китевски, Марко 393
 Киш, Маријана 388
 Kišimre, I. 269
 Clavet, Louis-Jean 319
 Klaić, Željko 332
 Клајн, Иван 3, 360, 362, 364
 Klemensziewicz, Z. 190
 Klepač, Mira 414
 Klinar, Stanko 346, 348
 Kovač, Polonca 400

- Ковачевић, Душан 404
 Ковачевић, Милош 319, 358, 362, 411
 Ковачевић, Радмила 371
 Ковачевски, Славко 326
 Коваџес, August 348
 Ковијанић, Гаврило 371
 Ковијанић, Ристо 408
 Коготкова, Т. С. 334, 335
 Коернер, Е. Ф. К. 43
 Којен, Леон 109, 313, 357, 358
 Kola, Josif 348
 Колер, Вернер 326
 Колишевска, Соња 324, 326
 Kolka, Aleksandar 326
 Kolln, Martha 347, 348
 Комас, Duša 400
 Комненић, Милан 313
 Кондратенко, И. А. 87
 Конески, Блаже 326, 330, 387, 388, 410, 411
 Конески, Кирил 386, 388
 Конечни, Евица 388
 Константиновић, Радивоје 326
 Konte, I. 352, 348
 Коритар, Јернеј 208, 415
 Корински, Р. 286
 Кораћ, Војислав 371
 Кораћ, Татјана 335, 404, 406
 Коробар-Белчева, Марија 340
 Kordaš, Marjana 326
 Korošec, Tomo 395, 397
 Корубин, Благоја 329, 388, 389, 409, 411
 Koguza, Jože 408, 415
 Kos, Milena 187, 246, 326
 Kosor, Karlo 376
 Kostallari, Androklі 348
 Костић, Ђорђе 411
 Костић, Лазар 370
 Костић-Палански, Звонимир 327
 Костић, Страхинја 327
 Котевска, Цвета 326
 Kotnik, Janko 400
 Kotnik, P. B. 340
 Koschat, Helene 366
 Kravar, Miroslav 389, 395
 Kranjec, Marko 315, 411
 Krasniqi, Islam 348
 Kraus Srebrić, Eva 327
 Kraut, Bojan 400
 Kremzer, Nikola 327
 Kreft, Branko 408
 Krivokapić, Gudrun 332
 Križanić, Juraj 367
 Križman, Mate 353
 Križman, Mirko 319
 Krile, Ivo 327, 358
 Крле Здравковић, Невена 327
 Kudela, Jean 362
 Куић, Ранка 329
 Cook, Walter A. 318, 319
 Culicover, Peter W. 319
 Куљбакин, С. М. 212, 249
 Kumer, Zmaga 397, 399, 408
 Kuna, Herta 215, 371, 414, 420
 Kunst-Gnamuš, Olga 395
 Курганцев, Михаил 327
 Курелац, Ф. 7
 Kurz, Josef 291
 Лађевић, Милица 340
 Lazarević, Predrag 382
 Laznibat, Velimir 420
 Лаиновић-Стојановић, Надежда 414
 Лакићевић, Драган 384, 385
 Лалевић, Миодраг С. 327, 358
 Лалић, Мира 327
 Ламбић-Божовић, Љиљана 263, 273—
 —277
 Lars, Hermerén 107
 Lastavica, B. 199
 Латковић, Видо 286
 Lafe, Emil 348
 Levi, Jirži 327
 Leka, Ferdinand 348
 Lemarie, Karel 291
 Leskovar, Erna 325, 327, 404, 407
 Lehr-Splawinski, T. 190
 Leech, G. 48
 Lyons, J. 99—106
 Липовац-Радуловић, Весна 404
 Lipovec, Albinca 368, 327, 397
 Lisac, Josip 319, 340, 366, 368, 376
 Лихачев, Д. С. 372
 Ličen, Marina 348
 Logar-Pleško, Alenka 411
 Logar, Tine 368, 397
 Lodge, David 378
 Ložar, Rajko 398
 Loknar, Vladimir 362
 Лома, Александар 340
 Lončarić, Mijo 9, 340, 358, 366, 368
 Лопатин, В. В. 168, 172—173
 Lubaš, Władisław 309—310
 Luboteni, Gani 403, 404
 Ludvik, Dušan 348
 Lukenda, Marko 340
 Lukić, Vitomir 418
 Лукић, Света 408
 Lunt, Horace G. 335
 Лутовац, Милисав В. 412
 Lloshi, Xhevat 348

- Ljubušak, L. Š. 383
- Madatova-Poljanec, S. M. 96
 Mađer, Miljenko 362
 Mažuranić, Antun 7
 Meyer, K. H. 194
 Majtán, Milan 340
 Макарова, С. Я. 176
 Максимовић, Војислав 372
 Maček, M. 191
 Malić, Dragica 362, 404
 Malinar, Smiljka 348
 Malmberg, Bertil 420
 Maljoku, Dragica 380, 382
 Mamić, Mile 267, 340, 358
 Manojlović, Svetozar N. 179—196
 Marek, Juraj 380
 Maretić, Toma 9—10, 15—17, 20, 61,
 80—81, 100, 107, 140, 179, 216
 Mareš Vaclav, František 372
 Маринковић, Боровице 215
 Маринковић, Радмила 372
 Марић, Сретен 313
 Markey, T. L. 348
 Марков, Борис 340, 389
 Марковић, Биљана 372
 Марковић, Благоје 372
 Marković, Borivoje 404, 405
 Марковић, Братислав 380
 Marković, Jelena, J. 404
 Марковић, Радул 384
 Марковић, Светозар 202, 362, 418
 Маројевић, Радмилко 159—178, 315, 327,
 330, 335, 340, 358, 408
 Marčić, L. 195
 March, William J. 366
 Masó, Solustiano 327
 Матарић-Радозанов, Мирјана 327
 Mathesius, Vilém 418
 Matešić, Josip 301—306, 366
 Матијашевић, Јелка 266, 335, 340
 Матијашевић, Радозан 321
 Матијашевић, Фахра 404, 405
 Матицки, Милана 404
 Matičetov, Milko 398, 399, 411
 Mahnič, Joža 398, 408
 Maček-Riffer, Dora 327, 404
 Madžarevič, Branko 328
 Maštrović, Lj. 199—200
 Медаковић, Дејан 371, 372
 Медеси, Гелена 328, 335
 Meillet, A. 176
 Melich, J. 179
 Menas, Antica 96, 301, 332, 335, 363, 404,
 406
 Menas, Mira 341
 Merky, Pavle 341, 398
 Mehdiu, Feti 348
 Mijović-Pijić, Danica S. 404
 Мијушковић, Славко 414
 Mikkelsen Hans, Kristijan 376
 Miklič, Tjaša 332
 Mikkola, I. I. 188—189
 Miklošič, Franc 8, 281
 Милаковић, Димитрије 358
 Милановић, Бранислав 358
 Milanja, Cvjetko 319
 Milas, M. 200, 202, 204
 Милев, Милева 411
 Müller, Jaka 265, 395, 415
 Милетић, Бранко 221
 Милицдроговић, Милица 328
 Милинковић, Љубо 332
 Милинковић, Милован 380
 Милићев, Златибор 404
 Милићин, Илија 389
 Милојевић, Јелисавета 328, 332
 Milojević-Sheppard, Milena 319
 Милошевић, Велимир 384, 385
 Милошевић-Ђорђевић, Нада 384
 Милошевић, Ксенија 418—420
 Милошевска, Марија 393
 Mindak, Jolanta 53—58, 335
 Минова-Ђуркова, Лилјана 389, 390
 Миновић, Миливоје 380, 381
 Минчић, Ксенија 377
 Миовски, Мито 390, 392
 Мирић, Вера 345, 349, 351
 Мирковић, Драгутин 328
 Mircea, Ion-Radu 372
 Митева, Димка 265, 390, 415
 Митков, Маринко 341
 Мићевић, Драгутин 415
 Мићевић, Коља 324, 328
 Михаиловић, Љубомир 319, 328
 Михајлов, Драган 328
 Михајловић, Милица 322
 Mihaljević, Milan 274—275, 319, 355, 377
 Mihaljević, Milica 319
 Mihevc-Gabrovac, Erika 341
 Mihelčič, Janez 333
 Micaglia, Iacopo 351
 Micić, Stevan 405
 Micklesen, Lew. R. 356
 Michel, Georg 349
 Мишеска-Томић, Олга 319, 320, 328
 Mišević, Nenad 44, 48
 Младенов, Марин 381
 Младеновић, Александар 207—234, 268,
 377, 358, 363, 408
 Mlakar, Franc 400
 Moguš, Milan 307, 341, 363, 365, 368
 Moder, Janko 395

- Мојашевић, Миљан 328
 Mokrov, Vogo 390
 Моловић, Јордан 363
 Молотков, А. И. 302
 Momčilović, Branko 402, 405
 Морачић, Дамњан 360, 361, 363, 364, 365
 Moszyński, Leszek 355
 Mounin, Georges 320
 Mohorovičić, Andre 415
 Мошин, Владимир 372
 Мразовић, Павица 320, 327, 328, 333, 347, 349, 405, 411
 Mrduljaš, Igor 383, 384
 Мркаљ, Сава 210—211, 215, 218—223, 377
 Мршевић, Драгана 266, 301
 Mułaku, Latif 349, 403, 405
 Mulić, Maja 411
 Munda, Jože 411
 Mulić, Malik 411, 420
 Muljačić, Žarko 349
 Мусић, Срђан 286, 328
 Мустафа Салех, Хашем 328
 Muftić, Teufik 418
 Muhvić-Dimanovski, Vesna 333, 349
 Мушицки, Луквијан 221
- Нађ, Gavril 335
 Надрљански, Ђорђе 405
 Nazor, Anica 372, 373
 Nazor, Ante 384
 Накађима, Јуми 356
 Nametak, Alija 356
 Настев, Божићар 345, 349
 Наумов, Александар 373
 Nakhimovsky, A. 264
 Newekłowsky, Gerhard 366, 368, 377, 395
 Nedvėdova, Milada 291
 Неделковски, Кóле 387
 Недељковић, Невенка 373
 Нејгебауер, Александар 329
 Немеченко, В. Н. 168, 170
 Nesimi, Remzi 329
 Несторов, Љ. 334, 335
 Nida, Eugene A. 320
 Никић, Љубомир, 408, 409
 Николић, Берислав М. 356
 Николић, Милан 329
 Николић, Милија 379, 381
 Николић, Милица 373
 Николић, Мирослав 359
 Николић, Светозар, 354, 355, 405
 Николиш, Гојко 377, 378
- Николовска, Елица 329, 390, 415
 Николовски, Атанас 390, 391
 Никчевић, Војислав 385
 Nyomárkay, István 329, 333
 Novak, Vilko 398
 Novak, Grga 415
 Novak, France 271, 368, 395, 398, 401, 415
 Новаковић, Весна 349
 Новаковић-Стефановић, Невенка 315
 Новаковић, Стојан 9, 10, 12, 221
 Новевска, Звезда 341
 Nuhiu, Veysel 349
 Nushi, Musa 345, 349
- Окљевић, Војислав 381
 Окука, Милош 197—206, 356, 359, 363, 366, 411, 415, 418, 420
 Органџица, Цветанка 393
 Ogožen, Martina 368, 398
 Орфелин, Захарије 214, 217—218, 221
 Orzechowska, Hanna 398
 Осипов, Владимир 418
 Остојић, Бранислав 356
 Ossadnik, Eva Maria 377
 Ostrouska, Albina 329
 Ohomuš, E. A. 176
 Osvirk, Anton 395, 396
 Oczkova, Barbara 341
- Рајешић, S. 61, 80—81
 Павловић, Звездана М. 270
 Павловић, Леонтије 373
 Павловић, Миливој 420
 Павловић, Михајло Б. 329
 Павловић-Самуровић, Љиљана 329
 Палавестра, Влајко 341, 420
 Palmer, L. R. 347, 349
 Панић-Суреџ, М. 418
 Панов, Бранко 412
 Паноска, Ружа 391
 Пангић, Мирослав 373
 Папић, Митар 418
 Paternu, Boris 415
 Paulin, Andrej 401
 Рашић, Muhamed 349, 351
 Pedersen, Holger 188
 Pediček, Franc 401
 Пеев, Коста 368, 391
 Repavina, Olga 269
 Пендовски, Методи 387, 391
 Пенушлиски, Кирил 393
 Пенчић, Сава 329
 Перинц, Радован 404, 405

- Перић, Александар 329, 415
 Перић, Ђорђе 409
 Перић, Јелена 329
 Периќ-Корубин, Снежана 411
 Perić, Olja 349, 381
 Peti, Mirko 268, 359
 Pertl, Eman 395
 Petermann, Jürgen 301
 Петковић, Новица 418, 421
 Петковић, Сретен 409
 Петковска, Нада 415
 Petr, Jan 291
 Петранович, И. 145, 152, 153
 Петровић, Велимир 333, 346, 349
 Петровић, Драгољуб 199—202, 269, 366, 368, 398
 Petrović, Elvira 329
 Петронијевић, Божинка 333
 Петрушевски, Михајил Д. 349, 350, 411
 Пецињачки, Срета 412
 Пецо, Асим 113—143, 199—204, 267, 279—283, 341, 356, 363, 367, 378, 418, 419
 Пешикан, Митар 264—265, 337, 338, 339, 341, 342, 363, 405
 Пешић, Радмила 373, 415
 Пижурица, Мато 367
 Пипер, Предраг 43, 51, 332, 333, 336, 411
 Pittano, Giuseppe 346, 350
 Planina, France 342
 Plintović, I. 335, 336
 Pogačnik, Jože 409
 Pogorelec, Breda 398
 Podbevšek, Katja 395
 Pozojević-Trivanović, Marija 329
 Поленаковиќ, Харалампие 391
 Polić, Branko 405
 Половина, Пера 329
 Poljaković, Stjepan 405
 Poljanec, R. F. 96
 Поп-Атанасов, Ѓорѓи 329
 Попова Протогеневна, Татьяна 330
 Поповић, Љубица 345, 350, 351
 Поповић, Љубомир 59—83
 Поповић, Миленко 336, 405, 406
 Поповић, Миодраг 207—234
 Поповић, Младен 405
 Поповски, Алекса 330
 Потебња, А. А. 165—167
 Pohl Heinz, Dieter 336
 Pranjč, Krunoslav 325, 330, 405, 407, 409
 Pranjković, Ivo 320, 359, 373, 381
 Pretnar, Tone 330, 395, 396
 Приморац, Ружица 347, 350, 405
 Pričard, Boris 350
 Просвирина, О. А. 85—97
 Протић, Предраг 416
 Prunč, E. 398—399
 Пудић, Иван 350, 373, 416, 418
 Пујић, Саво 270, 342
 Purovac, Milorad 320
 Putanec, Valentin 271, 342, 350, 363, 405
 Putinčanin, Zlatica 378
 Puhacić, Krešo 401
 Pfandl, Heinrich 398
 Raguž, Dragutin 301, 336, 342, 383
 Радић, Првослав 371, 373
 Radić, Stipe 405
 Radić, Fr. 179
 Радовановић-Ерић, Бранка 385
 Радовановић, Јанко 336
 Радовановић, Милорад 44, 53—54, 318, 319, 320
 Радовић-Тешић, Милица 267, 301—306, 315
 Радоевић, Радоје 383, 385
 Радосавац, Гордана 378
 Радошевић, Нинослава 370, 373
 Радуновић, Ристо 315, 342
 Рајић, Јован 375
 Рајић, Љубица 330, 331, 350, 363
 Рајковић, Љубинка 350, 352
 Рајковић, Љубица 270, 384, 385
 Ramovš, F. 188—190
 Ráková, A. 335, 336
 Rašić, Nikola 320, 363
 Režić, Ksenija 274—275, 355, 367, 373
 Реметић, Слободан 202, 204, 211, 270, 263, 367, 368, 416
 Renčelj, Ana 350
 Реформатскиј, А. А. 146
 Rrecaj, Kajtas 350
 Rešetar, Milan 179—180, 192, 194, 199, 202
 Rzetelska-Feleszko, Ewa 342
 Ribarić, J. 200
 Рибарова, Зденка 275—276, 355, 416
 Rieger, Janusz 342
 Rigler, Jakob 368, 399
 Riđanović, Midhat 320, 359, 419, 421
 Ризовски, Живко Ст. 391
 Rymut, Kazimierz 342
 Ристановић, Љубомир 330
 Ристевска, Лилјана 411
 Ристевски, Стојан 391
 Ристевски, Милан 393
 Ристујичић, Петре 342
 Rifatbegović, Nedim 367
 Rittgasser, Stefan 301
 Riffer-Maček, Dora 350
 Risch, Ernst 350
 Rode, Matej 267, 288, 330, 406

- Родић, Миљивој 383, 385
 Родић, Никола 263—272, 373
 Rozvadovski, J. 188
 Rojs, Jurij 336
 Роковић, Александра 377
 Rokoszowa, Jolanta 320
 Romčević, Branislav G. 406
 Ross, J. R. 81
 Rosandić, Dragutin 381
 Rotar, Janez 416
 Rubić, I. 195
 Ружичић, Г. 192
 Rusek, Ježi 373
- Sabljak, Tomislav 406
 Савић, Момчило 359
 Савић-Ребац, Аница 327
 Sawicka, Irena 333, 356
 Savković, Radmilo R. 406
 Sadiku, Zeqir 350
 Саздов, Томе 393, 394
 Samara, Mišo 348, 350
 Samardžija, Marko 320, 364
 Самарцић, Драгана 373
 Sedaj, Engjëll 350
 Sedlaček, Jan 291, 292
 Sejdiu, Shefki 351
 Sekereš, Stjepan 367, 377
 Sekulić, Ante 406
 Секулић, Невенка 367
 Селищев, А. М. 188, 190
 Secheyaye, Albert 421
 Sikirić, Sačir 351
 Sukorová, Stanislava 291
 Syla, Fazli 381
 Silić, Josip 301, 381
 Силјаноски, Велко 416
 Sima, Kornelie 348, 351
 Simeon, Rikard 44
 Симићтев, Коле 393
 Симић, Бригита 381, 382
 Симић, В. 383
 Симић, Прибислав 373
 Симић, Радоје 356, 381, 382, 419
 Симјаноски, Бошко 330
 Simonič, Lidija 396
 Синдик, Нада Р. 377
 Sîrbu, Richard 333
 Sironić-Bonefačić, Nives 351
 Скакић-Симатовић, Бранка 416
 Skjarov, Miho 336, 406
 Skok, Petar 190—191, 309, 420
 Skubic, Mitja 351
 Slavček, Milivoj 330, 383
 Slamnig, Ivan 378
 Slamnig, Svevlad 330
- Слапцак, Светлана 330
 Smailović, Ismet 342, 361, 364, 419
 Смиљанић-Спасић, Мирослава 321
 Смирницкий, А. И. 3
 Smolik, Marijan 399
 Смотрицки, Мелетје 2, 6, 8, 12
 Соколова, А. К. 177
 Соларић, П. 210, 221
 Sollner-Perdih, Anka 411
 Соловјев, Александар В. 372, 374
 Solta Renatus, Georg 353
 Сомольская Константинова, Аделаида 364
 Saussure, Ferdinand de 43, 46, 49, 318, 320, 418
 Spalatin, Leonardo 351, 404, 406
 Спасов, Александар 330
 Спасов, Људмил 391, 415, 416
 Спасић, Љиља 315
 Splićanin, Bernardin 179
 Средановић, Ђуко 413
 Sredić, Gvozden 406
 Сретеновић, Вукадин 384, 385
 Сретеновић, Сава 7—8, 12
 Стакић, Јелена 406
 Стаматоски, Трајко 267, 342, 391, 409
 Стаменковић, Јаворка 343
 Станисављевић, Ставра 406
 Stanić, Bogdan 405, 406
 Станић, Милија 271, 343, 359, 367, 385
 Станковић, Богољуб 145—157, 334, 336
 Станковска, Љубица 342, 391
 Станојевић, Предраг 378
 Станојчић, Живојин 359
 Станчев, Красимир 374
 Станчић, Љиљана 364, 382
 Старостин, Б. А. 146, 151
 Staffel, Hans-Peter 235, 236, 237
 Staszewski, J. 281
 Stachowski, Stanisław 421
 Стевановић, Михаило 10, 13—14, 100, 103, 266, 382, 357, 359, 364
 Степаноски, Наум 391
 Стефанија, Драги 343
 Стефановић, Димитрије 259—262, 277, 371, 374
 Стефановић-Караџић, Вук 6—7, 12, 209—211, 218—219, 222—231, 374, 385, 415
 Stieber, Z. 190
 Стијовић, Светозар 341, 343, 367
 Stoberski, Zygmunt 330, 383
 Стојановић, Војислава 330
 Стојановић, Љубомир 142, 212
 Стојановић, Млодраг 331
 Стојановић, Смиљка 351, 364
 Стојановски, Александар 412

- Стојанчевић, Владимир 406
 Стојковић, А. 220—221
 Стојковић-Бадњаревић, Гордана 421
 Стојнић, Мила 322, 331, 332, 416
 Стојчевска-Антиќ, Вера 394, 410
 Stulli, Joakim 375
 Subotić, 380
 Sulejmani, Fadil 351
 Surdučki, Milan 235—237, 364
 Suhadolnik, Stane 396, 399
 Suhadolnik, Stanislav 399
 Schiavi Fachin, Silvana 399
 Schooneveld, van Cornelis Hendrik 318, 320

 Tadijanović, Blaž 405
 Tanaka, Kazuo 331
 Танасић, Срего 315
 Танасковић, Дарко 416
 Tandarić, Josip 374, 409
 Tanočki, Franjo 364
 Taszyku, 281
 Тафра, Бранка 266, 359, 377
 Теџак, Стјепко 364, 368, 379, 380, 382, 385
 Текавчић, Равао 351, 416
 Telečan, Milivoj 351
 Теља, В. Н. 85, 86
 Тепић, Ибрахим 416
 Терзић, Богдан 416
 Terić, Gordana 331
 Terseglav, Marko 397, 399
 Tesnière, Lucien 318, 320
 Тепић, Милосав 268
 Тилков, Д. 222
 Тимотијевић, Божидар 384, 385
 Туг, Michal 336
 Tirić, Sehadeta 382
 Tkalčević Veber, Adolfo 7
 Тодоровић, М. М. 351, 409
 Тодоровски, С. 405, 406
 Толстой, И. И. 93, 145, 151, 153
 Толстой, Никита Ильич 377
 Томај, Јани 348, 351
 Tomasetig, Ada 399
 Томашевић, Марија 336
 Томовић, Гордана 374
 Tomše, Dušan 400, 401
 Tomšič, Franc 401
 Topić, Emina 364
 Topolińska, Zuzanna 54, 310, 320, 409
 Toporišič, Jože 368, 396, 399, 401, 409
 Topčiu, Vediha 351
 Torbarina, Josip 416, 417
 Точанац, Душанка 333
 Тошев, Крум 386, 392

 Тошовић, Бранко 364
 Travar, Dušan 318, 320
 Трајков, Ѓорѓи 391
 Тренески, Блаже 394
 Трифуновић, Ђорђе 373, 374, 377
 Трифуновић, Ивана 378
 Trnavci, Halit 352
 Trnski, Josip 368
 Trost, Klaus 355
 Трубецкой, Н. С. 188
 Tubić, Risto 421
 Tuzlić, A. 343
 Turk, Z. 405, 406
 Tutschke, Günther 355
 Тушевски, Ванчо 374, 394

 Ђерић, Снежана 368
 Ђорић, Божо 359
 Ђулић, Драго 264, 308, 343, 359, 364, 365, 368
 Ђурић, Момчило 343

 Ubavić, Darinka 406
 Угринова-Скаловска, Радмила 386, 392
 Ujčić, Majda 411, 412
 Umberto, Eko 331
 Unger, Albin 352
 Urbany, Marjan 404, 406
 Urbanczuk, S. 190
 Urbančić, Boris 327
 Урошевић, Атанасије 343
 Uhlík, Rade 352, 419
 Ushaku, Ruzhdi 348, 352

 Falińska, B. 269
 Feinig, Anton 343
 Feka, Thanas 348, 352
 Фекеге Егон 267, 291—300, 405, 406
 Ferluga-Petronio, Fedora 343, 353
 Fernández Pérez, Luis H. 345
 Filipec, J. 336
 Fillmore, Charles 241
 Filipović, Gavriilo N. 407
 Filipović, Marijan 362, 365
 Filipović, M. S. 198
 Filipović, Nedim 368
 Filipović, Rudolf 321, 368, 416, 417
 Findra, J. 335, 336
 Finka, Božidar 194, 268, 301, 343, 365, 368, 366
 Flaker, A. 81
 Flora, Radu 331

Флорин, Сидер 331
 Фортунатов, Ф. Ф. 188
 Fočo, Salih 321
 Frangeš, Ivo 61—62, 67, 81
 Franičević, Marin 379
 Freddi, Giovanni 351, 352
 Fried, István 409
 Фролова, С. В. 165
 Fučić, Branko 373, 374

Hajmz, Del 319
 Naxhillazi, Pavli 348, 352
 Hamm, Josip 368, 417
 Hamp, Eric P. 336, 343, 399
 Hannick, Christian 355
 Hansen, Renate 301
 Хаџић, Јован 220
 Handžić, Mehmed 351, 352
 Hauptmann, Lj. 188
 Hafner, Stanislaus 355, 398
 Hafner, Stanko 397
 Hadži-Damjanović-Isek, Gordana 419
 Hebib-Vajjevac, Naila 321
 Heinz, Adam 320, 321
 Helbig, Gerhard 345, 348, 352
 Heppell, Muriel 331
 Herman, Bogdana 395
 HERNICZEK-MOROZOWA, Wanda 337, 343
 Herrity, Peter 378
 Hidi, Agim 348, 352
 Hielsch, Otto 352
 Hymes, Dell 321
 Hyrkkänen, Iukka 331
 Hjelm-Milczun, 331
 Hjelmslev, Louis 321
 Hlebec, Boris 320, 331, 333
 Hoberg, Ursula 347, 352
 Horák, Emil 365
 Horvat, Sonja 321
 Horga, Damir 344
 Horecký, J. 335, 336
 Hrala, Milan 331
 Hraste, Mate 100
 Христодуло, Јелена 417
 Hronec, Vit'azoslav 412
 Hujer, O. 188
 Humar, M. 266
 Humbolt, Wilhelm von 45

Svetko, Vorja 352
 Цветкова, Марија 392
 Цветковић, Томислав 379, 382
 Цветковски, Живко 354
 Цвијетић, Ратомир 382

Cedilnik, Marjan 394
 Цепенков, Марко 394
 Cernessa, Domeniko 333
 Цернић, Луција 355, 374
 Церовић, Станица 382
 Цивьян, Т. В. 354
 Cizelj, Karla 404, 407
 Ciperle, Jože 331, 394
 Црвенковски, Душан 392
 Црепајац, Љиљана 352

Чађеновић, Јован 385
 Чампар, Драгован 333, 352
 Чаковски, А. 328
 Čarek, K. 325
 Чаркић, Вишња 315
 Чапуле, Илија 392
 Čedić, Ibrahim 365
 Černá, Milada 331
 Чернецкий, В. К. 165
 Чернышев, В. И. 173
 Četa, Anton 352, 353
 Чолак, Тоде 409
 Chomsky, Noam 419
 Čop, Bojan 353, 419
 Čop, Dušan 344
 Čubelić, Tvrtko 383, 385, 386
 Чубрић, Љиљана 410
 Čulić, Zjena 331
 Čuljak, Milan 419
 Čunčić, Marica 353, 417
 Чурчић, Лазар 378, 410
 Čustović, Đ. 199, 202, 205

Džinić, Piija 344
 Цунић, Викторија 414, 417
 Цукески, Александар 392, 394, 410

Šhala, Demush 350, 353
 Šamšalović, Stevan 405, 407
 Шапкалиска, Теодорка 392
 Šarčević, Ambrozije 406, 407
 Šarčević, Suzan 331
 Шаулић, Аница 386
 Шаулић, Јелена 383, 386, 410
 Šafarik, P. 188
 Šahinagić, Fevzija 421
 Шахматов, А. А. 173, 188, 189
 Šestić, Lada 333
 Shehu, Hajri 348, 353
 Šivic-Dular, Alenka 344
 Šimek, Marija 332, 353

- Šimundić, Mate 199, 200, 202, 204, 267,
 344, 421
 Šimunović, Petar 268, 282, 344, 368, 417,
 420
 Šindić, Miljko 419
 Шипка, Милан 268, 359, 365, 415
 Širovac, Tomislav 321
 Широков, О. С. 336
 Šifler-Premec, Ljerka 420
 Šišić, I. F. 188
 Shields, Kenneth 353
 Škarić, Ivo 356, 365, 407
 Škerlj, Ružena 400, 401
 Škerlj, Stanko 286
 Škiljan, Dubravko 44, 46, 319, 321
 Школарова-Лоровска, Германџија 392
 Škreb, Zdenko 416, 417
 Шкриванић, Гавро А. 344
 Škulj, Jola 321
 Schmidt, Vlasta 301
 Šojat, Antun, 301, 307—308, 344, 368,
 369, 356
 Šokota, Mirjana 412, 417
 Šonje, Šimun 332, 419
 Штављанин-Ђорђевић, Љубица 248,
 369
 Štante, Milan 353
 Štančić, Ljiljana 411
 Štrukelj, Inka 321
 Štular, Jaka 394
 Štular, P. 401
 Schubert, Gabriella 259—262
 Шубин, Никола 403, 407
 Шуйић, Владимир 407
 Šulek, Bohuslav 7, 365
 Šupuk, Ante 344
 Šurmin, Đuro 200, 202, 204

Регистар израдила *Силана Ристић*